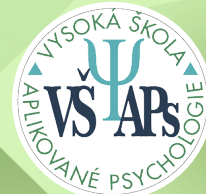

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет

МАТЕРІАЛИ

II Міжнародної науково-практичної конференції
“ПСИХОСОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТІСНОГО
ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ”

Materials of the
II International scientific and practical conference
“PSYCHOSOCIAL RESOURCES OF THE PERSONAL AND
SOCIAL DEVELOPMENT IN THE ERA OF GLOBALIZATION”

3-4 листопада 2023 року

Тернопіль, Україна

UNIVERZITA
KONŠTANTÍNA
FILOZOFA
V NITRE

AKADEMIA NAUK
STOSOWANYCH
WYŻSZA SZKOŁA ZARZĄDZANIA I ADMINISTRACJI

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Католицький університет у Ружомберку (Словаччина)
Коледж прикладної психології в м. Терезін (Чеська Республіка)
Академія прикладних наук Вища школа управління й
адміністрування в м. Ополе (Польща)
Заклад вищої освіти «Український католицький університет»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України
Громадська організація «Інтелектуальний штаб громадянського суспільства»

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТІСНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**Матеріали
II Міжнародної науково-практичної конференції
3-4 листопада 2023 року**

Україна
Тернопіль - 2023

УДК: 159.9 : 364 : 37.01/.09

П 86

П 86 Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 3-4 листопада 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 413 с.

Збірник укладено на основі матеріалів доповідей учасників II Міжнародної науково-практичної конференції «Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації». До збірника увійшли статті й тези доповідей з актуальних питань соціономічного спрямування, котрі критеріально диференційовано на п'ять тематичних напрямів: 1) філософсько-методологічний та культурно-історичний дискурси ресурсології як інноваційної сфери мислєдїяльності; 2) історія і культура як ресурс суспільствотворення; 3) психодуховні ресурси особи, групи, соціуму; 4) соціокультурні ресурси як чинник особистісного зростання і суспільствотворення; 5) ресурсне практикування у соціогуманітарній сфері сучасного суспільства.

Збірник стане у нагоді науковим, науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, докторантам, аспірантам, студентам, психологам, педагогам, соціальним працівникам, правозахисникам, працівникам органів державної влади та місцевого самоврядування, іншим особам, яких цікавлять актуальні проблеми соціально-гуманітарної сфери й ефективні способи їх вирішення.

Матеріали конференції публікуються в авторській редакції. Організаційний комітет не завжди поділяє думки учасників конференції.

ISBN 978-966-654-733-3

Усі права захищені. За будь-якого використання матеріалів конференції посилання на джерело є обов'язковим.

© Західноукраїнський національний університет, 2023

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Ян ван Звітен – ректор Нідерландської бізнес-академії, Голова правління Нідерландського фонду якості для медіаторів SKM, президент Федерації медіаторів Нідерландів (Нідерланди, м. Дордрехт).

Патрік Матурканіч – доктор габілітований, проректор з науково-дослідної роботи Університету прикладної психології (Чеська Республіка, м. Терезін).

Мартін Тарай – кандидат теологічних наук, проректор з освітньої роботи Католицького університету (Республіка Словаччина, м. Ружомберок).

Тамар Сірадзе – перша проректор Батумського державного університету імені Шота Руставелі (Грузія, м. Батумі).

Беата Кживош-Ринкевич – доктор габілітований, професор, завідувач кафедри клінічної, педагогічної психології та психології розвитку Вармінсько-Мазурського університету (Республіка Польща, м. Ольштин).

Олександр Гершанов – директор навчальних програм Ізраїльської коаліції по роботі з травмою, терапевт КПТ (Ізраїль, м. Неве-Ілан).

Мохаммад Джаммаль – доктор філософії з менеджменту освіти та політики лідерства, Британський університет у Дубаї (Об'єднані Арабські Емірати, м. Дубай).

Віталій Панок – доктор психологічних наук, професор, директор УНМЦ практичної психології та соціальної роботи НАПН України, в.о. академіка-секретаря Відділення психології і спеціальної педагогіки НАПН України (Україна, м. Київ).

Олександр Аврамчук – кандидат психологічних наук, доцент, лікар-психолог, груповий аналітик за стандартами EFPP, завідувач кафедри клінічної психології ЗВО «Український католицький університет» (Україна, м. Львів).

Андрій Гірняк – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна, м. Тернопіль).

Анатолій Фурман – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна, м. Тернопіль).

Оксана Фурман – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна, м. Тернопіль).

Сергій Шандрук – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна, м. Тернопіль).

Надія Буняк – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна, м. Тернопіль).

Нігора Хазратова – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету (Україна, м. Тернопіль).

Відповідальність за достовірність, точність та коректність формулювань висвітленого матеріалу у публікаціях несуть автори наукових праць.

ПСИХЕЯ

*Створи ж, Психеє, власну сферу –
Вселенську, вільну, на добро,
Відкрий у мисленні манеру,
В діяльності – своє ядро.*

*Де вчинок-подвиг владарює,
Життя і мудрість у ладу,
І кожен з правдою крокує
Та сенсом сповнює ходу.*

*Де скрізь кипить свята робота
Й взаємне щире прийняття,
Там вищий ценз має турбота
Про цілі й цінності життя.*

*Де світу бачення гуманне,
Надвартість мудрості і справ,
Завзяття Духу бездоганне,
Душі і мрії – святих оправ.*

*Психеє, вічна Ти в Любові,
Коли із Логосом союз,
Софійність в кожному Твоєм слові
Летить у простір без обуз.*

**(Фрагмент вірша «Психея»,
автор – професор Анатолій В. Фурман)**

ЗМІСТ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 1 «ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНО- ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРСИ РЕСУРСОЛОГІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МИСЛЕДІЯЛЬНОСТІ»

1. **Фурман А. В.** Перспективи української психології у глобальному контексті розвитку.....13
2. **Krzywosz-Rynkiewicz B.** Psychologiczne konsekwencje rozwoju w świecie nowoczesnych technologii.....19
3. **Taraj M.** Psychológia vytvárania identity a realizácie osobnosti20
4. **Jammal M.** The impact of strategic agility on organizational performance of private higher education institutions in the UAE.....21
5. **Matthies Trybel A.** The impact of war stress on the perception of social reality.....23
6. **Сабадуха В., Сабадуха О.** Теорія ступенів духовного розвитку людини як теоретико-методологічне підґрунтя розвитку людських здібностей25
7. **Фурман А., Турчин М.** Методологічне обґрунтування аксіопсихологічного дослідження професійної діяльності соціального працівника.....29
8. **Гаврилюк Р., Пацурківський П.** Принцип людиномірності медіації..... 33
9. **Бригадир М.** Парадигми патогенезу та салютегенезу в психотерапії.....37
10. **Yatyshchuk A., Jizhou C.** Theoretical research on mental stability as a basic human characteristic39
11. **Рудакевич О.** Релігійно-моральне виховання української молоді41
12. **Чапрак В.** Глибинні детермінанти електоральної поведінки виборців та їх психологічний аналіз.....44
13. **Миколюк Ю.** Самоорганізація штучного інтелекту як психосоціальний ресурс: філософсько-методологічний аналіз.....48
14. **Radchenko L.** Self-efficacy as a scientific problem in psychology.....51

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 2 «ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА ЯК РЕСУРС СУСПІЛЬСТВОТВОРЕННЯ»

1. **Гірняк А., Гірняк Г.** Психологія творення символічних образів героя та антигероя у сучасному соціокультурному просторі.....53
2. **Хазратова Н.** Стереотипність і архетиповість соціальної перцепції окупованих міст.....57

3.	Fomenko K., Trinchenko O. The associative field of the concept «home» in ukrainians	59
4.	Загородня А. Мовна антропологія як ключ до комунікації у сучасному світі	61
5.	Захарін С. Сучасні українські реалії та освіта.....	64
6.	Шевченко С. Культура толерантної взаємодії в роботах українських діячів першої половини ХХ століття.....	68
7.	Шаюк О., Шаюк Я. Толерантність як адаптаційний ресурс трансформації ідентичності.....	72
8.	Дурдас Г. Вплив історичної культури на формування національної ідентичності	73
9.	Патряк О., Недошитко І. Переваги цифрових навичок для управління компанією.....	76
10.	Kornická O. Kultúra zdravého spôsobu života mládeže: spôsoby zachovania, zlepšenia, optimalizácie.....	79
11.	Vrabel' M. Psycholingvistické aspekty prispôsobenia edukačných textov pre individuálno-typologickým narušením života.....	82
12.	Кацель Ю. Роль медитативних практик у формуванні корпоративної культури	85
13.	Росоловська А. Психосоціальні чинники впливу реклами на розвиток особистості.....	89
14.	Кузишен М. Наукові підходи до розвитку уявлень студентської молоді про сімейне життя	92

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА З «ПСИХОДУХОВНІ РЕСУРСИ ОСОБИ, ГРУПИ, СОЦІУМУ»

1.	Carone M. Psychosocial resources in personal and social development amidst globalization.....	97
2.	Фурман О. Психологічні особливості взаємозв'язку аспектів спілкування та різновидів обміну.....	98
3.	Саврасов М., Шандрук С. Типологічний аналіз креативності на початковому етапі навчально-професійної діяльності.....	102
4.	Панасенко Е., Березка С. Психодуховні ресурси особи в умовах війни: збереження та шляхи відновлення.....	104
5.	Буняк Н., Бобівник В. Функціональний стан особистості в умовах сумісної викладацької та волонтерської діяльності	108
6.	Перепелюк Т. Використання технік психотерапії у роботі з сім'ями як умова формування психологічного ресурсу	110

7.	Фурман А., Скрипка М. Диспозиційна регуляція поведінки дітей молодшого шкільного віку.....	112
8.	Біскуп В. Поняття і сутність аутич-роботи у професійній діяльності працівників соціальної сфери.....	115
9.	Притула О. Психодуховні ресурси особистості як чинник подолання стресових станів у складних умовах життя	117
10.	Бачинська Л. Особистісне прийняття учнями вчителя як складний соціально-психологічний феномен та об'єкт психолого-педагогічного пізнання	119
11.	Паскевська Ю. Резилієнтність як психологічний функціональний ресурс збереження психічного здоров'я персоналу в системі професійної діяльності пенітенціарних установ	121
12.	Сулява О. Психомистецькі технології взаємодії вчителя та учнів у модульно-розвивальній системі навчання як джерело психодуховної сили.....	124
13.	Крупник З., Черній І. Морально-ціннісні орієнтації як засіб утвердження абсолютної цінності людини.....	128
14.	Бугерко Я., Бойчук І., Порплиця В. Життестійкість як внутрішній ресурс особистості.....	130
15.	Крупник З., Стасієва І. Ресурси особистості як чинник стресостійкості фахівців соціальної сфери	133
16.	Надвинична Т, Франчук А. Проблема індивідуальних якостей особистості керівника в теорії управління.....	136
17.	Коваль О., Лилик М. Психологічний профіль медіатора	139
18.	Немерюк Ю. Резильєнтність як інструмент подолання страху і тривожних станів у дітей	141
19.	Печіль О. Дослідження особливостей переживання самоцінності у період ранньої дорослості.....	144
20.	Кравченко В. Психолого-педагогічний інструментарій оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами..	148
21.	Неплюхов С. Відповідність психофізіологічним параметрам як передумова становлення менеджера-професіонала	150
22.	Петрик Р. Психосоматичне здоров'я як психофізіологічний критерій оцінки адаптаційних можливостей студентів закладів вищої освіти	152
23.	Кузьминська Д. Методологічні аспекти розвитку творчих здібностей педагогів	155
24.	Лазарук А. Особистісні ресурси професійного самовизначення майбутніх психологів	158

25.	Чубко В., Кузь І. Професійно важливі риси особистості практичного психолога.....	161
26.	Бойко П., Копач Б. Психологічна структура релігійного світогляду особистості.....	163
27.	Климашко О., Покалюк Д. Психологічні умови формування готовності до інноваційної діяльності.....	166
28.	Колтун П., Собко В. Формування позитивних установок на власну поведінку як умова гармонізації Я-концепції особистості	168
29.	Крижановська А. Психологічні бар'єри професійного зростання викладача вищої школи	170
30.	Моржевська Т. Психологічна характеристика функціонально-рольової структури сім'ї.....	171
31.	Божаківська М. Довіра та недовіра в предметному полі соціально-психологічних досліджень.....	174
32.	Романів В. Темпераментальні фактори професійної діяльності особистості	176
33.	Якимишин О. Психологічні аспекти застосування інноваційних технологій навчання у закладах вищої освіти.....	178
34.	Бойко Н. Психологія толерантності майбутнього психолога.....	180
35.	Кощей О., Кулицький А. Інвалідність військовослужбовців як соціально-психологічна проблема: основні підходи та їх сутнісний зміст..	182
36.	Кушнір О., Ганас О. Поняття стресу у теоріях закордонних дослідників...186	
37.	Скала Є., Побурко Н. Особливості адаптації студентів медичного ЗВО у процесі навчальної діяльності.....	188
38.	Дем'янчук Л. Психологічні причини виникнення лудоманії.....	192
39.	Корінь Н. Вплив позитивної Я-концепції на професіоналізацію особистості.....	194
40.	Кочин М. Спорт як психодуховний ресурс розвитку осіб ювенального віку.....	196
41.	Турчин М. Системне вивчення ціннісно-сислової сфери соціального працівника.....	198
42.	Велиган Д. Психологічні та соціальні наслідки віктимної поведінки підлітків.....	201
43.	Присяжнюк Є. Вплив кількості дітей на взаємовідносини в багатодітній сім'ї.....	202
44.	Бурмака К. Взаємозв'язок особистісного егоцентризму та соціально-психологічної адаптації підлітків.....	204
45.	Зеленяк В. Сутнісна характеристика динаміки психологічного благополуччя особистості студентів-психологів	206

46.	Борейко І. Консультативна бесіда як основний метод роботи психолога-консультанта.....	209
47.	Москаль С. Психологічні особливості нарцисичних осіб юнацького віку..	213
48.	Титаренко В. Використання елементів арт-терапії для самовираження дітей	215
49.	Береза-Дуда О. Особливості психоемоційного стану військовослужбовців.....	218
50.	Корвач А. Психологічні особливості прояву агресивної поведінки у дошкільників.....	220
51.	Kuznetsov O., Vitkovsky O., Tierekhova T. Psychological peculiarities of personality resilience.....	223
52.	Hrishyn E. The psychological problem of personal resilience	226
53.	Шикіна Є. Вплив ціннісних орієнтацій на формування гендерної толерантності студентської молоді	227

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 4 «СОЦІОКУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ І СУСПІЛЬСТВОТВОРЕННЯ»

1.	Gadamska-Kyrcz M. Roodzeństwo i jego znaczenie w rozwoju człowieka ..	230
2.	Nemec F., Fil'a M. Personal growth and evaluation of managers in the performance-oriented business organization	232
3.	Tóthová V., Fil'a M. Startups as a perspective way of employment in globalisation era.....	237
4.	Viglaský J., Fil'a M. Development of the sharing economy in the current era of globalization	241
5.	Чайка В. Саморегуляція педагогічної діяльності як особистісна форма активності педагога та вияв його суб'єктності	248
6.	Брецько І., Ямчук Т., Долинай М. Використання методу експозиційної терапії для подолання стресових розладів.....	252
7.	Воронова О., Барчій М. Тренінгові технології як засіб розвитку професійних якостей майбутніх фахівців.....	254
8.	Чикурова О. Самоорганізація навчальної діяльності як ресурс розвитку особистості в сучасних умовах.....	258
9.	Крупник З. Психологічні компоненти професійної компетентності фахівця соціальної сфери: індивідуально-особистісний аспект	261
10.	Миколюк С., Куманяк І. Соціальний захист дітей-сиріт як психодуховний ресурс особистісного та соціального розвитку.....	265
11.	Шеремета С. До проблеми вивчення психологічного впливу соціальних мереж на особистість як залежності.....	267

12.	Миколок Н. Роль соціокультурних ресурсів у формуванні психодуховних якостей дітей в епоху глобалізації.....	270
13.	Любий Б. Психологічні особливості делінквентної поведінки молодших школярів та способи її попередження	273
14.	Вака Д. Psychologické črty formovania hodnotovo-významovej sféry v mladosti	276
15.	Івахів Ю., Ванзіляк Ю. Здоров'язберігаючі компетентності як ресурс профілактики психосоматичних розладів школярів.....	278
16.	Карпець Я.-І. «Проста мова» як соціально-психологічний інструмент інклюзії.....	283
17.	Бойко Д. Психологічні особливості інтернет-адикції та її вплив на юнаків та дівчат.....	285
18.	Слизькоухий А. Соціально-психологічна специфіка ділового спілкування в управлінській діяльності.....	287
19.	Борейко І. Характеристика цінностей, цілей та засобів ділової взаємодії психолога з клієнтом.....	289
20.	Мудрак М., Погорицький О . Соціалізаційний вплив на особистість з боку інтернет-середовища.....	293
21.	Шаховал Д. Гендерні особливості фрустраційної толерантності в юнацькому віці	295
22.	Мамус Н. Вплив гендерних особливостей на сприйняття сучасної реклами.....	298
23.	Крекін М., Прохасько Д. Типи подружніх взаємин та їх психологічні особливості.....	301
24.	Пилипець П., Оскольський А. Соціальні та психологічні чинники формування іміджу політика.....	305
25.	Сафандула А., Кутерещин В. Чинники та умови негативного впливу реклами в соціальних мережах на психоемоційний стан підлітків.....	310
26.	Миськів І., Гірняк Р. Соціальні та психологічні чинники адаптації дитини до умов проживання в прийомній сім'ї.....	313
27.	Калініна Л. Значення психолого-педагогічної комунікації в розбудові багатовекторного людиноцентристського закладу освіти	317
28.	Fomenko K., Trinchenco O., Vorona S. Home environment as a factor of psychological well-being of the individual.....	319
29.	Chernets V. The relationship between social creativity and communicative abilities of students of economics.....	323
30.	Корчинський О. Соціально-психологічні чинники соціального благополуччя студентської молоді.....	324

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 5
«РЕСУРСНЕ ПРАКТИКУВАННЯ У СОЦІОГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ
СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

1. **Jan van Zwieten, Koval O.** Mediation: experience of the countries of the European Union and Ukrainian realities.....327
2. **Marchenko H.** Peculiarities of coping strategies, used by civilians during the war331
3. **Honcharuk O.** Canada's experience in the application of mediation.....333
4. **Бугерко Я., Цілик В., Ведмедик А.** Концептуальні засади ресурсного практикування.....334
5. **Фаградян Г., Яремко О.** Психологічні аспекти переговорів як професійної діяльності.....337
6. **Сеник А.** Підготовка майбутніх соціальних працівників до подолання професійного стресу засобами арт-методів338
7. **Mahkamova I.** Exploring the benefits of virtual-reality based eye movement training in the rehabilitation of homonymous visual field disorders.....342
8. **Коваль О., Шевченко Л.** Психологічне консультування у роботі медіатора343
9. **Дикий Я.** Мотиваційний компонент вчинку сучасного українського волонтерства345
10. **Стецюк Ю.** Медіація як соціально-психологічний феномен і процес налагодження конструктивної взаємодії.....348
11. **Матіяш В., Глух П.** Психологічні характеристики конфліктних стосунків у системі «керівник-підлеглий».....350
12. **Danišovský M.** Metódy zlepšovania kvality života a sociálnej produktivity starších ľudí354
13. **Vaka S.** Sociálno-psychologické aspekty bezbariérovej komunikácie v inkluzívnych skupinách.....356
14. **Lukáč R.** Osobitosti psychologickej korekcie porúch prijímania potravy u adolescentov359
15. **Жидик О.** Соціальний супровід як форма державної підтримки сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.....362
16. **Валяш М.** Саморегуляція студента-психолога як умова його професійного становлення.....365
17. **Кобилецький О.** Ко-медіація як спосіб вирішення конфліктів.....368
18. **Гуменна О.** Корекційні програми для кривдників, які вчинили домашнє насильство370

19.	Чорноокий Д. Вплив методів заземлення на фізіологічні показники організму людини при подоланні стресових реакцій	371
20.	Бочкарьова В. Дослідження ефективності використання майндфулнес у роботі з травматичним стресом.....	373
21.	Глинська Х. Емоційний інтелект як ключовий аспект успішної навчальної діяльності.....	374
22.	Казнодій І. Асертивна особистість в предметному полі психологічного пізнання	376
23.	Дячук М. Особливості формування толерантності як професійної компетентності майбутніх психологів	378
24.	Сушко А. Взаємозв'язок особливостей темпераменту та самореалізації особистості.....	380
25.	Кирик С. Вплив стресу на психічне здоров'я студентської молоді.....	383
26.	Питак Ю. Роль арт-терапії у психокорекційній роботі з дітьми.....	384
27.	Шарган І. Індивідуалізація підходів до роботи з кожною дитиною з урахуванням її особливих потреб та можливостей.....	386
28.	Мельник В., Колінчук О. Розлад аутистичного спектра як вид дизонтогенезу.....	389
29.	Скасків С., Вальчишин О. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій.....	392
30.	Лотоцька К., Вовчелюк Л. Чинники ефективної соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до служби в ЗСУ.....	396
31.	Diomidova N., Shevchenko A. Peculiarities of overcoming stress by means of art therapy.....	400
32.	Krasilnikova Y. Psychological specificity of the designer's professional activity.....	403
33.	Berezhnyi V. The relationship between of self-regulation of educational and professional activity and self-efficacy	406
34.	Ізбянський В. Дослідження ефективності методик подолання тривоги у дітей молодшого віку під час перебування в укритті.....	408
35.	Сеник А. Вивчення специфіки медіації у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників	409

«ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ
ДИСКУРСИ РЕСУРСОЛОГІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНОЇ СФЕРИ
МИСЛЕДІЯЛЬНОСТІ»

УДК 159.99

Анатолій В. Фурман

*доктор психологічних наук, професор,
академік Академії наук вищої школи України,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

**ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЇ
У ГЛОБАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ**

Сьогодні, у доленосний для української нації період військово-політичного обстоювання державності та консолідації зусиль громадянського суспільства і легітимної влади щодо виконання умов входження України до ЄС і НАТО, соціокультурна роль психології як людинознавчої науки і прикладної сфери миследіяльності істотно зростає і функційно розширюється, зважаючи перш за все на об'єктивне урізноманітнення видів практичної психологічної роботи із різними категоріями, прошарками, групами населення. У напруженій драматичній ситуації фізичного виживання і соціоментального утвердження українства як самобутньої, моноетнічної, державотворчої спільноти першорядне значення має *методологічне* (а не теоретичне!) *опрацювання* принаймні чотирьох узаємозалежних дослідницьких завдань: а) здійснити сутнісну критичну рефлексію реального стану справ у царині нинішньої української психології, орієнтуючись на світовий формат наявного психологічного дискурсу; б) визначити найпримітніші тенденції розвитку сфери психології, задіявши оптику постнекласичної раціональності та новітні ресурси філософської методології; в) окреслити перспективи української психології у глобальному людинознавчому контексті піднесення; г) виконати конструктивну рефлексію уможливлення сприятливих умов розвитку психології не лише як соціогуманітарної науки, а й як всеохватного універсуму життєдіяльності всіх і кожного й відтак як особливого світогляду і здатності бачити та інтерпретувати все у фокусі людини.

Стосовно виконання *першого завдання* щонайперше констатуємо посутнє історично тривале відмежування української наукової психології від світової психологічної думки. І цьому, звісно, є не тільки ментальні та соціокультурні

причини, а й суто ідеологічні та політичні. Скажімо, 300-річна відсутність державної незалежності, перебування України в імперських обіймах Радянського Союзу в ХХ ст. та ін., хоча в останні десятиліття має явно виражене намагання наших професійних психологів – теоретиків і практиків – увійти в комунікативно-діловий простір глобального психологічного співтовариства. Щоправда неабиякою завадою на шляху швидкого втамування вказаного намагання, крім мовного бар'єру, тут для теоретиків є істотний розрив між мереживами тематизмів, концептів і мислешем, котрими повсякденно послуговуються вітчизняні і зарубіжні науковці, що унеможлиблює їх адекватне сприймання і рівнозначне розуміння колегами на сході і заході від кордонів України, для практиків – нездоланна редуція, тобто більше чи менше спрощення, причому не лише практико зорієнтованих теорій і концепцій, а й запозичених методів, технік, процедур у буденному практикуванні в різний спосіб і часто за умов сумнівного вишкілу дипломованих психологів.

Загалом, аналізуючи тернистий шлях розвитку української психології за три десятиліття державної незалежності нації, нами ще на рубежі ХХ-ХХІ століть була чітко відрефлексована наявність *головної вади* науково зорієнтованого дискурсу вітчизняних психологів: нерозуміння виняткової значущості для сталого розвитку психології компетентного філософування й майже повсюдне нехтування філософською методологією як чимось узагалі непотрібним у забезпеченні найкращої еволюції психологічного знання. Натомість у їхніх повсякденних намірах, думках і діяннях сьогодні продовжують владарювати емпіризм, практицизм, популізм і навіть затуманена різнобарвною термінологією імітація власних наукових досягнень, що сукупно обстоюють і безупинно тиражують незліченні, дистильовано відокремлені від живого психодуховного світу особи, а тому змертвілі та ареальні, психологічні теорії і концепції окремих, нібито самодостатніх, психічних процесів (явищ), станів (внутрішніх подій), властивостей (рис-якостей) і тенденцій (розвиткових змін). Щоправда, тут є один утішний виняток – талант українського мислителя-психолога академіка Володимира Роменця (1926-1998), котрий в останній період творчості з допомогою методу вчинкової діалектики окреслив предметне поле *канонічної психології* та обґрунтував *психософію вчинку* як методологію пізнання-конструювання сутності особистісно натхненого людського буття. Проте цілком закономірно, що ці фундаментальні напрацювання не прийняті в Україні сьогочасним, природниче центрованим, психологічним співтовариством до освоєння, реконструкції, збагачення, хіба що крім двох-трьох відданих справі Вчителя наступників. Більше того, для самоідентифікованих українських науковців-психологів здебільшого *філософське методологування* як розмірковувально-рефлексивна здатність оперувати формами, методами, засобами та інструментами психологічної мислєдїяльності перебуває за межею чітко усвідомлювальної буттєвості. А це

означає, що переважно непоіменованими та інтелектуально неосвоєними є дороги майбутнього психології – маршрути переходу **від** вивчення локалізовано одиничних, але необмежено предметно зростаючих, формовиявів чи новоутворень психіки, що пояснюється методологічними ресурсами класичної і некласичної раціональності як складноізольовані психологічні системи, **до** методологічної і навіть метаметодологічної оптики пізнання та конструювання психодуховних феноменів як структурно, змістовно і функціонально надскладних, відкрито саморозвиткових, синергічно саморефлексивних (див. [4; 6]).

Зважаючи на окреслені новітні реалії фахового здійснюваного дискурсу української психології, нами майже чверть століття тому за мету обрано надзавдання створити *методологію постнекласичної соціогуманітарної науки* (див. проміжний результат [2]), кроки та етапи виконання якого всі ці роки знаходили об'єктивоване відображення в текстах єдиного в Україні теоретико-методологічного часопису категорії Б періодичних видань «*Психологія і суспільство*», фундатором, автором і головним редактором якого маю за честь бути з 2000 року. При цьому розрізнення метасистемного методологічного знання зорієнтовано на п'яти взаємопрониклих рівнях його мислерефлексивного розвиткового функціонування залежно від філософських категорій-засновків (див. детально [4]): а) універсального – розробка *вітакультурної методології* як авторського філософсько-наукового мегапроєкту, що вповні буде реалізований у майбутньому (див. [1; 3, т. 4]); б) загального – уперше запропоновані та опрацьовані ідея, зміст, форми та інструменти професійного методологування як самобутня сфера канонічної людської практики і найадекватніший призначенню спосіб практикування філософської та наукової методологій [3; 5]; в) особливого – започаткування принципів, закономірностей і похідних нормативів авторського циклічно-вчинкового підходу та їх широке конструктивне використання під час постановки і розв'язання широкого кола найскладніших методологічних і суто наукових проблем [3, т. 2; 4]; г) одиничного – створення методологічних оптик класичного, некласичного і постнекласичного типів наукової раціональності як інноваційного модульного комплексу саморефлексивних лінз конструювання, пізнання і перетворення психодуховної реальності [6]; д) конкретного – обґрунтування *психології* не стільки як природничо-предметної науки і як відповідної галузі раціонального знання, скільки як *універсуму людського життєзреалізування* й відтак як всеохватної сфери мислення, діяльності, мислевчинення, до якої причетні всі свідомі громадяни шляхом повсякденного здійснення певної – за цілями і цінностями, формами і методами, нормами і засобами – *психологічної роботи* [8].

Методологічному вирішенню другого визначеного завдання присвячено нещодавно проведене нами програмне дослідження сучасних тенденцій розвитку сфери психології в оптиці вітакультурної методології [7]. Його новизна стосується

докорінно обширнішого, змістовнішого й онтологічно більш адекватного та ковітально вичерпнішого розуміння психології як усюдисущої сфери усвідомленої людської життєдіяльності. На тлі того, що психологія сьогодні у цивілізованому масштабі розвивається екстенсивно, тобто в рамках суто наукового підходу, безупинно примножуючи свої упредметнення у загальному контексті природних явищ і відповідних методів уреальнення різних типів наукової раціональності, пропонується кардинально змінити методологічний інструментарій її розумінневого опрацювання, а саме зінакшити систему координат та набір доцільних лінз-засобів до смислосенсового осягнення, інтерпретації і творення цієї плинної нематеріальної дійсності. У цьому аналітичному розрізі виокремлено й відрефлексовано *одну глобальну і чотири похідних тенденції* у взаємопрониклому розвитку сучасної психології в Україні та світі. Квінтесенція глобальної тенденції – це її інтенсивний, евристичний шлях поступу в безкраї сферні горизонти актуальної людської буттєвості в екзистенційному плинні психодуховного практикування осіб, груп, соціумів як онтично вкоріненої, вселенської, самобутньої сфери мислєдіяльності та її розвій як особливого світобачення, ковітального досвіду повсякдення і навіть способу життя. Загалом нами вперше аргументовані та детально охарактеризовані ситуаційна, мотиваційна, вчинково-діяльна і післядіяльна стратегіями довершеного мислєвчинення, що узаasadнюють методологічну організацію сфери психології. Крім того, висвітлені такі важливі тенденції у розвитковому перебігу психології як людинознавчої науки: 1) істотне розширення її предметного поля за горизонталлю і вертикаллю нових узмістовлень, зокрема й повновагоме постання теоретичної психології; 2) перехід дослідницьких стратегій і процедур від класичного і некласичного ідеалів-типів наукової раціональності до постнекласичної; 3) збагачення й дисциплінарне утвердження канонічної психології і психософії академіка Володимира Роменця; 4) розробка метаметодологічних засобів та інструментів задля розуміння-пізнання-творення метафізичних за онтологічною визначеністю образів-субстанцій-сутностей (мислення, свободи, творчості, віри, любові, духовності й т. ін.), щонайперше створення максимально досконалої методологічної оптики смислосенсового осягнення метатеоретичної мозаїки життя свідомості.

У форматі методологічного розуміння семантичного поля актуалізованої тематики логічно очевидною тут є значеннево-смісловова інтерференція понять «тенденції розвитку» і «перспективи розвитку»: *тенденції* – іманентні джерела і передумови зароджуваних якісних змін у психосоціальной системі, які не набули ще широкого розвою і, мов провісники майбутніх істотних перетворень, накопичуються в усталеному самоорганізаційному плинні її існування, натомість *перспективи* – це вже чітко окреслені реальні можливості поступу-зростання, що здебільшого доповнені сприятливими обставинами, часовими та іншими ресурсами для прийдешнього удіяльненого розвитку. Зважаючи на ієрархічно

висвітлені нами тенденції розвитку української психології у світовому контексті інтелектуальної творчості [7], визначимо найважливіші *обрії успіху* психології.

Глобальна перспектива української психології – це її вихід за межі науково-предметного розгляду та розвитку й утвердження як *всеохватної універсальної сфери миследіяльності всіх соціумів і кожного громадянина*, що підтверджує самотутня присутність окремої людини у світі і цього останнього – у її психодуховному засвіті. Відштовхуючись від канонів циклічно-вчинкового підходу, вбачаємо велике майбутнє в опрацюванні чотирьох засадничих *дослідницьких стратегем* довершеного мислевчинення, що обґрунтовують методологічну організацію сфери психології: а) *ситуаційна* обґрунтовує психологію як самотутню вселенську царину ковітального повсякдення людства, що обіймає систему відповідних знань, досвідних епістем і майже неозорий спектр соціальних та індивідуальних форм і прийомів психологічної роботи; б) *мотиваційна* передбачає якісно інше світоглядне відкалібрування свідомості всіх носіїв-активаторів удіяльненого психологічного знання, що пов'язано із чітким розумінням методологічного зорганізування сферного життя психології, котре збалансовує дослідження, нормування, техніки і практики в єдиний організм рефлексивної миследіяльності; в) *учинково-діяльна* визначально центрується на психологічному практикуванні осіб, груп, організацій, соціумів, тобто на цінностях, цілях, формах, способах і засобах здійснення конкретної психологічної роботи будь-яких спрямування, змістовлення, якості та ефективності, що оцінюються за низкою умов, принципів, критеріїв, параметрів, показників; г) *післядіяльна* узаasadнюється на методології з повною відповідальністю стосовно благодатного ковітального і культуротворчого майбутнього сфери психології, котра тут змістовно співпадає й у сутнісному визначенні стає *психософією*.

Зреалізування благодатних можливостей утілення в життя цієї глобальної перспективи вітакультурного утвердження української психології відкриває похідні новаційні горизонти її увагомленого розвитку, а саме:

1) *розширення предметного поля психології в цілому і теоретичної психології зокрема*, причому як за горизонталлю – від психосоматики і психофізики здоров'я (у нормі та патології) до психології відповідального вчинку, психологічних канонів душевної рівноваги і духовних екзистенціалів-святостей, так і за вертикаллю – від всеможливих практик і різноякісного досвідного практикування до теоретизувань і метатеоретизувань різного масштабу міждисциплінарних упредметнень та змістовлень;

2) *перехід дослідницьких стратегій і процедур від класичного і некласичного ідеалів-типів наукової раціональності до постнекласичного у ситуації їх одночасного, хоча й ізольовано різнопланового, співіснування та браку метатеоретичних досліджень комплексного, міжнаукового статусу в сучасному психологічному дискурсі;*

3) *постання, збагачення й дисциплінарне утвердження канонічної психології і психософії академіка Володимира Роменця: перша, зосереджуючись на вивченні*

та конструюванні взірцевих феноменів і подій людського життя, набуває культурної вагомості як своєрідна світоглядна постава чи метапозиція бачення та осягнення психічного, тоді як друга збагачує інструментальний арсенал вітакультури, тому що у миследіяльнісному виконанні являє собою методологію дослідження джерел, сутності і канонів-узірців людського існування;

4) *багатоопосередковане складною методологічною оптикою пізнання-творення метафізичних за онтологічною визначеністю образів-субстанцій-сутностей* (мислення, свободи, творчості, віри, любові, духовності тощо); їхнє тут-і-тепер екзистенціювання – це окремий життєвий ритм у безмежному онтичному всесвіті буття, яке не підлягає ні раціональному упроблемненню (себто не може бути науковою проблемою), ні об'єктивації, ані упредметненому теоретизуванню; тому суб'єктно-особистісна акумуляція чи локалізація цих сутнісно метафізичних (неприродних) даностей може бути пояснена тільки з *метатеоретичних позицій* і лише із застосуванням *метаметодологічних засобів та інструментів*, що підтверджено нами під час створення авторської версії метатеорії свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ. 2019. 980 с.
2. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
3. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т. 1. 314 с.; Т. 2. 344 с.; Т. 3. 400 с.; Т. 4. 400 с.; 2023. Т. 5 (додатковий). 605 с.
4. Фурман А.В. Архітектоніка теорії діяльності: рефлексивно-вчинковий сценарій метаметодологування. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1. С. 7-94. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.01.007>
5. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.
6. Фурман А.В. Методологічна оптика як інструмент мислевчинення. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 6-48. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis.2022.02.006>
7. Фурман А.В. Сучасні тенденції розвитку сфери психології в оптиці вітакультурної методології. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 6-15. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.006>
8. Фурман А.В., Фурман О.Є. Методологічне обґрунтування психології як сфери миследіяльності. *Психологія і особистість*. 2021. № 2. С. 9-45.

Beata Krzywosz-Rynkiewicz

Doktor habilitowany, profesor,

Przewodnicząca krajowej komisji akredytacyjnej EuroPsy,

Naczelnny redaktor czasopisma "Przegląd psychologiczny",

Kierownik katedry psychologii klinicznej, rozwoju i edukacji

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

(Rzeczpospolita Polska)

PSYCHOLOGICZNE KONSEKWENCJE ROZWOJU W ŚWIECIE NOWOCZESNYCH TECHNOLOGII

Wykorzystywanie nowoczesnych technologii a przede wszystkim mediów społecznościowych staje się obecnie powszechne. Współczesne dzieci i młodzież swoją socjalizację odbywają przede wszystkim w mediach społecznościowych. Jednocześnie obserwujemy na całym świecie wzrost problemów ze zdrowiem psychicznym nastolatków. Współczesne, kruche pokolenie, nazywane jest POKOLENIEM PŁATKÓW ŚNIEGU. W Polsce raport Młode głowy, pokazał wzrost depresji, myśli i prób samobójczych.

W Stanach Zjednoczonych wskaźniki depresji wśród nastolatków podwoiły się w latach 2009-2019, samobójstwo jest drugą przyczyną śmierci młodzieży w USA (wzrost o 4% od 2020 r.) a przyjęcia do izby przyjęć z powodu zaburzeń odżywiania dziewcząt 12-17 podwoiły się od 2019. W prezentacji podejmę się odpowiedzi na pytanie: *Czy zaangażowanie dzieci i młodzieży w media społecznościowe i aktywność medialną może być istotną przyczyną zaburzeń zdrowia psychicznego?* Przedstawione zostaną następujące tezy:

- (1) Interakcje społeczne są kluczowe dla wzrostu i rozwoju każdego dziecka
- (2) Media społecznościowe przesuwają relacje na niewłaściwy tor
- (3) Media społecznościowe nie zawsze są złe,
- (4) Dorastanie to okres głodu nagród społecznych i ograniczona zdolność do powstrzymywania się
- (5) 'Like' może sprawić, że złe zachowanie będzie wyglądać dobrze
- (6) Ekstremalne korzystanie z mediów społecznościowych może wyglądać bardzo podobnie do uzależnienia

Martin Taraj

*PhDr. ThLic, PhD, Prorektor pre vzdelávanie, docent,
Katolícka univerzita v Ružomberku (Slovakia)*

PSYCHOLÓGIA VYTVÁRANIA IDENTITY A REALIZÁCIE OSOBNOSTI

Pohľad na seba samého je bezpochyby najdôležitejší zo všetkých postojov človeka, pretože pohľad na seba bude vždy priaznivo alebo nepriaznivo ovplyvňovať pohľad na všetko ostatné. Preto je tak veľmi dôležité si uvedomiť, že postoj voči sebe je vždy tým faktorom, ktorý podfarbí aj spôsob, akým človek vidí každú časť skutočnosti [1].

Zo správneho pohľadu na seba sa rodí aj sebaúcta a vedomie svojej identity. Je však zarážajúce, že až 75 % kňazov a rehoľníkov trpí nedostatkom sebaúcty, čo je rovnaké aj u laikov [2].

Všeobecne sa dá povedať, že základnou príčinou tohto javu je nedostatok vedomostí z psychologickkej oblasti. Konkrétne absentuje neobjektívne poznanie seba a fixovanie negatívneho pohľadu na seba. Takíto ľudia sa pohybujú, akoby v dvoch postojoch: buď popierajú svoju neistotu a stávajú sa z nich „namyslení“, alebo trpia svoju neistotu a sú potom „plachí“. Tieto postoje vedú ku kríze totožnosti, k pocitu vlastnej nespôsobilosti a s týmto pocitom je veľmi ťažké žiť. Preto je tak veľmi potrebné nadobudnúť správny pohľad na seba, ale aj poznať a mať správne ideály svojho života, lebo len tak vzniká sebaúcta a identita.

V priebehu stáročí je možné pozorovať vývoj v pohľade na človeka, ktorý umožnil ľudstvu postupne sa stretať s pravdou a porovnávať sa s ňou. Je to cesta, ktorá sa rozvíjala – inak to ani nemohlo byť – v horizonte osobného sebauvedomovania: čím viac človek pozná skutočnosť a svet, tým lepšie pozná seba samého vo svojej jedinečnosti a zároveň sa preňho stáva čoraz naliehavejšou otázka o zmysle vecí a o jeho vlastnej existencii. Všetko, čo sa stáva predmetom nášho poznania, stane sa tým aj časťou nášho života. Na architráve chrámu v Delfách bolo vyryté napomenutie *Poznaj seba samého ako svedectvo základnej pravdy* [3]. Túto musí prijať ako minimálne pravidlo každý človek, ktorý sa chce odlišovať od ostatného tvorstva a kvalifikovať sa ako „človek“ práve tým, že pozná sám seba.

LITERATÚRE

1. Porov. Powell, J. Z pohľadu kresťana. Trnava : Dobrá kniha, 1999, s. 76.
2. Cencini, A., Bůh je můj přítel. Praha : Paulínky, 1997, s. 7 – 12.
3. Ján Pavol II. Fides et ratio, čl. 1, enc. vydaná v r. 1998.

Mohammad Jammal

*PhD in Educational management and leadership Policy,
The British University in Dubai - BUiD (United Arab Emirates)*

**THE IMPACT OF STRATEGIC AGILITY ON ORGANIZATIONAL
PERFORMANCE OF PRIVATE HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
IN THE UAE**

Strategic agility: is seen as a crucial necessity for organizations to achieve superior organizational performance. However, it is uncommon to find a research framework that explains the relationship of strategic agility with its antecedents and organizational performance, especially in the private higher education sector in the UAE. As such, it is important to examine the antecedents of strategic agility so that the right resources and capabilities can be developed and deployed to impact organizational performance positively.

In the UAE, the higher education sector has a critical two-prong role to play, namely producing highly capable workforce in order for the nation to achieve global competitiveness.

Specifically, private HEIs, which constitute 73 per cent of the overall higher education population in the UAE, have a crucial role towards the nation's global competitiveness and economic growth.

Current turbulent business landscape has weakened the performance of organizations as they are unprepared to handle the disruptive changes and uncertainties. It is no longer sufficient for organizations to only just have resources and capabilities that are of value, rare, and cannot be imitated or substituted, in order to gain competitive advantage.

In present times, it is inevitable that dynamic capabilities are now needed for organizations to protect themselves against the turbulent business environment while Past studies have highlighted the dynamic capability of strategic agility as a means to provide organizations the ability to anticipate changes, make quick strategic decisions, and implementation.

Many strategic researchers argued that what is lacking in most strategic models is the mechanism that protects organizations against the disruptions and uncertainties found in current business landscape. Hence, strategic agility was proposed as the answer for organizations to optimize their performance and sustain business growth.

As strategic agility is considered a crucial capability needed by organizations: technology (technology usage; technology management); organizational capabilities (organizational Marketing; organizational learning).

Determination of strategic agility's antecedents has never been more pertinent in current times. In this study, technologies, organizational capabilities, and people are examined as a combination of resources and capabilities that positively influence strategic agility. Technologies are seen as an important resource that provides organizations the flexibility to adapt and remain relevant in current disruptive business environment. Organizational capabilities provide organizations the ability to develop and deploy their resources effectively and efficiently so as to gain competitive advantage. As such, organizations need to prioritize developing and strengthening specific capabilities that can further enhance their strategic agility.

Strategic agility is considered a dynamic capability that is crucial for organizations to overcome the disruptive changes happening in the business landscape. Previous studies on strategic agility are commonly based on manufacturing context, with most of the findings pointing towards strategic agility as having a positive effect on organizational performance. For instance, Oyedijo (2012) discovered that telecommunication companies in Nigeria that have high strategic agility performed better than companies with low strategic agility. Further evidence indicated the positive influence of strategic agility on both competitiveness and organizational performance. As such, this study would like to test out the assumption of whether strategic agility will have the same effect on the organizational performance of private HEIs as these organizations are also operating in a business landscape that is ever changing and filled with uncertainties.

Conclusion and implications. Strategic agility is seen as a crucial capability which provides private HEIs the added advantage to have better prioritization of resources and development of capabilities that are necessary for superior organizational performance. Furthermore, there is a lack of research framework that is able to conceptualize the overall essence of strategic agility and its relationship between its antecedents and organizational performance, especially in the context of private higher education sector in the UAE.

Based on the findings, it can be concluded that strategic agility has a significant influence on the overall performance of private HEIs. The current study also managed to confirm that all three key factors of technologies, organizational capabilities, and people are strong antecedents of strategic agility.

THE IMPACT OF WAR STRESS ON THE PERCEPTION OF SOCIAL REALITY

Stress is a state of strong mental and psychophysiological tension that occurs as a result of staying and working in the most difficult conditions [3]. Life often gives rise to many dangers to which a person is forced to respond – physically, psychologically, spiritually. Imaginary and real dangers (from a minor problem to a tragic situation) cause us emotional reactions of a negative type, which are accompanied by a whole range of physiological and psychological disorders [2; 3].

The stress of war, in particular, is characterized by such features as: increased irritability, aggressiveness, reduced ability to experience pleasure, problems with concentration of attention [3]. All this significantly affects the ability to impartially perceive information about the surrounding reality, objectively evaluate it and develop an adequate plan of action. Therefore, the spectrum of behavior under the influence of the stress of war is very wide: some people are able to stay for a long time in the shelled front-line cities (which is risky and sometimes inadequate), while others leave even a relatively safe area at the single threat of military action.

Obviously, the state of excitement under the stress of war cannot last long due to its intensity. When the stress factor can be neutralized relatively quickly, excitement is replaced by relaxation, a state of calm and rest. In this case, it can be said that stress was beneficial, because it increased the vital tone of the human body, as well as its general motivation for life. If the stimulus does not disappear, stress intensifies and causes exhaustion in the body – the so-called distress, which can lead to illness and even death [3].

Many people noted that even just reading the news about the war in February-March 2022 in Telegram channels caused intense and acute stress. In this context, those people who were in a relatively safe situation experienced acute stress and even distress. Suffering from stress, people consciously or unconsciously used stress-coping behavior, as a result of which some of them managed to adapt (or partially adapt) to the war situation.

The result of the social perception of a social object is influenced by many factors – a person's personal experience and its interpretation, stereotypes, one's own values, motivation, locus of control, extroversion/introversion and, of course, the level of one's frustration and stress. In the conditions of war, the perception of many social objects is carried out under the influence of stress.

As was found in the research of S. Grabovska and O. Hnatko, the stress of war significantly affects the perception of social reality – in particular, occupied cities [1]. This study evaluated the perception of Ukrainian cities during the war, which were divided into the following categories: 1) occupied; 2) de-occupied; 3) often fired upon; 4) relatively safe.

It was found, in particular, that the distance to occupied cities is subjectively perceived as greater than the distance to frequently shelled (but not occupied) cities; at the same time, de-occupied cities are perceived as spatially closer than frequently shelled, as well as occupied, cities. The level of “ourness” of relatively safe and frequently shelled cities is subjectively higher than the level of “ourness” of the occupied ones. Events that take place in occupied, frequently shelled and de-occupied cities are perceived as more tragic than events in relatively safe cities; a tendency to perceive events occurring in occupied cities as more tragic than those occurring in de-occupied cities was also revealed.

At the same time, the subjective value of the de-occupied cities is perceived as lower than the value of the occupied ones; the value of relatively safe cities turned out to be higher for respondents than the value of frequently shelled cities.

In our opinion, the following result of the mentioned study is very surprising: residents of regions closer to the front line have a lower general level of stress and its physical signs than residents of western regions and persons who are forced to stay abroad [1]. This result is somewhat paradoxical, since the opposite should be expected: an objectively more threatening situation (closeness to the front line, frequent shelling) leads to greater stress and greater distortion of the surrounding reality. In fact, the situation is reversed, because a close, constant and understandable danger can seem more “controllable”, which leads to eustress, not distress.

Therefore, the regularities of the impact of war stress on the perception of social reality are often unpredictable and poorly studied. Therefore, in our opinion, this problem is of interest and needs the attention of social psychologists.

REFERENCES

1. Hnatko O.-M. Personal predictors of perception of occupied cities in war conditions. Bachelor work. Lviv National I. Franko University. Lviv, 2023. 82 p.
2. Kuzikova S. B., Zlyvko V. L., Lukomska S. O. Age-specific features of experiencing war trauma: an integrative approach. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series “Psychological Sciences”*. 2022 (2). P. 64-70.
3. Liu, H., Zhang, C., Ji, Y., Yang, L. Biological and psychological perspectives of resilience: is it possible to improve stress resistance? *Frontiers in human neuroscience*. 2018 (12). P. 326.

Володимир Сабадуха

*доктор філософських наук, доцент, професор кафедри суспільних наук,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Україна)*

Олексій Сабадуха

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри психології та соціального забезпечення,
Державний університет «Житомирська політехніка» (Україна)*

ТЕОРІЯ СТУПЕНІВ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ

У сучасній літературі інтелектуальний ресурс переважно розуміють як сукупність вмінь, навичок і знань. За межами такого підходу опиняються такі важливі складові духовного потенціалу людини як мислення й спонукання до діяльності, від яких залежить рівень оволодіння вміннями й знаннями. Як доводить сучасний міжнародний досвід розвитку держав інтелектуальний потенціал є вирішальним фактором життєдіяльності суспільства. Незважаючи на очевидну потребу розвитку інтелектуального й духовного потенціалу, українська освіта продовжує віддавати пріоритет формуванню професійної складової здібностей (умінь і навичок).

Отже, мета дослідження – сформулювати теоретико-методологічні засади розвитку здібностей у навчально-виховному процесі.

За методологічне підґрунтя розвитку людських здібностей пропонуємо прийняти теорію ступенів духовного розвитку людини, метафізичну теорію особистості та теорію О. Гречаного щодо структури здібностей [1, с. 69–77, с. 161–164; 2, с. 323–328]. За висновками філософів світового рівня, людина в процесі свого соціально-політичного й духовного розвитку може пройти такі ступені становлення: *залежна й посередня людина, особистість і геній*, а може залишитися на нижчих ступенях розвитку. Залежна людина живе своїми безпосередніми потребами і щаслива, коли має можливість їх задовольняти. Цей тип людини отримав в історії філософії такі назви: *нища* (Конфуцій); *раб власних нерозвинутих потреб* (Платон); *соматик, річ* (гностицизм); *юрба* (стоїцизм); *тілесна* (середньовічна християнська філософія); *природна* (І. Кант, Г. Гегель); *дитина* (К. Юнг) та ін. Посередня людина спонукається власною вигодою: економічною, професійною, соціально-політичною, правовою, психологічною, а тому для неї відсутній моральний закон. Для посередньої людини все є засобом, а абсолютом стало власне *Его*. Цей тип людини отримав такі назви: *посередня*

(Конфуцій, Платон, стоїки); *зовнішня, ніщо, диявол, антихрист* (середньовічна філософія). Вона інтелектуально розвинута, але аморальна. Особистість свідомо керується інтересами суспільства, нації, держави. В історії філософії вона отримала назви: *людина неба* (Конфуцій); *людина із золотими здібностями* (Платон); *духовна* (гностицизм); *цілісна, добродійна* (стоїки); *внутрішня, духовна, особистість* (християнська філософія). Геній керується ідеалом як єдністю Істини, Добра й Краси і відкриває нові парадигми буття.

Метафізична теорія особистості доводить наявність двох моделей навчально-виховного процесу: знеособленого (пріоритет належить посередній людині), який орієнтований на передачу вмінь, навичок і знань й особистісного (пріоритет належить особистості), орієнтованого на розвиток мислення й спонукань до діяльності.

Теорія О. Гречаного щодо структури здібностей виокремлює професійні й інтелектуальні здібності і відповідно чотири компоненти: уміння, знання, мислення й спонукання до діяльності. Вважаємо, що системоутворювальним (конститутивним) компонентом цілісної діяльній здібності є спонукання до діяльності, які визначають рівень розвитку як кожної компоненти, так і ступінь розвитку здібностей у цілому [1, с. 162–166]. Відтак, духовний потенціал (ресурс) людини залежить від спонукань до діяльності.

Освітнянин, який спонукається стимулом (залежна людина) у компоненті вмінь здатний засвоїти / відтворити лише елементи освітніх технологій, у компоненті знань – окрему інформацію, а його мислення є одновимірним. Освітнянин, який спонукається мотивом вигоди (посередня людина) у компоненті вмінь володіє наявними технологіями, у компоненті знань здатний оволодіти чинними теоріями, а мислення двовимірне. Треба визнати, що певна частина освітніх перебувають на знеособлених ступенях розвитку. Вони відтворюють те, що відомо, нездатні вийти за межі чинної освітньої, наукової парадигми, а тому будуть відтворювати знеособлений навчально-виховний процес. Охарактеризуємо основні ознаки такого навчального процесу: відносини між педагогом і учнем мають характер примушування або маніпулювання; мета не виходить за межі засвоєння знань, вмінь, навичок; співвідношення мети і засобів: мета виправдовує будь-які засоби її досягнення; психологічна установка як педагога, так і учня перебуває у межах власного *Ego*; мислення не виходить за межі формальної логіки; характер навчально-виховного процесу має стереотипний, репродуктивний зміст; ставлення до себе: самоконсервація досягнутого потенціалу; рівень оволодіння предметом: рівень інформації і знань; відношення між суміжними предметами: розірваність; психологічний та інтелектуальний енергопотенціал: обмежений. Очевидно, що продуктом знеособленого навчально-виховного процесу буде знеособлена й посередня людина.

Освітнянин, який спонукається інтересом (особистість) у компоненті вмінь і навичок здатний створити нову технологію в межах відомої педагогічної, наукової парадигми; у компоненті знань спроможний сформувати наукову картину світу; мислення має тривимірний характер, здатне продемонструвати єдність навичок, знань й мислення. Освітнянин, який керується ідеалом (геній) здатний у компоненті вмінь створити ноу-хау; у компоненті знань сформувати наукову картину світу відповідно до людського буття, а мислення стає багатовимірним. У цілому такий фахівець виходить за межі чинної педагогічної, наукової парадигми. Зміст навчально-виховного процесу стає особистісним. В умовах особистісного навчально-виховного процесу відносини між педагогом і учнем мають характер співробітництва, панує свобода і рівність; метою стає цілісний розвиток здібностей як учня, так і викладача; співвідношення мети і засобів – мета визначає засоби; психологічна установка – на розвиток Іншого; логіка мислення – діалектична; характер навчально-виховного процесу – продуктивний, творчий; ставлення до себе – саморозвиток; рівень оволодіння предметом: рівень понять, категорій, ідей; відношення між суміжними курсами – взаємопов’язаність, взаємодоповнення; енергопотенціал – розвивається в процесі колективної мислєдїяльностї.

Узагальнені уявлення про структуру та рівні розвитку кожного компонента діяльностї здібностї відображено на рис. 1 [1, с. 164].

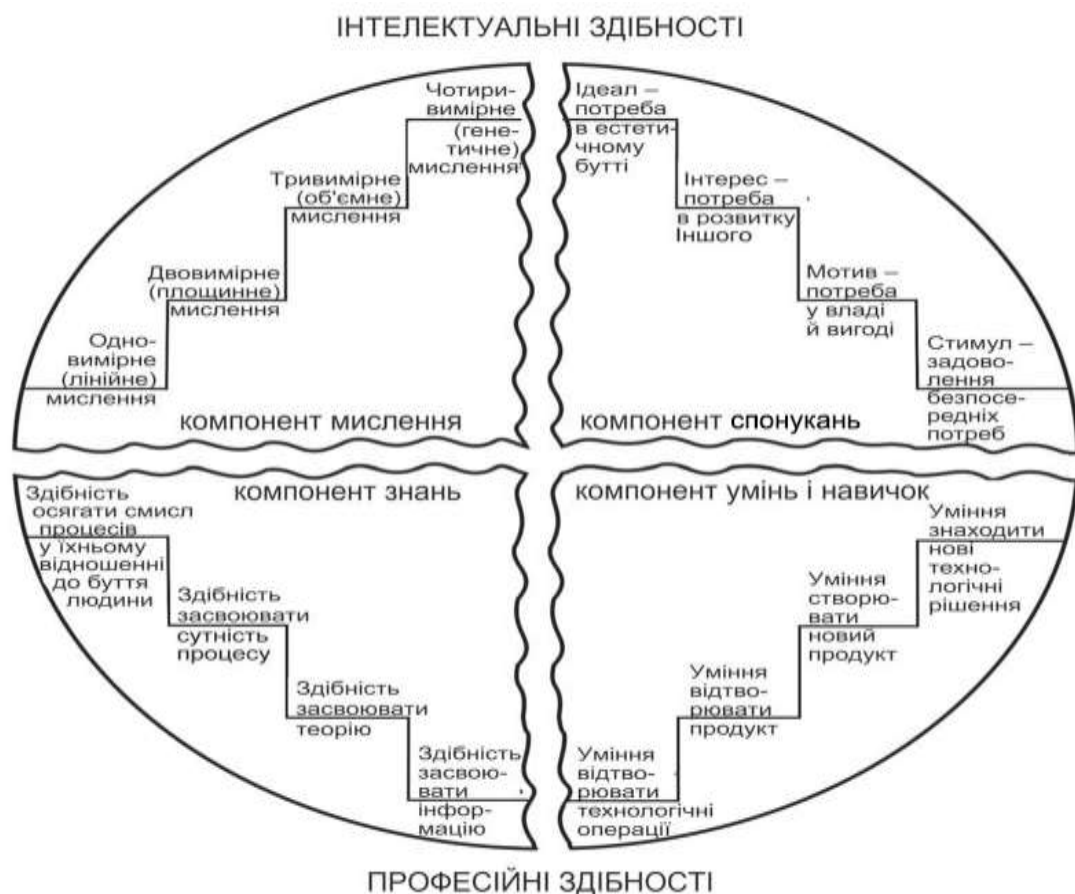

Рис. 1. Структура здібностей людини та зміст рівнів розвитку кожного компонента

Вважаємо, що теорія ступенів духовного розвитку людини та структури здібностей може бути, з одного боку, теоретичним підґрунтям освітології та ресурсології, а з іншого – теоретичною основою навчально-виховного процесу. Кожний учасник навчально-виховного процесу отримує можливість самовизначення. Спонування до діяльності, моральні якості, мислення, знання й навички постають теоретичним підґрунтям діяльності працівника освіти. Метою освітології та ресурсології має бути формування інтелектуального та духовного потенціалу людини.

Сформовані теоретичні засади надають людині можливість варіювати розвиток власних здібностей залежно від життєвих і професійних цілей, отожд людина стає суб'єктом власної діяльності. За таких умов навчально-виховний процес стає альтернативно-варіативним. Порівняльний аналіз двох моделей навчально-виховного процесу дозволяє зробити висновок про те, що альтернативно-варіативна модель має якісні переваги перед знеособленою моделлю, а тому прийшов час віддати їй пріоритет. Зрозуміло, що українська школа потребує вчителів і викладачів особистісного ступеня духовного розвитку. Вважаємо, що запропонована теорія ступенів духовного розвитку та структура здібностей допоможуть усунути цей недолік і сприятимуть формуванню інтелектуального та духовного потенціалу всіх учасників навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гречаний О.Ф., Сабадуха В.О. Філософія здібностей у контексті пріоритету духовного над матеріальним: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. Володимира Даля, 2015. 211 с.
2. Сабадуха В.О. Метафізика суспільного та особистісного буття: монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2019. 647 с.

Анатолій В. Фурман

*доктор психологічних наук, професор,
академік Академії наук вищої школи України,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Марта Турчин

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ АКЦІОПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Актуальність теми дослідження. *Аксіогенез особистості*, як відомо, становить системотвірне осереддя психокультурного розвитку людини за віковими етапами проходження нею циклічно завершеного життєвого шляху. Сутнісно він полягає у сталому розвитку і поступальному збагаченню *ціннісно-сміслової сфери* окремої особи, що потенційно наділена спектром спроможностей і здатностей – від біологічних, психофізичних, соціалізаційних до інтенційно-свідомісних, екзистенціовально-діяльнісних й аж до креативних і духовно-трансцендувальних. Водночас повнота і вичерпність реалізації цих потенцій, спроможностей і здатностей конкретно дорослою людиною залежить від складного, багатопланового і взаємоспричинювального, динамічно змінного й саморозвиткового, переплетення як зовнішніх соціологічних обставин по-різному усупільненого плину повсякдення, так і від внутрішніх, власне психодуховних, умов, які реально умістовлюють її суб'єктно-особистісний світ.

У цьому аналітичному контексті на часі здійснення серії аксіопсихологічних досліджень професійної діяльності фахівців різних профілю, спеціалізації, кваліфікаційного вишколу і досвіду роботи. Причому вагомість цих досліджень істотно зростає, коли мовиться про ковітальні системи «Людина – Людина» й відповідно про представників соціономічних професій (психолог, соціолог, педагог, лікар, священник, управлінець, юрист та ін.). І це закономірно, адже саме вони актуалізують, розвивають і врешті-решт у мереживі системних впливів формують сферний життепотік *аксіопсихіки* конкретної особистості (клієнта, респондента, вихованця, пацієнта, мирянина, підлеглого тощо), постійно стимулюючи її до ціннісно-сміслового самоконструювання і самозростання. Вочевидь тут першочергового вивчення потребують *аксіопсихологічні ресурси*

професійної діяльності соціальних працівників, які буденно занурені в безперервну ділову взаємодію з клієнтами різних статі, віку, соціального досвіду, психотипу та особистісної зрілості.

Наукова проблема формується у вигляді гносеологічної суперечності: на сьогоднішній день, з одного боку, наявні фундаментальні теоретико-прикладні напрацювання в такому важливому дисциплінарному напрямку, як *аксіологічна психологія особистості*, що становить новітню царину персонологічних студій постнекласично зорієнтованої наукової раціональності (головно праці З.С. Карпенко і представників школи [2–4]), з іншого боку, поки що відсутня концептуально надійна і прагматично дієва психологічна модель створення аксіопсихологічного портрету особистості саморефлексивного й відтак компетентного фахівця соціономічного профілю.

Стан наукової розробки теми. Фундатором розробки аксіопсихології особистості як новаційного напрямку психологічного пізнання є відома українська дослідниця Зіновія Карпенко (див. *літературу*), котра упродовж останніх тридцяти років: а) аргументувала філософсько-психологічні джерела аксіологічної психології, б) обґрунтувала авторську концепцію її предмета, методу, технологічного забезпечення, в) відповідно до вимог запропонованого принципу інтегральної суб'єктності здійснила аксіопсихологічну реінтерпретацію культурно відповідних, психодинамічних, феноменологічних і психотерапевтичних аспектів поступу аксіологічного персоногенезу, а також г) висвітлила сутнісні горизонти аксіологічного повороту в психології особистості існуючими ресурсами теоретичного конструювання і методологічного моделювання, д) окреслила холістичний проєкт життєздійснення особистості інтелігібельними засобами аксіопсихології та ін.

У цьому гносеологічному висвітленні, до прикладу, І.А. Гуляс розробила концепцію аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості з використанням принципу інтегральної суб'єктності та методів факторно-аналітичного підходу до емпіричного вивчення предметно актуалізованих психічних явищ. Доведено, що кожна особистість суб'єктно здатна до самоспричинення та самотрансцендування, самовизначення і керування власним життям. Причому позитивним є те, що авторська теоретична модель являє собою аксіопсихологічне проєктування як двоєдиний синергійний процес ціннісно-цільового випередження (антиципації) бажаних для певної особи станів і статусів (досягнень) та їх суб'єктно-ресурсного забезпечення відповідними компетентностями, релевантними відносно конкретних життєвих ситуацій [2].

Мета дослідження: обґрунтування узагальненого аксіопсихологічного, тобто ціннісно-сміслового, портрету компетентного соціального працівника як ефективного професіонала соціономічного фаху.

Завдання дослідження:

1) висвітлити джерела та передумови виникнення аксіопсихології особистості у її предметному і методичному визначеннях;

2) розкрити зміст психологічного конструювання і системного вивчення ціннісно-сислової сфери особистості соціального працівника;

3) здійснити емпіричне обґрунтування узагальненого ціннісно-сислового портрету компетентного соціального працівника.

Об'єктом вивчення є холистична взаємозалежність особистісної саморефлексивності та професійної компетентності соціального працівника.

Предмет дослідження становить ціннісно-сислова сфера особистості соціального працівника, яка знаходить системне знанняве відображення у вигляді аксіопсихологічного портрету як концептуально-емпіричної моделі поєднання його професійної компетентності та особистісної самоефективності.

Вище зазначені параметри чинного наукового пошуку є першим кроком на шляху методологічного обґрунтування професійної діяльності фахівця соціономічного профілю. Другий найголовніший крок – це мислевчинкове, сутнісно надрефлексивне конструювання *методологічної оптики* за чітко опрацьованою одним з авторів схемою метаметодологування, що реалізується на п'яти рівнях: *універсального – загального – особливого – одиничного – конкретного* (А.В. Фурман [9; 11]). Зокрема, в обстоюваному тут об'єктно-предметному полі методологічна оптика аксіопсихологічного дослідження миследіяльності соціального працівника є такою:

- *вітакультурна методологія*, яка охоплює мегасистему канонічних знань про форми, методи, засоби та інструменти мислевчинення у висвітленні її восьми напрямів розвитку, що описуються у відповідних категорійних координатах: «буття – свідомість», «світ – людина», «культура – життя», «філософія – соціальний досвід», «наука – мистецтво», «теорія – практика», «мислення – діяльність», «думання (думка) – вчинення (вчинок)» [1; 11];

- *сфера професійного методологування* як самобуття свобода-практика екзистенційного уприсутнення розширеного життепотуку свідомості, котра є діалектичним продовженням і мислевчинковою конкретизацією світу методології як окремого унікального для культури, знанневого ресурсу (передусім форм, методів, засобів та інструментів миследіяльності) у його центральній ланці – у *субстанційному засвіті методологічного мислення* [10; 12];

- *філософсько-психологічна теорія* взаємозалежного ціннісно-орієнтаційного і смисложиттєвого розвитку особистості А.А. Фурмана, що впорядковує її інтенційні та потенційні самісні запити у сферному потоці свідомої буттєвості, засвідчує повномірне осягнення нею самої себе і навколишньої дійсності, становить екзистенційне осереддя її персоніфікованого ковітального уприсутнення у світі [6–8];

• *аксіологічна психологія* (скорочено – аксіопсихології) як відносно нова психологічна дисципліна в авторському обґрунтуванні проф. Зіновії Карпенко і представників її наукової школи (О.Г. Паркулаб, О.М. Кормило, Н.В. Назарук, В.І. Сметаняк, А.А. Сімак, Д.В. Черенщикова, В.П. Голован, І.А. Гуляс) та її опрацьовані методологічні ресурси, передовсім поняттєві і категорійні засоби, принципи, підходи, методи, моделі, модуси триангуляції та ін. [2–4];

• *концепція самоефективності* відомого північноамериканського науковця Альберта Бандури (1925–2021) та емпіричні методи підвищення самоусвідомлювального потенціалу особистості, що у взаємодоповненні висвітлюють її віру в здатність самій впоратися з обраною діяльністю, яка за умов належної актуалізації ресурсів *само-*(визначення, оцінювання, регуляції, оздоровлення, реалізації тощо) спричиняє як досягнення певного соціального результату, так і особистісної продуктивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
2. Гуляс І. Концепція аксіопсихологічного проєктування життєвих досягнень особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 4. С. 70–96.
3. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості: монографія. 2-е вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ, 2018. 720 с.
4. Карпенко З. Предмет і метод аксіопсихології особистості. *Психологія і суспільство*. 2008. № 1. С. 35–62.
5. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
6. Фурман А.А. Методологія психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. № 1. С. 5–34.
7. Фурман А.А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.
8. Фурман А.А. Ціннісно-орієнтаційний портрет фахівця-психолога: від моделі до індивідуальних інваріантів. *Психологія і суспільство*. 2012. № 1. С. 118–126.
9. Фурман А.В. Архітектоніка теорії діяльності: рефлексивно-вчинковий сценарій метаметодологування. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1. С. 7–94.
10. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.
11. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології: від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2. С. 6–50.
12. Фурман А.В. Методологічна оптика як інструмент мислевчинення. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 6–48.

Руслана Гаврилюк

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри публічного права,*

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна)

Петро Пацурківський

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна)*

ПРИНЦИП ЛЮДИНОМІРНОСТІ МЕДІАЦІЇ

Постановка проблеми. Коли б існувала об'єктивна та повна історія розвитку медіації, то ймовірноше всього, не з'явилася б потреба у даному дослідженні, основною метою якого є обґрунтування буттєвих принципів медіації: наприклад, людиномірності медіації, верховенства буттєвих прав сторін медіації; верховенства буттєвого права бути собою (принцип людської автономії) та верховенства права відкрити свою особистість назустріч Іншому (принцип комунікативної солідарності) тощо. Однак поки що переважна більшість її дослідників переконані у тому, що медіація є дітищем другої половини ХХ ст. та неодмінно пов'язують її появу із регулюванням медіації позитивним правом. Це в однаковій мірі стосується як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. До прикладу, відомий європейський (німецький) дослідник медіації Христоф Бесемер промовисто демонструє свою позицію з даного питання уже у першому реченні вступу до своєї праці «Медіація. Посередництво в конфліктах»: «Медіація, – зазначає він, – це метод врегулювання конфліктів, розроблений у 60-і і 70-і роки (ХХ століття. – Р.Г. і П.П.) у США й успішно застосований там у багатьох сферах життя» [1]. До інноваційних підходів у розв'язанні конфліктів (спорів) відносять медіацію американські вчені Джон Уінслейд та Джеральд Монк [2], Ховард Зер [3], англійські вчені М.С. Умбрейт та А.Робертс [4] та чимало інших вчених [5]. Їх спільним знаменником є позитивістський підхід до розуміння правової природи медіації, тенденцій її розвитку та місця у системі інструментів вирішення конфліктів (спорів). У його межах медіація не розглядається як альтернативний і тим більше інструментально рівноцінний судовому метод вирішення конфліктів (спорів) самими їх сторонами за участі посередника (посередників). Квінтесенція вищезазначеного підходу полягає в тому, що медіація є породженням держави та виступає допоміжним засобом (інструментом) в руках публічної влади, основне призначення якого полягає у розвантаженні державних судів від величезної кількості рутинних (буттєвих) конфліктів (спорів) і сприяння таким чином їм у

здійсненні ними своєї місії. До речі, саме під такими гаслами зароджувалась та утверджувалась сучасна медіація у США [6].

Проте, існує й альтернативний погляд на природу, призначення та функції медіації. Він сягає своїми витокami глибокої давнини і має в своїй основі докорінно відмінне від протилежного підходу **антропосоціокультурне розуміння основного призначення та місця людини у світі**. Зокрема, як зазначалося нами в окремих спеціальних дослідженнях [7; 8], цей альтернативний підхід виходить з того, що призначення та місце людини у світі є наслідком основоположних властивостей людини.

Виклад основних результатів дослідження. У даному науковому доробку ми зосередимо увагу на такому природньому (буттєвому) принципі медіації як її людиномірності. Так, медіація як інститут врегулювання конфліктів (спорів) самими їх учасниками за допомогою посередника (посередників), як і право, є ровесницею людської цивілізації і так само її поява на тривалий період часу випередила появу держави. Свою ж нинішню наразі загально визнану назву вона одержала незрівнянно пізніше навіть з історичної точки зору у порівнянні з епохою своєї появи. Очевидно, це пов'язано певним чином з розвитком за тільки йому властивим алгоритмом рефлексивного людського мислення. Ймовірніше всього, саме тому існує й велетенський пробіл у наших знаннях про еволюційний процес і ми нічого не знаємо та ніколи й не дізнаємося, як зазначає один з корифеїв соціальної антропології першої половини ХХ ст. Альфред Реджинальд Редкліфф-Браун, про форми соціального життя перших людей та їх прямих попередників з тваринного світу. Він припускає, що резонно пов'язати реальний перехід від долюдського співжиття до людського з появою мови [9, Р. 178-188].

Також глибини тисячоліть сягають і початки рефлексивного осмислення медіації як атрибуту людського буття. Одним з перших серед наразі достеменно відомих таких прикладів відомий фахівець зі Старого (Ветхого) Завіту Перрі Йодер називає у своїй праці «Шалом: Біблійне слово для Спасіння, Справедливості і Миру» саме це його джерело, тобто, Старий (Ветхий) Завіт. При традиційному тлумаченні не просто терміну, а справжнього символу **шалом**, зазначає П.Йодер, його передусім пояснюють за традицією Старого (Ветхого) Завіту як **мир, замирення, правильний порядок речей, коли повсюдно домінує гармонія** [10]. Квінтесенція другого значення **буття-в-шалом** – це **жити без взаємної ворожнечі, самим вирішувати свої конфлікти (спори)** [10, с. 19-21]. В цьому й полягає, **як зазначалося вище, сенс медіації**. Нарешті, третє з основних семантичне значення терміну (символу) **шалом** у біблійному контексті стосується моральної (етичної) сфери. Його квінтесенцію, на думку П.Йодера, слід сприймати як **порядність**. При цьому вчений має на увазі дві її сторони: по-перше, **чесність** у буквальному її розумінні **як відсутність фальші, двоякості у взаєминах** і, по-друге, **бездоганність як безвинність, відсутність гріха**. До речі, П.Йодер

звернув увагу, що *шалом* у третьому його базовому значенні рідше зустрічається у Старому Завіті, ніж у двох перших його значеннях. Він також зазначає, що *шалом* як світогляд дає надії і сподівання на майбутнє [10, с. 21].

Як зазначає інший дослідник доктрини *шалом* Говард Зер, вона у задумі Господа – це мир і замирення. Відповідно до цієї доктрини, благополуччя, на думку Г.Зера, стосується матеріальних умов життя людини, сфери її міжособистісних, соціальних та політичних відносин, його внутрішнього світу. Там, де цього немає, немає і місця для *шалом*. Саме відхилення від світогляду і практики *шалом* з боку Богом обраного народу, допущені ним на певному етапі його еволюції, на переконання Г.Зера, і були покладені в основу головних звинувачень цього народу пророками Старого (Ветхого) Завіту [3, с. 68].

Окремі аспекти цього принципу медіації переконливо обґрунтовують та розкривають й інші її дослідники. Зокрема, як резонно зазначає відомий вітчизняний дослідник медіації Андрій Гусев, принцип людиномірності медіації як один з базових її буттєвих принципів проявляється й у тому, що конфлікт є природною частиною людського життя, так як «основу конфлікту складає наша відмінність один від одного» [11, с. 111]. При цьому, на його думку, конфлікт має розглядатись як *можливість* приймати і поважати дані відмінності. Досить промовисте і резюме А.Гусева у вищезазначеній публікації: «...медіаційні підходи до вирішення конфліктів, - зазначає він, - виходять з певних апріорних положень стосовно того, що людині, по-перше, притаманна здатність вирішувати конфлікти, спираючись на загальнолюдську систему цінностей, яка, в свою чергу, забезпечує універсальну людську мотивацію (прагнення) до вирішення конфліктів саме мирним шляхом» [11, с. 113].

На людиномірності медіації як одному з її буттєвих принципів акцентує увагу і німецький вчений Ед Ватцке. Зокрема, він зазначає, що у парадигмальній матриці конфлікту (спору) ми щоразу маємо справу «з різними конструктами дійсності, з різними результатами спостережень, поглядами, життєвим досвідом, способом життя людей, задіяних у конфлікті. Ці люди випадково належать до однієї події. Але вони по-різному ставляться до неї чи взагалі по-різному вбачають стосунки між людьми» [12, с. 31].

Отже, ключовим буттєвим принципом медіації як способу врегулювання конфлікту (спору) самими його сторонами є *людиномірність медіації*. Він виступає парадигмальною матрицею для розкриття: *буттєвих витоків медіації* – їх квінтесенцію являє собою зіткнення людських потреб й інтересів різних індивідів чи їх груп у процесі реалізації ними власних життєвих проєктів; *мети медіації* – нею є врегулювання конфлікту (спору) її сторін заради досягнення ними власних життєвих цілей; *ключового інструменту медіації* – діалогу все тих же сторін медіації між собою за сприяння медіатора та інших сторін медіації; інших структурних елементів медіації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Christoph Besemer. Mediation: Vermittlung in Konflikten. Paperback. Stiftung Gewaltfreies Leben. 2001. 144 p.
2. John Winslade, Gerald Monk. A New Approach to Conflict Resolution. San Francisco: Jossey-Bass Publishers. 2000. 256 p.
3. Howard Zehr. Changing Lenses. A New Focus for Crime and Justice. Scottsdale, Pennsylvania, Waterloo, Ontario. A Cristian Peace Shelf Selection. Herald Press. 2003. 292 p.
4. Umbreit M. S. and Roberts A. Mediation of Criminal Conflict in England: An Assessment of Services in Coventry and Leeds. St. Paul: The Centre for Restorative Justice and Mediation, University of Minnesota, School of Social Work, 1996. P. 28.
5. Aertsen I., Mackay R., Pelican C., Willemsens J, Wright M. Rebuilding Community Connections — Mediation and Restorative Justice in Europe. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004. 80 p.
6. National Conference on the Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice, The Pound Conference / A. Lea Levin and Russell R. Wheeler eds. 1976.
7. Гаврилюк Р. Правова природа медіації як вислід буттєвих властивостей людини. *Право України*. 2018. № 3. С. 128-143.
8. Гаврилюк Р. Зумовленість правової природи медіації буттєвим устроєм людського світу. *Право України*. 2018. № 5. С. 181-195.
9. Alfred Reginald Radcliffe-Brown. Method in Social Anthropology. Paperback. Chicago: University of Chicago Press. 1958. P. 178-188.
10. Perry B. Yoder. Shalom: The Bible's Word for Salvation, Justice, and Peace. Newton, Kansas: Faith and Life Press. 1987. 154 p.
11. Адрій Гусєв. Світоглядні основи медіації в контексті українських реалій: огляд та перспективи засвоєння. Збірник статей «5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння» [за заг. ред. І. Терещенко] К., 2019. С. 109-114.
12. Ed Watzke. Äquilibristischer Tanz zwischen Welten. Neue Methoden professioneller Konfliktmediation. Forum Verlag Godesberg GmbH. 2000. 112 p.

ПАРАДИГМИ ПАТОГЕНЕЗУ ТА САЛЮТЕГЕНЕЗУ В ПСИХОТЕРАПІЇ

Близько трьохсот років визначальною в медицині була парадигма патогенезу. Термін «патогенез» утворюється з двох грецьких слів: «pathein» – «страждати» та «genesis» – «походження». Головне завдання патогенетичного лікування – віднайти походження хвороби. У зв'язку з цим також виникло питання профілактики захворювання: запобігання хворобі. Відтак в межах цього підходу, зміст лікування полягає у з'ясуванні питання про те, як виникає хвороба і як цю хворобу можна попередити.

Психотерапевтична практика та психологічне консультування мають початок у клінічній практиці, а відтак традиційно мають патогенетичне спрямування.

Салютогенез існував як концепція в англійських країнах вже в шістдесяті роки 20 століття. У Німеччині ж про нього заговорили в наукових і політичних контекстах охорони здоров'я тільки в дев'яності. Істотною причиною для цього було крім усього іншого те, що стара патогенетична концепція поки ще дозволяла забезпечувати себе фінансово.

Однак збільшення вартості послуг в сфері охорони здоров'я і викликані цим труднощі з фінансуванням сприяли тому, що на міжнародному рівні з'явилася відкритість і готовність до прийняття нової концепції здоров'я - салютогенезу. Тепер первинним стало питання: «Звідки береться здоров'я і як його можна зміцнити?» - а не: «Звідки береться хвороба і як її можна уникнути?»

Теорія салютогенезу («salutis» – «здоров'я», «genesis» – «походження») була створена на основі вивчення адаптивності жінок, які пережили концтабори, в клімактеричний період. Її автор, А. Антоновський виявив, що частина цих жінок адаптувалися не гірше, ніж контрольна група (тобто жінки, які ніколи не були в концентраційних таборах), незважаючи на травматичний досвід, вони були психічно здорові і щасливі, добре справлялися з віковими змінами. Їх стан не визначався силою стресу, а факторами, які допомогли їм, незважаючи на стрес, залишитися здоровими і навіть повернути його собі на користь [1].

Критика А. Антоновського спрямована проти традиційного медичного мислення, виходить з того, що останнє орієнтоване лише на те, як уникнути або усунути хвороботворні (патогенні) фактори, і не цікавиться оздоровлюючими (салютогенними) силами.

А. Антоновський виділив головну характеристику салютогенезу – яскраво виражене «sense of coherence» – «відчуття узгодженості», розуміння життєвих

взаємозв'язків, «загальна орієнтація особистості», яка ґрунтується на трьох чинниках:

1. Стимули, що надходять із зовнішніх і внутрішніх джерел досвіду в процесі життя, є структурованими, передбачуваними і піддаються тлумаченню; людина переконана, що те, що відбувається їй зрозуміло (збагненність).

2. Є ресурси, необхідні для того, щоб відповідати вимогам, які викликані цими стимулами; людина може контролювати ситуацію (керованість).

3. Ці вимоги є викликами, які вартують того, щоб вкладати в них ресурси і самого себе (усвідомлення) [2; 3].

Збагненність пов'язана з тим, в якій мірі людина розглядає стимули, з якими вона стикається, як такі, що мають сенс, як структуровану, узгоджену, зрозумілу і впорядковану інформацію, яку можна передбачити, (протилежність - сприйняття інформації як хаотичної, випадкової, безладної, непередбачуваною). Людина, яка володіє почуттям збагненності, не обов'язково прагне досягнути світ, але розглядає його як досяжний в принципі; вона не уникає невизначених ситуацій, але впевнена, що в них можна виявити порядок і сенс.

Керованість пов'язана з тим, в якій мірі людина розглядає доступні їй ресурси як достатні для того, щоб вирішити проблемні ситуації. Мовиться не тільки про ті ресурси, якими людина безпосередньо володіє і які вона може контролювати, а й також і про зовнішні ресурси, на які вона може розраховувати. Людина тут вірить не в те, що вона здатна запобігти якомусь нещастю, а в те, що, використовуючи свої власні сили і здібності чи спираючись на допомогу друзів, колег, Бога та інші зовнішні фактори, вона зможе впоратися з нещастями, пережити їх.

Осмисленість (усвідомлення) – це емоційне переживання сенсу життя. Людина відчуває, що проблеми і вимоги, які життя ставить перед нею, вартують того, щоб активно включатися в них, вкладаючи свою енергію, що вони є викликами, які людина вітає, а не вважає їх тягарем, якого вона прагне уникнути. Емоційна осмисленість вказує на те, що світ не тільки впорядкований, але і небайдужий людині. Наприклад, якщо робота для людини є осмисленою, вона не обов'язково приносить їй радість і внутрішнє задоволення, але може розглядатися нею як засіб, необхідний для реалізації якихось суб'єктивно важливих цілей.

Зважаючи на численні запити соціуму, варто сучасній психотерапевтичній та психолого-консультативній практиці переорієнтуватись на парадигму салютогенезу, яка забезпечує пошук ресурсів та потенціалу подолання труднощів, плекає резильєнтність та стресостійкість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Antonovsky A. Health, Stress, and Coping. 1st ed. San Francisco: Jossey-bass, 1979. 255 p.

2. Cattan M. Mental Health and Well Being in Later Life. McGraw-Hill Education (UK), 2009. 200 p.

3. Antonovsky A. The salutogenic model as a theory to guide health promotion. *Health Promot International*. 1996. Vol. 11, P. 8-11.

Anastasiia Yatyshchuk

*Candidate of Psychological Sciences, PhD,
Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work,
West Ukrainian National University (Ukraine)*

Cui Jizhou (People's Republic of China)

*Faculty of Social Studies and Humanities, Specialty 053 Psychology,
West Ukrainian National University (Ukraine)*

THEORETICAL RESEARCH ON MENTAL STABILITY AS A BASIC HUMAN CHARACTERISTIC

The stability of personality manifests itself in two aspects. One is the continuity of personality across time. In different periods of life, personality persistence first manifests itself as the persistence of the self. Each person's self cannot exist anywhere else in the world, nor can it become something else. The “me” of yesterday is the “me” of today and the “me” of tomorrow [1]. My past affects my present and future through my present. Although the future cannot determine the present, my own insight into the future can determine who I am now.

This is the persistence of the self. The second is the cross-situational consistency of personality. The so-called personality characteristics refer to the stable psychological and behavioral characteristics that a person often displays. Those temporary and occasional behaviors are not personality characteristics [2]. For example, an extroverted student is not only sociable and likes to make friends in school, but also likes to be sociable and party outside of school, although he will occasionally appear quiet and keep a certain distance from others. The stability of personality does not exclude its development and change. The stability of personality does not mean that personality is immutable, but refers to something that is more durable and appears repeatedly [3]. There are two types of personality changes. Firstly, personality traits manifest themselves in different ways with age. Like trait anxiety, in childhood it manifests itself as uneasiness and worry about the exams that are about to be taken or the new school that is about to be admitted. In adulthood it manifests as worries and worries about a new job that is about to be taken, and a lack of confidence. In old age, it manifests itself as an extreme fear of death.

In other words, the persistence of the inner disposition of personality traits expressed in different behavioral ways has its age characteristics. Secondly, environmental factors and physical factors that have a significant impact on individuals, such as immigration, serious illness, etc., may cause changes in certain characteristics of personality, such as self-concept, values, beliefs, etc. Note, however, that there is a difference between personality change and behavior change [4].

Behavioral changes are often superficial changes, caused by different situations, and are not necessarily manifestations of personality changes. Personality changes are changes in inner traits that are deeper than behavior.

The activities of various organs of the human body are commanded and controlled by the nervous system, especially the central nervous system of the brain [5]. A person who is emotionally stable and optimistic, and whose brain nervous system maintains normal working conditions, can well direct and adjust the activities of various organs, thereby maintaining good health. When a person is stimulated to produce worry, anger and uneasiness, the cerebral cortex is first strongly impacted. Long-term bad mood will often make the brain in a state of over-excitement and over-fatigue, causing metabolic disorders in the body and leading to disease. Specifically, human emotions are controlled by the cerebral cortex, and the limbic system, brainstem reticular structure and autonomic nerves directly control the activities of the internal organs of the human body. When various types of information act on the brain, they are processed by the brain and produce corresponding emotional responses. When this kind of emotional experience is in a state of psychological imbalance, it will cause the weakening or disorder of normal physiological functions, especially the dysfunction of the autonomic nervous system, which will lead to lesions or dysfunction of body organs and tissues. The ocean of life is vast, and everyone's life boat will inevitably encounter wind and waves. Such as career success, love failure, family misfortune, being slandered, unfilial children, etc. Some people can adjust their psychological balance in time, "let the wind and waves rise, sit firmly on the fishing boat", stay calm in the face of setbacks, be optimistic and open-minded, and work hard to overcome it, so that the sail of life can sail to a calm harbor. And some people are narrow-minded and are troubled by melancholy, boredom, and pain all day long, gradually destroying themselves.

Spiritual core is a psychological concept that refers to the core part of human thinking, emotion and behavior. It is the source of our innermost beliefs, values, and personality traits. The spiritual core can be formed and changed during our growth, and it has an important impact on our personality, emotions, decisions, and behaviors. A healthy, unified spiritual core is one of the keys to becoming the person we want to be. When we encounter different situations and challenges, our brains automatically trigger thoughts, beliefs, and emotions to guide our actions and decisions. These thoughts, beliefs and emotions are our spiritual core. In other words, the spiritual core is our ideological and psychological foundation, which can shape our personality, attitude, beliefs and the way we behave. By building a healthy spiritual core, we are able to better understand ourselves, cope with life's challenges, and become a more complete, self-actualized individual. The spiritual core is related to our thoughts, emotions, and behaviors. It runs throughout our entire life and is gradually formed through growth and life experience.

REFERENCES

1. Ye Yiduo. Twenty years of mental health education in schools in mainland my country. Journal of Fujian Normal University: Philosophy and Social Sciences Edition, 2008(6): 148-155.
2. Zhong Wenshan, Li Hanxia. Problems and countermeasures in mental health education in colleges and universities in Yangtai area. Health Vocational Education, 2007, 25(1): 153-154.
3. Zhong Wenshan, Li Lu. Ideological and political education and mental health education under the concept of modern moral education. Journal of Jiangsu Radio and Television University, 2008, 19(5): 79-82.
4. Li Kemin. Talking about the integration of ideological and political education and mental health education for college students. China Higher Education, 2006(Z3): 52-53.
5. Cai Lijuan. On the organic combination of ideological and political education and mental health education in colleges and universities. Ideological Education Research, 2006(6): 25-27.

УДК 101.2:316.752

Оксана Рудакевич

*кандидат філософських наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

РЕЛІГІЙНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Національну картину світосприйняття українців формував найбільш органічним компонент – релігійний фактор. Його силу і вплив не могла здолати жодна з ідеологічних систем, які з'являлись на різних етапах історії українського народу. Релігійність здавна, пронизуючи майже усі сфери життя українця, накладала відбиток на спосіб життя та моральність даного народу, адже релігійний світогляд - це передусім духовне перетворення навколишнього світу яке дає віруючій особистості певну суму цінностей, ідеалів за допомогою яких вона вирішується питання сенсу свого існування, ставлення до світу, до держави в якій проживає. Духовність зберігає систему цінностей і норм, моральних ідеалів та категорій, які так потрібні сучасній українській державі [1]. Традиції формування ідеалу людини, того найкращого, що створив народ в розумінні властивостей людської сутності та її призначення, що витримало випробування історії найбільше відповідає психології народу та його призначенню. В критичні моменти існування народу саме релігійна віра, моральність як духовне відтворення реальності та очікуваного майбутнього допомагає вистояти у лихоліттях та трагедіях, задля можливого відродження та подальшого розквіту. Сьогодні українці переживають неймовірно складні часи. На територію держави Україна,

прийшов кривавий агресор який гібридними методами намагається знищити цілий народ, передусім патріотичних та національно свідомих особистостей. Якщо фізичне існування населення оберігають молоді українці, хлопці та дівчата, які у складі збройних сил виступили супроти ворога, то духовне існування (як сьогодні так і в майбутньому) зможе захистити лише україноцентрична ідеологія, основана на національній ментальності, моральних традиціях та духовних цінностях. «Має місце нагальна потреба не тільки зануритися у ментальний світ нації, етносу, соціальних груп та індивідів за допомогою всіх можливих наукових засобів, а ще й, розумово осягнувши артезіанські глибини своєї ментальності і визначивши на цій основі координати власного духовного розвитку серед інших народів світу, здійснити максимально правдиву рефлексію того, хто ми є насправді у своїх здобутках і прорахунках, сильних сторонах і слабких. Тоді може зійти Божа зоря народження оновленого українського менталітету як дороговказ до свободи Волі і духу, до громадянського розвою Суспільства і безсмертя Нації» [7].

Тому вважаємо за доцільне ще раз нагадати про найкращі релігійно-моральні зразки української культурної спадщини, зокрема доробок очільників Української Автокефальної Православної Церкви та Української Греко Католицької Церкви - Івана Огієнка та Андрея Шептицького.

Митрополит Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ) Іван Огієнко стимулював процес національного та морального становлення та незалежнення православних українців. За допомогою моделі “людина — родина — громада — держава” Огієнко доводив важливість вивчення національної культури та історії, а також вплив традицій свого народу на виховання молодого покоління. Обов’язковим фактором цієї схеми є “глибока віра, чеснотне життя та національні традиції”. У творі “Наука про рідномовні обов’язки. Рідномовний катехизм для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства” (1935) Огієнко наголошував на важливості всебічного функціонування та розвитку рідної мови. Він вважав, що “мова — це наша національна ознака, в мові наша культура, ступінь нашої свідомості” [2]. Огієнко вказує на те, що найголовніший обов’язок — це виховання у молоді любові до своєї мови, культури свого народу. “Виховуйте своїх дітей тільки рідною мовою, ... пам’ятайте, що діти вважатимуть за рідну мову ту, що панує в вашій родині... Кожен батько повинен завжди пам’ятати, що найголовніший учитель рідної мови для дітей — то він сам із своєю дружиною” [3]. Такі вимоги Огієнко сформулював як основи національного виховання сім’ї. “Поки живе мова — житиме народ як національність” [3]. Митрополит Огієнко розумів, що для виховання національно свідомого громадянина, потрібно з дитинства підтримувати в ньому почуття зв’язку з рідним народом, землею. “Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, без такої свідомості нема

нації, а без свідомої нації нема державности як найвищої громадської організації, в якій вона отримує найповнішу змогу свого всебічного розвитку і виявлення” [2].

Погляди очільника УАПЦ співзвучні переконанням владики Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) Митрополит Шептицький твердив, що Церква як національна релігійна інституція перш за все, повинна проявлятися у практиці виховання молоді в патріотичному дусі. Національна природа Церкви полягає передусім у активному сприянні розвитку національної культури, використанню національної мови у богослужбовій практиці та щоденному житті [8]. Владика Андрей закликав до духовного та релігійного єднання українства з метою побудови своєї „Рідної Хати”, відповідно найбільші надії та сподівання в цьому процесі відводилися молодим та освіченим людям [9]. Так, наповнивши реальне буття вищими морально-релігійним та національним смислами молоде покоління українців збудує найкращу версію свого „дому”, справедливу національну державу Україна.

Цікавим є зразок сучасного бачення керівниками Української Греко-Католицької Церкви суспільного ідеалу українця керівників Української Греко-Католицької Церкви названий „Суспільний дороговказ віруючого”: „Будучи охрещеним (ою) в ім’я Пресвятої Тройці, маючи приклад святих, ісповідників і мучеників, перебуваючи під небесним заступництвом Пресвятої Богородиці, як вірний(а) УГКЦ, я дотримуюсь таких принципів: 1. Живу вірою в Ісуса Христа за вченням Церкви. Допомагаю суспільству через своє особисте життя в Божій благодаті. Шаную образ Божий у кожній людині. Уникаю забобонів і ворожби. 2. Шаную своє тіло як Храм Святого Духа, не оскверняю його алкоголем, тютюном, наркотиками, сексуальною розбещеністю. Протиставляю їм мудрість і силу Євангелія та християнську мораль. Впливаю на засоби масової інформації, щоб вони відображали християнську культуру. 3. Виявляю приналежність до Ісуса Христа. Втілюю свою віру у щоденній праці і побуті. Беру участь у Святій Літургії та очищую свою душу Тайною покаяння. 4. Сумлінно виконую свої обов’язки. Докладаю зусиль до подолання розбрату, злоби і ненависті між людьми. Вчуся цінувати суспільну єдність через участь у громадському і політичному житті. 5. Дякую Богові за дар життя. Оберігаю людське життя від зачаття до природної смерті. Допомагаю хворим, беззахисним і безправним. 6. Зберігаю чистоту як у подружньому, так і в безженному стані. Плекаю подружню любов, зміцнюю сім’ю спільною молитвою та взаємною повагою і турботою. Дотримуюсь подружньої вірності. Виховую дітей та молодь особистим християнським прикладом. Допомагаю їм протистояти спокусам. 7. Практикую безкорисливість. Не зазіхаю на спільне чи на особисте добро ближніх у матеріальній, духовній та інтелектуальній сферах. Робитиму все можливе, щоб не брати і не давати хабарів. 8. Шукаю правду і справедливі закони. Шаную право інших у їхніх пошуках добра та істини. Протиставляюся всім видам насильства” [5].

Праці українських патріотів А. Шептицького та І. Огієнка спонукають до осмислення духовно-культурного та суспільно-політичного життя сучасного українства. Розвиток національної свідомості через повернення до Бога – це шлях до оздоровлення нації та запорука утвердження державності. Дослідження богословської спадщини видатних релігійних діячів України має велике значення як для перебігу суспільно-державних процесів сьогодення так і для виховання осіб, які безпосередньо створюватимуть майбутнє даної держави, для молодих українців зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодний А. Національна церква як вияв національної ідентичності. *Релігійна свобода: свобода релігії і національна ідентичність – світовий досвід та українські проблеми*. Науковий щорічник. За ред. А. Колодного та М. Бабія. Київ: Обереги, 2002. С. 21-26.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: *Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства*. Київ: Обереги, 1994. 72 с.
3. Огієнко І. Українська культура. Київ: Наша культура і наука, 2001. 342 с.
4. Пашук А. Українська церква і незалежність України. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. 364 с.
5. Суспільний дороговказ віруючого [Електронний ресурс]. *Християнин і світ*. 2002. Режим доступу : <http://www.xic.com.ua/cerkva-pro/8-ekonomika/66-suspilnuj-dorogovkaz-virujuchogo>.
6. Филипович Л. Етнологія релігії: Теоретичні проблеми. Вітчизняна традиція осмислення. Київ: Світ знань, 2000. 333 с.
7. Фурман А.В. Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. Тернопіль: НДІМЕВО, 2011. 168 с.
8. Шептицький А. Пастирські послання: 1899-1944. Т. 1. Львів: Артос, 2007. 1012 с.
9. Шептицький А. Як будувати Рідну Хату? Львів; Свічадо, 1999. 48 с.

УДК 159.99

Віталій Чапрак

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ГЛИБИННІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ВИБОРЦІВ ТА ЇХ ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Ефективність впливу на поведінку електорату є визначальним чинником виборчого процесу у кожній демократичній країні. Політичне самовизначення населення відбувається внаслідок дії як раціонально-логічних чинників так і образно-емоційних, і навіть ірраціональних спонук. Якщо когнітивні чинники

достатньо досліджені у психології політики то несвідомі детермінанти мало враховуються політтехнологами при розробці передвиборчих програм та загалом є мало поясненими сучасними науковцями.

Як відомо, Зигмунд Фройд обстоював ідею про визначальний вплив на людину її індивідуального несвідомого. Водночас його послідовник – швейцарський психотерапевт, психоаналітик і доктор медицини *Карл Густав Юнг* (1875–1961 рр.) наполягав на більшій значущості колективного несвідомого, адже “на відміну від особистої природи свідомої психіки, поряд із нашою свідомістю, яка має цілком особисту природу, існує інша психічна система, наділена колективним, неособистим характером” [1; 10, с. 16]. У своїй роботі «Психологія несвідомого процесу» (1916 р.) Карл Юнг вперше приділив увагу розгляду не тільки особистісно-людських характеристик, а й міфологічних фігур, що виражають почуття пацієнтів. Так, у розділі під назвою «Архетипи колективного несвідомого», вчений наголошує, що деякі атрибути не можна віднести цілком і повністю до людської особистості, а слід розглядати як «надособистіснечі колективне несвідоме» [10, с. 31].

На переконання вченого в глибинному пласті колективного несвідомого дримають первинні загальнолюдські образи, а саме по собі воно є об’єктивно-психічним явищем, на відміну від суб’єктивно-психічного індивідуального несвідомого. У розумінні К.Г. Юнга зміст колективного несвідомого — це глобальні структури психіки, що визначають поведінку всього людського роду. Іншими словами, архетипи – це те, що об’єднує людський рід у єдине ціле і робить можливим спілкування між різними людьми. Можна сказати, що це зразки колективного мислення, яке починалося ще від існування родової системи. Як писав сам вчений: “Немає жодної істотної ідеї чи уявлення, які б не мали історичних прототипів. В основі всіх їх лежать архетипові праформи” [10, с. 52].

У вченні про архетипи Юнг намагається з’ясувати загальні принципи психології будь-якого народу, нації, раси. В процесі аналізу, він помітив спільні мотиви в різних культурах – навіть віддалених, які не могли спілкуватися між собою. Наприклад, спільні сюжети у казках і міфах. Він писав: “Із несвідомого виходять детермінантні впливи, які, незалежно від традицій, забезпечують кожному окремому індивіду подібність, ба – навіть однаковість досвіду. Одним із головних доказів цього є так званий універсальний паралелізм міфологічних мотивів, які я через їхню праобразну природу й назвав архетипами” [10, с. 66].

Юнг виокремив чотири основні архетипи, але вважав, що їхня кількість не обмежена. Вчений наголошував, що «існує стільки архетипів, скільки в житті існує ситуацій» [10, с. 72]. З часом поняття архетипу набувало дедалі більшої популярності та стало прикладним у багатьох сферах: в кіно, в рекламі, в політиці і т.д. Для прикладу Маргарет Маркса допомогою своєї книги «Герой і бунтар» чудово імплементувала юнгенівську теорію у сферу маркетингу. В її тлумаченні,

архетипи – це поведінкові програми, які ми реалізуємо впродовж життя. На основі стратегій, патернів поведінки і манери спілкування з клієнтами бренди пов'язуються з своїм архетипом. Це не ярлик, а живий образ, який створюють з урахуванням особливостей цільової аудиторії клієнтів і концепції бренду [2].

Серед українських науковців темі використання архетипів у рекламі багато уваги приділила доктор наук із соціальних комунікацій Н.М. Грицюта. У своїх працях вона здійснює аналіз і наводить приклади, котрі ілюструють принципи використання етноархетипів, обґрунтовують методи їх добору для більшої ефективності реклами, враховуючи національний менталітет вітчизняного споживача [3].

Коли стало очевидним, що завдяки використанню архетипів, стереотипів і символів можна «примусити працювати» увесь попередній психологічний досвід адресата у потрібному руслі, категорія архетипу, як певного символічного образу, що міститься у колективному несвідомому, актуалізувалася в рамках досліджень політичного лідерства. Політики, іміджмейкери та політологи зрозуміли, що вдалий імідж формується саме на архетипній основі, завдяки чому він впродовж тривалого часу може залишатись актуальним. До сильних сторін цієї технології, безумовно, належить можливість творити такий імідж політику, який є зрозумілим усім сегментам аудиторії, незалежно від віку, статі, освітнього рівня тощо, оскільки, як зазначалося, архетипи є частиною колективного несвідомого. Важливо, що будь-який архетип реалізується в культурі у безлічі образів як реальних людей, так і вигаданих персонажів, і ця множинність образів, також працює на імідж політика [4; 8]. Вдала екстраполяція позитивного за змістом архетипу, що враховує національну специфіку на імідж політичного лідера, у науковій літературі отримала назву “героїзації” та нерідко стає основою передвиборчої стратегії.

Якщо розглядати, у цьому контексті українську ментальність, то традиційними (навіть дещо архаїчними) для неї є політичні іміджі, що пов'язані з образом опального козака, сповненого авантюризму, хитроців та войовничості, або ж активного борця, мученика, який цілковито відкинувши наявну систему, спрямовує свої сили на творення нової. Чи, наприклад, образи України-жінки, Матері та Березині, які для українців символізують свободу, мир, злагоду, любов [6]. Такі асоціації «добудовують» імідж в очах цільової аудиторії, позбавляючи іміджмейкерів необхідності розписувати найдрібніші деталі та елементи поведінки. Якщо виборці бачать перед собою «справжніх» Богиню, Героя чи Воїна, або, точніше, якщо реальні люди з плоті і крові сприймаються ними як Богиня, Герой чи Воїн, вони тлумачитимуть кожний їхній вчинок, слово чи зовнішні атрибути як підтвердження міфологеми [5].

Люди схильні уникати складних умовиводів і вибирати прості шляхи вирішення важливих проблем, оскільки головний мозок у процесі мислєдіяльності

споживає найбільше ресурсів. Прагнення до спрощення та полегшення вибору є адаптивною властивістю мозку. Найвищим етапом розвитку мислення у філогенезі та онтогенезі вважається такий його тип, як словесно-логічне мислення. Воно відбувається з опорою на абстрактні поняття та судження, за допомогою логічних процесів, не використовуючи емпіричних даних. Цим типом мислення володіють доволі ерудовані та високо освічені люди. Проте відповідно до теорії еліт, співвідношення у соціумі представників масової культури до елітарної становить 85% до 15%. Одне із перших тлумачень “мас” в соціології було пов’язане із поняттям натовпу, пізніше моделлю маси стала публіка, тобто велика група людей, які легко взаємодіють між собою і схильні до певних маніпуляцій. Також цікавими у цьому контексті є наукові погляди Х. Ортега-і-Гассет, який розглядав масу, як якість сучасної цивілізації та показник некомпетентності [7].

Якщо *архетипи* прадавніми, відносно сталими моделями поведінки, то *егрегори* тлумачаться як інформаційні зв'язки, що виникають у колективах (народах, державах, партіях, релігійних організаціях тощо). Вони можуть слугувати тимчасовими концентрованими вольовими та емоційними зарядами. Зважаючи на політичні образи, які користувалися популярністю в українського електорату, можна констатувати, що в нашому сьогоденному вітчизняному політикумі переважають тимчасові «егрегорні» образи над архетипними (ідейними, ідеологічними) [9]. Звісно, що такий стан речей не є сталим і постійним. Політикум буде перманентно трансформуватися, доповнюватиметься новими образами з кожними виборами, зі зміною електоральних трендів, з ростом рівня політичної свідомості виборців, а відтак активізуватиме багато різних нових моделей поведінки виборців, які зумовлюватимуться в тому числі українським колективним несвідомим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А.Н. Психологія Зигмунда Фрейда як теорія, система і соціокультурне явище. *Психологія і суспільство*. 2008. № 4. С. 40-51.
2. Грицюта Н. М. Архетипна символіка як етичний концепт формування сучасних брендів. *Інформаційне суспільство: наук. журн.* 2010. № 2. С. 20-27.
3. Грицюта Н. М. Архетипи української ментальності в сучасній рекламі. *Інформаційне суспільство: наук. журн.* 2011. № 14. С. 44-51.
4. Зубрицька Л. Й. Міф як феномен сучасної політики: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 198 с.
5. Зубрицька Л. Й., Колотило В. В. Архетипи української ментальності як підґрунтя сучасних політичних міфів. *Гуманітарні студії: збірник наукових праць*. 2010. № 8. С. 144.
6. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). Київ: Либідь, 2001. 334 с.

7. Ортега-і-Гассет Х. Бунт мас. Нью-Йорк: Видання Організації оборони чотирьох свобод України (ООЧСУ), 1965. 158 с.

8. Фурман А. В., Гірняк А. Н. Передвиборчі технології як інструменти соціально-психологічної взаємодії. *Вісник харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна* (серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»). 2017. Вип. 39. С. 161-166.

9. Шерман О. М. Архетипи колективного несвідомого і створення іміджу політичного лідера. *Перспективи*. 2015. № 4. С. 148-152.

10. Юнг К.Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. К. Котюк; за ред. О. Фешовець. 3-тє вид. Львів: Видавництво «Астролябія», 2023. 608 с.

УДК 159.9

Юрій Миколук

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

САМООРГАНІЗАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ РЕСУРС: ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

В епоху глобалізації та стрімкого розвитку інформаційних технологій штучний інтелект (ШІ) стає не тільки невід'ємною частиною повсякденного життя, але й ключовим фактором впливу на розвиток сучасного суспільства. ШІ намагається імітувати та розуміти інтелект людини, вирішувати завдання, які раніше були виключно в компетенції людей, і впливати на різні аспекти життя – від економіки і медицини до освіти і мистецтва [3; 4]. Проте, за всім цим технологічним прогресом стоїть вагоме питання: як саме самоорганізація штучного інтелекту впливає на психосоціальний розвиток суспільства та індивідуальну поведінку людини? Саме тому, важливим є розкриття сутності самоорганізації в контексті ШІ, визначення ключових аспектів цього явища, і обговорення його можливих наслідків для індивідуального та колективного сприйняття та взаємодії у суспільстві.

Науковий аналіз самоорганізації ШІ в контексті психосоціального розвитку є актуальним завданням, оскільки він може сприяти кращому розумінню та ефективному використанню цього технологічного явища в сучасному світі. Самоорганізація є ключовим концептом у вивченні штучного інтелекту (ШІ) та інших інтелектуальних систем. Поняття самоорганізації відноситься до спроможності системи адаптуватися, змінювати свою структуру та взаємодію без зовнішнього керівництва або втручання. В контексті ШІ, самоорганізація

визначається як процес, в ході якого інтелектуальна система може оптимізувати свої функції та адаптуватися до змін в навколишньому середовищі без прямого програмування або вказівок ззовні [1]. Важливим аспектом поняття самоорганізації є акцент на внутрішніх взаємодіях інтелектуальної системи, які приводять до виникнення внутрішніх змін та організації. Цей процес дозволяє системі автономно розвиватися та вдосконалюватися відповідно до завдань і цілей, які вона має виконати. Важливою рисою самоорганізації ШІ є її здатність до адаптації та оптимізації, що робить її важливим елементом для розвитку інтелектуальних систем, здатних вирішувати складні завдання та вчитися з досвіду.

Поняття самоорганізації в контексті ШІ відкриває нові горизонти для дослідження та розвитку інтелектуальних систем. Дослідження цього процесу дозволяє краще розуміти природу і поведінку штучного інтелекту та використовувати ці знання для розробки більш ефективних та адаптивних систем у майбутньому. Спільні зусилля психологів і фахівців у галузі штучного інтелекту дозволили ідентифікувати численні етичні питання, пов'язані з розвитком самоорганізації в системах штучного інтелекту. Один із ключових аспектів стосується конфіденційності та приватності. З використанням алгоритмів самоорганізації може статися непередбачувана втрата контролю над особистими даними. Це породжує питання щодо необхідності ефективної регуляторної політики та механізмів забезпечення прозорості в обробці даних на державному рівні [2]. Ще однією важливою проблемою є безпека та надійність систем, що самоорганізуються. Вимикання або навіть надання помилкових інструкцій системам із самоорганізацією може призвести до небезпечних ситуацій, що створює потребу в ретельних розглядах щодо використання таких систем.

Психосоціальний вплив самоорганізації штучного інтелекту на людей та суспільство є об'єктом глибокого філософського аналізу. З одного боку, самоорганізація може допомогти у вирішенні багатьох проблем, зробити технології більш доступними та ефективними. З іншого боку, вона може викликати занепокоєння щодо втрати контролю над технологіями та їхнім впливом на індивідів та суспільство. Також, не менш важливим аспектом є вплив самоорганізації на людське мислення. Алгоритми, що навчаються самостійно, можуть впливати на формування думок та переконань. Це може викликати питання щодо аутентичності та надійності інформації, що походить від систем штучного інтелекту.

Спільну співпрацю між людьми та системами із самоорганізацією також варто ретельно розглядати. Важливо визначити, як ці системи можуть впливати на соціальні відносини та динаміку суспільства, зокрема на рівень зайнятості та економічний розвиток. Саме філософський підхід відіграє важливу роль у розумінні психосоціальних наслідків самоорганізації штучного інтелекту. Він дозволяє поглибити розуміння етичних, соціальних та культурних вимірів цього

явища. Результати філософського аналізу можуть служити основою для розроблення етичних та регуляторних рамок використання самоорганізації в штучному інтелекті. Також, філософський підхід допомагає суспільству краще розуміти власні цінності, ставлення до технологічних інновацій та приймати обґрунтовані рішення щодо їхнього впровадження.

Дослідження філософських аспектів психосоціального впливу самоорганізації штучного інтелекту важливо не лише для наукового співтовариства, але і для суспільства загалом. Вони надають можливість зрозуміти потенційні ризики та переваги використання таких систем, а також розвинути відповідні стратегії та етичні принципи для забезпечення безпеки та позитивного впливу штучного інтелекту на людей і суспільство. Для дослідження психосоціального впливу самоорганізації штучного інтелекту важливо використовувати методологічні інструменти, які дозволяють систематично аналізувати це явище. Арсенал наукових методів є надзвичайно широким і включає як емпіричні так і суто теоретичні. Додатково, можна розглядати практичні аспекти дослідження, такі як впровадження пілотних проєктів із використанням систем штучного інтелекту для вивчення їхнього впливу на поведінку та соціальні відносини.

Підсумки філософсько-методологічного аналізу самоорганізації штучного інтелекту як психосоціального ресурсу вказують на важливість подальших досліджень у цій області. Вони підкреслюють потребу у розвитку ефективних психологічних, правових та регуляторних рамок для використання систем, що самоорганізуються, а також удосконаленні методів вивчення їхнього впливу на індивідів та суспільство. Загалом, аналіз відкриває широкі можливості для подальших досліджень і практичного застосування самоорганізації в галузі штучного інтелекту, з прицільним врахуванням її психосоціальних наслідків для суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Палагін О. В., Кургаєв О. П., Шевченко А. І. Ноосферна парадигма розвитку науки та штучний інтелект. *Кібернетика і системний аналіз*. 2017. Т. 53. № 4. С. 12-21.
2. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#n8>.
3. Литвин В. В. Інтелектуальні системи: Підручник. Львів: Новий Світ – 2000, 2020. 406 с.
4. Інформаційно-інноваційні технології управління в еколого-економічних системах. Монографія. За заг. ред. С. Рамазанова. Київ: КНЕУ ім. В. Гетьмана, 2020. 464 с.
5. Шевченко А. І. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: Монографія. Київ: Наука і освіта, 2023. 305 с.

SELF-EFFICACY AS A SCIENTIFIC PROBLEM IN PSYCHOLOGY

The first approaches to the study of self-efficacy were identified in foreign psychology in the 50s-60s of the XX century, although the term «self-efficacy» itself appeared later. R. Waid and R. de Charmes were the first researchers to include the phenomenon of self-efficacy in a broader context of motivational factors of behavior (Хекхаузен, 2004). They argue that the more pronounced a person's sense of efficacy and experiences of «identity» are in their consciousness, the more intrinsically motivated they are, with extrinsic motivation unable to compete with intrinsic motivation.

Albert Bandura developed the social-cognitive theory, which emphasizes personal and cognitive factors in human development. According to this theory, behavioral response is not an automatic response to external stimuli; responses to stimuli are activated by the individual. Bandura introduced the concept of an intermediate variable into the traditional behavioral stimulus-response scheme, and this mechanism became the cognitive processes of personality (Шульц, 2002).

In the late 1970s, the concept of self-efficacy was proposed by Albert Bandura within the framework of social cognitive theory. In 1977, in the article «Self-efficacy: Toward a General Theory of Behavior Change, Bandura first introduced the concept of self-efficacy, which was defined as follows: «The expectation of efficacy is the belief that an individual is capable of successfully performing the behavior necessary to achieve expected outcomes» (Bandura, 1997).

The concepts of «expectation of effectiveness» and «expectation of results» were separated, because, according to A. Bandura (Bandura, 1997), a person may know that some actions are followed by a certain result, but not believe in his/her ability to perform these actions. The central point of the concept of self-efficacy is the idea that belief in one's ability to cope with a certain type of activity is a necessary motivational condition. Bandura believes that the attractiveness of the outcome and the expectation of success are not sufficient to trigger a subject's motivation.

The key determinant is self-efficacy, defined as people's judgment of their abilities to organize and execute the chains of actions required to achieve predetermined performance outcomes (Bandura, 1997).

In his theory A. Bandura identified three properties of self-efficacy that determine its influence on behavior (Bandura, 1986):

1. Level. Describes a person's perceptions of his or her ability to cope with the same activity at different degrees of difficulty. For example, a student can solve a single equation but cannot handle a system of two equations.

2. **Strength.** Characterizes the degree of a person's confidence that he or she can cope with this or that activity, fulfill the tasks facing him or her. Strength is also manifested in the stability of one's confidence in one's own effectiveness, despite negative past experiences. According to Bandura, weak efficacy expectations will disappear in case of failure, whereas strong self-efficacy stimulates the continuation of activity despite the difficulties encountered (Gordeeva, 2002).

3. **Generalizability (breadth).** Indicates how beliefs in self-efficacy formed in one area of activity are transferred to others. Albert Bandura distinguishes three levels of generality: narrow (characterizes self-efficacy in a specific task and in specific conditions), medium (in a set of tasks from one sphere of activity), and global (characterizes beliefs in personal efficacy regardless of the field of activity and situation). Accordingly, self-efficacy can differ in different types of activity, so the measurement of generalized personal effectiveness does not predict the level of achievement in specific types of activity.

Studies conducted by A. Bandura and his colleagues have identified six main characteristics of self-efficacy as a personal construct (Bandura, 2000):

- self-efficacy is an assessment of one's own ability to cope with certain tasks, not a personality trait;
- self-efficacy is a private, specific, not global characteristic of an individual; it is not related to an assessment of one's own personality, such as self-esteem, but reflects an individual's confidence in coping with specific tasks;
- self-efficacy depends on the context of activity, so many factors can influence the subject's activity and, consequently, his/her sense of self-efficacy;
- self-efficacy is measured using mastery and competence criteria rather than normative or other comparative characteristics;
- self-efficacy is an expectation of personal mastery of future tasks, so self-efficacy is measured before a person begins to perform an activity;
- self-efficacy is understood as a judgment of the actions a person can perform, regardless of the meaning he or she attaches to them.

Self-efficacy is shaped throughout life by a variety of factors. Bandura identified four main sources of information about self-efficacy (Gordeeva, 2002).

The problem of general and private self-efficacy is considered to be one of the most difficult problems to study (Caprara, Servon, 2003). On the one hand, it is the specificity of self-efficacy that makes it possible to predict success in a particular activity. On the other hand, the concept of self-efficacy is criticized because of the insufficient possibility of generalizing experimental data obtained on the material of any activity. In this regard, Bandura writes that «the optimal level of generality at which self-efficacy is defined varies according to what needs to be predicted and the degree of anticipation demanded by the situation» (Bandura, 1997).

УДК 159.92

Андрій Гірняк

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Галина Гірняк

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЕННЯ СИМВОЛІЧНИХ ОБРАЗІВ ГЕРОЯ ТА АНТИГЕРОЯ У СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Під час війни ситуація невизначеності, крах матеріальних цінностей та усталеного світогляду викликають у населення тривогу і психічне напруження. В кризових умовах у багатьох виникає «тунельне мислення» та зменшується здатність до критичного аналізу. Відтак абсолютна більшість громадян інтуїтивно шукає нові орієнтири, яскраві дороговказні «маяки», надійні точки відліку у новій системі життєвих координат. При цьому простежується чітка тенденція до спрощення та ідеалізації (усе має бути чорно-білим без напівтонів). Власне цю психологічну функцію й виконують пропоновані ЗМІ образи *героїв* та *антигероїв*. Такі образні, емоціогенні еталони чітко поляризують і спрощують світ, а відтак полегшують орієнтування у ньому. Внаслідок цього повертається стабільність, визначеність, а відтак понижується внутрішня напруга і страх (оскільки усе невідоме і невизначене є потенційно небезпечним). Маркери героїв та антигероїв розставляють усе по своїх місцях, усе стає простим і зрозумілим як на чорно-білій шаховій дошці. Людина ідентифікується з конкретною стороною протиставлення, а відтак чітко усвідомлює де противник, а де слід шукати захисту і підтримки. Власне у системі «свій – чужий» легко визначитися де добро, а де зло. Тобто проблемна ситуація трансформується у проблемну задачу, яка потребує не онтологічного, а тактично-прикладного вирішення.

Якщо образ набуває ознак символізму та архетипності то фактично він стає безсмертним. Архетип (від давногрецького «первообраз», «взірець»), за Карлом

Юнгом, пов'язаний з *колективним несвідомим*. Учень Зигмунда Фрейда, психоаналітик Отто Ранк у книзі «Міф про народження героя» виокремив 12 ознак, які, є дуже стійкими і зустрічаються у багатьох героїчних міфах різних країн світу. Для прикладу, міфи усіх народів містять дуже схожі «елементарні ідеї» рицаря долаючого дракона або Робіна Гуда як бунтаря та борця за справедливість.

Однак слід розрізняти архетип та архетипний образ. Коли мовиться про образ «Героя» то йому притаманний завжди виклик, він прагне захищати і наснажувати інших. Героєм захоплюються ті, хто цінує майстерність, пристрасть, витривалість і сміливість – необхідні для перемоги над проблемами, невдачами та злом. Цей образ асоціюється з чіткими нормами, умінням триматися до кінця та встановленням чітких кордонів.

Міф, в його сучасному розумінні, багатьма дослідниками частіше використовується не як метафора, а як ще один рівноцінний з іншими (раціонально-науковим, мистецьким, релігійним тощо) аспект дійсності. Зазначені аспекти людина актуалізує залежно від певного контексту та ситуації. За міфом взагалі, згідно логіці «нвої» онтології, закріплюється роль об'єктивного слова, що стає формою вираження логічного, котре існує до, поза й незалежно від способу життєдіяльності людей [5, с. 72].

У ситуації історичної невизначеності й самовідчуження, духовне життя людини як «звільнене» від лінійної логіки потрапляє в простір нелінійної міфологізованої історії й набуває міфологізованих рис. За Т. Щоріною, міфологічна свідомість постає феноменом колективного ірраціонального, емоційно-рефлекторного духовного утворення, яке містить в собі феноменологічну суперечливість сучасної людини. З одного боку, із постмодерним розривом культурної й категоріальної спадкоємності, міф постає сакралізованою формою звільнення від детермінованості профанного світу (М. Еліаде). Відтак він дає людині змогу вільно формувати екзистенційне буття в історичному небутті, утворювати гармонійний порядок і гуманістичні сенси в реальності хаосу і безглуздя. З другого боку, міф як продукт перетворення свідомості, що позбавила себе світських прогресистських ідей і теорії розвитку, стає формою перетвореного релігійного та ірраціонального існування [5, с. 71].

Якщо герой певним чином себе дискредитує то ідеалізовані образи в масовій свідомості руйнуються і відбувається його швидка десакралізація. Скажімо первинний образ «героя О. Арестовича» для багатьох українців перетворився у персонаж кумедних мемів, а образи козака Гаврилюка чи Надії Савченко, котрі уміло використали політтехнологи, нині позбавлені колишнього ореолу слави. Тому у багатьох історичних героїв було дуже інтенсивне, яскраво-феєричне, проте дуже коротке життя (образ героя-мученика). Такі постаті стають символом боротьби, натхненником суспільного руху і навіть інколи перетворюються на

своєрідний симулякр чи міфологему як найдрібніший неподільний складовий елемент міфу.

До прикладу Степан Бандера для багатьох співвітчизників був донедавна, згідно з результатами багатьох соціологічних досліджень, неоднозначною історичною постаттю. Проте він завжди уособлював (особливо в росії) своєрідний узагальнений але дуже стійкий образ українського патріота-націоналіста. Творений кадебістами міф про «бандерівців» спричинив появу «бандерівщини» як самостійного феномену, котрий своєю чергою, став навіть об'єктом бандерофобії для ворогів але еталоном для наслідування з боку проукраїнських патріотично-визвольних рухів.

Російсько-українська війна яскраво проявила екзистенційне протиставлення авторитарних і демократичних систем. Цей культурний антагонізм був завжди присутнім і докорінно відрізняє на етноментальному рівні українців від росіян. Наочним прикладом є різкі відмінності в усній народній творчості і, зокрема у казках за допомогою яких представники різних націй соціалізують підрастаюче покоління. Так в російських казках переважає образ «героя» Івана-Дурня чи Ємелі-Дурника, які є лежнями і безтурботними неробами але хочуть отримати все і одразу «за щучим велінням». Натомість українським казкам та епосу притаманні культ розуму та працьовитості. Скажімо Івасик-Телесик змалечку ловить рибу, персонажі казки «Ріпка» зайняті спільною працею, а Півник та мишенята Круть і Верть напряду протиставляються за критерієм ставлення до праці. То ж не дивно, що різні моделі поведінки героїв-персонажів у казках змалечку формують протилежні світоглядні устремління дорослих героїв та антигероїв у реальному житті. Водночас очевидною стає небезпека поширення ворожих пропагандистських образів і наративів спрямованих на українських дітей у формі ідеологічно заангажованих мультиплікаційних фільмів. Так з раннього дитинства російське телебачення на некритичному рівні нав'язує малечі образ сильного і сміливого новгородського князя Володимира і недорікуватого, боягузливого та злодійкуватого князя київського. З яким саме персонажем захоче ідентифікувати себе дитина є питанням доволі риторичним.

Слід зазначити, що художні образи характеризуються полімодальністю, симультанністю і багатовимірністю, а тому дають змогу глядачеві миттєво і цілісно «схоплювати» смисл значного за обсягом візуального повідомлення, презентованого через систему кодів (поєднання кольору, форми, конфігурації), а також «забарвлювати» останнє певним суб'єктивним емоційним відтінком. [1, с. 82]. Відтак метафоричні змістові блоки з глибоким підтекстом через асоціативні ланцюги смислів, образи уяви та інші образно-символічні утворення, актуалізують життєвий і почасти архетипічний досвід глядачів й сприяють розвитку ціннісно-сміслової сфери останніх. Усі ж духовні маніфестації суб'єкта, за З. С. Карпенко, мають метафоричну форму, котра «передбачає двоєдиність зримого і прихованого,

свідомого вияву й підсвідомого імпульсу, утвердження далекої смислової схожості при запереченні актуальної смислової близькості» [2, с. 135]. Чуттєво-образні форми пізнання і передачі вітакультурного досвіду є провідними у так званому «латентному навчанні», під яким розуміють мимовільне вчування у ситуацію, коли формується готовність особистості наслідувати моделі поведінки в аналогічних чи подібних до змодельованих ситуаціях [1, с. 98; 4].

Потрапляючи всередину наших знакових систем, символи десимволізуються (перетворюються на знаки). Саме у цьому й полягає досвід переведення символів свідомості в знаки культури. Отож наукове знання, за М.К. Мамардашвілі, не може виникнути ані онтогенетично, ані філогенетично поза певним символічним середовищем чи часопростором. Саме у ньому мають зародитися утворення, що називаються знаннями, котрі ми вже постфактум, на прикладах науки і культури, можемо аналізувати у суто об'єктних термінах знакових структур знання, логічних формах науки і ціннісних організованостях культури. Крім того, символ є ефективним засобом соціально-психологічної регуляції поведінки, що полегшує сприймання, розуміння і привласнення абстрактних ідей та понять [3, с. 319-320; 1, с. 57]. Таким чином руйнування міфів, десакралізація символів-скріп знаменують зміну світоглядних орієнтацій широких верств населення, нейтралізують вплив пропаганди та пануючої ідеології, а відтак спричиняють падіння імперій брехні, які тримаються на їхньому філософському фундаменті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк Г. С. Психологічне проектування змісту і структури навчально-книжкових комплексів з гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Ялта, 2013. 202 с.
2. Карпенко З. С. Аксиологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
3. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
4. Фурман А. В., Гірняк Г. С., Гірняк А. Н. Психодидактика проектування навчально-книжкових комплексів для студентів ВНЗ : монографія . Тернопіль : ТНЕУ, 2012. 328 с.
5. Щоріна Т. Г. Постмодерна міфологізована свідомість: її суб'єктивні і логічні трансформації. *Дні науки філософського факультету – 2011* : матеріали міжнар. наук. конф., 20-21 квіт. 2011 р. / редкол.: А. Є. Конверський та ін. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. Ч.6. С. 71-73.

Нігора Хазратова

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнського національного університету (Україна)*

СТЕРЕОТИПНІСТЬ І АРХЕТИПОВІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ОКУПОВАНИХ МІСТ

Як відомо, у результаті соціальної перцепції виникає образ об'єкта сприйняття, який характеризується цілісністю, аmodalністю, домінуванням смислових та системних властивостей. Усе це має місце при формуванні у людини образу міста.

Найважливішими при сприйманні міста нам видаються механізми стереотипізації, ідентифікації та емпатії. Водночас слід пам'ятати, що ці процеси гуртуються на архетиповості образу міста.

Результатом соціальної перцепції є образ іншої людини, події або соціального об'єкта. Цей образ є цілісним, хоча це не перешкоджає його структурованості. Узагальненість – це властивість, яка тим більше притаманна об'єкту сприймання, чим більш складним він є. Говорячи чи згадуючи певне місто, ми не думаємо про його конкретні властивості чи деталі (вулиці, парки тощо), а оперуємо узагальненим образом. Цей факт може не рефлексуватися і не усвідомлюватися нами [1].

Якщо йдеться про сприймання міста, то стереотипізація є дуже яскраво вираженою. Наприклад, в якості шаблону міста Херсона використовують кавун; Львова – каву; Києва – Хрещатик (адмінбудівлі) і т.д. І хоча це дуже спрощене, схематичне і масовізоване позначення міста, воно допомагає у швидкому структуруванні соціальної реальності.

Стереотипам сприймання міст, як і іншим, притаманні:

- схематизм. Стереотип – не розгорнутий опис, це радше спрощена схема, «картинка» (наприклад, Мелітополь – це черешні; Бердянськ – це Азовське море);
- емоційно-оцінний характер (суб'єкт сприймання з емоційним теплом згадує одне місто і з відторгненням – інше). Оцінка часто пов'язана зі стереотипною атрибуцією цінності місту з позиції його значення (економічного чи адміністративного) для держави – наприклад, столиця, обласний центр чи мале село;
- ригідність, тобто відносна стійкість стереотипів.

Привабливість чи непривабливість міста як локусу проживання чи тимчасового знаходження визначається певним приємним чи неприємним досвідом, розуміння котрого нам не завжди доступно. На перше місце у тлумаченні

соціальної перцепції виходить символізм як своєрідна проекція витіснених змістів. Символізм міст є досить великим; водночас факт окупованості міста виступає як символ його несвободи, вимушеності мешканців до певної поведінки, тотального примусу та насилля з боку окупантів. Тому сам факт окупованості міста спонукає до його сприймання як такого, що терпить катастрофу, фрустрованого, пригніченого (незважаючи на те, приміром, що безпека деяких його мешканців могла бути вищою, ніж в наближених до лінії фронту містах, які не були окупованими, але регулярно обстрілювалися).

В аналітичній психології К. Юнга тлумачення особистості пов'язане не лише з явищем архетипу, а й індивідуації, тобто саморозвитку.

Якщо архетип характеризує колективне несвідоме і є праобразом найуніверсальніших явищ/ ситуацій/ постатей, з якими зустрічається людина протягом свого життя, то індивідуація становить собою центральне поняття його вчення про особистість. К. Юнг позначає цим терміном процес розвитку людини, який включає встановлення зв'язків між Его -- центром свідомості та Самістю -- центром душі загалом, поєднує свідоме й несвідоме [2; 3].

Упродовж життя людина знову й знову повертається до старих проблем і запитань. Процес індивідуації може бути представлений спіраллю, в якій людина продовжує натрапляти на ті ж фундаментальні запитаннями, але кожного разу в більш тонкій формі. Зрештою вона має стати сама собою, має знайти власну індивідуальність, той центр особистості, який однаково віддалений від свідомого й несвідомого [2].

Аналізуючи у цьому ракурсі сприймання окупованих міст, можна тлумачити його так. Сприймання міст у принципі є доволі архетипним, і само по собі явище «місто» має свій праобраз, тобто архетип (наприклад, архетипом західно-європейського міста є образ «старувки» середньовічної забудови з ратушею в центрі; архетипом індустріального міста є скупчення багатоквартирних «коробок» поряд із заводами, фабриками, лініями електропередач і т. ін.). Тим не менше, особистість в ході свого зростання усе менше піддається безпосередньому впливу архетипів. Розвинута особистість може зберігати внутрішню гармонію навіть живучи в найбільш скупченому «человейнику» і не так гостро потребує комфортних умов для утримання цієї внутрішньої гармонії.

Образ окупованого міста є, на нашу думку, також архетиповим, адже з давніх-давен велися війни, захоплювалися міста. Але головним в цьому праобразі, на нашу думку, є підданість мешканців і самого міста жахам війни, руйнуванням, їх незахищеність та вразливість, покинутість на поталу ворогам, а також поразка свого війська, що стоїть за подією окупації.

Індивідуація у сприйманні окупованого міста могла би означати пошук гармонії в негармонійному та катастрофічному становищі міста. Особистість не відторгає, не заперечує жахи війни та («тимчасову») поразку своєї держави, але

приймає це становище як певний виклик, як випробування, котре може бути вдало пройденим. Таке настановлення означатиме «відволікання» від архетипів та стереотипів, разом з цим максимальну увагу до реальних подій, що відбуваються в місті, з метою пошуку можливостей оптимального розв'язання ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lewicka M. Psychologia miejsca. Wydawnictwo naukowe SCHOLAR. Warszawa, 2012. 614 s.
2. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. Київ : Астролябія, 2022. 273 с.
3. Юнг К. Г. Структура і динаміка психічного. Київ: Центр учбової літератури, 2022. 574 с.

УДК 811.161.2: 37.025

Karyna Fomenko

*Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology,
S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)*

Olena Trinchenko

*Faculty of Social and behavioral sciences, specialty 053 Psychology,
S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)*

THE ASSOCIATIVE FIELD OF THE CONCEPT «HOME» IN UKRAINIANS

One of the research methods was a psycholinguistic experiment, the main stage of which was a free associative experiment with the stimulus word "Home". The study used frequency analysis, which allows us to identify trends in the distribution of associations. The FAE with the stimulus word "Home" was conducted in writing via social media in the form of an anonymous survey, and everyone in the group agreed to process the results. According to the instructions, the subjects had to indicate their gender, age, and write the first five words that came to mind with which they associated the word "Home." The total number of subjects was 47 (16-61 years old), with 14 men and 33 women. Based on the results of the frequency analysis of the VAE for the stimulus "Home", associative fields were constructed for five reactions and the first reactions. The subjects gave 235 reactions to the word-stimulus "Home", reactions with a frequency of more than 1-202, and 33 single reactions.

1 reaction: Warmth 15, Coziness 9, Cozy 1, Family 5, Family 2, Family 3, Native 1, Children 1, Safety 3, Peace 1, Hearth 1, House 1, Roof 1, Homeland 1, Road 1, Apartment 1.

2 reactions: Family 3, Relatives 1, Parents 1, Mother 1, Children 1, Wife 1, Cozy 7, Cozy 1, Cozy 5, Comfort 4, Warmth 4, Calm 4, Well-being 1, A place where you want to return 1, Responsibility 1, Protection 1, Snow 1, Tea 1, Love 1, Kharkiv 1, Fortress 1, Walls 1, Rest 1, Infinity 1, Brick 1, Home 1.

3 reactions: Calm 5, Calm 1, Cozy 5, Family 3, Family 2, Child 1, Children 1, Children 1, Grandchildren 1, Son 1, Close people 1, Warmth 3, Sun 2, Love 2, Security 2, Fortress 1, Hot coffee 1, Memories 1, Food 1, Order 1, Personal space 1, Comfort 1, Stability 1, Window 1, Dog 1, Cat 1, Stories 1, TV 1, Nest 1, Responsibility 1, Door 1.

4 reactions: love 1, love 3, love 1, sex 1, family 3, family 1, family 1, husband 1, husband 1, cat 2, cats 1, parrots 1, dog 1, safety 2, safety 1, protection 1, feeling protected 1, food 3, eating together 1, peace 3, Ukraine 1, Kharkiv 1, joy 1, joy 1, favorite books 1, delicious 1, shelter 1, park 1, everyday 1, being yourself 1, energy 1, fireplace 1, property 1, porch 1, warmth 1, goodness 1, rest 1.

5 reactions: family 2, family 3, family 1, husband 1, calm 4, tranquility 1, city 1, hometown 1, Myrhorod 1, rest 2, rest 1, love 2, comfort 2, safety 1, feeling secure 1, kitchen 1, bed 1, care 1, care 1, delicious dinner 1, my house is my fortress 1, fireplace 1, warmth 1, heart 1, comfort 1, responsibilities 1, road 1, guests 1, trust 1, cat 1, well-being 1, building 1, overnight 1, New Year's tree 1, assistant 1, windows 1, personal 1, recovery 1.

Extreme periphery: the extreme periphery includes associations with a frequency of less than 2%, among which the highest frequency is: home [дом 1, dwelling 1, building 1, apartment 1] 1.7%; hearth [hearth 1, fireplace 1, fireplace 1] 1.2%; road, welfare, responsibility, windows [windows 1, window 1], sun, dog, joy [joy 1, joy 1], care [care 1, care 1], personal [personal 1, personal space 1] - 0.9%; all other single responses.

The core of the concept includes the reaction "family" and all the meanings that fall into this category, "comfort" and "warmth". The latter two concepts are very close in meaning, and the reaction "family" indicates that such a concept as family, family ties are of great importance in the minds of Ukrainians, the concept of "home" is most often identified with the concept of "family", i.e. it is almost synonymous.

As defined in the theoretical part of the study, the core of the concept is formed by direct meanings noted in explanatory dictionaries and confirmed by association studies.

On the periphery, there are also additional figurative meanings that have already been formed in the minds of Ukrainian language speakers due to the rethinking of the studied concept, which will help to bring it to a high abstract level of its reflection in language and thinking.

Thus, the totality of the reactions obtained helps to form an idea of the meaning behind the studied concept for modern carriers of Ukrainian culture. The associative field of reactions obtained during the experiment is rich in content. Word reactions prevail over phrase reactions and stable expression reactions in the respondents' answers. The most common type of reaction is a noun. Adjectives are less frequent. Respondents answered the least often with stable expressions. The analysis allows us to conclude that the associative field of the concept "Home" in the minds of representatives of Ukrainian culture is heterogeneous and has a set of distinctive features.

МОВНА АНТРОПОЛОГІЯ ЯК КЛЮЧ ДО КОМУНІКАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Антропологія – наукова дисципліна, яка вивчає людину та різні етапи людської історії. Зосереджуючись на біологічних і культурних відмінностях різних груп людей, у межах яких розрізняють людину-індивіда, людину-суб'єкта, людину-особистість, людину-людину, антропологія об'єднується рядом наукових принципів і методологічних підходів, серед яких особливим є принцип холізму, що передбачає багатоаспектний аналіз об'єктів наукового дослідження [4, с. 96]. Одним із напрямів антропології є лінгвістична або мовна антропологія – вивчення соціальної комунікації у різних суспільствах шляхом вивчення історії та зміни мов, а також взаємозв'язку мови та культури. Наскільки варіації мови вказують на місце людини в суспільстві? Як мова визначає та віддзеркалює наш світогляд і ментальність?

Мовна антропологія визначає соціальну комунікацію механізмом, каналом розвитку соціальних взаємодій у контексті повсякденності, базовим соціальним процесом. Комунікація є універсальною формою соціальності. Повсякденні відносини визначаються наявністю загальних мовних смислів та семантикою інтерпретаційних процесів. Спілкування, поряд з діяльністю, постає основним чинником, що необхідний для формування людської особистості. У соціальних відносинах і взаємодіях за посередництвом мови відбувається процес ідентифікації індивідів, груп, спільнот. Відтак очевидною є визначальна роль комунікації у формуванні не лише форми, а й змісту повсякденності.

Вчення про комунікацію як основу буття людини обґрунтовується в працях М. Бахтіна, П. Бергера, Т. Лукмана, М. Бубера, Л. Вітгенштейна, Ю. Габермаса, М. Гайдегера, Г. Гарфінкеля, І. Гофмана, У. Еко, І. Касавіна, В. Лелеко, Ю. Лотмана, Н. Лумана, Дж. Г. Міда, А. Моля, А. Щюца, К. Ясперса. Проблемам комунікативної філософії присвячені праці українських учених А. Єрмоленка, А. Карася, Л. Ситниченка. Комунікативним структурам повсякденності, значенню комунікації для формування та існування повсякденності в контексті теоретико-методологічного аналізу соціальної дійсності присвячені дисертаційні дослідження І. Полякової та Л. Савченко.

Соціальна комунікація зумовлюється розвитком і саморозвитком особистості, що виявляється в творчому характері освоєння кращих зразків комунікативної діяльності. Водночас вона забезпечує ступінь соціальної

активності особистості, соціальну значущість норм її поведінки, застосування відповідних засобів комунікативної діяльності та комунікативної культури. Розуміння комунікативної культури як засобу й умови формування особистості ґрунтується на пізнанні її адаптивних можливостей, які допомагають людині діяти відповідно до культурних стандартів важливого для неї оточення.

Вивчення повсякденної комунікації та соціальних структур, в рамках яких вона відбувається, тісно пов'язане з психологією міжособистісної та групової взаємодії, культурологією, антропологією, соціологією організації, теорією мереж. Мікросоціологічний підхід до міжособистісної комунікації вивчає соціологію позиційного та інтерактивного соціального контакту, активно використовує методи емпіричної науки в дослідженні мікроструктур, осередків комунікації. Так, способи та ситуації взаєморозуміння людей у повсякденних, рутинних ситуаціях вивчає етнометодологія – науковий напрям, близький до феноменологічної соціології. Етнометодологія розглядає соціальну комунікацію як організацію мовних актів і взаєморозуміння суб'єктів – учасників «розмови». Соціальна реальність, за Г. Гарфінкелем, «конструюється» у процесі мовної комунікації. Ототожнюючи соціальну взаємодію з мовною комунікацією, він звертає увагу не на зміст, а на норми спілкування. Соціальне стає можливим виключно завдяки тому, що комунікація суб'єктів здійснюється за певними «правилами говоріння». У звичайній «розмові» суб'єктів присутні елементи взаємного розуміння, яке встановлюється не лише на основі сказаного, а й на основі невисловленого. Тобто, розуміння часто досягається в результаті не актуального роз'яснення, а наявності певної тимчасової послідовності мовлення, схеми вираження думки. У розумінні міститься «фонове очікування» відповідної реакції партнерів, яке прояснює зміст промови, позиції суб'єктів, оцінки тощо. Будь-яке порушення цих очікувань здатне зруйнувати комунікацію [1]. Отже, використовуючи спостереження та порівняння комунікативної поведінки на прикладі різноманітного етнографічного матеріалу, етнометодологія тлумачить механізми спілкування в складних суспільствах на прикладі елементарних форм простих суспільств. Етнометодологія прагне зрозуміти комунікацію як процес обміну смислами, надаючи універсального значення методам антропологічного вивчення інших культур. Йдеться про звичайні, стереотипні дії людей, які отримані за традицією, над якими люди не задумуються. Фонові очікування, якими люди, інколи неусвідомлено, керуються у своїх діях, на думку етнометодологів, можуть виявлятися в незвичних версіях звичайних ситуацій.

У сфері повсякденності різні типи комунікації відрізняються рівнем розуміння, що можливо завдяки типізації (міжособистісної, групової, суспільної). Типізація найчастіше ґрунтується на здоровому глузді, що свідчить про необхідність звернення до ролі раціональності в організації повсякденності. Так, основою для побудови повсякденного знання є безпосередня ситуація соціальної

взаємодії. Завдяки повторенню певних операцій вибудовується множина взаємопов'язаних типізацій, яка є більш-менш стійкою структурою. Звичайна мова як знакова система, що одночасно має анонімний характер і відірвана від тут і зараз ситуації, є універсальним засобом комунікації в повсякденній взаємодії. Жива мова повсякденного спілкування охоплює реальність, що пізнана людьми, й увібрала все її різноманіття. Звичайна мова, як засіб комунікації та пізнання, постає в ролі сформованої соціальної реальності, яка існує до народження окремого індивіда, проте водночас є продуктом суто людського буття. Тому пізнання поширюється лише до тих меж, які здатна охопити мова і якими обмежується реальність [2, с. 90-95]. Виникаючи в контексті певної ситуації, мова набуває самостійності, зберігаючи свою структуру навіть після зникнення цих ситуацій з життя. Мова повинна бути зрозумілою як специфічний зріз історії суспільства і культури. Не існує жодної «індивідуальної» розмовної мови, оскільки вона має груповий характер. У цьому контексті особливу важливість мають такі фактори як група – носій мови, ставлення індивіда до групи, ставлення групи до інших угруповань, динаміка всередині групи. Отже, загальна структура мови є сукупністю групових мов, а соціальна природа мови така ж, як і соціальна природа пізнання [3]. У просторі соціального життя з усіма його повсякденними проявами існують різні типи, моделі відтворення комунікації. Проте загалом, в обсязі глобальної соціальної повсякденності сьогодні важко зберегти себе, свою культуру, комунікацію в традиційних цивілізованих рамках.

Водночас вона забезпечує ступінь соціальної активності особистості, соціальну значущість норм її поведінки, застосування відповідних засобів комунікативної діяльності. Розуміння комунікативної культури як засобу й умови формування особистості ґрунтується на пізнанні її адаптивних можливостей, які допомагають людині діяти відповідно до культурних стандартів важливого для неї оточення. Отже, спілкування як цінність і перша життєва необхідність перебуває в центрі уваги філософії, етики, психології, педагогіки, культурології, які намагаються з різних позицій визначити сутність цього феномена. Воно є невід'ємною складовою людського існування, важливою передумовою формування людини як соціальної істоти, здатної до співіснування з подібними до себе, а також необхідною передумовою розвитку суспільства. У процесі спілкування досягаються потрібна організація, єдність і регуляція дій окремих індивідів, інтелектуальна та емоційно-чуттєва взаємодія між ними, яка сприяє формуванню спільності настроїв і поглядів, взаєморозумінню та узгодженості дій, згуртованості й солідарності, без яких неможлива жодна колективна діяльність і котрі утворюють культурно комунікативну основу соціального життя суспільства. Як форма людських стосунків спілкування має діяльнісний характер. Отже, мовна антропологія – спілкування – це взаємодіяльність, яка ґрунтується на потребі людини в людині, тому вона є умовою включення людини в соціум і культуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарфінкель Г. Дослідження з етнометодології / пер. з англ. В. Й. Шовкун. Київ : КУРС, 2005. 340 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Garfinkel_Harold/Doslidzhennia_z_etnometodolohii.pdf?PHPSESSID=dr4r0u9mok3dijrfcegamjo2f0
2. Дивисенко К. С. Религиозные знания, убеждения, практики в структуре жизненного мира. URL: <https://www.academia.edu/RegisterToDownload/UserTaggingSurvey>
3. Касавин И. Т., Щавелев С. П. Анализ повседневности. URL: <https://studfile.net/preview/9745112/>
4. Загородня А. А. Соціальна антропологія в контексті освіти та виховання особистості (друга половина XIX століття) як чинник сучасних освітніх змін. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 11 (11). С. 95-106.

УДК 371.2

Сергій Захарін

*доктор економічних наук,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інститут педагогіки НАПН України (Україна)*

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ОСВІТА

Забезпечення доступу до освіти в умовах воєнного стану в Україні стало першочерговою необхідністю вітчизняної освітньої галузі. Військове вторгнення росії в Україну призвело до численних людських жертв і величезних руйнувань, у тому числі освітньої інфраструктури – 928 закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів (Освіта під загрозою, 2022), було зупинено освітній процес в усіх закладах країни. Окрім того, згідно з даними ЮНІСЕФ, за перший місяць війни, розв'язаної рф в Україні, місце проживання змінили приблизно 4,3 млн дітей - більше половини дитячого населення країни. Зокрема, понад 1,8 млн дітей виїхали в країни Європи, 2,5 млн. – внутрішньо переміщені особи всередині України (UNICEF, 2022). 25 лютого 2022 р. Міністерство освіти і науки України з метою забезпечення всіх учасників освітнього процесу рекомендувало закладам освіти припинити освітній процес та оголосити двотижневі канікули (МОН України, 2022). Проте зусиллями команди Міністерства освіти і науки України, зокрема і директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти, вдалося відновити освітній процес у дистанційній формі у більшості закладів.

Працівники директорату підготували та видали накази, які забезпечували право дітей на здобуття освіти незалежно від їхнього місця перебування.

Було ужито заходи для гарантованого права педагогічних працівників на працю та отримання винагороди за неї. Міністерство рекомендувало засновникам та керівникам закладів освіти під час організації освітнього процесу за різними формами долучати і тих педагогічних працівників, які вимушено залишили місця постійного проживання.

Забезпечено виготовлення та видавання документів про освіту державного зразка випускникам закладів загальної середньої освіти незалежно від місця їхнього проживання (перебування).

Директорат розробив методичні рекомендації щодо підготовки закладів освіти до нового навчального року в умовах воєнного стану та щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у 2022/2023 навчальному році.

Спільно з ЮНІСЕФ проведено роз'яснювальну роботу щодо організації освітнього процесу у закладах освіти в умовах воєнного стану.

Затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року та заходи щодо її реалізації.

З метою забезпечення максимальної підтримки осіб з ООП на час воєнних дій розширено можливості інклюзивно-ресурсних центрів.

Зокрема, відповідно до внесених до Положення про інклюзивно-ресурсний центр змін: розширено завдання ІРЦ; надано додаткові гарантії для осіб з особливими освітніми потребами, які вимушено змінити місце проживання (перебування); передбачено можливості для подання заяв, одержання висновків про комплексне психолого-педагогічне оцінювання розвитку особи та отримання консультацій фахівцями ІРЦ особами, з якими перебуває дитина; надано можливість використання документів через систему «Дія»; зменшено термін проведення комплексного оцінювання для дітей, які переїхали на тимчасове місце проживання; розширено можливості для проведення повторного комплексного оцінювання розвитку дитини, зокрема з метою моніторингу розвитку особи (за згодою батьків).

Також передбачено можливості для дітей, що постраждали внаслідок воєнних дій, зокрема тих, хто набув психологічні травми. Відкрито телеграм-канал «Підтримай дитину» для надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, зокрема дітям з ООП.

Для забезпечення безперервності освітнього процесу для учнів з ООП підготовлено та ухвалено низку нормативних документів (постанова КМУ від 26.04.2022 № 483, якою внесено зміни до Порядку організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти та Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти).

У межах ініціативи першої леді Олени Зеленської МОН реалізує проекти щодо формування спроможності педагогічних працівників та батьків надавати

першу психологічну підтримку дітям під час здобуття освіти для досягнення найкращих результатів навчання, зокрема розроблено курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час і після завершення воєнних дій».

Наприкінці червня 2022 року Міністерство освіти та науки України (МОН) опублікувало лист «Про підготовку до початку та особливості організації освітнього простору в 2022/23 навчальному році», де визначається чи не найбільш пріоритетним напрямком у діяльності закладів освіти – гарантування безпечних умов навчання та праці для всіх учасників освітнього процесу з урахуванням досвіду роботи закладів освіти в умовах воєнного часу, а також – забезпечення якості освіти, яка буде впливати на перспективи добробуту нинішніх здобувачів освіти, їх родин, громад і країни в цілому впродовж десятиліть. Можна припустити, що такі формулювання відображають розуміння державного органу потреб суспільства у безпеці, яка нещадно порушена діями РФ, та якості освіти. При цьому МОН акцентує увагу на викликах та загрозах, які є реальними для сучасного українського суспільства, зокрема: продовження воєнних (бойових) дій та можливих артилерійських обстрілів в межах окремих територій, загрози ракетно-бомбових ударів та діяльності диверсійно-розвідувальних груп, терористичних актів, можливих руйнувань (пошкоджень) критичної інфраструктури та обмежень у використанні енергоресурсів, комендантської години та загальної мобілізації на всій території країни.

На початку 2022-2023 навчального року запущено практичну роботу Державної установи «Школа супергероїв», яка надає освітні послуги дітям, що перебувають на лікуванні або реабілітації в закладах охорони здоров'я. Сфера діяльності - організація та забезпечення освітніх послуг у сфері дошкільної та повної загальної середньої освіти особам, які перебувають на стаціонарному лікуванні або яким надається реабілітаційна допомога в закладах охорони здоров'я.

На початку 2022-2023 навчального року спільно з громадською організацією «Маленьке серце з мистецтвом» було утворено 8 філій, які найближчим часом будуть внесені в ДУ «Школа супергероїв»: відновити/ побудувати укриття у 100% закладів загальної середньої освіти; реалізувати ініціативу першої леді Олени Зеленської із психологічної та емоційної підтримки учасників освітнього процесу; забезпечити здорове харчування для здобувачів освіти; організувати підвезення всіх учасників освітнього процесу; оновити 100% освітніх програм та електронних версій підручників для нової української школи; створити 25 STEM-центрів у закладах післядипломної освіти та обладнати всі школи STEM-лабораторіями.

Вивчення думки працівників сфери освіти, здобувачів освіти й батьків щодо навчання у період воєнного стану, дало змогу з'ясувати низку питань, що потребують швидких системних рішень, зокрема: налагодження роботи

психологічної служби для допомоги здобувачам освіти різних рівнів, педагогічним працівникам у подоланні впливу травматичних подій на психічний розвиток. Означене передбачає як підвищення кваліфікації практичних психологів закладів освіти з цього напрямку, так і запровадження проблемних психоедукаційних курсів для широких верств населення; налагодження системної роботи з дітьми та молоддю, які пропустили значну частину навчання, що потребує цілеспрямованої фінансової, правової, науково-методичної підтримки. Актуальним є створення адресних освітніх дорожніх карт для постраждалих внаслідок війни здобувачів освіти; узагальнення та популяризація досвіду роботи з означеною когортою здобувачів освіти педагогів-практиків, а також консолідація відповідних наукових пошуків, що сприятимуть підготовці інформаційного й методичного забезпечення роботи (з дітьми та молоддю, які пропустили значну частину навчання, були під впливом травматичних подій та потребують психологічної підтримки); підготовка педагогічних працівників, практичних психологів закладів освіти до роботи з дітьми та молоддю, які пропустили значну частину навчання, були під впливом травматичних подій та потребують психологічної підтримки на етапі навчання в закладах вищої освіти та на курсах підвищення кваліфікації.

Наприкінці червня 2022 року Міністерство освіти та науки України (МОН) опублікувало лист «Про підготовку до початку та особливості організації освітнього простору в 2022/23 навчальному році», де визначається чи не найбільш пріоритетним напрямком у діяльності закладів освіти - гарантування безпечних умов навчання та праці для всіх учасників освітнього процесу з урахуванням досвіду роботи закладів освіти в умовах воєнного часу, а також – забезпечення якості освіти, яка буде впливати на перспективи добробуту нинішніх здобувачів освіти, їх родин, громад і країни в цілому впродовж десятиліть. Такі формулювання відображають розуміння державного органу потреб суспільства у безпеці, яка нещадно порушена діями РФ, та якості освіти. При цьому МОН акцентує увагу на викликах та загрозах, які є реальними для сучасного українського суспільства, зокрема: продовження воєнних (бойових) дій та можливих артилерійських обстрілів в межах окремих територій, загрози ракетно-бомбових ударів та діяльності диверсійно-розвідувальних груп, терористичних актів, можливих руйнувань (пошкоджень) критичної інфраструктури та обмежень у використанні енергоресурсів, комендантської години та загальної мобілізації на всій території країни.

Водночас ми можемо аналізувати ефективність заходів, здійснюваних нашою державою для запобігання та реагування на напади й загрози нападів на навчальні заклади, а також розробку та забезпечення таких національних стратегічних рамок, які б містили у відповідних випадках комплексні заходи для запобігання описаним загрозам, пов'язаним зі школами, включаючи безпеку дітей і вчителів під час війни, а також на постконфліктних етапах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lu, Wang & Xiaoting, Wang, Qiang, Ju, Quanwei, Li, Manyi, Li, Wei, Zhang. Game-Based Mobile Learning System for Campus on Android Platform. *Edutainment Technologies Educational Games and Virtual Reality / Augmented Reality Applications: Proceedings of the 6th International Conference on E-learning and Games, Edutainment* (Vol. 1, pp. 55-62). September 7-9, 2011, Taipei, Taiwan. Berlin, Heidelberg: Springer. <https://jurfem.com.ua/bezpechna-shkola-vyklyky-systemy-osvity-v-umovakh-viyny/>
2. Захарін С. В. Проблеми та перспективи гібридного освітнього процесу у закладах освіти. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 4(10) 2023. С. 469-478. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/issue/archive> <https://lib.iitta.gov.ua/735218/>
3. Захарін С. В. Актуальні наукові інновації: формування системи безпечної освіти України в умовах війни. *Огнев'юківські читання «Освіта — сутність часу»* (м. Київ 10 квіт. 2023 р.), Київський університет імені Бориса Грінченка). 2023. С. 36.
4. Захарін С.В. Нові виклики для української освіти під час війни. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій та суспільства в XXI столітті* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Біла Церква, 30 березня 2023 р.). Біла Церква: ЦФЕНД, 2023. С. 10-12. URL: http://www.economics.in.ua/2023/04/blog-post_9.html <https://lib.iitta.gov.ua/734913/>

УДК 37.035

Світлана Шевченко

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти,
Інститут педагогіки НАПН України (Україна)*

КУЛЬТУРА ТОЛЕРАНТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В РОБОТАХ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Національна програма виховання дітей і учнівської молоді в Україні є важливою і дієвою науковою основою реалізації державної політики у сфері освіти; вона визначає стратегію виховання підростаючого покоління в умовах становлення громадянського суспільства в незалежній Україні. Програму спрямовано на реалізацію соціальної функції виховання – забезпечення наступності духовного і морального досвіду поколінь, підготовки особистості до успішної життєдіяльності.

Напрямами державної політики в галузі виховання стали принципи гуманістичної педагогіки, сформульовані в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту»,

«Про професійно-технічну освіту», Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті, Національній програмі виховання дітей і учнівської молоді в Україні, Конвенції ООН про права дитини.

Проблеми, з яким стикається сучасна школа і які стають перед педагогом – це ускладнення міжетнічних відносин, розшарування населення, нетерпимість до людини іншої віри, поглядів тощо. Багато ознак (соціальних, політичних, ідеологічних, релігійних, етнічних та інших) розділяють громадян на групи зі своїми інтересами, уявленнями про своє оточення. Це віддзеркалюється в освітніх колективах учнів і студентів, тому що вони живуть у багатонаціональному українському суспільстві. Відмінність систем цінностей та принципів часто є джерелом конфліктних ситуацій.

У XX – на початку XXI століття насильство і толерантність як тенденції розвитку сучасного суспільства набули серйозного розвитку і перетерпіли істотну еволюцію, оскільки соціальні перетворення та технологічні нововведення, що лежать в основі глобалізації економіки та інформатизації, наклали відбиток на характер актів насильства, тактику їх здійснення, методи протидії ним. Цю трансформацію пов'язують із процесом глобалізації, який оголив багато суперечностей цивілізації, зробив очевидною несправедливість устрою світу і перш за все у царині розподілу матеріальних благ. Посилення технологічних, економічних зв'язків різних регіонів планети, постійне зростання руйнівної сили сучасної зброї, досягнення у сфері інформаційних відносин – все це призвело до того, що суспільство зіткнулося із насильством, яке набуло нових небезпечних форм, що є результатом своєрідного зрощення політики, економіки і корупції як наслідку панування впродовж тривалого часу антикультури мілітаризму. Майже до 90-х років XX століття розуміння боротьби з агресивними проявами насильства, головним чином, зводилося до їх одностайного етичного та політичного засудження. Але зараз вже очевидно, що такий підхід є безрезультатним і потрібні скоординовані практичні дії, що вимагають, у свою чергу, більш серйозних та об'єктивних теоретичних розробок. Існує тенденція зростання кількості проявів різних форм і видів насильства у всьому світі при збереженні низького рівня стану запобігання та боротьби з ним. Додаткові перешкоди на шляху створення практично значущого та ефективного механізму регулювання боротьби з агресивними формами насильства на всіх рівнях їх прояву створює відсутність теоретичного розмежування понять агресії і насильства, терпимості і толерантності.

Толерантність у всі часи вважалася людською чеснотою. Вона передбачала терпимість до відмінностей серед людей, уміння жити, не заважаючи іншим, здатність мати права й свободи, не порушуючи прав і свобод інших.

Толерантність – це намагання зрозуміти цінності та особливості світогляду іншої людини, це не поблажливність, але й не байдужість, не мовчазна терплячість

до спотворених форм поведінки людей, проте й не всюдозволеність, що часто межує з агресією й неодмінно призводить до прихованих чи відверто виражених конфліктів.

Толерантність як ставлення, породжує довіру, готовність до співробітництва й компромісу, товариськість і дружелюбність.

Толерантність – це один із засобів зняття конфліктів і розвитку форм співіснування, взаємодії в людському суспільстві. Поняття толерантності означає здатність людини співпрацювати, чути, цінувати, розуміти і поважати іншу думку та невороже її зустрічати. Педагогічна толерантність має першорядне значення в роботі педагога, і саме у цьому, на жаль, відчувається досить істотний дефіцит поваги і терпимості. Розуміння толерантності як поваги і визнання рівності, відмови від домінування і насильства, визнання багатовимірності людської культури, норм, вірувань, відмова від зведення цього різноманіття до однаковості або до переваги якоїсь однієї точки зору має бути основою професійної діяльності педагога. мислення учнів, сприяти їх цивілізованому діалогу з підлітками та дорослими, створенню безпечного освітньо-виховного середовища [1].

Сучасна наука розглядає проблему толерантності в онтогенезі у філософському, психологічному, педагогічному та соціокультурному контекстах. Різні аспекти проблеми толерантності, зокрема осмислення сутності феномена «толерантність» та його особливої значущості для формування професіоналізму особистості педагога досліджено у наукових працях вітчизняних (М. Андрєєв; О. Безносюк, О. Волошина, О. Грива, В. Калошина, О. Кихтюк, І. Кресіна, О. Майборода, О. Отич, В. Пісоцький, Т. Пилипенко, М. Товта, Ю. Тодорцева, О. Швачко та ін.) та російських (О. Асмолов, С. Бондирева, Б. Герщунський, Д. Зінов'єв, Є. Кротков, М. Маріманова, А. Погодіна, Л. Скворцов та ін.) учених. Теоретичні засади виховання гуманістичних цінностей та формування професійної свідомості педагога, а також демократичні підходи до організації навчально-виховного процесу знайшли висвітлення у дослідженнях Г. Балла, А. Духновича, В. Кан-Каліка, Я. Коменського, А. Макаренка, В. Семиченко, Є. Шиянова та ін. У контексті наукового пошуку цінними є дослідження вітчизняних учених щодо реформування та розвитку педагогічної освіти в Україні (С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Ничкало, Л. Хомич та ін.). Особливо важливе значення мають наукові розвідки з теорії і практики професійної підготовки педагогів у зарубіжному досвіді (Н. Авшенюк, Т. Кошманова, М. Лещенко, З. Малькова, О. Матвієнко, А. Парінов, Л. Пуховська, О. Романенко та ін.). Закономірною і об'єктивною є тенденція зростання ролі того комплексу знань сучасних педагогічних концепцій, які поєднуються в поняття «українознавство», «народознавство», що мають в історії української освіти і суспільного розвитку достатньо глибоке коріння [2]. Вони були розроблені видатними представниками української культури та наукової думки (І. Франко, В. Вернадський, М. Грушевський, С. Єфремов та ін.). Посилення

українознавчого фактора у підготовці педагогічних кадрів виводить свідомість суспільства із орбіти меншовартості, консолідує і об'єднує його в умовах поліетнічності і полікультурності, створює новий соціокультурний простір, спрямований на загальний інтелектуальний, професійний, громадський розвиток нових поколінь громадян.

XX століття створило передумови постійної загрози цивілізаційних конфліктів, що приймають форму світових війн. Основою цих конфліктів є класові, расові ідеї, ідеї цивілізаційної несумісності. Затвердження на історичній арені нацистських рухів, як відомо, було нерозривно пов'язано з відкиданням універсальних принципів рівності, людяності і толерантності.

Таким чином, толерантність і в далекому минулому, і в умовах бурхливого сьогодення вважається людською чеснотою і суспільною цінністю, що підтримує стабільність соціуму. Вона передбачає терпимість до відмінностей інших, не порушуючи їхніх прав і свобод. Дотримання принципу толерантності призводить до розповсюдження демократії і захисту прав людини. Вихід за межі терпимості призводить до порушень прав людини, насильства і озброєних конфліктів у поліетнічному, поліконфесійному або полікультурному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксиологічний підхід – основа формування цілісної особистості майбутнього педагога: монографія / за заг. ред. Л. О. Хомич. Київ-Ніжин: Видавець ПП М. М. Лисенко. 2010. 143 с.

2. Андрущенко В. П. Релігійна педагогіка. *Енциклопедія освіти* / головн. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 769.

3. Шевченко С. М. Освітні та філософсько-освітні погляди у творах Т.Г. Шевченка, які так співзвучні із сьогоденням... *Science and technology: problems, prospects and innovations* : The 6th International scientific and practical conference (march 16-18, 2023) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2023. P. 305-309. URL: <https://sci-conf.com.ua/vi-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-science-and-technology-problems-prospects-and-innovations-16-18-03-2023-osaka-yaponiya-arhiv/> <https://lib.iitta.gov.ua/734590/>

4. Шевченко С.М. Шляхи зміцнення системи освіти України в умовах воєнного стану. *Огнев'юківські читання «Освіта — сутність часу»* (10 квітня 2023 року м. Київ, Київський університет імені Бориса Грінченка). С. 35. URL: <https://kubg.edu.ua/informatsiya/naukovtsyam/podiji/7958-vseukrainska-naukovo-praktychna-onlain-konferentsiia-z-mizhnarodnoiu-uchastiu-innovatsiini-osvitni-praktyky-pidhotovky-suchasnoho-pedahoha-v-umovakh-realizatsii-kontseptsii-nova-ukrainska-shkola.html>

Ольга Шаюк

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Ярослав Шаюк

*аспірант другого року навчання за спеціальністю 053 Психологія,
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК АДАПТАЦІЙНИЙ РЕСУРС ТРАНСФОРМАЦІЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Аналіз поняття «ідентичність» в сучасному дискурсі показує її іманентну багатозначність і залежність від теоретичного контексту. Сучасні міждисциплінарні дослідження дозволяють розширити уявлення про механізм ідентифікації та індикатори людської ідентичності. Як багатогранний феномен ідентичність наповнюється різними смислами в проєктивно-адаптаційній практиці. Під ідентичністю розуміється послідовність психічного життя людини, її самототожність з певним визнанням зразком, різна проявленість особистості, яка виникає в соціальних інтера́кціях [2].

Здатність до зміни ідентичності пов'язана з адаптаційною практикою, з використанням захисних стратегій. Ідентичність – динамічна структура, вона розвивається через подолання криз ідентичності. У «кризі ідентичності» вбачається конструктивна роль можливості механізму розвитку і набуття нової ідентичності в ситуації соціальної невизначеності. Людина знаходиться в лабіринті ідентичностей, безперервному пошуку своєї ідентичності (особистісної, соціальної, етнічної, гендерної, національної, культурної, громадянської, цивілізаційної, нарративної, європейської, професійної, віртуальної і т.д.) [2; 4].

У швидкозмінливому світі принципово неможлива стабільна соціальна ідентичність. «Криза ідентичності», відмирання старих і становлення нових ідентичностей супроводжують соціум і постають як нормальний стан індивідів, примушують змінювати свої орієнтації в просторі «Я-Ми-Вони». У сучасному суспільстві формування множинної ідентичності зумовлено диференціацією особистісних пріоритетів та примноженням соціальних рольових очікувань. Ідентифікаційний дискурс розрізняє віртуальну, етноконфесійну, макрополітичному, європейську, космополітичну ідентичності [1].

Толерантність є однією з оптимальних і конструктивних форм і соціальних практик адаптації. Поняття толерантності містить в собі кілька можливих інтерпретацій. Семантика толерантності вказує на такі значення як допустимий варіант реагування, готовність до прийняття іншого, (трансцендентного), стійкість

(до невизначеності, конфлікту, соціальних і психологічних відхилень), терпимість як смисловий еквівалент поміркованості, смирення, згоди, соціального схвалення, компромісу, ненасильства, «прийняття» єдності людства [3; 4].

Багатовимірність конструкту «толерантність» перевіряється його зв'язком з поняттям «ідентичність». Ідентичність є основою толерантності. Практика і проблематика толерантності виникає стосовно будь-яких відмінностей, які можуть служити підставою для особистісної, соціальної, етнічної та інших ідентичностей. Соціальний проєкт і практика толерантності ґрунтується на позитивній ідентичності і конструюванні світу, включаючи формування загальних ціннісних орієнтацій і установок, а також на поєднанні ціннісних установок з урахуванням різних соціокультурних ідентифікацій, типів поведінки і способів життя. Соціальна практика толерантності адекватна соціальним трансформаціям початку ХХІ століття, реаліям глобалізму, новим формам асоціювання, співвідноситься з реальними психосоціальними очікуваннями і ціннісно-смысловими проєкціями людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулінський М. Г. Заявіть про себе культурою: тези трибунні, позатрибунні, а також роздуми і сповіді за парадною завісою. Київ : Генезис, 2001. 646 с.
2. Кострюков С. В. Культура як матриця виховання особи. *Альманах Актуальні філософські і культурологічні проблеми сучасності*. Київ, 2009. 309 с.
3. Снігур Л. А. Психологія становлення громадянськості особистості : дис... д-ра психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2004. 447 с.
4. Фурман А. Психокультура української ментальності. Тернопіль: Економічна думка. 2002. 131 с.

УДК 94:008:323.1(477)

Галина Дурдас

*кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності,
Західноукраїнського національного університету (Україна)*

ВПЛИВ ІСТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

В умовах сьогодення проблема становлення національної ідентичності посідає вагомe місце в українському соціокультурному просторі. Значний інтерес у цьому контексті становить історична культура, яка покликана створювати в

суспільстві нові підходи до розуміння минулого, без якого формування національної ідентичності неможливо уявити.

Поняття «історичної культури» є доволі складним та багатовимірним, оскільки дає змогу поєднати в одній інтерпретаційній моделі різні за змістом концепти історичної пам'яті, історичної свідомості, історичного мислення тощо. Історична культура здатна віднайти джерела хибних стереотипів та уявлень, які впливають на суспільні настрої, а також здійснювати аналіз колективної та індивідуальної пам'яті у різних середовищах із відмінними звичаями та традиціями. Своєрідність історичної культури проявляється у створенні образів минулого, що торкаються почуттів людини, впливають на її світогляд та поведінку, а отже є складовою духовного потенціалу соціуму.

Як зазначає дослідниця Л. Нагорна, історична культура постає «як культура сприйняття історії у всій багатогранності зав'язків, як система донесення до широкого загалу гуманістичних ідеалів та перевірених практикою загальнолюдських цінностей» [1, с. 42]. Варто зауважити, що історична культура значно розширила простір історичної пам'яті, яка розглядається як культурний процес надбання та передачі знань про минуле в різні часи та в умовах багатокультурності.

У сучасному науковому дискурсі історична культура подана у трьох конструктивних вимірах:

- когнітивний. У модерному соціумі реалізується здебільшого через історичну науку шляхом використання історичного інструментарію, зокрема роз'яснення, дискурсу, аргументації тощо;

- політичний. Репрезентація історичної культури в даному вимірі пов'язана із використанням історичної пам'яті в інтересах влади, яка прагне формувати ідентичність у вигідних для неї контекстах;

- естетичний вимір. Тлумачення історичної культури відбувається крізь призму історичних інтерпретацій та мистецьких форм висвітлення минулого, а також їх впливу на емоційний стан людини [1, с. 42]. В цілому, виміри історичної культури свідчать про формування у суспільстві внутрішньої культури розуміння історичних знань, правильних уявлень про минуле, що становлять основу соціокультурної діяльності.

У той же час, слід звернути увагу на культурний та історичний вимір національної ідентичності. Так, культурний вимір ідентифікує особу за складовими елементами певної культури, зокрема цінностями, традиціями, звичаями, поглядами, мовою тощо. Приналежність до спільної культури надає змогу створювати зв'язки солідарності між членами спільноти та визнавати себе частиною однієї нації. Що ж стосується історичного виміру, то він є відображенням гідності та похвали нації за свою багату історичну спадщину. Історія поєднує нас із пращурами та «зміцнює суб'єктивну віру в належність до широкої родини» [2, с. 61].

Історична культура є одним із проявів історичної пам'яті, важлива роль у формуванні якої належить національним почуттям. Останні разом із національним характером та національною самосвідомістю виступають ядром національної ідентичності [3, с. 168]. До того ж, історична пам'ять виконує роль каталізатора національного становлення та розглядається як «система формування національної ідентичності на засадах загальноновизнаних універсалістських цінностей, поваги до культурного розмаїття» [4, с. 118].

Звернення до історичного минулого впливає на формування історичної свідомості, допомагає збалансувати загальнолюдські та національно-культурні цінності, усвідомити свої потреби та погляди, а також виховувати та формувати активну громадянську позицію. Сама ж історична свідомість відіграє роль «посередника між минулим та майбутнім і є інструментом конструювання ідентичностей» [5, с. 158]. Історична пам'ять та історична свідомість продукують історичну культуру, яка постає міцним підґрунтям національної ідентичності.

Таким чином, історична культура – складний та багатовимірний феномен, який в умовах сьогодення виступає потужним чинником впливу на соціокультурні процеси. Вона здатна забезпечувати можливість комунікації, визначати ціннісні пріоритети, виступати регулятором суспільних відносин, репрезентувати минуле, яке закріплено в історичній пам'яті окремих етнічних та соціальних груп. Історична культура є важливим джерелом духовного розвитку народу, формування його спільної історичної пам'яті та національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нагорна Л. Історична культура: концепт, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. 382 с.
2. Лазарович Н. Соціокультурні виміри національної ідентичності: український контекст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»*. Острог, 2016. Вип. 19. С. 60–65.
3. Гнатенко П. І. Національна ідентичність та історична пам'ять. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268619682.pdf>.
4. Нагорна Л. Історична пам'ять : теорії, дискурси, рефлексії. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2012. 328 с.
5. Кривицька О. Актуалізація історичного минулого: ризиковий контекст за умов поляризації суспільства *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип 5. С. 150 – 165.

Олександра Патряк

кандидат економічних наук, доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Ірина Недошитко

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПЕРЕВАГИ ЦИФРОВИХ НАВИЧОК ДЛЯ УПРАВЛІННЯ КОМПАНІЄЮ

Цифрова трансформація не тільки змінила світ праці, створивши нові робочі ролі та змінивши характер праці як такої, проте і розвинула готовність компаній до протистояння сучасним глобальним та регіональним викликам. За Л. В. Піддубною, «трансформаційні зміни, які відбуваються в інформаційному суспільстві, призвели до того, що не залишилося жодної галузі знань та сфер діяльності, де б не використовувалась комп'ютерна, комунікаційна та оргтехніка» [1].

Цифрові навички мають визначальний вплив на трансформацію бізнесу у цифровому середовищі, а також на структуру та тенденції ринку праці, визначаючи базові компетенції робочої сили та формуючи спектру вимог роботодавців. Ефективне оцінювання цифрових навичок може допомогти організаціям покращити цифрову готовність і конкурентоспроможність, а також краще зрозуміти навички та здібності своїх працівників.

Для цілей даного дослідження використаємо визначення цифрових навичок, надане ЮНЕСКО: «Цифрові навички визначаються як набір умінь використовувати цифрові пристрої, комунікаційні програми та мережі для доступу до інформації та керування нею. Вони дозволяють людям створювати та ділитися цифровим вмістом, спілкуватися та співпрацювати, а також вирішувати проблеми для ефективної та творчої самореалізації в житті, навчанні, роботі та соціальній діяльності в цілому» [2]. Детальніше їх склад представлено на рис. 1.

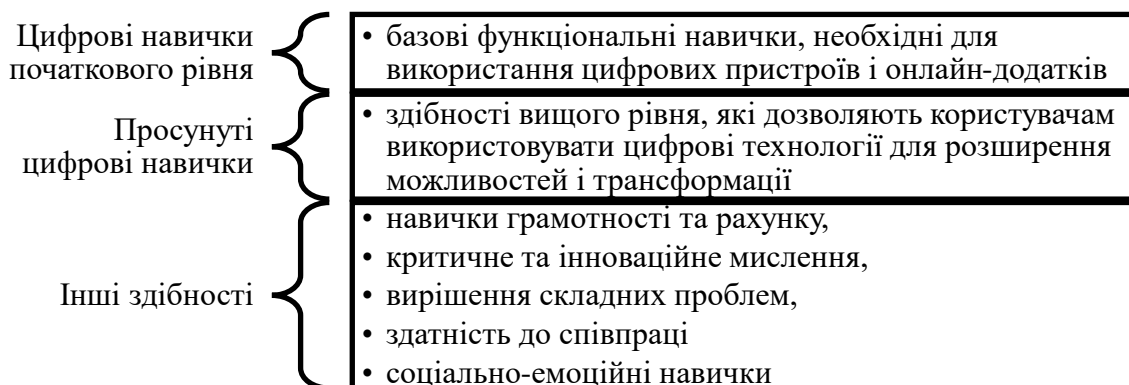

Рис. 1. Ідентифікація складу цифрових навичок відповідно до підходу ЮНЕСКО
Джерело: узагальнено на основі [2].

Важливість вказаних цифрових навичок у сучасному бізнес-середовищі можна пояснити наступним:

1) компанії все більше покладаються на цифрові технології для здійснення своїх операцій, спілкування з клієнтами та керування даними, а використовувати ці технології співробітники можуть, лише маючи відповідні цифрові навички;

2) цифрові навички можуть підвищити продуктивність і ефективність на робочому місці (співробітники з сильними цифровими навичками можуть використовувати цифрові інструменти для автоматизації завдань, зменшуючи кількість часу та зусиль, необхідних для їх виконання);

3) цифрові навички важливі для інновацій, а компанії, що використовують цифрові технології для розробки нових продуктів і послуг, бізнес-моделей, є більш конкурентоздатними умовах цифрових трансформацій.

Слід вказати й на трансформаційне значення розвитку цифрового простору та цифрових навичок, адже цифрові навички змінюють характер роботи та якостей робочої сили, створюють нові робочі ролі, яких раніше не було. Так, розвиток електронної комерції призвів до зростання попиту на роботу в цифровому маркетингу, веб-розробці та кібербезпеці [3], натомість зростання штучного інтелекту та машинного навчання створило нові посади в аналітиці даних і науці про дані.

Цифрові навички також змінюють характер існуючих робочих ролей, адже численні традиційні виробничі роботи тепер вимагають від робітників уміння користуватися частково програмованими або автоматизованими машинами. Проте, змінюється і сектор послуг, оскільки багато вакансій у цій сфері вимагають від працівників ряд цифрових навичок, в тому числі уміння користування чат-ботами, інструментів аналізу маркетингових даних та інші цифрові інструменти для взаємодії з клієнтами. Найбільш затребуваними цифровими навичками є розробка програмного забезпечення, SQL, цифрові фінанси, Python, Java, аналіз даних, JavaScript, хмарні обчислення, управління взаємовідносинами з клієнтами [4]. Працівники з такими навичками, ймовірно, будуть затребуваними у багатьох галузях, а вказаний спектр цифрових навичок буде користуватися посиленням попитом на ринку праці в найближчі роки.

Разом з тим, пандемія спровокувала перехід до віддаленої роботи, що стало каталізатором розвитку цифрових навичок, які, у свою чергу, зробили віддалену роботу більш можливою та популярною, ніж будь-коли раніше, наприклад, відеоконференції та онлайн-платформи для співпраці. Це пов'язано з тим, що в умовах дистанційної роботи та карантинних обмежень фірми потребували гнучкості основних бізнес-процесів, коли працівники могли фізично перебувати в різних місцях або на тривалій ізоляції у зв'язку з хворобою.

В цілому розвиток цифрових навичок персоналу сприяє покращенню процесу прийняття рішень в компаніях, адже оперативний аналіз великих даних, до яких компанія має доступ у реальному часі, забезпечує кращий аналіз і прогнозування

та сприяє більш обґрунтованим управлінським рішенням. Володіючи цифровими навичками, працівники результативніше використовують інструменти аналізу даних, надаючи цінну інформацію для прийняття стратегічних рішень. Цифрові інструменти дозволяють командам працювати в режимі реального часу, незалежно від їх локації, що динамізує процес прийняття рішень, гарантуючи доступ всіх членів команди до однієї інформації та поширених ідей.

Цифрові навички також мають вирішальне значення для забезпечення конкурентоспроможності компанії у довгостроковій перспективі, адже використання цифрових інструментів сприяє впровадженню інновацій та розробці нові продуктів та послуг відповідно до мінливих запитів споживачів. Компанія також може оптимізувати операції та бізнес-процеси за допомогою інструментів автоматизації для оптимізації процесів і зниження витрат.

Слід вказати і на маркетинговий вплив цифрових навичок, адже якщо вони будуть розвинені у персоналу компанії, це може підвищити залученість, задоволеність і лояльність клієнтів. Пояснити це можна тим, що компанія матиме змогу надавати персоналізовані послуги клієнтам, покращуючи їх загальний споживчий досвід (на основі зібраних та проаналізованих даних компанія розумітиме вподобання, поведінку та потреби споживачів, а отже надаватиме персоналізовані рекомендації, пропозиції та послуги, підвищуючи рівень їх лояльності).

Отже, управління цифровими навичками — це не періодичне завдання, а постійний процес, який потребує циклічного моніторингу та удосконалення, що передбачає визначення конкретних компетенцій, необхідних для кожної ролі в організації, оцінку поточних навичок співробітників і надання можливостей навчання та розвитку. Компаніям необхідно розробити комплексну стратегію цифрових навичок, яка повинна узгоджуватися із загальною бізнес-стратегією та візією компанії. Така комплексна стратегія має включати визначення цифрових навичок і компетенцій, необхідних для кожної ролі (не тільки на рівні основних функцій компаній, а й на рівні окреслення посадових обов'язків), визначення концепції та організаційних засад забезпечення постійного навчання та можливостей розвитку, а також інтеграцію розвитку цифрових навичок у процеси управління ефективністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Піддубна Л. В. Діловодство як складова інфраструктури електронного бізнесу. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 268-273.
2. Digital skills are critical for jobs and social inclusion. *UNESCO*. 2018. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/digital-skills-critical-jobs-and-social-inclusion/>
3. Червона О. Ю. Тенденції розвитку електронної комерції. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2020. №39. С.65-68.
4. Southern Matt G. Linked in top 10 in-demand skills in 2023. *Search Engine Journal*. 2023. URL: <https://www.searchenginejournal.com/linkedin-top-10-in-demand-skills-in-2023/479879/>

KULTÚRA ZDRAVÉHO SPÔSOBU ŽITIA MLÁDEŽE: SPÔSOBY ZACHOVANIA, ZLEPŠENIA, OPTIMALIZÁCIE

Zámerom je poukázať na niektoré otázky, ktoré súvisia so životným štýlom detí a mládeže v kontexte s pohybovou a športovou aktivitou. Štatistické údaje z ostatných rokov opakovane informujú o zhoršujúcom sa zdravotnom stave našej populácie. Negatívne zdravotné dôsledky sú evidované u tých skupín, kde popri iných faktoroch, dlhodobo absentuje nedostatok pohybovej aktivity. Dokladujú to mnohé výskumy z oblasti medicíny, psychológie, sociológie aj vied o športe.

Napriek mnohým pozitívnym zmenám, ktoré priniesla spoločenská transformácia vyvolala aj niektoré nepriaznivé dôsledky, ktoré sú v súčasnosti umocnené dopadmi finančnej krízy. Zvýšené nároky na pracovný výkon, dlhodobý stres z nedostatku času, z obavy, rizika, či reálnej straty zamestnania rodičov a pod. zasahujú aj spôsob života detí a mládeže. Okrem uvedeného sa javí závažným pretrvávajúci jav deficitu pohybovej aktivity, ktorý predstavuje jeden zo závažných rizikových faktorov vzniku a rozvoja civilizačných ochorení. Rozšírené využívanie automobilovej dopravy ako prostriedku denného transportu výrazne znižuje v dennom režime čas venovaný základnej lokomócií – chôdzi. Nedostatok bezpečných a hygienických voľných zelených plôch, parkov, ihrísk hlavne v mestských aglomeráciách výrazne zužuje možnosti pre pohybové hry, spontánnu pohybovú aktivitu detí. Prirodzeným dôsledkom nedostatočnej fyzickej záťaže sú nepriaznivé ukazovatele telesného rozvoja a klesajúca úroveň telesnej zdatnosti väčšiny populácie. Podľa úrovne zapojenia detí a mládeže do pohybových aktivít sa s vekom zväčšujú rozdiely v úrovni pohybovej výkonnosti medzi športujúcimi a nešportujúcimi. Dokumentujú to aj komparatívne štúdie, upozorňujúce na zhoršenie úrovne pohybovej výkonnosti školskej populácie. V úrovni hodnotenia sekulárnych zmien sa očakáva v ukazovateľoch všeobecnej pohybovej výkonnosti zvrät k negatívne trendu. Hoci nemožno spochybníť mnohé pozitíva počítačovej gramotnosti, zvyšujúcej sa vybavenosti domácnosti počítačmi a široké možnosti využívania internetu, pri ich nadmernom využívaní, bez kontroly obsahu a času zo strany rodičov predstavujú pre detí a mládež určité riziká, a to tak pre ich fyzické, ako aj psychické zdravie. Stávajú sa „hltačom“ voľného času detí a mládeže. Výskumy zamerané na denný režim žiakov dokladujú, že okrem e-technológii venujú deti sedavým, fyzicky nenáročným aktivitám (sledovaniu televízie, počúvaniu hudby, počítačovým hrám a pod.) - prevažnú časť svojho voľného času. V ostatných rokoch absentujú výskumné práce, ktoré by z reprezentatívnych výberov našej populácie poskytli aktuálne poznatky o štruktúre aktivít

vo voľnom čase, úrovni pohybovej aktivity a zapojení do športových aktivít. Napriek uvedenému sa pozornosť odborníkov opakovane na uvedené otázky zameriava v celom rade výskumov užšieho charakteru. Realizované sú však väčšinou na malých súboroch, získané rôznym metodickými postupmi, čo sťažuje ich komparáciu. Zhodujú sa však v názoroch o nedostatočnej PA väčšiny populácie, vrátane detí mládeže a o zmenách životných podmienok ako jednej z príčin zúženia možností pre dennú spontánnu PA detí a mládeže, ako aj o potenciále školy pri ich aktivizácii. Jednu z mnohých snáh predstavujú aj intervenčné projekty, medzi ktorými má aj v podmienkach SR široké uplatnenie projekt „Škola podporujúca zdravie“. Uvedený potenciál bude využitý vtedy, ak ponuka športových aktivít bude koncipovaná tak, aby zohľadňovala spektrum aktuálnych záujmov detí a mládeže už pri výučbe výberom vhodného obsahu v rámci povinných foriem telesnej výchovy, obohatená o netradičné športy a atraktívne pohybové činnosti. Uvedomujeme si, že v mnohých školách snahy o zvýšenie záujmu realizácie uvedených zámerov sťažujú reálne materiálne a kádrové podmienky konkrétnej školy. V tomto kontexte sa javia určité pozitívne zmeny po dvoch rokoch prebiehajúcej reformy školstva, v ktorej koncipovaná oblasť Zdravie a pohyb ponúka široký záber na utváranie kľúčových kompetencií, podporujúcich zdravie a zdravý životný štýl, s uplatnením pohybovej aktivity. Aj v tomto procese ostáva ťažisko napĺňania cieľov vzdelávacej oblasti „Zdravie a pohyb“ na telovýchovnom pedagógovi. Pri úvahách, ktoré sa dotýkajú životného štýlu detí a mládeže sa nevyhneme faktorom, ktoré ho formujú. Okrem školy, medzi nimi stále dominantnú úlohu zohráva rodina. Pohybová aktivita jednotlivca, pohybové správanie, je výsledkom spolupôsobenia celého radu biologických a sociálnych faktorov. Medzi nimi, hlavne v raných štádiách ontogenézy zaujíma dominantné postavenie rodina. Spôsob života rodiny, rodičovské vzory správania, pohybová stimulácia detí, spoločná pohybová aktivita rodičov a detí, zámerné vytváranie podmienok pre spontánnu a organizovanú pohybovú aktivitu a ich vlastná pohybová aktivita - to je rámec, v ktorom sa formuje pozitívny vzťah detí k pohybovým aktivitám, prispieva k zabezpečeniu zdravého vývinu a vytvárajú základy pre zdravý životný štýl potomkov. V rodinnom prostredí sa utvára hodnotový systém, ktorý sa často v podobe sociálneho dedičstva prenáša na mladšiu generáciu. Platí to aj pre proces formovania vzťahu k pohybovej aktivite, a jej miesto v hodnotovom systéme. Rodičovský vplyv na pohybovú aktivitu detí potvrdzuje množstvo autorov, dokumentujú to aj naše vlastné poznatky. Výsledky sledovania súvislosti medzi pohybovou aktivitou rodičov a detí mladšieho školského veku potvrdzujú doterajšie výsledky o pozitívnom pôsobení rodičovského vzoru na športovú aktivitu detí. Rodičia, ktorí športovali, majú významne častejšie deti, ktoré sa zapájajú do športu. Z ďalších otázok, ktoré v súvislosti s vymedzenou témou rezonujú je životný štýl športujúcich detí a mládeže. To, či športová aktivita je súčasťou životného štýlu detí a mládeže súvisí aj s menej diskutovaným problémom prístupnosti detí a mládeže k športovaniu. Tento problém sa vynára tak v úrovni rekreačného športu ako aj výkonnostného. Určitou snahou o riešenie

tohto problému zo strany rezortu školstva predstavujú vzdelávacie preukazy pre žiakov, ktoré môžu byť využité aj pre športové krúžky, čím sa zvyšuje prístupnosť k športu pre deti zo sociálne slabších rodín. Na druhej strane už v etape športovej predprípravy sa uvedený problém môže dotýkať aj talentovaných jedincov, ktorých prístupnosť k určitej športovej činnosti je limitovaná sociálnym statusom rodiny, ochotou rodičov podporovať materiálne, či morálne športovca, podieľať sa na organizačnom zabezpečení ŠP. Na druhej strane treba spomenúť aj niektoré negatívne a neprimerané zásahy rodičov do ŠP, ktoré sa premietajú aj do sociálnej klímy športových kolektívov. Ďalším závažným prejavom, ktorý súvisí so životným štýlom tak u športujúcej a nešportujúcej populácie detí - je posturálne zdravie. Výskumy orientované na analýzu príčin vysokého nárastu ochorení pohybového systému poukazujú na hypokinézu, ako dominantnú, vzhľadom k zásadným zmenám fyzickej aktivity súčasného človeka, ktorá je v ostrom rozpore s biologickým základom utváraným v procese fylogénzy. Prejavuje sa, hlavne u detí 120 a mládeže, v nepriaznivých proporciách – deficitom pestrých pohybových podnetov, dynamickej záťaže a nárastom nadmerného statického preťažovania. Tento jav sa považuje za najčastejšiu príčinu vzniku porúch posturálneho systému.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. Antala B. Telesná a športová výchova v základných a stredných školách v SR po prvom roku transformácie vzdelávania. *Slovenský školský šport, podmienky – prognózy – rozvoj*. Bratislava: Slovenská asociácia univerzitného športu, MŠ SR 2009, s. 54 – 63.
2. Ilavská T. Športová činnosť detí a príčiny jej zanechávania : dizertačná práca. Bratislava : FTVŠ UK. 2004, 120 s.
3. Kanasová J. Držanie tela u 10 až 12 –ročných žiakov a jeho ovplyvnenie v rámci školskej telesnej výchovy. Nitra: Peter Mačura PEEM. 2006, 70 s.
4. Kopecký M. The secular trend in the somatic development and motoric performance of boys in the Olomouc region within the last 36 years. *Acta Univ. Palacki Olomuc. Gymn.* 39, 2009, 3, s. 55- 63.
5. Kováčová E. Stav svalovej nerovnováhy a chybného držania tela u školskej populácie a možnosti ich ovplyvňovania u mladších žiakov : dizertačná práca. Bratislava: FTVŠ UK, 2003, 120 s.
6. Medeková H., Zapletalová L., Havlíček I. Habitual physical activity in children according to their motor performance and sport activity of their parents. *Acta Univ. Palacki. Olomuc. Gymn.* 2000, № 30, 1, s.21 – 24.

*kandidát druhého (magisterského) stupňa vysokoškolského vzdelávania v odbore
053 Psychológia, Západoukrajinská národná univerzita (Ukraine)*

PSYCHOLINGVISTICKÉ ASPEKTY PRISPÔSOBENIA EDUKAČNÝCH TEXTOV PRE INDIVIDUÁLNO-TYOLOGICKÝM NARUŠENÍM ŽIVOTA

Ak chceme presne vymedziť žiaka so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami a jeho postavenie v bežnej triede, potrebujeme v prvom rade zadefinovať a vyšpecifikovať základné pojmy súvisiace s inkluzívnym vzdelávaním a akceptáciou žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami v našom vzdelávacom systéme. V dejinách edukácie sa postoje a prístupy k jedincom s rôznym znevýhodnením vyvíjali a výrazne menili svoju podobu. Vzťahy týchto špecifických skupín jedincov a majoritnej spoločnosti sa dlhodobo vyvíjali pod vplyvom rôznych myšlienkových prúdov, filozofických názorov alebo ideologických smerov v jednotlivých kultúrach a historických obdobiach. Ich antropologický kontext a analýza ich vzťahu k všeobecnej edukácii nebola dodnes komplexne spracovaná. Vznikom špeciálnej pedagogiky sa dejiny edukácie jednotlivcov so znevýhodnením a dejiny všeobecnej edukácie skúmali a analyzovali tak, akoby existovali samostatne. Nové východisko v prístupe k ľuďom so znevýhodnením a nový priestor pre diskusiu nám teraz otvára inkluzívna pedagogika. Od antiky až po novovek sa stretávame s odmietavým a negatívnym stanoviskom k postihnutiu ako k spoločenskému javu. V antickom Ríme ako aj v starovekom Grécku hrala rodina významnú úlohu a bola považovaná za posvätnú. Právo zabiť postihnuté dieťa alebo zbaviť sa jedincov s postihnutím, bolo považované za bežný spôsob zaobchádzania s týmito jedincami. Nástupom kresťanstva sa ľuďom s postihnutím jednoznačne priznalo právo na dôstojný život, čo ale nebolo vždy dôsledne aplikované a prvé náznaky špeciálnej starostlivosti o jedincov s postihnutím možno v Európe zaznamenať až v období osvietenstva, v druhej polovici 18. storočia predstavuje práve 18. storočie, pod vplyvom priemyselnej revolúcie a osvietenstva, prvý významný medzník k prelomu v základnom prístupe k ľuďom s postihnutím. Hlavnou požiadavkou osvietenstva bolo dostať školstvo do právomoci štátu a vzdelávať všetkých ľudí. V tomto období človek prestáva považovať postihnutie a chorobu, za Boží trest a začína hľadať skutočné príčiny a následne možnosti, ako ľuďom s postihnutím pomôcť. Kľúčové slová: exklúzia, segregácia, integrácia, inklúzia. V druhej polovici 19. storočia vzniklo veľké množstvo špeciálnych škôl a zariadení. Zvýšil sa počet charitatívnych organizácií a spolkov, ktoré sa venovali deťom s jednotlivými typmi postihnutia. Prelom 19. a 20. storočia charakterizujeme ako obdobie prepojenia liečby s výchovou a vzdelávaním. V súčasnosti smerujú k inklúzii žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami všetky európske krajiny. Vývoj týmto smerom je založený v prvom rade na presvedčení, že inklúzia žiakov so špeciálnymi vzdelávacími potrebami je prínosom pre

všetkých a v druhom rade na kritickej analýze role segregovaného vzdelávania a jeho vplyvu na osobnosť tohto žiaka. Ani v súčasnosti však mnoho odborníkov nedokáže jednoznačne poskytnúť relevantnú definíciu inklúzie. Pre ľahšie preniknutie do tejto aktuálnej problematiky bude potrebné uviesť niekoľko determinujúcich myšlienok domácich i zahraničných autorov a odlíšiť niekoľko základných pojmov smerujúcich k vymedzeniu tohto pojmu. Exklúzia – deti so znevýhodnením, nespĺňajúce kritériá, ktoré viac či menej svojvoľne vymedzí dáka vyššia inštitúcia, sa kompletne vylúčia z edukačného procesu. Segregácia – deti, ktoré sa majú vzdelávať, sa rozdeľujú vopred podľa stanovených a vymedzených kritérií na podskupiny. Pri takomto selektívnom prístupe vychádzame z názoru, že nie je možné všetkým žiakom poskytnúť optimálne podmienky edukácie inak ako v čo najviac homogénnych skupinách. Vyčleňuje teda vo vzdelávacom systéme dva typy škôl a to školy bežné a špeciálne, tieto potom majú ešte ďalšie členenie. Integrácia – táto umožňuje deťom so znevýhodnením navštevovať bežné školy, ale v triede napriek tomu vytvárajú dve vedľa seba fungujúce rozdielne skupiny. Tento spôsob vo svojej podstate umožňuje duálne fungovanie integračnej a segregačnej edukácie. Inklúzia – ide o novú, odlišnú, vyššiu kvalitu v edukačnom prístupe, kde sa za normalitu považuje heterogenita skupín žiakov. Okrem humánneho efektu má tento spôsob práce zároveň uľahčiť prácu učiteľa v bežnej škole. Odpadá totižto potreba dosiahnuť so všetkými žiakmi rovnaký cieľ. Dôležitou sa ukazuje cesta a nie výsledok vo vzájomnej súčinnosti, akceptácii a spolupráci. Pre komplexnejší pohľad na rozdielnosť a vymedzenie jednotlivých pojmov v nasledujúcej časti práce ponúkame vyobrazenie jednotlivých druhov začlenenia znevýhodnených jednotlivcov ako do spoločnosti, tak do výchovno-vzdelávacieho procesu.

Integrácia verzus inklúzia: Už z vyššie uvedeného je zrejmé, že v rozlíšení jednotlivých pojmov je pomerne veľký zmätok, ako v odborných zdrojoch tak v každodennej praxi. Učitelia bežných škôl i odborníci a laická verejnosť často tieto pojmy zamieňajú, prípadne používajú ako synonymá. Pojem inklúzia nie je zafinovaný ani v školskom zákone č. 245 z roku 2008. Bližšia špecifikácia inkluzívneho vzdelávania na Slovensku je obsiahnutá v NPRVV na roky 2018 – 2027. Odborná literatúra zaoberajúca sa touto problematikou však jednoznačne uvádza, že v definovaní týchto dvoch pojmov je zreteľný rozdiel. No napriek tomu je možné zaznamenať pomerne výraznú terminologickú nejednotnosť pri ich konkrétnom vymedzovaní. Integrácia z pohľadu viacerých autorov zahŕňa hlavne prípravu detí na začlenenie do bežných škôl, čo znamená, že sa žiak musí prispôbiť a nie je predpoklad, že by sa prispôbila škola, aby pojala väčšiu rôznorodosť detí. Inklúzia si zasa vyžaduje radikálnu reformu školstva v rôznych oblastiach a je postavená na rešpektovaní rôznorodosti, kedy ide o pohlavie, národnosť, rasu, jazykový pôvod, sociálne pozadie, úroveň výkonu alebo iné znevýhodnenia. Inklúzia je na základe viacerých preštudovaných zdrojov nikdy sa nekončiaci proces, v ktorom sa ľudia so znevýhodnením môžu v miere, ktorá je im umožnená, zúčastňovať akýchkoľvek aktivít spoločnosti tak ako majoritná väčšina. Ide

teda o prirodzené začlenenie všetkých ľudí do spoločnosti, pričom sa zohľadňujú individuálne osobitosti každého jednotlivca. Inklúzia vychádza z toho, že všetci ľudia sú rozdielni a každý môže spolupoväť a spolurozhodovať. Nesmie dôjsť k prispôsobovaniu jednotlivých skupín spoločnosti. Ak integráciu chápeme ako začlenenie doposiaľ vylúčenej osoby, inklúzia sa usiluje o uznanie rozdielnosti v spoločnom, to znamená vyhovieť individualite a potrebám všetkých ľudí. Ľudia nie sú v tomto poňatí rozdeľovaní do skupín (napr. nadaní, znevýhodnení, hovoriaci odlišným jazykom atď.). Zatiaľ čo v pojme integrácie ešte zaznieva predchádzajúce vylúčenie zo spoločnosti, inklúzia znamená spolurozhodovanie a spolupoväťovanie pre všetkých ľudí bez výnimky. Už z vyššie uvedených definícií je badateľné, že rozdiel medzi týmito dvoma pojmami je značný. Ešte markantnejšie sa vymedzenie týchto pojmov ukazuje vo vzájomnom porovnaní na základe ich jednotlivých atribútov.

Inklúziu vo vzdelávacom procese je taktiež možné chápať ako jeden z aspektov širšieho procesu inklúzie prebiehajúceho v spoločnosti. Ako píšeme vyššie, inklúzia je nikdy sa nekončiacim procesom, preto musí škola, ktorá sa chce uberať cestou spoločného vzdelávania, splniť celý rad podmienok, aby išlo skutočne o inkluzívnu školu. Jednou z týchto podmienok je, aby sa do inklúzie zapojili všetci žiaci, učitelia i odborní zamestnanci. Už od začiatku musia mať všetci zainteresovaní aktéri inkluzívneho vzdelávania na pamäti, že všetci zamestnanci školy aj žiaci majú rovnakú dôležitosť. Nemenej významnou podmienkou je, aby dochádzalo k zvyšovaniu miery participácie žiakov na školskej kultúre, vzdelávaní a školskej komunite. Inkluzívne vzdelávanie je možné charakterizovať aj prostredníctvom medzinárodných princípov inkluzívneho vzdelávania, ktoré boli formulované vo Vyhlásení zo Salamanky z roku 1994. Tento dokument apeluje na inkluzívne vzdelávanie:

- školy majú prijímať všetkých žiakov bez rozdielu, teda pri tomto prijímaní nemajú uplatňovať ich fyzické, intelligenčný, emočné, jazykové či akejkoľvek inej charakteristiky;
- v rámci vzdelávania osôb so špeciálnymi vzdelávacími potrebami sa uplatňujú osvedčené pedagogické princípy, čo môže prinášať prospech všetkým žiakom;
- hlavným princípom, z ktorého vychádza inkluzívna škola, je spoločné vzdelávanie žiakov v situáciách, kedy je to len trošku uskutočniteľné bez toho, aby v tom hrali rolu rôzne ich ťažkosti alebo rozdiely, ktoré medzi nimi existujú;
- v inkluzívnych školách by sa žiakom so špeciálnymi vzdelávacími potrebami malo dostávať akejkoľvek dodatočnej podpory, ktorá môže prispieť k ich efektívnemu a účinnému vzdelávaniu;
- špeciálnu pozornosť je potrebné venovať žiakom so závažným alebo viacnásobným postihnutím;
- vzdelávací program musí byť prispôbený potrebám žiakov, nie naopak;
- žiakom so špeciálnymi potrebami by sa malo dostať dostatočnej výučbovej podpory v rámci bežného učebného plánu, nie teda počas iného učebného plánu.

Інклúzia (z anglického inclusion) v širšom ponímaní znamená „príslušnosť k celku“, v užšom význame znamená „zahnutie“. Nosnou ideou inklúzie je to, že všetci žiaci by mali byť vzdelávaní spoločne, a to bez diskriminácie. Oproti integrácii predstavuje inklúzia vytvorenie takého slobodného prostredia, kde sa nikto nemusí prispôsobovať, lebo inklúzia akceptuje akékoľvek inakosti. Žiaci sa v rámci inkluzívneho vzdelávania nedelia na tých, ktorí majú špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby a tých, čo ich nemajú, ale ide o jednu heterogénnu skupinu žiakov, ktorí majú rozličné individuálne potreby.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. Atmanová M. Hyperaktivní a nepozorné dítě. Praha: Pražská pedagogickopsychologická poradna, s.r.o., 2010. (*interný materiál*).
2. Anderliková L. Cesta k inkluzi: úvahy z praxe a pro praxi. Praha: TRITON, 2014. ISBN 978-80-7387-765-1.
3. Babbie P., Emerson J. 100 Ideas for Primary Teachers: Numeracy Difficulties and Dyscalculia. UK: Continuum Publishing Corporation, 2017. ISBN 978-14-4116-973-0.
4. Babbie P., Emerson J. Dítě s dyskalkulií ve škole. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1304-8.
5. Barnová a kol. Školská pedagogika II. Dubnica na Váhom: VŠ DTI, 2019. ISBN 978-80-89732-85-2.
6. Bartoňová M. Kapitoly ze specifických poruch učení I: vymezení současné problematiky. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3813-3.
7. Bartoňová M. Kapitoly ze specifických poruch učení II: reedukace specifických poruch učení. Brno: Masarykova univerzita, 2005. ISBN 80-210-3822-5.

УДК 159.923.5

Юлія Кацель

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

РОЛЬ МЕДИТАТИВНИХ ПРАКТИК У ФОРМУВАННІ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Все більше світових компаній-лідерів впроваджують у корпоративну культуру різного роду покращення і так звані “бонуси”, що на перший погляд можуть здаватися співробітнику просто гарним проведенням часу, але насправді це має прямий вплив на розвиток, показники і зріст таких компаній. Так, невід’ємною складовою корпоративної культури є люди і на сьогодні велика увага

приділяється комфорту співробітника, життю у стилі work-life balance, щоб робота була зроблена та співробітники не відчували вигорання. Тому дуже часто в офісах роблять кімнати для медитацій, спортзали, місця для тенісу. Все це дає змогу людині відпочивати, перемикатися з роботи і водночас не знижувати свою продуктивність.

Фактично сучасна людина в умовах помірної соціальної активності навіть не звертає уваги на безперервну потребу у зв'язку, на безліч різноспрямованих завдань, на метушню навколо. Але фоновий стрес, у якому ми перебуваємо, легко перетворюється на соматичні прояви, такі як головні болі, запаморочення, порушення сну, погіршення пам'яті, уваги, що є свідченням загального виснаження та стає початком серйозного захворювання. Усім знайомі такі наслідки перевантажень, як синдром хронічної втоми, а низка психосоматичних розладів давно знайшла своє місце у Міжнародному класифікаторі хвороб [3, с. 30].

Одним із дієвих інструментів збалансування життя та перезавантаження є *медитація*. Широкий спектр медитативних практик, що походять зі східних традицій, увійшов у західні суспільства саме після спонукального попиту на підвищення покращення здоров'я, самосвідомості та покращення якості повсякденного життя.

Суть медитації полягає в тому, щоб відволіктися від своїх зовнішніх почуттів і зосередитися на внутрішньому самоспогляданні. Результатом цих процесів має стати поступове очищення свідомості і наближення до стану просвітлення [2, с. 79]. За висловом зарубіжного вченого С. К'юбоуза, коли мова йде про медитацію, то говориться не про лікування хворих людей, а про використання нових можливостей для покращення здоров'я «нормальних людей», які стурбовані пошуком душевного спокою і бажанням зробити життя внутрішньо більш змістовним [1, с. 17]. Отже, йдеться про саморозвиток - внутрішньоособистісний ріст самоактуалізованого індивіда.

Слово медитація охоплює широкий аспект різноманітних технік. Для деяких це слово може означати фокусування розуму на якомусь уявному образі, для інших – роздуми на певну вибрану тему, або педантичне дослідження всіх своїх думок. Все це і багато інших технік, спрямованих на пізнання несвідомого та досягнення трансцендентного стану так чи інакше пов'язане з медитацією. При цьому всі вони різняться між собою на нейрофізіологічному рівні, оскільки кожна із них активує різні ділянки мозку.

В основі медитації знаходиться занурення вглиб своєї свідомості, свого внутрішнього «Я». В процесі медитації відбувається фокусування уваги на одному об'єкті протягом всього сеансу. Цим об'єктом може стати дихання, мантра, візуалізація, частини тіла, зовнішні предмети і т. д. У тих, хто практикує медитацію, вміння тримати потік уваги на вибраному об'єкті стає сильнішим, а

відволікання відбувається рідше і коротким. Розвивається глибина і стійкість уваги. Увага утримується на об'єкті концентрації, в той час як інші думки і відчуття існують просто як «фоновий шум» [2, с. 79].

Фактично, корпоративна медитація була запроваджена багатьма компаніями для підвищення продуктивності співробітників. Так, Apple запровадила «Технологію розуму» та ввела медитацію усвідомленості дзен у корпоративну структуру Apple. Google ще в 2007 році запустив програму «Пошук всередині себе» (Search Inside Yourself). За даними досліджень, в результаті рівень стресу учасників цієї програми знизився на 10%, при цьому стійкість до стресів збільшилася на 21%, а ефективність зросла на 28% [7]. Yahoo пропонує кімнати для медитації та безкоштовні заняття з медитації для працівників, щоб зменшити стрес на роботі. Nike наймає тренера з уважності та медитації. НВО має тренажерний зал, заняття йогою та щотижневі сеанси медитації. Aetna повідомляє, що з моменту впровадження своєї програми уважності в корпоративну культуру вона заощадила 2000 доларів США на одного працівника у витратах на охорону здоров'я та отримала приблизно 3000 доларів США на одного працівника в продуктивності [6].

В Україні з 2018 року почали виникати компанії, де співробітники, незалежно від своїх посад, мали можливість отримати навчання з трансцендентальної медитації від сертифікованого центру в Україні в рамках корпоративної культури. Кожен працівник проходив церемонію ініціації, отримував інструкції з медитації і «молитовне слово» для мантри. Щоденний графік роботи компанії включав дві сесії медитації, тривалістю 20 хвилин кожна. Цей час обрано не випадково, оскільки сучасні дослідження підтверджують, що за цей час відбувається цикл нервової системи, а саме для переключення симпатичної нервової системи на парасимпатичну, що сприяє заспокоєнню психіки та розуму [4, с. 179].

Загалом медитація допомагає впоратися зі стресом, тривогою та вигоранням, створюючи відчуття внутрішнього спокою та ясності розуму, підвищує продуктивність та культуру на робочому місці; покращує командну роботу та міжособистісні стосунки; покращує креативність та навички вирішення проблем; зміцнює довіру до лідерства; знижує витрати на охорону здоров'я та підвищує продуктивність. Медитація та усвідомлені практики стають все більш поширеними в корпоративному світі тому, що вони суттєво борються зі стресом і підвищують індивідуальне благополуччя та продуктивність.

Роль медитації стає неоціненною у сучасній корпоративній культурі провідних компаній світу, адже вона відкриває нові можливості для цих компаній та їхніх співробітників. Медитація не тільки допомагає знизити стрес та покращити психічне здоров'я співробітників, але і впливає на різноманітні аспекти підприємницької діяльності, - включення медитації в корпоративну культуру сприяє збільшенню продуктивності, розвитку креативних здібностей, поліпшенню

міжособистих відносин та комунікації [5], а також росту етичних цінностей та соціальної відповідальності. Крім того, медитація допомагає компаніям стати більш адаптивними до змін, що є невід'ємною частиною сучасного бізнесу. Вона впливає на репутацію компанії, роблячи її більш привабливою для талановитих працівників та відданих клієнтів. Завдяки медитації, компанії можуть створити сприятливе середовище для розвитку і підтримки своїх співробітників, що в свою чергу сприяє загальному успіху і сталому зростанню. Медитація не лише поліпшує якість життя співробітників, але й допомагає компаніям створювати більш здоровий, продуктивний та етичний бізнес у сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудзенко-Александрук О. Г. Медитація як чинник саморозвитку особистості (від прадавніх релігійно-духовних практик до філософії самовдосконалення). *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 8. С. 16-20.
2. Жмай О.В. Медитація та майндфулнес в контексті управлінської діяльності. *Соціальна економіка*. 2021. № 62. С. 78-87.
3. Мотрук Т.О. Практика майндфулнес у психотерапевтичній практиці. *Слобожанський науковий вісник*. 2023. № 2. С. 30-34.
4. Скрипак Ірина. Універсальний принцип медитації як інструмент для подолання самотності сучасної людини: філософсько-антропологічні та релігійні аспекти. *Вісник Львівського університету*. 2022. № 43, С. 173–182.
5. Фурман О.Є., Шафранський В.В., Гірняк Г.С. Міжособове спілкування і вплив як осереддя та інструмент соціально-психологічної роботи. *Психологія і суспільство*. Тернопіль. 2022. №2. С. 83-96.
6. LinkedIn: Importance of meditation in the corporate world https://www.linkedin.com/pulse/importance-meditation-corporate-world-amrita-chattopadhyay-fca?trk=pulse-article_more-articles_related-content-card (дата звернення 26.10.2023).
7. Workplace Trend: Stress Is On Rise. Forbes. 2019. URL: <https://www.forbes.com/sites/victorlipman//2019/01/09/workplace-trend-stress-is-on-the-rise/?sh=5b88857d6e1b> (дата звернення 26.10.2023).

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ РЕКЛАМИ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ

Сучасна реклама – невід'ємний елемент життя суспільства, оскільки вона виконує не лише маркетингові, а й соціокультурні функції, головна мета яких полягає у передачі культурного досвіду, поведінкових моделей, нормоціннісних орієнтирів, зміст і спрямованість яких визначається як актуальними суспільними потребами, так і цілями самої реклами [3]. На основі теоретичного аналізу наукової літератури встановлено, що реклама формує, а також використовує світоглядні переконання за допомогою застосування контекстів, що безпосередньо не пов'язані із застосуванням товарів. Вона використовує образ вируючого, енергійного, насиченого життя. В рекламі також задіяні наступні методи впливу на покупців: формування переконань, прямі накази; опора на актуальні потреби; використання незаперечних людських цінностей; створення насиченого емоційного фону та інші [3]. Посилання в тексті реклами на беззаперечні загальнолюдські чесноти та цінності викликає у споживачів некритичне сприйняття загалом всього рекламного тексту. Також широко застосовується захоплення людини спортивними кумирами, відомими людьми, естрадними виконавцями тощо. Доведено, що частий перегляд реклами по телебаченню та в інтернеті сприяє формуванню у молоді ціннісної орієнтації на матеріальний добробут. Тобто, частота перегляду реклами на телебаченні може формувати прагнення у сучасної студентської молоді до більш високого рівня матеріального добробуту, до впевненості в тому, що саме матеріальний достаток є найголовнішою умовою життєвого благополуччя особистості. Також статистично встановлено, що чим частіше молоді люди переглядають рекламу на телебаченні, тим краще вони орієнтуються у різноманітті товарів, та тим частіше вони схильні купувати саме той товар, що рекламується. Таким чином, ми можемо стверджувати, що частота перегляду реклами сприяє формуванню рекламної залежності у сучасної молоді. Також ми висновуємо, що прагнення студентської молоді до високого матеріального положення, фінансового добробуту має значний вплив на формування у них ціннісної орієнтації на власний престиж. Тобто, чим більше молодь буде прагнути до поваги, визнання, схвалення з боку інших людей, чим більше будуть виявляти зацікавленість у думках інших осіб про себе, про те, який вони мають вигляд в їхніх очах (Я-дзеркальне), тим більше вони будуть схильними до переконання, що саме матеріальний достаток є фундаментальною

умовою життєвого благополуччя особистості і тим більше будуть прагнути до досягнення більш високого рівня матеріального забезпечення. Також встановлено, що чим більше сучасна студентська молодь буде прагнути до визнання, схвалення, поваги, тим більше вони будуть схильні до прагнення у встановленні сприятливих взаємин з іншими людьми. За допомогою кореляційного аналізу також було виявлено, що частота перегляду рекламної продукції має значний вплив на формування у молоді установки, що рекламований товар є якісним. Водночас встановлено, що високий інтерес у молоді щодо з'ясування якості товару, зумовлює покупку рекламованого товару, а отже, спостереження за рекламою різних товарів впливає на бажання молоді його придбати, що своєю чергою, формує у них рекламожалежність. Також встановлено, що у молоді, яка є більш рекламожалежною, здебільшого перегляд реклами формує ціннісну орієнтацію на високий матеріальний добробут. Тобто, такі пріоритети в житті, як впевненість в тому, що фінансове благополуччя є найголовнішою умовою життєвого благополуччя особистості. Ціннісна ж орієнтація на матеріальне благополуччя, своєю чергою, є підґрунтям для формування у них почуття власної значущості та підвищеної самооцінки. Також реклама впливає на формування таких ціннісних орієнтацій сучасної молоді, як «власний престиж» та «наявність активних соціальних контактів». Тобто, реклама має значний вплив на прагнення сучасної студентської молоді до схвалення, визнання та поваги від оточуючих, а також позитивно впливає на становлення сприятливих взаємин з іншими людьми [3-5].

За допомогою використання рекламних інструментів люди дізнаються про нові товари та послуги, мають можливість сегментувати важливі та актуальні пропозиції. Рекламні технології є засобом впливу на людську підсвідомість. Інструментарій рекламних засобів здатен формувати та конструювати світогляд людини, створювати необхідний запит у споживача, впливати на вчинки. У зв'язку з цим, дослідження вчених базуються на проблематиці впливу рекламних технологій на суспільство, котрі об'єднані у два напрямки:

1. Захист людей від цілеспрямованого маніпулятивного впливу реклами;
2. Використання механізмів рекламних технологій з метою маніпуляцій підсвідомістю людини.

Актуальний термін визначення «реклами» – це певна сформована сукупність слів та графічних образів, яка має властивість впливати на свідомість споживача. Хоча, очевидно, що слова і образи адресовані людині не стають автоматично вчинками. Якби було інакше, то діти завжди слухалися батьків, учні – вчителів, підлегли – начальників, злочинності не існувало [4]. У дійсності, людина іноді звертає увагу на корисні рекомендації, але зазвичай, сприймає тільки ті, які відповідають її світогляду і потребам. У наш час переважна більшість ставиться до реклами, як до настирливої мухи, від якої відмахуються, перемикаючи канал телевізора, гортаючи в журналі, ігноруючи на транспорті чи в інтернеті. Однак,

уявити собі картину сучасного світу без реклами неможливо – вона увійшла в наше життя і стала невід’ємною ознакою суспільства. Реклама все частіше втручається в життя людини, керуючи ним на свідомому і несвідомому рівнях, є джерелом і мірилом соціальних очікувань [5] чи очікувань окремого споживача [4]. Цікавий феномен, полягає у тому, що усвідомлення потреби відбувається не завжди. У деяких випадках, потреба залишається неясною, однак людина у більшості випадків відтворює перед собою ціль до якої вона прагне в надії позбавитися від емоційного занепокоєння, відчутти задоволення. Мотиви також можуть бути не до кінця неусвідомленими. У той же час і потяги, настановлення, фрустраційні стани, глибока сугестія (гіпнотичні навіювання) наповнені неусвідомленим змістом. Текст рекламного повідомлення повинен мати на меті налаштування реципієнта на оптимістичний настрій, переконуючи у можливості подолання перешкод.

Дослідження впливу реклами на споживача є досить поширеними в зарубіжній психології. Основним результатом цих досліджень стали численні моделі впливу реклами: ступінчасті, моделі ієрархії ефектів, двоохпроцесні та ін. [2]. Дані моделі характеризуються великою різноманітністю як з погляду кількості, змісту і послідовності ступенів впливу, так і чинників, що впливають на характер рекламного впливу: залученість споживача, розрізнення альтернатив, особливості носіїв реклами та ін. Незважаючи на те, що розроблені моделі спираються на багатий експериментальний матеріал, вони мають два суттєвих обмеження. Перше з них пов’язане з тим, що в більшості моделей розглядається вплив реклами на здійснення покупки в ситуації одноразового її пред’явлення. При цьому, не враховується відстрочений у часі ефект багаторазового рекламного впливу, який простежується, насамперед, у формуванні певного ставлення споживача до рекламованої торгової марки і, як наслідок – до стабільності (вірності) поведінки покупця. Ключову роль у психологічному вивченні впливу реклами відіграє концептуальне визначення об’єкта впливу. У маркетингових і психологічних дослідженнях встановлено, що під впливом реклами у споживача формується складний комплекс психічних процесів, що впливають на споживчу поведінку (Андрєєва М.В., Блакетт Т., Кнапп Д., Тревіс Д. та ін.). У зарубіжній соціальній психології в ролі найважливішого психологічного механізму регуляції соціальної поведінки постає поняття «соціального настановлення» (Олпорт Г., Сміт М., Ховленд К. та ін.). У психології поряд з дослідженням настановлення (Узнадзе Д. Н., Надирашвілі Ш.А., Ядов В. О., Асмолов О.Г. та ін.), сформувався напрямок, пов’язаний з розробкою концепції відносин особистості (Лазурський О.Ф., Мясіщев В.Н., Ломов Б.Ф. та ін.) [3].

Отож реклама створює в нашій свідомості за допомогою різних методів і технологій, уявний образ бажаного нами продукту, спонукаючи нас зробити покупку. Ми часто звертаємо увагу на рекламу, підкоряємося їй. Вона викликає у

споживача різні емоції та створює бажаний для цільової аудиторії образ життя. Виробники реклами прагнуть спонукати нас до дії, акту здійснення покупки. Вони намагаються догодити нам, роблячи рекламу цікавою, зрозумілою і доступною для всіх. Реклама може стати великим помічником у виборі необхідної продукції, але, водночас, може спонукати до необдуманого покупки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознюк О. М. Роль учителя в процесі психологічної допомоги дітям із травмою війни. *Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії*: збірник матеріалів, доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції. Маріуполь, 2018. С. 93–95.

2. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : Університетська думка, 2020. 376 с.

3. Малаєва Є. Психологічний вплив реклами на споживача. *Практика управління*. 2008. №9. С. 9-12.

4. Попович І. С. Самооцінка як критерій соціально-психологічних очікувань. *Проблеми загальної та педагогічної психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України. К.: «ГНОЗІС», 2010. Т. 12, ч. 3. С. 326–333.

5. Попович І. С. Соціальні очікування особистості як регулятор соціально-психологічної реальності. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психол. імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. 1. Вип. 44. К.: Фенікс, 2016. С. 138-143.

УДК 159.9: 37.015.3:64

Марія Кузишен

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Тернопільський національний педагогічний
університет ім. Володимира Гнатюка (Україна)*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ПРО СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ

Сім'я – один із найважливіших соціальних інститутів, що потребує постійного наукового вивчення. Особливо гостро ця потреба постає у період економічних, політичних та соціальних змін в нашому суспільстві. Зростання кількості розлучень, особливо у перші роки подружнього життя, свідчить про необхідність й актуальність пошуків шляхів гармонізації сімейних взаємин, зокрема обґрунтованих підходів до створення сім'ї та формування у молоді адекватних уявлень про сімейне життя.

Проблеми формування у молоді уявлень про сімейне життя розглядали у своїх дослідженнях такі вчені, як: Н. Белкіна, Л. Боярин, В. Благінін, А. Денисенко, Н. Ільїна, А. Карасевич, Т. Левицька, В. Поліщук, С. Поліщук, З. Фройд, К.-Г. Юнг, О. Яцина та ін. В той же час, значні здобутки в цій галузі не є достатньо систематизовані, також окреслились певні суперечності, які потребують уточнення.

Мета статті – охарактеризувати наукові підходи до розвитку уявлень студентської молоді про сімейне життя.

У життєвому розвитку кожної людини закономірним є процес утворення пари, що актуалізує проблему вибору шлюбного партнера. Юнацький віковий період, протягом якого активізується зазвичай формування шлюбно-сімейних цінностей, супроводжують категоричність й нестійкість суджень, сприймання соціальних та гендерних стереотипів щодо питань успішного шлюбу і якостей, якими має володіти потенційний подружній партнер.

Вивчення наукових джерел засвідчило наявність численних спроб пояснення чинників і механізмів розвитку уявлень студентської молоді про сімейне життя. Відповідно, проблема розвитку уявлень студентської молоді про сімейне життя не раз поставала в фокусі розгляду різних науковців і практиків. Зокрема, психологічній науці на сучасному етапі відомі психоаналітичні теорії сімейного життя (вивчали статево-рольову ідентифікацію із батьками, інтеріоризацію архетипів аніми й анімуса та їх проекцію на реальну людину, партнерство в «шлюбній грі»); особистісні теорії (досліджували образ «Я», самооцінку, рівень домагань, рівень особистісної зрілості подружніх партнерів); соціально-психологічні теорії (вивчали вплив на сімейні взаємини рефлексії, емпатії, каузальної атрибуції, стереотипізації, ефектів «первинності» та «новизни», «ореолу», рівноцінність шлюбних партнерів та ін.).

Так, глибинні психологічні механізми розвитку уявлень про сімейне життя представлені в руслі психоаналітичних досліджень. Психоаналітична теорія З. Фрейда базується на припущенні про потяг дитини до батька протилежної статі. Через складний несвідомий процес дитина може переносити любов, яку відчуває до батька протилежної статі, на інші схвалені суспільством об'єкти, а саме – своїх потенційних партнерів [7]. Дитяча фіксація ніжності на батькові у дівчат чи матері у хлопчиків виливається у закоханість молодого чоловіка у зрілу жінку, або дівчини – в немолодого авторитетного чоловіка. Ці об'єкти закоханості можуть оживити в них образ матері і батька. Під більш віддаленим впливом цих прообразів відбувається вибір об'єкта. В зрілому віці в сімейному житті людини зберігається чимало рис, у яких безперечно проявляється вплив материнського або ж батьківського прообразу.

К. Юнг, як представник аналітичної психології, вважав, що дитина у адекватно функціонуючій сім'ї оптимально задовольняє вітальні потреби; в неї

розвиваються природні здібності та незалежність, формуються позитивні емоційні установки щодо оточення та довіра, які мотивують прагнення до кооперації, співпраці й творчості. Вона адаптована та має компліментарні образи батька й матері, що дозволяють здійснити правильний шлюбний вибір та відтворити адекватні батьківські взаємини в своїй майбутній сім'ї. Важливим чинником розвитку уявлень про сімейне життя розглядається інтеріоризація архетипів аніми і анімуса та їх проєкція на реального партнера. Згідно теорії К. Юнга, до досвіду сприйняття осіб протилежної статі дитиною приєднуються елементи загальнолюдського досвіду, які об'єднуються у образ, котрий проектується на реальних жінок та чоловіків [8].

Розвиток уявлень про сімейне життя, зазначає А. Карасевич, в значній мірі, залежить від атмосфери сім'ї, в якій виросло подружжя, особистого прикладу батьків та якості їх виховного впливу на дітей. Розлучення батьків у рази збільшує імовірність майбутнього розлучення в дітей, в той час, як ймовірність розлучення дітей, батьки яких не розлучалися, незначна [3]. Факт виховання в неповній сім'ї, на думку вченої, відбивається також на формуванні уявлень про майбутню сім'ю.

Дослідники В. Благінін, Н. І. Белкіна, які займались психологією подружніх стосунків, виявили таку важливу закономірність: неусвідомлену тенденцію повторення моделі взаємин між батьками у власній сім'ї. Вчені також відстежили, що в формуванні уявлень про подружні ролі для хлопчика особливе значення має досвід спілкування із батьком, особливо досвід спостереження за поведінкою батька щодо матері. Для дівчинки важливим є засвоєння способів поведінки матері відносно батька [6].

Проаналізуємо теорії розвитку уявлень про сімейне життя, представлені у гуманістичній психології. Вважається, що риси характеру подружжя впливають на їх взаємини. Так, В. Поліщук, Н. Ільїна, С. Поліщук вважають, що першочерговими у розвитку конфліктних взаємин у молодій сім'ї є потенційно конфліктогенні риси характеру, акцентуації характеру, особливості самоствавлення та ставлення до партнера [5]. Зокрема, егоцентричні риси характеру членів подружжя та їх концентрація на власному «Я» виступають одним з факторів дестабілізації шлюбного життя. Концентрація на власному «Я» заважає зайняти об'єктивну позицію та проаналізувати власні дії.

Для розвитку уявлень про сімейне життя, як пише О. Яцина [9], важливим є їх афективний компонент, бо міжособистісний взаємовплив відтворюється не тільки у когнітивних перебудовах, а й в зміні станів і властивостей людей, котрі перебувають в процесі взаємодії. Ступінь взаємовпливу значною мірою залежить від характеру міжособистісних взаємин партнерів у шлюбі. Важливо, що при позитивних стосунках партнери частіше, швидше й в більше піддаються взаємовпливу, унаслідок чого у них частіше виявляється схожість думок та оцінок, вони легше досягають згоди.

Неузгодженість уявлень шлюбних партнерів щодо власних характеристик та оцінки особистісних властивостей партнера й очікувань щодо нього, як показує дослідження Т. Левицької [4], є однією із основних причин виникнення напруженості й конфліктів в багатьох сферах подружньої взаємодії. За даними авторів, сприятливі умови для виникнення конфлікту у подружній парі створюються тоді, по-перше, коли рівень самооцінки індивіда є вищим за рівень оцінки, що він дав партнеру, а по-друге, коли рівень очікувань є вищим за рівень оцінки партнера. Цікаво те, що незадоволеність партнерів у шлюбі не обов'язково має проявлятися на поведінковому рівні, однак наявність незадоволення є важливою передумовою виникнення сімейних проблем в певній сфері життєдіяльності.

Можна констатувати, що вибір того або іншого способу поведінки, значною мірою залежить не тільки від особистісних рис, але й від уявлень партнерів про самих себе. Серед рис, які А.Денисенко вважає необхідними «для пошуку реінтегруючих рішень (рішень, які визначають достатньо високий ступінь розвиненості уявлень про сімейне життя на основі реструктурування своєї позиції в сім'ї) важливими, є, зокрема, адекватність уявлень партнерів про себе та самооцінки» [2, с. 51].

Цікаво, як стверджує Л. Боярин, що люди одного складу відчувають взаємну симпатію. Друзі, заручені пари і подружжя з більшою вірогідністю будуть поділяти установки, переконання і цінності один одного, ніж пари, утворені випадково. Більше того, чим більше схожих рис в чоловіка та дружини, тим щасливіші вони, тим менша вірогідність розлучення [3].

Вважаємо, що важливою теорією, в рамках якої вивчався механізм формування уявлень молоді про сімейне життя, є теорія обміну та теорія комплементарних потреб А. Уінча, яка ілюструють механізм рівноцінності на шлюбному ринку. Так стверджується, що молодь обирає партнерів, чиї активні і пасивні сторони відповідають власним. Оцінка партнера дається раціональним шляхом. При цьому параметром вибору шлюбного партнера є гомогенність. Якщо обидва партнери володіють якимись подібними ознаками, то така пара є гомогенною за цими ознаками. Гомогенність, окрім соціально-демографічних характеристик включає у себе більш широкий спектр параметрів: фізичну привабливість, фізичне і психічне здоров'я, соціальне здоров'я, соціальне походження, шлюбний статус, тощо. Найбільш оптимальною ситуацією для обміну у взаємодії, і тим самим для розвитку стосунків у парі, складається тоді, коли обидва партнери володіють гомогенними ознаками [5].

Отже, проблеми розвитку уявлень студентської молоді про сімейне життя досліджують психоаналітичні (ідентифікація партнера з батьком протилежної статі, інтеріоризація архетипів аніми і анімуса та їх проекцію на реальну людину); особистісні (образ «Я» та самооцінка, рівень домагань і особистісної зрілості;

соціально-психологічні (рефлексія, ідентифікація, емпатія, атракція, стереотипізація) та еволюціоністські теорії. На розвиток у студентської молоді уявлень про сімейне життя найбільше впливає статево-рольова ідентифікація із батьками, самооцінка й стереотипізація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярин Л. В. Соціально-психологічні особливості ціннісних орієнтацій юнаків в аспекті створення сім'ї. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. праць Східноукр. нац. ун-ту ім. Володимира Даля. Северодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2015. № 2(37). Т. 2. С. 52 – 58.
2. Денисенко А. Соціально-психологічні фактори психологічної готовності до подружніх взаємин. *Наука і освіта*. Одеса, 2011. № 1. С. 49–52.
3. Карасевич А. П. Формування готовності студентської молоді до створення сім'ї : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2019. 21 с.
4. Левицька Т. Л. Практичні рекомендації студентам щодо самостійної підготовки до створення сім'ї. *Збірник наукових праць*. Хмельницький : НАДПСУ, 2009. №45. Ч. II. С. 182–185.
5. Психологія сім'ї : навч. посіб. / В. М. Поліщук, Н. М. Ільїна, С. А. Поліщук та ін. Суми : Університетська книга, 2009. 282 с.
6. Родинно-сімейна енциклопедія / В. М. Благінін, Н. І. Белкіна та ін. Київ : Богдана, 2006. 438 с.
7. Фройд З. Вступ до психоаналізу. Харків : КСД, 2015. 386 с.
8. Юнг К.-Г. Психологія несвідомого. Київ : Центр навчальної літератури, 2022. 404 с.
9. Яцина О. Ф. Трансформації практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства : постмодерні реалії : монографія. Ужгород : Карпати, 2018. 280 с.

UDC: 159.923

Michael Capone

Clinical Psychologist, Phoenix, AZ (USA)

**PSYCHOSOCIAL RESOURCES IN PERSONAL AND SOCIAL
DEVELOPMENT AMIDST GLOBALIZATION**

In the era of globalization, the field of mental health is witnessing the emergence of new treatment modalities to address co-occurring mental health issues. These range from established therapies like EMDR for PTSD to cutting-edge approaches such as psilocybin trials. However, one consistent challenge is the inherent complexity of human beings, which calls for a personalized and holistic treatment approach. This presentation emphasizes the importance of adopting a Bio-psychosocial/spiritual framework for comprehensive treatment, with depression as an illustrative case.

Depression is a multifaceted condition influenced by factors such as neurotransmitter imbalances, brain function variations, genetic predispositions, hormonal fluctuations, inflammation, and chronic stress. Additionally, neuroplasticity, sleep disturbances, and dietary factors play crucial roles in depression. Beyond pharmacological interventions, evidence suggests that non-pharmacological strategies, including the use of BI-PAP devices and vitamin supplements, can alleviate symptoms.

The psychological and social aspects of depression involve cognitive distortions, negative self-perception, rumination, anhedonia, emotional dysregulation, hopelessness, social isolation, and the impact of adverse life events and interpersonal difficulties.

A spiritual perspective is also vital, as many individuals experience spiritual distress and existentialism in the face of depression. Christianity, for instance, offers hope, community, fellowship, love, grace, and purpose, which can serve as a substantial buffer against depression and suicidal ideation. With rising suicide rates attributed to shifting morals and values, substance abuse, chronic pain, and exposure to violence, it is crucial to explore the spiritual dimensions of healing.

The presentation aligns with the conference's themes in the following ways:

1. Philosophical and methodological discourse of resource science: The presentation discusses the innovative approach of utilizing diverse resources in mental health treatment.

2. History and culture as social resources: Culture plays a pivotal role in shaping support systems and treatment acceptance. The impact of culture on mental health diagnoses and the role of social media in awareness are explored.

3. Psycho-spiritual resources: The presentation delves into the significance of spirituality as a resource for mental health and healing.

4. Sociocultural resources in personal growth: It emphasizes the importance of micro, macro, and mezzo approaches to care coordination, leveraging community resources, and motivating clients for better treatment outcomes.

5. Resource practice in the socio-humanitarian sphere: The talk highlights the practical aspects of resource utilization in the field of mental health, especially in supporting veterans and those with complex emotional needs.

In conclusion, the presentation calls for a holistic, individualized approach to mental health treatment that considers the psychosocial and spiritual resources available in the era of globalization. This approach seeks to address the complex nature of human beings and improve treatment outcomes.

УДК: 159.923.2

Оксана Фурман

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ АСПЕКТІВ СПІЛКУВАННЯ ТА РІЗНОВИДІВ ОБМІНУ

Відомо, що структурні аспекти спілкування (комунікативний, інтерактивний, перцептивний (за Г.М. Андреєвою) та виокремлений нами «спонтанно-інтуїтивний» (2001; 2003; 2005)) взаємопов'язані із інформаційним та діловим різновидами обміну «як базовими компонентами комунікації» [Казміренко В.П., 1993, с. 165]. Проблема названих обмінів традиційно розв'язувалася в концептуальних рамках визначення функціональної ролі спілкування. Крім того, В.П. Казміренко підкреслював, що ці обміни існують у системі комунікативних і взаємодіяльних зв'язків, оскільки опосередковують структурні комплекси відносин між партнерами. До того ж динаміка різноаспектних механізмів (кодування, декодування, координації, узгодження, ідентифікації, емпатії, рефлексії тощо) між різними групами осіб, які потребують

допомоги, опосередкована ситуаційними психосоціальними особливостями перебігу вказаних обмінів. Сам же обмін здебільшого розглядається як універсальний засіб соціальної регуляції і розвитку, специфічними соціальними характеристиками котрого є: симетричність – несиметричність, еквівалентність – нееквівалентність, гарантованість – негарантованість [Казміренко В.П., 1993, с. 167].

Отож обмін – це акт взаємодії між одним чи декількома суб'єктами, при якому кожен із них, дотримуючись певних правил, щось віддає й водночас щось отримує навзаєм. Саме через процеси обміну особа отримує конкретний, реально усвідомлюваний, результат (матеріальний чи ідеальний), тобто вигоду як продукт обміну і пов'язані з цим переживанням задоволення (скажімо, уможливлення соціального захисту чи соціальної справедливості, свободи самовизначення чи самодіяння). Звідси закономірно, що процеси обміну, за В.П. Казміренком, постають засобом організаційної діяльності як компліментарний пошук рішень: взаємообмін знаннями, досвідом, спеціалізованою інформацією для кращого психосоціального порозуміння; взаємообмін діями чи засобами задля загального результату або кінцевого отримання взаємної вигоди; узгодження цілей і засобів для досягнення надцінного продукту, що приносить не тільки взаємну вигоду, а й взаємовпливи на діяльність усієї організації (новації, креативні ідеї, винаходи та ін.) [Казміренко В.П., 1993, с. 183]. Тут охоплюються принаймні два базові аспекти: а) процеси обміну діями між суб'єктами життєактивності (процесний аспект) і б) взаємообміни результатами (підсумковий аспект).

Загалом обмін є однією з умов стійкості зв'язків у системі соціальної взаємодії, оскільки його процеси: 1) взаємоузгоджують рольові очікування (експектації), уможлиблюють «згоду» як умову розгортання взаємодії; 2) взаємокоординують позиції, наміри і цінності, забезпечують довіру як передумову стійкої співпраці або, навпаки – конкурентності, боротьби, конфлікту тощо, а також обґрунтовують те, що 3) зіставлення результатів обміну з позиціями партнерів забезпечує уявлення про вигоду і справедливість розподілу як засади задоволення партнером, діяльністю і т. ін. [там само].

Відповідно до «чотирьох аспектів спілкування критеріально виокремимо чотири різновиди обміну. Відтак комунікативний компонент насичений інформаційним обміном, інтерактивний – діловим, перцептивний – смисловчинковим, спонтанно-інтуїтивний – самосенсовим» [4, с. 215]. Завдяки цим обмінам знімаються суперечності у процесі реалізації цілей і результатів, упорядковуються цикли відносин, зв'язків, намірів, здійснюється цілепокладання поведінки, культурний розвиток й організація взаємозбагачення та співдії між психологом та клієнтами. Таке поєднання аспектів спілкування і різновидів обміну та їх алгоритмічне застосування у життєдіяльності постає інструментом створення гармонізованої системи координації стосунків,

виникнення механізмів пізнавальної, нормативно-регуляційної, ціннісно-естетичної і духовної ритмоциклів взаємодіяння, що й інтегрує етапи і рівні організованості різних груп, надання їм допомоги і здійснення обопільних екзистенційних впливів.

Різновиди обміну у взаємозв'язку з аспектами спілкування поперемінно регулюють переважання комунікативних, інтерактивних, перцептивних і спонтанно-інтуїтивних символів під час конкретної соціально-психологічної взаємодії. На думку В.П. Казміренка, завдяки інформаційному і діловому обмінам розвиваються складні комунікативні структури і комплекси взаємодій, формуються значення і символи, а відтак виникає «символічна комунікація» [Казміренко В.П., 1993, с. 194]. Загалом під символом здебільшого науковці розуміють деякий об'єкт, образ дії чи слово. На нашу думку, символами постають формовиявлення знань, умінь, компетентностей психолога, його нормативно-ціннісна взаємодія. Їх задіяння дає змогу кожному набувати відповідного культурного досвіду, тобто інтенсивно соціалізуватися чи ресоціалізуватися.

Загалом в *інформаційному обміні* знаходять відображення: зміст соціально-психологічної роботи, особливості формування ставлень до неї, специфіка координування спільної суб'єктної активності між психологом і клієнтом. Важливою метою такого обміну є налагодження системи зворотних зв'язків між різними категоріями клієнтів, які потребують допомоги. Крім того, «він створює умови для розвитку процесів осмислення, кодування, декодування тощо, виникає явище ідентифікації, де наміри учасників взаємодії щодо поетапної технологічної процедури надання психологічної допомоги уподібнюються між ними. *Діловий обмін* – це систематизований комплекс дій і взаємодій, котрий здійснюється через практичне нормонаслідування. Останнє пов'язане з взаємообміном результатами чи діями соціальних досягнень та стимулює розгортання процесів спільного домагання єдиної організаційної мети. Водночас така діяльність організує соціальні ролі (дослідника, проектувальника, співрозмовника, критика та ін.) й позиції психолога і клієнта, котрі створюють умови для привласнення нормативів поведінки, і водночас формує соціальні ідентичності» [5, с. 150]. Останні дають змогу кожному самовизначитися й адаптуватися в повсякдення.

«*Смисловчинковий обмін* (уведено в науковий обіг нами у 2005 році [1; 2, с. 48; 3]) сприяє формуванню цілісної організаційної картини взаємин, це – комплекс вартісно-світоглядних смислових і учинкових взаємообмінів, котрий спонукає особу до певного розкриття, творення себе і виконує функцію цілепокладання. Крім того, такого виду обмін активізує процеси виникнення індивідуальної ідентичності й Его-ідентичності (його власний світогляд, переживання, уявлення), які дають змогу сформувати риси людської унікальності, розкрити та самоототожнити власне Я із продуктами діяльності й творчості» [4, с. 213-214].

Утім «найвищий рівень обміну – самосенсовий (уведено нами у 2005 році) – спричиняє в учасників взаємодії переживання психодуховних станів внутрішньої свободи, сенсу життя, гармонії тощо. Також як індивідуальне психосмислове утворення зумовлює виникнення Его-інтеграції як процесу позитивного самопізнання, самоприйняття, об'єднання усіх своїх Я (минулих, теперішніх, майбутніх) у системно-функціональну цілісність» [4, с. 214-215].

Власне чотири аспекти спілкування як різновиди обміну в кватерному поєднанні вперше запропоновані психологічній науці в теорії інноваційно-психологічного клімату (ТПК) [4; 5]. ТПК сконцентрована у відомій методологічній план-карті його багатопараметричного дослідження (створена нами у 2005 році), що поєднує [4, с. 27]: а) *соціально-психологічний вплив* та його класи (пізнавально-суб'єктний вплив, нормативно-особистісний взаємовплив, ціннісно-індивідуальнісний самовплив, духовно-універсумне самотворення, котре співпадає із надвпливом); б) *полімотивацію* та сфери умов її розгортання (пізнавальна, практико зорієнтована, ментальна, мотивація самовдосконалення) як форму активізації освітньої діяльності; в) *освітнє спілкування та його аспекти* (комунікативний, інтерактивний, перцептивний, спонтанно-інтуїтивний) як *інформаційний, діловий, смисловчинковий і самосенсовий різновиди обміну* [3, с. 73, 80]; г) *позитивно-гармонійну Я-концепцію особистості* та її чотири компоненти: ментально-когнітивний (Я-образ), емоційно-оцінковий (Я-ставлення), вчинково-креативний (Я-вчинок) та спонтанно-духовний (Я-духовне) [5, с. 239 - 300].

ЛІТЕРАТУРА

1. Фурман (Гуменюк) О. Методологічна модель інноваційно-психологічного клімату експериментальної школи модульно-розвивального типу. *Психологія і суспільство*. 2005. №4. С. 70–83.
2. Фурман (Гуменюк) О. Методологія пізнання освітнього вчинку в контексті інноваційно-психологічного клімату. *Психологія і суспільство*. 2012. №1. С. 47-81.
3. Фурман (Гуменюк) О. Освітнє спілкування як інформаційний, діловий, психосмисловий і самосенсовий різновиди обміну. *Психологія і суспільство*. 2005. №3. С. 78-99.
4. Фурман О.Є. Психологічні параметри інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2015. 467 с.
5. Фурман (Гуменюк) О.Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: монографія. Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники. 2008. 340 с.

Микола Саврасов

*доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна)*

Сергій Шандрук

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ТИПОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КРЕАТИВНОСТІ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою дослідження виступає виявлення, опис та інтерпретація типологічних особливостей креативності суб'єкта на початковому етапі навчально-професійної діяльності. Реалізація мети дослідження передбачає аналіз науково-методологічних передумов досліджуваної проблематики, збір та обробку емпіричного матеріалу дослідження, його кластерну обробку та науково-психологічну інтерпретацію тощо.

В якості методів дослідження нами використовується аналіз та синтез психолого-педагогічної літератури з теми дослідження, психолого-діагностичне обстеження, методи математико-статистичної обробки матеріалу (кількісний та якісний аналіз отриманих в ході експерименту даних, процедура кластерного аналізу). З психолого-діагностичною метою нами використані наступні методики: діагностики вербальної креативності осіб юнацького віку С. Медніка у модифікації Т. В. Галкіної, Л. Г. Хуснутдінової; діагностики образної креативності Є. П. Торренса.

Експериментальною базою нашого дослідження був Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ). До складу емпіричної виборки увійшли студенти першого, року навчання денної форми факультету спеціальної освіти та факультету гуманітарної та економічної освіти (спеціальності «Спеціальна освіта», «Облік та оподаткування», «Психологія»), загальною кількістю 310 осіб та віком від 18 до 30 років.

Узагальнюючи наявні теоретико-методологічні передумови дослідження психології суб'єкта, специфіку прояву креативності у різних вимірах, вважаємо, що вивчення креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності доцільно здійснювати, передусім, враховуючи мікрівікову специфіку її становлення, по-друге, розглядаючи окремо вербальний та невербальний компоненти креативності, і, по-третє, аналізуючи типології вербальної та образної креативності, які можуть більш детально описати основні групи студентів за їх провідними особливостями креативності. Враховуючи вищезазначені міркування, нами було здійснено

кластеризацію значень показників окремо вербальної та образної креативності особистості студентів на початку, всередині та наприкінці навчання у ЗВО.

Креативність суб'єкта навчально-професійної діяльності переважна більшість дослідників найчастіше пов'язує із професійною творчою індивідуальністю та самореалізацією, творчим стилем професійної діяльності, творчо-конструктивна функція особистості професіонала та його саморозвитком, науково-дослідною активністю майбутнього фахівця. До структури креативності майбутнього фахівця включають компонент творчих професійних здібностей та творчої спрямованості, когнітивний компонент, операційно-діяльнісний та мотиваційно-вольовий компонент.

Зазначимо, що існує три типи образної креативності особистості студента-першокурсника відповідно трьом кластерам, де перший утворений високими показниками образної швидкості, оригінальності, абстрактності назви, супротиву замиканню та розробленості. До групи студентів за даним кластерним профілем входить 75% вибірки першокурсників. Отже, можна вважати, що загалом на початку навчання у виші у студентів переважає високий рівень образної креативності. Другий кластер – утворений високими показниками образної швидкості, абстрактності назви, розробленості, помірним рівнем показників образної оригінальності та супротиву замиканню. 15% вибірки першокурсників відповідають цьому типу образної креативності. Третій кластер утворений низькими показниками образної швидкості, помірним рівнем показників образної оригінальності, розробленості та супротиву замиканню та високими показниками абстрактності назви. Цьому профілю відповідає 10% досліджуваних. Загалом досліджувані першокурсники нерівномірно представлені за групами по визначених кластерах ($\chi^2_{\text{Емп}} = 78,508$, $p < 0,0001$), отже можна достовірно стверджувати, що серед першокурсників переважає високий рівень образної креативності.

Серед студентів з низьким рівнем вербальної креативності переважають студенти з високим рівнем образної креативності і немає жодного з низьким її рівнем. Серед студентів з помірним рівнем вербальної креативності відзначається домінування типу образної креативності, якому властиві її високі показники ($\chi^2_{\text{Емп}} = 118,119$, $p < 0,0001$). Студенти з високим рівнем вербальної креативності за типами образної креативності розподілені майже рівномірно ($\chi^2_{\text{Емп}} = 3,999$, $p < 0,0001$).

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що: 1) на сучасному етапі становлення педагогічної психології під креативністю, як сутнісною характеристикою суб'єкта, розуміється вмотивована здатність до інноваційної діяльності, що детермінується низкою нелінійних, багаторівневих особистісних характеристик людини, що творить; 2) до таких чинників, зокрема, можна віднести мотиваційно-особистісні, когнітивно-операційні, та зовнішні чинники; 2) на початку навчання вербальна та образна креативність студентів або

узгоджуються між собою у специфічному типі, якому відповідає домінування образної креативності над вербальною, або ж креативність першокурсників по видам компенсують одна одну – типу з низькими показниками образної креативності відповідають типи з підвищеними показниками вербальної креативності; 3) в іншому випадку, навпаки, типу студентів-першокурсників з низьким рівнем вербальної креативності відповідають типи з підвищеними показниками образної креативності.

УДК: 159.9:316.613.2:355.001.57

Елліна Панасенко

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна)*

Софія Березка

*кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна)*

ПСИХОДУХОВІ РЕСУРСИ ОСОБИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ

Війна завжди була і залишається однією з найбільш складних та деструктивних політичних та соціокультурних подій, що впливають на життя і психічне здоров'я людей. Військові конфлікти, загроза життю та майбутньому, стрес та тривога – все це викликає серйозний негативний вплив на психіку та емоційний стан особистості. Однак, навіть в умовах війни, люди виявляють дивовижну здатність до адаптації та виживання, і вони користуються психодуховними ресурсами для подолання труднощів та збереження психічного здоров'я.

Війна вимагає від особи мобілізації внутрішніх ресурсів для виживання і подолання стресу. Стійкість та здатність до адаптації є ключовими факторами в опорі від стресових ситуацій. Поняття «ресурс» в сучасній психологічній науці використовується для позначення потенціальних засобів, які можуть бути використані для досягнення певних цілей, подолання труднощів або підвищення психологічного благополуччя. Ресурси в психології можуть бути різноманітними і включають в себе фізичні, психічні, соціальні та культурні складові.

Феномен «ресурс» в сучасній психологічній науці включає наступні компоненти:

1. Потенціал для дії. Ресурси представляють собою потенціал для впливу на ситуацію або саморозвиток. Вони можуть бути внутрішніми (наприклад,

психічними чи емоційними ресурсами) або зовнішніми (наприклад, соціальними або матеріальними ресурсами).

2. Джерело сили. Ресурси можуть бути джерелом сили та опору в умовах стресу, труднощів або конфліктів. Вони допомагають особі адаптуватися до змін у навколишньому середовищі та подолати виклики.

3. Способи використання. Ресурси можуть бути використані для досягнення різних цілей, включаючи вдосконалення фізичного та психічного здоров'я, розвиток навичок, підвищення творчості та досягнення успіху в різних сферах життя.

4. Збереження та розвиток. Ресурси можуть бути збережені та розвинуті шляхом навчання, практики та психологічної підтримки. Людина може активно працювати над розвитком своїх ресурсів, щоб покращити якість життя та підвищити свою опірність до стресу та труднощів.

Отже, поняття «ресурс» в сучасній психологічній науці відображає важливий аспект психологічного розвитку та адаптації особистості до змін у середовищі. Розуміння та ефективне використання ресурсів може сприяти підвищенню якості життя та забезпеченню психічного благополуччя.

Феномент «психодуховний ресурс» в контексті психологічної науки та практики відображає комплексний потенціал людської психіки та духовності, який може бути використаний для підвищення психологічного благополуччя, адаптації до різних життєвих ситуацій, подолання стресу та досягнення життєвих цілей. Це поняття поєднує в собі фактори психологічного та духовного розвитку людини і враховує їх взаємозв'язок.

Сутність поняття «психодуховний ресурс» можна представити основними аспектами:

Психологічний аспект. Психодуховні ресурси охоплюють різні психічні фактори, такі як емоційний інтелект, саморегуляція, стресоустійчивість, психологічний опір до труднощів та негативних впливів. Ці психологічні якості допомагають людині адаптуватися до змін у житті, керувати своїми емоціями та діями, а також покращувати своє психологічне здоров'я.

Духовний аспект. Психодуховні ресурси включають духовні складові, такі як життєва мудрість, ціннісні орієнтації, віра, мета життя, духовні практики та внутрішня гармонія. Ці аспекти допомагають людині знайти сенс та значення у житті, розвивати свою духовність, моральні цінності та внутрішні ресурси для подолання труднощів.

Взаємозв'язок психологічного та духовного особи. Поняття «психодуховний ресурс» враховує взаємозв'язок між психологічним та духовними аспектами людського розвитку. Психологічний стан людини може сильно впливати на її духовність і навпаки. Збалансований розвиток обох аспектів сприяє психологічному благополуччю та духовному зростанню.

Використання в житті. Психодуховні ресурси можуть бути використані для досягнення особистісних та життєвих цілей, подолання труднощів, збереження психологічного здоров'я та розвитку внутрішньої мудрості. Людина може активно працювати над розвитком цих ресурсів через навчання, самостереження, духовні практики, психологічну підтримку та інші методи [1-2].

Отже, психодуховний ресурс в сучасній психологічній науці відображає важливий аспект розвитку особистості, її психологічного та духовного благополуччя. Він розглядається як важливий фактор, який може впливати на якість життя та забезпечувати психологічну стійкість людини в умовах різних життєвих ситуацій.

Важливими для зміцнення і відновлення психодуховних ресурсів особи є вірність особистим цінностям, релігійні переконання, сприйняття підтримки та підтримка від родини та друзів. Психологічна підтримка, яку можуть надати спеціалісти у галузі психології та психотерапії, також грає важливу роль у збереженні психічного здоров'я в умовах війни.

Основними факторами, що впливають на психодуховні ресурси особи під час війни, є підтримка від спільноти, сприяння психологічних і соціальних організацій та волонтерів, а також збереження позитивного сприйняття життя та надії на майбутнє. Розвиток психологічних навичок, таких як саморегуляція та конфліктологія, може також допомогти особі виживати в умовах війни та зберігати психічне здоров'я. Збереження надії, позитивного ставлення до майбутнього та виявлення готовності до саморозвитку та самореалізації є ключовими компонентами психодуховних ресурсів особи. В умовах війни, це може допомогти зберегти мотивацію та натхнення для подолання труднощів.

На жаль, війна може призвести до травм та стресових реакцій, і важливо звертатися за професійною психологічною допомогою в разі потреби. Навчання психологічним стратегіям копіngu та використання їх в повсякденному житті можуть допомогти особам краще впоратися зі стресом і конфліктами в умовах війни.

В умовах війни психодуховні ресурси особи можуть бути значною мірою вичерпані і піддаватися серйозному напруженню. Воєнні події, стрес, тривога, втрати та переживання можуть залишити глибокий слід на психічному стані людини. Проте існують різні шляхи відновлення та зміцнення психодуховних ресурсів навіть у таких надзвичайно важких умовах.

Психологічна підтримка. Саме у військових конфліктах психологічна підтримка стає надзвичайно важливою. Психологи та консультанти можуть працювати з військовими, цивільними жертвами війни та їх родинами для надання допомоги в подоланні стресу, травм та психологічних проблем.

Духовні практики. Для багатьох людей духовність може стати джерелом сили та підтримки. Молитва, медитація, релігійні обряди або духовні ритуали можуть допомогти відновити емоційний баланс та знайти внутрішню гармонію.

Сімейна підтримка. Родинна підтримка важлива в будь-яких умовах, а в умовах війни вона може бути ще важливішою. Підтримка близьких, родини та друзів може зіграти ключову роль у відновленні психодуховного стану.

Фізична активність. Фізична активність і спорт можуть бути важливими для відновлення психологічного здоров'я. Вони сприяють виділенню ендорфінів, які поліпшують настрій та загальний стан організму.

Психотерапія. Професійна психотерапія може допомогти вирішити психологічні проблеми та травми, які виникли внаслідок військових подій. Групова терапія або участь у психологічних групах можуть забезпечити підтримку та спілкування з людьми, які пережили схожі труднощі.

Освіта та саморозвиток. Вчитися та розвиватися навіть в умовах війни може допомогти людині відновити психодуховні ресурси. Освіта може надати нові перспективи та відкрити нові можливості [1-4].

Отже, психодуховні ресурси особи в умовах війни грають важливу роль у підтримці психічного здоров'я та підвищенні опору від стресу та травмуючих подій. Важливим є розвиток цих ресурсів як на рівні особистості, так і на рівні суспільства для забезпечення психічного благополуччя в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Є. Проблема життєдіяльності людини в екстремальних умовах праці: психологічний сенс особистісного ресурсу. *Психологічні ресурси особистості: соціально-психологічний зміст: збірник науко-вих праць за матер. науково-практичної конференції*. Ізмаїл : РВВ ІДГУ. 2019. С. 4–8.

2. Штепа О.С. Аналіз та інтерпретація емпіричної багатофакторної моделі психологічної ресурсності особистості. *Проблеми сучасної психології: збірник наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН*. Вип. 28. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. С. 670-682.

3. Peterson C., Seligman M. E. P. *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*. N.Y.: Oxford University Press, 2004. 290 p.

4. Carver C., Scheier M. Three human strengths. *A psychology of human strengths: perspectives of an emerging field* / eds: L. G. Aspinwall, U. M. Staudinger. Washington (DC) : APA, 2003. Pp. 87–102.

Надія Буняк

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Вячеслав Бобівник

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СУМІСНОЇ ВИКЛАДАЦЬКОЇ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Події у нашій державі нині описані скорботними сторінками – воєнними діями на Сході. Збройна агресія та введення воєнного стану має різнобічний вплив на психіку, особистість та поведінку людини, адже умови життя зараз є настільки складними, що слабовольній, слабохарактерній людині важко вистояти перед їх впливом. З огляду на це, постає питання: «Яким чином та хто має забезпечити стійке формування і становлення психіки особистості такої, яка б могла протистояти цим викликам?»

Вся відповідальність покладається, насамперед, на педагога, що забезпечує перший етап навчання (школа, ліцей, гімназія) та на викладача, який в умовах сьогодення готує майбутніх спеціалістів до фахової діяльності та суміщає з волонтерською діяльністю, в яку інвестує весь свій вільний час вже більше як півтора роки, адже кожен з нас відповідальний за події в державі.

Та подібне тривале поєднання декількох видів діяльності, яка займає, до того ж, весь вільний час, безперечно, має виражений вплив на функціональний стан особистості.

Функціональний стан – це своєрідний результат активного співдіяння організму із довкіллям, який характеризується проявами якостей і властивостей особистості, що безпосередньо чи опосередковано визначають її діяльність [1].

Іншими словами, функціональний стан є невіддільною складовою будь-якої діяльності особистості, а результативність її повсякчас в залежності від безлічі факторів таких, як: мотивація, зміст праці, рівень сенсорного навантаження, рівень активності центральної нервової системи, індивідуальні властивості вищої нервової діяльності особистості.

Однак, детальний аналіз доступних нам літературних джерел виявив, що є два погляди щодо визначення поняття функціональний стан:

1. Функціональний стан визначається як комплекс фізіологічних реакцій серцево-судинної, дихальної, нервової систем, фізіологічних процесів організму у відповідь на емоційні, фізичні чи інші події, що взаємозалежні та можуть впливати на:

а) психічний стан, викликаючи втому та перевтому, стрес, тривогу, депресію, роздратування, безсоння;

б) фізіологічні реакції систем та процесів організму, викликаючи мігрень підвищення артеріального тиску, гіпертонічні кризи, розлади харчування та обміну речовин, гормонального балансу, загострення хронічних соматичних захворювань. Все це разом зумовлює зниження рівня працездатності.

2. Функціональний стан розглядається як цілісна та водночас багатокомпонентна характеристика активності внутрішніх функцій організму особистості – вищих психічних функцій та фізіологічних систем, що оцінюються результатами трудової діяльності.

На наш погляд, важливо не лише віднайти адекватні способи оцінки функціонального стану, не менше важливо встановити шляхи попередження чи профілактики несприятливих функціональних станів з метою збереження фізичного та психічного здоров'я особистості [2].

Схоже на те, що профілактика єдина можливість запобігання розвитку несприятливих функціональних станів, тому ми вважаємо за необхідне звернути вашу увагу на це питання.

Гігієнічні чинники профілактики вимагають узгодження зовнішніх (соціального і фізико-хімічного довкілля) та внутрішніх умов діяльності особистості.

Узгодження фізико-хімічного середовища означає створення та зберігання на належному рівні комфортного мікроклімату – температури, вологості та швидкості руху повітря; газового складу та тиску повітря, світлового і акустичного довкілля.

Соціально-психологічні чинники, перш за все, це наявність таких психологічних умов, що не перешкоджають особистісному зростанню та фаховій діяльності, водночас формують атмосферу довіри і доброзичливості, емоційну задоволеність належності до колективу [3].

Зменшити негативний вплив тривалого поєднання декількох видів діяльності на функціональний стан особистості можна також через вірну організацію робочого місця, дотримання режимних елементів праці та відпочинку, прагнення не реагувати на емоційні провокації, зберігати спокій та рівновагу, невпинно займатись активним пошуком орієнтирів для самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодлубовська Т.Б. Психофізіологічні механізми регуляції функціональних станів правоохоронців: монографія. Київ: ТОВ «Бук Рі», 2020. 410 с.

2. Шевяков О.В., Бабатенко О.В., Шрамко І.А. Дослідження функціональних станів особистості в умовах трудової діяльності. *Психологія і особистість*. № 1(17). 2020. – С.43-55.

3. Буняк Н.А. Своєрідність і багатогранність впливу дистанційного навчання на психіку викладача. *Вісник КНУ*. Серія: Психологія. № 1 (15). 2022. С. 10-14.

Тетяна Перепелюк

*кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри психології,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини (Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІК ПСИХОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З СІМ'ЯМИ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО РЕСУРСУ

Сучасні виклики сьогодення в Україні (пандемія, воєнний стан тощо) спричинили ситуації зростання у населення розгубленості, панічних атак, стресових реакцій та станів, депресивних станів, тобто постійно групи людей піддаються психологічній травматизації, що унеможлиблює регуляцію психоемоційних станів. Такі наслідки зовнішнього впливу руйнують не лише внутрішній світ та ментальне здоров'я окремо взятої людини, а також і груп людей, які між собою пов'язані родинними зв'язками, або професійними, або територією тощо.

Групові методи психокорекційної роботи такі, наприклад, як техніки поведінкової психотерапії, техніки гештальт-терапії, техніки когнітивної психотерапії, техніки психодрами, техніки арт-терапії, техніки сімейної психотерапії та інші, сприяють стимулюванню внутрішніх ресурсів людини/групи людей, які викликають/контролюють/підтримують та можуть сформувати і закріпити адаптивну поведінку у соціумі.

Основною метою терапевтичних дій є забезпечення нових умов для вироблення нової адаптивної поведінки або подолання теперішньої поведінки, яка є дезадаптивною. Наприклад, у поведінковій терапії фахівець-психолог/психотерапевт має бути готовий прийняти на себе відповідальність за те, що він стає взірцем для наслідування, пропонує нові форми поведінки та можливість з ними імпровізувати.

Найважливішим моментом у терапії виступає вироблення готовності до використання нових форм поведінки. Оскільки корекції піддається, в основному, поведінка особистості, яка звернулася за допомогою, то і завданням терапевтичної діяльності виступає формування оптимальних поведінкових навичок. Психічні розлади різного типу розглядаються як форми неадаптивної поведінки [1, с. 302].

Ситуація воєнного стану в Україні негативно відображається на сімейних взаєминах між членами родини. Сімейна психотерапія зараз має спрямовувати свою мету на послаблення та подальше усунення емоційних розладів між членами сім'ї або найбільш сильно виражені розлади одного з родичів.

Потреба у сімейній психотерапії зростає у найбільш кризові періоди у суспільстві, зокрема і в даний час.

При плануванні психосоціальної допомоги батькам із сімей, які опинилися в СЖО (складні життєві обставини), потрібно враховувати, що більшість з них часто не усвідомлюють, якої саме допомоги потребують. Особливо, коли це стосується психологічної підтримки. Потреби таких родин зумовлені пережитими втратами, зміною соціального статусу, місця проживання, звичного стилю життя, тобто є комплексними. Водночас доцільно планувати роботу поетапно, починаючи із задоволення першочергових (базових) потреб, враховуючи готовність сім'ї до співпраці зі спеціалістами та роботи над собою. Слід враховувати, що батьки, які пережили стрес, можуть потребувати більше часу на прийняття певних складних обставин свого життя і відповідно працювати на їх подолання. Тому важливо виділити достатньо часу як для планування заходів, так і для їх реалізації. На початкових етапах надання допомоги заходи можуть проводитися у формі навчання корисних навичок, бесід, опорних зустрічей (зустрічей-підтримок) [2, с. 83].

Виокремлюють декілька основних напрямів сімейної психотерапії:

– психодинамічна (С. М. Бабін, В. Д. Мягер, Т. М. Мішина, І. Б. Трегубов, N. W. Ackermann, P. F. Franklin);

– системна і стратегічна (Е. Г. Ейдемільер, С. І. Чаева, J. Haley, S. Minuchin, Н. С. Fishman, M. S Palazzoli). В ході сімейної психотерапії, тривалість якої може коливатися від кількох тижнів до кількох років, виділяють ряд етапів. Тривалість сімейної психотерапії обумовлюється важкістю психічних розладів у носія симптому, вираженістю міжособистісних конфліктів в сім'ї, мотивацією членів сім'ї до досягнення терапевтичних змін. Найчастіше в процесі сімейної психотерапії виділяються 4 етапи:

- 1) діагностичний (сімейний діагноз);
- 2) ліквідація сімейного конфлікту;
- 3) реконструктивний;
- 4) підтримуючий [1, с. 388].

Особливо нагальною є зараз психологічна підтримка та робота у напрямках психологічної реабілітації та психотерапії з сім'ями, які пережили втрату внаслідок військових дій. У таких сім'ях можуть виникати ознаки неблагополуччя у вигляді погіршення внутрішньо сімейної комунікації, порушення морально-правових норм, зміна функцій, що характеризують стан сім'ї як кризовий. В ході проведення заходів щодо зниження стресового або конфліктного стану в сім'ї рекомендуємо використовувати наступні техніки: «Циркулярне інтерв'ю», «Позитивне переформулювання», «Припис», «Контрконцепція», «Сімейні правила», «Коло впливу».

Отже, в процесі психотерапії у роботі з сім'ями дуже важливо віднайти ресурси сім'ї, сприяти зміні мотивації, за рахунок чого можна досягнути різноманітних цілей щодо установок членів сім'ї, трансформацію їх поглядів на сімейну кризу, покращення комунікації між членами сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мушкевич М. І., Чагарна С. Є. Основи психотерапії : навч. посіб . За ред. М. І. Мушкевич. Вид. 3-тє. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 420 с.
2. Групові форми роботи в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій (досвід упровадження) / [авт. кол. В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук] ; заг. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2020. 122 с.

УДК: 159.923.5 : 316.752

Анатолій А. Фурман

*доктор психологічних наук, професор,
директор Інституту гуманітарних наук,
Національний університет «Одеська політехніка» (Україна)*

Марина Скрипка

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053
Психологія, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського» (Україна)*

ДИСПОЗИЦІЙНА РЕГУЛЯЦІЯ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Специфіка психоемоційного й соціокультурного постання осіб молодшого шкільного віку доволі давно є дослідницькою нивою соціогуманітаристики, адже на цьому відтинку розвитку людини відзначається значний і вельми важливий етап дозрівання дитини, що унаслідок формовияві дорослішання з відповідними психосоціальними атрибутами: видозмінюються базові види буденної діяльності, потужно формується абстрактне мислення, трансформуються ціннісні орієнтири, патерни поведінки відповідно до вимог значущого довкілля [3]. Саме в період молодшого шкільного віку закладається фундамент у постанні світогляду, Я-концепції, переконань і диспозицій, обстоюваних модусів діяльностей, способів і стилів реагування на світ, психоемоційних стосунків з оточенням, рефлексивних суджень, життеорієнтаційних тверджень, відносно яких надалі буде поставати особистість у власній непересічності.

Одним з важливих новоутворень молодшого шкільного віку є система ціннісних орієнтацій і диспозицій, котрі постають віховою ознакою і наскрізною рисою-якістю наступника, формують непересічні реакції на подразники зовнішнього світу й упорядковують діяльність. Водночас, хоча вивченню вітальних засновків особистісного постання дитини психологічного гатунку

присвячено низку теоретико-емпіричних пошукувань, проблема розвитку та унааявлення вартостей і диспозицій у молодшому шкільному віці залишається вельми актуальною через динамічні процеси в суспільстві і технічний прогрес. До того ж виокремлення конкретних маркерів ціннісно-мотиваційної регуляції поведінки школярів-початківців дозволяє з рефлексивних позицій психологічної науки унааявити специфічний внутрішній світ дитини та спрогнозувати її діяльність і вчинки.

Термін диспозитив (порядок, розташування, механізм) вперше використав М. Фуко, визначаючи його як елемент, що фіксує систему стратегічних орієнтирів цілепокладання та постає матрицею конфігурування практик суспільних взаємодій. Поняття диспозиції узгоджується з уявленнями про функціональне призначення аксіосфери як структурного компоненту свідомості та активатора діяльності-вчинення людини [2]. Вперше до аналізу сутності і змісту поняття диспозиції західна психологія звернулася після виникнення психоаналізу. Даному питанню приділили значну увагу З. Фройд, К.Г. Юнг, а роботи А. Адлера загалом стали підґрунтям для подальших досліджень з означеної проблематики. Узагальнення підходів до науково-психологічного оприявнення смислової реальності особи (в у змістовленнях якої чільне місце посідають диспозиції), дозволяє висновувати, що основний напрямок розвідок першочергово орієнтований на віднаходження особистісних сенсів (значущостей) як достатньо стійких конструктів, пов'язаних з ціннісними орієнтаціями людини, вплетеними в усі сфери її життєдіяльності, що сутнісно у змістовлюються у повсякденному вчиненні [1]. Однак різні аспекти феномену осмислення дійсності досліджені нерівномірно, якщо такі поняття як мотив, цінність, особистісна значущість і сенс життя вивчені достатньо ґрунтовно і різнобічно, то смислові диспозиції як форма трансцендентного долучення особи до світу розглянуті недостатньою мірою.

Науково-психологічне осягнення проблеми диспозиційної регуляції людської взаємодії з дійсністю наскрізно пов'язане з процесами інтеграції та соціалізації особи, що є основоположними у її постанні й особливо актуально у молодшому шкільному віці, адже стратегічна лінія життя (стиль, сценарій), як зазначають А. Адлер та Е. Берн, практично сформовані, але ще піддаються значним корективам. В цілому зазначена життєва траєкторія організується системою диспозицій як опцією (налаштуванням, з урахуванням минулого досвіду), що упорядковує режими взаємодій з довколишнім середовищем, унааявлює стан готовності до конкретної моделі-процедури діяльності, вкоріненого шаблону реагування на світ [4]. Тож диспозиції постають віддзеркаленням людської індивідуальності, котра проявляє себе у дійсність.

Маркерами сформованих диспозицій є специфікації поведінки особи, зокрема, їх вплив на процес адаптації до мінливих умов життєдіяльності, за цих обставин людина часто звертається до різних форм психічного захисту, під яким

розуміють спрямовану на подолання та усунення психологічного дискомфорту поведінку, що ґрунтується на звичній системі реакцій, покликаний звести до мінімуму або усунути травматичні переживання, пов'язанні із зовнішніми та внутрішніми конфліктами. Серед показників, за якими оцінюють ступінь відповідності психоемоційного розвитку конкретної дитини ustalеним статевовіковим стандартам, виокремлюють психофізіологічні критерії, інтелектуальний розвиток, постання емоційної, мотиваційної і вольової сфер, соціалізацію [5]. Так, конституційна організація окреслює психофізичні кондиції наступника; інтелектуальна складова уміщує відповідний ступінь розвитку розумових здібностей з певним обсягом знань про навколишній світ і впорядковує протікання пізнавальних процесів (мислення, пам'яті, сприймання, уяви); емоційний компонент психологічного розвитку дитини дозволяє керувати емоціями та тримати під контролем імпульсивні прояви в поведінці, мотиви і вольові зусилля забезпечують здатність школяра до життєутвердження у плині буденних проблематик, а рівень соціальної зрілості засвідчує повномірність самореалізування у просторі взаємин з суспільним довкіллям і світом загалом.

Загалом диспозиційна регуляція поведінки молодшого школяра узгоджується з привласненими цінностями, запитами і нормативами довколишнього загалу, осенсованими значущостями (на рівні сформованого стилю життя), що вже на цьому етапі постання особи уможлиблює долучення до смислового досвіду людства як зафіксованого поки що у прихованому і неактивному стані стійкого ставлення до об'єктів та явищ дійсності. Тож диспозиції постають засновком усистемлення смисложиттєвої сфери особистості на рівні фіксованих, латентних, інваріантних і стійких свідомісних конструктів як векторів-дороговказів життєдіяльності і вчинення вже у молодшому шкільному віці.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Вітакультурна методологія: антологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана*: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
2. Фурман А. А. Методологія психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості. *Система сучасних методологій: хрестоматія у 4 томах* / упоряд., відп. ред., перекл. А. В. Фурман. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. Т. 4. С. 324–349.
3. Фурман А. А. *Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір*. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.
4. Фурман А.В. Модульно-розвивальний оргпростір методологування: аргументи розширення. *Психологія і суспільство*. 2017. №1. С. 34-49. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2017.034>
5. Фурман О. Є., Гірняк А. Н. Розвивальна взаємодія в освітньому закладі як сфера психологічного оргвпливу. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2020. Том I. Випуск 55. С. 66–71.

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ АУТРИЧ-РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Дослідження поняття та сутності аутрич-роботи в контексті професійної діяльності працівників соціальної сфери є важливим завданням для розвитку сучасної соціальної роботи і покращення якості життя вразливих груп населення. Сучасне суспільство ставить все більше вимог до якості та результативності соціальних послуг. Професійні працівники соціальної сфери повинні бути готові використовувати нові методи та підходи, включаючи аутрич-роботу для досягнення кращих результатів. Аутрич-робота може допомогти забезпечити доступність соціальних послуг для тих, хто має обмежену можливість отримати їх в стаціонарних установах, що особливо актуально у великих містах та в районах з віддаленими поселеннями. Дослідження аутрич-роботи допоможе визначити інноваційні методи та підходи, які застосовуватимуться в професійній діяльності працівників соціальної сфери.

Аутрич-робота у соціальній сфері – це діяльність з охоплення соціальними послугами цільової групи, яка зазвичай є соціально незахищеною або вразливою. Аутрич-працівники організують візити до таких людей у звичному для них оточенні, наприклад, на вулиці, у парку, клубі тощо і надають їм інформацію, консультації, психологічну підтримку, медичну допомогу, правовий захист та інші послуги. Аутрич-робота спрямована на різні категорії клієнтів, наприклад, на людей, які живуть з ВІЛ, молодь, яка вживає наркотики, людей, які зазнали насильства, осіб без постійного місця проживання.

Узагальнений огляд наукової літератури дав змогу стверджувати, що в дослідженнях учених «соціальна вулична робота», «вулична соціальна робота», й «аутрич-робота» розглядаються як тотожні поняття [1, с. 157].

Ключовим поняттям у зарубіжних науковців для розуміння аутрич-роботи є концепція «зменшення шкоди». Більшість інформаційно-пропагандистської роботи серед споживачів, наприклад, наркотиків, сьогодні базується, явно чи приховано, на філософії зменшення шкоди (також називається зменшенням ризику) [2, с. 87]. Підхід до зниження шкоди – це методи та програми, спрямовані на зменшення негативних наслідків, пов'язаних із вживанням психоактивних речовин для людей, які не мають можливості або не бажають припинити їх вживання. У цьому контексті аутрич-робота включає надання інформації, консультацій і профілактичних засобів закритим соціальним групам в місцях,

звичних для них, тобто там, де вони живуть і проводять час. На відміну від медичних установ, фахівці служби, що займаються аутріч-роботою, самі відвідують своїх клієнтів, не чекаючи, поки вони звернуться до них за допомогою.

Загалом, основними завданнями аутріч-служби є: встановлення контакту з клієнтами в місцях їх проживання і проведення часу; консультування в умовах безпосереднього перебування; спрямування або супровід для отримання допомоги в інші служби (відділення тимчасового проживання, дитячі будинки тощо).

Аутріч-робота включає в себе три базових блоки: картування, первинний контакт та оцінку клієнта (скринінг), повторні контакти з клієнтами.

Важливим етапом в організації роботи аутріч-служби є картування території і розробка відповідних маршрутів. Картування, тобто визначення місць проживання і проведення часу клієнтів, необхідно проводити постійно, оскільки цільові групи даного типу надзвичайно мобільні і топографічна картина постійно змінюється. Уже під час первинного картування можливе встановлення контакту з клієнтами, первинна оцінка їх потреб, надання допомоги, спрямування до відповідних установ залежно від виявленої проблеми.

За результатами первинної оцінки фахівець визначає завдання для роботи аутріч-служби, наприклад:

- добровільне консультування та експрес-тестування;
- супровід у відділення денного перебування або інші служби для надання психосоціальної допомоги;
- мотивація на зміну ризикованої поведінки.

При повторних контактах співробітники аутріч-служби залучають клієнтів в систему допомоги, мотивують їх звернутися до відділень допомоги для людей, що опинилися у важкій життєвій ситуації, в партнерські організації.

Аутріч-робота є важливою ділянкою фахівців соціальної сфери, оскільки дозволяє ліквідувати бар'єри доступу до соціальних послуг і забезпечує ефективну допомогу тим, хто її потребує, забезпечує доступність до отримання послуги через подолання бар'єрів, таких як соціальна стигма, відсутність обізнаності з можливості отримання відповідної допомоги, страху бути засудженим громадською думкою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарасенко Н. В. Формування здорового способу життя підлітків засобами соціальної вуличної роботи: теорія та практика. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2018 № 60. Т. 1 С. 156–159.

2. Dirk J. Korf, Heleen Riper, Marielle Freeman, Roger Lewis, Ian Grant. Outreach Work Among Drug Users in Europe: Concepts, Practice and Terminology. European Communities. 1999. 196 p.

ПСИХОДУХОВНІ РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВИХ СТАНІВ У СКЛАДНИХ УМОВАХ ЖИТТЯ

Сучасна ситуація суспільної кризи (воєнний стан у державі) сприяє загостренню життєвих та особистісних криз великої кількості різновікових категорій людей. Сьогодні постійно пропонує людині непередбачувані та несподівані ситуації, які не завжди є приємними та до яких вона зовсім не готова.

Стрес є захисною реакцією організму на зовнішні подразники. Вона проявляється психічно, фізично, емоційно та дає змогу адаптуватися до змін. У людини стрес часто виникає під час взаємодії із соціумом. Зовнішні чинники сприймаються як загроза добробуту організму. Стрес має не лише реагувати на загрози та руйнуючі чинники, але повертати до стабільних умов існування [2].

Реакції на стрес / на стресову ситуацію / на екстремальну ситуацію / страх / тривогу / хвилювання у людей можуть бути дуже подібними, особливо фізіологічна відповідь організму, коли виділяється надлишкова кількість адреналіну, що спричиняє, наприклад мігрень, безсоння, загострення хронічних хвороб тощо.

За сучасних умов воєнного стану в Україні ми можемо стверджувати, що значна частина населення піддається психологічній травматизації саме в несприятливих життєвих умовах. Стресорів є безліч і для кожної окремо взятої людини вони є власні, тобто, що одних лякає/тривожить, то інших – стимулює/активізує. Життя навіть у мирний час готує у певний момент випробування, які перевіряють людину на витривалість, міцність, наявність внутрішнього ресурсу, що дозволить їй усвідомити власні можливості на даний момент.

Складні життєві умови негативно впливають на загальний ментальний та психологічний стан людини, зокрема на духовну сферу, що спричинює появу перешкод на шляху саморозвитку та самовдосконалення. Г. Шпет із цього приводу писав: «... духовне життя людства, як і душевне життя людини, іде діалектичними поштовхами, періодами повільного накопичення «душевної енергії» та раптових «вибухів», революцій, покірливої душевної податливості чи сприйнятливості і бурхливого опору, творчого руйнування того, що так важко і повільно накопичується, та нового ледачого й легковажного створювання» [1, с. 72].

Зрада, тяжка хвороба, звільнення з роботи, втрата близької людини, втрата матеріальних цінностей, самотність тощо, це ті ситуації, які можуть «перевернути»

внутрішній світ та стан людини і оточуючим їх людям важливо зрозуміти причину таких змін. Сама людина вкрай рідко може самотійно віднайти внутрішні ресурси і побороти кризову ситуацію самотійно, тому важливо зуміти переконати її звернутися по допомогу до фахівця-психолога. Під час роботи зі спеціалістом дорослий клієнт повільно навчається відмовлятися від ілюзій, перестає очікувати від життя чогось нереального. У клієнта під час роботи із психологом визрівають сили для відмови від, наприклад нав'язливих ідей або перфекціонізму, він починає розуміти, що, навіть коли об'єктивно нічого не вдієш, все одно є шанс змінити своє ставлення до того, що трапилось, побачити все іншими очима та відчути свою нову роль, свої перспективи та власні ресурси і можливості.

Людина самотійно та з допомогою фахівця-психолога має не лише навчитися переборювати життєві кризи, а, насамперед, навчитися акумулювати власні психодушевні ресурси та бути певною мірою готовою до «зустрічі» з життєвими випробуваннями, щоб мінімізувати їх наслідки, насамперед для власного здоров'я.

Опрацювавши ряд наукових праць ми прийшли до певного узагальнення щодо імовірних шляхів/способів подолання стресових станів у складних життєвих ситуаціях задіявши психологічні та духовні ресурси власної особистості, зокрема по новому «поглянути» на проблему та інтерпретувати її для переоцінення змісту, сили впливу, трагічності тощо, тобто у кожній проблемі зуміти знайти щось раціональне та позитивне. Також використати спосіб соціального порівняння, або уникнути проблему, або бути пильним, щоб попередити її, або ж перетворити ситуацію на комічну за можливості.

Найпростішим способом зняття стресової напруги є оволодіння та вміння використовувати релаксацію/розслаблення за допомогою фізичних вправ або ж «цілющого» слова, що є показником внутрішньої духовної гармонії та знань особистості. Проявом високої духовності та моральності людини, яка перебуває у життєвій кризі/ситуації буде свідчення її безкорисливої допомоги іншим людям, наприклад воїнам, ВПО або волонтерам тощо.

Отже, людина, яка має переконання та віру у чудове/краще майбутнє, не здолають труднощі і вона зможе кожен раз не лише віднайти власні резерви, а і накопичити їх ще більше для того, щоб самій гідно пройти випробування та допомогти іншим у скрутній ситуації.

Ганс Сельє, який є основоположником теорії стресу, говорив, що «...стрес – це життя», тобто людина має протягом життя потрапляти у стресові ситуації, але вона також має розвинути у собі стресостійкість за рахунок розвитку психологічних властивостей та духовних знань, які допоможуть пом'якшити і знизити рівень стресу, що сприятиме її особистісному зростанню та самовдосконаленню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шпет Г. Г. Вступ в етнічну психологію : історія української філософії. Київ : URSS 2010. 160 с.

2. Що таке стрес та як з ним боротися. URL: <https://phc.org.ua/news/scho-take-stres-ta-yak-z-nim-borotися> (дата звернення: 24.10.2023).

УДК: 159.922:378.147

Лідія Бачинська

*директор Тернопільської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 19
Тернопільської міської ради Тернопільської області (Україна)*

ОСОБИСТІСНЕ ПРИЙНЯТТЯ УЧНЯМИ ВЧИТЕЛЯ ЯК СКЛАДНИЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТА ОБ'ЄКТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ

*Найважливішим явищем у школі, найповчальнішим предметом,
найживішим прикладом для учня є сам учитель. Він – уособлений метод
навчання, саме втілення принципу виховання.*

О. Дистервег

В даній роботі розглядається феномен прийняття учнями вчителя, як найважливішого психологічного чинника налагодження конструктивних міжособистісних взаємин в освітньому закладі. Висвітлюються актуальні питання вивчення особистісного прийняття як перебігу внутрішніх умов розгортання свідомісної здатності обох контактерів до гармонійного співіснування в освітньому просторі.

У процесі навчання в середній школі дитина проходить через ті чи інші кризові етапи психосоціального становлення, кожний з яких має свою специфіку й потребує особливої уваги та відповідних компетентностей з боку вчителя. Психогенеза прийняття учнями нового вчителя при переході їх із початкової школи у середню, або при адаптації першокласників, може бути складною та варіюватися залежно від багатьох факторів. Потреба особистісного прийняття людиною іншої особи пов'язана з уникненням конфліктних ситуацій та налагодження паритетної освітньої взаємодії. За А.В. Фурманом, інтенційне поглинання свідомісної спроможності однієї особи особистісного засвіту іншої стимулює у першій формування психічного образу цієї іншої особи, що супроводжується виробленням до неї певного ставлення і позиціонування, а також пов'язане із конструюванням і прогнозуванням способів найбільш адекватного й в ідеалі оптимального міжособистісного порозуміння [5, с. 56].

Сучасні психолого-педагогічні дослідження доводять, що процес навчання нерозривно пов'язаний взаємодією двох особистостей – учня та вчителя. Ефективність та сила впливу на емоції і свідомість учнів значним чином залежить від особистості самого вчителя та його вміння послуговуватися демократичним стилем управління, налагодження діалогічних форм спілкування, застосування системи атракцій тощо.

Враховуючи роль педагога у становленні учня, та вплив особистості вчителя на якість процесу освіти, психологи пропонують різноманітну систематику особистісних рис ефективного педагога, які умовно можна диференціювати наступним чином:

- *домінантні риси* (гуманність, соціальна активність, інтелігентність, морально-етичні риси (правдивість, чесність, справедливість, порядність, гідність), працьовитість, креативність і прийняття творчих рішень, здатність до паритетного міжособового спілкування, ведення діалогу, переговорів, наявність педагогічного такту тощо);

- *периферійні риси* (привітність, артистизм, мудрість, почуття гумору тощо).

Ломов Б.Ф. зазначав, що потреба індивіда у спілкуванні з іншими виникає тоді, коли він стикається із проблемою і при цьому виявляється, що для її вирішення власного досвіду не достатньо. Водночас важливо розуміти, що завдання особистісного прийняття учнями вчителя актуалізується у двох ситуаціях проблемної взаємодії:

а) через певні причини утруднення можливих контактів із незнайомою людиною;

б) порушення очікуваної поведінки партнера.

Теоретичні моделі прийняття людини людиною досліджуються в багатьох науках та їхніх галузях, таких як психологія, педагогіка, соціологія, комунікаційні науки тощо. Однією з них в цьому контексті є модель прийняття інформації Т.Л. Ньюкомба, яка охоплює різні стадії сприйняття, обробки, прийняття та відповіді. Якщо дану модель екстраполювати на процес прийняття людини людиною, то можна виокремити наступні етапи: а) зосередження уваги; б) декодування, інтерпретація та розуміння; в) оцінка; г) прийняття; д) відповідь. З огляду на це, важливо розуміти та чітко рефлексувати відмінності між поняттями «сприймання» та «прийняття» особою іншої особи.

Аналізуючи наукові праці С.Л. Рубінштейна, О.М. Леонтьєва, О.О. Бодальова, А.В. Фурмана, А.Н. Гірняка ми можемо стверджувати, що особистісне прийняття – це складноструктурований динамічний процес і синтетичний результат психодуховної присутності однієї людини у житті іншої.

Дане питання є доволі актуальним але, враховуючи особливості цільової аудиторії та нові виклики сучасності, потребує ґрунтовного теоретичного та емпіричного дослідження психогенетичних етапів особистісного прийняття

учнями вчителя в інноваційному освітньому просторі. Водночас, спираючись на теоретичну модель особистісного прийняття людини людиною, як внутрішнього вчинення створеної на методологічних засадах теорії вчинку та канонічної психології В.А. Роменця, уможлиблюється критеріальне виокремлення онтогенетичних принципів і закономірностей особистісного розвитку школярів в освітньому доквіллі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академік В.А. Роменець: творчість і праці / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп.ред. Л.О. Шатирко. Київ: Либідь, 2016. 272 с.
2. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : ВПЦ «Університетська думка». 2020. 376 с.
3. Роменець В.А. Постановня канонічної психології. Основи психології / за заг.ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. Київ: Либідь, 1995. С. 605-621.
4. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості. Вид. 3-є, скор. Тернопіль, 2016. 64 с.
5. Фурман А.В. Теоретична модель особистісного прийняття людини людиною. *Психологія і суспільство*. 2020. №1. С. 56-73.

УДК: 159.9

Юлія Паскевська

*кандидат психологічних наук, доцент,
scientific researcher, Université Libre de Bruxelles (Belgium)*

РЕЗИЛІЄНТНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ РЕСУРС ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПЕРСОНАЛУ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ

Глибоко розуміючи назрілі питання в пенітенціарній системі, аналізуючи досвід вітчизняних і зарубіжних науковців та практиків, виходячи із стратегії розвитку державної політики кримінально-виконавчої системи України, достеменно сучасний фахівець повинен мати відповідні професійно-важливі якості, високий рівень професійної відповідальності, професійну придатність та високий рівень професійної компетентності, соціальну та професійну мобільність та самостійність щодо корегування психологічних установок та світогляду, прийняття професійно обґрунтованих рішень у практичній роботі.

Специфічне середовище професійної діяльності характеризується наявністю протиріч, ризиків та невизначеності при виконанні службових обов'язків

персоналу пенітенціарних установ видається таким, що потребує особливого дослідження збереження або відновлення психічного здоров'я як важливої умови успішного функціонування особистості. Проблема збереження психічного здоров'я персоналу пенітенціарних установ потребує залучення зусиль всіх відповідальних осіб, а також уваги наукової спільноти до усіх факторів, що мають свій вплив на психічне здоров'я та психологічне благополуччя.

Ми виходимо з того, що психічне здоров'я персоналу пенітенціарних установ виявляє себе на емоційному, інтелектуальному та особистісному рівнях. Для персоналу пенітенціарних установ важливою умовою ефективності професійної діяльності безпосередньо на емоційному рівні – це здатність до адекватного вираження емоцій відповідно до конкретної ситуації, стійкістю до стресу та деструкцій у поведінці; на інтелектуальному рівні – це знання про специфіку діяльності, прояви свого функціонування, вміння оброблювати отриману інформацію та застосовувати її на практиці; на особистісному рівні психічне здоров'я виявляється у самовідчутті, самооцінці, здатності до самопізнання, самореалізації.

Наразі перед фахівцями в галузі психологічних наук актуалізується потреба в глибокому, цілеспрямованому вивченні умов збереження психологічної стабільності та резильєнтності персоналу пенітенціарних установ. Тому, на нашу думку, резильєнтність як особливість людської психіки набуває великого значення для персоналу пенітенціарних установ через необхідність опору стресам та виявляти психічну стійкість, що проявляються у професійній діяльності.

Феномен резильєнтності є достатньо розробленим у зарубіжній психології, зокрема у роботах С. Лютар, А. Мастен, Дж. Річардсон, О. Фріборг та інші. Впровадження терміна «резильєнтність» у психологічну наукову термінологію приписують раннім працям Е. Werner та R. Smith [11]. Термін «резильєнтність» загалом пов'язаний зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов. За визначенням Лазос, у широкому розумінні резильєнтність — це здатність людини або соціальної системи вибудувувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах [1].

Загалом феномен резильєнтності у психології розуміється у трьох площинах – як риса чи здатність особистості, як процес та як адаптаційно-захисний механізм особистості. Проаналізуємо даний феномен за трьома векторами розуміння. За першим розумінням резильєнтності як риси особистості/навички: За своєю суттю є складний, багатовимірний і динамічний комплекс особливостей людини, її здатністю, утримувати відносно стабільні, здорові рівні психологічного та фізичного функціонування внаслідок зазнання впливу окремої потенційно руйнівної події, а також здатність відчувати позитивні емоції та навчатись на власному досвіді [2]. Психологічний сенс резильєнтності може визначатись як здатність індивіда протистояти і адаптуватись до несприятливих та травматичних

подій [10]. Наголошується, що це є персональна характеристика особистості, яка модерує або пом'якшує негативні наслідки стресу і сприяє адаптації [9].

D. Hellerstein визначає дві основні складові — фізичну резильєнтність як показник стресостійкості й толерантності та психологічну резильєнтність, що містить у собі розвиток та підтримку соціальних контактів, використання соціальної підтримки, віднайдення смислів у важких подіях або ситуаціях, підвищення освітнього рівня та опанування різних психотехнологій, що допомагають розвитку та доланню негативних наслідків після стресу [5]. Резилентні люди мають три характеристики: стійке прийняття реальності; глибока, підкріплена міцними цінностями, віра в те, що життя має сенс; і надзвичайна здатність імпровізувати [3].

Одночасно здатність індивідів знаходити шлях до життєдайних ресурсів, включно з можливостями переживати почуття благополуччя; і стан родини, громади або культурного середовища індивіда, що дає йому доступ до таких ресурсів та почуттів у спосіб, доступний цій культурі [6].

Другим розумінням резильєнтності як процесу є набір гнучких когнітивних, поведінкових та емоційних відповідей на гострі або хронічні неприємності, що можуть бути як незвичайними, так і звичними для індивіда [8]. В цілому мова йде про динамічний процес адаптивного додання стресу та неприємностей, зберігаючи нормальне психологічне та фізіологічне функціонування.

Резильєнтність — це динамічний процес, що охоплює позитивну адаптацію в контексті пережитих значних життєвих негараздів [7]. Як зазначає Г. Лазос (2018), динамічний процес резильєнтності містить: 1) контакт з несприятливими подіями чи факторами ризику; 2) активацію захисних факторів і їхню взаємодію з факторами уразливості; 3) в результаті відбувається створення резильєнтності або вихід до патологічного реагування психіки.

Важливим є розуміння резилієнтності і як позитивної адаптації/захисний механізм: позитивна адаптація в контексті істотних викликів, що по-різному звертаються до людської здатності їх обробляти, або до результатів успішного життєвого розвитку під час або внаслідок потенційно доленосних подій [4]. Перевагами дії резильєнтності є висока адаптивність, психологічне благополуччя та успішність у діяльності.

У контексті психічного здоров'я, ми дотримуємось підходу, що резильєнтність — це психологічний функціональний ресурс особистості з подолання стресу та адаптації до обставин життя, що забезпечує її повноцінне функціонування та обумовлений регулятивними, емоційними та соціально-поведінковими патернами.

В контексті державної політики та реформи пенітенціарної системи ми вбачаємо необхідність розбудови системи розвитку професійної компетентності

фахівців пенітенціарної установи із врахуванням саме такої складової як, збереження їх психічного здоров'я, що значно підвищуватиме ефективність професійної діяльності. Обґрунтовано, що психічне здоров'я має значний вплив на продуктивність праці. У цьому контексті важливою професійною якістю є психологічна стійкість щодо екстремальних умов служби та ймовірного негативного впливу. В доробку українських вчених представлені дослідження щодо основної функції психічного здоров'я як підтримки активного динамічного балансу між людиною та оточуючим середовищем в ситуаціях, які потребують мобілізації ресурсів особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазос Г. П. (2018). Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія, 14. 26– 64.
2. Bonanno G.A. (2004). Loss, Trauma, and Human Resilience. Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? *American Psychologist*, 59.1. 20-28.
3. Coutu, D. L. (2002). How resilience works. *Harvard business review*, 80.5 46-56.
4. Cutuli, J. J., Herbers, J. E., Masten, A. S., & Reed, M. G. J. Resilience in development. (2012). *The Oxford Handbook of Positive Psychology*, 3rd Edition.
5. Hellerstein D. (2011). How I can become resilient. *Heal Your Brain*. URL: <http://www.psychologyto-day.com/blog/heal-your-brain>

УДК: 159.98

Олена Сулява

заступниця директора НВК №157 м. Києва,
здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОМИСТЕЦЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНІВ У МОДУЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНІЙ СИСТЕМІ НАВЧАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ПСИХОДУХОВНОЇ СИЛИ

Специфіка модульно-розвивальної системи навчання, автором якої є професор А.В. Фурман, полягає в «надінтенсивній внутрішній роботі учня над самим собою, що максимально реалізує його емоційно-психологічні можливості й наближує духовну зрілість» [8].

У названій інноваційній системі «повноцінне функціонування навчального модуля здійснюється за умов розгорнутої (мистецької) дії, що за перебігом і

розвитком подій (дійства) подібна до драматичної вистави» [10, с. 3]. У цій теоретичній системі психологія і мистецтво поєднані в єдиній меті – зрозуміти, розкрити, розвинути й піднести людську душу [2, с. 149].

Вчитель-психолог, вчитель-режисер будує свою освітню діяльність згідно із законами мистецького дійства, від зав'язки (установчо-мотиваційний етап), розгортання подій (змістово-пошуковий, оцінно-смысловий етапи) до кульмінації (адаптивно-перетворювальний, системно-узагальнювальний етапи) і аж до розв'язки (контрольно-рефлексивний, чуттєво-естетичний етапи), працює не лише над знаннєвою складовою навчального курсу, а зосереджується на психолого-педагогічному змісті кожного етапу навчального модуля, щоб взаємодіяти з учнями і формувати їх мотивацію, працювати на кращий результат [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13]. Таке емоційно-вольове задіяння учнів та вчителя в освітній процес створює оптимальні умови для ефективної пізнавальної, чуттєвої, вольової та навіть духовної зосередженості й здатне спровокувати цілковите їх занурення не лише у предмет пізнання, а й в лабіринти творення власного Я [2, с. 149; 3; 6; 7]. На зіткненні двох світів – науки (психології) та мистецтва (театрального дійства) – людські душі здатні переживати особливі емоційні й духовні стани – натхнення, піднесення, очищення, катарсис, осяяння, відчувати спонукання до змін, вдосконалення, розширення горизонтів самопізнання та самотворення.

Освітні програми, що спрямовані передусім на інтелектуальний розвиток учнів, позбавлені сили наповнювати емоційний, духовний світ вихованців і навіть значно обмежують їхній інтелектуальний розвиток. Без емоційної та мистецької складової в змісті освітньої діяльності неможлива повна реалізація інтелектуального потенціалу ні вчителя ні учнів. М.Є. Салтиков-Щедрин пояснював, як силою мистецтва розкривається сутність демонстрованих подій: «...розум людський із труднощами задовольняється однією оголеною передачею зовнішніх ознак: він зупиняється на зовнішніх ознаках лише випадково і, при тому, лише на найкоротший час. Скрізь, навіть у найнікчемнішій подробиці, він допитується того інтимного смислу, того внутрішнього життя, які одні тільки і можуть дати факту дійсне значення і силу». Те, що М.Є. Салтиков-Щедрин називав «внутрішнім життям», К.С. Станіславський називає «життям людського духу» [3, с. 122]. Мистецькі твори «говорять про сутність явищ, яку й артист і письменник, та й усілякий взагалі художник, покликані виразити, утілити так, щоб вона, ця сутність, стала зримою, почутою, доступною безпосередньому сприйняттю, щоб вона була розуміннєво осягнена читачем, глядачем, слухачем. Відтворюючи явища дійсного життя не «холодно», не безпристрасно, прагнучи показати їх сутність, художник стає виразником певної ідеї, вчителем, вихователем народу» [3, с. 122].

І якщо предметом прискіпливого вивчення сучасної психології, психодидактики є «створення оптимальних умов, які б дали змогу конкретній

дитині, з її індивідуальним досвідом і неповторною траєкторією розвитку, максимально використати свій суб'єктний потенціал для цілей самотворення» [1], то особливу увагу варто звернути саме на досвід мистецтва у його здатності «працювати» з душами людей, творчі закони якого діють за схемою зовні-всередині-назовні. Тобто зрима (слова, образи, факти, дії, події) через мистецькі техніки здатне проникати в найглибші сховки людської душі й свідомості (на інтелектуальному, емоційному й духовному рівнях), створювати конфлікти, вступати в діалог, бентежити, підносити, народжувати нові сенси, підводити чи підштовхувати до змін та надихати на звершення, досягнення, перемоги. Зрештою «внутрішнє життя» особи стає зримим в її якісно нових, відточених, «окультурених» словах, діях, вдосконалених моделях взаємодії з людьми і всесвітом.

Отже, фокус освітян за модульно-розвивальної системи навчання спрямовується не лише на високі результати в знаннєвій сфері, які, звісно, очікуються і заохочуються, а на досягненні особистісних перемог учня, його вольових вчинках у знаннєвій, емоційній, духовній сферах. Ось чому модульно-розвивальна система навчання звертається до психомистецьких технологій, тому що має особливо делікатне завдання – обережно працювати з внутрішнім світом дитини, плекати і загартовувати її душу, а це під силу мистецтву, особливо театральному.

Варто зазначити, що розроблена професором А.В. Фурманом технологія модульно-розвивального навчання є екологічною стосовно психоемоційного світу всіх учасників освітнього процесу [5; 6; 7; 8; 9]. Детально описаний психолого-дидактичний зміст кожного етапу модульно-розвивального циклу, спираючись на розробки фундаментальної науки, є дороговказом для вчителя у створенні унікальної педагогічної практики [4, с. 22].

За більш як 30 років впровадження модульно-розвивальної системи навчання в освітніх закладах України відбулися позитивні зрушення в ментальності освітян: від колишньої парадигми «Тести визначають успіх учня» - до нової освітньої парадигми «Учень в партнерстві з вчителем сам визначає, в чому він прагне досягати успіху», учні стають активними учасниками освітнього процесу, розкривають найкращі свої здібності, позитивно налаштовані на школу, ефективно взаємодіють з вчителем, однокласниками, а діти з інклюзією мають набагато менше проблем з адаптацією до школи і суспільства. Роль вчителя з виснажливої ролі «контролера знань» еволюціонувала до надихаючої ролі «митця, художника, психолога, режисера, дослідника».

Тож психомистецькі технології взаємодії вчителя та учнів у модульно-розвивальній системі навчання і є джерелом психодуховної сили всіх учасників освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основи психології: підручник / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Вид. 6-те, стереотип. Київ: Либідь, 2006. 632 с.
2. Сулява О.М. Проєкт створення психомистецьких сценаріїв модульно-розвивальної взаємодії учасників освітнього процесу. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 149-159.
3. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упор., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т. 1. 314 с. Т. 2. 244 с. Т.3 400 с. Т4. 400 с.
4. Фурман А.В. Методологічна модель Школи розвитку. *Рідна школа*. 1994. №6. С.19-25.
5. Фурман А.В. Архітектоніка теорії діяльності: рефлексивно-вчинковий сценарій метаметодологування. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1. С. 7-94.
6. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.
7. Фурман А.В. Методологічна план-карта освітології як синтетичної наукової дисципліни. Вітакультурний млин. 2006. Модуль 4. С. 4-18.
8. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1997. 340 с.
9. Фурман А. В. Освітні сценарії: сутність, композиція, принципи створення. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3. С. 174-192.
10. Фурман А. В. Освітні сценарії у системі модульно-розвивального навчання: наук. вид. Тернопіль: НДІ МЕВО, 2009. 40 с.
11. Фурман А. В. Порівняння принципів і параметрів наукового проектування традиційної та інноваційної систем освіти. *Психологія і суспільство*. 2008. №4. С. 137-163.
12. Фурман А. В. Теоретична концепція інноваційного програмово-методичного забезпечення освітнього процесу. *Психологія і суспільство*. 2008. №3. С. 123-159.
13. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Сутнісне визначення модульно-розвивальної взаємодії викладача і студентів в освітньому процесі. *Психологія і суспільство*. 2020. №3. С. 53-81.

Зоряна Крупник

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Ірина Черній

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

МОРАЛЬНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЗАСІБ УТВЕРДЖЕННЯ АБСОЛЮТНОЇ ЦІННОСТІ ЛЮДИНИ

Сьогодні у нашому соціокультурному просторі все гостріше відчувається потреба подолання стереотипів і догм колишнього типу соціальності, ліквідації розриву між соціально-політичною практикою та загальнолюдськими морально-етичними нормами. Зміст сучасного етапу соціального розвитку характеризується формуванням нових суспільних відносин, коли відчувається потреба суб'єкта в ясних і певних соціальних ідеалах, що дозволяють продуктивно проявляти себе в структурах соціального простору, що невинно інноваційно змінюється. Причому визріло переконання суспільства в тому, що таке оновлення не повинно призвести до розриву людини зі світом соціокультури, втрати значення людини як самоцінності і мети суспільного розвитку.

Свобода, що надається сучасному суб'єкту за нинішніх соціально-економічних умов, дозволяє йому, з одного боку, зреалізувати свої власні устремління, а з іншого, ставить людину перед проблемою виділення і зміни морально-ціннісних орієнтирів своєї життєдіяльності у світлі нових соціокультурних, соціально-економічних та соціально-політичних умов. Проблема цінностей у широкому межовому значенні неминуче поставала в епохи трансформації соціокультурної традиції та зміни ідеологічних засад суспільства. Тому основні труднощі вирішення ціннісних проблем полягають у тому, що за способами свого буття вони мають багаторівневий характер. Цінності існують і функціонують об'єктивно в практиці реальних соціальних відносин і суб'єктивно усвідомлюються і переживаються людьми як поняття, норми, імперативи, цілі та ідеали, які, у свою чергу, через свідомість та духовно-емоційний стан індивідів та соціальних спільнот чинять зворотний вплив на всі сфери життя й утверджують абсолютні цінності людини. Система соціального знання дозволяє розкрити структуру, функції та сутність морально-ціннісної діяльності людини, виділити її ідеальні абрисы і, водночас, позначити рамкові межі її міри. Все це актуалізує дослідження даного проблемного поля, адже на сьогодні із необхідністю постала проблематика дослідження морально-ціннісних орієнтацій, котрі ведуть до утвердження абсолютної цінності людини.

Значимість проблеми вивчення цінностей людської діяльності та її суб'єктів, необхідність глибокого та всебічного аналізу умов трансляції, засвоєння та культивування ціннісного змісту людської культури закономірно призвели до виділення особливої сфери філософського знання – аксіології. Базовою для аксіології є проблема можливості існування цінностей у структурі буття загалом та їх зв'язку з предметною реальністю. Учені розглядали цінності як буття норми, що співвідноситься з «чистою», нормативною свідомістю, як ідеальне буття. Норми становлять загальний план всіх функцій соціокультури та визначають кожен окрему реалізацію цінності.

Проблема цінностей в особливо гостро постає в епоху трансформації, коли цей процес супроводжується дискредитацією та зміною ціннісних установок. Вона досить докладно вивчена у фундаментальних працях А. Бандури, Ф. Ніцше, Т. Парсонса, Ж. Піаже, Г. Ріккерта, А. Турена, З. Фрейда та ін. Морально-ціннісна проблематика життя окремої особистості та суспільства доволі добре розроблена в соціальній психології, у психології особистості. У працях відомих українських дослідників психосоціальної сфери І. Бега [1], С. Болтівця [2], М. Боришевського [3], В. Васютинського [4], З. Карпенко [5] досліджена логіка переходу зовнішнього морально-етичного припису в особисту норму. Однак проблема морально-ціннісної орієнтації як засобу утвердження абсолютної цінності людини досі не знайшла достатнього відображення у вітчизняних наукових пошукуваннях, що йспричинило актуальність дослідження.

Об'єктом дослідження є сучасна людина, як особистість, індивідуальність та універсум. *Предметом дослідження* постають морально-ціннісні орієнтації людини. *Мета дослідження*: вивчити морально-ціннісні орієнтації та їх вплив на формування абсолютної цінності людини.

На основі проведеного дослідження можна зробити *висновки* про те, що ціннісні орієнтації постають складовими моральної свідомості людини і регуляторами її суспільної життєдіяльності. Ціннісні орієнтації – це стійкі, визначені, певним чином скоординовані одиниці моральної свідомості – основні її ідеї, поняття, які виражають сутність морального змісту людського буття. Вони спричинюють вибір особистістю такого типу поведінки (вчинку), в основі якого лежать певні, з тією чи іншою глибиною усвідомлені (чи взагалі неусвідомлені) цінності. Ціннісні орієнтації стрижнево линуць через усе життя людини через сукупність трьох компонентів: когнітивного (смыслового), завдяки якому відбувається пізнання реальності і, відповідно, вироблення ціннісного ставлення; емоційного, що виявляє переживання, ставлення до цінностей, і поведінкового, який означає готовність особистості до певної дії.

Моральні цінності – це специфічний вид соціально-духовних цінностей, що характеризується єдністю об'єктивного та суб'єктивного, суцього та належного, духовного та практичного у розгляді предметів та явищ матеріального і духовного

світу, що є проявом моралі, її свідомих та практичних компонентів, відображається у діяльності людей та груп за допомогою моральних прагнень, цілей, оцінок та ідеалів.

Характеристики та закономірності процесу формування системи морально-ціннісних орієнтацій людини визначаються дією різних внутрішніх та зовнішніх факторів: рівнем розвитку когнітивної та емоційно-вольової сфери, особливостями соціального довкілля, характером і формою психологічного впливу, специфікою порушень психічної діяльності.

Отже, вивчення морально-ціннісних орієнтацій дозволяє сформувати уявлення щодо тенденцій зміни усталених соціальних норм, установок та стратегій поведінки, завдяки яким активно розвивається система особистісних смислів людини та відбувається породження нових смислових структур, що веде до утвердження моральності як абсолютної людської цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості. Цінності освіти і виховання / Заг. ред. О. В. Сухомлинська. Київ, 1997. С. 8-11.
2. Болтівець С.І. Духовність і мораль у молодіжному середовищі. *Дивосвіт*. 2003. № 2. С. 252-254.
3. Боришевський М. Й. Ціннісні орієнтації в особистішому становленні сучасної молоді. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. 2003. Т. V. Ч 5. С. 34-42.
4. Васютинський В.О. Ціннісно-орієнтаційні площини сучасного українського суспільства. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук, праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. 2006. Т. 8, вип. 6. С. 40-45.
5. Киричук О. В., Карпенко З. С. Аксіологічні проєкції духовності // Цінності освіти і виховання. Київ, 1997. С. 50-53.

УДК: 159.98

Ярослава Бугерко

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Ірина Бойчук, Вікторія Порплиця

здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЯК ВНУТРІШНІЙ РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ

У сучасній психології спостерігається підвищена зацікавленість до наукових розробок у форматі ресурсного підходу. Однією з причин є затяжний кризовий

стан суспільства, а в Україні на цей фактор накладається ще й стан гострої фази війни з РФ, який триває вже два роки. Відтак зрозумілим є прагнення людини знайти як зовнішні, так і внутрішні ресурси своєї особистості, щоб вижити та реалізуватися.

Важливою і навіть необхідною умовою розвитку особистості в складних реаліях сьогодення є усвідомлення нею власних можливостей і ресурсів - тих якостей, завдяки яким людина досягає мети, розвиває психологічну стійкість до стресових ситуацій та покращує здатність до когнітивної структуризації навколишнього буття. Чітке розуміння своїх особистісних рис, орієнтацій, цінностей, знання своїх можливостей і резервів, розуміння, як тебе бачать оточуючі – важливий показник зрілості і життєвої стійкості людини.

Життєстійка людина – це особистість, здатна до ефективної, гнучкої саморегуляції діяльності, що дає їй можливість контролювати власну працездатність, будувати ефективну соціальну взаємодію та знаходити оптимальні шляхи саморозвитку у складних життєвих обставинах. Така особистість частіше відчуває задоволеність своєю працею і як наслідок демонструє високу ефективність діяльності у різних сферах життя [1, с. 29].

Дослідниками [1 - 4] підтверджено той факт, що життєві труднощі по-різному впливають на поведінку людей: одні, під впливом стресу мобілізуються, знаходять резервні особистісні ресурси, досягають успіху, а інші навпаки, впадають у стан апатії, байдужості, намагаються сховатися, бояться змінювати що-небудь. Стійкість перед труднощами визначається перш за все здатністю людини швидко пристосовуватися до будь-яких життєвих змін та відновлюватися фізично і психічно за допомогою внутрішніх ресурсів. До основних ресурсів відносяться: стресостійкість; особистісні якості (осмислена і продуктивна реалізація своїх властивостей і здібностей); копінг-ресурси (здатність досягати поставлених цілей); екзистенційні (свободи, сенсу, прийняття, віри); психологічні (надії, віри, мужності, творчості, уміння оновлювати власні резерви, любові, роботи, допомоги, знання власних можливостей, рефлексивні спроможності, успіх, доброта, впевненість, відповідальність) [2; 4].

Серед найважливіших складових індивідуальних ресурсів людини виділяють життєстійкість. Однак існують різні погляди на її змістовне наповнення, так, одні дослідники розглядають особистісні риси (воля, локус контролю, сила Я) як необхідні складові життєстійкості, котрі визначають успішність діяльності та розвитку людини. Інші (Masten, Reed) виділяють емоційну стійкість, сміливість, здатність контролювати свої бажання, домінантність, стриманість, самотійність, адекватність, усвідомленість цілей, смислу та сенсу життя [3].

Власне, психологічна життєстійкість особистості проявляється у вмінні ефективно існувати всупереч життєвим перешкодам та труднощам, це здатність людини будувати плани та втілювати їх в життя, налагоджувати і підтримувати

стосунки, адаптуватися до несприятливих змін, стресових ситуацій та долати їх, зберігаючи баланс між пристосуванням до нових вимог та прагненням жити гармонійно і повноцінно. Вона впливає на загальний рівень благополуччя, психологічного здоров'я та ефективність людини.

Аналіз наукових джерел показує, що до основних факторів, які впливають на психологічну стійкість, відносяться:

- самооцінка та самовизначення (визначення власних цінностей, можливостей, норм поведінки та критеріїв оцінки себе і своїх досягнень);
- соціальна підтримка та міжособистісні стосунки;
- емоційний інтелект (вміння усвідомлювати та керувати власними емоціями та розуміти емоції інших людей);
- адаптивність (здатність лише не швидко адаптуватися до нових ситуацій, а й навчатися з них);
- навички релаксації, медитації та фізичної активності;
- адекватне сприйняття ситуації та оптимістичне ставлення до життя.

Збалансована комбінація зазначених факторів сприяє розвитку та підтримці психологічної стійкості. Важливий вплив на життєстійкість особистості чинять її цінності. Дослідження показали, що більш життєстійкими є ті люди, які мають позитивні цінності, наприклад, щирість, самоповагу, взаємодопомогу, відданість. В той час, як менш життєстійкі люди – це ті, хто керується агресією, маніпуляціями та злочинними схильностями.

Аналіз наукової літератури показав, що існує певний взаємозв'язок між життєстійкістю та кар'єрним розвитком людини. З одного боку, життєстійкість сприяє розвитку кар'єри, оскільки допомагає людям справлятися з викликами, невдачами та невизначеністю на ринку праці, позитивно сприймати зміни та можливості, бути готовими до навчання та особистісного розвитку, проявляти креативність та проактивність. З іншого, розвиток кар'єри сприяє підвищенню життєстійкості особи, оскільки дає людям можливість реалізувати свої сильні сторони, знайти задоволення від роботи, отримати соціальну підтримку і визнання, збалансувати роботу і особисте життя та забезпечити свій економічний добробут.

Проаналізуємо дане явище на прикладі людей, котрі досягли значного успіху в кар'єрі. Всім їм характерні такі якості як самоповага, самоефективність, рішучість, гнучкість, оптимізм і відповідальність. Прикладом можуть слугувати: Джоан Роулінг, авторка серії книг про Гаррі Поттера, яка пережила складний період життя, але завдяки своїй наполегливості та таланту стала однією з найуспішніших письменниць. Нельсон Мандела провів понад 27 років у в'язниці і все ж таки став президентом Південної Африки, символом боротьби за свободу. Стівен Кінг свого часу отримав дуже багато відмов від видавців, але пізніше став відомим автором багатьох бестселерів. Опра Вінфрі почала свою кар'єру як ведуча радіо, але завдяки надзвичайній наполегливості, самоефективності, життєстійкості

стала однією з найвпливовіших осіб в медіа-галузі. Ілон Маск, засновник SpaceX і Tesla, мав численні труднощі та невдачі, але продовжував працювати над своїми цікавими проєктами і став відомою особою.

Таким чином, життєстійкість – важливий ресурс особистості, який впливає на успішність та якість життя і може бути важливим фактором у досягненні особистих та професійних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. *Природа життєстійкості та умови її формування, структура життєстійкості*. Київ, 2009. С. 24-32.

2. Бугерко Я. Буттєвість духовності в оптиці методологічного аналізу. *Психологія і суспільство*. 2017. № 1. С. 62–72.

3. Masten A.S., Reed M.-G. Resilience in development. Snyder, Lopez S.J. (eds.). *Handbook of positive psychology*. Oxford: University Press, 2002. P. 77-88.

4. Hobfoll S. E. Conservation of resources theory: its implication for stress, health, and resilience. In *The Oxford Handbook of Stress, Health, and Coping* / ed. S. Folkman, pp. 127–47. New York : Oxford Univ. Press. 2011.

УДК: 364-4

Зоряна Крупник

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Ірина Стасієва

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

РЕСУРСИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Сьогодні неухильно зростає кількість психотравмуючих, фруструючих і стресогенних чинників, які негативно впливають на професійне благополуччя і здоров'я фахівців соціальної сфери. Одним із таких чинників можна вважати великий обсяг фахових вимог, який на сучасному етапі розвитку суспільства пред'являється до них як професіоналів. Іншим чинником є процеси постійної інтенсифікації праці, що передбачають високий рівень відповідності вимогам та стабільності під час здійснення фахівцем соціальної сфери своєї професійної діяльності. Ця професія відноситься до категорії особливо вразливих перед стресом, адже фахівець соціальної сфери почасти змушений вирішувати різноманітні професійні завдання за умов нестачі часу та інформації, постійного

відкритого контакту з людьми, що вимагає від нього значних емоційних та енергетичних витрат. Професійна діяльність сучасного фахівця соціальної сфери потребує постійної та максимальної мобілізації його особистісних ресурсів, що негативно відбивається на його стресостійкості.

Стрес у діяльності фахівця соціальної сфери пов'язаний із високою соціальною відповідальністю професії. Він зумовлений наявністю великої кількості не завжди втілюваних вимог, які пред'являються до нього як до професіонала. Для його професійної діяльності характерні стресові ситуації, що виникають внаслідок різноманітності професійних проблем та завдань, для вирішення яких часто необхідно діяти по-новому, при дефіциті інформації та часу, у незнайомих чи несподіваних ситуаціях. Стрес у професійній діяльності фахівців соціальної сфери має накопичувальний характер.

Проблема дослідження стресу традиційно викликає великий інтерес науковців і практиків, пов'язує між собою багато фундаментальних та прикладних досліджень. Значний науковий досвід з проблеми вивчення та боротьби зі стресами накопичений за кордоном. Постійно зростає інтерес до вивчення теми стресу та стресостійкості у вітчизняній науці. Цією проблематикою займалися знані українські вчені Л. Карамушка [1], В. Корольчук [2], В. Москалець [4], С. Яковенко [3]. Однак, незважаючи на наявність значної кількості досліджень, що розкривають психологічні проблеми стресу та стресостійкості фахівців соціальної сфери, ще залишається чимало питань, які пов'язані із ресурсно-особистісним забезпеченням стресостійкості фахівців соціальної сфери у процесі провадження ними професійної діяльності.

Мета дослідження: вивчення ресурсних чинників підвищення стресостійкості фахівця соціальної сфери як системної, інтегративної, динамічної властивості особистості.

Фахівець соціальної сфери – це професія, що належить до категорії, особливо вразливої перед стресом. Робота соціального працівника є однією із основних психологічно напружених видів діяльності та входить до групи професій із найбільшою присутністю стресових чинників. Очевидно, що стресостійкість є однією з характеристик фахівця соціальної сфери, яка забезпечує виконання професійних завдань без шкоди для здоров'я та якості діяльності. Тому проблема підвищення стійкості до стресів фахівця соціальної сфери як професійно важливої якості нині стоїть особливо гостро.

Стресостійкість фахівця соціальної сфери як інтегративна характеристика його особистості визначається єдністю емоційного, поведінкового та когнітивного компонентів при домінуванні останнього, який передбачає специфіку розумових процесів ефективного реагування та засвоєння соціального досвіду, вміння ставити цілі, досягати результату, здатність до рефлексії та розуміння себе, інших людей та їх взаємовідносин. Усвідомлене включення та управління ресурсами адаптації, захисту має вирішальне значення у перетворенні стресових ситуацій з непереборних

у переборні. Підвищення стійкості до стресів фахівця соціальної сфери може забезпечуватися за рахунок технології, побудованої на ідеї актуалізації та активізації психологічних ресурсів особистості, заснованої на принципах покерованості і варіативності. Технологія подолання стресу передбачає зrealізацію індивідуального та диференціального підходів з урахуванням своєрідних якостей та типових властивостей особистості через послідовне проходження стадій підвищення стресостійкості.

Дослідження особливостей стресостійкості та психологічних ресурсів фахівців соціальної сфери дало змогу констатувати, що значна їх частина має недостатній рівень стійкості до стресу. Досліджувані, які мають низькі показники стресостійкості, значно частіше використовують психологічні механізми захисту та неефективні стратегії подолання стресу порівняно з високостійкими. Стійке підвищення рівня стійкості до стресів дозволяє, у свою чергу, посилювати і накопичувати психологічні ресурси подолання і протистояння стресу, забезпечуючи досягнення стійкого результату у формуванні стійкості до стресів.

Більшість професіоналів соціальної сфери демонструють високий розвиток моральних якостей, розвинене почуття обов'язку та відповідальності, високу нормативність поведінки та жорсткий самоконтроль, сумлінність. Вони мають конкретне мислення, що говорить про орієнтацію на певну, реальну діяльність і можливі труднощі, що виникають при вирішенні абстрактних завдань. Крім того, їм притаманні цілеспрямованість, активність, здатність приймати самостійні неординарні рішення, схильність до прояву лідерських якостей. У взаємодії з оточуючими професіонали характеризуються комунікабельністю і дипломатичністю, толерантністю і емоційною витриманістю. Вони легко адаптуються та встановлюють міжособистісні контакти, відкриті та готові до співпраці. Емоційна сфера фахівців відрізняється стійкістю та стриманістю у прояві почуттів. У той же час вони довірливі та здатні співпереживати людині. Також цій групі працівників властива певна розслабленість, спокій і незворушність.

Усе вищезазначене перманентно супроводжується стресовими ситуаціями, які доводиться долати у процесі їхнього фахового поступу як професіоналів соціальної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карамушка Л. М. Психологічні особливості професійного стресу у працівників медичних установ. Головний лікар. 2009. № 12. С. 88-93.
2. Корольчук М. С. та ін. Психологічні особливості віддалених наслідків стресогенних впливів. К., 2014. 275 с.
3. Психологія суїцидальної поведінки: діагностика, корекція, профілактика / під ред. С.І. Яковенка. Київ: РВВ КІВС, 2000. 200 с.
4. Психологія суїциду : навч. посіб. / за ред. В. П. Москальця. Івано-Франківськ: Плай, 2002. 260 с.

Тетяна Надвинична

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Анастасія Франчук

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПРОБЛЕМА ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ КЕРІВНИКА В ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ

З точки зору наукового дослідження, управлінська діяльність – поліаспектна та складна проблематика, адже передбачає вивчення багатьох складових – вибір стилю управління, організація роботи колективу, планування діяльності організації та власного часу тощо. Серед такої різноманітності проблем, аналіз індивідуальних якостей керівника є одночасно, однією із найбільш традиційних та найскладнішою сфер дослідження управлінської діяльності. Вона стосується вивчення ефективності управлінської діяльності в цілому в залежності від індивідуальних якостей суб'єкта; дослідження структури особистості управлінця; проблема управлінських та організаторських здібностей; дослідження, пов'язані з питаннями відбору, підбору, атестації управлінських кадрів; питанням щодо впливу системи індивідуальних якостей на стильові особливості управління [1; 2; 3 та ін.]. Зважаючи на таке різноманіття аналізованих складових, у літературних джерелах все частіше зустрічається сукупний термін - «структура особистості керівника», кінцева мета вивчення якого полягає у визначенні набору індивідуальних якостей, які забезпечують ефективну реалізацію управлінської діяльності, а напрямок, в якому здійснюються такі дослідження отримав назву «персонологія». Науковці, які його представляють, намагаються зрозуміти, які переваги та недоліки людської поведінки, сприятимуть чи перешкоджатимуть успішній самореалізації індивіда в здійсненні керівної функції.

Ґрунтовний аналіз цілої низки літературних джерел уможливив виокремлення 4 основних напрямків досліджень даної проблематики, які найбільшою мірою узгоджуються з вивченням впливу особистісних якостей на процес керівництва в теорії управління – *диспозиційний, науково-бігевіоральний, соціально-когнітивний і когнітивний*.

У *диспозиційному* напрямі (Р. Кеттелл, Г. Айзенк, Г. Олпорт та ін.) центральною ідеєю є думка про те, що вивчення особистості має бути представлено двома загальними ідеями. Перша полягає в тому, що люди володіють широким набором схильностей реагувати певним чином в різних ситуаціях. Це означає, що вони демонструють певну сталість у своїх вчинках, думках, емоціях,

незалежно від перебігу часу, подій та життєвого досвіду. Друга основна ідея диспозиційного напрямку пов'язана з тією обставиною, що немає двох людей, точно схожих один на одного. Отже, стосовно управлінської діяльності, можна говорити про наявність у суб'єкта процесу управління якогось якісно своєрідного особистісного конструкту, застосовуючи який у процесі управління індивід буде ефективним або неефективним керівником [2].

Науково-бігевіоральний напрям представлений думкою про те, що особистість – це той досвід, який людина набула протягом життя. Іншими словами – вплив довкілля визначає нашу поведінку. Головний ідейний натхненник даної позиції Б.Ф. Скіннер визнавав два основних типи поведінки: респондентне, як відповідь на знайомий стимул, і оперантне, що визначається і контрольоване результатом, що йде за ним. Саме останнє стало предметом його уваги при дослідженні Робота автора зосереджена майже повністю на різноманітній проблематики, в тому числі і управлінської діяльності. Так як при оперантному навчанні організм діє відповідно до вимог оточення, виробляючи результат, що впливає на ймовірність того, що поведінка повториться, автор пропонує використовувати різноманітні прийоми тренувань для розвитку тих чи інших якостей, необхідних для ефективного керівництва: спілкування, організаторських здібностей, розв'язання конфліктних ситуацій тощо [5].

Подальший розвиток бігевіористичних поглядів призвело до створення нової теорії – *соціально – когнітивного спрямування* (А. Бандура, Д. Роттер та ін.). Основною ідеєю стало припущення про те, що поведінка людини регулюється не лише факторами оточення, а й складними взаємодіями між внутрішніми явищами (включаючи віру, очікування, самосприйняття). При цьому сформувані та розвинути необхідні управлінські якості та вміння можна за допомогою моделювання чи навчання через спостереження, яке регулюється чотирма взаємопов'язаними факторами – процесами уваги, збереження, рухового відтворення та мотивації [3]. При цьому надзвичайно важливу роль відіграє механізм саморегулювання, яке включає самоспостереження, судження та самооцінку. Пізніше, такий погляд на дану проблематику, змусив науковців включити до аналітики ще й когнітивний механізм самоефективності для пояснення деяких аспектів психосоціального функціонування. Концепція самоефективності належить до усвідомлення людиною своєї здатності вибудувувати поведінку щодо специфічного завдання чи ситуації. Самоефективність набувається з чотирьох основних джерел: вибудовування поведінки, опосередкований досвід, вербальне переконання та емоційне піднесення. Завдяки застосуванню концепції самоефективності, керівник, використовуючи успішний особистий досвід, зможе адекватно вибудувувати свою поведінку для вирішення складних завдань у процесі управління [3].

Д. Келлі, який надавав особливого значення когнітивним процесам як

основної риси функціонування людини, став представником *когнітивного напрямку* в теорії особистості Його провідна теорія, що отримала назву *психологія особистісних конструктів*, пропонує розглядати особистість як своєрідного дослідника, який прагне зрозуміти, інтерпретувати, передбачати та контролювати світ своїх особистих переживань для того, щоб ефективно взаємодіяти з ним [4].

На основі цієї думки автор сформулював вкрай важливий для сфери людських відносин висновок про спільність. Зокрема, він припустив можливий, що поєднує зв'язок між індивідуальною та суспільною психологією Беззастережне твердження, що стійкі та щирі людські відносини не можуть розвиватися, якщо, принаймні, один із людей не намагається стати на місце іншого, може пояснити ті проблеми спілкування, які виникають у людей у різних ситуаціях, починаючи від щоденних розмов (з батьками, родичами, друзями, сусідами) та закінчуючи міжнародними справами. Світ без війни може, зрештою, залежати від можливості людей (особливо глав держав) точно аналізувати інтерпретаційні процеси інших [4].

Таким чином, аналіз індивідуально-психологічних особливостей особистості за допомогою низки персонологічних теорій і теорій науки управління дає змогу виділити деякі групи якостей, що володіють певними достоїнствами і недоліками стосовно соціалізації особистості, її самореалізації, взаємодії з соціумом. Методологічний аналіз особистості є основою для подальшого дослідження її структури, діяльнісного виміру в теорії управління для більш точного, поглибленого і розширеного визначення конструктів професійно-важливих і професійно негативних якостей особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прищак М. Д. Психологія управління в організації: навч. посіб. / М. Д. Прищак, О. Й. Лесько. Вінниця, 2012. 141 с.
2. Allport G.W. The person in psychology: Selected essays. Boston: Beacon Press. 1968. 420 p.
3. Bandura A., Wood R. Effect of perceived controllability and performance standards on self – regulation of complex decision – making. Journal of Personality and Social Psychology. 1989. pp. 56, 805 - 814.
4. Kelly G. The psychology of personal constructs (Vols. 1 and 2). New York: Norton. 1955. 320 p.
5. Skinner B. F. Reflections на behaviorism and society. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. 1978. 324 p.

Оксана Коваль

директор Навчально-наукового інституту комунікацій, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Михайло Лилик

здобувач другого магістерського рівня вищої освіти освітньої програми «Психологія перемовин та медіація» Навчально-наукового інституту комунікацій, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ МЕДІАТОРА

Медіація – це структурований інтерактивний процес, метод вирішення суперечок із залученням медіатора, у якому неупереджена третя сторона нейтрально допомагає сторонам медіаційного процесу у суперечці вирішити конфлікт за допомогою спеціальних методів спілкування та переговорів. Усіх учасників медіації заохочують брати активну участь у процесі задля задоволення інтересів усіх сторін конфлікту.

Загалом, це міждисциплінарна область знань, що спирається на право, соціологію, і, поза сумнівами, на психологію. Без психологічних знань підготовка медіатора за визначенням виявляється неповною та односторонньою. Адже в будь-якій суперечці сходяться не тільки інтереси, а й позиції, характери, звички та уявлення конкретних людей. Без розуміння цього факту, без уміння розібратися в психологічній складовій конфлікту, неможливо вичерпати суперечку та домогтися стійкої та здійсненої угоди між її сторонами.

Медіатор використовує широкий спектр прийомів, щоб направити процес у конструктивне русло та допомогти сторонам знайти оптимальне рішення. Медіатор сприяє тому, що він керує взаємодією між сторонами та сприяє відкритому спілкуванню.

Багатьом навичкам медіації можна навчитися. Розвиток кваліфікованого медіатора вимагає наявності спеціальної освіти та досвіду спілкування з людьми в будь-яких умовах і обставинах. Визначення «кваліфікованого медіатора» вимагає не тільки відповідної освіти, а й відповідних рис характеру та якостей особистості [1].

Виходячи із специфіки професійної діяльності медіатора та його функцій, можна виділити риси, які дозволяють ефективно реалізувати принципи медіаційного процесу та риси, які дозволяють конструктивно діяти, вирішувати завдання на кожній стадії медіації.

До першої категорії рис важливо додати етичний кодекс медіатора, який включає вміння створювати комфортне поле для взаємодії та не допускати ситуації приниження гідності учасників переговорів. Основними особистісними рисами, які дозволяють прогнозувати ці компетенції, можна виділили толерантність, етичну чутливість та моральність. Такі риси, як моральність та

нормативність поведінки дозволять дотримуватися важливих принципів медіаційного процесу – об'єктивність (збереження нейтралітету) та конфіденційність інформації [2].

До другої категорії рис можна віднести комунікативну компетентність, яка значною мірою забезпечує успішність медіаційного процесу. Наявність комунікативних навичок медіаторів передбачає знання стилю, методів взаємодії, стратегій вирішення спорів, технік активного слухання, переконливого впливу і вміння використовувати нетворкінг. Встановити контакт – це означає створити доброзичливу, довірливу та безпечну атмосферу, яка дозволила б сторонам відчувати себе комфортно і достатньо вільно в присутності медіатора. Щоб відображати зміст промови сторін, необхідно перефразувати їх висловлювання або узагальнити кілька висловлювань. Таким чином, сторона переконується, що її уважно вислуховують і розуміють. Відображення змісту допомагає краще зрозуміти себе, розібратися в своїх міркуваннях.

Комунікативні навички можна розвинути на основі емоційної стабільності, емоційної лабільності, домінуючих тенденцій, здатності застосовувати певні стратегії вирішення конфліктів і вибирати конструктивні стилі спілкування. Пізнання і відображення емоційного стану сторін є однією з головних технік медіації. Відображення емоційного стану тісно пов'язане з перефразуванням висловлених думок – різниця лише в тому, що в останньому випадку увага зосереджується на змісті, а при відображенні емоційного стану – на тому, що приховано за змістом. Відображення почуттів сприяє виникненню емоційного контакту, так як показує сторонам, що медіатор намагається відчувати їх внутрішній світ. Відображаючи почуття, слід враховувати всі емоційні реакції – позитивні, негативні й амбівалентні [1].

Важливим критерієм, що визначає успіх процесу медіації, є перспектива процесу медіації і здатність передбачити його завершення. Висококваліфікований медіатор повинен вміти прогнозувати і моделювати можливі варіанти розвитку переговорного процесу і формулювати питання, що дозволяють прояснити очікування сторін щодо процесу медіації і його результату. Прогностичні критерії для цих навичок є логічне мислення, вміння аналізувати ситуацію, розуміння висновків, креативності, проникливості, такту [2].

Наступним кроком у медіаційному процесі є розуміння змісту конфлікту. Для цього медіатор повинен вміти визначати контекст конфлікту, його глибину та значущість для клієнтів. Вміти аналізувати повідомлення сторін, застосовувати прийоми, наприклад, перефразування. За допомогою цього прийому медіатор перефразовує висловлювання клієнтів, не змінюючи змісту, з метою створення нових точок зору, нового сприйняття. Для того, щоб підійти до цілеспрямованого перефразування, медіатор повинен передусім з'ясувати, що відбувається між сторонами конфлікту, як вони себе презентують, якими методами захисту

користуються, при цьому не відволікаючись від слухання проблеми. Прогностичними характеристиками виявлення цих можливостей є проникливість, дипломатичність [3].

Робота над інтересами та потребами учасників переговорного процесу вимагає від медіатора знань та вмінь ведення переговорів, володіння технічними прийомами, зокрема прийомами формулювання різного роду запитань. Найбільш поширеними є відкриті запитання, які відкривають простір для формулювання власних інтересів; перефразування.

Отже, виділені критерії діяльності медіатора на кожному з етапів медіації дозволяють окреслити психологічний профіль особистості медіатора. Він включає в себе ряд практичних вмінь та навичок, а також особистісні якості, які необхідні для реалізації основних принципів процесу медіації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bush R.A.B., Folger J.P. The Promise of Mediation: The Transformative Approach to Conflict. CA, Jossey-Bass Publisher; Revised edition, 2004. Vol.19. P. 304.
2. Tolochek, V.A. Continuum «makings-abilities-professionally important qualities-competencies»: Open questions. Psychological Journal. 2020. Vol. 41(4). P. 32-45.
3. Levine J., Moreland R. Progress in social psychology. Ann. Rev. Psychol. 2018. Vol. 41. P. 585–634.

УДК: 159.942/.944.4-053.2: 159.98:355.01

Юлія Немерюк

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD),
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна)*

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ СТРАХУ І ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У ДІТЕЙ

Військові події в Україні вимушено змінили життя кожного українця, оселивши в ньому небезпеку, страх за рідних, свої домівки, страх перед новим життям та соціокультурним простором, позбавивши впевненості у майбутньому.

Діти так само як і їх батьки змінюють своє світосприйняття, під впливом військових подій, втрачають базові почуття безпеки і спокою. Їм страшно і тривожно в нових реаліях, особливо якщо батькам чи близькому оточенню не вдається опанувати себе та дати впевненість у майбутньому, заспокоїти та спільно прожити важкі часи.

З метою зменшення негативних наслідків від травмуючих подій на психіку дитини, актуальним є пошук нових інструментів втручання для проведення психокорекційної роботи по усуненню негативних наслідків травмуючих життєвих подій.

Страх і тривога є підґрунтям багатьох тривожних розладів. За визначенням, наданим американською психіатричною асоціацією страх – тривожна емоція, що виникає внаслідок реальної або уявної загрози, а тривога – очікування (тобто страх) потенційної загрози в майбутньому [4, с. 189].

«Під час під стихійних лих і глобальних криз діти піддаються підвищеному ризику розвитку страхів, пов'язаних із такими подіями» [5, с. 262]. Так, серед дітей, які брали участь у дослідженні та проживали у м.Києві під час війни в Україні 70% дітей серед своїх страхів назвали страх війни [3, с. 441]. «Ігнорування страхів призводить до їх посилення з часом» [5, с. 262], що обумовлює необхідність своєчасного виявлення та відповідного реагування на дитячі страхи і тривогу.

Підходи до проживання травмівних подій, реакції на ці події у кожного дорослого і дитини є різними: для когось – це підґрунтя для розвитку пост травматичного стресового розладу, для інших – ні. «Враховуючи зазначені обставини в психологічній науці сформовано два основні підходи: один із них орієнтується на концепт «травма», тоді як інший – на концепт «резилієнс»» [2, с. 208].

Термін резильєнтність ототожнюється і перекладається як «стресостійкість», «життєстійкість», «життєздатність» [1, с. 33] тощо. «В українській науці поняття «резилієнс» трактується як пружність – здатність до відновлення попереднього фізичного та психологічного станів» [2, с. 209].

Резильєнтність (англ. - resilience, resiliency) – це процес подолання дитиною своїх страхів і тривог з одного боку (в першому варіанті написання) та особистісна риса дитини, з іншого (в другому варіанті написання) [1, с. 33]. Для досягнення резильєнтності дитина має вміння використовувати інструменти для подолання своїх тривог і страхів.

Проте, діти часто не освоюють ефективних або відповідних навичок, які б допомогли їм впоратися з тривогою, страхом. За відсутності відповідних інструкцій діти використовують механізм уникнення у якості інструменту подолання тривоги, страху. Застосування механізму уникнення призводить до гірших результатів, розвитку тривожних розладів [5, с. 262].

«Реакція на страх складається з трьох компонентів: думок, емоцій і фізичних відчуттів» [5, с. 263].

«Позитивні емоції укріплюють фізичну, соціальну, емоційну та інтелектуальну здатність протистояти перешкодам і долати їх» [5, с. 266]. Г. Лазос зазначає, що емоційний інтелект, наявність позитивних стосунків з оточенням, адекватна самооцінка, впевненість у своїй ефективності; характер ранніх дитячо-батьківських стосунків і тип прив'язаності є факторами, що впливають на формування резильєнтності [1, с. 53].

Дослідження страхів дітей, що під час війни проживали в м.Києві показало, що за умови активної участі дорослих у формуванні уявлень дитини про безпеку під час воєнних подій діти, які пережили складні життєві події, зазвичай мають

більш ефективні стратегії подолання страхів, частіше використовували стратегії конструктивного контролю страху і рідше уникаючу поведінку [3, с. 443]. Розвитку резильєнтності також сприяє успішність у подоланні стресових факторів дитиною в повсякденному житті [5, с. 267].

Резильєнтність як здатність долати труднощі є важливим компонентом ефективного подолання страхів та тривоги і є «природним процесом у розвитку дитини» [5, с. 267] та однією із можливостей уникнути розвиненню розладів у дітей, пов'язаних із страхом і тривогою. «Резильєнтність відіграє важливу роль у здатності та формуванні посттравматичного зростання особистості» [1, с. 34]. Навчання дітей ефективним методам опановуючої поведінки, регулювання емоцій, інших механізмів контролю власних страхів та тривоги може стати запорукою здоров'я та благополуччя дітей у майбутньому.

Резильєнтність як особистісна риса дитини разом із цілеспрямованими заходами, направленими на формування у дитині цих рис, можуть стати ґрунтовною основою для формування механізмів подолання страхів, тривоги та пов'язаних із ними розладів, сприятиме закріпленню результатів формування у дитини ефективних методів регулювання емоцій, зробить її успішнішою на шляху подолання щоденних складнощів.

Саме тому важливою задачею перед фахівцями, що надають психологічні послуги є вивчення і застосування актуальних механізмів та методик подолання страхів і тривоги у дітей у світі, який змінюється, з метою формування резильєнтності дитини. Зазначені методики, інструменти можуть стати одним із шляхів психокорекції тривожних розладів у дітей, що пов'язані із страхом і тривогою.

Г. Лазос зазначає про існування достатньо вичерпного спектру дослідницького інструментарію, за допомогою якого є можливим виявлення як рівня резильєнтності, так і різноманітних факторів, які включені до її конструкту відповідно до вікових груп досліджуваних. Водночас він акцентує увагу на відсутності будь-яких оригінальних вітчизняних методик для таких досліджень, так само як і перекладених, валідизованих на вітчизняній вибірці [1, с. 54].

Зважаючи на викладене, перспективою подальших досліджень може бути переклад та перевірка подальшої валідності інструментів для дослідження рівня резильєнтності у дітей, впровадження інструментарію, спрямованого на формування у дитини резильєнтності у психокорекційну практику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазос Г. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Т. 3, № 14. 349 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf (дата звернення: 16.10.2023).

2. Марціновська І. Ризилієнс підхід у психолого-педагогічній корекції травматичних та стресових станів. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2019. № 14. 344 с. URL: <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2019-14.205-218> (дата звернення: 18.10.2023).

3. Чекстере О. Зміст дитячих страхів та копінг-стратегій в умовах війни. *Українська психологія. XXI століття. Початок (дні української психології в Берліні)* : науково-практ. конф. з міжнар. участю, м. Київ, 27 квіт. 2023 р. Київ, 2023. 506 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735227> (дата звернення: 16.10.2023).

4. American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition. 5th ed. Washington, DC London, England : American Psychiatric Association, 2013. 947 p. URL: [https://repository.poltekkes-kaltim.ac.id/657/1/Diagnostic%20and%20statistical%20manual%20of%20mental%20disorders%20_%20DSM-5%20\(%20PDFDrive.com%20\).pdf](https://repository.poltekkes-kaltim.ac.id/657/1/Diagnostic%20and%20statistical%20manual%20of%20mental%20disorders%20_%20DSM-5%20(%20PDFDrive.com%20).pdf) (date of access: 17.10.2023).

5. Leppma M., Szente J., Brosch M. J. Advancements in Addressing Children's Fears: A Review and Recommendations. *The Professional Counselor*. 2015. Vol. 5, no. 2. 317 p. URL: <https://tpcjournal.nbcc.org/wp-content/uploads/2015/03/Pages%20261%E2%80%9393272.pdf> (date of access: 13.10.2023).

УДК: 159.923+316.61+73

Оксана Печіль

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія, Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка (Україна)*

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОЦІННОСТІ У ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

В результаті трансформації сучасного суспільства, що відбувається в результаті значних соціальних катаклізмів, у багатьох людей спостерігається криза самоцінності, що може призвести до знецінення особистості. Відтак, пріоритетним завданням є створення умов для якісно нової підготовки молодих людей до життя, не втрачаючи при цьому їхньої індивідуальної своєрідності, власної неповторності та духовності. Реалізація окреслених завдань неможлива без поглибленого науково-психологічного опрацювання проблеми розвитку самоцінності особистості в період ранньої дорослості. Аналіз наукових джерел з окресленої тематики дає змогу стверджувати, що проблема самоцінності особистості визначається, з одного боку, як процес входження, індивідуалізації та інтеграції особистості в нових соціальних умовах, а, з іншого, – як процес становлення

особистісних якостей індивіда засобами соціалізації, навчання та виховання (Т. Вілюжаніна [1], Р. Костенко [8], М. Марусинець [2], В. Моргун [3], В. Панок [4], І. Періг [5], Л. Просандеєва [6], Г. Радчук [7], Г. Рудь [4] та ін.). Водночас, існує необхідність емпіричного вивчення психологічних особливостей переживання самоцінності у період ранньої дорослості.

Мета статті – охарактеризувати результати дослідження психологічних особливостей переживання самоцінності у період ранньої дорослості. Аналіз психологічної літератури з проблем переживання самоцінності у період ранньої дорослості дав змогу констатувати, що розвиток самоцінності особистості відбувається у нерозривній єдності з фізичним, розумовим, морально-духовним, соціальним розвитком людини. Розвиток самоцінності особистості є процесом самоусвідомлення та ціннісного самоствавлення до власного Я, що актуалізує нові рівні відкриття особистісних цінностей і смислів у собі та піднімає до осмисленого самопереживання сутності ціннісного Я, внутрішньої свободи, самореалізації. Розвиток самоцінності особистості постає як цілісний, динамічний процес самоактуалізації зсередини, з самості особистісного, сприяє набуттю самовизначеності особистості, задоволенню її життєвих потреб, забезпечує специфічну мотивацію зростання над цими потребами. Процес розвитку самоцінності особистості нерозривно пов'язаний зі становленням її самосвідомості в період ранньої дорослості [61].

Проведений теоретичний аналіз проблеми переживання самоцінності у період ранньої дорослості [1; 2; 4; 6; 7 та ін.] дав змогу виділити її структурні компоненти: когнітивний, емоційний, мотиваційний, регулятивний. Їхнім смисловим «наповненням» є специфічне на кожному віковому етапі ціннісне самопізнання, емоційне самоствавлення, ціннісна мотивація та ціннісна саморегуляція. Кожна зі складових базується на певних рівнях розвитку.

Відповідно із визначеними завданнями дослідження, які полягали в виявленні психологічних особливостей переживання самоцінності у період ранньої дорослості, нами організовано й проведено емпіричне дослідження. Для участі в емпіричному дослідженні залучено вибірку із 50 студентів – майбутніх психологів старших курсів, віком 20-25 років. Для детального вивчення психологічних особливостей переживання самоцінності у період ранньої дорослості, виявлення їх знань, мотивів, переживань, відповідно до визначених структурних компонентів самоцінності у період ранньої дорослості, використано такі діагностичні методики: методика дослідження самоствавлення В. Століна, С. Пантелєєва [3] – використана для вивчення когнітивного компонента, опитувальник емоційного інтелекту «ЕМІн» Д. Люсіна [8] – для вивчення емоційного компонента, методика діагностики мотивації до успіху Т. Елерса [5] – для вивчення мотиваційного компонента, тест «Самооцінка сили волі» Є. Ільїна, Є. Феценко [3] – для вивчення регулятивного компонента.

За результатами використаних діагностичних методик, визначено рівні переживання самоцінності досліджуваними у період ранньої дорослості – високий, середній й низький (рис. 1).

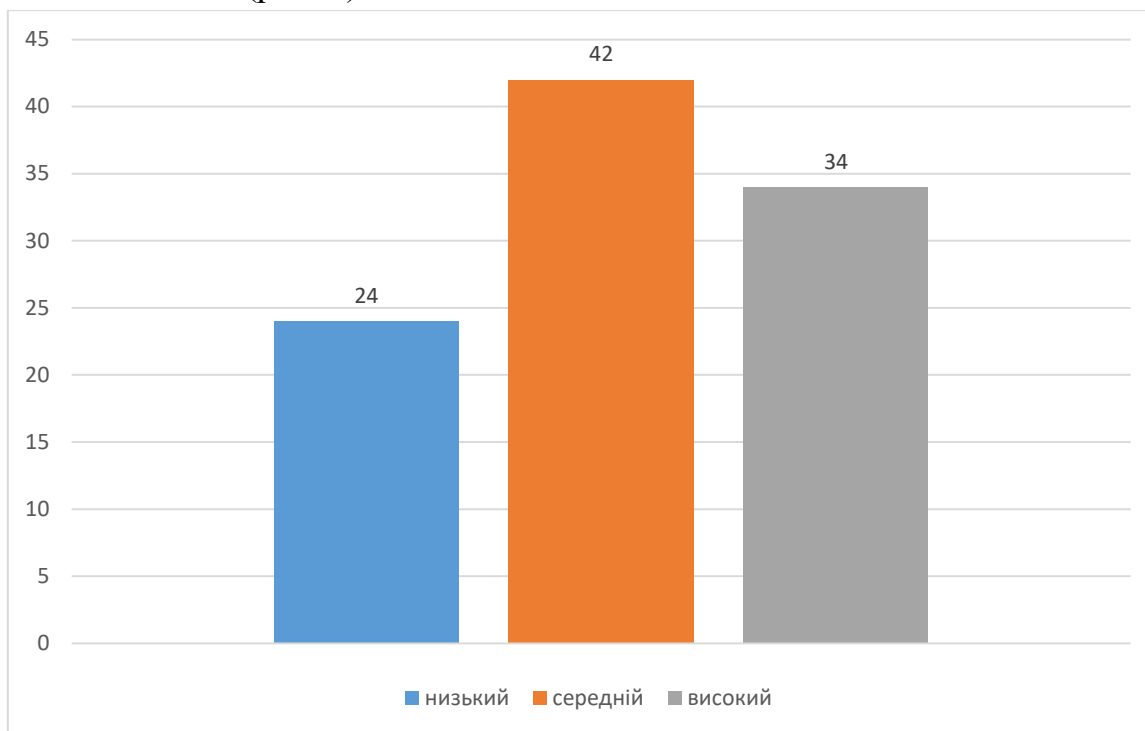

Рис. 1. Рівні переживання самоцінності у період ранньої дорослості

Так, високий рівень переживання самоцінності виявлено у 34% студентів. Вони характеризуються піднесеним настроєм, оптимізмом, впевненістю в своїх силах, вираженим прагненням до боротьби та відсутністю сумнівів, демонструванням своєї сили й можливостей, спрямованих на усвідомлення власної самоцінності. В них домінують оптимістичні емоційно-ціннісні переживання власного Я, що призводять до повноти життєвих відчуттів. Крім соціального і морального Я, у них розвинене духовне Я, що веде до емоційного самоприйняття кожного аспекту існування. Досконале управління емоціями, чуттєва насолода життям, почуття новизни й звершень у житті ведуть до глибокого емоційного переживання досліджуваними студентами цієї групи своєї самоцінності як джерела і сили власного життя.

Середній рівень переживання самоцінності виявлено у 42% студентів. Такий рівень самоцінності сприяє виконанню важливих особистісно і професійно важливих завдань, але при цьому супроводжується недостатньою вірою в свої сили, рішучістю до дій й невисоким прагненням до досягнення успіху. У них домінує оптимістичне емоційно-ціннісне переживання власного Я, але спостерігається звужений діапазон емоційних явищ. Крім соціального і морального Я, у студентів присутнє духовне Я, що призводить до емоційного самоприйняття. Ускладнення емоційно-ціннісного самоствавлення студентів цієї групи пояснюється внутрішніми інтимними переживаннями, перетвореннями

окремих ситуаційних емоцій у більш-менш збалансоване емоційно-ціннісне самоставлення. У них виявляється часткове освоєння і реалізація соціальних цінностей, а також переживання нової «самості», нового рівня ціннісного Я.

Низький рівень переживання самоцінності виявлено у 34% студентів. Їх можна характеризувати як таких, котрі не мають віри, рішучості й упевненості в своїх силах, проявляють замкнутість, страх, пригніченість, байдужість, напруженість. Значні переваги має афективно-оцінне переживання власного Я, при цьому спостерігається звужений діапазон емоційних явищ з переважанням песимістичних позицій. Незначне ускладнення емоційно-ціннісного ставлення до себе пояснюється лише афективними переживаннями інтимних стосунків віку. Виявляється майже повне ігнорування соціальних цінностей і взаємин. При цьому соціальне, моральне і духовне Я ще не стали смислом існування. Недосконале управління емоціями, чуттєве незадоволення життям, відсутність почуття новизни і звершень у житті веде до повного (часткового) нівелювання своєї самоцінності. Для самореалізації власного Я особистість зовсім не прикладає зусиль. Епізодичне переживання таких окремих форм ціннісних почуттів, як гідність та самоповага, пов'язане з крайніми варіантами виявлення дорослості, надмірним демонструванням самостійності.

Отже, в результаті проведеної діагностики виявлено 17 студентів із низьким рівнем переживання самоцінності. Зауважимо, що на цьому етапі у досліджуваних лише з'являється ціннісне ставлення до подій сучасного життя, а також лише формуються передумови розуміння свого ціннісного Я шляхом актуалізації установки на загальнолюдські цінності, недостатньо розвинений світогляд як система знань про політичне, економічне, культурне життя суспільства, недостатньо власних поглядів на оточуючий світ і місце в ньому кожної людини. Погляд таких студентів на своє ціннісне Я недостатньо глибокий. Особливості світосприймання їх виявляються в особистісних цінностях, потребах і інтересах, ідеалах і переконаннях, у мріях та життєвих планах на майбутнє, які часто характеризуються егоїстичністю, матеріалізмом. Вважаємо, що з метою переходу досліджуваних студентів на вищий рівень переживання самоцінності їм потрібно взяти участь у тренінговій програмі розвитку самоцінності у період ранньої дорослості. Участь у вказаній програмі дасть змогу досліджуваним студентам розширити межі власного Я, поглибити свої емоційно-ціннісні переживання, відновити ціннісно-сміслові ставлення до себе, що позначиться на розвитку самоцінності особистості, передбачуваності та послідовності у виборі стратегій поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вілюжаніна Т. А. Динаміка ціннісно-сміслові сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів : автореф. дис. канд. психол. наук. Київ, 2016. 20 с.

2. Марусинець М. М. Динаміка розвитку особистості у студентському віці. *Вісник післядипломної освіти*. 2010. Вип. 1 (2). С. 232–240.
3. Моргун В.Ф. Основи психологічної діагностики : навчальний посібник. Київ : Слово, 2012. 464 с.
4. Панок В. Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості : монографія. Київ : Ніка-Центр, 2016. 280 с.
5. Періг І.М. Практикум з психології : психодіагностичні методики для самопізнання. Тернопіль : Тайп, 2017. 96 с.
6. Просандєєва Л. Є. Психологічні особливості ціннісного Я. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2011. Т. XIII, ч. 6. С. 428-437.
7. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.
8. Цінності, соціальні цінності, ціннісні орієнтації : діагностичні методики : методичні рекомендації / уклад. Р.В. Костенко. Одеса : ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2005. 64 с.

УДК: 159.922

Валентин Кравченко

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що навчання студентів з особливими освітніми потребами є важливим аспектом їхньої соціалізації та інтеграції у сучасне суспільство як фахівців у певній професійній галузі, а також забезпечує їх конституційне право на здобуття вищої освіти. Навчання для студентів цієї категорії ускладнюється тим, що не завжди закладам вищої освіти вдається забезпечити рівний доступ до навчально-виховного процесу з урахуванням психофізіологічного стану таких студентів.

Тему методів оптимізації психофізіологічного стану та адаптації студентів з особливими освітніми потребами досліджували низка українських вчених, а саме: Буняк Н. А., Лазуренко, С. І., Півторак М. В., Мякушко Н. С., Таланчук П. М., Тюптя Л. Т. та ін.

Досліджуючи проблему адаптації студентів з особливими освітніми потребами, Буняк Н. А., зазначає, що важливим аспектом тут є якісна психофізіологічна підготовка таких студентів до майбутньої професійної діяльності, яка передбачає консолідацію зусиль педагогів, студентів та їх батьків, а

також системного підходу до вирішення цієї проблеми на рівні ЗВО та держави в цілому задля розроблення та впровадження новітніх освітніх програм, що враховує сучасні вимоги діагностики індивідуальних психологічних та фізіологічних особливостей здобувачів, а також методи ефективної індивідуальної та колективної психолого-педагогічної взаємодії з ними [1].

Таланчук П. М. виокремлює важливість вікового періоду на який припадає вступ і навчання у ЗВО, вказуючи на те, що юнацький вік характеризується підвищеною емоційною чутливістю, під впливом якої швидко змінюється психоемоційний і відповідно психофізіологічний стан особистості студента [4].

Лазуренко С. І. зазначає таке: “рання юність знаменується відкриттям для себе власного внутрішнього світу, розвитком здатності заглиблюватися в себе, в світ своїх переживань і психічних станів” [2, с. 40]. Саме на цьому віковому етапі становлення особистості студента з особливими освітніми потребами перебуває у точці біфуркації, де психолого-педагогічна допомога повинна спрямувати його життєву енергію й нову розвинену здатність на самопізнання та саморозвиток у закладі вищої освіти та за його межами.

Півторак М. В., зосереджує увагу на формуванні конкретних соціальних навичок під час інтеграції осіб з особливими освітніми потребами, обґрунтовуючи цю тезу тим, що велика кількість соціальних взаємодій уможлиблює розвиток особистісного та професійного потенціалу здобувачів внаслідок швидшого засвоєння професійних норм, навичок і способів професійної комунікації [3, с. 88].

Враховуючи те, що емоційна сфера особистості на даному віковому етапі постійно розвивається, зменшується кількість спонтанних та афективних реакцій з одного боку, а з іншого – з’являються нові потреби, зокрема естетичні, соціальні та інтелектуальні. На нашу думку, сучасний заклад вищої освіти, що має на меті ефективну педагогічну взаємодію із студентами з особливими освітніми потребами повинен опиратися на задоволення даних потреб шляхом постановки та реалізації таких завдань: 1) формування у студентів цієї категорії позитивної “Я концепції”; 2) розвиток комунікативних навичок та стилю спілкування студентів, вдосконалення їх емоційного інтелекту; 3) залучення здобувачів до розробки та впровадження соціальних та культурних проєктів; 4) впровадження спеціальних дисциплін з фізичної культури традиційного та паралімпійського спрямування задля покращення психофізичного стану здобувачів та підвищення пізнавального потенціалу.

Підсумовуючи вищевикладене, висновуємо, що запорука оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами полягає у застосуванні психологічного інструментарію традиційного та інноваційного плану, з-поміж якого ми виокремлюємо такі методики: 1) аутотренінг як засіб психологічної та фізичної релаксації; 2) методики формування позитивного “Я образу” шляхом актуалізації прагнення до самопізнання та розвитку саморефлексії; 3) психокорекційні вправи, спрямовані на формування у здобувачів цілісного та предметного сприйняття навчальних дисциплін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буняк Н. А. Інклюзивне освітнє середовище в системі освіти України. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції : у 2 ч.* (м. Тернопіль, 11-12 квітня 2019 р.). Тернопіль : Тайп, 2019. Ч. 1. С. 68–70.
2. Лазуренко С. І. Психофізіологія установок в регуляції моторики людини: монографія. Київ: Ун-т «Україна», 2011.
3. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю в контексті освітньої діяльності ВНЗ: монографія. М. В. Півторак та ін.; за заг. ред. Я.В. Новака. Біла Церква: Білоцерківдрук, 2018.
4. Теоретико-методологічні засади та технології інклюзії у ЗВО. Досвід Університету «Україна»: кол. Монографія. П. М. Таланчук, М. С. Чайковський та ін.; за наук. ред. П. М. Таланчука. Київ: Ун-т «Україна», 2018.

УДК:159.922

Сергій Неплохов

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ВІДПОВІДНІСТЬ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИМ ПАРАМЕТРАМ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАНОВЛЕННЯ МЕНЕДЖЕРА-ПРОФЕСІОНАЛА

Сучасні державотворчі тенденції, що відбуваються в Україні, ставлять високі вимоги до суб'єктів професійної діяльності, по-новому актуалізуючи дослідницький інтерес до різних аспектів професіоналізації [1].

Становлення менеджера-професіонала своєї справи є повсякчас актуальною проблемою, тому що траєкторія долі кожної окремої особистості, її щастя, самопочуття, задоволеність життям, фізичне і психічне здоров'я визначаються задоволеністю змістом професійної діяльності, ставленням до неї, рівнем професійних досягнень.

Проте систематичні зміни в умовах довколишнього соціуму та безперервна зміна соціальної ситуації зумовлюють все нові запити до особистості сучасного професіонала. Зростає потреба того, щоб справжній професіонал у своїй справі був конкурентоспроможним та володів здатністю до швидкої адаптації щодо нових умов, сильними вольовими якостями, виявляв готовність до розумного ризику та високий рівень стійкості до стресу, прагнув до успіху і лідерства, до того ж був здатний домінувати в виняткових умовах.

Процес професійного становлення передбачає також правильне та конструктивне визначення тих кар'єрних орієнтацій та професійних нахилів котрі допоможуть особистості проявити себе в контексті оволодіння професією менеджера.

Професійне становлення менеджера — це не лише накопичення знань та досвіду практичної діяльності, а й формування ставлення до професії, здобуток професійної майстерності. В такому взаємозв'язку особистісних і операційних компонентів провідну роль, без сумніву, надають спрямованості свідомості: тому, як особистість усвідомлює свою роль і місце в майбутній професійній діяльності [2, с. 234].

Проблему професійного становлення майбутнього професіонала-менеджера досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Корольова І.І., Рукіє Ерсьозоглу, Карамушка Л.М., Москальов М.В., Романенко Н.А., Кулик Ю.Є. та ін.

До прикладу, досліджуючи проблему, Л.М. Карамушка та М.В. Москальов зазначають, що готовність майбутніх менеджерів до професійної діяльності є багатоаспектним, складним особистісним новоутворенням, що містить взаємозумовлені та функціонально пов'язані між собою компоненти:

— когнітивний (рівень глобального мислення, управлінських і професійних знань);

— мотиваційний (мотиви досягнення успіху, схильності до ризику, вибору професії);

— особистісний (рівні відповідальності, адаптаційної мобільності, рішучості);

— операційний (здатність розв'язувати професійні ситуації, готовність до підприємницької діяльності, здатність творчо і гнучко діяти в ситуації змін) [3, с. 31-32].

Досліджуючи професійну підготовку майбутніх менеджерів освітньої галузі, Корольова І.І. зазначає, що професіоналізм це системне утворення, яке охоплює вищий рівень досягнень особистості в обраній сфері діяльності, професійні здібності та компетентність, спрямованість, майстерність, постійний творчий пошук і само-реалізацію як професіонала в будь-якій галузі діяльності, а не лише менеджера [4].

Кулик Ю.Є. займався проблемою професіоналізації менеджерів провідних українських компаній та визначив основні фактори, що чинять найбільший вплив на професійне становлення менеджера – особисті якості, освіта, а також події, що сприяють розвитку досвіду управління [5].

Підсумовуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що 1) професіоналізм менеджера залежить від міри відповідності психофізіологічним параметрам (здатності до швидкої адаптації до нових умов, сильним вольовим якостям, готовності до розумного ризику, стійкості до стресу, здатності домінувати в виняткових умовах) тощо; 2) професіоналізм менеджера залежить від комплексу умінь, знань, навичок, особистісних якостей (сміливість, рішучість, сила волі, вміння направляти інших, широти кругозору, вміння користуватися технічними засобами) тощо; 3) результатом професійного становлення менеджера має стати усвідомлення індивідом себе як суб'єкта майбутньої професійної діяльності; 4) успіх кар'єрного зростання менеджера залежить від його професіоналізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буняк Н.А. Мотиваційна готовність майбутніх психологів до професійної діяльності. *Психологічна культура вчителя в контексті викликів сучасності* : Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю. ТОКІППО 5-6.04.2017. С.41-43.

2. Буняк Н.А. Теоретичні аспекти вивчення професійної самосвідомості студентської молоді. *Психологія і особистість*. № 2(12). 2017. С.232-240.

3. Карамушка Л. М., Москальов М. В. Психологічні умови підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації : Монографія. Київ : «Просвіта», 2011. 200 с.

4. Корольова І.І. особливості професійної підготовки майбутніх менеджерів освітньої галузі. *«Педагогічні науки» :Збірник наукових праць*. – Херсон. 2015. Вип. LXVIII. – С. 164-169.

5. Кулик Ю. Є. Детермінанти професійного становлення менеджерів в міжнародному бізнесі. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. № 5 (168). С. 111-115.

УДК: 159.944.4

Роман Петрик

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОСОМАТИЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИЙ КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ АДАПТАЦІЙНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що кількість психосоматичних розладів серед студентів невідомо зростає, причиною цього є низка визначальних факторів традиційного плану, до яких відносять: психологічні й соціальні труднощі переходу від шкільної освіти до ЗВО; нова система вимог до організації освітнього процесу; входження до нових соціальних груп; так і інноваційного плану, зокрема таких: світова пандемія COVID-19, в результаті якої навчальний процес відбувався в онлайн форматі, що спричинило десоціалізацію студентської молоді; військова агресія російської федерації, та тривалі воєнні дії на території нашої держави.

Проблему адаптації та психосоматичного здоров'я досліджували відомі вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Г. О. Балл, Г. Сельє, Г. П. Мозгова, Дж. Уотсон, Ж. Піаже, Н. А. Буняк, І. М. Візнюк, І. М. Грицюк, С. Д. Максименко та інші.

Визначення терміна “адаптація” було запропоноване у 1865 році німецьким фізіологом Г. Аубертом, який визначив його як здатність аналізаторів до зміни чутливості внаслідок пристосування органів чуття до діючих подразників – це тлумачення набуло широкого вжитку у медицині й біології та слугувало інтенцією до розроблення його теоретичного обґрунтування у царині психології.

На думку Ж. Піаже, адаптація – це спроможність людини перебороти труднощі конкретної життєвої ситуації за допомогою взаємодоповнюючих процесів асиміляції та акомодатії, що сприяють пізнавальному розвитку, в результаті якого з’являється гармонія між когнітивними структурами особистості та соціальним оточенням [2, с. 27-28].

В контексті інтеграції студентів до закладів вищої освіти, С. Д. Максименко визначає психологічну адаптацію як процес взаємодії особистості з навколишнім середовищем, в ході якого вона є психологічно включеною в його системи відносин з урахуванням специфічних особливостей [3, с. 8]. Результатом успішної адаптації є прийняття нових норм та цінностей сформованих в закладі вищої освіти, рольова пластичність поведінки, активна соціальна взаємодія та входження до неформальних, референтних соціальних груп.

Досліджуючи проблему адаптації студентів до навчання у закладах вищої освіти, Н. А. Буняк зазначає таке: “в умовах соціальних змін, пов’язаних з розвитком науки та техніки, а також інформаційним перевантаженням, специфікою інтерактивного спілкування збільшується число нових і невизначених за характером впливу факторів ризику, що впливають на нервово-психічне та соматичне здоров’я та зменшують адаптаційні резерви особистості” [1]. Звідси висновуємо, що психосоматичне здоров’я є одним із ключових чинників, які впливають на адаптаційні можливості студентів ЗВО. Тому окреме місце в нашому дослідженні займає наукове обґрунтування психофізіологічних критеріїв оцінки адаптаційних можливостей організму студентів закладів вищої освіти в умовах навчального стресу. До них відносять такі: а) зміни особливостей психофізіологічних функцій організму студентів в умовах постійного навчального стресу; б) зміни функціональних можливостей організму у період передекзаменаційного і екзаменаційного ситуативного навчального стресу; в) урахування даних психофізіологічного аналізу закономірностей зрушень провідних особливостей особистості студентів закладів вищої освіти, що відбуваються впродовж навчального року за перманентного навчального стресу [4, с. 69]. Наявність хронічного впливу стресу може спричинити прояв психосоматичних розладів. Психосоматичними розладами є симптоми і синдроми порушень соматичної сфери (різних органів та систем), які обумовлені індивідуально–психологічними особливостями людини та пов’язані із стереотипами поведінки, реакціями на стрес та способами переживання і вирішення внутрішнього конфлікту.

Г. Сельє виокремив три стадії реагування організму на стрес:

1) реакція тривоги, що породжує процес мобілізації резервів;

2) стадію опору, коли вдається успішно долати труднощі, тут організм загартовується та виробляє стійкість до непересічних викликів (біль, захворювання, перехолодження та ін.);

3) стадія виснаження, коли внаслідок надмірної тривалої або інтенсивної напруги виснажуються пристосувальні можливості організму, знижується його стійкість до захворювань та з'являються різні ознаки фізичного занепаду (зниження апетиту, розлади сну, втрата ваги, розлади серцево-судинної системи, шлунково-кишкового тракту та ін.) [5]. На третій стадії реакції організму студентів ЗВО на перманентний стрес відбувається зародження психосоматичного розладу, що перешкоджає процесу адаптації людини до нових життєвих і навчальних умов. Ця проблема є найпоширенішою з-поміж студентів 1-2 року навчання, саме тому для оцінки адаптаційних можливостей студентів ЗВО варто регулярно використовувати коректний психодіагностичний інструментарій, що допоможе визначити рівень психосоматичного здоров'я.

Підсумовуючи вищевикладене, ми дійшли таких висновків: 1) психосоматичне здоров'я є одним із найважливіших критеріїв при дослідженні адаптаційних можливостей студентів ЗВО; 2) навчання в закладах вищої освіти може стати джерелом стресу для студентів, що впливає як на їхнє психічне, так і на фізичне здоров'я. Дослідження в цій області можуть сприяти розробці ефективних стратегій підтримки психосоматичного здоров'я студентів, що сприятимуть покращенню адаптаційного процесу; 3) своєчасне діагностування рівня психологічного напруження, тривожності, здатності протистояння життєвим труднощам та психічної стійкості, психологічне консультування й, за потреби, психологічна корекція – є запорукою успішної адаптації студентів у закладі вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буняк Н. А. Адаптація студентів до навчання у вищих навчальних закладах. *Психологія і особистість*. 2013. № 1. С. 32–44.

2. Буняк Н.А. Загальна психологія : лекції. Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя. 2017. 300 с.

3. Максименко С. Д. Специфіка підготовки майбутніх спеціалістів у контексті економічної психології. *Наукові записки. Серія "Психологія і педагогіка"*. 2008. № 10. С. 6-10.

4. Мороз В. М., Макаров С. Ю. Психофізіологічний аналіз процесів формування тривожнісних та агресивних проявів особистості і адаптаційних можливостей організму студентів, що перебувають в умовах передекзаменаційного і екзаменаційного стресу. *Biomedical and Biosocial Anthropology*. 2017. № 27. С. 67-72.

5. Наугольник Л. Б. Психологія стресу. Курс лекцій. Львів: Ліга-Прес. 2013. 129 с.

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ПЕДАГОГІВ

В нинішніх реаліях функціонування українського суспільства проблема розвитку творчої особистості, здатної ефективно долати об'єктивно існуючі, загрозливі й небачені досі, виклики сьогодення є вкрай актуальною. «Освічені українці, всебічно розвинені, відповідальні громадяни і патріоти, здатні до ризику та інновацій, – ось хто поведе українську економіку вперед у ХХІ столітті» [1]. У цій ситуації очевидно, що Україна потребує нової генерації креативних фахівців соціогуманітарної сфери, від діяльності яких безпосередньо і головне опосередковано залежатиме ментальне благополуччя національного соціуму в цілому та кожної окремо взятої особистості громадянина зокрема.

Еріх Фром творчі здібності трактував як здатність дивувати і пізнавати, вміння знаходити адекватні рішення в нестандартних ситуаціях, конкретність при відкритті нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду. Дж. Гілфорд був переконаний, що наявність дивергентного мислення є основою креативності як загальної творчої здібності. За А. Маслоу, творчість – це універсальна функція людини, яка призводить до усіх форм самовираження, причому здатність до творчості переважно вроджена (дерева дають листя, птахи літають, людина творить), закладена в кожному і не потребує спеціальних талантів. Однак більшість людей втрачають цю здатність у процесі соціалізації, чому значною мірою сприяє офіційна освіта. Подібної думки і Карл Роджерс, який вважає, що саме життя і сприйняття світу є творчим актом, хоча збіднення творчого потенціалу закладає сучасна формальна система освіти, яка орієнтується на усереднені стандарти, формуючи людину-конформіста зі стереотипними інтелектуальними схемами, а не вільних, творчих, оригінальних індивідуальностей.

В.А. Роменець творчість трактує як засіб самопізнання, саморозвитку, «дивовижного дзеркала», в якому відображаються найтонші намагання й очікування людини, вся велич її духу, її неповторного «Я» [2-3]. Творча думка людини – вища форма індивідуалізації – прагне абсолютної співвіднесеності зі світом як основної мети пізнання. Вища, ідеальна форма співвіднесеності виражається у світогляді людини, а вища практична форма – в її вчинках [3, с. 122]. Загальнолюдське, гуманізм, людяність, на глибоке переконання видатного вітчизняного вченого, найповніше розкриваються тільки у формі неповторної індивідуальності та її творчих можливостей [3]. Рефлексує над проблемами університетської освіти щодо виховання творчих здібностей студентів,

Володимир Андрійович переконується в тому, що у молоді варто виховувати не ізольовано взяті, хоч і важливі, творчі компоненти (інтуїцію, уяву, мислення тощо), а їхню органічну єдність – творчу індивідуальність в цілому. Завдання діагностики та виховання творчих можливостей молоді можна правильно розв'язати лише шляхом усвідомлення та реалізації молодою людиною свого творчого наукового покликання. Головним же у вихованні здібностей до наукової творчості є: а) відірватися від теоретико-термінологічної схеми, засвоєної поверхово; б) дійти до «первісного факту», здійснити інтуїтивне осягнення; в) оформити його поступово в образі, фантазії; г) опрацювати у вигляді логіко-мисленнєвої структури [2].

Вочевидь оптимізації вимагає сучасна система підготовки майбутніх учителів щодо віднаходження в умовах масовості та фронтальності ресурсних умов для саморозвитку, самотворення, самоактуалізації внутрішніх інтенцій, соціально та індивідуально вагомих прагнень, устремлінь закріплення практики мислевчинення на засадах культури та глибинних духовних цінностей, а також на предмет розвитку творчих здібностей особистості студента як майбутнього фахівця сфери «людина-людина». Таким найбільш вдалим методологічним інструментарієм, на наше переконання, є *циклічно-вчинковий підхід*, що базується на фундаменталіях учинкового підходу В.А. Роменця, розроблений А.В. Фурманом і містить взаємоузгоджену цілісність чотирьох принципів: вчинковості, метасистемності, циклічності, синергійності, що органічно функціонують у рамках *вітакультурної методології* [4-6].

Професійні творчі здібності, за С.К. Шандруком, є інтегральною психосоціальною здатністю особистості до здійснення вчинку творчості, котра має логіко-канонічну структуру вчинку, сукупно забезпечуючи інтегральну психосоціальну спроможність особистості до актуалізованого поєднання у професійній діяльності когнітивних і креативних процесів під час постановки і вирішення проблемних та виробничих завдань (ситуаційний компонент); психологічного конструювання вмотивовано-креативного пошуку способів розуміння професійної ситуації та вибору оптимального з них (мотиваційний); нестандартного професійно-діяльного вчинення, спрямованого на відкриття нового способу вирішення проблем під час виконання завдань фахової діяльності (діяльний); критичної рефлексії результатів здійсненої продуктивної діяльності, цілеспрямованості та самоактивності у синтетично вибірковому застосуванні здобутого способу розв'язку проблемного завдання та набутих знань і прийомів творчої роботи задля компонентного опанування новими професійними ситуаціями (рефлексивний компонент учинку) [10].

Повноцінний розвиток творчих здібностей майбутнього педагога і, як наслідок, особистості учня в подальшому в умовах освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти вбачаємо можливим у ресурсному часопросторі

вітакультурної парадигми освіти, де учень (студент) – професійний освітянин, тобто учасник організованого культуротворення, котре здійснюється у паритетній співдіяльності та розвивальній взаємодії з учителем (викладачем) та іншими учнями (студентами) і спричинює його саморозвиток як суб'єкта, особистості, індивідуальності та універсуму під девізом: «творення – сила!» [7-9].

Вбачаємо за доцільне освітню модель ЗВО збагатити низкою інновацій психолого-дидактичних умов модульно-розвивальної взаємодії і паритетної освітньої мислєдіяльності, а саме: а) системою взаємопов'язаного психодіалектичного дослідження траєкторій розвитку рефлексивності і креативності студентів від першого курсу до випускного; б) систематичною роботою гуртка «Креативна особистість»; в) використанням творчо-рефлексивних щоденників майбутнього вчителя; г) застосуванням в умовах освітнього процесу і поза ним розвивального потенціалу настільних ігор креативного змісту, на кшталт «Dixit», «Rory's Story Cubes», «Геометрія уяви» тощо; д) практикуванням тренінгів розвитку креативної свідомої здатності студентів педколеджу до рефлексивної мислєдіяльності та креативного вчинення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Н. М Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.
2. Роменець В.А. Виховання творчих здібностей у студентів. *Психологія і суспільство*. 2018. № 3-4. С.178-223.
3. Роменець В.А. Психологія творчості: навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 288 с.
4. Фурман А.В. Архітектоніка теорії діяльності: рефлексивно-вчинковий сценарій метаметодологування. *Психологія і суспільство*. 2022. № 1. С. 7-94. DOI: <http://doi.org/10.35774/pis2022.01.007>
5. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології: від мислєвчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. № 2. С.6-47 DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.006>
6. Фурман А.В. Методологічна оптика як інструмент мислєвчинення. *Психологія і суспільство*. 2022. №2. С. 6-48.
7. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: монографія. Київ: Правда Ярославичів, 1997. 340 с.
8. Фурман А.В. Освітологія як полідисциплінарний напрям: фундамєнталії і методологеми. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 36-78.
9. Фурман А.В. Теорія освітньої діяльності як метасистема. *Психологія і суспільство*. 2002. № 3-4. С. 20-58.
10. Шандрук С.К. Концепція розвитку професійних творчих здібностей майбутніх психологів. *Психологія і суспільство*. 2020. № 1. С. 35-55.

ОСОБИСТІСНІ РЕСУРСИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

В умовах глобальних соціальних змін, які породжують відчуття тривоги, нестабільності й невизначеності, людина постає перед необхідністю пошуку індивідуально-психологічних засобів продуктивного життєреалізування. Така ситуація актуалізує проблему пошуку й актуалізації особистісно-психологічних ресурсів, які дають змогу вирішувати не лише актуальні питання, але й проблеми сенсу життя і ефективної професійної діяльності. Особистісні ресурси потрібні і для професійного самовизначення майбутніх психологів на етапі навчання у закладі вищої освіти. Адже лише адекватний фаховий вибір, зроблений студентом на основі співставлення й узгодження актуальних соціально-професійних вимог із власними цінностями і сенсами самореалізації, забезпечить успішне оволодіння сутністю і змістом професійної діяльності.

Різні аспекти проблеми особистісних ресурсів та їх значення для професійного самовизначення студентів розглядали такі вчені, як О. Даценко [1], Т. Ковальова [8], М. Корольчук [4], Т. Краєвська [3], Н. Перегончук [3], К. Роджерс [9], В. Франкл [5], Е. Фромм [6], Анатолій А. Фурман [7], Анатолій В. Фурман [8] та ін. Проте комплексне дослідження специфіки особистісних ресурсів професійного самовизначення майбутніх психологів не проводилося.

Мета статті – визначити й обґрунтувати особистісні ресурси професійного самовизначення майбутніх психологів.

Необхідність професійного самовизначення майбутніх психологів актуалізує проблему особистісних ресурсів, необхідних для цього процесу. У широкому значенні ресурси (із фр. *ressource* – допоміжний засіб) розуміють як все, що може бути задіяне людиною для ефективного існування й підтримки якості життя [1]. Поняття «ресурс» у сучасній психологічній науці характеризують також як запас життєвих можливостей суб'єкта, який може бути використаний для особистісного розвитку, здійснення самовизначення, реалізації професійної діяльності, актуалізації власного потенціалу, вибору життєвих стратегій та ін. [3].

У контексті професійного самовизначення майбутніх психологів, серед психологічних ресурсів виділимо зовнішні (до них входить соціально-психологічна підтримка, соціальний статус, хобі, сім'я, друзі, робота та ін.) і внутрішні (особистісні – потенціал, самоповага, самоконтроль, життєві цінності (надія, віра, любов, істина), оптимізм, бажання, потреби, мотиви та ін.). Важливо, що особистісні ресурси інтегровані у «фундамент» буття людини як система

відповідних психологічних засобів, необхідних для забезпечення її життєвого функціонування. Особистісні ресурси також відображають цілісну організацію суб'єкта як суб'єкта саморозвитку, самовизначення, самореалізації.

Зауважимо, що проблема особистісно-психологічних ресурсів майбутніх фахівців переважно розглядалася у зарубіжній психології. Так, в рамках теорії гуманістичного психоаналізу Е. Фромма [6] особистісний ресурс розглядається в контексті прагнення людини до вершин існування та подолання складних життєвих ситуацій. Відповідно до цієї концепції, особистісний ресурс майбутніх фахівців охоплює три фундаментальні цінності: надію, яка спрямовує їх у майбутнє, сприяючи визначенню перспектив саморозвитку і особистісного зростання; раціональну віру, котра передбачає усвідомлення здобувачем освіти існування безлічі професійних можливостей і необхідності вчасно їх виявляти й використовувати; душевну силу (мужність), яка забезпечує здатність протистояти життєвим і професійним викликам, що ставлять під загрозу базові особистісні цінності.

Відповідно до відомих положень гуманістичної концепції К. Роджерса [9], особистісні ресурси майбутніх психологів, інкорпоровані у складну структуру самореалізації, є невід'ємною складовою механізму узгодження реального та ідеального Я. Вони ж забезпечують ефективне професійне самовизначення здобувачів освіти шляхом набуття конгруентності між зовнішнім і внутрішнім.

Представники екзистенціальної психології (В. Франкл [5] та ін.) проблему особистісних ресурсів також висвітлюють в контексті самовизначення людини й розв'язання нею фундаментальних буттєвих проблем: пошуку сенсу життя, власного місця у світі, розуміння свого життєвого призначення та ін. У цілісному онтологічному просторі пошуку сенсу життя, власного місця у світі особистісні ресурси професійного самовизначення майбутніх психологів інтегровані у структуру їхньої екзистенції, визначають основу власної життєвої філософії, стають джерелом внутрішньої сили, виступають операційно-дієвими механізмами життєтворчості і життєзреалізування, дозволяють досягати мети й успішно функціонувати у сфері професійної діяльності.

Анатолій В. Фурман та Т. Ковальова феномен самовизначення людини розглядають в аспекті її адаптації не лише до зовнішнього середовища, а й до власного внутрішнього світу. При цьому «адаптивно-перетворювальна активність особи не обмежується спрямованістю на соціальне оточення, її інтенціональним об'єктом є також внутрішній стан, характерологічні ознаки, свої недоліки і переваги, вибори і рішення, власні вчинки та їх наслідки» [8, с. 78]. Автори важливим для самовизначення називають вироблення особою конкретних очікувань і постановку відповідних приписів та вимог стосовно самої себе, внаслідок чого вона «постає перед завданням відповідати їм, прагне будь-що виправдати довіру до себе, узгодити лінію поведінки із системою власних орієнтирів і нормативних рамок, рефлексувати спрямованість як на самоадаптацію, так і на самоперетворення» [там само]. Тоді як Анатолій А. Фурман [7] стверджує,

що реалізація суб'єктом власного покликання ґрунтується на всеосяжному розумінні значущості й доцільності використання усвідомлених конкретних смислів, що виявляються у персоніфікованих сенсах.

Відтак, вважаємо, що найбільш ефективними особистісними ресурсами майбутніх психологів доцільно визначити їхні цінності та сенси, котрі дають змогу за рахунок концептуалізації умов, потреб, мотивів та власних психічних можливостей підтримувати і розвивати власну активність у сфері професійного самовизначення. Роль цінностей як особистісних ресурсів проявляється в ситуації найбільш суттєво найбільш суттєво, оскільки наявні виклики вимагають мобілізації та застосування усіх своїх сил [2]. Важливо, що цінності як ресурси впливають на сприймання, оцінку та інтерпретацію суб'єктом своєї майбутньої професійної діяльності, сприяючи таким чином здійсненню професійного самовизначення. Причому головною умовою професійного самовизначення виступає внутрішня робота людини над собою.

Отже, теоретичний аналіз проблеми дав змогу обґрунтувати особистісні ресурси професійного самовизначення майбутніх психологів. Встановлено, що найбільш ефективними особистісними ресурсами майбутніх психологів є цінності та сенси, що дають змогу підтримувати і розвивати власну активність у сфері професійного самовизначення. Виявлено, що цінності як ресурси впливають на сприймання, оцінку та інтерпретацію суб'єктом своєї майбутньої професійної діяльності, сприяючи здійсненню професійного самовизначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даценко О. А. Психологічний ресурс особистості як наукова парадигма. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія : Психологія. Загальна психологія. Історія психології. 2020. № 31 (70). С. 22-27.
2. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство*. 2003. № 2. С. 19-37.
3. Перегончук Н. В., Краєвська Т. С. Психологічні ресурси особистості майбутнього психолога. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 477-479.
4. Психологія професійного самовизначення особистості : монографія / за ред. М. С. Корольчука. Київ : КНТЕУ, 2018. 280 с.
5. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : КСД, 2017. 160 с.
6. Фромм Е. Втеча від свободи. Харків : КСД, 2019. 288 с.
7. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.
8. Фурман А. В., Ковальова Т. Є. Категорійна матриця взаємозв'язку образів суб'єктивної реальності і психологічних чинників самоактуалізації дорослого. *Психологія і суспільство*. 2011. №4. С. 72-81.
9. Rogers C. R. On Becoming a Person. A Therapist's View of Psychotherapy. Boston ; New York : Robinson, 2016. 429 p.

Володимир Чубко, Ігор Кузь
*здобувачі третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Якість надання психологічних послуг залежить не лише від об'єктивних умов – матеріального та технічного забезпечення, впорядкованості нормативної бази, позиції керівництва психологічної служби, а й від їх особистісних та професійних якостей самого психолога. І це стосується усіх видів діяльності – діагностики, консультування, корекції, просвітництва чи профілактики.

На думку більшості науковців, які займаються вивченням даної проблематики [2; 3; 4], особистісні особливості не лише визначають вибір професії, а й сприяють вибору її спеціалізації. При цьому зазначається, що обраний фахівцем напрям певною мірою залежить від індивідуально-типологічних рис особистості, що сформувалися в дитинстві та набутих соціальних навичок. Так, помічено, що багато фахівців, які працюють у психоаналізі, мають великий досвід переживання самотності та ізольованості, а гуманістично спрямовані психологи володіють вродженим відчуттям лідерства. Це саме стосується і обрання форм і методів роботи – інтровертам легше даються індивідуальні форми (консультування, корекційна робота), а екстравертам – групові (освіта, тренінги тощо) – екстраверти [2].

Звичайно, кожен фахівець має мати цілий набір особистісних та професійних якостей, які утворюють т.з. «образ психолога». І нині у літературних джерелах існує багато його варіантів, у яких найчастіше зустрічаються наступні особистісні особливості: відповідальність, комунікабельність, емпатійність, розвинутий емоційний інтелект тощо. Також при цьому зазначають ті риси, які можуть завадити виконанню професійних обов'язків: невротичність, емоційна нестійкість, безініціативність, сором'язливість та. [1].

На нашу думку, при вивченні даної проблематики важливо звернути увагу на термінологію, якою користуються дослідники, адже серед них досі існують певні суперечності у їх визначенні. Так, наприклад, під терміном «професійно важливі якості» (ПВК) переважно розуміють індивідуальні особливості суб'єкта діяльності, що впливають на успішність її освоєння та ефективність виконання. Люди, які мають ПВК (до яких багато авторів відносять, перш за все, *здібності*) є професійнопридатними та найбільш продуктивними у своїй професії. Професійно важливі якості багато функціональні, але з тим, кожна професія має свій специфічно кращий набір особистісних конструктів, сприяють успішності

реалізації фахових завдань [2]. При цьому набір позитивних професійно важливих якостей практичного психолога настільки широкий, що більшість дослідників не просто їх описує, а намагається об'єднати в певні групи.

Так, одні науковці, основною спеціальною здібністю психолога називають *талант спілкування*, який передбачає наявність та достатній рівень розвитку наступних характеристик: вміння співпереживати (емпатія, співчуття, доброта та повага до людини, готовність допомогти їй); вміння повно і правильно сприймати людину (спостережливість, швидка орієнтація у ситуації тощо); вміння аналізувати свою поведінку (рефлексія), вміння розуміти внутрішні властивості та особливості людини (проникнення в її внутрішній світ, інтуїція); вміння керувати собою та процесом спілкування (самоконтроль) [2]. Інші ж вказують на необхідність одночасного функціонування трьохскладових – *інтерперсональних* (комунікативні) та *проектних* (сила впливу на поведінку інших людей) вмінь, а також *антропоцентричної спрямованості* (інтегральної чуттєвості до об'єкта, процесу та результату психологічної діяльності) [3].

Белей М.Д., проаналізувавши та узагальнивши погляди ряду авторів, що займалися розробкою психограми психолога, виділяє дві групи професійноважливих якостей:

- соціально-психологічні: хороша адаптивність, витривалість, гнучкість, товарицькість, організованість, привітність, самовладання, тактовність, толерантність, чуйність, емпатичність;
- індивідуально-психологічні: сумлінність, інтуїтивність, наполегливість, відповідальність, відкритість, розважливість, рефлексивність, самостійність, цілеспрямованість [1].

Фахівці відзначають, що успішність професійної діяльності психологів залежить не так від схожості особистісних якостей, як від уміння використовувати продуктивні методи роботи, знаходячи свій індивідуальний стиль роботи та контролювати прояв неефективних для роботи якостей [2; 4 та ін.].

Крім узагальнених психологічних портретів, дослідниками пропонується опис професійно важливих особистісних якостей, що сприяють оптимізації окремих видів діяльності, наприклад, діагностичної та консультативної (К. Роджерс, Р.Н. Мей та ін.), що, можливо не є випадковим, адже займаючи пріоритетне становище у професійній діяльності, саме особистість психолога-консультанта стає для клієнта моделлю психологічно здорової особистості [22].

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу констатувати, що перелік професійно важливих якостей практичного психолога досить широкий, він є певним еталоном професійно необхідних вимог до кваліфікації психолога, але різні сфери діяльності можуть пред'являти до його особистості цілу низку специфічних вимог.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей М.Д. Фахові орієнтири майбутніх психологів у контексті їх «професійного Я». Професійна кар'єра педагога: динаміка, основні проблеми, шляхи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції. Івано-Франківськ, 2007. С. 38 – 45.
2. Єрко А.І., Тимошук А.В. Особистісно-професійне становлення фахівців в умовах вищого навчального закладу. *Молодий вчений*. № 12.1 (52.1) 2017. С. 64 – 67.
3. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.
4. Фурман А., Надвинична Т. Психологічна служба університету: від моделі до технології. *Психологія і суспільство*. 2013. №2. С. 80 –104.

УДК: 159.923

Петро Бойко, Богдан Копач
*здобувачі третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА РЕЛІГІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ

Релігія в житті людини виконує ряд функцій, задовольняючи ті чи інші потреби людини. Однією з важливих функцій релігії є функція світоглядна. Вона полягає в тому, що релігія намагається створити власну картину світу, більш того, - власні соціально-гносеологічні схеми вдосконалення суспільного життя, визначити місце і роль людини в системі природи та суспільства.

Зміст релігійного світогляду — не божественний, а людський, або, краще сказати - суспільний, незважаючи на його фантастичність.

Релігія пропонує певний образ світу, відповідає на основні екзистенційні питання, а також задовольняє одну з найістотніших психічних потреб людини – потребу трансцендентного, пробуджує почуття сенсу світу і людського життя. Релігія пояснює сенс світу і життя через певну систему. В рамках якої життя, страждання, смерть та інші екзистенційні події інтерпретуються як цінності. Релігійний погляд на світ допомагає прийняти сенс подій, труднощів, негараздів, горя, незважаючи на неспроможність людини зрозуміти їх у конкретній ситуації. Релігія в особливий спосіб «впорядковує» ставлення до світу, речей, людей і до себе самої [1].

З іншого боку, релігія виконує функцію утвердження системи цінностей особистості в процесі її формування: забезпечує не релятивні підстави для

цінностей. Особливо для моральних, і впорядковує їх, формуючи своєрідну їх ієрархію. Зазвичай, цінності, сповідувані людьми, є різними і часто суперечливими. Надаючи перевагу (частково або повністю) одній цінності, інші - як критерії вибору альтернативних способів поведінки – тим самим виключаються. Особистість погано функціонує, якщо її ставлення до світу, а особливо до інших людей, не базується на стійких моральних основах. Релігія, впорядковуючи та ієрархізуючи сповідувані людиною цінності, інтегрує особистість [4].

Отже, щодо цінностей релігія у розвитку особистості виконує, як мінімум, дві функції:

1) забезпечує критерії вибору одного з альтернативних способів поведінки. Це має практичні наслідки – досліджуючи сповідувані особою цінності, мив певному сенсі пізнаємо її бачення світу, її шкалу цінностей;

2) визначає напрям прагнень згідно з прийнятими людиною цінностями. Релігія може спрямовувати дії людини. Під її впливом вони набирають конкретного характеру.

Особистість здатна елімінувати певний тип потреб і засобів їх задоволення, врегулювати черговість їх задоволення, побачити нові потреби і засоби їх задоволення. Цінності, сповідувані особою, серед них і релігійні, певною мірою модифікують систему її потреб [2].

Релігія виконує функцію «сакралізації» цінності, зміцнює вищість групових цілей над індивідуальними і утверджує самодисципліну щодо егоцентричних тенденцій одиниці. Водночас релігія забезпечує високі взірці цінностей, порівняно з якими фактична реалізація цінностей у суспільній групі є дуже мізерною. Часто традиційні моделі поведінки (суспільні норми) повинні бути змінені, щоб узгоджуватися із взірцем, поданим релігією. Ця функція релігії полягає у тому, щоб піддавати сумніву міцність існуючого і зазвичай, усталеного суспільного порядку. Отже, ще однією з функцій релігії у формуванні особистості є протест проти усталених і утверджених суспільних структур, які є неморальними, наприклад порушення прав людини, соціальна несправедливість, маніпуляція людьми. Умовою виконання такої функції релігією є інтерналізація релігійно-моральних цінностей [3].

Релігія виконує регулятивну функцію. Як будь-яка інша сфера духовної культури, вона створює певну систему норм і цінностей, але специфіка яких полягає насамперед у збереженні й закріпленні віри у надприродне. Цьому завданню підпорядковані не тільки культові дії, а й сімейно-побутові стосунки, система традицій і звичок. Підкреслимо, що релігія асимілювала багато елементів загальнолюдської моралі. А оскільки Бог, за висловом Ф. Енгельса, є відображенням абстрактної людини, то і релігійна мораль багато в чому має не якийсь надприродний, а людський, суспільний характер.

За певних історичних умов релігія виконує функцію інтегрування, тобто функцію збереження і зміцнення існуючої соціальної системи. Такою, наприклад, була роль католицизму в феодальному суспільстві, православ'я у дореволюційній Росії. Однак у ряді випадків релігія може стати і прапором соціального протесту, як це було, наприклад, із середньовічними єресями та сектами, з протестантизмом, прихильники якого в епоху його зародження боролись проти феодальних порядків.

На рівні окремої релігійної організації релігія виконує інтеграційну функцію, згуртовуючи одновірців. Однак одночасно релігія розділяє і протиставляє один одному послідовників різних релігій, що простежується і в сучасному релігійному житті України.

Релігії притаманна також комунікативна функція, яка полягає в підтримуванні зв'язків між віруючими шляхом створення почуття віросповідної єдності під час релігійних дій, в особистому житті, сімейно-побутових відносинах, а також стосунках у межах різноманітних клерикальних організацій і навіть клерикальних політичних партій.

В умовах сучасного суспільства релігія виконує, головним чином, ілюзорно-компенсаторну функцію. Зазначимо, що, не будучи панівною формою масової свідомості, вона задовольняє тільки особисті почуття віруючих. Щодо світоглядної, регуляторної та комунікативної функції релігії, то в силу збереження релігійних організацій їхні масштаби визначаються особливостями конфесійних течій і категоріями віруючих, на яких, в свою чергу, впливає реальна дійсність. На рівні суспільства зникає інтеграційна функція релігії: вона об'єднує лише віруючих певної конфесії, громади і втрачає роль провідного ідейного фактора, що покликаний зміцнювати суспільну систему.

ЛІТЕРАТУРА

1. Предко О. І. Психологія релігії: Підручник. К. : Академвидав. 2008. 344 с.
2. Савелюк Н.М. Релігійність як складова духовності особистості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Серія «Проблеми загальної та педагогічної психології». Т. XIII. Ч. 4. К. 2011. С. 318-325.
3. Савчин М. В. Духовна парадигма психології : монографія. К. : Академвидав. 2013. 252 с.
4. Савчин М. Духовний потенціал особистості. Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту. 2001. 203 с.

Олег Клиماشко, Дмитро Покалюк
здобувачі третього рівня вищої освіти (PhD)
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності потребує поглибленого психолого-педагогічного дослідження [3].

Для вирішення соціально значущої проблеми формування психологічної готовності персоналу організацій до інноваційної діяльності і її науково-методичного забезпечення, на наш погляд, необхідно вивчення і визначення системи відповідних ключових чинників і психологічних компонентів та структури їх взаємозв'язків, особистісних детермінант і умов, що сприяють або заважають інноваційній діяльності персоналу освітніх організацій. У такому аспекті проблема не достатньо досліджувалась.

Рішучий перехід України на інноваційний шлях розвитку об'єктивно визначає необхідність у психологічних дослідженнях різних сторін інноваційної діяльності та підготовки до неї конкурентоздатних професіоналів. В якості пріоритетної для дослідження заявляє про себе проблема формування психологічної готовності персоналу організацій до інноваційної діяльності, як однієї із чинників конкурентоздатності особистості у швидкозмінних умовах, що є головним ресурсом організаційного розвитку.

Розглянувши теоретичні аспекти вирішення психологічних і організаційних проблем формування психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інновацій можна зауважити про те, що розвиток людської цивілізації – це фактично постійне впровадження окремих нововведень, здійснення різноманітних інновацій («інновація» в перекладі з англійської – «innovation» – нововведення, новина, новаторство). Частина з інновацій є принципово новими – раніше не існувало аналогів таких винаходів і нововведень. Значно більша частина нововведень в дійсності містить зміну (модифікацію) існуючих типів технологій, форм управління, способів та цілей діяльності тощо [1].

Дефініція «психологічна готовність до інновацій» розглядається нами як інтеграційний показник рівня розвитку інноваційної тенденції персоналу освітніх організацій, що поєднує компоненти, значущі для прискореного впровадження нововведень. Досягнення максимуму психологічної готовності персоналу освітніх організацій до інноваційної діяльності – це стан особистості, за якого ключові

внутрішні детермінанти ефективності інноваційної діяльності досягли досить значного рівня, що не зумовлює руйнацію інноваційної діяльності. Визначення таких компонентів і оцінка необхідних їх рівнів одна з головних проблем дослідження. Психологічна готовність до інноваційної діяльності суб'єктивно сприймається як легкість здійснення педагогічного процесу та інших супутніх інноваційних дій. Неготовність до інноваційної діяльності – у виникненні стану опору, незадоволеності, емоційного відхилення діяльності в новому стилі та інноваційними засобами. Психологічна готовність «накопичується» під час особистих спроб використати нові педагогічні технології та відображається (суб'єктивно в самооцінках і об'єктивно в діях) як ріст впевненості виконання інноваційних дій. У більш абстрактному розумінні психологічна готовність до інновацій є високою ймовірністю ефективного здійснення будь-яких педагогічних дій безвідносно до змісту навчального предмета або конкретних завдань виховання та навчання.

Особливо важливим теоретичним аспектом вирішення проблем впровадження інновацій ми вважаємо дослідження психологічної готовності до інноваційної діяльності не лише на статичному (кореляційно-факторний аналіз детермінант і їхніх структур), а й на динамічному рівні (аналіз психологічних закономірностей адаптації до нових форм діяльності у процесі підготовки до здійснення і самої інноваційної діяльності). Компоненту психологічної готовності до здійснення інновацій «статичного рівня» можна трактувати як «базовий інноваційний потенціал», а частину психологічної готовності «динамічного рівня» – як процес «нарощування» наявного інноваційного потенціалу (імовірності загальної ефективності впровадження нововведення) [2].

Важливість вивчення динамічного аспекту психологічної готовності зумовлена тим, що особистість – це складна адаптивна система, здатна до значної та радикальної, свідомої перебудови внутрішніх компонентів для здійснення практичної діяльності за інноваційними алгоритмами з використанням нових засобів. Процес засвоєння інноваційних складових супроводжується створенням особливого психологічного стану здатності до змін, що сприяє автоматизації окремих інноваційних дій і поступовому досягненню майстерності їх виконання у процесі багаторазового використання.

Таким чином, інноваційна діяльність – складна системна психолого-педагогічна і організаційна проблема, що може бути вивчена засобами і на основі методології багатомірних системних досліджень і розв'язана на основі комплексної програми спеціальної психологічної підготовки та організаційно-психологічного супроводу інноваційної діяльності персоналу освітніх організацій на рівні окремих організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень Василь. Інноваційна людина: Україна на шляху європейської інтеграції. К.: Агора, 2007. С. 6–7.
2. Чудакова В. П. Науково-методичне забезпечення формування готовності педагогів до інноваційної діяльності». *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2012. № 3-4 (серпень – вересень). С. 186–205.
3. Феномен інновацій: освіта, суспільство і культура: монографія, за ред. В. Г. Кременя. К.: Педагогічна думка, 2008. 472 с.

УДК: 159.97

Петро Колтун, Віталій Собко

*здобувачі третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ УСТАНОВОК НА ВЛАСНУ ПОВЕДІНКУ ЯК УМОВА ГАРМОНІЗАЦІЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Стрижнем сучасного навчання є формування позитивної Я-концепції особистості, яка сприяє всебічному розвитку особистості. В умовах навчання у вищому навчальному закладі, та освоєння професійних знань, умінь і навичок, у особистості формується образ «Я-професіонал». Цей образ формується у процесі подолання перешкод на шляху до професійного становлення: правильний вибір професійного спрямування, подолання бар'єрів адаптації до навчання, корекція особистісних особливостей, які не співвідносяться з обраною професією, потреба у додатковому навчанні за певним напрямком, засвоєння знань, умінь, навичок, та подальший пошук роботи. Подолавши усі ці та багато інших перешкод, студенти, випускники, формують власний образ «Я-професіонала», який впливатиме на подальший вступ, адаптацію на роботі та подальше її виконання [1, с. 98]. Формування позитивної Я-концепції майбутнього фахівця - одне з пріоритетних завдань вищої школи, порівняно навіть із традиційним розвитком професійних здібностей, вдосконаленням спеціальної підготовки, поглибленням фахових знань тощо. Студенти з позитивною Я-концепцією вирізняються високою і, здебільшого, адекватною самооцінкою професійних здібностей, особистісних якостей і результатів своєї професійнонавчальної діяльності. Навпаки, для студентів з негативною «Я-концепцією» характерний брак вираженого інтересу до професійного аспекту навчання, пасивність самопізнання, не вмотивованість навчально-професійного самоствердження й самореалізації [2, с. 141]. Процес формування позитивної Я-концепції особистості як розкриття нею свого

природного потенціалу, своїх талантів і можливостей є результатом як внутрішньої роботи над собою, так і впливу сукупності соціальних, психологічних та педагогічних факторів. Він тісно пов'язаний із процесом самопізнання, підвищення рівня самоповаги і прийняттям себе, формуванням позитивних установок, оптимізацією міжособистісних взаємин у системі «студент-викладач» [3, с. 106].

Я-концепція особистості майбутнього практичного психолога студента-першокурсника у більшій половині студентів характеризується дизгармонійністю, що проявляється у неадекватній самооцінці, екстернальному локусі контролю, особистісній тривожності, почутті неповноцінності і фрустраціях. У процесі професійної підготовки в умовах навчання у вузі відбуваються незначні зміни в показниках Я-концепції особистості. Позитивна Я-концепція та тенденція до позитивної Я-концепції особистості до закінчення вищого навчального закладу виявляється лише у третини випускників, що з необхідністю ставить проблему пошуку шляхів активізації особистісного зростання майбутніх фахівців вже з першого року навчання.

Перспективи особистісного росту і, зокрема, гармонізації Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів пов'язані з реалізацією в практиці принципів особистісно зорієнтованого навчання, гуманістичного підходу. Практична реалізація гуманістичних тенденцій повинна опиратись на активізацію суб'єктної поведінки студентів на основі розвитку рефлексивних процесів (самоаналізу, самопізнання, самооцінювання і на цій основі саморозвитку), які лежать в основі особистісного самовизначення. Процес формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів є ефективним, насамперед, за умови усвідомлення його шляхів і засобів як викладачами, так і самими студентами. Усвідомлення суті майбутньої психологічної діяльності та її особливостей в ході професійного навчання неминуче призводить до змін в уявленні про себе як потенційного суб'єкта цієї діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. Тернопіль : Економ. Думка. 2004. 309 с.
2. Гриценко О.В. Дослідження шляху формування Я-концепції особистості. Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Полтава. 2005. Вип. 6 (45). С. 248-253.
3. Кіреєва У. Теоретичні підходи до психологічного вивчення Я-концепції. *Психологія і суспільство*. 2010. № 4. С. 111-119.

ПСИХОЛОГІЧНІ БАР'ЄРИ ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Викладацька діяльність є важливою складовою системи вищої освіти. Однак, професійний розвиток викладачів часто може бути обмежений різними психологічними бар'єрами, що унеможлиблює досягнення нових висот у кар'єрі. Загалом, психологічні бар'єри – це психічні стани, які перешкоджають особистості досягти бажаного результату й можуть бути викликані різними чинниками, такими як страх, тривога, низька самооцінка, упередження та стереотипи. Психологічні бар'єри можуть виникнути в будь-якій сфері життя, включаючи навчання, роботу, стосунки та особистий розвиток.

У науковій літературі наявне обґрунтування бар'єрів, зумовлених особистісними та професійними характеристиками викладача: формально-імперативне спілкування, повчально-менторський тон, паралінгвістичні бар'єри, неспроможність цілеспрямовано використовувати невербальні засоби спілкування, нечіткість усвідомлення власних цілей і функцій, відсутність почуття гумору, упередженість, фаворитизм, авторитарний чи ліберальний стиль взаємодії тощо [1, с. 84].

Важливо зауважити, що викладач як особистість, сформована індивідуальність зазнає як внутрішніх, так і зовнішніх тисків, які створюють напругу у професійній діяльності. Один із ключових психологічних бар'єрів, які стримують викладачів від професійного зростання – це страх невдачі. В сучасному освітньому середовищі, де технології та методи викладання постійно змінюються, викладачі можуть остерігатися неуспіху при впровадженні нових підходів до викладацької діяльності. Відсутність чітких мотивацій та конкретних цілей є іншим психологічним бар'єром, що може завадити професійному зростанню викладача. Якщо викладач не вбачає важливості покращення своєї роботи чи відчуває відсутність перспектив у своїй кар'єрі, він може втратити мотивацію до саморозвитку. Віра у власні сили відіграє важливу роль у професійному зростанні. Викладачі, які вагаються у своїх здібностях або переконані, що вони не здатні до досягнень на вищому рівні, можуть убезпечувати себе від викликів та новаторських ідей. Визнання та підтримка зі сторони адміністрації та колег є важливим фактором для мотивації викладачів. Якщо їхня праця не визнається або не отримує відповідної підтримки, це впливатиме на їхню внутрішню мотивацію для подальшого зростання. Обмежена доступність ресурсів та можливостей для навчання є ще однією перешкодою для професійного розвитку. Викладачі, які не мають можливостей вдосконалювати свої навички та здобувати нові знання,

можуть відчувати себе обмеженими у своєму професійному зростанні. Високий рівень стресу та перевантаження впливає на психологічний стан викладачів і перешкоджатиме їх здатності концентруватися на власному професійному розвитку. Замість того, щоб шукати нові можливості, вони можуть витратити всю енергію на подолання поточних труднощів.

Для забезпечення діалогічної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу важливо долати бар'єри професійно-педагогічного спілкування. Науковці виділяють типові «бар'єри», які трапляються переважно у викладачів початківців: «бар'єр» невідповідності настанов викладача і мотивів студентів; «бар'єр» побоювання групи; «бар'єр» відсутності контакту; «бар'єр» обмеження функції педагогічного спілкування; «бар'єр» негативного налаштування викладача на певну студентську групу; «бар'єр» побоювання педагогічних помилок [2, с. 36].

Психологічні бар'єри професійного зростання викладача в закладі вищої освіти є серйозними викликами, які вимагають уваги та відповідного вирішення. Розробка підходів до подолання цих бар'єрів, таких як стимулювання мотивації, розвиток віри у власні здібності та створення сприятливого психосоціального довкілля є нагальними питаннями як адміністрації ЗВО, так і його структурних підрозділів. Процес самовдосконалення та подолання психологічних бар'єрів є невід'ємною частиною розвитку особистості, сприяє самоактуалізації та дозволяє фахівцеві досягати нових вершин у своєму професійному та особистому розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А, Васильків О. Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання. *Психологічні перспективи*. Вип. 33, 2019. С 79 – 90.

2. Марцева Л. А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с.

УДК: 316.6

Тетяна Моржевська

керівник економічного відділу Скалатської міської ради, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти групи зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНАЛЬНО-РОЛЬОВОЇ СТРУКТУРИ СІМ'Ї

У тезах представлено психологічну характеристику функціонально-рольової структури сім'ї. Актуальність дослідження даної теми полягає в тому, що внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації, що призвели до воєнних дій на території нашої держави та вимушеної еміграції частини населення

виникають додаткові чинники, які можуть призвести до порушення функцій та ролей у сучасних сім'ях.

Життєдіяльність родини, що безпосередньо пов'язана із задоволенням конкретних потреб її членів, називається функцією сім'ї [5, с. 73].

Рис.1. Функції сім'ї

Джерело: сформовано на основі [2].

На рис. 1 відображено функції сім'ї. Розглянемо їх детальніше через призму задоволення індивідуальних функцій у сфері сімейної діяльності, а саме:

1. репродуктивна – потреби у батьківстві та материнстві через дітонародження;

2. виховна – потреби в самореалізації через дітей, а також в контакті із дітьми, виховання дітей, надання дітям батьківської любові, підтримки, передача життєвого досвіду від старших індивідів до молодших;

3. господарсько-побутова – отримання відповідних послуг одними членами сім'ї від інших;

4. економічна – потреби в матеріальних засобах;

5. сфера первинного соціального контролю – формування та підтримка правових та моральних санкцій за неналежну поведінку і порушення моральних норм взаємовідносин між членами сім'ї;

6. сфера духовного спілкування – потреби у духовності через взаємозбагачення членів сім'ї, зміцнення дружних основ шлюбного союзу, забезпечення реалізації духовного потенціалу особистості;

7. соціально-статусна – потреби у соціальному просуванні, реалізація соціально-статусних амбіцій одних членів сім'ї завдяки іншим;

8. дозвіллева – задоволення потреб у спільному проведенні вільного часу, взаємозбагачення спільних інтересів;

9. рекреаційна – потреби у відпочинку, відтворення фізичних та психічних сил;

10. емоційна – потреби в особистому щасті та коханні, емоційна підтримка одних членів сім'ї іншими;

11. сексуальна – статеві потреби;

12. сфера соціального захисту – потреби у соціальній підтримці та захисті одними членами сім'ї інших, одержання індивідами психологічного захисту [2, с. 5].

Е. Г. Ейдеміллер і В. Юстицкіс зауважують, що досить важливими характеристиками родини є не лише її функції, а й структура та динаміка. На думку авторів, структура сім'ї включає чисельність і склад родини, а також сукупність взаємин між її членами. Відповідно, порушення структури родини – це такі особливості структури, які утруднюють чи перешкоджають виконанню сім'єю її функцій. Із цієї причини порушенням структури взаємин у родині слід визнати вимушене окреме проживання її членів, яке є перепорою у виконанні родинною її різноманітних функцій, зокрема порушення емоційної функції сім'ї: дитина не отримує емоційної підтримки батьків чи отримує, але недостатньо. Тому для успішного розвитку сім'ї суттєве значення має функціонально-рольова структура сімейних взаємин [5, с. 187].

Щодо поняття сімейної ролі, то в психології воно спирається на уявлення про соціальну роль, як функцію соціальної системи, модель поведінки, об'єктивно заданою соціальною позицією особистості в системі об'єктивних чи міжособистісних відносин. Ролі, як функціональні позиції людей в сім'ї, впливають на переконання, цінності, відносини і поведінку, формують їхні особливості. Гіперфункціональна позиція в сім'ї, що означає, що дорослий (або дитина) залучений до багатьох сімейних справ, активний в прийнятті рішень, забагато відповідає і багато контролює, буде впливати на його психологічні та психофізіологічні характеристики: напруженість, відповідальність, втома і т.д. І навпаки, гіпофункціональна позиція характеризує відстороненого члена сім'ї, якому притаманні низький ступінь впевненості та рішучості, а також пасивність, розсіяність та труднощі з концентрацією [1, с. 196].

В сучасній психології представлені різні класифікації типів розподілення ролей у сім'ї. Так, спеціаліст у сфері сімейних відносин Ю. Альошина пропонує таку класифікацію основних ролей у сім'ї: відповідальний за матеріальне забезпечення сім'ї; господар — господарка; вихователь; відповідальний по догляду за новонародженим; сексуальний партнер; організатор розваг; відповідальний за дотримання родинних зв'язків; організатор сімейної субкультури; «психотерапевт» [4, с. 25].

Звідси випливає потреба у з'ясуванні моделей поведінки, що очікуються подружжям одне від одного під час реалізації різних сімейних функцій у процесі життєдіяльності під час їх вимушеного окремого проживання. Зокрема кожна дитина потребує тісного емоційного контакту з батьками, відсутність якого створює ситуацію, у якій не задовольняється основна життєво важлива потреба

дитини в любові, що врешті-решт призводить до агресивності, імпульсивності, роздратованості, тривожності, замкнутості дитини, часто супроводжується симптомами боязливості, почуттям ворожості, недовіри до оточуючих [3, с. 268].

Отже, психологічна характеристика функціонально-рольової структури сім'ї в сучасних реаліях потребує додаткового дослідження, адже перебування членів сім'ї на великій відстані одних від одного впродовж тривалого часу може призвести до розриву емоційних зв'язків. Крім того, ролеві конфлікти між подружжям можуть призводити до психологічного травмування дітей та розриву шлюбних стосунків [3, с. 273]. Сім'я, члени якої вимушено проживають окремо, потребують соціально-психологічної допомоги. Більшість уваги, як правило, приділяється проблемам дітей, а сімейні стосунки між чоловіком та жінкою переходять на другорядний план. Дуже важливо організувати соціально-психологічну роботу з такими сім'ями як в Україні, так і за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгер Г. Феномен дистантної сім'ї. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*, 2013. № 2. С. 196–200.
2. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. К., 2002. 144 с.
3. Потапчук Є. М. Моделі поведінки подружжя в реалізації основних сімейних функцій. *Науковий журнал «Габітус»*, 2021. № 2 281 с.
4. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї: навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
5. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 364 с.

УДК: 159.942

Мирослава Божаківська

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ДОВІРА ТА НЕДОВІРА В ПРЕДМЕТНОМУ ПОЛІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Багато сучасних досліджень акцентують увагу до тієї ролі, яку відіграє довіру у регуляції свідомості людини та поведінки особистості, групи, суспільства. Зазначається, що довіра здійснює функцію зв'язку людини зі світом в єдину систему, сприяє злиттю минулого, сьогодення та майбутнього в цілісний акт життєдіяльності; створює ефекти цілісності буття людини, особистості, взаємодії людини зі світом; встановлює міру відповідності поведінки людини, прийнятого

рішення, цілей, поставлених завдань як світу, так і собі [2]. Функції довіри і недовіри, як і інші характеристики, специфічні для різних аспектів життєдіяльності суб'єкта — для різних типів і сфер відносин, етапів життя і ситуацій. Як основну функцію довіри все ж суголосно виділяють регуляцію міжособистісних відносин [2].

Довіра веде до зближення людей як у спільній трудовій діяльності, так і в особистих відносинах, активізує комунікацію та взаємодію, знижує ризик та мобілізує активність сторін у взаємодії. Завдяки довірі комунікація (обмін інформацією) стає ширшою, набуває рис сталості. Довіра прискорює процеси соціального обміну, сприяє інтеграції групи, спільності та суспільства загалом [1].

У суспільстві довіра ініціює спільні дії, відтворює кооперативні відносини, співпрацю, взаємодопомогу, підтримку, зв'язки індивіда і групи стають стійкішими, а включення до спільності — повнішим. На думку дослідників, довіра має постійно вироблятися та відтворюватися і в соціальних, і в економічних відносинах, водночас сама довіра відтворює соціальні відносини та суспільство загалом [3].

В сучасному суспільстві довіра дозволяє поєднувати функціонально різні інтереси індивідів та груп в одне ціле, в такий спосіб боротьба протилежностей не переходить у соціальний конфлікт: у цьому полягає її інтегративна функція. Довіра як на особистісному, так і на соціальному рівнях може накопичуватися і в перспективі використовуватися як соціальний ресурс, що особливо значуще в періоди різких соціальних потрясінь [4]. Довіра доповнює існуючі формалізовані та правові регулятори відносин між діловими партнерами та членами організацій. Така функція довіри є значущою і на рівні суспільства.

Водночас довіра підвищує адаптивність до навколишнього середовища, економить ресурси соціальної системи, розширює спектр можливостей її взаємодії з іншими системами. Тобто, за словами дослідників, довіра виконує функцію оптимізації взаємодії. Вона впорядковує та закріплює у суспільній свідомості та культурі певні настанови та оцінки, імперативи та заборони, цілі та проекти. Довіра поєднує соціальні групи, її відсутність — роз'єднує [1].

Ф. Фукуяма говорить про довіру як основу соціального капіталу (системи зв'язків та відносин), яка виконує функцію відтворення соціальної структури. Крім того, моральна основа довіри засвідчує, що довіра є нагорода з боку суспільства за етичну поведінку та дотримання соціальних норм окремими її членами, а недовіра — покарання за їхнє порушення. Отож, довіра та недовіра виконують функцію підтримання моральних засад та соціальних норм [5].

Отож, аналіз довіри та недовіри як самостійних феноменів, дозволяє зробити висновок, що вони здійснюють ряд подібних функцій — регулюють відносини з навколишнім світом, формують та відтворюють соціально-психологічний простір людини та ін. Деякі види та форми довіри, так само як і недовіри можуть

призводити до негативних наслідків, виконуючи таким чином загальні деструктивні функції у регуляції свідомості та поведінки суб'єкта. Завдяки довірі суб'єкт вступає у взаємодію із світом, пізнає та перетворює його і себе. Таким чином, саме довіра створює умови для розвитку суб'єкта. Недовіра ж сприяє збереженню суб'єкта та його соціально-психологічного простору. У цьому проявляється її захисна функція.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косар І. Довіра як складне соціально-психологічне явище. *Магістерський науковий вісник*. 2017. № 25. С. 53-55
2. Кравченко В.Ю. Особливості дослідження довіри у соціально-психологічному дискурсі. *Психологія і суспільство*. 2012. № 2. С. 52-57.
3. Лисенко Д. П. Довіра в предметному полі психологічних досліджень. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2018. Випуск 40. С. 197-204.
4. Плаус С. Психологія оцінки і прийняття рішень. К., 2008., 260 с.
5. Фукуяма Френсіс. «Ідентичність. Потреба в гідності і політика скривдженості». К., 2020. 192 с.

УДК: 159.942

Віта Романів

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ТЕМПЕРАМЕНТАЛЬНІ ФАКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Темперамент – особлива психобіологічна категорія, яка об'єднує вроджені, формально-динамічні характеристики поведінки. Він висвітлює аспекти формального прояву діяльності та поведінки, не зважаючи на конкретний контекст, сенс, мету чи мотив, і має тісний зв'язок із властивостями нервової системи.

Темперамент є генетично обумовленим, спадковим і проявляється вже на ранньому етапі життя. Він є сталим протягом тривалого періоду життя і визначає типовий рівень динамічності (енергії) індивіда та його відношення до світу, інших людей, до себе і діяльності. Він універсальний і присутній у всіх сферах життя та діяльності людини.

Діяльність, незалежна від її характеру (робоча, навчальна, розважальна), потребує не лише розумового та психічно-вольового розвитку, але й певних типологічних особливостей нервової системи, включаючи темперамент. Залежно

від природи діяльності та умов, характеристики нервової системи (тобто темперамент) можуть виявлятися по-різному та мати важливе значення, як позитивне, так і негативне [див.1].

Властивості темпераменту є природно зумовленими рисами, які відрізняються стійкістю і виявляються через активність та емоційність, впливаючи на всі сторони життя і діяльності людини. Кожен тип темпераменту має свій унікальний набір характеристик, які формують поведінку та діяльність особистості в різних контекстах, визначають успішність її самореалізації. Так, існують типи темпераменту з перевагою пасивних рис (наприклад, астеничність, ергічність, ригідність) і типи з акцентуванням сильних сторін темпераменту (наприклад, стеничність, ергічність, пластичність, рефлексивність), які рандомно стають адаптивністю особистості в різних ситуаціях [2].

Натомість тип темпераменту, де переважають характеристики ергічності, характеризується силою, інтенсивністю та готовністю до активності, пластичністю, екстравертністю, рефлексивністю та стеничністю. Це сприяє ефективній комунікації, адаптації та соціалізації особистості в різних сферах її життя і збільшує шанси успішності самореалізації.

Особливістю ригідно-інтровертованого типу властивостей темпераменту є переважання таких темпераментальних рис, як ригідність, обмеженість зміною, фіксованість у поведінці, інтровертованість, низька гнучкість та емоційна чутливість, реактивність та порушення спонтанності. Ці риси проявляються в соціальних взаємодіях і можуть створювати перешкоди для успішної комунікації, адаптації, соціалізації, а відтак і самореалізації.

Урівноважений тип властивостей темпераменту характеризується тим, що сильні та слабкі риси не мають яскраво вираженої домінантності. Наприклад, рівень енергійності в комунікативній, конативній та інтелектуальній сферах виражений приблизно однаково. Стеничність має ту ж силу, що й астеничність, імпульсивність та рефлексивність, екстраверсія та інтроверсія, емоційна чутливість та реактивність виявляються приблизно на одному рівні. Здатність до комунікації, адаптації та соціалізації у таких особистостей залежить від їхніх внутрішніх ресурсів та зовнішніх особливостей у конкретний момент [2].

Темперамент є важливою складовою структури психологічних особливостей, що впливають на вибір професійної діяльності. Темпераментальні риси впливають на формування потреби в активності певного роду і впливають на створення індивідуального стилю, який сприяє або ускладнює оволодіння певною діяльністю. Темперамент відображається в виборі та організації діяльності, визначає її динаміку, розгортання та методи виконання завдань, швидкість досягнення цілей і адаптацію до оптимального рівня функціонування [3, 4].

Різні темпераментальні риси впливають на розвиток різних здібностей, і відповідно до цього, індивід вибирає професійну діяльність і досягає в ній високих

результатів. Кожна професія вимагає певних психофізіологічних характеристик, і невідповідність цим вимогам може призвести до неуспіху або навіть неможливості працювати в даній області. Індивідуальні особливості та робочий стиль людини є одним з способів адаптації до обраної професії [див. 1, 2].

Стиль діяльності кожної особистості значною мірою залежить від типу вищої нервової діяльності, який є складовою її темпераменту. Для визначення, чи відповідають темпераментальні риси вимогам обраної професії, проводиться професійний відбір, який базується на психологічній діагностиці темпераментальних рис.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовська Л. І. Психологія праці як складова частина психології діяльності. Психологія діяльності : навч.-метод. посіб.: у 2 кн. Мукачево : МДУ, 2015. Кн.1. 148 с.
2. Білоус В.В. Темперамент і діяльність. Харків: 1990. 241 с.
3. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП "Інформ.-аналіт. агенство", 2012. 200 с.
4. Найперспективніша професія майбутнього. 2019. Потрал «Освіта нова». URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/3052-51-naiperspektyvnisha-profesii>

УДК: 371.013

Ольга Якимишин

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Входження національної системи освіти до спільного європейського простору висуває вимогу вищим навчальним закладам: вдосконалення змісту та структури, форм і методів підготовки майбутніх фахівців; впровадження інноваційних технологій навчання, – з метою підвищення ефективності та якості навчання студентів, забезпечення об'єктивного та прозорого контролю знань і компетентності випускників.

Необхідно підкреслити, що сучасний етап розвитку людства характеризується переходом до інформаційного суспільства, у якому постійно зростають обсяги інформації для засвоєння. Це стосується також і навчального процесу у закладі вищої освіти, де відбувається значне збільшення обсягів навчального матеріалу, який необхідно засвоїти у процесі навчання. Ці обставини призводять до погіршення функціональних станів студентів та формування у них

нераціональних стилів учіння. Розв'язати цю проблему, хоча б частково, можна за допомогою використання, поряд з традиційними, інноваційних технологій навчання.

Щоб розкрити сутність інноваційних технологій навчання, необхідно звернутися до етимології терміна «інновація», котрий має латинське походження і в перекладі означає: оновлення, зміни, введення нового. У педагогічній інтерпретації «інновація» означає нововведення, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу.

Дослідниця проблем педагогічних інновацій І. Дичківська намагається співвіднести поняття нового у педагогіці з такими характеристиками, як корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове [1].

У науково-педагогічних дослідженнях існують різні погляди щодо інновацій у педагогіці. Одні вчені вважають інновації комплексним процесом створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в галузі техніки, технології, педагогіки, наукових досліджень. Інші стверджують, що інновації не можуть зводитись до створення нових засобів навчання.

Розбіжності у тлумаченні поняття «інновація» спричинені неоднаковим баченням їх авторами сутнісного ядра, а також радикальності нововведень. Одні з них переконані, що інноваціями можна вважати лише те нове, яке має своїм результатом кардинальні зміни у певній системі, інші зараховують до цієї категорії будь-які, навіть незначні нововведення.

У психолого-педагогічних дослідженнях підкреслюється, що інноваційна діяльність а освіті може бути різною за своїм характером; особливістю сучасної системи освіти України є співіснування двох стратегій: традиційної та інноваційної. *Традиційне навчання* – орієнтоване на збереження і відтворення культури, забезпечує стабільність у соціумі за рахунок переважно репродуктивної діяльності учнів, формування виконавських здібностей, розвиток уваги і пам'яті. *Інноваційне навчання* – стимулює новаторські зміни в культурі, соціальному середовищі; орієнтоване на формування готовності особистості до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, а також здатності до співробітництва з іншими людьми. Специфічними особливостями інноваційного навчання є його відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в нових ситуаціях [1].

Аналізуючи роботи західних дослідників, можна виділити два типи інновацій: *інновації модернізації*, що модернізують навчальний процес, спрямовані на досягнення гарантованих результатів у межах його традиційної репродуктивної орієнтації; *інновації-трансформації*, що перетворюють традиційний навчальний процес, спрямовані на забезпечення його дослідницького характеру, організацію пошукової навчально-пізнавальної діяльності.

Принциповою розбіжністю цих двох підходів є роль тих, хто навчається, в реалізації інноваційної діяльності. За традиційного підходу студент залишається пасивним сприймачем навчальної інформації, а нові технології спрямовані на вдосконалення процесу засвоєння набутих знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. Основи педагогічної інноватики: навч. посібник. Рівне: РДГУ, 2001. 233 с.

УДК: 159.9

Наталія Бойко

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

У даний час, у зв'язку зі зміною політичної та економічної ситуації в країні, широкомасштабної агресії росії проти України, збільшенням дії надзвичайних чинників на мирне населення, підвищується потреба в оперативній та кваліфікованій допомозі психологічної служби.

Професія психолога з кожним роком стає все більш актуальною і необхідною, і як наслідок підвищуються вимоги до професійної компетенції та професійно важливих якостей фахівців-психологів. Збільшення темпів глобалізації, поліетнічний і поліконфесійний склад населення країни, перехід до іншого світоустрою, обумовлюють особливу значимість толерантності. Майбутній психолог має бути здатним допомагати людині, незалежно від її індивідуальних особливостей, культури, переконань, релігії, характеру тощо.

На сьогоднішній день є ряд суперечностей: потреба підвищення рівня толерантності і її стан на даний момент; визначення державою важливості розвитку толерантності і відсутність її реалізації в навчальній діяльності студентів спеціальності «Психологія»; потенційні можливості розвитку толерантності майбутніх фахівців у процесі навчання, а також відсутність програм з розвитку толерантності, призначених для майбутніх фахівців-психологів.

Актуальність розвитку у людей толерантності зафіксована в цілому ряді спеціально прийнятих документів і цільових програм. Так, міжнародним співтовариством прийнята Декларація принципів толерантності. Під егідою цього документу було розроблено безліч різноманітних методик і технологій розвитку толерантності, які активно використовуються і сьогодні [4]

Однак, багато аспектів її розвитку поки ще мало порушені. Зазначена проблема викликає обґрунтовану необхідність розробки тренінгової програми, спрямованої на розвиток толерантності та оволодіння способами толерантної

поведінки, що дозволяють здійснити перехід від неконструктивних форм взаємодії до партнерського спілкування, а також формування навичок ефективної комунікації.

Робота психолога – це перш за все робота з людьми. З людьми, які мають дуже різні погляди, установки, переконання, цінності, моральні норми, характери, здібності тощо. Завдання психолога – допомогти людині у вирішенні певних особистісних та професійних проблем, у самовизначенні та самовираженні. Психолог має бути здатним допомагати людині, незалежно від її індивідуальних особливостей, культури, переконань, релігії, характеру тощо. Феномен толерантності посідає особливе місце в суспільному житті, в системі людських відносин. Крім того, вона постає як універсальна загальнолюдська цінність, від реалізації якої значною мірою залежить як подальший розвиток особистості так і суспільства в цілому [5].

Поняття «толерантність» дуже часто зустрічається в контексті розгляду й аналізу міжетнічних, міжнародних, міжнаціональних, міжконфесійних відносин, розглядається як моральна якість, що характеризує ставлення людини до інтересів, переконань, вірувань, звичок і поведінки інших людей, а також як прагнення до взаєморозуміння [1].

У низці наукових підходів поняття толерантності співвідноситься з установкою, тобто з готовністю, схильністю певним чином сприйняти, зрозуміти, осмислити об'єкт або діяти з ним. Психологічне тлумачення толерантності стосується в основному її індивідуальних проявів, тобто як особистісної властивості. З одного боку, це константна і мало не вроджена, принаймні, зумовлена жорсткими психологічними конструктами властивість, з іншого – піддається психологічній корекції за допомогою зміни установок. Звідси практика тренінгу толерантності, що впливає на її рівень та прояви в окремої особистості [5]. Толерантність в широкому сенсі тлумачиться як узагальнена характеристика диспозиційної системи особистості, що виявляється в її здатності терпимо і без протидії сприймати відмінні від її власних думки, спосіб життя, поведінку і які-небудь інші особливості інших людей, якщо це безпосередньо або у видимій перспективі не загрожує її здоров'ю та/або життю. Толерантність передбачає визнання за іншою людиною права мати своє уявлення про події, при цьому вона не тотожна байдужості, а проявляється в значущій для суб'єкта ситуації [1].

Толерантність – це інтегративна якість особистості, що виявляється в здатності індивіда приймати інших людей у всій їхній своєрідності, визнавати їх індивідуальність, поважати переконання, думки, погляди, спосіб життя, способи самовираження і творчості, незалежно від фізичного та розумового стану людей, національності, віросповідання, статі, віку, соціального статусу, сексуальної орієнтації та ін. [5].

Проблема толерантності складна і не має одного єдиного рішення, остаточно встановлюючи межі, за якими толерантність втрачає свою цінність і провокує всездозволеність.

Для забезпечення високого рівня професіоналізму майбутніх психологів проблема толерантності має два аспекти. З одного боку, толерантність є професійно важливою якістю психолога, яка відкриває йому шлях до пізнання індивідуальних особливостей, позицій, переконань інших людей та побудови успішного спілкування з ними. Отже, формування толерантності у майбутніх психологів є невід'ємною та важливою частиною розвитку їх професійної компетентності. З іншого боку, психолог має бути готовим до розв'язання проблем нетерпимого ставлення людей один до одного та розвитку толерантності у них. Толерантність розвивається впродовж навчання, її рівень підвищується під впливом спеціально організованого навчання, в процесі набуття професійних знань, умінь та навичок у закладах вищої освіти відповідного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безугла М. В. Формування у студентської молоді духовно-культурних цінностей освіти: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2015. 237 с.
2. Гірняк А. Н. Психологічні прийоми формування атракцій як способи налагодження освітньої взаємодії. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2018. Т. I, вип. 50. С. 50–57.
3. Гірняк А. Н., Гірняк Г. С. Діалогічна взаємодія учасників освітнього процесу, як передумова та гарантія його ефективності. *Guarantees and protection of fundamental human rights as the integral element of integration of Ukraine on the EU : monografia zbiorowa. Polska : Wydział Prawa i Administracji UWM w Olsztynie*, 2019. Р. 105–117.
4. Декларація принципів толерантності. URL: <https://don.kyivcity.gov.ua/files/2014/2/10/Deklaracija-tolerantnosti.pdf>.
5. Ляпунова Т. А. Функції толерантності як соціально значущої цінності. *Педагогічні науки*. 2016. Вип. 69. Т. 3. С. 119–122.

УДК: 159.923

Олена Кошій, Андрій Кулицький

здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ІНВАЛІДНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА ЇХ СУТНІСНИЙ ЗМІСТ

За даними Держстату України станом на перше січня 2021 року в нашій державі налічувалося 2,7 мільйона цивільних осіб та майже 500 тисяч учасників бойових дій, які мають інвалідність. Зрозуміло, що з початком повномасштабної війни ця кількість щодня зростає як серед цивільного населення, так і серед військових. Лише за останній рік їх кількість збільшилася на 27 тисяч і значна

частка серед них – інваліди бойових дій, які зазнали не лише фізичних травм, а й мають цілий спектр психологічних проблем та потребують спеціалізованої допомоги й тривалого медичного та соціально-психологічного супроводу.

Інвалідність – складне багатоаспектне явище, яке вимагає ретельного всебічного дослідження. Проведений аналіз наукової літератури щодо даної проблематики [1; 2] уможливив виділення принаймні чотирьох мегапідходів до її дослідження.

Юридичний підхід зорієнтований на розробку критеріїв інвалідності, що визначають зміну правового статусу людини, яка набула фізичної чи психічної травми, обґрунтування характеру відносин інваліда з іншими суб'єктами правових відносин. На сьогоднішній день категорії «інвалід» та «інвалідність» розглядаються в основному з юридичної та медичної точок зору, в яких фіксується медико-правовий статус цих понять та критерії їх встановлення.

Так, у рамках юридичного підходу, у законі «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», поняття «інвалід» визначається як особа, яка має порушення здоров'я зі стійким розладом функцій організму, обумовлене захворюваннями, наслідками травм або дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності (у в тому числі обмеження трудової діяльності) та необхідність її соціального захисту [3]. А відповідно до закону «Про соціальні послуги» [4], інвалідність належить до однієї із важких життєвих ситуацій, які об'єктивно порушують життєдіяльність громадянина, яку він не може подолати самотійно

Очевидним є те, що незалежно від сформованих обставин, інвалідність, що виникла внаслідок отриманої учасником бойових дій травми, не просто порушує його колишню життєдіяльність, а позбавляє колишнього соціального статусу, практично викреслює зі звичного життя.

Таким чином, важливим моментом, що міститься в юридичному підході до розуміння інвалідності, пов'язаної з участю у бойових діях, є спроба зафіксувати в ньому факт участі військовослужбовця у виконанні військового обов'язку, захисті державних інтересів, по суті, передача себе, свого здоров'я, життя у розпорядження держави. Все це створює особливу соціальну ситуацію інвалідизації, за якої держава та військова служба виступають її елементами та неформальними детермінантами (якщо б держава не відправила людини на війну, вона не стала б інвалідом). Ця ситуація закономірно формує в інвалідів бойових дій особливу внутрішню картину, в якій суттєву роль відіграє «ефект очікування» інвалідності, коли людина, чекає справедливого поповнення державою втраченого нею здоров'я. При цьому цей ефект не збігається з «ефектом вторинної вигоди», що виявляється у деяких інвалідів, тобто прагнення використати ситуацію з вигодою для себе. І ця відмінність насамперед полягає в тому, що в першому випадку не йдеться обов'язково про матеріальну компенсацію інвалідності.

Специфіка соціальної ситуації інвалідації учасників бойових дій зумовлює формування таких деструктивних рольових типів інвалідів, як «застряглий», «споживчий» та «руйнівний». І, у зв'язку з цим, вона істотно впливає на зміст та організацію їхньої соціально-психологічної реабілітації.

У рамках *медичного підходу* [2] досліджуються наслідки фізичної травматизації. При цьому процес медичної реабілітації розглядається комплексно, у взаємозв'язку елементів «хворий», «лікар», «середовище». У зв'язку з цим аналізуються і психологічні аспекти ставлення потерпілого до травми («внутрішня картина інвалідності»), специфічні медико-психологічні феномени («когнітивна схема тіла», «фантомні болі» тощо), взаємини в системі «лікар-пацієнт» тощо. Медична реабілітація інвалідів бачиться на шляхах компенсації втрачених чи знижених фізичних можливостей постраждалого за рахунок протезування, ортезування, знеболювання, пластичної хірургії, усунення фізичних страждань.

У межах цього підходу інвалідність трактується як «тривала чи постійна, повна чи часткова втрата працездатності внаслідок хвороби, травм, каліцтва чи дефектів розвитку» [там само, с. 65]. Таким чином, у цьому визначенні увага акцентується на фізичному дефекті та нездатності повноцінної участі людини у суспільному виробництві, по суті, на її обмеженій корисності для суспільства, що своєю чергою формує негативне ставлення цього суспільства до цієї категорії громадян, що веде до їх дискримінації. Фактично, поняття «інвалідність» і «непрацездатність» сприймаються як синоніми, що зовсім відповідає дійсності, адже відповідно до «Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів», дані терміни відображають медичні та діагностичні підходи та ігнорують недосконалість та недоліки навколишнього суспільства. У зв'язку з цим сьогодні більш коректно вживати термін «люди з безмежними можливостями».

У контексті *соціального підходу* досліджується соціум, як соціальне середовище, створене і «заточене» під здорових людей і насичене різними бар'єрами (середовищні, правові, професійні тощо), що перешкоджають (ускладнюють) нормальному соціальному функціонуванню постраждалого. Метою соціальної реабілітації є усунення існуючих бар'єрів та створення безбар'єрного соціального середовища.

У межах цього підходу інвалідність розглядається «не як властивість людини, а як перешкоди, які виникають у неї у суспільстві» [1]. При цьому самі інваліди є не лише «пацієнтами», з погляду медичних проблем, та «споживачами послуг», з погляду соціальної роботи. Передбачається, що включення до інфраструктури суспільства системи соціальних служб, яким людина, яка має інвалідність, могла б делегувати свої обмежені можливості, зробила б її рівноправним членом товариства, який самостійно приймає рішення і володіє відповідальністю за свої вчинки. Актуальними в даному випадку є розвиток самодопомоги та адресної допомоги як альтернатива спеціалізованим установам для людей з обмеженими можливостями.

Прихильники *психологічного підходу* дотримуються уявлень про інвалідність, як про особистісну кризу, що проявляється в глибокій внутрішній роботі, трансформацію її Я-концепції, зміну змісту, орієнтації та ієрархії відносин особистості, народження нової особистісної ідентичності. Виходячи з такої позиції, головним напрямом психологічної реабілітації інвалідів бойових дій виступає гармонізація Я-концепції особистості, приведення її у згоду із самою собою, інтеграція травмуючого досвіду в особистісну історію, відновлення порушеного тимчасового континууму особистісної долі, набуття життєвих цілей та перспектив [5].

Перераховані наукові підходи до аналізу інвалідності частіше всього будуються на моделі «хвороб лікування», що залишає в тіні величезний пласт психологічних явищ і особисті ресурси самих постраждалих у подоланні психологічної кризи інвалідності. Акцент робиться переважно на дослідженні посттравматичного стресового розладу, який практично зачіпає явну меншість інвалідів. Соціальному простору, в якому розігрується драма формування нової ідентичності особистості, громадській думці, установкам, стереотипам, конкретним стилям соціальної поведінки далекого, ближнього та найближчого соціального оточення відводиться роль пасивного та неупередженого спостерігача цієї драми. Відтак потужний допоміжний потенціал соціуму не використовується. У результаті близько 80% інвалідів бойових дій, які реалізують «руйнівні», «застрагуючі» чи «споживчі» стратегії адаптації, формується «інвалідна», дезадаптивна особистісна ідентичність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базарний С. В. Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*: збірник. Вип. 32. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 152–157.
2. Досвід охорони ментального здоров'я та медико-психологічної реабілітації військовослужбовців в умовах гібридної війни : монографія / ред. В. Цимбалюка. Київ : Укр. військово-мед. акад., 2020. 307 С.
3. Закон Укоаїни «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
4. Закон України «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
5. Титаренко Т. М. Як подолати наслідки травматизації: контури соціально-психологічної реабілітації. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : матеріали міжнар. науково-практ. конф., (Київ, 7 черв. 2018 р.). Київ, 2018. С. 221–224.

ПОНЯТТЯ СТРЕСУ У ТЕОРІЯХ ЗАКОРДОННИХ ДОСЛІДНИКІВ

На сучасному етапі розвитку суспільства у зв'язку з інтенсивним збільшенням вимог до життєдіяльності людини проблема стресу та стресостійкості залишається гострою та актуальною. Незважаючи на глибину та глобальність дослідження, серед науковців досі немає єдиного підходу до понять стресу та стресостійкості.

Аналіз літератури показує, що до основних етапних теорій стресу можна віднести такі: біологічна, психологічна, соціальна і системна. Сутнісний зміст першої (Fuller J.L., Thompson W.R., H.G. Wolff та ін.) зводиться до положення про те, що здатність організму чинити опір стресу залежить від зумовлених захисних стратегій функціонування незалежно від поточних обставин. При цьому стрес визначається як фізіологічна реакція на соціально-психологічні стимули та залежить від природи відносин, мотивів поведінки індивіда. На думку авторів [4], стимули зовнішнього середовища та внутрішні конфлікти призводять до суб'єктивних переживань, реакцій та особистісних змін особи, що супроводжуються відповідними фізіологічними, біохімічними реакціями та змінами. Коли організм зустрічає небезпеку, у ньому виникає інтегральна та комплексна стресова реакція. Причому стресові реакції виникають як від фізичних, так і від символічних небезпек.

На думку більшості представників даного напрямку, центральним елементом у процесі виникнення та протікання стресових реакцій є поняття та механізми адаптації, які визначені як спосіб, яким індивід бореться із ситуацією та зі своїми почуттями, які нею викликані. При цьому адаптація має два прояви: подолання (боротьба із ситуацією) та захист (боротьба із почуттями, викликаними ситуацією).

Психологічна теорія пов'язана з когнітивною теорією стресу (G.R. Hockey), представлена моделлю динамічних процесів, сутнісний зміст якої складають положення про роль суб'єктивної пізнавальної оцінки загрози несприятливого впливу та наявних можливостей для подолання стресу. При цьому загроза, розглядається як стан очікування суб'єктом шкідливого, небажаного впливу зовнішніх умов та стимулів певного виду [6]. На думку представників даного підходу, особливості психологічного стресу полягають у тому, що він викликається психічними стимулами, які оцінюються як загрозові. Тобто розвиток психологічного стресу можливий без матеріальної присутності його джерела, а лише завдяки здатності індивідів передбачати майбутні і навіть найчастіше можливі зіткнення з якоюсь небезпечною для нього ситуацією. Характер і інтенсивність стресової ситуації в основному визначаються ступенем

розбіжності між вимогами, які пред'являє конкретна діяльність до особистості та потенціями, якими володіє суб'єкт.

Психодинамічна модель, яка також представляє даний підхід, заснована на положеннях теорії З. Фрейда і стосується, насамперед поняття «тривоги», в якій описується два типи зародження та прояви тривоги, занепокоєння. Сигналізуюча тривога виникає як реакція передбачення реальної зовнішньої небезпеки. Другий тип – травматична тривога – розвивається під впливом несвідомого, внутрішнього джерела. Найбільш яскравим прикладом причини виникнення цього типу тривоги є стримування сексуальних спонукань та агресивних інстинктів. Для опису результуючих симптомів цього стану З. Фрейд запровадив термін "психопатологія повсякденного життя". У ситуаціях, які можуть призвести до неврозу, тобто. при другому типі тривоги «Я» застосовує механізми психологічного захисту.

В.Р. Dohrenwend [3], представник соціально-психологічної моделі, модифікував модель фізіологічного стресу Г. Сельє стосовно психологічного стресу і розглядав його як стан організму, в основі якого лежать як адаптивні, так і неадаптивні реакції у відповідь на внутрішні та зовнішні стимули, що розвиваються до деякого порогового рівня, за яким психологічні та фізіологічні здібності та можливості порушуються [1].

Системний підхід представляє ресурсна модель стресу, найбільш повно представлена S. Hovfoll, що розглядає розвиток стресу у зв'язку з проблемою людських ресурсів. На його думку, людські ресурси включають предметну сферу (поведінкова активність), ресурси стану, особистісні характеристики, енергетичні показники. Згідно S. Hovfoll, «люди використовують різні способи компенсації втрат: це може бути або пряме їх відшкодування, або компенсація, переоцінка ситуації та переключення уваги на виграшні моменти нової ситуації» [5, с. 78].

Нині все більше набуває популярності т.з. міждисциплінарний підхід, представлений роботами М. Basowitz. Визначальним, центральним моментом у його моделі, що розробляється, є тривога, яка описується як «усвідомлені і виразні переживання інтенсивного страху і передчуття, представлені як внутрішні, що відбуваються і не пов'язані із зовнішньою загрозою» [2, с. 5]. На думку автора, стрес виникає під впливом стимулів, які викликають тривогу у більшості індивідів або окремих їх представників, і призводить до ряду фізіологічних, психологічних та поведінкових реакцій, у низці випадків патологічних, але які можуть призводити до вищих рівнів функціонування та нових можливостей регулювання.

Отже, аналізуючи зарубіжні теорії у вивченні проблеми стресу, відзначимо, що більшість дослідників визначають його як стан, реакцію та напруженість, які пов'язані з впливом зовнішніх та внутрішніх факторів, стимулів та умов, що викликають психологічні та фізіологічні наслідки, що супроводжуються напруженою функцій організму. У роботах, де вивчаються психологічні проблеми стресу, доводиться залежність поведінки під час стресу від ступеня значимості ситуації та

психологічної структури особистості (ставлення людини до труднощів у роботі, успіху та невдачі, впевненості та невпевненості у своїх силах, спрямованості особистості, рівня її домагань та реальних можливостей тощо). Фізіологічні зміни, які у організмі людини у відповідь стресові впливу, насправді є лише наслідком вже викликаних їм емоційних переживань. Без емоційних переживань фізіологічні зміни відбуваються, навіть якщо стрес закінчується фізіологічною травмою. Отже, емоційний стрес є для людини такою загрозою, емоційні переживання якої впливають на фізіологічні зміни та здатність здійснювати свою діяльність.

Таким чином, емоційний стрес, на думку закордонних вимагає врахування таких моментів, як значущість ситуації для суб'єкта, інтелектуальні процеси та особистісні особливості. Ці психологічні чинники зумовлюють і характер реакцій у відповідь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сельє Г. Стресс без дистресса. URL: <http://www.rulit.net/books>
2. Basowits H., Persky H., Korchin Sh., Grinker R. Anxiety and stress: An Interdisciplinary Study of a Life Situation. New York; McGraw - Hill, 1995.
3. Dohrenwend Bruce P. The Social Psychological Nature of stress: A Framework for Causal Inquiry. Journal Abnormal Social Psychology, 1966, vol. 62, pp. 294-302.
4. Fuller J. L., Thompson W.R. Foundation of behavior genetics. St. Louis, MO: C V. Mosby, 1978.
5. Hobfoll S. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist, 1988, vol. 44, pp. 513-524.
6. Hockey G.R. A state control theory of adaptation to stress and individual difference in stress management. In "Energetics and human information processing". Eds. G.R.Hockey, A.W. Gaillard, M.G.Coles. Dordrecht, 1986.

УДК: 376.5

Євгенія Скала, Наталія Побурко

здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет(Україна)

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО ЗВО У ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях все більшого значення надається вивченню факторів, що зумовлюють розвиток психогенних психічних розладів і, як наслідок, порушення процесів адаптації [1; 3; 4]. Складні трансформаційні зміни, що відбулися у суспільстві за останнє десятиліття, поряд зі всім іншим призвели до погіршення фізичного та психічного здоров'я більшості

людей. Особливо у цій ситуації постраждала молодь, яка не має достатнього соціального досвіду протидії різноманітним життєвим труднощам та не завжди володіє ефективними адаптаційними інструментами. Так, за останніми даними, практично здоровими визнано лише 11% студентів ЗВО, а фіксація факторів ризику встановлено ще у 34% здобувачів освіти. При цьому третина з них відчуває труднощі адаптації [3].

Більшість дослідників відзначають погіршення і фізичного і психічного здоров'я. Так відмічено, що щорічно хворіють 80,7% студентів, з них понад 5 разів на рік 2,8%. У структурі захворюваності на першому місці стоять захворювання органів дихання-77%, на другому захворювання нервової системи - 30% та на третьому захворювання органів травлення- 18,9%. Курять 26% студентів, алкоголь вживають 60%, наркотики від 7% до 18%, спортом займаються 48,6%, режим харчування дотримуються 18,4%, частістресові ситуації відзначені у 37,5% [там само]. Паралельно зазначається, що до комплексу факторів, які негативно впливають на здоров'я студентівостанніми роками додалися нові, які ранішевизначалися як поодинокі. Серед них фіксуються як доволі специфічні, пов'язані з соціальною ситуацієюу нашому суспільстві – війна, необхідністьпоєднання навчання з роботою, зростанняпоширеності шкідливих звичок тощо так і доволіпрогнозовані: недостатній рівень шкільної (базової) підготовки до програми вищої школи, нехтування багатьма знаннями з курсу шкільних дисциплін, слабо виражені навички навчальної роботи, недостатній розвиток словесно-логічного мислення, слабкість вольового регулювання, пасивна роль, така звична для школи [1]. Відтак, означені фактори можна згрупувати за певними критеріями: соціальні (житлові, регіональні умови, освітні, низька рухова активність та інші), генеалогічні (спадковий фактор, індекс обтяженої спадковості), конституційні (фізичний розвиток, соматотипологічна характеристика тощо), епідемічні (часті гострі респіраторні захворювання), інфекційні (осередки хронічної інфекції різної локалізації, перенесені та супутні захворювання), алергічні прояви та захворювання.

Велика кількість робіт психологічного та медичного спрямування з адаптації студентів зазначає, що в період навчальної діяльності значна частина здобувачів освіти перебуває в стані підвищеної емоційної напруги та перенапруги, а певна частина - у стані зривів адаптаційних процесів. Це супроводжується появою донозологічних станів та характеризується зменшенням функціональних резервів організму. Така симптоматика виникає в результаті напруги механізмів регуляції в ситуаціях, що вимагають забезпечення процесів врівноваження з середовищем великих значно більших витрат, ніж зазвичай. Існує і протилежна думка про те, що в осіб молодого віку резерв адаптаційно-приспосувальних можливостей досить великий, тому погіршення розумової та фізичної працездатності мають зворотній характер [2]. Відтак, після вступу до ЗВО у більшості студентів спостерігається

хвилеподібний характер дезадаптаційних процесів, який пов'язаний із як з особливостями навчання так й іншими соціальними процесами, зокрема необхідністю пристосування до умов життя у гуртожитку. До прикладу, незадоволеність санітарно-гігієнічними умовами у гуртожитку відзначають 68,5% студентів-першокурсників, при цьому близько третини з них відчувають дискомфорт у налагодженні міжособистісного спілкування з проживаючими в одній кімнаті, ще приблизно така ж кількість скаржиться на неможливість усамітнення та недостатність особистого простору, відсутність умов для приготування та зберігання їжі 58,6%, незахищеність від насильства 37,5%, неорганізованість культурного проведення дозвілля 61,4% [3]. Але ця ситуація дещо вирівнюється на середніх і старших курсах, коли більшість молодих людей звикають до певних незручностей і знаходять варіанти пристосування до них. Схожа ситуація спостерігається і з навчанням. Якщо на початку навчання різні форми дезадаптації зустрічаються у більшій половині студентів, то на 2-3 курсах це відсоток не перевищує 25%. Але при цьому рівень фізичного здоров'я в процесі навчання неухильно знижується, причому більше помітно це в осіб чоловічої статі.

На думку більшості дослідників [1, 3], адаптація до навчальної діяльності включає в себе біологічні та соціальні компоненти і визначається як інтенсивний, динамічний, багатосторонній, комплексний процес життєдіяльності, в ході якого індивід на основі відповідних пристосувальних реакцій виробляє стійкі навички задоволення тих вимог, які пред'являються до нього під час навчання. При цьому традиційно виділяють три складові процесу адаптації до навчальних навантажень: соціально-психологічну, психологічну та діяльнісну. Соціально-психологічна складова адаптації відображає зміни соціальної ролі учня на студента та необхідність гнучкішої регуляції своєї поведінки у новому статусі. Психологічна складова вимагає перебудову мислення та мови студентів, відповідно до умов їх професійного навчання. Діяльнісна ж – відображає необхідність адаптації до нових психофізіологічних навантажень.

Як вже було зауважено раніше адаптація студентів – складний динамічний процес. Відтак у численних наукових працях різними авторами виділяються конкретні чинники, які становлять основу вивчення даної проблематики. Так, наприклад, велика кількість робіт присвячена порівнянню психологічних показників щодо адаптації серед студентів 1-5 курсів, включаючи розгляд гендерних особливостей.

Низка дослідників відзначають у студентських вибірках виражену напругу психоемоційної сфери у першій половині навчального року. Характер діяльності та втомленість, пов'язаний із зимовою сесією, викликає у студентів якісно нову, більш індивідуальну зміну, що призводить до розширення порогу сприйняття навчальних стимулів та мотивів, особистісної інтеграції та зниження значимості екзаменаційної мотивації. Збільшення обсягу навчального матеріалу, який

необхідно вивчити, зменшення часу на його запам'ятовування у середині навчального року та під час екзаменаційної сесії свідчить про мобілізацію вищих психічних функцій та накопчення ознак стомлення. Згідно з даними численних досліджень, основне навантаження на адаптаційні механізми студентів припадає на 1 курс та найчастіше виявляється під час іспитів після 1 семестру [2].

Дослідження А. Очеретнюк, Д. Лисенко серед студентів медиків ЗВО показали, що у 71% студентів зміна здоров'я пов'язана з початком навчання, а у 77% - самопочуття змінюється протягом року в гірший бік. Найчастіше порушення адаптації відзначалися у студентів 1, 4 та 5 курсів, більш сприятлива вона у студентів 2 та 3 курсів. Насамперед, це пов'язано з терміном адаптації до нових умов навчання, які порушують оптимальність функціонування систем організму. До 4 та 5 курсу навчання накопичується втома, частково пов'язана з високим рівнем розумових навантажень при зниженні рухової активності [4].

Грунтовний аналіз літературних джерел, присячених дослідженню питань адаптації студентів до умов навчання у ЗВО, демонструє різні погляди на цю проблематику. Зазвичай цей процес науковці розглядають або як пристосування до навчання в цілому, або як підготовку до майбутньої професії. Низка авторів виділяють окремі причини-фактори адаптації, що негативно впливають на перебіг цього процесу. У ньому перераховуються проблеми, які частіше всього виникають у студентів під час навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іванченко О. З. Адаптація студентів першого курсу медичного факультету до навчальної діяльності у вищому навчальному закладі. *Актуальні проблеми сучасної медицини*, 2016. 16 (3), 199-203.
2. Кіосева О. В. Психопатологічна характеристика емоціональної сфери у студентів молодших курсів. *Український вісник психоневрології*. 2016. Т. 24, № 1 (86). С. 60–63.
3. Малахов П. С. Проблемність адаптації студентів-медиків. *Медична психологія*. 2016. № 2. С. 3–5.
4. Проблема адаптації студентів-медиків першого курсу до навчального процесу / А. Очеретнюк, Д. Лисенко, О. Паламарчук [та ін.]. *Вісник Вінницького національного медичного університету*. 2018. Т. 22, № 3. С. 543–547.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ЛУДОМАНІЇ

Лудоманія (син. ігроманія, ігрова залежність, патологічний гемблінг) - форма нехімічної залежності, яка виражається надмірною пристрасстю людини до азартних ігор, у тому числі до ігрових автоматів. В даний час проблема набула характеру епідемії.

На формування розладу впливає одночасно кілька чинників. Чинниками можуть виступати вади мислення, obsесивно-компульсивні порушення, звичка грати в азартні ігри з самого дитинства і перегляд фільмів, що пропагують подібний спосіб життя.

Як і більшість інших різновидів залежності, лудоманія має психологічні причини виникнення. Вважається, що в основі патології лежить obsесивно-компульсивний розлад.

У ролі пускового механізму виступає почуття самотності, що залучає людину до азартних ігор. Отримані позитивні враження змушують її все частіше і частіше повертатися до подібного заняття, а в кінцевому підсумку виникає постійне бажання грати.

Незадоволеність — ще один чинник розвитку ігрової залежності у дорослих або підлітків. У таких ситуаціях людина прагне проявити себе у грі, де легше перемогти, ніж самоствердитися в реальному житті.

Чим успішніша гра, тим більше виникає бажання знову зіграти і як можна частіше. Фахівці відзначають, що не останнє місце займає відчуття наживи, отримання винагороди без застосування особливих зусиль.

На розвиток ігрової залежності в юнацькому віці можуть вплинути такі фактори [1; 2]:

- звичка проводити сімейне дозвілля з батьками, братами чи сестрами за іграми в карти;
- перегляд великої кількості фільмів, серіалів або телепередач, що показують привабливість азартних ігор, казино та ігрових автоматів;
- технологічний прогрес - постійні розмови з друзями про тактики чи стратегії виграшу в тій чи іншій комп'ютерній грі;
- неможливість зрозуміти існування іншої сторони такої пристрассті — фінансові втрати, приреченість і борги, які виникають через нездатність відмовитися від участі в іграх.

Лудоманія має кілька стадій:

- фаза виграшу — початковий етап прогресування, симптоматика може обмежуватись лише мріями про легке збагачення, але поступово зростає кількість часу і грошей, витрачених на ігри;
- фаза програшу — розвиваються зміни особистості, викликають проблеми з роботою та спілкуванням з оточуючими людьми;
- фаза зневіри — посилення психічних порушень і поява проблем зі здоров'ям;
- фаза безнадії — відбувається формування ускладнень, зокрема спроби суїциду [1; 3].

Існує так зване замкнуте коло, тобто ігровий цикл, за яким рухається людина, яка страждає від розладу. Воно охоплює такі фази:

- стриманість — відмова від ігор відбувається під тиском близьких: від родичів залежить успіх лікування і профілактика ігроманії;
- автоматичні фантазії;
- наростання емоційної напруги;
- прийняття рішень — планування нібито безпрограшної стратегії;
- витіснення — відчуття помилкового контролю над ситуацією;
- реалізація — відбувається спотворення реальної картини того, що відбувається.

Щоб не виникало проблем з тим, як вилікувати ігроманію, слід дотримуватися нескладних рекомендацій. Профілактика ігрової залежності передбачає: побудову довірчих відносин у родині; правильне виховання дітей; оберегань дитини від емоційних травм; ведення здорового способу життя; своєчасне і повноцінне лікування психічних розладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий В. М. Сутність і профілактика залежності від азартних ігор. Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення): тези доп. II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 17–18.04.2008 р.). С. 51–56.
2. Гірняк А. Н., Гірняк Г. С. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 199-204.
3. Гірняк А. Н. Глибинно-психологічне підґрунтя суїциду. *Психологія і суспільство*. 2010. №1. С. 151-158.

ВПЛИВ ПОЗИТИВНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ НА ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

Сучасна педагогічна практика вищої школи засвідчує позитивність змін на шляху переходу від школи адміністративно-бюрократичної, догматичної та соціально-комформної до школи демократичної, гуманістичної, розвиваючої та особистісної. Саме гуманістично-демократична педагогіка, яка базується на ідеї співробітництва, співбуття викладача та студента, здатна сприяти розкриттю творчого потенціалу особистості, її психологічній підготовці до творчого розв'язання професійних завдань, особливо у складних видах діяльності, до яких належить робота практичного психолога.

Основним предметом професійної діяльності психолога є проблемна життєва ситуація, в якій опинився клієнт. Психолог має проаналізувати, оцінити проблему клієнта і надати йому допомогу в її позитивному розв'язанні. Для забезпечення ефективності цього аналізу, оцінки та розв'язання проблеми клієнта психологу треба самому бути гуманістично спрямованою особистістю з позитивною Я-концепцією. Для такої роботи залучаються всі наявні знання, життєвий досвід, інтуїція. Професіоналізм психолога-практика потребує самопізнання й психокорекції власних проблем, інакше актуальний матеріал взаємодії з клієнтом може бути сприйнятий спотворено на емоційному та когнітивному рівнях. Стає зрозумілим, що професійний психолог з позитивною Я-концепцією може краще допомогти клієнтові вирішити його проблеми. У зв'язку з цим виникає низка питань, пов'язаних з підготовкою психолога-практика і вимогами до нього як до професіонала та особистості.

Переважно підготовка практичних психологів характеризується розривом психологічного пізнання й самопізнання. Традиційно психологія більше формує стандартні знання, ніж розвиває рефлексивні, які потрібні психологу-практику. Підвищення ефективності системи освіти, побудова її на засадах гуманізму, зростання ролі людського фактора в суспільстві, зумовили необхідність активного впровадження в педагогічну практику особистісно зорієнтованого навчання. Створення умов, які сприяють тому, щоб при засвоєнні будь-якого компонента змісту освіти розвивалася сфера особистісних функцій індивіда, – так в узагальненому вигляді можна визначити мету особистісно зорієнтованого навчання. А визнання студента головною діючою фігурою всього навчального процесу складає суть особистісно зорієнтованої педагогіки. Саме в рамках такої освіти майбутні психологи-практики, здобуваючи стандартні знання, зможуть

розвивати свій рефлексивний потенціал, оволодівати навичками самоаналізу й цілісного аналізу ситуації спілкування.

Постає питання про виявлення та створення умов для формування позитивної Я-концепції майбутніх практичних психологів як одного із найважливіших завдань професійної психологічної освіти.

Основну концептуальну парадигму проблеми Я-концепції формували представники гуманістичної психології (Р. Бернс, Ч. Кулі, А. Маслоу, Р. Мей, Дж. Мід, К. Роджерс та ін.).

На актуальність проблеми формування професійно важливих якостей особистості майбутнього психолога наголошують українські дослідники О.Ф. Бондаренко, С.В. Васьковська, Ж.П. Вірна, В.В. Власенко, П.П. Горностай, Л.В. Долинська, Ю.Г. Долінська, В.І. Карікаш, Н.Л. Коломінський, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, В.А. Семиченко, Л.Г. Терлецька, Л.І. Уманець, Н.В. Чепелєва, Т.Н. Щербакова, Т.С. Яценко [1-6]. Водночас вивчення наукової літератури з проблеми Я-концепції показало відсутність досліджень щодо факторів впливу на становлення Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога в умовах вищої школи.

Аналіз літератури показав, що проблеми особистості практичного психолога та його особистісної підготовки тільки починають вивчатися. Розробленими є дослідження процесуальних сторін самосвідомості, самооцінки та Я-концепції особистості педагогів, визначені механізми і психологічні умови їх ефективного функціонування в професійній сфері. Дослідження проблем становлення особистості психолога розглядають основні вимоги до змісту освіти практичних психологів, концепцію професійної підготовки психолога, проте не достатньо об'єктивізовані вимоги до особистості психолога-практика, недостатньо аналізується роль Я-концепції особистості у професійному становленні практичного психолога, не розроблені шляхи і засоби формування позитивної Я-концепції особистості практичного психолога в процесі підготовки. Саме тому, вказуючи на значення, яке відіграє позитивна Я-концепція в діяльності психолога, ми зосередимо увагу на проблемі формування позитивної Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога, дослідженні факторів і умов, які можуть впливати на її формування протягом навчання студента у вузі. Адже крім набуття знань, практичних навичок та вмінь, за час навчання йому необхідно здійснити величезну роботу зі становлення власної особистості і, зокрема, гармонізації Я-концепції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Категорія становлення в контексті розвитку “Образу-Я” особистості. *Педагогіка і психологія*. 1992. № 3. С. 9-21.

2. Булах І.С., Долинська Л.В. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів: навчально-методичний посібник. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2002. 114 с.

3. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психологической диагностике. К.: Наук. Думка. 1989. 200 с.

4. Васьяковская С. В. Психологические условия формирования профессионального самопознания будущего учителя: Дис... канд. психол. наук: 19.00.07. К. 1987. 180 с.

5. Вірна Ж.П. Формування професійного ставлення до клієнта в процесі підготовки практичних психологів: Дис... канд. психол. наук: 19.00.07. К. 1996. 150 с.

6. Гуменюк О.Є. Психологія Я-концепції: Монографія. Тернопіль: Економічна думка. 2002. 186 с.

УДК 159.923.5

Марина Кочин

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

СПОРТ ЯК ПСИХОДУХОВНИЙ РЕСУРС РОЗВИКУ ОСІБ ЮВЕНАЛЬНОГО ВІКУ

Пандемія коронавірусу, дистанційне навчання, Інтернет-залежність та обмеження вільного пересування, пов'язані із початком повномасштабного вторгнення в Україну, негативно впливають на рухову активність підлітків і юнаків. Понижена фізична активність спричинює розвиток гіподинамії, головні болі, зниження зосередженості уваги, безсоння та низку емоційних порушень. Окрім фізіологічних наслідків, є й ще психологічні порушення – тривожні розлади, апатія, депресія, розвиток «тунельного мислення» тощо.

Спорт має значний вплив на гармонійний розвиток осіб ювенального віку, оскільки сприяє інтегрованому розвитку фізичних, психічних, соціальних і духовних аспектів особистості.

На фізичному рівні спорт сприяє комплексному формуванню м'язово-скелетної системи та опорно-рухового апарату, покращує серцево-судинну і дихальну системи, зміцнює загальну витривалість організму, розвиває координацію і гнучкість. Це допомагає молоді подолати фізичні виклики і підтримувати високий рівень активності [3].

Зміст навчально-рухової діяльності включає ситуації, які можна використовувати для розвитку характеру, моральних і духовних рис ювеналів: почуття поваги до слабших, відчуття обов'язку і відданості, відповідальності, власної гідності, гордості, совісті, пониження рівня сором'язливості тощо.

На психічному рівні спорт допомагає знизити рівень стресу і входить до базових ресурсних каналів людини. Під час спортивних занять в організмі

виділяються ендорфіни і серотонін – гормони, які відповідають за психоемоційний стан людини. Водночас одиночні види спорту допомагають юнаку розвинути вольову сферу, зосередженість, вмотиваність і дисциплінованість під час досягнення поставлених довгострокових цілей тощо [1]. В командних видах спорту розвиваються комунікативні навички, вміння домовлятися, співпрацювати і конструктивно вирішувати конфлікти, які виникають у процесі досягнення поставленої спільної мети [6; 7].

Під час занять спортом та участі у змаганнях, юнак переживає різний спектр емоцій і психологічних станів, а відтак вчиться їх регулювати. Конкуренція, передстартовий мандраж, емоційне вигорання, радість перемог і розчарування програшів сприяють розвитку саморефлексії, емоційного інтелекту, вольових рис і підвищують впевненість у собі. Своєю чергою, впевненість у собі, дисциплінованість, вмотивованість, вміння домовлятися, наполегливо досягати цілей, працювати над помилками – це чудові навички для забезпечення високої адаптивності особистості [4].

В соціальному аспекті, участь у змаганнях має особливий вплив на формування почуття патріотизму серед ювеналів, сприяє нормотворенню, розвиває лідерські риси, формує громадянську активність і допомагає визначити своє місце в суспільстві і сприймати себе як частину нації. Крім того, спорт є одним з небагатьох доступних для підлітків і юнаків шляхів зміни соціального статусу. Не поодинокі випадки, коли спорт ставав «рятівним жилетом» для підлітків і юнаків з неблагополучних родин, вберігав від хибного, антисоціального шляху, допомагав позбутися шкідливих звичок (в т.ч. адитивної поведінки) і відчиняв двері в більш безпечне середовище. Відтак спорт постає могутнім каталізатором інтеграції ювеналів з різних соціальних середовищ у суспільство, конструктивного самоствердження та самореалізації сучасної молоді. Для деяких юнаків і юнок заняття спортом із хобі переростає у професією спортсмена чи тренера, котра приносить успіх і визнання [2; 5].

Отже спорт є потужним чинником гармонійного розвитку осіб ювенального віку та передумовою розкриття ними фізичного, психологічного, соціального і духовного потенціалу. Сприяння спортивним заходам і активностям – це інвестиція в майбутнє суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюшенко А. О., Дудник І. О. Виховання волі в підлітків у процесі занять фізичною культурою: монографія. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А., 2014. 234 с.
2. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка: монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. 340 с.
3. Вілмор Дж.Х., Костілл Д. Фізіологія спорту. Культура та спорт. 2003. 656 с.

4. Воронова В.І. Психологія спорту: навчальний посібник. Київ: Національний університет фізичного виховання і спорту України, вид-во «Олімп. л-ра». 2019. 273 с.

5. Гірняк А. Н. Методичні рекомендації з вивчення дисципліни «Вікова та педагогічна психологія» для студентів спеціальностей 053 Психологія та 231 соціальна робота. Тернопіль: ВПЦ Економічна думка, 2022. 116 с.

6. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : ВПЦ «Університетська думка». 2020. 376 с.

7. Горська Г. Б. Психологічна теорія спортивної діяльності : актуальні напрями розвитку. *Теорія і практика ФК*. 1999. № 5.

УДК: 159.9

Марта Турчин

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

СИСТЕМНЕ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Ціннісно-сміслова сфера людини, як відомо, відіграє системотвірну роль у її онтогенезі як особистості, оскільки функційно спричиняє і особливості задіяння наявних спонукально-мотиваційних ресурсів, і повноту зреалізування морально-психологічного потенціалу, й актуалізацію інтенційних горизонтів життєпотіку персоніфікованої свідомості. Інакше кажучи, саме ціннісно-сміслова сфера – це визначальне осереддя особистісного зростання і психокультурної зрілості дорослої людини, але за умови, що вона оволодіває цією сферою усвідомлено, рефлексивно, мислєдіяльно, при цьому індивідуально самовизначаючись і самостверджуючись. Результатом більш-менш цілісного усвідомлення спонукальних можливостей ціннісно-сміслової сфери є трансформація плетива особистісних сенсів і смислів у *ціннісні орієнтації*, котрі, характеризуючи найвищий ступінь диспозиційної регуляції поведінки, виконують функцію «прогностичної моделі світосприйняття», яка використовується особистістю для усвідомлення, інтерпретації, пояснення та передбачення власної діяльності, осягнення мотивів потенційного чи актуального вчинення (А.А. Фурман [4, с. 151]).

Сьогодні ціннісно-сміслова сфера людини становить предмет такого нового дисциплінарного напрямку, як *аксіопсихологія*, що виник на рубежі ХХ–ХХІ століть головно інтелектуальними зусиллями проф. Зіновії Карпенко і представників її наукової школи [1; 2], а пізніше збагачений фундаментальними

дослідженнями проф. Анатолія А. Фурмана в аспектах теоретико-методологічного висвітлення *аксіосфери особистості* як системи полісміслових обріїв вчинкової активності, що впорядковує у її свідомості і самосвідомості інтенційні й потенційні запити до самовизначення, самопізнання і самотворення [4] і ширше – філософсько-психологічного обґрунтування *смісложиттєвої сфери* особистості як системи свідомісних організованостей ковітальної активності, що унапрямує її бажання і наміри, засвідчує повномірне осягнення себе і дійсності, становить екзистенційне ядро її персоніфікованої ось-буттєвості [3; 5]. Конструктивний психозмістовий аналіз цих ґрунтовних напрацювань відомих українських психологів дає змогу здійснити системне вивчення ціннісно-сміслової сфери особистості соціального працівника.

Отже, коротко зафіксуємо отримані нами основні узагальнення щодо системної концепції розуміння та пізнання ціннісно-сміслової сфери особистісного світу ефективного соціального працівника.

1. Становлення особи соціального працівника на етапах її професійної підготовки і фахової реалізації відповідає принципам, закономірностям, нормативам і похідним психологічним особливостям *аксіогенезу особистості*, осереддя якого становить цілісний процес розвитку ціннісно-сміслової сфери, котрому властиві відповідні біологічні, психологічні, соціальні, вітакультурні та душевно-духовні спроможності.

2. *Аксіопсихіка* компетентного соціального працівника охоплює низку різноманітних оприявнень його особистісно збалансованої ціннісно-сміслової сфери, а саме:

а) мотиваційні ставлення, котрі характеризують ступінь і повноту усвідомленого спонукання (щонайперше потреб) до професійної діяльності (суб'єктивні, особистісно-сміслові, індивідуально-сенсові ставлення);

б) диспозиційні утворення, які вказують на готовність, схильність особи до здійснення поведінкового акту, конкретної дії чи цілісного вчинення (головно це соціальні настановлення, привласнені особою стереотипи-установки, ціннісні орієнтації);

в) мотиваційно-інтенційні чинники (прагнення, бажання, інтенції-наміри, ідеали, інтереси, вірування тощо), що становлять мереживо внутрішніх умов розвиткового функціонування ціннісно-сміслової сфери особистості;

г) емоційно-ціннісні характеристики і свідчення процесу переживання як ефективного екзистенціювання у ситуаціях «тут і тепер» (упредметнення турбот і хвилювань, узмістовлення моральних колізій, амбівалентна амплітуда афективних відреагувань тощо);

д) життєві вибори та особистісне позиціювання соціального працівника у різноманітних ділових обставинах повсякдення, форми і способи соціальної взаємодії з клієнтами різних статі, віку, ментального досвіду, психотипу, духовної

зрілості (головним чином ресурсами і засобами власних самоусвідомлення, самовизначення, самореалізування, самоперетворення).

3. Ціннісно-смилова свідомість працівника соціономічного фаху – це його базова інтегрально-суб'єктивна характеристика, що засвідчує неподільну єдність об'єктивних причин (умов) і суб'єктивних джерел (чинників) сталого аксіогенезу його особистості та оприявлення цієї єдності у мовно-мовленнєвій співдіяльності як із колегами по роботі, так із клієнтами. Зважаючи на це, цілком закономірно, що «загальнопсихологічним механізмом аксіогенезу особистості виступає діалогічне спілкування, у процесі якого відбувається включення Іншого в духовний світ Я як повноважного партнера, можливого взірця саморозвитку» [1, с. 15].

4. Принципи інтегральної суб'єктності (З.С. Карпенко) у філософсько-психологічному доповненні із концепцією онтофеноменальної єдності смислосфери буття і сенсосфери життя людини (А.А. Фурман) дають змогу системно вивчати ціннісно-смилову сферу особистості соціального працівника в контексті її поступального аксіогенезу як поетапного сходження до вершин психодуховної зрілості й відтак професійно-свідомісної досконалості через послідовні, еволюційно вмотивовані та екзистенційно змістовлені, с т а д і ї: а) біологічного індивіда як відносного суб'єкта (дитинство), б) суб'єкта предметної діяльності як моносуб'єкта (загальноосвітнє навчання і професійна підготовка), в) суб'єкта соціально розподіленої діяльності як полісуб'єкта, себто як особистості (вищі рівні професійної освіти та етап фахівця-початківця, або молодого працівника), г) суб'єкта суспільно корисної творчої діяльності як метасуб'єкта, тобто як індивідуальності (період професійної компетентності та майстерності). Зауважимо, що найвища стадія аксіогенезу абсолютного суб'єкта, котрий уособлює універсальні духовні цінності й нічим незатемнене психодуховне здоров'я, як показало емпіричне дослідження, досяжна одиницям, власне самоактуалізованим особистостям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості: монографія. 2-е вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ, 2018. 720 с.

2. Карпенко З. Предмет і метод аксіопсихології особистості. *Психологія і суспільство*. 2008. №1. С. 35–62.

3. Фурман А.А. Методологія психологічного пізнання смисложиттєвої сфери особистості. *Психологія і суспільство*. 2020. №1. С. 5–34.

4. Фурман А.А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.

5. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.

Діана Велиган

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Віктимність, яка включає в себе можливість стати жертвою або виконавцем злочину, становить серйозну проблему для суспільства. Особливо вразливими до цього явища є підлітки, у яких емоційно нестабільні особистості якості та недостатнє розуміння наслідків власних дій можуть призвести до небезпечних ситуацій. Загалом, підлітковий період є одним з найбільш вразливих етапів життя, у якому молоді люди намагаються впоратися з численними викликами та змінами. Віктимні властивості, характерні для підлітків, на думку науковців, можна поділити на дві групи – загальні та індивідуальні [1, с. 357]. До загальних належать: довірливість, допитливість, наївність, невміння адекватно реагувати на ситуацію, відставання психічного розвитку від фізичного тощо. Індивідуальні віктимні властивості можуть бути поділені на біопсихологічні, психологічні та соціально-психологічні.

До психологічних належать: агресивність, тривожність, жорстокість, необ'єктивна оцінка можливостей, емоцій, неврівноваженість або наявність однієї чи декількох акцентуацій характеру; до соціально-психологічних – потреба у спілкуванні, самоствердження, правова необізнаність, незнання головних методів забезпечення особистої безпеки тощо. Віктимна поведінка серед підлітків може мати серйозні психологічні та соціальні наслідки.

Зауважимо, що психологічні наслідки віктимної поведінки можуть бути дуже серйозними. Підлітки, які стають жертвами насильства, можуть відчувати стрес, тривожність, депресію та інші психологічні проблеми, втрачати віру в себе, почувати себе безсилим та невартими поваги. Часто такі підлітки намагаються приховувати факт насильства, що може призвести до подвоєного страху і сорому. У цілому психологічні наслідки можуть проявлятися у таких аспектах, як зниження власної самооцінки, тобто володіти переконаннями, що вони не заслуговують на успіх чи щасливе життя, що може призвести до депресії та тривожності; почуття соціальної ізоляції, наслідком якої є песимізм, відчуження від ровесників та суспільства загалом; навчальні проблеми, які своєю чергою впливають на їх академічні досягнення; погіршення психічного здоров'я, розвиток різних психічних порушень, таких як депресія, тривожність, розлади у харчуванні та зловживанні забороненими чи небезпечними речовинами.

Соціальні наслідки віктимної поведінки знаходять своє відображення у таких аспектах як виникнення проблем в міжособистісних відносинах, складнощах у спілкуванні з найближчим соціальним оточенням, віктимні підлітки стають легкими мішенями для булінгу та насильства в школі або в інших соціальних середовищах. Віктимність може заважати підліткам розвивати власний потенціал та здібності, оскільки вони постійно відчують себе жертвами обставин чи інших соціальних ситуацій, на які вони не можуть впливати чи здійснювати цілеспрямований вплив.

Варто визнати, що існують взаємовпливи між психологічними та соціальними наслідками віктимної поведінки підлітків. З психологічної точки зору для підлітків характерним проявом є індивідуальна нестабільність та лабільність емоційної поведінки, в якій можна виділити три основні типи реагування: емоційну нестійкість, агресію або відчуження, ідеалізм [2, с. 191]. Такі поведінкові паттерни штовхають молодих людей до самодемострації, проголошення власних цінностей та пріоритетів у світі дорослих, соціальному самоутвердженні засобами, далеких від правил, норм, інституційно усталених і схвалюваних суспільством моделей поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Папуша В. Вплив батьківсько-сімейного виховання на віктимну поведінку підлітків. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7965/1/Papusha.pdf>

2. Зозуляк-Слущик Р., Гавриш М. Особливості віктимної поведінки підлітків. *Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи : тези доповідей IV Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції*, м. Івано-Франківськ, 19 квітня 2019 р. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. С. 191-194.

УДК: 37.018.1

Євген Присяжнюк

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ВПЛИВ КІЛЬКОСТІ ДІТЕЙ НА ВЗАЄМВІДНОСИНИ В БАГАТОДІТНІЙ СІМ'І

Кількість дітей у сім'ї значно впливає на взаємовідносини між її членами, може бути як позитивним, так і негативним й залежати від багатьох чинників, таких як культурний контекст, соціальний статус сім'ї, особисті характеристики батьків та дітей тощо. Багатодітна родина надає можливість реалізації суспільних і особистісних потреб. У таких родинах утворюються сприятливі умови виховання

через те, що діти зростають у тісній взаємодії один з одним у родинному колективі і зазвичай у ранньому віці привчаються виконувати конкретні обов'язки та допомагати один одному. Також у сім'ях формується високоморальна атмосфера турботи, поваги та любові батьків і дітей один про одного [1, с. 22].

Натомість варто зацентувати увагу на негативних та позитивних аспектах кількості дітей, які визначають психоемоційний клімат у таких сім'ях. Піднімаючи питання несприятливих колізій у кількісному складі багатодітної сім'ї сфокусуємо увагу на таких нюансах. Зі збільшенням кількості дітей в сім'ї розподіл ресурсів і уваги може стати складнішим, відповідно батьки відчуватимуть нестачу часу для індивідуального спілкування з кожною дитиною. У багатодітних сім'ях мабуть є ризики зростання напруження між дітьми через конкуренцію за батьківську увагу та їх опіку і як наслідок інтенсифікація роздратованості та невдоволення з-поміж дітей. Старші діти в багатодітній сім'ї можуть відігравати роль «других батьків» для молодших за віком, що також посилює нерівновагу в їхніх відносинах та звантажувати їх зайвою відповідальністю, непритаманною для вікових особливостей. Варто мовити й про матеріальні загрози, які проявляються у тому, що зі збільшенням кількості дітей фінансовий тиск на сім'ю однозначно зростає, відтак батьки потерпатимуть від нестачі коштів на освіту, медичні послуги та забезпечення відповідного дозвілля для усіх дітей.

Компенсаторними механізмами чи запобіжниками для нівелювання негативного впливу кількості дітей у середньостатичній багатодітній сім'ї є врахування таких обставин. У багатодітних сім'ях створюється сприятлива психоемоційна атмосфера для розвитку співробітництва та взаємопідтримки між дітьми, які змушені вирішувати конфлікти, працювати разом для досягнення спільних цілей, що допомагає їм розвивати навички, необхідні для успішного життя в суспільстві. Велика кількість дітей створює безліч можливостей для успішної соціалізації, адже діти можуть вчитися взаємодіяти з різними людьми, різного віку та з різними інтересами й удосконалювати соціальні навички у більш інтенсивному режимі, розвивати вміння комунікації, прояви емпатії та розуміння інших.

Наслідком аналітичного розмежування негативних та позитивних шлюбно-сімейних відносин у багатодітних сім'ях є сенс розробити програми налагодження психоемоційного клімату у таких сім'ях. Зокрема, варто виокремити такі форми та методи мінімізації ризиків загострення внутрішньо-сімейних взаємостосунків в багатодітній сім'ї, які сприятимуть забезпеченню гармонії та позитивним взаємодіям в родині. Перш за все необхідно налагодити відкритий та неупереджений комунікативний клімат, включення дітей у процес ухвалення правил спілкування, проведення спільних заходів та розваг для всієї родини, що дасть змогу підсилити родинні зв'язки і створити позитивні спільні враження. Зважаючи на унікальність кожної дитина необхідно розробити персоналізований

підхід до кожного з дітей, враховуючи їхні потреби, інтереси і характер. У разі потреби варто звернутися за допомогою чи консультацією до психолога або соціального працівника, особливо якщо виникають складні проблеми в сім'ї.

Отже, збалансований підхід до цих форм і методів може допомогти знизити ризики конфліктів та загострення внутрішньо-сімейних взаємостосунків у багатодітній сім'ї, сприятиме створенню позитивної та гармонійної атмосфери в багатодітній сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганенко О. О. Багатодітна сім'я як об'єкт соціально-педагогічної роботи. *Київський науково-педагогічний вісник*. №22 (22). 2021. С. 21-27

УДК: 159.922

Каріна Бурмака

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНОГО ЕГОЦЕНТРИЗМУ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ

У сучасному суспільстві соціальна адаптація розглядається як один із ключових аспектів психології. Ця сфера спрямована на створення сприятливих умов для повноцінного соціального розвитку особистості та взаємодії з оточуючими.

Вивчення процесу адаптації пов'язане з дослідженнями співвідношення цього феномена з процесом соціалізації. Соціальна адаптація і соціалізація відображають процес взаємодії особистості з навколишнім середовищем. Згідно з їх висновками, ступінь порушень у процесі адаптації пов'язано із такими чинниками, як організація навчально-виховного процесу у навчальних закладах, попередні умови виховання, взаємини між дорослими та дітьми, ставлення матері до дитини, а також соціальні умови тощо. Під час періоду адаптації можуть виникати різноманітні емоційні та соціальні труднощі, такі як прояви агресії, гніву, невпевненості, страху, тривоги, напруги та занепокоєння. Ці проблеми можуть виникати при взаємодії з ровесниками та дорослими, в школі та вдома, впливати на спілкування та стосунки. Крім того, можуть виникати труднощі з самооцінкою та мотивацією, ускладнюючи процес пристосування до навчання та сприяти розвитку негативного емоційного клімату в колективі.

Термін "адаптація" походить від латинського слова "adaptatio", що означає "пристосування". Вперше, введений Аубертом, даний термін почав широко застосовуватись в медичній та психологічній літературі як поняття, яким позначали зміну чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів чуття

до подразників. Згодом цей термін став застосовуватися в широкому контексті, описуючи будь-яке пристосування живого організму до власного існування. Його сутність полягає в забезпеченні рівноваги між впливом організму на середовище та зворотнім впливом середовища на організм. Іншими словами, адаптація дозволяє підтримувати рівновагу у взаємодіях між суб'єктом і об'єктом. При цьому виділяються два основних критерії успішної адаптації: внутрішній комфорт (емоційна задоволеність) і зовнішня адекватність поведінки (здатність легко і точно виконувати вимоги середовища) [2, с. 19]. Загалом, поняття адаптації використовується для опису процесу, коли живий організм змінює свої характеристики для взаємодії з навколишнім середовищем. Це включає встановлення рівноваги між індивідом і оточенням, а також визначення результату саме цього пристосування [1]. У контексті соціальної адаптації, це означає активне пристосування людини до умов оточуючого середовища шляхом прийняття й засвоєння цілей, цінностей, норм і стилів поведінки, прийнятих в даному суспільстві. Під цим терміном розуміється процес активного пристосування особистості до умов соціального оточення та типу взаємодії між індивідом або соціальною групою та цим оточенням. Взаємодія з ровесниками є ключовим елементом соціальної адаптації, сприяючи інтеграції в суспільство, розвитку емоційного і інтелектуального потенціалу особистості. У процесі соціальної адаптації відбувається не лише адаптація до нових соціальних умов, але й реалізація власних потреб, інтересів і прагнень. Особистість вступає у нове соціальне оточення, стає активним членом цієї спільноти, самостійно проявляє себе та розвиває свою унікальність. У результаті адаптації формуються соціальні вміння взаємодії, певні способи поведінки і діяльності, що відповідають прийнятим в суспільстві стандартам, що дозволяє особистості задовольняти свої прагнення, потреби та інтереси і самостійно визначати свою ідентичність.

Соціальна адаптація проходить чотири основних стадії:

- врівноваження – встановлення рівноваги між групою та особистістю, які проявляють взаємну терпимість до системи вподобань і стереотипів поведінки один одного;
- псевдоадаптація – поєднання зовнішньої пристосованості до соціальної групи з негативним ставленням до її норм і вимог;
- пристосування – визнання і прийняття систем вподобань нової соціальної спільноти, взаємні поступки;
- уподібнення – психологічна переорієнтація особистості, трансформація колишніх поглядів, орієнтацій, установок відповідно до нової ситуації [3].

Психоаналітики, яскраво висвітлили значення соціальної адаптації особистості, особливо після виходу книги Г.Гартманна [4]. Він зауважує, що вже з моменту народження основною метою людини є адаптація до інших і соціального середовища, яке є результатом впливу попередніх поколінь та самої особистості.

Людина не тільки взаємодіє з оточенням, але й активно впливає на умови, до яких потрібно адаптуватися. Відтепер люди все частіше самі формують своє соціальне оточення. Структура суспільства, його поділ праці та роль особистості визначають можливості адаптації та, частково, розвиток людської ідентичності. Особливо важливе значення має виховання та навчання, оскільки вони формують очікувану форму поведінки, яка сприятиме успішній адаптації [4, с. 28].

Підлітки та молодь активно впливають один на одного через спільні інтереси, тривалу взаємодію та формування групової ідентичності. Це може мати як позитивний, так і негативний вплив, оскільки процеси адаптації та інтеграції можуть, як сприяти розвитку, так і обмежувати розвиток особистості. Підсумовуючи, зазначимо, що механізм соціальної адаптації особистості є комплексним процесом, який охоплює її активність, взаємодію та внутрішній розвиток в соціальній сфері. Цей процес включає переосмислення внутрішнього світу людини та реалізацію прихованих потенціалів, що сприяють повній інтеграції в соціальне середовище. Соціальна самосвідомість виступає як складова механізму соціальної адаптації, що сприяє формуванню та усвідомленню своєї соціальної приналежності та ролі в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 343 с.
2. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / за заг. ред. Н.В. Гавриш. Луганськ, 2006. 368 с.
3. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2007. 392 с.
4. Hartmann H. Ego Psychology and the Problem of Adaptation. N-Y, 1958

УДК: 159.923.5

Вікторія Зеленьак

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИНАМІКИ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

В сучасному світі, де стрімко розвиваються науки і технології, та де люди стикаються з різноманітними викликами та стресами, питання психологічного благополуччя особистості стає дедалі важливішим і актуальнішим. Психологічне благополуччя визначається не тільки відсутністю психічних розладів, але й загальною задоволеністю життям, внутрішнім спокоєм, позитивними емоціями і задоволенням від досягнення особистих цілей. Воно об'єктивно відображає стан

психічного здоров'я та рівень адаптивності і адекватності поведінки особистості в суспільстві. Психологічне благополуччя стає ключовою темою наукової рефлексії, оскільки вивчення його складових та факторів, що впливають на нього, може допомогти розробити ефективні підходи до покращення якості життя людей.

Аналізуючи літературні джерела, слід констатувати, що психологічне благополуччя представляє собою складний феномен, який описує стан оптимального функціонування особистості. Цей стан не лише стійкий, а й інтегральний, оскільки він включає в себе численні аспекти життя людини. Психологічне благополуччя формується під впливом різноманітних чинників, включаючи особистісні цінності, погляди на світ, наявність емоційних та поведінкових шаблонів, різноманітні якості особистості, поставлені цілі та багато інших аспектів, які впливають на те, наскільки особистість відчуває гармонію та задоволення в своєму житті. Психологічне благополуччя є об'єктом наукового дослідження через важливий вплив на якість життя і функціонування індивіда, а також через можливість розробки стратегій та інтервенцій для його поліпшення.

Л. З. Сердюк розглядає психологічне благополуччя як комплексний індикатор, що відображає ступінь спрямованості особистості на досягнення ключових аспектів позитивного функціонування. Це включає не лише сам факт спрямованості, але й реалізацію цієї спрямованості, яка суб'єктивно виражається в почуттях щастя, самозадоволеності та задоволеності власним життям.

Вчена наголошує на тому, що психологічне благополуччя можна розглядати як складний елемент особистості, що зазнає змін в часі. Воно функціонує у динаміці і впливає на мотивацію особистості. Ступінь вираженості цього благополуччя залежить від реалістичності, структурованості та цілісності системи відношень і ставлень особистості до свого життя та майбутньої перспективи. Ця система включає в себе цілі, плани, цінності і прагнення, і саме через це важливо вивчати і розуміти психологічне благополуччя, оскільки воно відіграє ключову роль у психічному і соціальному благополуччі індивіда [3, с. 126].

У науковій літературі активно вивчаються різні аспекти психологічного благополуччя, а також схожі за змістом поняття, такі як психічне здоров'я, якість життя і щастя. Проте великим недоліком існуючих досліджень є відсутність системного підходу до цього явища. Мало уваги приділяється аналізу та систематизації класичних підходів, існуючі психологічні механізми формування цього явища ще не повністю зрозумілі, і індивідуальні особливості психологічного благополуччя особистості залишаються недостатньо вивченими.

У зарубіжній психології можна виділити два основних підходи до розуміння психологічного благополуччя: гедоністичний та евдемоністичний. Засновником гедоністичної концепції є Е. Дінер, який визначив суб'єктивне благополуччя як явище, що складається з трьох ключових компонентів: задоволеність життям, відсутність негативних емоцій та наявність позитивних емоцій [4, с. 655].

Гедоністичний підхід акцентує увагу на індивідуальному ставленні особистості до власного життя і оточуючого світу. Він підкреслює, що рівень психологічного благополуччя визначається задоволенням особистими потребами, особливо тими, що виникають у соціальній взаємодії. Такий підхід розглядає благополуччя як результат задоволення індивідуальних потреб та прагнень, що роблять значний внесок у формування загальної якості життя.

Гуманістичні психологи А. Маслоу і К. Роджерс висловлювали переконання, що людина, обдарована вільною волею та внутрішньою мотивацією, має можливість досягти психологічного благополуччя [2, с. 39]. В. І. Омелянська звертає увагу на те, що А. Маслоу розробив теорію ієрархії потреб, в якій він стверджував, що незадоволеність фізіологічними потребами не завжди призводить до негативних наслідків у задоволенні потреби в самоактуалізації. Він підкреслював, що коли основні фізіологічні потреби задоволені, люди можуть реалізувати свій потенціал і досягти внутрішньої самореалізації. Ця точка зору свідчить про оптимістичний підхід до можливості особистісного розвитку та досягнення психологічного благополуччя, навіть у важких умовах. Гуманістична психологія підкреслює важливість саморозвитку та особистісного росту для досягнення внутрішньої гармонії та задоволення [1, с. 24].

Щодо евдемоністичного підходу до психологічного благополуччя, слід відзначити, що в цьому підході вважається, що психологічне благополуччя виникає через розкриття та розвиток власного творчого потенціалу. Зазвичай, евдемоністичні моделі мають більше компонентів, ніж гедоністичні. К. Ріфф внесла значний внесок у розробку цього підходу.

Згідно з теорією К. Ріфф, психологічне благополуччя можна описати як складний інтегральний феномен, що відображає позитивне функціонування особистості. Воно виявляється в суб'єктивному відчутті задоволеності життям і реалізації власного потенціалу. За цією моделлю, психологічне благополуччя залежить від суб'єктивної якості комунікацій особистості з іншими людьми [5, с. 721].

Модель психологічного благополуччя К. Ріфф включає в себе 6 ключових елементів: прийняття себе; контроль над обставинами; позитивні стосунки з іншими; наявність мети в житті; особистісне зростання; самодетермінація. Ці компоненти відображають важливі аспекти, які впливають на психологічне благополуччя особистості в евдемоністичному підході [5, с. 724].

Отже, цей підхід, вивчаючи явище психологічного благополуччя, розкриває його особистісний зміст і підкреслює ефективність взаємодії людини з оточуючим світом. Крім того, він визначає здатність людини зберігати свою унікальну індивідуальність у процесі цієї взаємодії.

Аналіз проблеми приводить до висновку про багатоаспектність даного феномену і багатозначність його визначень. Психологічне благополуччя

розглядається як складний і інтегральний феномен, який відображає стан оптимального функціонування особистості. Воно залежить від різноманітних чинників, таких як система особистісних цінностей, емоційні та поведінкові стереотипи, особистісні якості та цілі.

У закордонних дослідженнях психологічного благополуччя вирізняються гедоністичний та евдемоністичний підходи. Гедоністичний підхід підкреслює важливість задоволення особистими потребами, в той час як евдемоністичний підхід акцентує увагу на реалізації творчого потенціалу та самореалізації.

Загалом, дослідження психологічного благополуччя особистості відкриває важливі аспекти її психологічної гармонії, і підкреслює необхідність наукової рефлексії в цій області для зрозуміння та підтримки психологічного благополуччя у сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Омелянська В. І. Концептуальний аналіз психологічного благополуччя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*. Вип. 1. 2021. С. 22-26.
2. Роджерс К. Вчитися бути вільним. Гуманістична психологія : антологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів : у 3-х томах / упорядники й наукові редактори Роман Трач (США) і Георгій Балл (Україна). Київ : Пульсари, 2001. Т. 1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст. 252 с.
3. Сердюк Л.З. Структура та функція психологічного благополуччя особистості. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. Том V. Вип. 17. Київ, 2017. С. 124-133.
4. Diener E. Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol. 68. P. 653-663.
5. Ryff C.D. The structure of psychological well-being revisited. *Konality and Social Psychology*. 1995. Vol. 69. P. 719-727.

УДК: 159.98

Інна Борейко

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

КОНСУЛЬТАТИВНА БЕСІДА ЯК ОСНОВНИЙ МЕТОД РОБОТИ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА

Загальноприйнято, що основним інструментом, що використовується консультантом, є бесіда. У Сучасному тлумачному психологічному словнику знаходимо наступне визначення: «Консультативна бесіда, з одного боку, служить для отримання інформації шляхом усної взаємодії, а з іншого боку, вона постає як

інструмент діагностики, дозволяючи отримати відомості про внутрішні процеси, особисті переживання та особливості поведінки людини, які неможливо виявити за допомогою об'єктивних, формалізованих методів» [4, с. 236].

В кінцевому підсумку, бесіда є важливим психотерапевтичним інструментом, що допомагає встановити зв'язок між психологом та клієнтом. Консультативна бесіда – один із основних методів роботи психолога-консультанта [1, 192]. Цей метод полягає в взаємодії між психологом і клієнтом з метою надання психологічної підтримки, заради, та сприяння розв'язанню психологічних проблем. Основні риси та принципи консультативної бесіди включають:

- Діалог та взаємодія: консультативна бесіда базується на відкритому та довірчому діалозі між психологом і клієнтом. Важливо, щоб клієнт відчував можливість висловити свої думки, почуття і проблеми, а психолог слухав та розумів його.
- Підтримка та розуміння: психолог створює емоційно сприятливе дозвілля, в якому клієнт може відчувати, що його розуміють, приймають, і співчують його ситуації.
- Активне слухання: психолог уважно слухає клієнта, виявляє його потреби, проблеми, та реакції. Активне слухання допомагає зрозуміти контекст ситуації та динаміку проблеми.
- Питання та запитання: психолог ставить питання, спрямовані на поглиблення розуміння проблеми, допомагає клієнту розглянути ситуацію з різних ракурсів і знайти альтернативні шляхи дії.
- Рефлексія та самоусвідомлення: консультативна бесіда сприяє рефлексії та самоусвідомленню клієнта. Він отримує можливість поглянути на свою ситуацію з більшою об'єктивністю та зрозуміти свої власні реакції та почуття.
- Пошук рішень та планування дій: разом із клієнтом психолог розглядає різні можливі шляхи розв'язання проблеми та планує конкретні дії для досягнення психологічного благополуччя.
- Емпатія та постійна увага: психолог виявляє емпатію до клієнта та надає йому постійну увагу протягом всієї бесіди.
- Конфіденційність: консультативна бесіда базується на принципі конфіденційності, тобто психолог зобов'язаний зберігати та захищати особисті дані клієнта [2, с. 121-122].

У психологічній практиці, консультативна бесіда може використовуватися для різних цілей, включаючи підтримку клієнтів у стресових ситуаціях, розв'язання конфліктів, роботу з тривожністю та депресією, підготовку до прийняття важливих рішень, та інші психологічні завдання. Проведення консультативної бесіди включає в себе дотримання таких умов взаємодії (рис. 1).

Створення сприятливих умов взаємодії, включаючи встановлення часу і місця проведення бесіди, оформлення кабінету, а також відповідний одяг тощо

Здатність психолога встановлювати та підтримувати контакт з клієнтом, враховуючи такі аспекти як коректність, уважність, спостережливість і високий рівень рефлексії

Вміння слухати є одним із ключових елементів, що входять до «технології» проведення консультативної бесіди

Рис. 1. Умови проведення консультативної бесіди [3, с. 112]

Детальніше опишемо процес організації місця консультативної бесіди. Людина, яка шукає допомогу у психолога, має відчувати себе комфортно і спокійно. Вона прагне до того, щоб її оточили турботою, доброзичливістю та розумінням, а також важливо для неї відчувати себе в безпеці. Очевидно, що основними факторами для створення такого сприятливого оточення є професіоналізм і особисті якості консультанта. Проте також важливою роллю в цьому відіграє організація робочого простору [3, с. 119].

М. І. Мушкевич зауважує, що цей робочий простір, чи офіс або кімната, призначений для консультування, повинен бути доступним й знаходитися в тихому місці, віддаленому від шумної дороги, щоб ніхто не заважав розмові. Важливо, щоб під час консультації не турбували постійні входи-виходи з кімнати і не лунав дзвінок телефону, оскільки це може порушити контингент клієнта і завадити його зосередженню [2, с. 123].

Таким чином, кімната повинна мати ізольований характер, і, крім того, вона має бути затишно облаштована меблями, бажано в класичному стилі. В кабінеті можуть бути дві зони для проведення консультацій: перша з використанням м'яких меблів, таких як крісла або диван, і журнальним столиком; друга – з кількома напівм'якими стільцями та столом. Крім того, можна додати картини та квіти, щоб створити гармонійну і заспокійливу атмосферу. У випадку, якщо немає можливості мати спеціально облаштований кабінет зі зручними меблями і відокремленим приміщенням, О. М. Марченко рекомендує провести консультацію в особливому куточку-просторі, де клієнт розташовується спиною до дверей. Це допоможе обмежити поле зору клієнта і спрямувати його увагу на консультанта [2, с. 125]. Час бесіди також є одним із вагомих факторів проведення консультативної роботи [1, с. 194]. Час відіграє важливу роль у психологічному консультуванні і правильне його управління – важливий аспект психологічного процесу.

Щодо одягу та іміджу консультанта. Як відомо, одяг, зачіска і прикраси є частинами зовнішнього вигляду людини і можуть вказувати на її професійну спеціалізацію (наприклад, військовий одяг), національну приналежність (національний костюм), а також слугувати додатковими показниками віку і відображати особистий стиль та уподобання. Одяг, зовнішній вигляд і манери поведінки психолога, за думкою Ю. В. Рябка, повинні відповідати загальноприйнятим нормам у суспільстві. Виразний макіяж, надто яскравий або надмірно дорогий одяг, або, навпаки, занадто невиразний стиль одягу та формальне або недбале поводження можуть бути ознаками можливих особистих проблем фахівця [3, с. 56-57]. Ці аспекти можуть підірвати довіру до психолога ще до початку спільної роботи. Вираз обличчя, манери, одяг і поза повинні підкреслювати здоровий спосіб життя психолога-консультанта та його особистісну рівновагу. Вони також повинні надавати клієнту впевненість у тому, що він оточений допомогою та підтримкою.

Окрім того, схематично подамо основні характеристики консультативної бесіди (рис. 2).

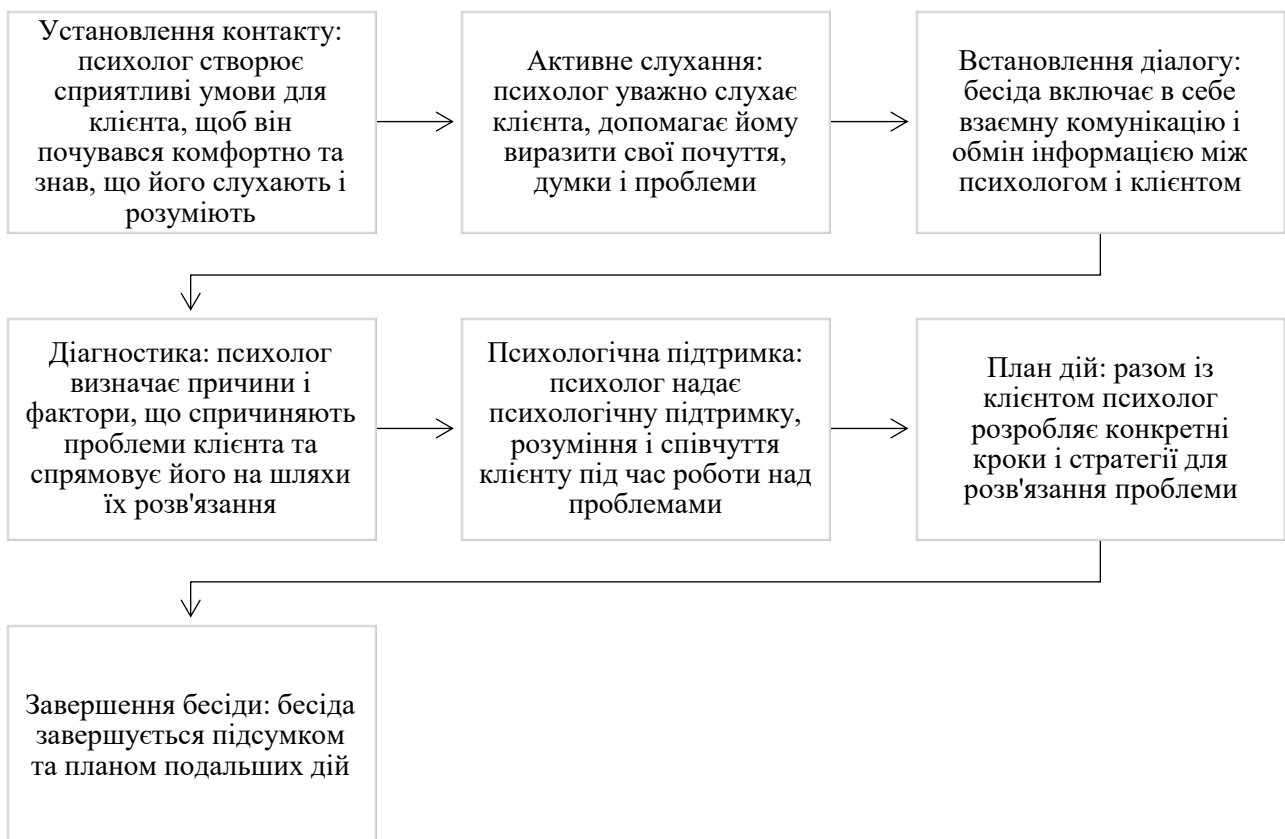

Рис. 2. Провідні характеристики консультативної бесіди [1, с. 195]

Резюмуючи слід відзначити, що консультативна бесіда – основний метод роботи психолога-консультанта і водночас є ключовою складовою психологічного консультування. Цей метод включає в себе вербальну комунікацію між

психологом і клієнтом з метою надання допомоги та підтримки клієнту в розв'язанні його проблем, подоланні труднощів і досягненні психологічного благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук С. К. Особливості проведення психологічного консультування та корекції впевненості в собі. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2012. Вип. 9. С. 191-196.

2. Мушкевич М. І. Моделі психологічного консультування та психотерапії сім'ї. *Психологічні перспективи*. 2022. Вип. 40. С. 121-135.

3. Рябко Ю. В. Техніки і моделі психологічного консультування: навчальний посібник. Глухів: РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2013. 120 с.

4. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

УДК: 159.9

Сніжана Москаль

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАРЦИСИЧНИХ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

Психологія завжди цікавилася різноманітністю особистісних рис і властивостей, які визначають поведінку і взаємодію людей. Однією з таких важливих особливостей є нарцисична особистість. Нарцисичні особи – це особи, які проявляють видимі ознаки самовпевненості, амбіційності та потреби в постійному визнанні та увазі. Однак, якщо розглядати цю особистісну рису в контексті юнацького віку, стає очевидним, що її прояви можуть бути особливими та значущими для психологічного розвитку підлітків. У цьому контексті, варто ретельно дослідити психологічні особливості нарцисичних осіб юнацького віку, а також їх можливі наслідки та вплив на підлітків.

У підлітковий період відбувається інтенсивний розвиток особистості та формування ідентичності. Цей процес може супроводжуватися всіма психологічними особливостями, включаючи нарцисизм. Нарцисизм є психологічною особливістю, яка характеризується підвищеною самолюбністю, потребою в захопленні та визнанні, а також несприйняттям інших точок зору [1].

Підвищена потреба в задоволенні та визнанні. Однією з головних рис нарцисичних осіб є їхнє прагнення бути центром уваги та відчувати похвалу і визнання. У підлітковому віці це може проявлятися в надзвичайному розумінні до

свого вигляду, пошуку схвалення у ровесників та старших осіб, також у прагненні висувати себе вперед.

Нарцисичні підлітки часто переконані у своїй унікальності та важливості. Вони вважають, що їм слід допомагати переважати у всьому, і що інші повинні підкорятися їхнім бажанням. Це може викликати конфлікти у взаємовідносинах з ровесниками та дорослими.

Нарцисичні особи часто мають обмежену здатність сприймати почуття та потреби інших. Вони можуть бути недостатньо сприятливі до емпатії та не сприймати інші точки зору. Це може вплинути на їхні стосунки з іншими підлітками та дорослими.

Багато нарцисичних підлітків можуть виявляти ознаки низької самооцінки, приховуючи її під маскою впевненості. Вони можуть легко образитись, якщо не отримують визнання та схвалення, і це може викликати стрес та конфлікти [2].

Підлітковий вік - це час активного пошуку своєї ідентичності та досягнення. У нарцисичних осіб ця потреба може бути особливо вираженою, і вони докладатимуть багато зусиль у досягненні успіху в різних сферах життя. Підлітки з нарцисичними рисами є особливо вразливими до критики та відмови. Їхня самооцінка є завищеною, що часто викликає негативні емоційні реакції.

Важливо пам'ятати, що нарцисизм у підлітковому віці може бути частиною нормального розвитку особистості і не завжди спостерігається серйозний психологічний розлад. Однак, якщо ці риси стають дуже вираженими та ведуть до серйозних проблем у стосунках, варто звернутися до психолога або психотерапевта для консультації та підтримки.

Нарцисизм у підлітковому віці може бути складною психологічною особливістю, яка потребує уваги та розуміння. Батьки та вихователі відіграють важливу роль допомагаючи підліткам зрозуміти свої почуття та розвивати більш здорові стратегії взаємодії з іншими людьми. Нарцисизм є психологічною особливістю, яка може бути особливо вираженою в юнацькому віці. Цей стан розвивається на фоні підліткової самоідентифікації та формування особистості. Розглянемо психологічні особливості нарцисичних осіб юнацького віку та їх вплив на їхні стосунки та поведінку:

1) самовдоволеність і потреба в задоволенні, нарцисичні підлітки часто дуже задоволені собою і високо оцінюють свою власну особистість. Вони часто шукають схвалення та підтримку від інших, щоб підтвердити свою власну цінність;

2) низька емпатія, юнацький нарцисизм може супроводжуватися низьким рівнем емпатії. Підлітки можуть бути менш співчутливими до інших, маючи свої власні потреби та бажання на першому місці;

3) конфліктні стосунки, нарцисичні особи можуть створювати конфлікти у стосунках, після яких стають вразливими до критики та неузгодженості. Вони можуть швидко образитись та реагувати агресивно на критику;

4) перфекціонізм, нарцисичні підлітки можуть мати високі очікування щодо себе та інших. Вони можуть вимагати від себе досягнення результатів у навчанні, спорті чи в інших сферах;

5) залежність від оцінки інших, юнаки та дівчата з нарцисичними рисами часто відчують себе дорослими тільки тоді, коли оточуючі їх хвалять та визнають їх здатність;

б) вразливість на критику, підлітки, що мають нарцисичні риси, можуть відчувати депресію, коли їх критикують або непогоджуються з ними;

7) вплив на стосунки та поведінку підлітків, нарцисизм у юнацькому віці може мати вплив на стосунки та поведінку підлітків. Він може призвести до конфліктів у сім'ї, дружбі та інших стосунках [4].

Отже загальною метою досліджень та практичних заходів у цій області повинно бути створення умов для гармонійного розвитку нарцисичних осіб юнацького віку, підвищення їх соціальної адаптованості та сприяння формуванню стійких психологічних основ для подальшого життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аболіна, Т.Г. Етичні норми і цінності: проблема обґрунтування, А.М. Єрмоленко, О.О. Кисельова, В.А. Малахов. К.: Стилос, 1997. 243 с.

2. Андрущенко, В.П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю 2-ге вид., допов. К.: Знання України, 2008. 819 с.

3. Балл, Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах): Видання друге, доповнене. Житомир: ПП «Рута», Видавництво «Волинь», 2008. 232 с

4. Бех, І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання К.: Либідь, 2006. 272 с.

5. Бех, І. Д. Духовна енергія вчинку: науково-методичний посібник. Рівне: РДГУ, 2004. 42 с.

УДК: 159.9

Вікторія Титаренко

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ АРТ-ТЕРАПІЇ ДЛЯ САМОВИРАЖЕННЯ ДІТЕЙ

Використання елементів арт-терапії для самовираження дітей є ефективним способом допомогти дітям виражати свої почуття, думки та емоції, особливо в умовах воєнного стану. Арт-терапія базується на використанні мистецтва і креативності як засобу для самовираження та коригування емоційної напруги.

Арт-терапія – це форма психотерапії, в якій мистецтво використовується для сприяння психічного і емоційного благополуччя. В роботі з дітьми арт-терапія може бути особливо корисною, як форма терапії для допомоги дітям розвивати творчість, покращувати самоповагу та виражати те, що їх турбує.

Спочатку «арт-терапія» виникла в контексті теоретичних ідей З. Фрейда і К.Г. Юнга, а надалі набула більш широкої концептуальної бази, включаючи гуманістичні ідеї розвитку особистості К. Роджера та А. Маслоу. Проблему досліджень особливості застосування арт-терапії у процесі роботи з дітьми вивчали вітчизняні науковці О. Вознесенська, О. Деркач, І. Дмитрієва, О. Плетка, Н. Калька, З. Ковальчук та інші.

Арт-терапія стосується переважно засобів невербального спілкування. Символічна комунікація є однією з основ образотворчого мистецтва, що дозволяє більш точно висловити свої переживання, по-новому побачити конкретну життєву ситуацію, усвідомити свої життєві проблеми і знайти завдяки цьому шлях до їх вирішення. Арт-терапія є засобом вільного самовираження і самопізнання [1, с. 13].

Узагальнюючи опрацювання наукових праць варто відмітити елементи арт-терапії, які можна використовувати для розвитку самовираження дітей. Створювати дітям можливості малювати свої почуття, використовуючи різні кольори, форми та образи, щоб виразити свої емоції та ставлення. Робота з глиною дозволяє дітям створити фізичні об'єкти, які відображають їхні емоції і фантазії. Вони можуть моделювати абстрактні символи своїх переживань.

За формою проведення є два варіанти: індивідуальна і групова. Участь у групових сесіях арт-терапії дозволяє дітям спілкуватися з іншими та вчитися виражати свої страхи, тривогу, радість та інші почуття через мистецтво, що сприяє їхньому кращому розумінню. Даний метод може бути використаний як самостійний так і в поєднанні з іншими видами терапії для досягнення позитивних результатів. Допомагає дітям з різними психологічними проблемами, такими як тривожність / депресія / травматичний стрес / проблеми в поведінці та інші.

Створення колажів з різних матеріалів, таких як фотографії, вирізки з журналів, кольоровий папір тощо, дозволяє дітям створювати свої власні історії і образи, які відображають їхні почуття та досвід. Використання музики, ритму та руху може бути ефективним способом виразити емоції та ставлення. Діти можуть танцювати, співати або грати на музичних інструментах, виражаючи свої внутрішні почуття через рух та звуки.

Важливо, щоб вся діяльність в рамках арт-терапії була спрямована на підтримку і можливість для самовираження дітей, а не на оцінку чи критику. Такий підхід допомагає створити безпечне середовище, де діти можуть вільно виражати свої емоції та відчуття. Також важливо, щоб цей процес проводився під наглядом кваліфікованого арт-терапевта або психолога, який може сприяти розвитку навичок та допомогти дітям розуміти їхні власні почуття та думки.

У даний час в арт-терапію включаються і такі форми творчості, як відео-арт, інсталяція, перформанс, комп'ютерна творчість, де візуальний канал комунікації відіграє важливу роль. Дієвим засобом психокорекції виступає казкотерапія. Через казку перед дитиною розкриваються глибини її власного внутрішнього світу, відбувається знайомство з основними психологічними поняттями, розвивається її індивідуальність [2, с. 180].

Арт-терапія є потужним інструментом для допомоги дітям в розвитку самовираження та вирішенні психологічних питань. Вона сприяє розвитку креативності, саморефлексії, емоційної і соціальної компетентності, а також допомагає знизити стрес, зняти тривогу та виразити почуття належним чином. Терапевтичні методи арт-терапії можуть бути корисними для дітей у різному віці та з різними психологічними потребами.

Діти можуть створювати історії про процес створення своїх мистецьких творів, а також використовувати символи або образи, які мають особливий для них сенс, для виразу своїх внутрішніх переживань. Гра у ролі допомагає відобразити свої ідеї, наслідуючи інших персонажів. Важливим є використання творчих вправ для виразу емоцій та думок, таких як "розфарбуй свій настрій" або "намалюй свій ідеальний світ".

Отже, арт-терапія може бути особливо корисною для дітей, які мають труднощі у проявленні своїх емоцій і допомагає їм знайти спосіб виразити свої почуття, розвинути навички саморегуляції і покращення свого психічного здоров'я. Арт-терапія є потужним інструментом для допомоги дітям розвивати самовираження, знайомитися зі своїми почуттями та відчуттями, а також розвивати здатність креативно долати життєві виклики.

Методи арт-терапії належать до найбільш м'яких, але, в той же час, глибоких методів, пов'язаних з вивільненням прихованих енергетичних резервів і емоцій дитини. Арт-терапію особливо добре використовувати там, де інші методи важко застосовуються. Адже головна умова для використання дитячої арт-терапії – доступність засобів, привабливість, зрозумілість і безпека. Заняття позбавлені примусу і сприймаються, скоріш, як гра і цікаве проведення часу. Перевага арт-терапії полягає в тому, що завжди можна підібрати ту форму роботи, яка найбільш близька і цікава дитині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
2. Тараріна О. Практикум з арт-терапії в роботі з дітьми. Астамір-В, 2019.
3. Черноус Н. О. Роль і місце арт-терапії у формуванні комунікативних навичок дітей з особливими потребами. *Збірник наукових праць РДГУ. Психологія: реальність і перспективи. Випуск 11, 2018. 177-183 С. URL: https://www.prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/download/32/36*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Психоемоційний стан військовослужбовців під час сучасного воєнного стану у державі є дуже складним і коливається від особи до особи. Військовий персонал зазнає значного психологічного та емоційного навантаження в зоні бойових дій, і їх психоемоційний стан впливає як на боєздатність, так і на загальне благополуччя.

Психоемоційний стан (іноді називається емоційним станом або психічним станом) – це стан, який відображає емоції, настрої, ставлення і психічні прояви людини в конкретний момент часу. Даний стан визначається різними факторами, такими як поточні подразники / життєві обставини / ставлення до них / фізіологічний стан та інші чинники.

Психоемоційний стан включає в себе такі аспекти, як радість, смуток, гнів, страх, стрес, спокій, втома та багато інших емоційних реакцій. Цей стан може змінюватися протягом дня і впливати на різні аспекти життя людини, включаючи її рішення, спілкування та фізичне самопочуття.

Психоемоційний стан може впливати на психологічну стійкість, особистість з різним рівнем психологічної стійкості реагує по-різному на ті ж самі ситуації. Психологічна стійкість військовослужбовця являє собою одночасно і процес, і результат – багатовимірну конструкцію, характеристики зовнішнього впливу та соціальне середовище (військове та сімейне) розглядаються як однаково важливі [1, с. 13].

Зауважимо, що фактори, які впливають на психоемоційний стан військовослужбовців під час сучасних воєнних конфліктів: стресові ситуації; тривалість військової служби; втрати і травми; відокремлення від сім'ї та інше. Постійна небезпека, бойові дії, обстріли, втрати товаришів та цивільних можуть викликати великий рівень стресу. Довготривале перебування в режимі постійної готовності може призвести до втоми, зневіри і погіршення психічного здоров'я. Воєнні конфлікти загострюють до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у військовослужбовців, що вимагає спеціалізованого психологічного лікування.

Багато зарубіжних науковців і психологів провели дослідження в галузі психології військовослужбовців, включаючи особливості формування їх психоемоційного стану, а саме Чарльз Фіглі, Бретт Літц, Рейчел Єгуда та інші. В

дослідженнях зазначено, що кожна особистість унікальна і може відрізнитися у своїх реакціях на вплив військової служби. Багато військовослужбовців відчують великий сенс та цінність у своїй роботі, оскільки вони приносять користь своїй країні та сприяють збереженню миру і безпеки.

Військовий персонал проходить підготовку для роботи в команді, саме це зміцнює їхні міжособистісні стосунки та підтримує психологічний стан. Військовослужбовці навчаються багатьом корисним навичкам, які важливі у цивільному житті, таким як лідерство, рішучість і спроможність працювати в умовах стресу [4]. Велику перевагу віддають активному способу життя, включаючи регулярну фізичну активність та збалансоване харчування.

Опрацювавши ряд наукових праць ми прийшли до певного узагальнення що досить важливою умовою є забезпечення військовослужбовців навичками та знаннями щодо психологічного здоров'я, адже це допомагає їм краще розуміти та керувати своїми емоціями / стресом. Відомо, що освіта в галузі психічного здоров'я сприяє попередженню психологічних проблем, впровадженню програм психологічної підтримки, забезпеченню ефективної служби загалом. Збереження психічного здоров'я військовослужбовців є важливою місією для військових організацій та урядів, сприяє збереженню духовної сили та здійсненню завдань серед військового персоналу.

Військові операції та обов'язки часто ставлять перед військовослужбовцями різні виклики та стресові ситуації. Військові часто стикаються з високими очікуваннями, вимогами та великим обсягом роботи. Це може призвести до професійного вигорання, коли особистість втрачає мотивацію та відчуття ефективності. Військовий персонал, також стикається з моральними та етичними питаннями у зв'язку з виконанням своїх обов'язків. Ці аспекти впливають на їхній психологічний стан.

Загальною метою є створення умов, за яких військовослужбовці можуть виконувати свої обов'язки без занадто великого впливу на їхнє психічне здоров'я та забезпеченням їх психологічної підтримки у випадках потреби. Розуміння особливостей психоемоційного стану військовослужбовців і впровадження відповідних заходів може допомогти підтримувати психічне здоров'я цих осіб, які служать на благо своєї країни. У випадку виходу зі служби, важливо надавати військовослужбовцям можливості для переорієнтації та підготовки до цивільного життя. Це може включати навчання новим навичкам та психологічну підтримку під час перекваліфікації.

Отже, психоемоційний стан військовослужбовців є складним і індивідуальним, вимагає системної підтримки та уваги для збереження їхнього психічного здоров'я. Військовослужбовцям під час сучасних воєнних конфліктів важливо забезпечити доступ до психологічної підтримки та консультування. Також можуть бути корисні такі практики, як психологічне тренування перед

відправленням на передову, сприяння комунікації з родиною та забезпечення часу для відпочинку та відновлення. Забезпечення підтримки та ресурсів для сімей військових може сприяти загальному психоемоційному благополуччю військовослужбовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. О. М. Кокун, В. В. Клочков, В. М. Мороз, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. – Київ-Одеса : Фенікс, 2022. – 128 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/731412/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_.pdf

2. Кокун О. М., Лозінська Н. С., Пішко І. О. Практикум з формування стресостійкості військовослужбовців до раптових змін бойової обстановки : метод. посіб. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2020. 70 с.

3. Неурова А. Б. Емпіричне дослідження особливостей психологічної стійкості військовослужбовців – учасників операції Об'єднаних сил. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2019. Вип. 4. С. 23–29.

4. Соціально-психологічні технології управління військовими колективами: Навчально-методичний посібник. Т.Л. Грицевич, О.С. Капінус, Т.М. Мацевко, П.П. Ткачук. Львів: НАСВ, 2018. 256 с.

УДК: 159.922.7

Анастасія Корвач

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Феномен агресії – це явище, яке супроводжує людину на різних етапах її життя, проте особливу форму і роль вона набуває у дошкільному віці, будучи, з одного боку, проявом невміння справлятися зі складними ситуаціями, а з іншого – створюючи можливість уміло керувати дитиною, впливати на її емоційний і соціальний розвиток. Тому агресія - це природний спосіб, за допомогою якого діти і дорослі намагаються впоратися зі своїми емоціями. Часто виникає у дітей, у яких ще не сформовані механізми боротьби з гнівом. Варто пам'ятати, що крик і жорстокість - це не ознаки сили, а скоріш безпорадності.

Агресія – це мотивована деструктивна поведінка, яка порушує норми та правила життя в суспільстві й завдає шкоди об'єктам нападу, будь то живим чи неживим, як фізичного, так і психологічного характеру [5, с. 50].

Агресивна дитина показує свою слабкість, це її спосіб покликати на допомогу, оскільки інакше вона не може впоратися зі своїми емоціями. Саме проблеми з називанням емоцій і їх опрацюванням викликають агресію. Агресія, на відміну від гніву, завжди має негативний і руйнівний вплив на людину та її оточення. Людина, яка поводить себе агресивно, відчуває сильні емоції, з якими не може впоратися. Відтак агресивна поведінка розглядається як один з можливих способів реагування суб'єкта на різні важкі ситуації у житті, які можуть впливати на його фізичне та психічне становище. Готовність особистості до агресивної поведінки розглядається як стійка риса характеру, відома як агресивність. Ці поняття пов'язані між собою, але не є ідентичними [1, с. 61].

Зазвичай у дітей з проявами агресивної поведінки присутні наступні деструктивні дії: імпульсивність, неврівноваженість, низький рівень самоконтролю та саморегуляції, недбалість у вчинках, роздратування, гнів, ігнорування моральних норм й правил поведінки, неспроможність співпереживати і розуміти однолітків. Агресивні діти часто шукають можливості, щоб штовхати, бити або щипати інших, їхні вчинки часто мають провокаційний характер [4].

Агресія у дітей часто супроводжується іншими проблемами у розвитку, такими як неспроможність регулювати свої емоції, а також затримка у розвитку мовлення і навичок спілкування. Щодо прояву фізичної агресії спостерігаються певні відмінності між хлопчиками та дівчатками, у хлопчиків частіше спостерігається фізична агресія, вона зазвичай зменшується раніше, ніж у дівчаток. Дані відмінності за статтю зазвичай лишаються стійкими протягом всього дитинства та підліткового періоду [2]. Зменшення фізичної агресії часто супроводжується збільшенням вживання прямої вербальної агресії [5, с. 51]. Близько віку 4-5 років може з'явитися соціально-реляційна агресія (нанесення однією дитиною шкоди соціальних стосунків іншій дитині), вона дещо частіше спостерігається у дівчаток, але також відома серед хлопчиків.

Крім того, фізична агресія - пряме заподіяння болю іншим людям. Коли дитина злиться, вона б'є ногами, кусає або дряпає. Атака не завжди спрямована на того, хто спричинив ситуацію. Трапляється, що дитина, виходячи зі свого попереднього досвіду, знає, що не може спрямовувати свою агресію на того, хто її викликав, наприклад, причиною може бути заборона дорослих, адже непослух буде покараний, тому, щоб вивільнити свою фрустрацію, вона вдарить собаку, розірве малюнок, вдарить друга, тобто, це агресія з перенесенням. Однією з форм фізичної агресії є жорстокість. У дітей це може проявлятися ненавмисно - мимоволі. Діти не усвідомлюють, що завдають страждань, не маючи на це наміру, їхні дії жорстокі. Прикладом може бути гра з тваринами — витягувати крильця

мух і дивитися, чи побіжать вони. Здійснюючи ці жорстокі дії, дитина керується лише цікавістю. Другий спосіб опису фізичної агресії – це агресивна поведінка, спрямована на самооцінку. Здійснюючи жорстокі та садистські вчинки, дитина хоче чимось вразити когось, показати, на що він здатний.

Отже, Мандрик Л.М, Яценко І.П. та Каракоця А.В. зазначили, що причинами прояву агресії є наступні фактори: вроджений інстинкт людини, результат фрустрації (внутрішньої напруги внаслідок невдоволення потреб або бажань), результат соціального навчання (прийняття агресивних поведінкових моделей в соціумі), результат впливу біохімічних факторів [6, с. 93].

Теоретичні погляди виникнення та фактори прояву природи агресії сформульовані у підходах, яких виділяють чотири, а саме: теорія потягів (психоенергетична модель) З. Фройд, фрустраційна теорія (гомеостатична) Дж. Доллард та Н. Міллер, теорія соціального навчання А. Бандура та Б. Скінер і когнітивна модель.

За теорією потягів, агресія виникає у випадках створення реальної загрози або уявної для «Я» дитини, в основі даної агресії є страх. У такому випадку дитина намагається впоратися з тривогою, яка пов'язана з очікуванням покарання від того, на кого спрямована агресія [2, с. 126; 3].

У фрустраційній теорії агресивна поведінка розуміється як ситуативний процес, а не еволюційний. Агресія у рамках цього підходу визначається як те, що не автоматично виникає, а реакцію на фрустрацію, спроба подолати труднощі до задоволення потреб, досягнень та емоційної рівноваги. Фрустрація викликає почуття шкоди, емоції, гнів, нервозність і ворожість. Воно виникає внаслідок відібрання у дитини привабливої іграшки, заважання їй грати, різноманітних прізвиськ друзів, невдач у діях, застосування суворих фізичних покарань, неприємних випадкових подій.

Теорія соціального навчання стверджує, що агресія в дитячому віці є результатом набутої, соціально умовленої поведінки. Основними механізмами формування агресії є: підкріплення агресивної поведінки соціумом, навчання через спостереження, само підкріплення. Навчання через спостереження є основним способом формування агресії. При цьому моделями агресивної поведінки можуть бути як живі приклади (наприклад, батьки, однолітки, оточення), так і символічні зразки, які подаються через ЗМІ (такі як телебачення та реклама) [2, с. 126].

За когнітивною теорією агресивна поведінка у дитячому віці залежить від того, як діти сприймають світ навколо себе. Різні діти можуть по-різному сприймати однакові ситуації. Це означає, що деякі дошкільнята, які виявляють більшу агресивність, можуть упереджено ставитися до дій інших осіб, вбачаючи в них ворожість, на відміну від менш агресивних дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березка С.В., Карпенко Т.В. Теоретичний аналіз наукових досліджень проблеми агресивної поведінки у психолого-педагогічній літературі. *Young Scientist*. 2017 жовт. (№10.1). 61-64 с.
2. Бучма В.В., Гурова О.В., Дзюбко Л.В. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі: монографія / за ред. С.Д. Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 262 с.
3. Гірняк Г.С., Бабій Л. Основні чинники й умови згармонування психічних станів студентів. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації* : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 4-5 лист. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 94–98.
4. Демянюк С.В. Як подолати дитячу агресивність? *International scientific e-journal*. 2020. № 16. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.16.13.html>
5. Качанова Ю. В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили*. Сер. : Соціологія. 2010. Т. 146, Вип. 133. С. 50-54.
6. Петечел О.Ю. Теоретичний аналіз проблеми агресії. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України* : збірник наукових статей. Івано-Франківськ, 2017. Випуск 44. С. 88-103.

UDC: 159.9

Kuznetsov Olexey

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)

Olexey Vitkovsky, Tamara Tierekhova

Candidates of the second (master's) degree of higher education in the specialty 053 Psychology, Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)

PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF PERSONALITY RESILIENCE

The problem of resilience as the ability to resist stress and demonstrate mental stability has been sufficiently developed in foreign psychology, but Ukrainian researchers have not yet adapted or developed their own means of psychodiagnosis and development of resilience. In a broad sense, resilience is the ability to build a normal, fulfilling life in difficult conditions, resilience is considered both a process and a property of successful adaptation to various external influences, as a means of developing resilience, the former being systemic in the structure of a person's resilience.

In general, the phenomenon of resilience in psychology is understood in three ways: as a trait or ability of a person, as a process, and as an adaptation and defense mechanism of a person. In addition, resilience can be defined as 1) positive personal

qualities, positive sustainable motivation and successful adaptation in difficult life circumstances; 2) resistance to destruction, effective protection under strong environmental pressure; 3) building a full-fledged socially adapted life in difficult conditions. Let's consider the main definitions of resilience from the standpoint of these three approaches.

Resilience as a personality trait/skill. Resilience is a complex, multidimensional and inherently dynamic set of human characteristics. Resilience is the ability of an adult who has been exposed to a single potentially devastating event (such as the death of a loved one or a life-threatening situation) to maintain relatively stable, healthy levels of psychological and physical functioning, as well as the ability to experience positive emotions and learn from their own experiences (Hryshyn, 2021).

The structure of resilience has two main components: physical resilience as an indicator of stress resistance and tolerance, and psychological resilience, which includes the development and maintenance of social contacts, the use of social support, finding meaning in difficult events or situations, improving educational level and mastering various psychotechnologies that help develop and overcome negative consequences after stress. Resilient people have three characteristics: a strong acceptance of reality; a deep belief that life has meaning, backed by strong values; and an extraordinary ability to improvise. Resilience embodies personal qualities that allow a person to grow in the face of adversity.

Resilience is the ability (potential or manifested) of a dynamic system to successfully adapt to disturbances that threaten the system's functioning, viability, or development; positive adaptation or development in the context of negative impact. Resilience is the ability to successfully overcome pressure from negative factors and demonstrate flexibility in a stressful situation.

In the context of exposure to significant adversity, whether psychological, environmental, or both, resilience is an individual's ability to find a way to life-giving resources, including opportunities to experience feelings of well-being; and the condition of the individual's family, community, or cultural environment that allows them to access such resources and feelings in a way that is appropriate to that culture.

The characteristics of a resilient individual include the ability to be happy and satisfied with a sense of life direction and meaning; the ability to work productively with a sense of competence and control over the environment, emotional stability; self-acceptance; self-knowledge; realistic and undistorted perception of oneself, others, and the environment; interpersonal competence, the ability to have warm and caring relationships with others, to have intimacy and mutual respect; interpersonal understanding and warmth; confident optimism, autonomous and productive activity; skillful expressiveness.

Resilience can be viewed as a process. In this context, resilience comprises a set of flexible cognitive, behavioral, and emotional responses to acute or chronic adversity

that may be both unusual and familiar to the individual. Resilience is the ability and dynamic process of adaptively coping with stress and adversity while maintaining normal psychological and physiological functioning. Resilience is a dynamic process that encompasses positive adaptation in the context of experiencing significant life adversity. Resilience is the process of overcoming the negative consequences of traumatic events, successfully dealing with the traumatic consequences after these events, and avoiding negative trajectories of life and development associated with risk.

Resilience can be viewed as a positive adaptation/defense mechanism: Resilience is a positive adaptation in the context of significant challenges that differently address the human ability to handle them, or the outcomes of successful life development during or as a result of potentially life-changing events.

Psychological resilience can be defined as an individual's ability to withstand and adapt to adverse and traumatic events. Resilience is a personal characteristic of an individual that moderates or mitigates the negative effects of stress and promotes adaptation. Resilience is a process of adaptation of a person in conditions of exhaustion, trauma, after tragedies, threats; in the face of constant sources of stress (for example, family and relationship problems, serious health problems, constant stress at work and financial problems). Resilience is the ability of a dynamic system to successfully adapt to disturbances that threaten the functioning, viability, or development of that system. Resilience is the ability of a person to adapt in the face of tragedy, trauma, various adversities, and to constant life stressors.

Resilience can be viewed as a defense mechanism that allows people to succeed in the face of adversity; developing resilience can be an important goal of therapy and prevention. Resilience is a hypothesized set of protective factors that protect a person from maladjustment after a stressful exposure.

Key messages that we can draw from theoretical research: most definitions of resilience are based on the two main concepts of adversity and positive adaptation, and resilience is needed to respond to a variety of adverse events, from routine daily quarrels to important life events, and positive adaptation should be conceptually appropriate to the adverse event in terms of the area of life affected and the significance of the event. Resilience is an integrated adaptation of physical, mental and spiritual aspects to a set of "good or bad" circumstances, a consistent sense of self that makes it possible to maintain normative developmental tasks at different stages of life.

Resilience is a bio-psycho-social phenomenon that encompasses personal, interpersonal, and social experiences and is a natural result of various developmental processes over time. Lazos notes that resilience is generally related to the ability of the psyche to recover from adverse conditions. Depending on the focus and subject of the study, resilience can be considered both as a certain personality characteristic inherent in a particular person and as a dynamic process that plays an important role in the ability and formation of post-traumatic stress growth of a person.

Eduard Hrishyn

PhD candidate in the specialty 053 Psychology, Lecturer at the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University (Ukraine)

THE PSYCHOLOGICAL PROBLEM OF PERSONAL RESILIENCE

The psychological problem of personal resilience in the face of difficult life circumstances and situations has always been interesting and has attracted the attention of researchers studying various aspects of human life - psychologists, social workers, educators, and doctors. Today, resilience as a feature of the human psyche is gaining importance due to the need to resist stresses associated with current socio-economic problems - life in a pandemic, military and socio-political conflicts, worsening economic problems in the country, etc.

The problem of resilience as the ability to resist stress and show mental stability has been sufficiently developed in foreign psychology, but Ukrainian researchers have not yet adapted or developed their own means of psychodiagnostics and development of personality resilience.

In a broad sense, resilience is the ability to build a normal, fulfilling life in difficult conditions. In defining resilience, researchers rely on the concepts of protective factors, recovery ability, positive adaptation, stress resistance, resilience, viability, achievement of success, etc.

Resilience is a complex, multidimensional and dynamic set of human characteristics. Resilience is the ability of an adult who has been exposed to a single potentially devastating event (such as the death of a loved one or a life-threatening situation) to maintain relatively stable, healthy levels of psychological and physical functioning, as well as the ability to experience positive emotions and learn from their own experience.

The structure of resilience has two main components: physical resilience as an indicator of stress resistance and tolerance, and psychological resilience, which includes the development and maintenance of social contacts, the use of social support, finding meaning in difficult events or situations, improving educational attainment, and mastering various psychotechnologies that help develop and overcome negative consequences after stress.

Resilient people have three characteristics: a strong acceptance of reality; a deep, strongly held belief that life has meaning; and an extraordinary ability to improvise. Resilience embodies personal qualities that allow a person to grow in the face of adversity.

ВПЛИВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

«Гендер – це не просто про ким ми є, а про те ким ми можемо стати»

Мішель Фуко

Автори словника сучасного гендерного мислення тлумачать гендерне виховання як «процес цілеспрямованого систематичного вироблення в осіб обох статей способів і форм паритетності у відносинах, моральних норм рівності, рівноправності, взаємоповаги, врахування як спільного, так і відмінного, що властиве жінці й чоловікові, а також формування вільної особистості з гендерним світоглядом і навичками гендерно орієнтованої поведінки» [1, с. 30].

Гендерна толерантність та ціннісні орієнтації є ключовими складовими формування і розвитку сучасного суспільства. У сучасному світі студентська молодь постає як одна з найбільш динамічних і впливових груп у даному процесі. Ціннісні установки, які вони приймають, формують їх погляди на гендерну рівність та толерантність. Ситуація в країні вимагає активізувати гендерну політику шляхом створення гендерної стратегії на всіх рівнях управління країною, включаючи регіональні та загальнонаціональні програми розвитку. Проаналізувавши наукові дослідження щодо гендерної рівності, стає очевидним, що формування гендерної рівності має на меті зміну соціального статусу жінок у суспільстві. Ця стратегія, як демонструє світовий досвід, суттєво впливає на статус жінок, дітей та чоловіків у позитивному ключі. Це може допомогти запобігти повторенню "минулих" помилок у вихованні, таких як застосування традиційних гендерних ролей у вихованні, які можуть порушити досягнуті зміни у гендерній рівності.

Особливо важливими та розсудливими стали висловлювання О. Сухомлинської, які сприяють кращому розумінню процесу формування гендерної рівності в Україні. Вона вказує на справжні процеси, які формують середовище для розвитку та підтримки виховних ідей та концепцій. Одним із таких процесів є розвиток громадянського суспільства в Україні. Цей розвиток поставив питання взаємодії виховання та освіти. Незважаючи на різницю між ними, на сучасному етапі важливо розглядати модернізаційні зміни як частину єдиної педагогічної системи [4]. Особливу увагу слід приділити перегляду системи освіти та виховання, оскільки ця сфера є потужним інструментом формування гендерних та соціальних відносин у суспільстві.

Студентська молодь, усвідомлюючи ціннісні аспекти гендерної толерантності, виробляє свій власний погляд на цю проблему. Їхня здатність

приймати і розуміти інші гендерні точки зору залежить від їх ціннісних орієнтацій. Істотним фактором у формуванні гендерної толерантності є усвідомлення важливості різноманітності та прийняття різних ідентичностей у суспільстві.

У молодому віці проходить процес формування гендерної ідентичності. Вчені вважають, що це формування залежить від впливу соціального та культурного оточення, які накладають певні очікування щодо особистості залежно від її статі. Суспільство представляє юнакам різні цінності, які впливають на їхні особисті переконання. Це сприяє вибору стилю поведінки, формуванню особистісного простору та виявленню їхньої культурної ідентичності, становлення власного культурного «Я» [3, с. 73].

Ціннісні орієнтації, які студенти вбудовують у свої погляди та уявлення про гендерну толерантність, можуть суттєво вплинути на становлення більш відкритого, рівноправного та толерантного суспільства. Вони є основою для формування почуття поваги та розуміння гендерної різноманітності.

Значення віку студентської молоді відіграє важливу роль у гендерній соціалізації через активний процес формування світогляду, що відбувається під впливом спілкування з однолітками різної статі. Цей період також включає закріплення навичок самоаналізу та рефлексії, переосмислення життєвих цінностей.

З одного боку, важливо враховувати мотиви, що спонукають до прийняття гендерної поведінки, які можуть варіюватися від необхідності у зв'язку з вимогами професійної сфери до активного прийняття цих аспектів. З іншого боку, важливо оцінювати вплив на розвиток толерантності, обмежуючи його раціональністю в рамках психолого-педагогічного впливу, спрямованого на навчання студентів необхідним навичкам для професійного розвитку.

Світогляд, як важливий аспект формування гендерної толерантності, складається як результат психолого-педагогічного впливу. Розглядаючи свій власний досвід університетського середовища та спостерігаючи, як система вищої освіти функціонує як єдиний механізм, студенти можуть експериментувати з різними складовими гендерної толерантності на практиці. В цьому контексті доречно погодитись з В. Поляковою, яка пропонує аналізувати розвиток гендерної толерантності на трьох рівнях:

- макрорівень (у контексті гендерних бар'єрів у суспільстві);
- мезорівень (через прояви гендеру у сфері освіти);
- мікрорівень (у контексті особистісних гендерних особливостей інших учасників навчального процесу) [2, с. 99].

Поза сферою навчання, соціальні взаємодії, які студенти здобувають у різних аспектах життя, також впливають на формування їх світогляду як складової гендерної толерантності. Ці взаємодії охоплюють:

- 1) взаємодію між чоловіками та жінками, які можуть мати різні погляди на прийнятність різних моделей гендерної поведінки;
- 2) особисті інтереси та захоплення;
- 3) взаємини в родині;
- 4) професійну сферу;
- 5) участь у суспільно-політичних подіях.

Отже, ціннісні орієнтації відображають не лише те, що люди вважають важливим, а й як вони сприймають гендерні питання. Вони визначають уявлення та реакції студентської молоді на гендерні питання та грають важливу роль у формуванні толерантного та багатоаспектного світу.

Отже, гендерна толерантність у студентській молоді є складним психологічним аспектом особистості, який визначає спосіб, за допомогою якого вони взаємодіють у контексті гендерної соціалізації. Це охоплює традиційні стереотипи стосунків між чоловіками та жінками, а також прийняття та розуміння різниці у гендерній самоідентифікації інших осіб. Формування гендерної толерантності залежить від особистісних характеристик, життєвого досвіду, рефлексії навколишнього світу та психолого-педагогічних впливів.

Для студентської молоді значними факторами у формуванні гендерної толерантності є вік, світогляд і життєвий досвід, зокрема у взаємодії в різних сферах. Оцінка рівня гендерної толерантності в особистості включає різні аспекти, такі як здатність до психологічної саморегуляції, наявність захисних механізмів психіки, усвідомлення власної гендерної ідентичності, а також знання філософських, моральних та інших норм у гендерних питаннях. Оцінка також враховує особистий чи груповий досвід у вирішенні міжгендерних конфліктів.

Гендерна рівність та толерантність є фундаментальними принципами, що визначають наше спільне майбутнє. Розуміння та прийняття цих цінностей дозволить нам будувати справедливе суспільство, де кожна людина має можливість реалізувати свій потенціал незалежно від статевої ідентичності чи вираження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50: Сучасне гендерне мислення: *словник*. Київ : К.І.С., 2005. 280 с.
2. Полякова В.І. Методика дослідження гендерної толерантності педагогічних працівників. *Вісник післядипломної освіти*. Серія: Соціальні та поведінкові науки. 2016. Вип. 2. С. 98–108.
3. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2012. 615 с.
4. Сухомлинська О.В. Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України. *Шляхи освіти*. 1998, № 3. С. 2-5.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 4

«СОЦІОКУЛЬТУРНІ РЕСУРСИ ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСЬКОГО ЗРОСТАННЯ І СУСПІЛЬСТВОТВОРЕННЯ»

SCIENTIFIC PLATFORM 4

«SOCIOCULTURAL RESOURCES AS A FACTOR OF PERSONAL GROWTH AND SOCIETY OF CREATION»

UDC 159.9

Magdalena Gadamska-Kyrcz

*PhD, nauczyciel akademicki, asystent Instytutu nauk humanistycznych i społecznych,
Małopolska Uczelnia Państwowa im. rtm. W. Pileckiego w Oświęcimiu (Polska)*

RODZEŃSTWO I JEGO ZNACZENIE W ROZWOJU CZŁOWIEKA

W dzisiejszym świecie niejednokrotnie mówi się o rozwoju. Istnieje szereg różnego rodzaju definicji terminu „rozwój”. Jedną z nich jest „proces zmian, przeobrażeń, przechodzenia do stanów doskonalszych lub bardziej złożonych pod jakimś względem” [1]. Wskazuje się, że w aktywności ludzkiej nie wszystkie zmiany mają charakter rozwojowy. Noszą one cechy rozwojowe, gdy zmiany, które zauważa się w zachowaniu człowieka są długotrwałe, stopniowe, jednokierunkowe, nieodwracalne, a także wiodą ku większej złożoności oraz integracji wewnętrznej [2, s. 14]. Jednymi z osób, które mogą oddziaływać na rozwój człowieka jest rodzeństwo [3; 4].

Wiele osób dorasta mając przynajmniej jednego brata czy jedną siostrę. Rodzeństwo jest nierzadko „towarzyszem podróży” na drodze życia. Na owej drodze pojawiają się oczywiście m.in. różne trudności. Niektóre dzieci mają w rodzeństwie źródło wsparcia, a inne – źródło konfliktów. Rodzeństwo może zatem potencjalnie w dużym stopniu wpływać na rozwój człowieka [4, s. 5]. Salvatore Capodiecchi uważa, że życie wśród rodzeństwa jest nie tylko szansą na rozwój osobowy, lecz również okazją do rozwoju umiejętności życiowych (w szerszym środowisku społecznym). Rodzeństwo może pomóc w wyzbywaniu się egoizmu oraz indywidualizmu, w osiągnięciu pozytywnej postawy solidarności, a także współpracy [5, s. 26]. Robert Ćwikowski twierdzi, że badacze wykazują, iż rodzeństwo oddziałuje na siebie w kilku sferach i wpływa m.in. na rozwój dziecka (społeczny, poznawczy oraz emocjonalny) [6]. Wydaje się, że słowo „rozwój” jest niezwykle szerokie i dotyczy różnych aspektów życia człowieka. Nie sposób zatem omówić w tak krótkim opracowaniu wszystkich z nich.

Jak wynika z przeprowadzonych przez autorkę (na potrzeby pracy doktorskiej) badań jakościowych wśród 45 dorosłych (badania prowadzono od 19 czerwca 2020 r. do

24 listopada 2021 r.) niejedna z osób uczestniczących w badaniu zauważyła znaczenie swojego starszego rodzeństwa w kształtowaniu określonych wartości [7]. Z innych badań, które autorka przeprowadziła w 2017 r. wśród 121 studentów (kierunek: pedagogika; 116 kobiet, 4 mężczyzn, 1 brak określenia swojej płci w metryczce) Uniwersytetu Rzeszowskiego wynika, że ok. 9% badanych uznało, iż było wychowywanych przez własne rodzeństwo, a ok. 7% uznało, że to oni wychowywali własne rodzeństwo. Tyle samo, bo ok. 7% respondentów uznała, że nie wie, czy doświadczyła wychowania przez rodzeństwo. Jedna z osób stwierdziła, że owo wychowanie wystąpiło u niej „po części”, a ok. 5% nie udzieliło odpowiedzi na zadane pytanie dotyczące tego, czy doświadczyli wychowania przez rodzeństwo. Część kwestionariusza przeznaczoną dla osób wychowywanych przez własne rodzeństwo uzupełniło natomiast 15 osób (ok. 12% badanych) [8, s. 87-88; 9, s. 43-44, 70-75]. Warto zatem zaznaczyć, że rodzeństwo może nie tylko brać udział, ale w niektórych przypadkach nawet wychowywać swoje rodzeństwo [10, s. 58-60]. Już choćby przytoczone wyniki badań (choć niereprezentatywne) wydają się potwierdzać to, że rodzeństwo może być ważne, jeśli chodzi o rozwój człowieka.

Monika Koziątek pisze, że „Rodzeństwo to poligon doświadczalny, sala eksperymentów społecznych i przestrzeń do bycia sobą. Wpływa na to, w jaki sposób budujemy swoje relacje z innymi ludźmi, pozwala dostrzegać inną perspektywę, konfrontować swoje racje i uczyć się szanować zdanie innych” [11]. Mimo powszechności oraz znaczenia relacji pomiędzy rodzeństwem, badania odnośnie do owej problematyki długo pozostawały w cieniu wielu badań dotyczących oddziaływania rodziców, a także rówieśników na społeczny rozwój młodego człowieka [4, s. 13]. Wiele kwestii związanych z rodzeństwem wciąż pozostaje nieodkrytych. Warto zatem prowadzić dalsze badania odnośnie do roli rodzeństwa w życiu człowieka.

LITERATURA

1. Rozwój, Słownik SJP.pl, URL: <https://sjp.pl/rozw%C3%B3j>
2. Manek A.M., Elementy psychologii rozwoju i wychowania. Kurs dla studentów uczelni technicznych, BEL Studio, Warszawa 2019.
3. Walc W. (red.), Rola rodzeństwa w rozwoju dzieci i młodzieży, Wydaw. UR, Rzeszów 2019.
4. White N., Hughes C., Rodzeństwo. Znaczenie relacji z braćmi i siostrami dla naszego rozwoju i dobrostanu, przeł. J. Jakubowska, A. Tchorzewska, red. Nauk. Wyd. pol. M. Białecka-Pikul, Wydaw. PWN, Warszawa 2021.
5. Capodieci S., Rodzeństwo – Jaś i Małgosia czy Kain i Abel, tłum. K. Klauza, Wydaw. PAX, Warszawa 2006.
6. Ćwikowski R., Jak budować prawidłowe relacje między rodzeństwem, 2020, URL: <https://rodzina.bialystok.pl/aktualnosci/891/jak-budowac-prawidlowe-relacje-miedzy-rodzenstwem/>

7. Gadamska-Kyrcz M., Opiekuńczo-wychowawcza rola starszego rodzeństwa w kształtowaniu systemu wartości młodszego brata i siostry, niepublikowana praca doktorska pisana pod kierunkiem bp. prof. dr hab. J. Mastalskiego (promotor pomocniczy: dr K. Kutek-Sładek), Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Kraków 2022, URL: <http://bc.upjp2.edu.pl/Content/5863/M.Gadamska-Kyrcz-rozprawa%20doktorska.pdf>

8. Gadamska M., Wychowanie przez rodzeństwo w doświadczeniach studentów pedagogiki Uniwersytetu Rzeszowskiego, w: Rola osób znaczących w wychowaniu dzieci i młodzieży, red. W. Walc, A. Śniegulska, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2019, s. 84-94.

9. Gadamska M., Wychowanie przez rodzeństwo w opiniach i doświadczeniach studentów, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr W. Walc, Wydział Pedagogiczny Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2017.

10. Gadamska M., Wychowanie przez rodzeństwo – wprowadzenie do zagadnienia, w: Rola rodzeństwa w rozwoju dzieci i młodzieży, red. W. Walc, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów 2019, s. 58-66.

11. Koziątek M., Rodzeństwo jako poligon doświadczalny, czyli kolejność narodzin a zachowanie dziecka, URL: <https://dziecisawazne.pl/o-wplywie-kolejnosci-narodzin-na-zachowania-dziecka/#SnippetTab>

UDC 159.9

Filip Nemeč

PhD, student at Faculty of Operation and Economics of Transport and Communications University of Zilina (Slovak Republic)

Milan Fiřa

*vice-rector for International Affairs
College of Applied Psychology, Prague & Terezín (Czech Republic)*

PERSONAL GROWTH AND EVALUATION OF MANAGERS IN THE PERFORMANCE-ORIENTED BUSINESS ORGANIZATION

ABSTRACT

In today's competitive business landscape, managers personal growth and evaluation play a crucial role in ensuring the success and sustainable growth of performance-oriented organizations. This article aims to explore the significance of personal growth initiatives for managers, as well as the role of effective evaluation systems in enhancing their performance. Furthermore, effective evaluation systems play a critical role in assessing managers' performance.

The article also into describe various strategies and tools that businesses can employ to promote personal growth and effective evaluation for managers. These may include customized training programs, mentoring, coaching, and the use of objective performance metrics. By implementing these initiatives, organizations have the opportunity to capitalize on the potential of their managers and foster a culture of continuous growth and improvement.

Keywords: human resources, personal growth, KPI's evaluation, leadership, performance-oriented organization, HR development, competitive business environment.

INTRODUCTION

In today's dynamic and competitive business environment, personal growth and evaluation play vital roles in the success of managers in performance-oriented organizations. This article delves into the key factors of personal growth and evaluation, exploring how they contribute to effective leadership. With a focus on leadership development, performance management, Key Performance Indicators (KPIs), feedback mechanisms, performance metrics, coaching, mentoring, and the importance of effective leadership practices, this article provides insights into how personal growth and evaluation can drive managerial excellence.

The personal growth of managers encompasses various aspects, including knowledge acquisition, skills development, and emotional intelligence enhancement. By providing managers with opportunities for continuous learning and professional development, organizations foster a culture of personal growth that enables managers to stay updated with industry trends and best practices. This, in turn, enhances their decision-making abilities and ultimately drives overall organizational performance.

Regular performance evaluations provide valuable feedback that enables managers to identify their strengths and weaknesses and make necessary improvements. Evaluation systems need to be well-designed, fair, and transparent, ensuring that managers receive constructive feedback and understand their contributions to the organization's objectives.

PERSONAL GROWTH AS THE FOUNDATION OF EFFECTIVE LEADERSHIP

Personal growth lays the foundation for effective leadership within performance-oriented organizations. Managers need to continually develop their skills, expand their knowledge, and enhance their emotional intelligence to keep pace with the evolving market trends. By embracing personal growth initiatives, managers become more adaptable, knowledgeable, and capable of making informed decisions that positively impact the organization's performance. Personal growth also fosters a mindset of continuous improvement, inspiring managers to stay ahead of the curve and proactively seek opportunities for professional development. By nurturing their own growth, managers set an example for their teams and create a culture of continuous learning and development. (Pylväs et al. 2022)

EVALUATION SYSTEMS AND THE POWER OF FEEDBACK

Effective evaluation systems serve as crucial mechanisms for assessing managers' performance and facilitating personal growth. Regular and constructive feedback allows managers to gain insights into their strengths, weaknesses, and areas for improvement. Well-designed evaluation systems that are aligned with organizational goals, performance metrics, and KPIs provide managers with valuable information to enhance their professional development. By using performance management tools such as 360-degree feedback and objective performance metrics, organizations can ensure fair and transparent evaluations. This encourages continuous self-reflection and enables managers to identify areas for targeted improvement, leading to enhanced performance outcomes. (London, 2015)

DEVELOPMENT OPPORTUNITIES AND PROFESSIONAL GROWTH

To foster personal growth and enhance managerial performance, organizations should provide a variety of development opportunities. Coaching and mentoring programs can provide valuable guidance and support, helping managers address their developmental needs and overcome challenges. These programs foster a culture of learning and skill enhancement, empowering managers to refine their decision-making abilities, strengthen their leadership competencies, and positively influence their teams.

Additionally, organizations can offer training programs, workshops, and conferences to expose managers to new ideas, industry best practices, and emerging trends. These experiences broaden their knowledge base and equip them with the tools necessary to navigate the complexities of the business landscape.

THE ROLE OF LEADERSHIP IN PERSONAL GROWTH AND EVALUATION

Leadership plays a crucial role in fostering personal growth and evaluation of managers. Leaders within performance-oriented organizations need to champion personal growth initiatives and create a culture that values and supports continuous learning.

There is increasing recognition that leadership is not exclusively related to the behavior of an individual but is relational and connectively team-centered (Müller et al. 2018), potentially spanning divisional and organizational forms. Such recognition is predicated on several shifts in understanding of organizing, power and leadership (Whyte, J. et al., 2022).

By setting clear performance expectations, providing regular feedback, and offering guidance, leaders empower managers to thrive and reach their full potential.

Effective leaders also understand the importance of providing developmental opportunities and recognizing and celebrating achievements. They serve as role models, exemplifying the traits and behaviors needed for personal growth and continuously investing in their own development.

THE SIGNIFICANCE OF KPIS IN EVALUATION AND PERFORMANCE MEASUREMENT

KPI stands for key performance indicator, a quantifiable measure of performance over time for a specific objective. KPIs provide targets for teams to shoot for, milestones to gauge progress, and insights that help people across the organization make better decisions. From finance and HR to marketing and sales, key performance indicators help every area of the business move forward at the strategic level (qlik.com, 2023)

Figure 1: Key Performance Indicators

<https://theteam.com.tn/en/key-performance-indicator/>

Key Performance Indicators (KPIs) are essential tools for evaluating managerial performance and driving continuous improvement. By establishing relevant and measurable KPIs, organizations align performance expectations with desired outcomes. KPIs provide managers with tangible performance targets and benchmarks to track their progress and make data-driven decisions.

The benefits of key performance indicators are that KPIs makes it easier to determine items as translating from the financial and non-financial KPIs. The KPI chosen must be in accordance with the final goal of the proposed strategy which is a target determined by top management (Dipura, S. – Soediantono, D., 2022)

They enable managers to assess their individual and team performance, identify areas for improvement, and ensure alignment with organizational objectives. KPIs also create a sense of accountability and can be used to recognize and reward outstanding performance, motivating managers to consistently achieve and exceed expectations.

CONCLUSION

Personal growth and evaluation are fundamental components of effective leadership in performance-oriented business organizations. By investing in the personal development of their managers and implementing effective evaluation systems, organizations can unlock their managers' full potential, drive better decision-making, and

contribute to their overall success in today's competitive business environment. By embracing personal growth initiatives, implementing robust evaluation systems, providing development opportunities, and utilizing KPIs, organizations can foster a culture of excellence, drive managerial growth, and enhance overall performance. Effective leadership plays a pivotal role in creating an environment that supports and values personal growth and evaluation. By investing in personal growth and acknowledging the importance of evaluation, organizations can empower their managers to excel, drive innovation, and achieve sustainable success in today's competitive business landscape.

In conclusion, personal growth and evaluation of managers are vital components of performance-oriented businesses. By investing in the personal development of their managers and implementing effective evaluation systems, organizations can unlock their managers' full potential, drive better decision-making, and contribute to their overall success in today's competitive business environment.

REFERENCES

1. Amrina, E., & Vilsi, A. L. (2015). Key performance indicators for sustainable manufacturing evaluation in cement industry. *Procedia Cirp*, 26, 19-23.
2. Dipura, S. – Soediantono, D. (2022). Benefits of Key Performance Indicators (KPI) and Proposed Applications in the Defense Industry: A Literature Review. In: *International Journal of Social and Management Studies*, 3(4), pp. 23–33. <https://doi.org/10.5555/ijosmas.v3i4.146>
3. Humphrey, Ronald H. (2014). *Effective Leadership – Theory, Cases, and Applications*, SAGE Publications, pp. 166-168 *Adaptive Leadership Approach*, ISBN 978-1-4129-6335-8.
4. KPI: Key Performance Indicator (2023) <https://theteam.com.tn/en/key-performance-indicator/>
5. London Manuel (2015). *The Power of Feedback*. Routledge, pp. 4-6, ISBN 978-1-315--81387-5
6. Muller, R et al. (2018). A theory framework for balancing vertical and horizontal leadership in projects. In: *International Journal of Project Management*. Vol. 36, No. 1(2018), pp. 83-94 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijproman.2017.07.003>
7. Pylväs, L., Li, J., Nokelainen, P. (2022). Professional Growth and Workplace Learning. In C. Harteis, D. Gijbels, & E. Kyndt (Eds.), *Research Approaches on Workplace Learning* (pp. 137-155). *Professional and Practice-based Learning*, vol 31. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-89582-2_6
8. qlik.com. (2023). What is a KPI? Available online: www.qlik.com/us/kpi
9. Whyte, J. et al. (2022). Project leadership: A research agenda for a changing world. In: *Project Leadership and Society*. Volume 3, December 2022 (100044). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.plas.2022.100044>

Veronika Tóthová

*Lecturer/professor assistant, Economic Centre in Bratislava,
Newton University (Czech Republic)*

Milan Fiřa

*Vice-rector, assoc. prof. of economy and management,
College of Applied Psychology (Czech Republic)*

STARTUPS AS A PERSPECTIVE WAY OF EMPLOYMENT IN GLOBALISATION ERA

ABSTRACT

As the perception of the world, in the flow of time, changes and the gradual globalization of services and trade takes place, the approach of people to employment also changes. Young people are looking for new ways of employment and are placing significant emphasis on a sufficient degree of freedom, a creative environment, and the possibility of self-realization.

Keywords: startup, employment,

JEL Classification: M13, E24

INTRODUCTION

In the past, people primarily demanded stability and regularity in connection with employment. Nowadays, with the advent of younger generations, the perception of employment is also changing, and young people are already demanding new approaches to employment and the fulfillment of their needs. As McLaurin (2023) mentions younger workers, particularly Millennials and Gen Z, currently make up more than 59% of the U.S. knowledge workforce. As new generations enter the workplace, it's important to recognize the unique workstyles and preferences that each generation brings with them. In their latest workplace research, they discovered that there is another noticeable shift in the way younger generations approach work. They approach it with a greater emphasis on learning, socializing, flexibility, and new expectations for the work experience.

GLOBALIZATION AND CHANGED EMPLOYMENT REQUIREMENTS

Globalization can be described as the increased movement of people, knowledge, ideas, goods, and money across national borders to make the world more incorporated in a sense (Bronola, 2018). She sees globalization as an opportunity for creating new jobs (like Customer Service Representatives, Computer and IT Professionals, Market Research Analysts, and Interpreters and Translators), and with the rise of globalization, more and more job opportunities will be developed over time.

On the other hand European Parliament (2023) in its statement mentions that globalization leads to increased competition between companies, which can result in closures, offshoring, and job losses. The most vulnerable EU sectors are characterized by a predominance of low-skilled jobs: textiles, clothing, footwear and leather, basic metals and fabricated metal products, and manufacturing industries. Manufacturing is the sector that is the most exposed to offshoring because of competition from low-wage countries.

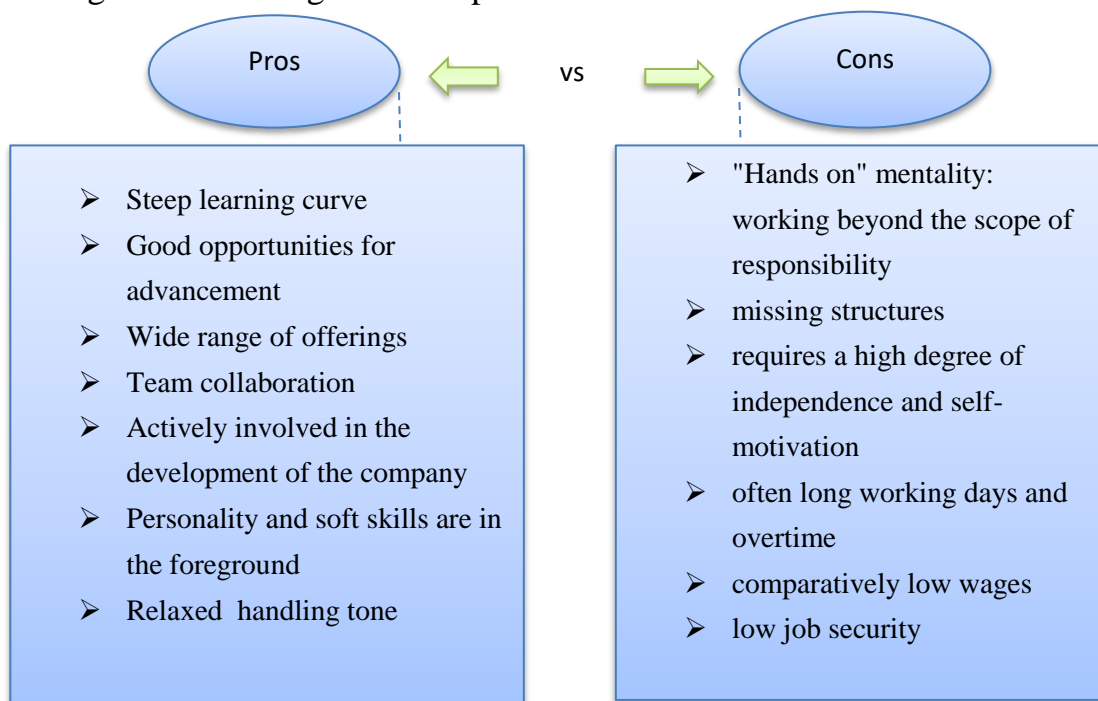
By the summarization of the impacts of globalization on employment, we can proceed from StudyCorgi (2022) which says that globalization has negative effects on employment as it lowers wages for unskilled labor and increases wage inequality. On the other hand, it increases trade between countries by facilitating the elimination of tariff barriers, currency manipulation, and business malpractices.

However, globalization also brings with it the openness of markets, and the current era of good and easy access to the Internet thus also brings people a certain freedom and the possibility, for example, to work for a foreign company from the comfort of home or even from the "beach".

STARTUPS AS A PERSPECTIVE WAY OF EMPLOYMENT

When we speak about startups we need to mention that startup is a young enterprise that was often founded with little start-up capital. It is in its initial or startup phase and has not yet established itself in the market. The goal of a startup is therefore to grow as quickly as possible and to bring its innovative business idea or an unusual concept to the market. This makes a startup an interesting employer, especially for young job seekers. As einstieg.com (2022) mentions startups impress with their flexible structures and are often faster than corporations with their established structures and processes. You manage to implement things faster and more leanly and achieve your goals better and more efficiently there. This includes making quick decisions in an uncertain market and constantly adapting. The whole thing is done with limited resources in terms of personnel and capital. At the same time, the success of the company depends on each individual employee. As we can see in Figure 1 working for a startup has its negatives, not just positives.

Figure 1: Working for Startup – Pros and Cons

Source: einstieg.com, 2022

Trölenberg (2022) sees a startup as a fluid business that is based on its fluid organization in which there are few fixed structures, but a lot of agility and project-related work. A fluid organization in the company uses the advantages of agility, which does not mean that everything happens haphazardly and spontaneously, but rather that you can react quickly and unconventionally to something new, a change in the market, or a change in general conditions. This possibility, beyond departmental and silo thinking, requires employees who take responsibility on their own initiative and voluntarily, and who also organize themselves in the process. Open communication is necessary from all sides, both from employees and managers, i.e. transparent and active information must be provided and obtained across all hierarchies.

Schooley (2023) says that working for a startup is different from working for an established business. Startups are often strapped for resources, and they tend to grow and change at a rapid rate. Because of this, the day-to-day responsibilities of their employees often evolve in tandem. Her recommendation for startups is to hire multitalented employees who are flexible and ready to take on new projects as needed. Because startups can be unpredictable, their employees should thrive in changing environments instead of seeking repetition and stability as we can see also in Table 1, where we can see the benefits and limitations for employees working for an startup.

Table 1: Benefits and limitations of an employee filling multiple roles:

Benefits	Limitations
Low staff costs	Overworked and burned-out employees
Understanding of multiple facets of the business by the employees.	Reduced employee engagement and job satisfaction by doing unwanted tasks (or tasks without the right training)
Problem-solving employees in various areas of the business	Lower productivity of employees based on frequently switching roles or learning new tasks

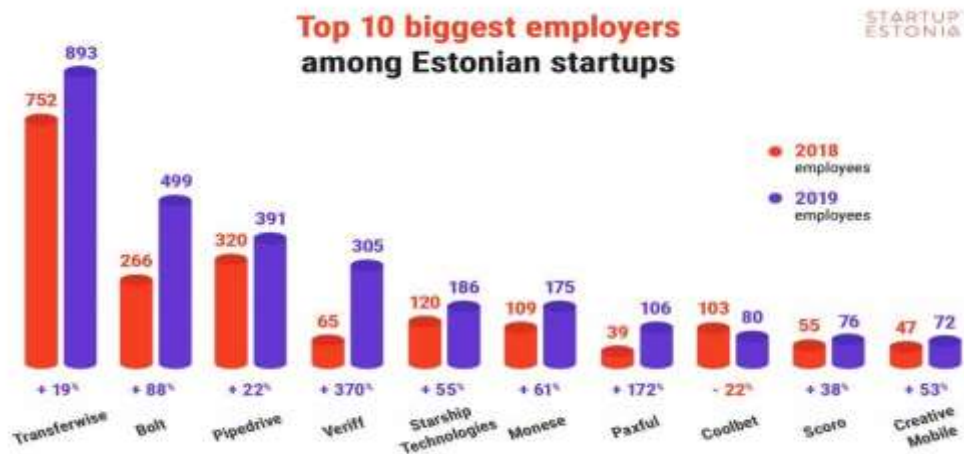
Source: own processing based on Schooley, 2023

Therefore, if we were to summarize the perception of startups as potential employers, we must realize that, in addition to many positives, this concept carries with it many negatives, which can be stressful and exhausting for some employees, and that is why it is on both sides (employee and employer) to realize what we are actually looking for and what we need to do for the further development as a startup as well as an employee.

As we have mentioned the best startup ecosystem among the EU countries is in Estonia. When we compare the official statistics, we can see that in 2019, Estonian startups generated €395.4 million in turnover, which is 9% more than in 2018 (€363.8 million). The biggest turnover belonged to the business software, services, and HR sector (€106.7 million). The top 20 startups in Estonia account for an astonishing 57% of

the new jobs created in the sector in 2019. Top employers in Estonian startups are Transferwise (893 employees), Bolt (499 employees), Pipedrive (391 employees), Veriff (305 employees) and Starship Technologies (186 employees). At the end of 2019, Estonian startups employed 5,944 people locally. At the end of 2018, this figure was 4,529, meaning that the yearly growth has been 31%. Estonian startups employed 8187 people locally at the end of 2021. Yearly growth has been 35%.

Figure 2: The Top 10 biggest employers among Estonian startups

Source: Startup Estonia, 2022

At the same time, many areas of economic activity would cease to function in the current crisis period without support from public sources, it is necessary to pay attention to economic, efficient, purposeful, but especially the effective use of these funds (Kučera & Nemeč, 2022), which can also lead to appropriate support of the business environment, especially in less developed regions. Estonia is a very good example of this.

CONCLUSIONS

Globalization not only changes market conditions but also affects the way of thinking of people, especially young people, who look at many things from a different point of view than their parents and often destroy customary concepts and look for new ways of applying themselves. And since the generation of Millennials and Gen Z is currently starting to dominate the labor market, it is necessary to recognize their work style as well as their requirements for the work environment. From various studies, we can see that Millennials and Gen Z place a higher value on building relationships and expanding their knowledge base (McLaurin, 2023). They are more mobile, place a higher value on flexibility, and would prefer the option to work remotely instead of an assigned desk. On the other hand when we look at Schooley (2023) who mentions that if there are on the labor market people that are flexible, passionate, and trustworthy, and they are able to take on diverse responsibilities, the startup should hire them. So when we put these two basic information together we can state that startups are a prospective way of employment for young people who prefer flexibility at work, are risk-positive, are creative, and like to find new ways to solve old problems.

REFERENCES

1. Bronola, J. New Jobs that are Growing in the Era of Globalization. 2018. URL: <https://medium.com/the-looking-glass/new-jobs-that-are-growing-in-the-era-of-globalization-cf86d6b41bff>
2. Einstieg.com. Bewerbung beim Startup. 2022. URL: <https://www.einstieg.com/bewerbung/bewerbung-beim-startup.html>
3. European Parliament. Globalisation's impact on employment and the EU. 2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20190712STO56968/globalisation-s-impact-on-employment-and-the-eu>
4. Kučera, J., Nemeč, J., (2022). Allocation of Public Funds from The State Budget to The National Sports Associations in Slovakia. SciPap 2022, vol. 30, no. 1, pp. 1-13. ISSN 1211-555X. DOI: 10.46585/SP30011405.
5. McLaurin, J. P. Younger Generations Work Differently. What Does This Mean for the Future Workplace? 2023. URL: <https://www.gensler.com/blog/younger-generations-work-differently-future-workplace>
6. Schooley, S. How to Hire for Your Business: The First 8 People You Should Hire. 2023. URL: <https://www.businessnewsdaily.com/15186-first-startup-hires.html>
7. StudyCorgi. The Effects of Globalization to Employment and International Trade. 2022. URL: <https://studycorgi.com/the-effects-of-globalization-to-employment-and-international-trade/>
8. Startup Estonia. 2022. Chapter 2021 of the Estonian startup sector. URL: <https://startupestonia.ee/blog/chapter-2021-of-the-estonian-startup-sector>
9. Trölenberg, H. Corporates Startups. 2022. URL: <https://www.enable2grow.com/insights/corporates-startups/>

Jaroslav Viglaský

*Ph.D. student, Faculty of Operation and Economics of Transport and Communications,
Žilina University (Slovak Republic)*

Milan Fiřa

*Vice-rector, assoc. prof. of economy and management,
College of Applied Psychology (Czech Republic)*

DEVELOPMENT OF THE SHARING ECONOMY IN THE CURRENT ERA OF GLOBALIZATION

The sharing economy already existed in the past when people lived in smaller groups with stronger social ties. There had to be trust between individuals. The movement of people from rural areas to cities has anonymized individuals and some previously common areas of sharing have almost disappeared. The return occurred after the Internet became more widespread and the emergence of suitable technologies. The

boom in technologies, their acceptance by a wide group of people, and the improvement of computer literacy enabled the development of platforms and the emergence of the first shared economy platforms on a global scale. The current state of the sharing economy is only a fraction of the real potential that the move to globalization makes possible. The sharing economy itself is often inflected in connection with the efficient use of resources. Resource sharing itself is not only interesting from the point of view of minimizing the cost of ownership, but it is of much greater importance from an environmental point of view. The transition from ownership to sharing is a necessary prerequisite for sustainable growth not only in national economies but also on a global scale.

1.1. DEFINITION AND DIVISION OF THE SHARING ECONOMY

“We are experiencing the civilizational transformation that humanity has experienced in its history, for example during the agricultural and industrial revolution” (Levický et al., 2022). Buczynski (2013) mentions that sharing is simply giving others access to what we have so that others can fulfill their needs. Sharing is deeply linked to benefits during evolution. Even when observing animals, we can see cooperation, and sharing of skills and resources. As society developed, people collaborated more and more and used the possibility of division of labor. Individuals could specialize, and improve their skills in a given area, thanks to which the whole society benefited from the specialization of its individuals. This sharing was not regulated, it was an exchange between individuals. Access to the share has been restricted to the community due to trust.

According to the OECD (2016), “These are online platforms specialized in the processes of balancing demand and supply in specific markets. These platforms facilitate sales and rentals through mutual trading or peer-to-peer (P2P) models. Three types of approaches are representative: (a) p2p selling (b) p2p sharing and (c) crowdsourcing “

"The sharing economy is renting, exchanging or sharing property, it's nothing new, it's lending" (Svobodová I., Andera M., 2017).

According to Botsmanovej (2015): „Collaborative Economy: An economic system of decentralized networks and marketplaces that unlocks the value of underused assets by matching needs and haves, in ways that bypass traditional middlemen. „Sharing Economy: An economic system based on sharing underused assets or services, for free or for a fee, directly from individuals. “

As mentioned by the European Commission (2016), the term sharing economy refers to business models whose activities are facilitated by collaborative platforms that create an open market for the temporary use of goods or services, often provided by private individuals. Transactions in the sharing economy generally do not involve a change in ownership and can be performed for profit or non-profit.

1.2. DIVISION OF THE SHARING ECONOMY

According to Demary (2015), based on the subjects involved, between individuals (person-to-person), mostly property owners or service providers, between a company

and a consumer (Business-to-Consumer, B2C), where the owner is a company, and between companies (Business-to-Business, B2B), where the owner is also a company (for example, sharing warehouse spaces).

The European Commission divides the shared economy into three groups according to the actors

- service providers who share assets, resources, time, and/or skills – private individuals, professional service providers;
- (ii) users;
- iii) intermediaries who connect - through an online platform - common platforms.

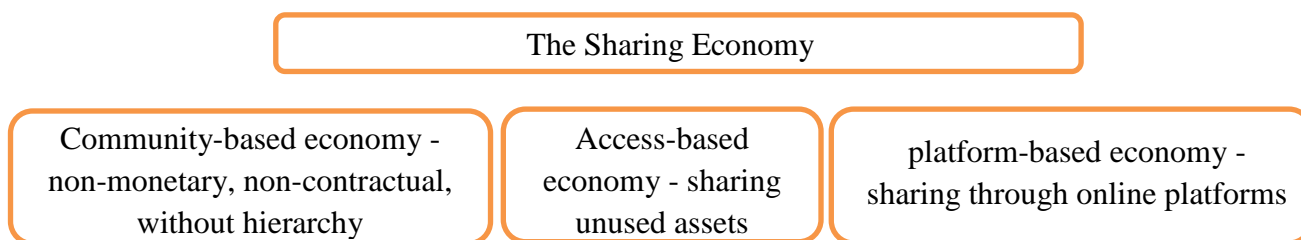
An analysis by PwC (2015) lists the five most important sectors of the sharing economy, which are:

- finance,
- housing,
- transportation,
- household services,
- professional services.

Codagnone and Martens (2016) divide sharing economy platforms into for-profit and non-profit and business-to-customer and peer-to-peer categories.

According to Acquier et. al (2017) Promises and paradoxes of the sharing economy:

Figure 1: The sharing economy

Source: Aurélien Acquier (2017)

1.3. THE SHARING ECONOMY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION

According to OECD (2016), globalization is a process where markets and production in different countries become increasingly dependent, thanks to the dynamics of trade in goods, and services and the mobility of capital and technology.

It is a process of increasing the interconnectedness of cross-border entities. The importance of national borders is being erased, connections are emerging that ensure the interaction of economies, communities, and culture.

OECD (2016) further distinguishes globalization by types as follows:

- Spatial – economic groupings
- Procedural – uniting economic processes
- Structural – unifying culture, legislation, politics
- Institutional – creation of global institutions
- Informational - creation of information centers and use of information

OECD (2016) further divides the consequences of globalization into positive and negative.

An example of positive consequences:

- Technology development
- Growth of competition
- Increasing the standard of living
- Stimulation of economic growth

An example of negative consequences:

- ecological impacts and the problem of sustainable development
- weakening of the countries' position
- possibility of flow speculative capital

The development of information technology enabled the development of platforms, thanks to which it was possible to expand the sharing economy to a wider circle of community members. eBay, founded in 1995, was among the first platforms of the sharing economy. Gradually, platforms for lending money, sharing bicycles, cars, accommodation and others were added. In the current era of globalization, the shared economy is increasing its market share compared to the classic economy of ownership.

According to data published by the European Commission, the size of the sharing economy worldwide in 2014 was approximately 14 billion dollars. According to data from the European Union, up to 400,000 people provided their services in the form of sharing economy platforms in 2016. In 2021, the size of the sharing economy was \$113 billion with a projected size of up to \$600 billion in 2027 (www.statista.com 2023). In 2021, the total size of the world economy was 96.88 trillion dollars (<https://data.worldbank.org>). In 2022, the size of the sharing economy was already 149.9 billion dollars.

The development of the shared economy is conditioned by innovations. As stated by Fiřa, M. – Kučera, J. (2015), Innovations unquestionably represent the so-called the "engine" of the economy, which builds its foundations on the knowledge society. In an effort to reach the level of the most advanced and most competitive economy in the world, the European Union monitors the innovation performance of member states as well as enterprises operating within individual regions in the long term.

Most shared economy platforms are emerging in the areas of transportation, accommodation, financial services and online skills. In 2022, the value of the sharing

economy in EU countries is estimated at 40.2 billion dollars (www.statista.com), which represents 19.2 percent of the total income (www.statista.com) in the sharing economy.

The European Commission predicts the size of the sharing economy to be \$335 billion by 2025.

For comparison, we present two examples of companies (Uber and Airbnb), operating in the transport and service sectors, which operate in the global space of the shared economy, with revenues reported over several years.

Uber

Uber was founded in 2009 to bring a simpler and cheaper form of transport. It has become one of the companies representing the shared economy in the field of transport.

According to data published by Uber, there were 19 million monthly active users of the platform in the first quarter of 2016. In the same period, the number of trips was \$268 million. In the fourth quarter of 2019, there were 111 million monthly active users of the platform with 1.9 billion rides.

Airbnb

Airbnb is a company founded in 2008 focusing on short-term bed and breakfast rentals. After expanding the platform to global dimensions, the company ran into restrictions from local regulations. To solve the increase in the living costs of residents and other problems associated with this service, restrictions on changing the zoning decision for short-term rentals have been adopted in some countries.

According to Yahoo (finance.yahoo.com), in 2019, the service reached \$4,805,239 in revenue. In 2022 \$8,399,000.

The following table shows some sharing economy platforms with revenue in 2022.

platform	sector	Sales in 2022
Airbnb	accommodation rental	\$1.893B (https://www.macrotrends.net)
Lime	bicycle rental	\$ 4M (https://techcrunch.com)
Uber	transport	\$-9.141B loss (https://www.macrotrends.net)
Bolt	transport	\$23.0M (https://www.zippia.com/)
Lyft	mobility as a service	4.1B (https://www.statista.com)
BlaBlaCar	carpooling	\$85.7M (https://www.zippia.com)

Source: Processed by the author based on available data

CONCLUSIONS

Despite the number of definitions by different authors, we can see a convergence of opinions according to which the sharing economy in the form of lending is as old as humanity itself. However, only the expansion of modern online platforms allowed it to have a larger scale with a global reach.

We can assume that for the further development of the sharing economy, a definition based on the platforms that enabled its globalization will be important.

The constant growth of the share of the shared economy compared to the traditional economy enables the reduction of ownership costs, the reduction of the need to extract mineral raw materials, and energy consumption and thus enables the reduction of the environmental burden without loss of living standards. It is therefore an example of a sustainable economy. For the sake of consumer protection, fair market conditions, regulation, and control is needed, which was missing in the early days of the boom in the sharing economy. As an example, we can mention the services of Airbnb. The expansion of service in tourist-visited areas caused the growth of the number of spaces advertised for short-term rent to such an extent that the costs of housing for the residents living in the given location increased considerably. Another example of transport is the possibility of renting scooters. Their large occurrence and easy availability caused the frequent breaking of regulations by customers of the service, such as non-compliance with regulations (parking, driving on pedestrian and prohibited zones, drunk driving, driving with several people) as well as pressure to prepare legislation in the form of motor insurance similar to what we know from other means of transport.

REFERENCES

1. Acquier Aurélien, Daudigeos Thibault, Pinkse Jonatan. 2017. Promises and paradoxes of the sharing economy. 2017. Available on: <https://www.researchgate.net/publication/318603405_Promises_and_paradoxes_of_the_sharing_economy_An_organizing_framework >
2. Beth Buczynski. 2013. *Sharing is good. How to save money, time and resources through collaborative consumption*. 2013. Gabriola Island Canada: Beth Buczynski. ISBN: 978-0-86571746-6
3. BEUC. 2016. *Collaborative economy*. 2016. BEUC: The European Consumer Organisation. Available on: <www.beuc.eu/publications/beuc-x-2016-030_gbe_collaborative_economy_beuc_position.pdf>
4. Botsman, R. 2015. *Defining the Sharing Economy: What is Collaborative consumption and What isn't?* 2015. Fast company article. Available on: <<https://www.fastcompany.com/3046119/defining-the-sharing-economy-what-is-collaborative-consumption-and-what-isnt>>
5. Botsman, R., Rogers, R. 2010. *What's mine is yours: the rise of collaborative consumption*. New York: Harper Collins, 2010. 304 s. ISBN 978-0-06-196354-4
6. Codagnone, C. – Martens, B. 2016. *Scoping the Sharing Economy: Origins, Definitions, Impact and Regulatory Issues*. 2016. JRC Technical Reports: Institute for

Prospective Technological Studies Digital Economy Working Paper 2016/01. ISSN 1831-9408.

7. Demary, V. (2015). Competition in the sharing economy, IW Policy Paper, No. 19/2015, Institut der deutschen Wirtschaft (IW), Köln. 86 DREDGE, D., GYIMÓTHY, S. (2015). The collaborative economy and tourism: Critical perspectives, questionable claims and silenced voices. *Tourism Recreation Research*, 40(3), 286-302

8. European Commission. 2016. *Europe and agenda for the Collaborative economy – supporting analysis*. 2016. Commission Staff Working Document Ref. Ares (2016)2562059

9. European Commission. 2016. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. A European agenda for the collaborative economy. Available on: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52016DC0356>>

10. European Commission. 2018. *Shaping the Digital Single Market*. 2018. Available on: < <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/policies/shaping-digital-single-market>>

11. Fiľa, M – Kučera, J. 2015. Súčasný stav inovačnej výkonnosti Slovenska a slovenských MSP. In: ProIn. -- ISSN 1339-2271. -- Roč. 16, č.2 (2015), pp. 25-30. DOI: 10.6084/m9.figshare.12273194.v1

12. Levický, M.; Fiľa, M.; Maroš, M.; Korenková, M. 2022. Barriers to the development of the circular economy in small and medium-sized enterprises in Slovakia, *Entrepreneurship and Sustainability Issues* 9(3): 76-87. [https://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.3\(5\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2022.9.3(5))

13. OECD. 2016. OECD Tourism Trends and Policies. 2016. Paris: OECD Publishing. ISSN 2076-7773. Available on: <www.oecd.org/cfe/tourism/oecd-tourism-trends-and-policies-20767773.htm>

14. PRICEWATERHOUSECOOPERS. 2015. *Consumer Intelligence Series “The Sharing Economy”* 2015. PricewaterhouseCoopers. Available on: < <https://www.pwc.com/us/en/industry/entertainment-media/publications/consumer-intelligence-series/assets/pwc-cis-sharing-economy.pdf> >

15. Slovak Business Agency. 2018. *Analýza zdieľanej ekonomiky v prostredí malých a stredných podnikov*. 2018. Bratislava: Slovak Business Agency. Available on : <[http://www.sbagency.sk/sites/default/files/6_analyza_zdielanej_ekonomiky_v_prostred i_msp.pdf](http://www.sbagency.sk/sites/default/files/6_analyza_zdielanej_ekonomiky_v_prostred_i_msp.pdf)>

16. Svobodová, I., Andera, M. Od nápadu k podnikateľskému plánu: jak hledat a rozvíjet podnikatelské příležitosti. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80- 271-0407-9

17. Zixi Wu, Wen Zhou, Aisi Yu. 2023. *Analysis of a Legal Regulation Approach and Strategy of a Sharing Economy Based on Technological Change and Sustainable Development* 2023. Available on: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/2/1056#>

Володимир Чайка

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітології і педагогіки,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

САМОРЕГУЛЯЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСОБИСТІСНА ФОРМА АКТИВНОСТІ ПЕДАГОГА ТА ВИЯВ ЙОГО СУБ'ЄКТНОСТІ

Підкреслюючи важливу роль у розвитку особистості соціального середовища, у тому числі професійного, необхідно пам'ятати, що людина - активна, діяльна істота, а не пасивний об'єкт зовнішніх впливів. Формування майбутнього педагога як творчої особистості тісно пов'язане з вихованням його професійної самосвідомості, оскільки між нею і результативністю діяльності існує пряма залежність. К. Ушинський зазначав, що усвідомлення себе в своїй діяльності є механізмом формування педагога [5]. Результат цієї внутрішньої роботи обумовлює усвідомлення того, що він належить своїм власним силам і що тільки в них треба шукати опору. Саморегуляцію діяльності розглядаємо як особистісну форму активності педагога, що охоплює його просування від «Я» наявного до «Я» майбутнього, виявлення його творчості.

Зазначимо, що практичний досвід таких педагогів, як А. Дістервег, Я. Коменський, А. Макаренко, Г. Песталоцці, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін, здобув широку популярність, окрім усього іншого, ще й тому, що вони зуміли глибоко його усвідомити, детально описати, усебічно проаналізувати. Отже, можна стверджувати, що основна функція професійного самопізнання – забезпечення активності в педагогічній діяльності, прискорення розвитку особистості педагога у сфері формування загальних педагогічних умінь, дослідницьких навичок, удосконалення творчих умінь.

Професійне самопізнання ґрунтується на самостійності та внутрішній свободі педагога, формується на певному етапі розвитку особистості під впливом способу (характеру) життєдіяльності, який вимагає від педагога самоконтролю власних вчинків і дій, певної відповідальності за них.

Г. Костюк дає таке визначення поняттю «активність»: «Здатність змінювати навколишню дійсність відповідно до особистих потреб, поглядів, мети. Як риса особи активність виявляє себе в енергійній, ініціативній діяльності, у праці, навчанні, громадському житті, різних видах творчості, у спорті, іграх та ін.» [1]. Таким чином, зміст поняття «активність» розкривається через характер діяльності і ставлення до неї з боку суб'єкта.

Таким чином, слід відрізнити активність людини як біологічної істоти, якій властива активність у розумінні реакції, подразливості, вибірковості сприймання

тощо та активність як соціальне явище. Активність особистості, на думку В. Лозової [2, с. 1], не природна риса, вона може змінюватися у зв'язку з розвитком особистості, зміною соціально-професійного середовища. Біологічна активність людини є передумовою для формування соціальної активності. Отже, можна стверджувати про абсолютну активність людини як біологічної істоти, частини природи і про відносну, змінну, якщо йдеться про особистість, активність якої виявляється лише у діяльності.

В. Сухомлинський вважав, що активність характеризує, насамперед, сутність діяльності, бо тільки в ній виявляється активність особистості. Тому він неодноразово вживає означення «активна» до слова «діяльність» (Див. пораду 20 [4]).

Видатний педагог визначав активність насамперед як якісну характеристику діяльності: «... я намічав таку активну діяльність для всіх учнів, у якій би яскраво виражалися і, звичайно, осмислювалися відношення, взаємозв'язки між фактами, предметами, явищами, трудовими процесами. Іншими словами, я прагнув до того, щоб в праці народжувалась думка учня, а не тільки закріплювалися знання, одержані на уроках. Діяльність при вивченні предмета повинна бути не тільки ілюстрацією до знань (це також необхідно), але й джерелом нових істин, відкриттів, закономірностей» [3, с. 57]. Водночас В. Сухомлинський розглядав якісну характеристику діяльності лише у зв'язку із самою особистістю, її ставленням до діяльності. Це дало йому підставу говорити про активність людини і як про її рису. На власному досвіді видатний педагог переконався, що активна діяльність, у якій яскраво виражена думка, розвиває мову, підвищує загальну культуру учнів.

Ідеальний процес освіти повинен бути побудований таким чином, щоб він став процесом діяльнісного самотворення, саморозвитку, саморегуляції особистості, а не тільки засвоєнням науково-педагогічних уявлень. Інший бік проблеми створює питання імітації активності в діяльності та освітньому процесі. Для багатьох учителів і викладачів ЗВО освітній процес асоціюється, насамперед, з поняттям «знання», а не з поняттям «діяльність», «активність» чи «саморозвиток». Але будь-яке знання буде тільки імітацією діяльності, якщо освітній процес буде спрямований на оволодіння знаннями, а не організацію діяльності, яка формує ці знання.

Аналіз результатів багатьох філософських, педагогічних і психологічних досліджень дав можливість встановити взаємозалежності між змістом понять «активність» і «діяльність». Так, активність визначають як: вищий етап і результат діяльності; пошук і реалізацію потреб особистості; діяльний стан суб'єкта; спрямованість особистості; діалектику намагань і досягнень; міра виявлення діяльності; умову самоорганізації діяльності.

З іншого боку, діяльність характеризують як: форму активності; мірило активності; спосіб самореалізації; одиницю аналізу зовнішніх виявів активності; реалізацію професійних потреб.

Таким чином, діалектика взаємозв'язку передбачає три підходи: 1) активність – всеосяжна категорія, яка містить у собі діяльність; 2) поняття «активність» і «діяльність» тотожні; 3) активність як міра діяльності, міра її виявлення.

На нашу думку, запропоновані підходи доповнюють один одного. Їх діалектична єдність дає змогу трактувати сутність професійної активності як процесуального явища, як мету діяльності, як засіб її досягнення, як результат, як умову її самоорганізації і саморегуляції.

У дослідженні ми вивчали питання, що стосуються впливу зовнішніх та внутрішніх причин на активність (насамперед, професійну) педагога. Для розвитку його професійної активності важливо знати, чим зумовлюється його діяльність, бажання її вдосконалювати. Одна справа, коли вона спонукається внутрішніми потребами та інтересами педагога, інша справа, коли діяльність є наслідком причин і обставин суто зовнішніх, а інколи ворожих особистості. Йдеться про діяльність, яка стимулюється зацікавленістю в ній, готовністю до неї, прагненням до таких дій (самодіяльність), що її здійснюють педагоги із зовнішньої необхідності, діяльність, що не випливає з особистих потреб, а нав'язана зовнішніми обставинами. Зрозуміло, що саме самодіяльність (саморух) виступає синонімом активності особи. Отже, не всяка діяльна людина (суб'єкт) – активна, не кожна особа, що перебуває в стані бездіяльності – пасивна.

Відмова від діяльності також може характеризувати активну позицію суб'єкта.

Для діагностики рівня сформованості саморегуляції педагогічної діяльності було опитано здобувачів вищої світи та викладачів ЗВО (150 осіб). На питання анкети “З чим насамперед асоціюється для Вас поняття “процес навчання”: з поняттям “знання” чи з поняттям “діяльність?”” більшість респондентів (85%) стверджують про те, що це – “знання”. Але будь-яке знання буде імітацією діяльності, якщо освітній процес буде спрямований на знання, а не на діяльність, яка формує його.

Як свідчать результати нашого дослідження, 60,6% майбутніх педагогів не здійснюють цілеспрямованого аналізу результатів педагогічної діяльності, її основні компоненти не стають об'єктом самопізнання і саморегуляції. Причина цього явища, на нашу думку, полягає в тому, що педагог часто не сприймає себе як активного суб'єкта власної діяльності, не усвідомлює її багатьох аспектів, прилаштовується до тих сталих норм професійної поведінки, які панують в освітній сфері та задовольняють багатьох її учасників. Цю інформацію одержано з відповідей на питання анкети: “Якщо ви здійснюєте саморегуляцію чи самоаналіз

(свідомо чи підсвідомо) своєї педагогічної діяльності, то що спонукає вас до цього?” Для тих педагогів, які прагнуть вдосконалити педагогічну діяльність, основними причинами, що спонукають до її самоаналізу і саморегуляції є: 1) майбутня перевірка роботи керівником закладу чи підрозділу, проведення “відкритого” заняття (30%); 2) наявність значних вад у роботі (незадовільний стан з дисципліною, низький рівень знань тощо) (15%); 3) особиста відповідальність за якість підготовки учнів (9,5%); 4) суб’єктивне відчуття внутрішнього “дискомфорту” через те, що не все вдається зробити (20%); 5) усвідомлення проблеми, що виникла в педагогічній діяльності (5%); 6) успіхи інших колег, передовий педагогічний досвід (20%). Водночас дані констатувального зрізу свідчать, що майже 30% опитаних виявляють бажання самостійно вдосконалити діяльність без втручання (допомоги) керівництва освітнього закладу.

Як свідчать результати нашого дослідження, багато педагогів не можуть визначити особливостей свого індивідуального стилю, процес формування якого в багатьох аспектах є стихійним та неусвідомленим. На нашу думку, в кожного педагога своєрідно проявляється ступінь усвідомлення і розуміння себе і результатів власної діяльності. Це зумовлено комплексом індивідуально-психологічних особливостей особистості, розвитком абстрактно-логічного мислення, аналітичними здібностями, рівнем потреби в самопізнанні. Не викликає сумніву і те, що педагог в процесі професійної діяльності свідомо чи інтуїтивно здійснює самоконтроль, який, як додатковий елемент зворотнього зв’язку, організовує його, сприяє розвитку критичного підходу (самооцінки) до результатів своєї роботи. Педагогу необхідно власну педагогічну діяльність зробити об’єктом усвідомлення, аналізу та оцінки. Але усвідомлення змісту і результатів своєї роботи автоматично не здійснюється. Для цього необхідна спеціальна внутрішня робота (самопостереження, самоаналіз, самооцінка). Об’єктивними критеріями для оцінки уявлень про себе можуть бути результати власної діяльності на занятті, тобто успіхи здобувачів освіти, рівень їх розвитку, знань, сформованість світогляду, а також оцінка й думки професійного оточення (керівники закладу, колеги, педагоги, студенти, учні), суб’єктивні відчуття.

На питання анкети: “Які стимулюючі причини могли би забезпечити професійне самовдосконалення педагога?” майже 75% респондентів назвали соціальні обставини, підвищення рівня матеріального забезпечення і статусу фахівця, наявність соціального замовлення на майстерність. Тільки 10% молодих педагогів відзначають, що їм цікаво працювати, пізнавати і самореалізовувати себе в діяльності. Поки що практика освітнього процесу щонайменше не стимулює педагога до постійної роботи над собою, пошуку шляхів поліпшення результатів своєї роботи, самореалізації професійних якостей.

З відповідей учителів-практиків на питання “Чи відчуваєте себе суб’єктом (творцем) професійних дій чи професійної діяльності?” одержано такі дані: 42%

усвідомлюють необхідність бути самостійним, активним у професійній діяльності, регулювати її з метою вдосконалення, розвивати власні здібності; 20% педагогів засвідчили, що не повною мірою мають можливості для професійної самореалізації, оскільки в основному орієнтуються на задані дидактико-методичні орієнтири діяльності, а тому не здійснюють її регуляції; 38% респондентів не проявляють активності в діяльності, не прагнуть її вдосконалити, оскільки вважають, що на це не має соціального замовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / ред. Л. М. Проколієнко. К. : Рад. шк., 1989. 608 с.
2. Лозова В. Пізнавальна активність школярів : спецкурс із дидактики : навч. посіб. для студ. пед. ін-тів. Харків : Основа, 1990. 88 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 3. 672 с.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. К., 1988. 302 с.
5. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. К., 1983. Т. 2. 359 с.
6. Чайка В., Петрова Н. Інтелектуальна культура вчителя як фактор інновацій у педагогічній діяльності : монографія. Тернопіль : ТНПУ, 2014. 308с.

УДК 159.9

Ірина Брецько

*кандидат психологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри психології,
Мукачівський державний університет (Україна)*

Таїса Ямчук

*кандидат психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри психології,
Мукачівський державний університет (Україна)*

Маріанна Долинай

*старша викладачка кафедри психології,
Мукачівський державний університет (Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ЕКСПОЗИЦІЙНОЇ ТЕРАПІЇ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ СТРЕСОВИХ РОЗЛАДІВ

Сьогодні наша держава зіштовхнулася із проблемою необхідності надання соціально-психологічної допомоги внаслідок отримання значною кількістю громадян як фізичних, так і психологічних травм на тлі нинішньої повномасштабної війни з боку росії. Психологічна допомога під час військових дій важлива для забезпечення психічного здоров'я військовослужбовців, цивільних жителів та інших осіб, які можуть бути піддані стресовим ситуаціям під час

конфлікту. Вплив бойових дій на психіку людини є серйозною і важливою проблемою, і він може виявити великий негативний вплив на фізичне та психічне здоров'я людей, які переживають військовий конфлікт. Одним із наслідків воєнних конфліктів можуть бути різноманітні порушення психічного здоров'я населення.

Отже, метою даного текстового матеріалу є висвітлення методу експозиційної терапії для подолання різноманітних стресових розладів.

Експозиційна терапія повертає людину до травматичної ситуації чи події та дозволяє прийняти її когнітивно та емоційно, змінити травматичні патерни поведінки на більш адаптивні. Це психологічний підхід, який використовується для подолання стресу, тривожності та інших психологічних проблем. Він базується на принципі систематичної експозиції особи ситуаціям або об'єктам, які спричиняють стрес або тривожність, з метою зменшення реакції на них та звикання до них. Метод експозиції є однією з ключових складових когнітивно-поведінкової терапії та визнається ефективним у подоланні гострих стресових розладів.

Основні ідеї методу експозиційної терапії включають: поступове введення клієнта в ситуації або об'єкти, які викликають стрес, починаючи з менш інтенсивних і поступово переходячи до більш інтенсивних (градація); експозиція повинна проводитися тривалий час, щоб дозволити клієнту звикнути до стресових ситуацій і зменшити свою реакцію на них (довготривалість); повторність експозицій сприяє більшому зменшенню тривожності та стресу відносно певних ситуацій або об'єктів (повторюваність); експозиція може бути найбільш ефективною, коли проводиться під керівництвом досвідченого психолога або психотерапевта, який може надати підтримку та спрямувати процес (здійснення під наглядом фахівця).

Таким чином, метод експозиційної терапії добре відомий своєю ефективністю у лікуванні різних видів тривожних розладів, включаючи посттравматичний стресовий розлад, соціальну фобію та панічний розлад. Також він може бути корисним при лікуванні стресу, пов'язаного з іншими психічними станами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селюкова, Т.В. (2016). Психологічна діагностика посттравматичних стресових розладів. Харків.: НУЦЗ України.

2. Цокота В.Р., Платонов В.М. Використання методу експозиційної терапії у віртуальній реальності в умовах відновлювального періоду учасників локальних військових конфліктів. Міжнародний досвід. VI Міжнародна науково-практична конференція інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи. (Львів, 4 лист. 2021р.) Львів : ЛДУ БЖД, 2021. (нет все информ, не має версії збірника).

Ольга Воронова

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
Мукачівський державний університет (Україна)*

Магдаліна Барчій

*старший викладач кафедри психології,
Мукачівський державний університет (Україна)*

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Тренінг як активний метод навчання широко використовується в професійній підготовці здобувачів вищої освіти, оскільки дає їм можливість стати активними суб'єктами освітнього процесу, провести на основі застосування ігрових методів та прийомів ґрунтовний аналіз проблем, винесених на тренінгове заняття, і активно працювати над їх вирішенням. Використання тренінгових технологій дозволяє максимально спрямувати майбутніх фахівців на самопізнання та самовдосконалення на основі суб'єкт-суб'єктного підходу та використання конструктивного діалогу. Так, про тренінгові технології у підготовці фахівців зазначено у напрацюваннях Л. Верченко [1], Н. Волкової [2], Н. Євдокимової [4], О. Пасічник [5], О. Січкарук [6], М. Трухан [7] та ін. Вагомою складовою професійної діяльності сучасного фахівця є комунікація, тому використання тренінгів під час їхньої професійної підготовки у ЗВО сприяє формуванню особистісних і професійних якостей та рис характеру, які будуть необхідні фахівцям під час розв'язання конфліктів.

За визначенням Н. Волкової тренінг варто розглядати як «активну навчальну діяльність студентів, під час здійснення якої майбутні фахівці виконують тренінгові вправи, адаптовані до майбутньої професійної діяльності під керівництвом викладача-тренера на основі спеціально підготовлених інструктивно-методичних матеріалів, що відповідають сучасним вимогам до професійної діяльності» [2]. Авторка радить використовувати тренінгові технології в контексті діяльнісного навчання.

Тренінгові технології, на наш погляд, повинні бути професійно спрямованими. Відзначимо, що професійна спрямованість тренінгу полягає в тому, що лише той професіонал здатний кваліфіковано допомагати своїм клієнтам, який має високий рівень толерантності, емпатії, асертивності та рефлексії. Вважаємо, що формування показників (здатність до рефлексії, сформованість толерантності, рівень розвитку емпатії) рефлексійно-особистісного критерію готовності майбутніх фахівців до розв'язання конфліктів повинно відбуватися з урахуванням перспектив їх власного професійного росту та можливостей організації неконфліктного спілкування.

Упровадження тренінгової технології додатково зумовлено тим, що вона спрямована на реалізацію певних функцій, а саме: мотиваційної (позитивне налаштування на активну навчально-пізнавальну діяльність), навчальної (засвоєння дисципліни й формування умінь та навичок), розвивальної (розвиток індивідуальних здібностей та розкриття творчого потенціалу), комунікативної (розвиток комунікативної компетентності кожного студента, налагодження позитивної атмосфери й формування високого рівня довіри), релаксаційної (зняття емоційної напруги, формування умінь аналізувати власну діяльність й оцінювати здобутки та прорахунки).

Обрання тренінгової технології співвідноситься з принципами соціонормативної культури спілкування й відповідає суб'єктності, упорядкованості, несуперечності комунікативної діяльності. Тренінг дозволяє спрямувати освітній процес на вирішення практичних завдань професійної підготовки майбутніх фахівців, оскільки: по-перше, під час проведення тренінгу створюються умови для суб'єкт-суб'єктної взаємодії, самоаналізу й рефлексії; по-друге, знімаються внутрішні обмеження, відкриваються нові можливості щодо самореалізації і розвитку творчого потенціалу особистості; по-третє, розвиваються професійно-значущі особистісні якості (емпатія, толерантність); по-четверте, відбувається цілеспрямоване та системне оволодіння навичками управління, корекції і трансформації особистісних якостей; по-п'яте, здійснюється внутрішня інтеграція структурних компонентів готовності до розв'язання конфліктів, з'ясовується ступінь їх прояву в конкретних умовах майбутньої професійної діяльності.

Під час участі здобувачів у тренінгах розвивається операційна сторона їхніх індивідуальних якостей. Спільно вирішуючи конкретне завдання, учасники тренінгових занять прагнуть до узгодженості та взаєморозуміння, стають ближчими один до одного, починають розуміти, як їх сприймає оточення, як виявляються їх особистісні якості, як реагують партнери по спілкуванню на їх поведінку. Досвід, набутий під час роботи у тренінговій групі, протидіє відчуженню, недовірі та безсиллю, допомагає вирішенню багатьох професійних та особистісних конфліктних ситуацій, сприяє посиленню рефлексивної позиції здобувачів щодо професійно спрямованої діяльності, допомагає усвідомити себе у якості суб'єкта майбутньої професійної взаємодії. Під час тренінгу розвивається самосвідомість, що дозволяє студенту не лише пізнати себе, а й допомагає адекватно співставити власні домагання з об'єктивними результатами діяльності, використовуючи порівняння.

Як доводить М. Дідора [3], розробка та використання тренінгових технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців мають вагомий потенціал для розвитку умінь групової роботи, формування готовності до розв'язання конфліктів під час спілкування як з клієнтами, так і з колегами, удосконалення особистісно професійних якостей (толерантності, емпатії та рефлексивності), здібностей, установок та ціннісних орієнтацій.

Вчені зазначають, що найперспективнішим методом професійної підготовки майбутніх фахівців до розв'язання конфліктів, є соціально-педагогічний тренінг. Цінність соціально-педагогічного тренінгу виражається в тому, що він дозволяє інтенсифікувати процес професійної підготовки майбутніх фахівців, зробити його більш ефективним, шляхом повної відповідності принципам особистісно-орієнтованого підходу. Зокрема, акценти на виконання практичних завдань та ігровий момент занять сприяють розвитку у здобувачів практичних навичок міжособистісної взаємодії.

Позитивним ефектом під час проведення тренінгу відзначається метод мозкового штурму. Він розпочинається з того, що учасникам пропонується певний складний варіант конфлікту, що не мав єдиного правильного розв'язання, а студенти повинні сформулювати ідеї стосовно його найбільш ефективного розв'язання. З поміж тих ідей, які висловлюватимуть студенти, обираються найбільш неймовірні, незвичні, бо саме вони можуть забезпечити нетрадиційний, творчий вихід з конфліктної ситуації.

Метод «case-study» («аналіз виробничих ситуацій») дозволяє обговорювати «реальні» конфліктні ситуації, які мають місце бути, та здійснювати ефективний пошук найбільш оптимальних варіантів їх розв'язання. Використовуючи цей метод, береться до уваги структура опису та аналізу ситуації, яка охоплює такі чинники: зміст ситуації; обґрунтування значущості й складності конфліктів; опис рішення, яке може бути прийняте учасниками для розв'язання проблеми і аргументування головних чинників, покладених у прийняття цього рішення; характеристика результатів (позитивних чи негативних) розв'язання ситуації та обговорення того, чи можна було б вирішити ситуацію іншим способом тощо.

До загальних методичних прийомів, які використовуються під час тренінгу з метою формування у здобувачів готовності до розв'язання професійних конфліктів, віднесено такі: міні-лекції, короткі повідомлення, дискусії, мозковий штурм, ситуативно рольові ігри, розігрування соціально-педагогічних ситуацій, комунікативні вправи і завдання, самопрезентації, презентації; імітаційні та ділові ігри, відео-демонстрації й відео-лекторії.

Під час тренінгу варто використовувати три основні техніки: позитивна реінтерпретація (передбачає використання позитивної реінтерпретації конфліктних ситуацій, вчинків, проблем, явищ, рис характеру клієнтів), яка дозволяє побачити усіх учасників з іншого боку; уможливорює пошук в деструктивних конфліктних ситуаціях позитивних елементів, в особистісній проблемі – інноваційних можливостей для власного розвитку людини, у тимчасовій кризі – нових шансів і нових поглядів); крос-культурна (транскультурна) техніка (базується на використанні під час розв'язання конфліктних ситуацій досвіду інших людей, дає можливість кардинально змінити точку зору на конфліктну ситуацію через розширення культурних горизонтів та впровадження традицій, які є в інших

народів щодо певних конфліктних протистоянь; передбачає вивчення культурних правил і норм поведінки); техніка історій, притч, метафор (охоплює використання метафор, цікавих історичних фактів, що мають конфліктологічне спрямування, які дозволяють активізувати образне мислення здобувачів, зосередити їх на необхідності активного саморозвитку; через історії та притчі відбувався пошук можливих шляхів виходу з конфліктних ситуацій). Важливим практичним прийомом, який використовується в тренінговій діяльності в контексті формування показників особистісного компонента готовності до розв'язання конфліктів є орієнтація майбутніх фахівців на формування впевненості у своїх можливостях щодо здійснення усіх необхідних дій для того, щоб змінити на краще не лише себе, а й інших суб'єктів, які вступають у конфліктну взаємодію. Зокрема, розвитку взаємодії сприяє рефлексивна діяльність щодо усвідомлення наслідків своєї поведінки.

Підсумовуючи, зазначимо, що тренінг є багатофункціональним методом навмисних змін психологічних феноменів особистості, спрямований на розвиток умінь і навичок виконання дій щодо розв'язання конфліктних ситуацій на основі спеціально створеного сприятливого середовища, де кожен здобувач може з легкістю й задоволенням побачити й усвідомити і зрозуміти, які особистісні і професійні якості йому необхідно розвинути.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верченко Л. С. Тренінги у процесі формування соціальнокомунікативної компетентності майбутніх викладачів вищої школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Педагогічні науки, №6 (303) жовтень, 2016.* Частина II. С. 228–234.

2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навч.метод. посіб. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с

3. Дідора М. І. Тренінг як ефективний засіб профілактики та розв'язування конфліктів у вищій школі. Шляхи удосконалення навчального процесу в контексті інноваційних змін у системі вищої освіти. 2011. С. 12–15

4. Євдокимова Н. О., Швалб Ю. М. Навчальний тренінг як технологія підготовки фахівця у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Психологічні науки : зб. наук. праць.* Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2011. Т. 2. Вип. 7. С. 121–217.

5. Пасічник О. О. Специфіка та принципи використання навчальних тренінгів у процесі підготовки фахівців соціальної сфери у вищих навчальних закладах. *Materiály IX mezinárodní vědecko – praktická conference «Dny vědy – 2012–2013».* *Pedagogika: Praha. Publishing House «Education and Science» s. r. o, 2013.* С. 67–69.

6. Січкарук О. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : навч.-метод. посіб. К. : Таксон, 2006. 88 с.

7. Трухан М. А. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності з розв'язання професійних конфліктів у закладах освіти : дис. ... канд. пед. наук. : 13.00.04 / *Марія Андріївна Трухан*; Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2016. 278 с.

УДК 37.013.77

Ольга Чикурова

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна)

САМООРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

На сучасному етапі модернізації української освіти все виразніше виявляється тенденція до підвищення якості освіти, створення умов для найповнішої та гармонійної реалізації потенціалу особистості. За експертними оцінками найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими професійними вміннями [4].

Самоорганізація особистості є унікальним психологічним і педагогічним феноменом. Вона інтегрує в собі весь комплекс істотних характеристик, важливих для сучасної людини: автономія (здатність до самокерування), незалежність, креативність та здатність до саморегуляції фізичного та психологічного станів. Важливим фактом є те, що особистість, здатна до самоорганізації, уміє мобілізувати свої можливості для здійснення директивної чи планованої діяльності. Ще більш важливим фактом є те, що результатом такої мобілізації є не лише визначення змісту діяльності суб'єкта, але і також його здатність перебудовувати особистий ресурс для досягнення поставлених завдань.

На цьому етапі розвитку науки існує чимало визначень поняття «самоорганізація». Уперше термін «самоорганізація» був використаний У. Ешбі в 1947 р. У ХХ столітті цей термін використовувався в синергетиці, а також в природничо-наукових дисциплінах. Починаючи з 70-х років, термін був уведений і в педагогіку, де під самоорганізацією розуміють діяльність і здатність особистості, пов'язані з умінням організувати себе для будь-якої діяльності (К. Платонов).

Згідно з ідеями А. Адлера та його психологічною концепцією самоорганізацію можна трактувати як:

- внутрішній стан особистого зростання;
- внутрішній стан виконуваної діяльності (академічної, навчальної, професійної тощо);
- психологічна основа для формування індивідуального стилю творчої діяльності;
- шлях структурування персонального освітнього простору для розвитку, в якому особистість відповідальна за свій персональний та професійний розвиток [1, с.128].

Із вищезазначеного можна зробити висновок, що самоорганізація особистості базується на окремих психологічних ресурсах, що сприяють досягненню поставлених цілей.

За визначенням А. Килівник «самоорганізація – інтегральна сукупність природних і соціально набутих властивостей, втілена в усвідомлюванні особливості волі та інтелекту, мотивів поведінки і реалізована в упорядкованості діяльності та поведінки» [3]. Ганаба С. зазначає, що «самоорганізацію варто розуміти як регульовану поведінку освітньої системи за відсутності зовнішніх упорядкованих впливів. Її регуляторами виступають внутрішні, глибинні структури свідомості людини. Йдеться про здатність людини самостійно організувати свій навчальний процес, фокусуючись на вирішенні питань розробки індивідуально орієнтованих освітніх цілей й завдань, спрямовування освіти та самоосвіти у контекст формування особистих та професійних якостей» [2, с. 30]. Н. Мирончук трактує самоорганізацію як «багаторівневий процес самодіяльності особистості, який передбачає послідовну зміну спрямованих внутрішніх самопроцесів, поетапність цілеспрямованих дій особистості, направлених на зміну зовнішнього середовища в інтересах суб'єкта діяльності» [5].

У результаті проведеного аналізу праць дослідників можна зробити висновок про те, що немає єдиного розуміння самоорганізації. Деякі дослідники характеризують самоорганізацію як процес, діяльність, дію, уміння, а інші – як сукупність вже наявних якостей і властивостей особистості. Більшість дослідників в якості ознак компонентів самоорганізації виокремлюють: волю регуляцію, мотивацію, здатність організувати себе, цілепокладання, планування і рефлексію.

Самоорганізація навчальної діяльності повинна починатися, зазвичай, з самопізнання – процесу, за допомогою якого людина отримує знання про себе, а також процесу пізнання сутності, здібностей і можливостей власного «Я». Важливо зрозуміти, як розвивається це знання, як з окремих одиничних ситуативних образів воно формується в поняття, що відображає сутність людини, якою і виражається ступінь її суспільної цінності. Співвіднесення знання про себе з соціальними вимогами й нормами дає людині можливість визначити своє місце в системі суспільних відносин. У цьому виявляється принцип опосередкованого пізнання людиною самої себе: у процесі взаємодії із зовнішнім світом людина, виступаючи активно діючою особою, пізнає світ, а разом з тим і себе.

Ще одним процесом на шляху до самоорганізації навчальної діяльності є самомотивація. Н. Мирончук визначає самомотивацію як «процес формування мотиву, спонукання себе до дії на основі аналізу ситуації чи самоаналізу, самостереження та самооцінки. Самомотивація – це спонукання себе до досягнення актуальних особистих цілей, це спрямована дія особи на актуалізацію бажання та створення енергії для виконання обраної цілі» [5].

Відмінність самомотивації від мотивації полягає в тому, що «під час самомотивації відбувається цілеспрямоване розкриття особистістю структури мотиву; цілеспрямований пошук та рефлексія внутрішніх мотивів (або мотиваторів) самоорганізації особистості у власній свідомості, їх прийняття, вербалізація та застосування через вольовий акт, результатом чого є досягнення мети самоорганізації».

Окремим самопроцесом, який також потребує спеціальної методики формування, що задіює не лише когнітивну сферу школяра, а й емоційну та вольову, є самопланування – мислительний процес, сутністю якого є попереднє усвідомлення сукупності й послідовності практичних і розумових дій, спрямованих на досягнення поставленої мети

Наступними елементами, реалізація яких сприяє формуванню навичок самоорганізації навчальної діяльності, є процеси самооцінювання та самоконтролю. Основними їх функціями є належне окреслення власних можливостей (як реальних, так і потенційних), а також розуміння проблем, що мають бути розв'язані у процесі навчання.

Тому наступним самопроцесом, що має формуватися як складова вміння самоорганізації навчальної діяльності, є самокорекція. Самокорекція дає можливість особистості виправити допущені помилки, а також допомагає йому в разі неякісного виконання поставлених завдань сформулювати перед собою міні-цілі щодо самостійної корекції роботи для максимального наближення її до кінцевого результату, який був запланований спочатку.

Таким чином, самоорганізація навчальної діяльності включає в себе ряд важливих самопроцесів, таких як самопізнання, самомотивація, самопланування, самооцінювання, самоконтроль та самокорекція. Вони сприяють формуванню навичок самоорганізації, які є важливими для досягнення успіху в навчанні та в житті загалом. У сучасному світі, де доступ до інформації широкий і суспільні запити змінюються швидко, спроможність до самоорганізації навчальної діяльності стає однією із ключових. Вона допомагає особистості не лише адаптуватися до нових умов, але й активно впливати на своє навчання та розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tesser A.; Wood J. V.; Stapel D. A. On Building, Defending and Regulating the Self. 2005. 294 с.

2. Ганаба С. О. Самоорганізація як компетентність: поворот до особистісно-орієнтованої освіти. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. Серія. Педагогічні наук. № 1, 2021. С. 30–42.

3. Килівник А. М. Формування культури самоорганізації майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Хмельницький, 2015. 277 с.

4. Концепція Нової Української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/novaukrainska-shkola> (дата звернення: 26.10.2023)

5. Мирончук Н. М. Основи самоорганізації у професійній діяльності: навчально-методичний посібник. Житомир: Житомирський державний університет ім. І.Франка, 2020. 133 с.

УДК 37.013.42 – 364.048.6

Зоряна Крупник

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ: ІНДИВІДУАЛЬНО-ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ

Підвищення значущості соціальної освіти в Україні обумовлено щорічним збільшенням кількості людей, які потребують висококваліфікованої, професійної допомоги працівників соціальної сфери. Працівник соціальної сфери повинен уміти працювати та налагоджувати комунікацію в умовах неформального спілкування, мотивувати прояви ініціативи та активної життєвої позиції населення, яке потребує допомоги, уміти знаходити компроміси у міжособистісній взаємодії. З огляду на це, у практиці безперервної освіти або професійної діяльності від працівника соціальної сфери потребують наявності певних особливостей, які стосуються характеру, загальних здібностей та статусу особистості.

Поняття та проблематику різних аспектів соціальної роботи та професійної підготовки працівників соціальної сфери вивчали В. Андрущенко, І. Зверєва, А. Капська, І. Козубовська, М. Лукашевич, І. Мельничук, І. Мигович, В. Полтавець, Н. Лавринченко, Т. Семигіна, С. Харченко, А. Ярошенко та інші. Питанню формування особистісних та професійних якостей працівника соціальної сфери присвячено праці Т. Аветісян, О. Васюти, М. Лукашевич, Г. Мазарської, Л. Тютті, О. Тютті та ін.

У науковій літературі до професійно важливих якостей науковці відносять: особисту і соціальну відповідальність, загострене почуття добра й справедливості, готовність розуміти інших та надавати їм допомогу, ввічливість, емпатію, гуманізм, емоційну стійкість, особисту адекватність самооцінки та соціальна адаптованість. Своєю чергою, за вченими, особистісні якості працівника соціальної роботи поділяються на: *психофізіологічні особливості*, основу яких становлять здібності до цієї професії (психічні процеси, стани, увага, емоційні й вольові прояви особистості), а також мають бути пов'язані з вимогам, які пред'являються до фахової діяльності працівників соціальної сфери; *психологічні якості*, які визначають працівника соціальної сфери як особистість й допомагають уникнути професійного вигорання (самоконтроль, самокритичність, самооцінка власних дій та вчинків, стресостійкість); *психолого-педагогічні якості*, від яких залежить ефект особистої привабливості (комунікабельність, емпатійність, здатність майстерно говорити) [1; 3; 7].

Розкриваючи психологічний аспект дослідження професійної діяльності працівника соціальної роботи, в першу чергу необхідно здійснити аналіз системи її теоретичних засад, окреслити, як у процесі цілеспрямованої активності особистості здійснюється практичне перетворення об'єктивного світу, який механізм психічної регуляції діяльності, як у процесі діяльності змінюється сама людина, як діяльність впливає на розвиток її можливостей і як сама діяльність набуває індивідуального характеру. З огляду на це, розглянемо внутрішню (психологічну) характеристику професійної діяльності працівника соціальної роботи, що детермінує значущість психологічної компетентності.

Ефективність професійної діяльності визначається індивідуальними, особистісними особливостями. Вона детермінується не рівнем формування певних якостей особистості, а особливостями їх організації та інтеграції в цілісні структури. У психології під професійно важливими якостями розуміють будь-які якості особистості, які залучаються у процес діяльності та обумовлюють ефективність її виконання за такими параметрами, як: продуктивність праці, її якість, надійність [6]. Відповідно, професійно важливими якостями можуть виступати особливості нервової системи, психічних процесів, особистісні властивості, спрямованість, знання й переконання, тобто професійні особливості та характеристики особистості, які забезпечують результативність виконання певної діяльності.

Виділяються провідні професійно важливі якості, які безпосередньо складають вагому кореляцію з результативністю діяльності та базові професійно важливі якості, тобто якості, що складають значну «структурну вагу» (визначаються на основі значущості кореляційних зв'язків тієї чи іншої якості порівняно з усіма іншими, які входять до загальної структури). На думку вчених, окреслені якості містять такі властивості особистості, як: інтелектуальні

(мислення), моральні (поведінка), емоційні (почуття), вольові (здатність до самоврядування), організаторські [4; 7].

На думку А. Карпова, саме професійно важливі якості у сукупності становлять загальну структуру професійної придатності. Вчений виділяє чотири основні групи професійних якостей: *абсолютні*, до яких належать особливості, які необхідні для здійснення діяльності на нормативно заданому середньому рівні; *відносні*, що обумовлюють собою можливість досягнення особистістю значних кількісних та якісних показників діяльності, які дозволяють досягти професійної майстерності; *мотиваційна готовність* до реалізації тієї чи іншої діяльності, яка може компенсувати недостатній рівень розвитку окремих професійно важливих якостей; *анти-професійно* важливі якості, які є протипоказаннями до здійснення діяльності [4].

Варто зазначити, що загалом ієрархічна структура особистості професіонала будь-якої сфери діяльності визначається вченими таким чином, що духовно-моральні та соціально-психологічні якості виступають глибинними, основоположними характеристиками його особистісно-професійного портрету та світогляду. Відповідно, індивідуально-психологічні та професійні якості являють собою другорядні характеристики особистості професіонала [3]. З огляду на це, Є. Холостова до професійно важливих якостей працівника соціальної сфери відносить: *психологічні особливості*, які становлять загальну здатність до даного виду діяльності (психічні процеси: сприйняття, мислення, уява, пам'ять; *психічні стани*: стрес, пригніченість, нервовість, спустошеність, знесилення, байдужість; *емоційні та вольові особливості*: врівноваженість, байдужість, імпульсивність, наполегливість, систематичність); *соціально-педагогічні якості*, які орієнтовані на формування ефекту особистої чарівності, привабливості (комунікабельність, привітність, чуйність, співчутливість, атрактивність, переконливість); *психолого-аналітичні якості*, спрямовані на вдосконалення працівника соціальної сфери як особистості (самокритичність, самовладання, фізична витривалість, уміння керувати власними емоціями та здійснювати самооцінку своїх вчинків).

Основними критеріями для працівників соціальної сфери у процесі професійного відбору виступають: людяність, гуманність, компетентність у тих сферах діяльності, які прямо чи опосередковано пов'язані із соціальною роботою, уміння налагоджувати взаємини у системі «людина-людина» тощо. Відповідно сформованість професійно важливих якостей дозволяє працівнику соціальної сфери повсякчас зберігати оптимізм, емоційну рівновагу, усвідомлювати свою особистісну й громадянську відповідальність у здійсненні обраного професійного призначення. Саме психологічний аспект визначає професійний розвиток, тобто розвиток внутрішніх особистісних структур працівника соціальної сфери, що забезпечують результативне здійснення ним професійних обов'язків, формування його професійної самосвідомості [5].

Отже, унікальність та суспільне призначення праці соціального працівника детермінують найвищі вимоги до рівня його професіоналізму, що спрямовано на адекватний вибір ним професійних засобів для досягнення ефективних результатів щодо надання допомоги оточуючим, які опинилися у складних життєвих ситуаціях. Відповідно, саме професійно важливі якості влітаються у структуру професійної компетентності, зокрема структуру психологічної компетентності працівника соціальної сфери, створюючи індивідуально-особистісний компонент, який уможливорює успішність у площині професійної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аветісян Т. В. Особливості професійного становлення фахівців із соціальної роботи. *Socioпростір: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2011. № 2. С. 142-147.
2. Базарова Т.С. Психологические характеристики профессиональной компетентности социального работника. *Вестник Бурятского государственного университета*. 2012. № 5. С. 107-112.
3. Горішна Н. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*. 2009. Вип. 16-17. С. 114-117.
4. Карпов А.В., Ленков С.Л. Структурно-функциональное строение профессиональной деятельности информационного характера: монография. Т: ТвГУ, 2006.
5. Крупник З.І. Соціальна та психологічна компетентності як умова професійного становлення працівника соціальної сфери. *Інноваційна педагогіка*. № 46. т. 1. Випуск 46. Видавничий дім «Гельветика» 2022. С.194-198.
6. Кузьмінська Л.Д., Ісаєнко О.В. Психологічна компетентність як детермінанта професійної успішності майбутніх фахівців із соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології*. 2013. Т. 7. Вип. 31. С. 110-115.
7. Олійник А. Професійні вимоги до майбутніх соціальних працівників. Соціальна робота: виклики сьогодення : *збірник наукових праць за матер. X Міжнар. наук.-практ. конф.* (13-14 травня 2021 р.). Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка С. 242-248.

Світлана Миколюк

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Інна Куманяк

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-СИРІТ ЯК ПСИХОДУХОВНИЙ РЕСУРС ОСОБИСТІСНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Сучасний світ зіштовхується із низкою викликів, пов'язаних із змінами в глобальному суспільстві. Трансформаційні процеси та війни суттєво впливають на стан всіх верств населення, погіршують рівень життя, сприяють нестабільності, що, в свою чергу, зумовлює низку суспільних негараздів, одним з яких є сирітство. Тож сирітство – одна з тих проблем, які вкрай гостро виявляються у нашому суспільстві. Одним із найважливіших аспектів змін на краще для такої категорії дітей є соціальний захист дітей-сиріт. Діти, які залишилися без батьківської любові, відчувають опіку суспільства, в якому вони зростають, і саме державний контекст має суттєвий вплив на їх соціальний та особистісний розвиток [1-5]. Співпраця між соціальними службами, культурно освітніми закладами та іншими зацікавленими сторонами стає важливим елементом створення ефективних та адаптованих до конкретних потреб методів роботи, спрямованих на покращення якості життя такої категорії дітей.

Соціокультурні ресурси – це комплексні активи, які включають в себе культурні, соціальні, економічні та інші аспекти суспільства. Ці ресурси можуть бути матеріальними та нематеріальними, і вони відіграють важливу роль у формуванні соціальної структури та співпраці між різними групами населення. У соціальній роботі поняття соціокультурних ресурсів стає ключовим у контексті розробки та реалізації програм соціального захисту. Ці ресурси можуть включати в себе культурні цінності, традиції, ідентичність, мову, мистецтво, а також мережі соціальних зв'язків та доступ до освіти та здоров'я.

Соціальний захист дітей-сиріт передбачає створення системи заходів та програм, спрямованих на забезпечення їхнього добробуту та розвитку. Основними завданнями соціального захисту є забезпечення безпеки, освіти, психологічної підтримки та можливості інтеграції дітей-сиріт у суспільство. Соціокультурні ресурси можуть стати важливими факторами у вирішенні цих завдань. Вони дозволяють створювати програми, які враховують культурні особливості та потреби конкретних груп дітей, що забезпечує більш ефективну роботу соціальних служб. Використання соціокультурних ресурсів у програмах соціального захисту

може мати ряд переваг. По-перше, це сприяє покращенню якості послуг, оскільки програми стають більш індивідуалізованими та адаптованими до конкретного соціокультурного контексту. По-друге, це сприяє більшій підтримці з боку спільноти, оскільки програми стають більш прийнятними для місцевого населення.

Один із чинників розуміння ролі соціокультурних ресурсів у соціальному захисті дітей-сиріт – це аналіз впливу культурних та соціальних факторів на якість проживання та виховання дітей-сиріт. Культурний контекст може визначати важливі аспекти, такі як сімейні цінності, релігійні переконання, мова та традиції, які мають пріоритетне значення для дитини.

Використання соціокультурних ресурсів у програмах соціального захисту має свої переваги та недоліки. З одного боку, це дозволяє створювати індивідуальні та адаптовані до конкретних груп програми, які більше відповідають потребам дітей та сприяють їх інтеграції у суспільство. З іншого боку, використання соціокультурних ресурсів може створювати складнощі у розробці стандартизованих підходів та оцінці самих програм. Програми, які враховують культурні та соціальні особливості своєї місцевої аудиторії, мають вищий рівень прийнятності та ефективності. Діти, які беруть участь у таких програмах, відчують більшу підтримку та можуть легше інтегруватися у суспільство.

Таким чином, виокремлено ключові фактори успіху програм соціального захисту для дітей-сиріт, які використовують соціокультурні ресурси. До них належить: співпраця з місцевими громадами, адаптація до культурних особливостей та психосоціальна підтримка. Результати дослідження свідчать про важливість використання соціокультурних ресурсів у програмах соціального захисту для дітей-сиріт та підтверджують, що програми, які враховують культурні та соціальні особливості своєї громади, є більш прийнятними та ефективними. Вони можуть мати у своєму складі врахування мовних, релігійних та побутових аспектів життя громади. Адаптовані програми мають більший потенціал для покращення якості проживання та виховання дітей такої категорії.

На основі результатів дослідження, доцільно виокремити кілька рекомендацій для практики у сфері соціального захисту дітей-сиріт:

1. Підтримка співпраці: соціальні служби та організації повинні активно співпрацювати з місцевими громадами та культурними організаціями при розробці та впровадженні соціальних програм;

2. Адаптація програм: програми соціального захисту повинні бути адаптовані до культурних та мовних особливостей дітей-сиріт, щоб забезпечити їх більшу ефективність;

3. Психосоціальна підтримка: програми повинні містити елементи соціальної підтримки та психологічної допомоги для дітей-сиріт, щоб допомогти їм у подоланні фінансових та психологічних труднощів.

Дослідження підкреслює важливість обміну досвідом та передачі кращих практик між регіонами та громадами. Успішні програми та методи роботи із такою категорією дітей можуть стати цінними ресурсами для соціального розвитку інших громад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брич В. Я., Миколюк С. М. Соціальний захист сиріт в Україні : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 200 с.

2. Миколюк С. Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. Ввічливість. *Humanitas*. 2022. №3. С. 61-68 URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3>.

3. Миколюк С. Соціальний супровід як форма соціальної допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. 2022. Т. 33 (72). № 3. С. 48-53. URL: <http://psych.vernadskyjournals.in.ua/33-72-3-ua>.

4. Миколюк С. Соціально-психологічна допомога дітям із прийомних сімей в умовах війни. *Габітус*. 2022. Вип. 38. С. 152-155. URL: <Http://www.habitus.od.ua/38-2022>.

5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

УДК 159.9.316.6

Сергій Шеремета

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ОСОБИСТІСТЬ ЯК ЗАЛЕЖНОСТІ

Використання глобальної мережі є невід'ємною частиною сучасного життя. З науково-технічним прогресом доцільно використовувати отримані в результаті розвитку здобутки й можливості. Поява соціальних мереж є частиною прогресу, адже за допомогою них більшість аспектів комунікації стали легко доступними. Дослідниця Асєєва Ю. зазначає, що наразі «Всесвітня павутина» є інструментом широкої соціальної взаємодії, спілкування, пізнання, соціалізації, соціокультурних змін, професійної діяльності [1]. Регулярне звернення до інформаційної мережі перетворюється чи не на базову потребу людей. За статистикою близько третини населення Земної кулі має нині доступ до Інтернету та соціальних мереж [1, 3]. Водночас їхнє використання містить в собі позитивні і негативні аспекти.

- Позитивні аспекти використання: доступність до будь-якої інформації, легкість встановлення комунікативних зв'язків із групами та окремими особистостями, швидкість обміну інформацією та багато інших.

- Негативні аспекти: витіснення віртуальним світом реальної дійсності через надмірне перебування в інтернеті, вразливість до різного роду маніпуляцій та пропаганди та інші.

Загальною стратегією, яка використовується для вивчення впливу соціальних мереж є погляд з точки зору залежності. Інтернет-залежність (Internet Addiction Disorder) – психічний стан, для якого характерно нав'язливе бажання користуватися Інтернетом і неможливість припинити це робити [6].

Девіс Р. запропонував когнітивно-біхевіоральну модель для патологічного використання Інтернету, а саме виділив такі категорії, як специфічне патологічне використання Інтернету і генералізоване патологічне використання Інтернет [4, 5]. Перше включає в себе активацію вже існуючих специфічних видів комп'ютерних адикцій – гемблінг або порнографічні сайти, а друге – всі види комп'ютерних технологій (чати, пошук інформації і інше). Тобто Девіс Р доповнив визначення Янга К., виділив головний зміст, коморбідність, показав, що патологічне використання Інтернету може активізувати вже існуючу патологію або виступити як окремий вид залежності [2, 4, 5]. Асеєва Ю. пропонує розділяти поняття комп'ютерна-залежність (комп'ютерна-адикція), інтернет-залежність (Інтернет-адикція) та кібер-адикція [2].

Ключовою проблемою такого підходу стосовно досліджень впливу соціальних мереж є поняття залежності, оскільки це ж психічний розлад. Відповідно до Міжнародної класифікації хвороб 11 найбільше темі залежності від соціальних мереж відповідає рубрика «Розлади внаслідок адиктивної поведінки», що входить до групи 06 Психічні, поведінкові розлади та розлади нейропсихічного розвитку. Розлади внаслідок адиктивної поведінки - це розпізнавані та клінічно значущі синдроми, пов'язані з дистресом або порушенням особистісних функцій, які розвиваються внаслідок повторюваної поведінки, що приносить задоволення, окрім вживання речовин, які викликають залежність. Розлади, спричинені адиктивною поведінкою, включають розлад азартних ігор та ігровий розлад, які можуть включати поведінку як онлайн, так і офлайн [7].

Розлади, пов'язані з адиктивною поведінкою, включають наступні:

6C50 Розлад азартних ігор;

6C50.1 Розлад азартних ігор, переважно в Інтернеті;

6C50.0 Розлад азартних ігор, переважно офлайн;

6C51 Ігровий розлад;

6C51.0 Ігровий розлад, переважно онлайн;

6C51.1 Ігровий розлад, переважно офлайн;

6C7Y Інші специфічні розлади внаслідок адиктивної поведінки

При наявності симптомів, які мають спільні первинні клінічні ознаки з іншими розладами внаслідок адиктивної поведінки, але не відповідають діагностичним вимогам для будь-якого іншого розладу в рубриці «Розлади внаслідок адиктивної поведінки», може бути встановлений наступний діагноз:

6C5Y Інші специфічні розлади внаслідок адиктивної поведінки [7].

Суттєві ознаки:

Характеризується симптомами, які мають спільні первинні клінічні ознаки з іншими розладами, пов'язаними з адиктивною поведінкою, включаючи стійку модель повторюваної поведінки, при якій людина демонструє порушення контролю над поведінкою (наприклад, початок, частота, інтенсивність, тривалість, припинення, контекст); зростаючий пріоритет, що надається поведінці до такої міри, що вона переважає над іншими життєвими інтересами та повсякденною діяльністю; продовження або ескалація поведінки, незважаючи на негативні наслідки (наприклад, сімейні конфлікти, погана успішність у навчанні, негативний вплив на здоров'я) [7].

Повторювана поведінка може бути безперервною або епізодичною та рецидивуючою, але проявляється протягом тривалого періоду часу (наприклад, 12 місяців). Симптоми не можна пояснити іншим психічним, поведінковим або нейророзвитковим розладом (наприклад, розладом аутистичного спектру, обсесивно-компульсивним або спорідненим розладом, розладом харчування, розладом контролю імпульсів), вони не є проявом іншого захворювання і не пов'язані з впливом речовини або ліків на центральну нервову систему, в тому числі з ефектом відміни. Симптоми призводять до значного дистресу або значних порушень в особистій, сімейній, соціальній, освітній, професійній або інших важливих сферах функціонування.

З наведеного вище короткого огляду можна зробити наступні висновки, що вплив соціальних мереж може призводити до симптомів розладів адиктивної поведінки, котрі зазначені в МКХ-11, проте самого розладу залежності від використання соціальних мереж немає в переліку. Це свідчить про те, що попри подібність проявів сучасним науковцям слід вживати термін «схильність до залежної поведінки», також при використанні психодіагностичного інструментарію отримані результати слід трактувати як схильність до адиктивної поведінки. Вбачаємо, що варто не констатувати це як факт, адже згідно з дотриманням законодавчих норм та етики лише лікарі-психіатри мають можливість встановлювати діагноз. Водночас перспективами подальших розвідок вбачаємо у виділення стану наближеного до залежності із чітким подальшим формуванням і застосуванням наукової термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асеева Ю. Кіберкомунікативна залежність від соціальної мережі Instagram як проблема сучасної молоді. *Габітус*, 2020, № 14. 152–157 с.

2. Асєєва Ю. Комп'ютерна залежність, інтернет залежність та кібер-адикції (історичний огляд дефініції). *Psychological journal*. 2020. № 6. 57–65 с.
3. Осуховська О. Дослідження поширення та особливостей залежності від азартних ігор як форми нехімічної адикції серед громадян України. *Науково-практичний журнал Архів психіатрії*. 2010. Т. 16. No 1 (60). 58–63 с.
4. Davey, S., & Davey, A. (2015). Assessment of smartphone addiction in Indian adolescents: A mixed method study by systematic-review and meta-analysis approach. *International Journal of Preventive Medicine*, 5(12), 150-151.
5. Davis, R., Flett, G., & Bessre, A. (2002). Validation of a new scale for measuring problematic Internet use: Implications for preemployment screening. *CyberPsychol. Behavior*, 5, 4, 331-345.
6. Griffiths, M.D., Kuss, D.J., & Billieux, J. (2019). The evolution of Internet addiction: A global perspective. *Addictive Behaviors*, 193-195.
7. International Classification of Diseases Eleventh Revision (ICD-11). Geneva: World Health Organization; 2022.

УДК 159.922

Назар Миколук

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

РОЛЬ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ У ФОРМУВАННІ ПСИХОДУХОВНИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Епоха глобалізації, яка відзначається швидким розвитком інформаційних технологій, зростанням міжнародної співпраці та взаємозалежності країн, накладає свій відбиток на різні аспекти сучасного життя. Однак, однією з найважливіших сфер, що потребує особливої уваги, залишається формування психодуховних якостей майбутнього суспільства – дітей. Дитячий вік є періодом найінтенсивнішого росту та розвитку, адже саме в цей час формуються основні особистісні якості, які будуть впливати на подальше життя [1-4]. Метою дослідження є розгляд ролі соціокультурних ресурсів у формуванні психодуховних якостей дітей в епоху глобалізації. Глобалізація, як надзвичайно складний та багатовекторний процес, суттєво впливає на умови, в яких виростають діти, та на їх можливості для саморозвитку. Водночас соціокультурні ресурси, такі як сім'я, освіта, мистецтво, релігія, відіграють важливу роль у вихованні дітей та у формуванні їхньої психодуховної сфери.

Соціокультурні ресурси надають можливість дітям вивчати світ, розуміти інших людей, розвивати креативність та плекати моральні цінності. Вони створюють фундамент для внутрішнього росту та допомагають дітям впоратися зі

стресом та складними ситуаціями. Однак, ефективно використання цих ресурсів вимагає розуміння їхнього впливу на психіку та особистість дитини в умовах глобалізації. Розглянемо ключові аспекти ролі соціокультурних ресурсів у формуванні психодуховних якостей дітей, а також виокремимо сучасні виклики та перспективи у цій сфері. Глобалізація є незаперечною реальністю сучасного світу. Цей процес включає в себе зростання міжнародної торгівлі, обмін інформацією, культурну взаємодію та інші аспекти співпраці між націями та культурами. Глобалізація розширює горизонти, відкриває нові можливості, але також створює нові виклики, зокрема для дітей.

Серед позитивних аспектів глобалізації для дітей можна виділити доступ до освіти та інформації з усього світу, сприяння міжкультурній освіті та розвитку культурного взаєморозуміння. Діти можуть вивчати різні мови, знайомитися з іншими культурами та розвивати свої креативні здібності завдяки глобальним можливостям. Проте, глобалізація також приносить свої виклики та негативні тенденції. Зростання впливу масової культури та стандартизація може призвести до втрати унікальних культурних рис та традицій. Крім того, великий обсяг інформації та електронних ресурсів може викликати проблеми з перевантаженням та зниженням якості спілкування серед дітей.

Епоха глобалізації принесла значні зміни в соціокультурному оточенні, в якому зростають діти. Сучасна сім'я може пов'язувати в собі різні культурні та релігійні контексти. Школа стає місцем, де діти навчаються разом із ровесниками із різних країн. Медіа та інтернет вносять свій внесок у формування світогляду та цінностей у дітей. Ці зміни у соціокультурному оточенні ставлять перед дітьми нові завдання та відкривають нові можливості. Розуміння цих змін є важливим для ефективного використання соціокультурних ресурсів у формуванні психодуховних якостей. Психодуховні якості включають в себе такі аспекти, як: моральні цінності, релігійна та духовна свідомість, креативність, здатність до міжособистісних відносин. Ці якості визначають, як людина взаємодіє з оточуючим світом, розвивається як особистість.

Психодуховні якості відіграють важливу роль у житті дітей. Вони допомагають дітям зрозуміти свої емоції, розвивати моральну свідомість, бути креативними та адаптивними у різних життєвих ситуаціях. Психодуховна сила дітей визначає їхні можливості досягнення успіху та розуміння навколишнього світу. Так, сімейний контекст надає можливість для навчання моральних цінностей та розвитку внутрішньої стійкості. У школі діти навчаються співпрацювати з іншими та розвивати свої навички комунікації, а також отримують освіту, яка розширює їхні знання про соціум. Спільноти, які підтримують позитивні цінності та активності, можуть створювати підґрунтя для розвитку психодуховних якостей. До прикладу, мистецтво, література та релігія можуть бути важливими засобами для розвитку психодуховних якостей дітей. Мистецтво та література допомагають

висловлювати емоції, розвивати креативність та сприяють розумінню глибоких гуманістичних цінностей. Релігійна свідомість може надавати підтримку у складних життєвих ситуаціях та розвивати духовну стійкість.

Медіа та технології також мають важливий вплив на психодуховний розвиток дітей. Сучасні медіа надають доступ до різноманітних культурних інформаційних ресурсів, але вони також можуть спричиняти виклики, такі як перевантаження інформацією та схильність до насильства. Світовий характер глобалізації підкреслює важливість розвитку міжкультурної компетентності у дітей. Сприяння розумінню та поваги до інших культур може сприяти мирному співіснуванню та співпраці між країнами.

Психодуховні якості відіграють важливу роль у психологічному благополуччі та резиліентності дітей. Вони допомагають дітям впоратися зі стресом, негативними подіями та труднощами життя, роблять їх більш адаптивними та стійкими. Соціокультурні ресурси, такі як сім'я, освіта, мистецтво, релігія та спільноти, визначають велику частину впливу на психодуховний розвиток дітей. Вони надають можливість розвивати моральні цінності, креативність, міжкультурну компетентність та психологічну стійкість. Проте, важливо розуміти, що сучасна глобалізація також приносить свої виклики, такі як стресові ситуації, інформаційне перевантаження та виклики від медіа та технологій. Тому необхідно створювати баланс між позитивними та негативними аспектами глобалізації для дітей. Батьки, вчителі та суспільство відіграють важливу роль у створенні сприятливих умов для психодуховного розвитку дітей. Вони мають підтримувати, виховувати та надавати позитивний приклад для дітей, сприяючи їхньому зростанню як моральної, креативної та етичної особистості.

Усі ці аспекти важливі для забезпечення психодуховного розвитку дітей в умовах глобалізації та створення майбутнього суспільства, яке буде спроможним та самореалізованим. Збагачення психодуховної сфери дітей сприяє їхньому більш успішному та збалансованому життю, а також робить їхній внесок у розвиток суспільства більш цінним. Усвідомлюючи важливість розвитку психодуховних якостей дітей в умовах глобалізації та роль соціокультурних ресурсів у цьому процесі, важливо продовжувати дослідження у цій сфері, розробляти ефективні програми та стратегії виховання, сприяти зростанню ресурсів для психодуховного розвитку дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А. Н., Гірняк Г. С. Діалогічна взаємодія учасників освітнього процесу, як передумова та гарантія його ефективності. *Guarantees and protection of fundamental human rights as the integral element of integration of Ukraine on the EU : monografia zbiorowa. Polska : Wydział Prawa i Administracji UWM w Olsztynie, 2019. P. 105–117.*

2. Гірняк А. Н. Психологічні прийоми формування атракцій як способи налагодження освітньої взаємодії. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2018. Т. I, вип. 50. С. 50–57.

3. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 128 с.

4. Патрико Т. Від практики до теорії: шлях становлення вікової психології як самостійної галузі знань. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2019. Випуск 5. С. 42–50.

УДК 159.9.072.4

Борис Любий

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА СПОСОБИ ЇЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Делінквентна поведінка є соціальною проблемою, що негативно впливає на життя дитини, її сім'ї та суспільства в цілому. Особливо небезпечною делінквентна поведінка є в молодшому шкільному віці, оскільки в цей період відбувається активне формування особистості дитини. Делінквентна поведінка – різновид девіації, що характеризується вчиненням протиправних дій. Вона може проявлятися у вигляді правопорушень, хуліганства, крадіжок, вандалізму та інших дій, які порушують закон.

Загалом девіацію, як відхилення від соціальних норм, правил і цінностей, можна розглядати як позитивну, так і негативну. Позитивна девіація – це відхилення від соціальних норм, яке не є шкідливим для суспільства. Наприклад, винахідництво, творчість, геніальність або нестандартне мислення. Тоді як негативна є відхиленням від соціальних норм, що несе шкоду для суспільства, таке як злочинність, наркоманія, алкоголізм, проституція тощо.

Девіація може набувати різних форм, серед яких найпоширенішими є: а) адиктивна поведінка (залежність від речовин або дій, що негативно впливають на здоров'я і життя людини, наприклад, наркоманія, алкоголізм, ігроманія); б) делінквентна поведінка (вчинення протиправних дій, наприклад, правопорушення, хуліганство); в) суїцидальна поведінка (спрямованість на власне знищення, наприклад, спроби самогубства).

Делінквентна поведінка в осіб молодшого шкільного віку має свої особливості та причини. Часто ця поведінка носить емоційний характер і є реакцією дитини на складні життєві ситуації. Також делінквентна поведінка в молодшому шкільному

віці може бути наслідком негативного впливу середовища, наприклад, однолітків або засобів масової інформації [6, с. 118]. *Причини виникнення делінквентної поведінки* в молодшому шкільному віці можуть бути різними. *Соціально-економічні фактори* можуть спричинити виникнення делінквентної поведінки, оскільки вони створюють умови, в яких діти відчують себе знедоленими і незахищеними. Діти з неблагополучних сімей часто відчують нестачу матеріальних благ, любові та підтримки з боку батьків, тому можуть бути більш схильні до делінквентної поведінки, щоб привернути увагу до себе або отримати те, чого їм не вистачає. *Психологічні фактори* можуть спричинити делінквентну поведінку, оскільки вони ускладнюють для дітей адаптацію в суспільстві і дотримання соціальних норм. Діти з цими проблемами можуть мати труднощі з контролем своїх емоцій, саморегуляцією, конструктивними стратегіями вирішення конфліктів і способами прийняття оптимальних рішень. *Вплив деструктивного соціального середовища* може спричинити виникнення делінквентної поведінки, оскільки він формує у дітей негативні цінності, асоціальні норми та установки [1; 2; 6, с. 118]. Діти, які зростають в оточенні людей, які мають поведінкові девіації, більш схильні до їх наслідування.

Профілактика делінквентної поведінки в осіб молодшого шкільного віку має бути комплексною і охоплювати заходи з різних сфер. Перш за все, профілактика має спрямовуватися на формування особистісних рис, які є протилежними до рис особи з протиправною поведінкою. До основних методів профілактики делінквентної поведінки в осіб молодшого шкільного віку належать такі групи [3, с. 101]:

1. Соціально-економічні методи, спрямовані на усунення або зменшення впливу соціально-економічних факторів, що спричинюють делінквентну поведінку.

2. Психологічні методи спрямовані на формування позитивної самооцінки, розвиток навичок самоконтролю, формування соціальних навичок і позитивних цінностей.

3. Педагогічні методи спрямовані на створення позитивного мікроклімату в школі та формування позитивного ставлення до навчання.

Більш ефективними методами профілактики делінквентної поведінки в осіб молодшого шкільного віку є методи, що спрямовані на формування особистісних рис. До прикладу, формування самооцінки. Діти з високою самооцінкою більш стійкі до негативного впливу середовища, вони здатні до саморегуляції і самоконтролю. Тому важливо хвалити дитину за її успіхи, навіть якщо вони незначні, а також порівнювати дитину з нею ж самою в минулому (показувати дитині, як вона змінилася на краще).

Ще одним ефективним методом профілактики є розвиток навичок самоконтролю. Навчання дітей умінню контролювати свої емоції і поведінку дає змогу їм уникати конфліктів і непереборних проблемних ситуацій. Для розвитку навичок самоконтролю корисним є навчання дітей вмінню розпізнавати свої

емоції, здійснювати управління власним гнівом, страхом і тривогою, користуватися конструктивними способами вирішення конфліктів тощо [3; 4].

Також у профілактиці делінквентної поведінки в дітей молодшого шкільного віку важливим є формування соціальних навичок. Діти, які вміють конструктивно спілкуватися з іншими людьми, вирішувати конфлікти, знаходити компроміси, менш схильні до делінквентної поведінки. Для формування соціальних навичок можна використовувати ігри та вправи, адже граючи, діти навчаються нормотворенню, основам конструктивного спілкування та співпраці.

Залучення дитини до соціальної діяльності є ще одним ефективним способом формування позитивних цінностей та установок. Навчання дитини молодшого шкільного віку допомагати іншим людям, брати участь в суспільно-корисній діяльності сприяє розвитку в неї таких цінностей, як доброта, співчуття, відповідальність. Діти можуть брати участь в різних формах соціально схвалюваної діяльності, наприклад:

- Допомога людям похилого віку вдома, в лікарні, в соціальних закладах.
- Допомога тваринам, працюючи волонтерами в притулках для тварин чи, допомагаючи сім'ям, які утримують багато тварин.
- Допомога в екологічних проектах: збирання сміття, посадка дерев, популяризація екологічно чистого способу життя тощо.

Отже, профілактика делінквентної поведінки в осіб молодшого шкільного віку є важливою психолого-педагогічною проблематикою. Комплексні просвітницькі, розвивальні та корекційні заходи можуть допомогти запобігти появі делінквентної поведінки у дітей і молоді. Ефективність методів психологічної профілактики делінквентної поведінки в осіб молодшого шкільного віку зумовлена тим, що вони спрямовані на формування особистісних рис, які є протилежними до рис осіб з делінквентною поведінкою. Раннє формування позитивної самооцінки, розвиток навичок самоконтролю, формування позитивних соціальних навичок і просоціальних цінностей уможливають пропедевтику делінквентної поведінки, а відтак сприяють розвитку гармонійної та самореалізованої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А.Н., Гірняк Г.С. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1. С. 199-204.

2. Гірняк А.Н., Гірняк Г.С. Соціально-психологічний аналіз формопроявів делінквентної поведінки молодіжної субкультури ПВК «Редан» в умовах війни. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 березня 2023 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2023. С. 41-45.

3. Козубовський Р., Шелевер О. Профілактика девіантної поведінки молодших школярів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. № 2 (45). С. 99–103.

4. Мельник С. Сучасні психологічні програми для профілактики делінквентної поведінки учнів молодшого шкільного віку. *Психологічна наука і освіта*. 2021. № 3. С. 87–96.

5. Профілактика та корекція відхилень поведінки: Навч.-метод. посіб. / уклад. Л. Мафтин. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьков., 2021. 368 с.

6. Ситник О. Психологічні фактори делінквентної поведінки молодших школярів. *Наукові записки Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Психологія». 2019. № 89. С. 116–123.

UDC 159.9

Dávid Baka

*kandidát druhého (magisterského) stupňa vysokoškolského vzdelávania
v odbore 053 Psychológia,
Západoukrajinská národná univerzita (Ukraine)*

PSYCHOLOGICKÉ ČRTY FORMOVANIA HODNOTOVO-VÝZNAMOVEJ SFÉRY V MLADOSTI

Od nepamäti je ambíciou človeka svet nielen poznávať, ale súčasne ho aj posudzovať či hodnotiť, a tak možno považovať hodnotovú sféru za kľúčovú dimenziu ľudského života a medziľudských (spoločenských) vzťahov. Hodnotová dimenzia sa stala predmetom skúmania mnohých sociálnych aj humanitných vied a postupne nadobudla silný interdisciplinárny rozmer. Reflexia axiologickej problematiky v rámci spoločenskovedného skúmania patrí k zásadným otázkam, ktoré poukazujú nielen na teoretickú stránku problematiky, ale predovšetkým na jej praktický význam a konzekvencie pre sociálnu prax. V súčasnosti sa navyše stretávame s novými spôsobmi socializácie podmienenými prudkými zmenami foriem a štruktúry života, a tie si vyžadujú svoju pozornosť a aktuálnu reflexiu, ktorá sa nezaobíde bez interdisciplinárneho prístupu. K závažným faktorom vplývajúcim na charakter socializácie v súčasnosti patria aj procesy sociálnej diferenciacie spojené s limitovanými možnosťami prístupu k zdrojom uspokojovania potrieb, ktoré súčasne vytvárajú priestor nových hodnôt, neraz aj ohrozujúcich humánny a dôstojný spôsob života. Nový druh sociálnej viazanosti sa zrodil v súčasných podmienkach rizikovej spoločnosti a prejavuje sa ako „trojnásobná individualizácia.“ Prístup k sfére produktov konzumnej spoločnosti, dôstojnosť a kvalita života sú súčasťou každodennej podoby sociálnej reality, ktorá

determinuje spôsoby správania sa i rozmanité formy života, a preto si vyžadujú dôslednú reflexiu aj hodnotovej sféry, vrátane reflexie etickej. Narastajúci svet vecí a miera hyperspotreby má zásadné dôsledky na individualitu a slobodu osobnosti, mení sa spôsob pôsobenia inštitúcií, používania pravidiel v živote a narastá odstup v medziľudských vzťahoch čím sa menia aj základné koordináty sociosféry sprevádzané neutralizáciou sociálna, resp. „dobra prvotnej sociality.“ Zvláštnu pozornosť si zaslúži kultivácia hodnotovej sféry v edukácii a príprave odborníkov. Mnohé výskumy, napriek dynamickým zmenám zaznamenaným v našich podmienkach, ukazujú na dôležitosť hierarchie hodnôt, ktorá determinuje svojším spôsobom motiváciu správania a konania. Špecifický význam a dôležitosť získava hodnotová orientácia aj vo výchove mladej generácie. Funkčnosť hodnotovej orientácie sa nevyčerpáva selekciou hodnôt, ich používaním a tvorbou, ale je stále prítomnou podmienkou rozvoja človeka a v rámci tejto činnosti sa stáva človek osobnosťou a utvára sa aj jeho „Ja“, ktoré sa výberom hodnôt potvrdzuje a ďalej rozvíja.

Transformácia hodnôt do praktického života nie je mechanická a nie je možná ani deduktívnym či logickým postupom. Vyžaduje si špecifickú úvahu nielen o tom, aké miesto majú hodnoty vo svete faktov, ale v rámci porozumenia sociálnym vzťahom je dôležité ozrejmiť aj miesto faktov sociálneho sveta vo svete hodnôt človeka ako jednotlivca a člena spoločenstva. Vzájomná interakcia individuálneho a spoločenského si vyžaduje hlbšiu analýzu vrátane hodnotovej dimenzie života. Hoci hodnoty vnímame v prepojení na naplnenie potrieb, v žiadnom prípade ich nemožno na takéto uspokojenie potrieb redukovať. Hodnota je v skutočnosti to, čo potrebu presahuje a je výrazom určitých pozitívnych ambícií, ktoré sú sprevádzané aj mierou transcendencie každodennej samozrejmosti. Je spojená s ideálmi a cieľmi človeka, ktoré sa viažu nielen na to čo je, ale predovšetkým na to, čo by (ne)malo byť. Osou takého smerovania je korelácia na pozitívne hodnoty, ktoré prekračujú existujúci stav a sú viazané na takú voľbu, ktorá sa neuspokojuje s danou situáciou a neobmedzuje osobné aspirácie. Konkrétnym príkladom môže byť situácia, keď znevýhodnení jednotlivci/skupiny sa adaptujú na daný stav a svoj sociálny status dokonca považujú za správny a ich sociálny boj o uznanie je tak určený „mierou začlenenia aktéra do určitých sociálnych konštelácií (spoločenské inštitúcie a konanie)“.

REFERENCES

1. Balogová, B., Kvašňáková, L. 2012. Problém neetického, ale legálneho správania etiky ošetrovateľa/ky a sociálneho pracovníka/čky v sociálnych službách. In: Gluchman, Vasil (ed.). Profesionálna etika, minulosť a prítomnosť. Prešov: FF PU, s. 298 – 312. ISBN 978-80-555-0674-6.
2. Banks, Sarah, 2006. Ethics and values in social work (third edition). New York: Palgrave Macmillan. ISBN 978-14039-9420-2.
3. Beck, Ulrich. 2011. Riziková spoločnosť. Na ceste k jinej moderně. Praha: SLON. ISBN 978-80-7419-047-6.

4. Bohunická, Lenka, 2016. Miesto a funkčnosť morálnych noriem v sociálnej koordinácii konania. In: VIŠŇOVSKÝ, Emil (ed.). Normativita ako vôľa k poriadku. Bratislava: Univerzita Komenského. s. 67 – 84. ISBN 978-80-223- 4216-2.

5. Brožík, Vladimír, 2000. Hodnotové orientácie. Nitra: Polianka. ISBN 80-8050-368-0.

6. Byrska Mysona Joanna, 2015. Values in consumption society. A companion of consumption society in Poland and Slovakia. In: European Scientific Journal. July/2015, Special edition. pp. 110 – 117. ISSN 1857-788.

УДК 159.99

Юрій Івахів

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

Юлія Ванзіляк

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК РЕСУРС ПРОФІЛАКТИКИ ПСИХОСОМАТИЧНИХ РОЗЛАДІВ ШКОЛЯРІВ

Завданням будь-якого навчального закладу в Україні є не лише забезпечення оволодіння здобувачами освіти продуктивними знаннями, інтегральними вміннями та практичними навичками, а й формування відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих [7, с. 133]. Однак нині простежується негативна тенденція збільшення випадків погіршення здоров'я серед учнів початкової школи. Зокрема значно зростають випадки проблем із опорно-руховим апаратом, проявляються захворювання з патологією серця та кровоносних судин, відмічається погіршення зору [2, с. 107]. Відтак, виникає потреба у докорінному реформуванні освітнього процесу із інтеграцією здоров'язберігаючого середовища в освітній простір, де культивуватимуться умови покращення здоров'я школярів. Власне розвиток здоров'язберігаючих компетентностей має сприяти підвищенню спрямованості особистості на здоровий спосіб життя, покращенню стану власного організму та підвищенню стресостійкості в умовах динамічного соціального середовища.

Для пояснення суті «здоров'язберігаючих компетентностей», зупинимося на тлумаченні дефініцій «здоров'я» та «компетентність». Поняття «компетентність» стосується особистісної характеристики індивіда, котра охоплює крім системи знань, умінь, навичок, практичного досвіду та індивідуальних властивостей, ще й ціннісні орієнтації, усвідомлення власного призначення, певного стилю взаємодії з оточуючими, а також можливостей та здібностей до самореалізації та вираження

власного особистісного потенціалу. «Здоров'я» ж тлумачать як певний стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не лише відсутність захворювань.

Здоров'язберігаюча компетентність у працях І.Богданової, І.Дичківської, О.Пехоти, О.Попової та інших розглядається як різновид загально-педагогічних компетентностей. Зокрема В.Лозинський розглядає її як складову спеціально організованого педагогічного процесу, котра спрямована на збереження та зміцнення психічного та фізичного здоров'я його учасників. І.Барматова інтерпретує здоров'язберігаючу компетентність як сукупність профілактичних чинників, що здійснюють вплив на рівень здоров'я громадян [2, с. 107].

Отож більшість вчених розуміють здоров'язберігаючу компетентність як один із компонентів спеціально організованого процесу з метою забезпечення здоров'я його учасників; як систему важливих принципів, форм, методів і засобів щодо формування здорової особистості; як комплекс факторів, що впливають на здоров'я громадян; як психологічно-комфортні умови для реалізації освітньої діяльності. Також «здоров'язберігаюча компетентність» постає у ролі якісної характеристики освітніх технологій, визначаючи при цьому ефективність збереження здоров'я учасників навчального процесу на шляху отримання знань [2, с. 107].

Отож «здоров'язберігаюча компетентність» є інтегральною властивістю особистості, яка проявляється у її загальній здатності та готовності до реалізації здоров'язберігаючої діяльності, котра базується на інтеграції знань, умінь, навичок, ціннісних ставлень особистості, котрі спрямовані на збереження та укріплення фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я [7, с. 133] себе та оточуючих.

За Т.Є. Бойченко, здоров'язберігаюча компетентність школяра має передбачати: знання суті, основних складових та ознак здоров'я, умов його зміцнення та збереження, основних шляхів і методів його досягнення; навички використання набутих знань; стійкі потреби позитивного ставлення до власного здоров'я, як основної життєвої цінності [6, с. 27].

Науковці виокремлюють такі складові здоров'язберігаючої компетентності: 1) когнітивну складову як сукупність знань, пізнавальних та оціночних вмінь щодо власного стану здоров'я та оточуючих, навички створення певних умов задля збереження і зміцнення здоров'я; 2) особистісну, що стосується індивідуальних рис особистості, які зумовлені особливостями діяльності щодо формування здорового способу життя (високий рівень мотивації для забезпечення виховання здоров'язберігаючих якостей та уміння переконувати у важливості набуття таких знань); 3) діяльнісну, котра полягає у набутті продуктивних інтегративних умінь і навичок, що формують у суб'єктів освітнього процесу дбайливе ставлення до власного здоров'я [7, с. 134].

Т. Самусь стверджує, що формування здоров'язберігаючих знань, вмінь, навичок відбувається завдяки застосуванню здоров'язберігаючих технологій, котрі реалізуються завдяки таким принципам: природовідповідності, культуровідповідності, методологічності та систематичності [7, с. 134].

Г.В. Циганов виокремлює основні компетентнісно формуючі компоненти здоров'язбережувальних технологій: 1) аксіологічний, який полягає у формуванні в учнів ставлення до свого здоров'я як до найвищої цінності, переконаності у необхідності вести здоровий спосіб життя; 2) гносеологічний, пов'язаний із накопиченням для здоров'язбережувальної діяльності знань та умінь, пізнання себе та своїх потенційних можливостей та здібностей, інтересом до питань власного здоров'я та до вивчення літератури, різних методик щодо оздоровлення та зміцнення організму; 3) емоційно-вольовий, котрий полягає у прагненні до позитивних емоцій, як необхідної умови збереження здоров'я, а також саморегуляції, яка сприяє закріпленню бажання вести здоровий спосіб життя; 4) екологічний – базується на засновку, що людина як біологічний вид існує в природному середовищі, котре забезпечує нас певними біологічними, економічними та виробничими ресурсами, формує фізичне здоров'я і духовний розвиток; 4) фізкультурно-оздоровчий компонент, в основі котрого лежить оволодіння учнем способами діяльності, котрі спрямовані на підвищення рухової активності (запобігання гіподинамії) та засвоєння особистісно-важливих життєвих рис, що підвищують загальну працездатність і навички особистої та суспільної гігієни [6, с. 28].

Здоров'язберігаюча компетентність формується як синтез трьох груп навичок:

1. Спеціальні: санітарно-гігієнічні навички, раціональне харчування, рухова активність, загартування, організація режиму праці та відпочинку, надання першої допомоги тощо.

2. Соціально-орієнтовані навички: навички ефективного спілкування та розв'язання конфліктів; навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації (обстоювати свою позицію та відмовлятися від небажаних пропозицій, зокрема й пов'язаних із залученням до куріння, вживання алкоголю, наркотичних речовин, уміння розрізняти прояви дискримінації, зокрема щодо людей з особливими потребами, навички впевненої поведінки); навички емпатії; навички спільної діяльності та співробітництва.

3. Психодуховні навички: навички самоусвідомлення та самооцінки (позитивне ставлення до себе, інших людей, до життєвих перспектив; уміння реально оцінювати свої здібності та можливості; адекватна самооцінка; уміння адекватно сприймати оцінки інших людей); навички самоконтролю (уміння правильно виражати свої почуття; уміння контролювати прояви гніву, долати тривогу; уміння переживати невдачі; уміння раціонально планувати час); навички

мотивації успіху та тренування волі (уміння зосереджуватися на досягненні мети; розвиток наполегливості та працьовитості; установка на успіх та віра в себе); навички із аналізу проблем та прийняття рішень; навички визначення життєвих цілей та програмування (уміння визначати життєві цілі, керуючись своїми потребами, схильностями, здібностями; уміння визначати пріоритети й раціонально використовувати час; уміння планувати свою діяльність, враховуючи аналіз можливостей і обставин).

У системі вітчизняної освіти наявна низка факторів, котрі здійснюють негативний вплив на формування здоров'язберігаючого середовища, зокрема серед них виокремлюють такі: соціально-педагогічні та психологічні, котрі полягають у збільшенні обсягу та темпу педагогічного навантаження у навчальному процесі; невідповідність навчальних програм віковим особливостям учнів; низький рівень рухової активності; низький рівень компетентності у питаннях формування здорового способу життя [2, с. 106; 3].

Низка недоліків освітнього процесу є першопричинами появи та прогресування психологічних порушень, а відтак й розвитку психосоматичних розладів у дітей шкільного віку. Для запобігання розвитку дидактогенних неврозів, як предикторів психосоматичних розладів, в процесі навчально-виховного процесу учитель повинен сприяти розвитку в учнів уміння володіти своїми емоціями, тобто культивувати навички свідомої супресії проявів негативних рис характеру. При цьому, одним із ключових напрямків профілактичних заходів має бути виховання компетентності свідомого оволодіння емоціями, що допомагає школяреві знаходити правильні рішення при виконанні завдань у процесі навчання та у випадку виникнення складних життєвих ситуацій. Також ключову роль у попередженні розвитку невротичних відхилень має «правильне виховання дитини, розвиток у неї таких якостей, як витримка, наполегливість, працелюбність, уміння долати труднощі, відданість високим суспільним ідеалам» [4, с. 227, 252].

Слід зауважити, що період навчання у школі (особливо молодший шкільний вік) є найбільш сенситивним періодом задля закладання основних засад здоров'язберігаючих компетенцій, котрі матимуть позитивний та профілактичний вплив на збереження та покращення фізичного та психічного здоров'я абітурієнтів у майбутньому. Найефективнішою формою розвитку здоров'язберігаючих компетенцій у цей період є використання рухливих ігор та проведення навчально-виховного процесу в ігровій формі [5, с. 105]. На таких заняттях забезпечується найбільша зосередженість уваги у дітей, зростає пізнавальний інтерес та вмотивованість освітньої діяльності. При цьому формуються не тільки особистісні риси, а й ставлення до реальної дійсності.

Формування знань про здоровий спосіб життя – основний шлях вирішення проблем профілактики порушень здоров'я дітей шкільного віку. Такі знання

дитина отримує як у навчальному закладі, так і поза ним. Задля формування розуміння дитини що таке здоровий спосіб життя, потрібно використати такі технології: «уроки здоров'я», бесіди, читання, практичні заняття, малювання, спостереження за природою та ігри [1, с. 49].

Використання гри як профілактичного механізму розвитку невротичних станів супроводжується навчанням учасників адекватним прийомам поведінки в складних життєвих ситуаціях, що особливо важливо для тих дітей, які не можуть постояти за себе, протиставляючи силу та грубість іншим способам спілкування. При цьому вчителем вибудовується гра так, що окремі діти, заради яких вона проводиться, змогли б упізнати себе ніби у дзеркальному відображенні, що допомагає їм краще усвідомлювати та перевиховувати себе [4, с. 279].

Отож здоров'язберегичаючі компетентності успішно формуються не лише як оздоровча технологія в умовах занять фізичного виховання та не лише як технологія, котра є складовою вивчення курсу валеології та охорони здоров'я. Аксіологічний компонент успішно реалізується при успішному дотриманні вчителем принципів педагогічного такту, взаємодії на рівні учень-учень. Гносеологічний компонент успішно проявляється при виробленні в школярів культури навчальної праці з певного предмета, тобто тоді коли вчитель дає логічні, науково-обґрунтовані поради щодо організації навчальної праці та включає учнів до процесу обговорення проблематики.

В умовах перманентно прогресуючих викликів сьогодення формування здоров'язберегичаючих компетентностей школяра дає змогу активізувати ресурсний потенціал особистості та здійснювати профілактику розвитку психосоматичних розладів, а відтак є передумовою збереження життєздатності української нації. Отож науковцям слід зосереджуватися на міждисциплінарних дослідженнях здоров'язбережувальної компетентності, котра на протигагу зовнішньому оздоровчому впливу, є внутрішнім регулятором поведінки та вагомим чинником конструктивної життєтворчості кожної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин О.Р. Формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів молодшого шкільного віку. *Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. №1. С. 48-51.
2. Герасіна С.В. Теоретичні аспекти життя та здоров'язберегичаючої компетенції. *Габітус*. 2022. № 40. С. 106-109.
3. Гірняк А. Н. Психоекологічний потенціал розвивального підручника. *Психологія і суспільство*. 2003. № 4. С. 128-136.
4. Коцур Н.І., Гармаш Л.С. Психогігієна. Навчальний посібник. Чернівці: Книги-XXI, 2005. 380 с.
5. Мужичок В.О., Мосейчук А.В. Використання рухливих ігор у формуванні здоров'язбережувальної компетенції молодших школярів загальноосвітньої школі. *Молодий вчений*. 2018. № 3. С. 105-107.

6. Новописьменний С.А. Здоров'язбережувальна компетентність школяра та шляхи її формування. *Молодий вчений*. 2018. № 2. С. 27-30.

7. Руденко О.В. Наукові підходи щодо визначення феномена «Здоров'язберігаюча компетенція». *Габітус*. 2022. № 40. С. 132-135.

УДК 376.4

Янна-Іванна Карпець

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

«ПРОСТА МОВА» ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ІНКЛЮЗІЇ

Право на інклюзію та соціальне включення є неодмінною складовою прав людини. Кожен індивід має право на повну рівність у суспільстві та повне користування його ресурсами та благами. Ця ідея закріплена в численних міжнародних правових документах, зокрема, в Загальній декларації прав людини [1].

Однак, навіть у високорозвиненому світі, люди продовжують зіштовхуватись із перешкодами, які обмежують їх доступ до громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних та розвиткових прав. Особливо вразливі перед цими проблемами є люди із інвалідністю через все ще існуючу дискримінацію та упередження в суспільстві, а також через недосконалість законодавства, яке не забезпечує їхні права відповідно до міжнародних стандартів та принципів прав людини. Як результат, недоступне середовище позбавляє людей із інвалідністю їхнього права на рівність, гідність та свободу, сприяючи постійному відчуженню та соціальній відокремленості.

Особливий акцент у цьому контексті робиться на соціальній виключеності, яка вказує на обмеження доступу різних соціальних груп або окремих осіб до інституцій, що розподіляють ресурси. Вона підкреслює, що індивіди лишаяться позбавленими ряду прав, таких як право на безпечне та здорове середовище, доступ до якісної медичної допомоги, якісної освіти, політичної участі, економічної продуктивності, захист від безробіття та достойної старості [4].

У США адаптація продукту для потреб людей із інвалідністю в деяких галузях передбачена Законом про реабілітацію від 1973 року. Він вимагає, щоб усі державні вебсайти та служби були доступні для людей із інвалідністю. У Великій Британії схожий стандарт для державних сайтів установлює Закон про рівність.

Легка мова — це мова, яку розуміють усі. Навіть складні речі можна пояснити легкою мовою. Швеція ухвалила систему правил використання легкої мови на початку 1968 року, Німеччина — у 2009 році. Найбільшого поширення легка мова набула в Ісландії — у тамтешніх книгарнях навіть є окремі полиці з книжками, написаними легкою мовою. Їх також використовують для вивчення мови мігранти та люди, які не володіють мовою досконало [2].

У Facebook є група “Легке Читання в Україні”. В описі групи зазначено, що легке читання — це формат викладу інформації, яку легко читати й розуміти людям з ментальними порушеннями. Метод передбачає, що :

Застосовуються зрозумілі частотні слова, лаконічні речення, проста граматики; скорочені тексти, розділені на короткі інформаційні блоки;

Зліва від тексту розташовують ілюстрації, однотипні для усього інформаційного продукту;

Текст вирівнюють по лівому краю, друкують шрифтом без зарубок (Arial,Tahoma) кеглем мінімум 14;

Інформаційний продукт не перевищує 20 сторінок і оприлюднюється після урахування коментарів тестувальників з ментальними порушеннями.

Формат легкого читання — ціла наука: і про забезпечення права на доступну інформацію (за статтею 8 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю), і про методологічні засади складання текстів і їх сприймання користувачами [3].

У нашій країні серед фахівців усе ще тривають дискусії про те, як означити термін українською — “легка”, “проста”, “ясна” чи “зрозуміла” мова. Також наразі не ухвалили жодних нормативних документів, які б регламентували те, що ми розуміємо під цим поняттям. Тож Україна тільки на початку довгого шляху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Інклюзивна комунікація: що таке “легка мова” і чому важливо бути зрозумілими для всіх. URL: <https://bazilik.media/inkliuzyvna-komunikatsiia-shcho-take-lehka-mova-i-chomu-vazhlyvo-buty-zrozumilymy-dlia-vsikh/>.

3. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>.

Діана Бойко
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРНЕТ-АДИКЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЮНАКІВ І ДІВЧАТ

Коли ми думаємо про залежність, то зазвичай асоціюємо її з такими речовинами, як алкоголь та наркотики. Однак, вона тісніше переплетена з нашим повсякденним життям, ніж ми можемо собі уявити. Наприклад, більшість населення світу залежна від кофеїну. Ми настільки занурені в повсякденне життя, що можемо навіть стати залежними від повсякденних дій, таких як серфінг в Інтернеті. Особливо для молодого покоління перебування в мережі займає значну частину нашого дня – між переглядом соціальних мереж, відео та читанням статей. Оскільки Інтернет постійно стає все більш розвиненим, за останні кілька років спостерігається зростання Інтернет-залежності.

Інтернет-залежність – це тип поведінкової залежності, яка виникає, за рахунок постійного використання онлайн-пристроїв. Існує три основні підвиди Інтернет-залежності:

- залежність від відеоігор;
- залежність від азартних ігор в Інтернеті;
- залежність від кіберсексу/сексу в Інтернеті [1].

Незважаючи на те, що Інтернет адикція настільки поширена, вона ще не визнана офіційним психічним розладом, та оскільки все більше людей щодня безконтрольно використовують гаджети, проводяться нові дослідження, щоб зрозуміти цю унікальну хворобу. Інтернет-залежність найбільш поширена серед підлітків, які мають безпосередній доступ до мережі. Вона може бути спровокована стресом, тривожністю, самотністю тощо. Багато підлітків використовують Інтернет як своєрідний механізм подолання труднощів, що робить їх найбільш вразливою групою для адикції. Важливо зазначити, що існує велика різниця між типовою поведінкою підлітків і справжньою Інтернет-залежністю. Останню, важко діагностувати, оскільки дуже багато молодих людей користуються мережею щодня. Крім того, Інтернет починає ставати основною частиною освіти в початковій та середній школі [3].

Існують загальні ознаки Інтернет-адикції у молодих людей [2]:

- 1) приховування часу перебування в Інтернеті;
- 2) Інтернет як пріоритет серед інших захоплень;
- 3) асоціальний;
- 4) ігнорування особистої гігієни та розпорядку дня;

5) апатія чи драгівливість без мережі;

Хоча Інтернет може бути не найнебезпечнішою залежністю, яку може мати підліток, існують величезні ризики, пов'язані з цим, зокрема поява психічних та фізичних розладів. По-перше, надмірне використання мережі може призвести до асоціальної поведінки, наприклад, надсилання незаконних фотографій, знайомства в мережі або кібербулінгу. Інтернет- адикція, також може наразити на:

1. Втрату особистих стосунків за межами комп'ютера.
2. Погіршення продуктивності.
3. Відсутність соціальних навичок в реальному житті.
4. Погіршення здоров'я через відсутність фізичної активності [4].

При перших ознаках Інтернет-залежності, психотерапевт, психолог допоможе вжити заходів, щодо змін поведінки та відновлення здатності користуватися Інтернетом у здоровий спосіб. Інтернет-адикція відрізняється від деяких інших видів залежності тим, що певний рівень використання Інтернету зазвичай необхідний для функціонування в суспільстві. Таким чином, метою лікування зазвичай не є повне утримання. Однак, якщо людина залежна, наприклад, від онлайн-ігор, мета лікування може полягати в тому, щоб користуватися Інтернетом, не намагаючись шукати ігри [3].

Когнітивно-поведінкова терапія, лікувальні групи самопомоги, групова терапія та сімейна терапія виявилися ефективними методами лікування Інтернет-адикції. Доктор Кімберлі Янг, яка заснувала Центр Інтернет-залежності в 1995 році, розробила спеціалізовану форму когнітивно-поведінкової терапії для лікування Інтернет-залежності - КПТ-ІА. Для деяких людей також можуть бути використані програми «Дванадцять кроків» і тренінги з розвитку соціальних навичок. Якщо проблеми з психічним здоров'ям, такі як стрес, депресія або тривога, змусили людину звернутися до Інтернету за підтримкою, терапевт може працювати над лікуванням залежності, спочатку усунувши ці психічні розлади [5].

Отже, Інтернет-залежність – актуальна проблема сучасності, що впливає на особистість молодої людини, яка є чутливою до впливу адикції. Інтернет-залежність негативно діє на всі сфери життя людини, призводячи до появи особистісних деформацій та дизгармонізації особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Albursan, I. S., Al Qudah, M. F., Dutton, E., Hassan, E. M. A. H., Bakhiet, S. F. A., Alfnan, A. A., Aljoma, S. S., & Hammad, H. I. National, sex and academic discipline difference in smartphone addiction: A study of students in Jordan, Saudi Arabia, Yemen and Sudan. *Community Mental Health Journal*. 2019. Vol. 55(5). P. 825–830.

2. Balta, S., Emirtekin, E., Kircaburun, K., & Griffiths, M. D. Neuroticism. The mediating role of state fear of missing out and problematic instagram use. *International Journal of Mental Health and Addiction*. 2020. Vol. 18 (3). P. 628–639.

3. Casale, S., & Fioravanti, G. Factor structure and psychometric properties of the Italian version of the fear of missing out scale in emerging adults and adolescents. *Addictive Behaviors*, 2020. Vol. 102. P. 129-140

4. Ceyhan, E., Boysan, M., & Tayyip Kadak, M.. Associations between online addiction, attachment style, emotion regulation, depression and anxiety in general population: Testing the proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Sleep and Hypnosis - International Journal*, 2019. Vol. 21(2). P. 123–139.

5. Chae, D., Kim, H., & Kim, Y. Sex differences in the factors influencing Koreancollege students' addictive tendency toward social networking sites. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 2018. Vol. 16. P. 1–12.

УДК 330.65

Андрій Слизькоухий

здобувач освітньо-професійної програми
«Менеджмент закладів охорони здоров'я»,
Західноукраїнський національний університет (Україна)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У процесі ділового спілкування розкривається суб'єктивний, внутрішній світ однієї людини для іншої, така своєрідна «презентація» дає змогу з'ясувати людські якості. Завдяки спілкуванню індивід прилучається до життя організації, засвоює її досвід, здобутки, водночас він відособлюється, виокремлюється із групи, формує свою індивідуальну неповторність і самотність [1].

Структура спілкування, зокрема й управлінського, містить інтерактивну, перцептивну й комунікативну складові:

1. Інтерактивна (взаємодія) складова ділового спілкування. Передбачає обмін не лише інформацією, а й різними діями, за допомогою яких здійснюється взаємне стимулювання, контроль та взаємодопомога у розв'язанні спільного завдання. Взаємодія в цьому контексті є аспектом спілкування, що виявляється в організації учасниками управлінського процесу взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення спільної мети. Важливий аспект взаємодії - *взаєморозуміння*, тобто таке розшифрування партнерами повідомлень і дій один одного, яке відповідає їх значенню з точки зору авторів інформації.

Оскільки психологічні функції лідера багато в чому збігаються з функціями керівника, в організаціях постає проблема взаємодії керівника й лідера. Розрізняють кілька її типів:

- партнерська взаємодія. Передбачає спілкування, за якого керівник визнає авторитет лідера, а лідер визнає справедливість соціального статусу керівника;
- маніпулятивна взаємодія. Проявляється в спілкуванні, коли керівник намагається використати лідера для тиску на групу;
- конфліктна взаємодія. Властива спілкуванню, за якого керівник бачить у лідері свого суперника, який зазіхає на його владу та авторитет [2].

2. Перцептивна складова спілкування. Передбачає сприймання людьми один одного. В управлінському спілкуванні важливим є знання психологічних механізмів міжособистісного сприймання. У процесі спілкування в індивіда формується уявлення про партнера, його здібності, характер, світогляд, знання, уміння тощо. Одним з основних способів пізнання й розуміння іншої людини є *ідентифікація* - уподібнення (ототожнення) себе з іншим. Існує тісний зв'язок між ідентифікацією і близьким до неї за психологічним змістом механізмом - емпатією (співпереживання, спосіб розуміння іншої людини за домінування не раціонального, а емоційного сприймання її внутрішнього світу). На відміну від ідентифікації, яка є процесом раціональним, *емпатія* - чуттєво-емоційний процес, тобто розуміння іншої людини не так розумом, як «серцем».

Процес пізнання та розуміння іншої людини може ускладнювати явище рефлексії, тобто усвідомлення людиною того, як її насправді сприймає та оцінює партнер по спілкуванню. Таке уявлення є суб'єктивним, а тому не завжди відповідає істині. *Рефлексія* - це осмислення людиною власних дій, самоаналіз, роздуми при власній душевній стан.

Під час ділового спілкування для досягнення співробітництва і розуміння між учасниками взаємодії неабияке значення має *симпатія* - стійке, схвальне емоційне ставлення до іншої людини. Вона спонукає до спілкування, сприяє створенню здорової психологічної атмосфери.

Механізм *стереотипізації* - сприймання і оцінювання іншої людини шляхом поширення на неї характеристик якої-небудь соціальної групи - може призвести у процесі ділової взаємодії до спрощення процесу пізнання іншої людини, а також до упередженості в її сприйманні. Особливо поширеними є етнічні стереотипи, коли на підставі обмеженої інформації про певний етнос роблять висновки стосовно всієї групи.

3. Комунікативна складова ділового спілкування. Ця складова охоплює обмін інформацією, а також те, як інформація формується, уточнюється, розвивається. В цьому контексті термін «комунікація» тлумачать тільки як обмін інформацією між людьми, як смисловий аспект соціальної взаємодії, складову спілкування, на відміну від широкого розуміння «комунікації», де її ототожнюють із поняттям «спілкування».

Комунікативний вплив у сфері ділових відносин можна класифікувати за різними ознаками.

В організаційному аспекті форми та види передавання інформації в управлінській діяльності можуть бути такими: індивідуальні й групові бесіди, наради, виступи перед аудиторією, робота з листами, розмови по телефону, збори, мітинги, дискусії тощо. За кількістю, характером і ступенем залучення учасників ділового спілкування до процесу взаємодії розрізняють монолог, діалог, полілог (кількість учасників більша двох); з погляду особливостей психічного відображення - інтелектуальну, емоційну, образну, асоціативну комунікативну взаємодію; за статусом комунікантів - функціонально-рольове (керівник-підлеглий) або неформальне спілкування; з погляду інтересів сторін - суперництво, співробітництво, компроміс, уникнення, пристосування; за змістовим зв'язком із завданнями спільної управлінської діяльності - спілкування, що безпосередньо пов'язане або не пов'язане із розв'язанням завдань; за результативністю і досягнутим ефектом - необхідне (міжособистісні контакти та інформація, без яких спільна діяльність практично неможлива), бажане (інформація та контакти, що сприяють успішнішому розв'язанню завдань), нейтральне (контакти та інформація, що не заважають, але й не сприяють розв'язанню управлінських завдань), небажане (інформація та контакти, що ускладнюють досягнення завдань спільної діяльності) спілкування; за наявністю чи перевагою конкретних комунікативних засобів - мовне, немовне та комбіноване спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закаблук Г.О., Семенов А.Г. Удосконалення кадрової політики на приватному підприємстві. Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». 2012. № 6. С. 276-281.

2. Рудьєв В.А. Гуткевич С.О., Мостянська Т.Л. Управління персоналом: навчальний посібник. К. : Кондор, 2012. 310 с.

УДК 159.9

Інна Борейко

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ХАРАКТЕРИСТИКА ЦІННОСТЕЙ, ЦІЛЕЙ ТА ЗАСОБІВ ДІЛОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПСИХОЛОГА З КЛІЄНТОМ

Відомо, що характеристика цінностей, цілей та засобів ділової взаємодії психолога з клієнтом полягає в розвиненні довіри та підтримці клієнта в процесі психологічної роботи. Це означає, що психолог має враховувати основні цінності, ставити перед собою чіткі цілі та використовувати різноманітні засоби для досягнення психологічного покращення клієнта [2, с. 22].

Нижче опишемо детально кожну із складових ділової взаємодії психолога з клієнтом. Відтак сегмент цінності, охоплює у своєму наборі повагу, емпатію, довіру, конфіденційність та інше.

1. **Повага:** психолог поважає особистість та права клієнта, його унікальність і життєвий досвід. Повага – одна із основних принципів психологічної роботи, яка відіграє важливу роль у стосунках між психологом і клієнтом. Принцип поваги є фундаментальним для психологічної роботи, оскільки створює довіру та сприяє ефективному спілкуванню між психологом і клієнтом. Забезпечуючи повагу до особистості та прав клієнта, психолог створює сприятливі умови для розвитку і змін у житті клієнта.

2. **Емпатія** в психологічній роботі являє собою ключовий аспект, який допомагає психологу забезпечити ефективну підтримку та сприяти покращенню психічного стану клієнта [3, с. 450]. Із твердження Л. А. Опанасенка «психолог демонструє свою емпатію, виявляючи зацікавленість і розуміння відчуттів, думок та емоцій, які виникають у клієнта. Це включає у себе здатність слухати активно, не судячи і не перериваючи, а також поставити себе на місце клієнта, спробувавши зрозуміти його точку зору» [4, с. 25].

3. **Довіра** в психологічних відносинах має глибокий вплив на ефективність та результативність психологічної роботи. Коли клієнт відчуває, що психолог є надійною, безпечною і суперечливою особою, він стає більш схильним відкритися і ділитися своїми думками, почуттями і проблемами.

Водночас, довіра є основою для створення емоційного зв'язку між психологом і клієнтом. Цей зв'язок дозволяє останньому відчувати себе підтриманим, зрозумілим і прийнятим, що сприяє психологічному розвитку та здоров'ю. Коли клієнт відчуває, що його потреби і емоції важливі для психолога, він більше схильний до співпраці та активної участі у терапевтичному процесі [4, с. 42].

4. **Конфіденційність** є важливим принципом та обов'язком для психолога в роботі з клієнтом. Це означає, що вся інформація, якою клієнт ділиться з психологом під час сесій, повинна бути збережена в таємниці та не розголошуватися третім особам без письмової згоди клієнта.

Разом із тим, конфіденційність сприяє створенню довіри та комфортного середовища для клієнта, де він може відчувати себе вільно, щоб висловлювати свої думки, почуття та проблеми без страху перед розголошенням [2, с. 26]. Це важливо для того, щоб клієнт міг відкрито розмовляти про свої труднощі, почуття і досвід, що є необхідним для ефективної психологічної підтримки та терапії.

Допомога психолога має на меті надання підтримки і сприяння клієнту у різних аспектах його життя та психологічного стану. Основні завдання і цілі психологічної допомоги включають у себе наступні пункти (рис. 1).

Важливо зауважити, що психологічна допомога завжди ґрунтується на принципах довіри, конфіденційності та поваги до клієнта. Психолог працює з клієнтом індивідуально, враховуючи його унікальні потреби і ситуацію. Мета полягає в тому, щоб клієнт міг розвивати свої ресурси, здолати життєві виклики та жити задоволено і здорово.

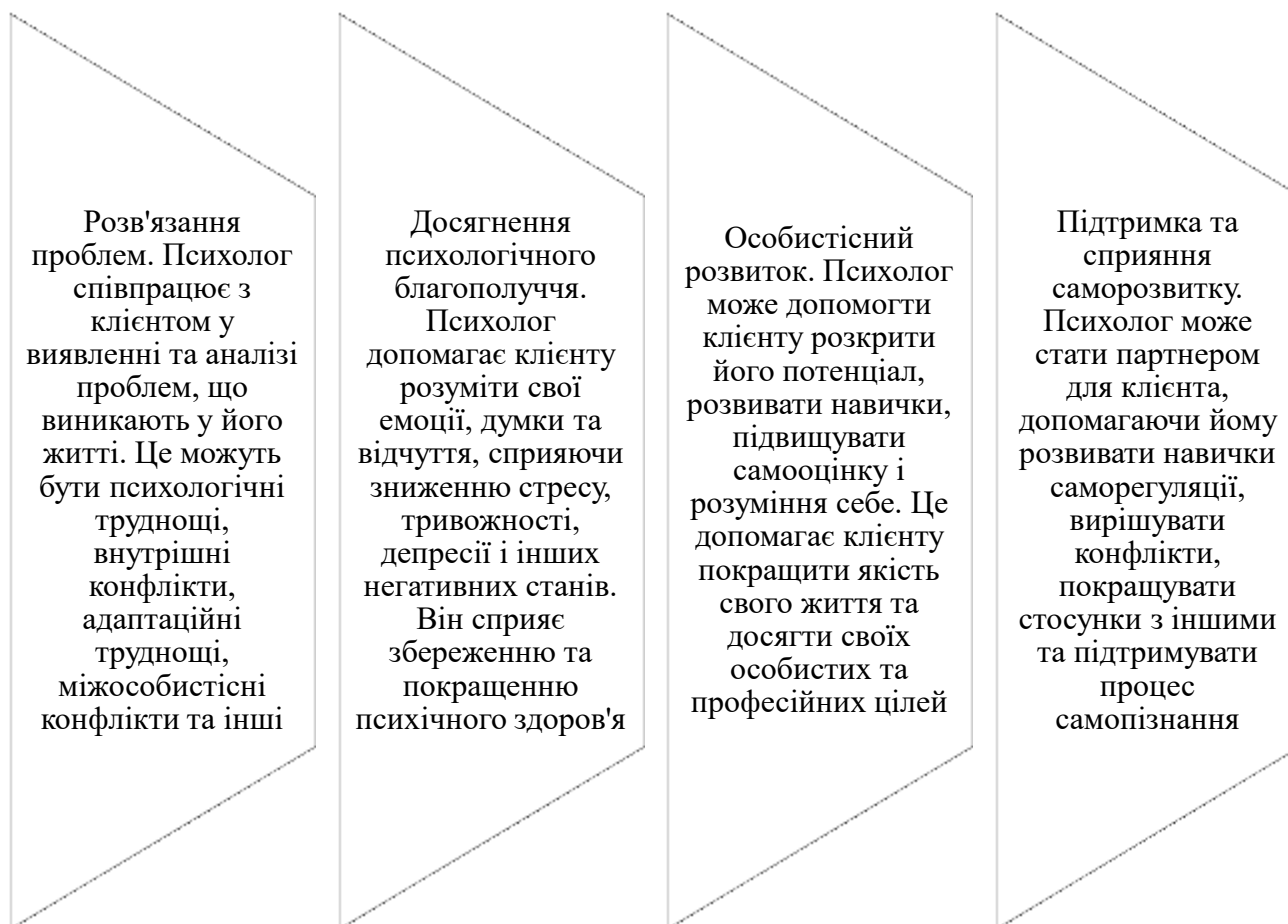

Рис. 1. Завдання і цілі психологічної допомоги [2, с. 28-29]

Самопізнання є важливою складовою психологічного розвитку і психологічної допомоги [4, с. 93]. Консультування, здійснюване психологом, сприяє цьому процесу через наступні аспекти (рис. 2).

Усі ці аспекти допомагають клієнту розвивати свідомість про себе та свій внутрішній світ, що може бути корисним для досягнення психологічного благополуччя і особистісного розвитку. Самопізнання є ключовим елементом в процесі розвитку особистості і досягненні психологічного самоповаги та емоційного здоров'я.

Процес зміни поведінки є важливою частиною психологічного консультування, де клієнт спільно з психологом розробляє та впроваджує конкретні стратегії та кроки для досягнення своїх цілей [2, с. 88-89].

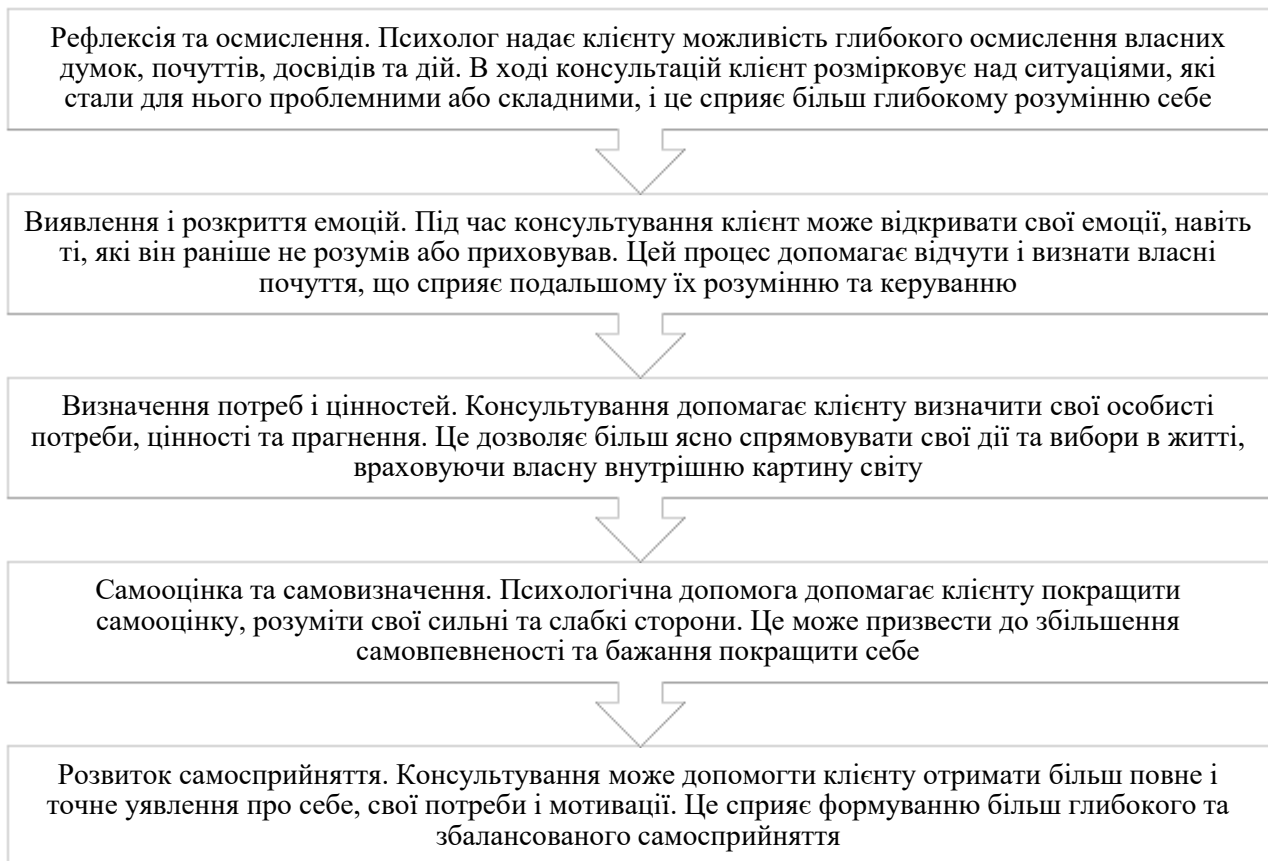

Рис. 2. Консультування як вагомий чинник сприяння самопізнання [1, с. 5-6]

Засоби:

1. Консультативна бесіда дозволяє психологу розуміти проблеми та потреби клієнта, сприяє самопізнанню і розвитку, а також спрямована на досягнення конкретних цілей психологічної підтримки та розвитку особистості [1, с. 8].

2. Психологічні тести і асоціативні методи використовуються для діагностики та збору додаткової інформації про клієнта. Психологічні тести можуть бути різного типу і призначені для вимірювання різних аспектів особистості, таких як інтелект, особистісні риси, емоційний стан, міжособистісні відносини та інші психологічні показники. Кожен тест має свою методику та критерії оцінювання, що дозволяє психологу отримати об'єктивний результат [2, с. 44].

Асоціативні методи полягають у вивченні асоціацій, які викликають певні слова, образи чи ситуації у клієнта. Ці методи допомагають розкрити психологічні процеси, які можуть бути прихованими або неочевидними у поведінці клієнта [4, с. 58].

3. Психологічні вправи і завдання в рамках психологічної роботи – важливі інструменти для допомоги клієнтові в розвитку, зміні певних аспектів свого життя і досягненні поставлених цілей [4, с. 60].

4. План дій і стратегії є ключовою складовою психологічної роботи, оскільки вони допомагають структурувати і орієнтувати процес досягнення психологічних

цілей клієнта. Психолог і клієнт спільно визначають, яким чином будуть рухатися вперед, щоб подолати труднощі і змінити негативні аспекти життя.

Підсумовуючи слід відмітити, що цінності, цілі і засоби ділової взаємодії психолога з клієнтом спрямовані на створення підтримуючого та доступного дозвілля, в якому клієнт може відчувати себе комфортно і довіритися психологові. Важливо, щоб цінності і цілі були взаємозрозумілими і спільними для обох сторін, а засоби взаємодії обиралися з урахуванням потреб і особливостей клієнта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьєва Н. Є. Підходи до визначення психологічного консультування у сучасній психології. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 16. С. 3-10.

2. Горпинченко Т. В. Психологічна взаємодія психолога і клієнта: теорія і практика. Київ: Видавництво «Медкнига». 2016. 308 с.

3. Маценок А. О. Взаємозв'язок емпатії та психологічного благополуччя у майбутніх психологів. *Young Scientist*. 2016. Вип. 4. С. 459–461.

4. Опанасенко Л.А. Основи психологічного консультування: у схемах і таблицях. Миколаїв: Іліон, 2019. 134 с.

УДК 159.97

Марія Мудрак

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Олександр Погорицький

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СОЦІАЛІЗАЦІЙНИЙ ВПЛИВ НА ОСОБИСТІТЬ З БОКУ ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩА

Інтернет став незамінною частиною нашого повсякденного життя. Актуальність даної теми проявляється у контексті стрімкого та нестримного розвитку технологічних та інформаційних процесів, а саме – впливу віртуальних комунікаційних технологій на еволюцію індивідуальної психосоціальної сфери сучасної особистості. Ця тема тільки збільшує власне значення для сучасної соціології, адже в умовах постійного зростання кількості користувачів інтернету та популярності соціальних мереж, зростає й вплив цифрового середовища на соціалізаційні процеси та формування особистості.

Із вітчизняних науковців вплив інтернет-простору на процес соціалізації досліджували О. Панченко, О. Бойчук, Ю. Лебедева, М. Стадник, А. Міщук, Л. Щербін, Л. Найдьонова, Н. Дятел, Л. Мокроусова. Психологічний аспект комунікації в інтернет-просторі досліджували Н. Лазаренко, А. Коломієць, О. Паламарчук [1].

Перш за все, варто зрозуміти, що процес соціалізації – це процес формування і розвитку соціальності індивіда у відповідності з «вимогами» і «цілями» суспільства [2, с. 10]. Відповідно, соціалізація в інтернеті може характеризуватися поглибленням соціальності в інтернет-середовищі шляхом прийняття та відповідності певним рамкам поведінки, які в даному контексті являються дуже нечіткими та динамічними.

Насправді, соціалізаційний вплив інтернет-середовища на особистість людини неможливо перебільшити, адже події останніх років вимушено збільшували значимість інтернету у нашому житті. Починаючи з пандемії COVID-19, яка познайомила всіх нас із самоізоляцією та дистанційним навчанням, завершуючи повномасштабним вторгненням Росії в Україну, що призвело до частішого використання месенджерів та мереж задля комунікації та підтримки зв'язку. Також варто відмітити збільшення довіри людей до інтернет-джерел, що також несе власний вплив на особистості індивідів.

Дослідники цього питання вказують на позитивний соціалізаційний вплив інтернет-середовища на підлітків, адже він розвиває як самоідентичність, так і цінності, принципи та погляди індивіда. Мережа інтернет надає обширний простір для творчості, самореалізації, а також комунікації. Також інтернет виступає як незамінне джерело інформації та знань, що також впливає на здатність самостійно навчатися та формування інформаційної грамотності. Проте, все ж соціалізація в інтернеті не здатна повністю замінити індивіду живе спілкування, попри всі позитивні прояви цього процесу.

Відтак, результати багаточисленних досліджень говорять про те, що також після впровадження нових інформаційно-комунікаційних технологій моральні цінності молоді почали спотворюватися. Розвиток Інтернет-мережі призвів до створення нової віртуальної території, яка все більше витісняє живе спілкування. Сидячи перед екраном монітора, людина насправді знаходиться наодинці, а у неї створюється ілюзія повноцінної взаємодії з людьми. При цьому вона сама обирає співрозмовників, групи за інтересами, створює власну сторінку й живе в мережі так, як хотілось би прожити в реальності. Віддаючи перевагу соціальним мережам і чатам, людина позбавляє себе радості живого спілкування з близькими, ровесниками, друзями. Наслідками тривалого он-лайн існування стає замкнутість, неадекватна реакція на критику, проблеми з соціалізацією, втрата навичок комунікації [3, с. 9].

Так, можемо спостерігати, що вплив інтернет-середовища на соціалізацію в

умовах сучасного світу несе за собою як позитивні, так і негативні наслідки. Даний вплив залежить від багатьох чинників, включаючи специфіку використання та індивідуальні особливості користувачів. Тому, задля уникнення негативних наслідків важливо підтримувати здоровий баланс між користуванням інтернету та справжнім життям індивіда.

Підсумовуючи, з одного боку, інтернет розширює горизонти знань і можливостей саморозвитку, сприяє комунікації та вираженню індивідуальності. Він надає доступ до різноманітних ресурсів і можливостей для самостійного навчання, розвиває навички критичного мислення та аналітичної обробки інформації. З іншого боку, він також несе певні ризики. Занадто інтенсивне використання віртуального середовища може призвести до ізоляції від реального світу та втрати навичок комунікації в живому спілкуванні. Важливо враховувати, що інтернет не замінює важливість особистих контактів та живого спілкування. Таким чином, інтернет має значущий вплив на соціалізацію, і цей вплив є як позитивним, так і негативним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазаренко Н. Комунікація в інтернет-просторі: психологічний аспект / Н. Лазаренко, А. Коломієць, О. Паламарчук // Інститут цифровізації освіти НАПН України, 2018. № 65. С. 249-261.

2. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. Київ : Фенікс, 2013. 540 с.

3. Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: Матеріали міжнар. наук.-теор. конференції студ. та аспір. 10-11 квітня 2019 року. Харків: НТУ «ХП», 2019. 679 с.

УДК 159.97

Данило Шаховал

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРУСТРАЦІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Методологічно дослідження ґрунтується на науковому підході до психології приватності (І. Альтман, А. Джила, С. К. Нартова-Бочавер) та на гендерному підході.

Вираженість та інтенсивність фрустраційної реакції людини на порушення приватності пов'язана зі статтю та віком. Ця реакція людини на порушення приватності пов'язана з гендерними та віковими характеристиками. Представники

фемінних гендерних ролей більш толерантно реагують на порушення приватності. Вони переживають розчарування менш конфронтаційно, ніж представники маскулінних гендерних ролей [1, с. 125].

Специфічна реакція фрустрації на порушення приватності змінюється з віком. У дитинстві формуються просторові кордони, коли діти відокремлюються від батьків. Від підліткового до молодого віку рівень толерантності до порушення приватності вищий, ніж у зрілому дорослому віці. Люди похилого віку характеризуються, з одного боку, високою прив'язаністю до приватного життя, а з іншого - компенсаторною поведінкою, яка є наслідком високої прив'язаності до приватного життя.

Тенденції урбанізації та глобалізації в сучасних суспільствах призвели до зменшення приватності та збільшення публічного розкриття особистого життя. Сучасні засоби комунікації, такі як телебачення, інтернет та соціальні мережі, виводять нас із комфорту наших домівок у публічну сферу.

Це мінімізує ресурси особистості для відновлення еґо-ідентичності, а тим паче у юнацькому віці. Підлітки відчувають системну фрустрацію, пов'язану з необхідністю відновлювати своє «я» та ідентичність.

Реакція в людей на одноразові/періодичні/постійні порушення приватності та їх характеристики розчарування варіюються залежно від статі, віку та психологічних особливостей людини. Тобто вони залежать від психологічних особливостей людини.

Питання розчарування у приватності серед сучасних людей, які живуть у стандартних мегаполісах, є недостатньо дослідженим. Багато дослідників (особливо А. Зіммель, М. Лібман, С. К. Нартова-Бочавер, С. Хейдметс) звертали увагу на це питання. Вони досліджували це поняття у форматі просторовій психології, гендерної психології та психології виховання.

І. Альтман спостерігав за віковою динамікою особистого простору людини і зазначав, що як правило, маленькі діти часто знаходяться занадто близько до інших і так само не можуть захистити себе від фізичних дій інших. Це стосується як дівчаток, так і хлопчиків. Тому потреба в особистому просторі в ранньому дитинстві, незалежно від статі все ще недостатньо розвинена. Вважається, що толерантність до порушень особистого простору загалом та інтимних зон зокрема в ранньому дитинстві ще недостатньо розвинена [5, с. 95]. Це пояснюється тим, що діти не відокремлюються від дорослих і мають домінуючі симбіотичні стосунки з матір'ю. Багато дітей не усвідомлюють свого прагнення до симбіотичних стосунків до більш пізнього віку, тобто у віці п'яти чи шести років. Пізніше, у віці п'яти-шести років, коли вони виростають з шести до дванадцяти років, діти віддають перевагу самостійності, а не перебуванню у спільному середовищі. Потреба в особистому просторі починає чітко усвідомлюватися і виражатися.

Реакція на фрустрацію потреби в усамітненні та інтенсивність цієї потреби варіюється залежно від віку. У ранньому дитинстві та дошкільному віці потреба в приватності ще не дуже виражена. У дітей шкільного віку поступово формуються просторові межі, оскільки вони психологічно відокремлюються від батьків.

Відомо, що в підлітковому та юнацькому віці стійкість до зовнішніх, особливо навколишніх подразників вища, ніж у дорослому віці. Наприклад, це перенаселеність і надмірне публічне розкриття власного життя. Підлітки загалом демонструють вищу толерантність, ніж дорослі. Толерантність до відсутності приватності можна пояснити особливостями підліткового віку. У цьому віці фізичні, соціальні та інтелектуальні можливості людини значно зростають. Це призводить до віри в те, що життєві цілі можуть бути досягнуті. Різні перешкоди сприймається як тимчасове явище, а гнучкість психіки молодшої людини дозволяє їй компенсувати дискомфорт шляхом вироблення відповідних звичок.

Отже, вікова специфіка емоційно-негативної реакції на певний фрустраційний фактор, наприклад, брак приватності, значною мірою залежить від того, якою поведінкою людина здатна його компенсувати. Це значною мірою визначається віком людини. Компенсаторні психологічні ресурси змінюються з віком. Реакція на порушення приватного життя також змінюється залежно від статі. Це пов'язано зі специфікою фемінних, маскулінних і андрогінних реакцій на загальну фрустрацію, так і на специфічний стресовий фактор вторгнення в приватне життя [4, с. 324].

Культурні впливи опосередковують гендерну та вікову специфіку реакцій на фрустрацію. Деякі культури культивують і цінують усі форми приватності, в той час інші мінімізують повагу до приватності. Різні гендерні культури і субкультури визначають «чоловічі» і «жіночі» моделі просторової поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говорун Т. В., Кікінеджи О. М. (2004). Гендерна психологія. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2004. 308 с.
2. Бем С. (1983). Теорія гендерної схеми та її наслідки для розвитку дитини. Журнал жінок у культурі та суспільстві, 8 (4), 598–615.
3. Хоровіц М. Дж., Дафф, Д. Ф., та Страттон, Л. О. (1964). Зона тіла-буфер. Архів загальної психіатрії, 6, 651–656.
4. Лейбман М. (1970). Вплив статевих та расових норм на особистий простір. Середовище та поведінка, 2, 241–280.
5. Альтман І. (1975). Середовище та соціальна поведінка. Приватність, особистий простір, товщина населення. Монтерей: Брукс/Коул, 256 с.

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА СПРИЙНЯТТЯ СУЧАСНОЇ РЕКЛАМИ

Рекламні тексти є важливим об'єктом гендерного аналізу. Вони наділені такою особливістю: гендерно значущі характеристики в них тісно пов'язані з соціальними характеристиками. Являючи собою мовленнєві твори, вони водночас не є результатом мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок, їх мовленнєвою комунікацією; натомість, вони призначені для чоловіків або жінок [2, с. 57]. Рекламні тексти, отже, постають ілюстрацією соціальних гендерних характеристик, і є мовленнєвими творами, у яких гендерний чинник дістає вияв не з позиції адресанта, а з позиції адресата [3, с. 108].

Порівняльно-зіставний аналіз умовно жіночих та умовно чоловічих рекламних текстів демонструє, що в рекламних текстах, розрахованих на жіночу та чоловічу аудиторії відповідно, функційність гендерного чинника виявляється у виборі відповідних мовних засобів різних рівнів [1, с. 109].

Розглянемо врахування гендерного аспекту рекламної комунікації на прикладі рекламних повідомлень українських виробників солодошів.

Рекламне повідомлення, створене виробником шоколаду «Конті», – це візуальне зображення, що на першому плані містить зразки рекламованої продукції – шоколадного десерту «Бонжур».

На першому плані в аналізованому рекламному повідомленні подано навіть не упаковану, а розпаковану готову продукцію – шоколадне печиво з наповнювачем «Бонжур» представлено на окремому підносі, що має засвідчити вишуканість пропонованого десерту та відсутність секретів від потенційного покупця, який, порівнявши представлений у рекламному ролику образ продукції з реальним її виглядом, може впевнитися в тому, що «Конті» пропонує дійсно якісний десерт, який можна купувати знову і знову. Зображення коробки з готовою продукцією подано на певному віддаленні від першорядного образу.

Залучений до аналізу рекламний контент містить зразки невербальних засобів впливу на сприйняття потенційного покупця. Так, зокрема, основним тлом для представлення зразка готової продукції – коробки із десертом «Бонжур», постає зображення чоловіка, що має спортивну статуру – сильні руки, розвинені мускули, що підкреслюються спеціально обраним вбранням – кулінарним фартухом, стилізованим під давньогрецьку туніку.

Давня Греція була джерелом еталонної чоловічої краси, зразків привабливого чоловічого тіла, тому такий вибір маркетологів не є випадковим. До того ж, Давня Греція сприймається у свідомості більш-менш обізнаного із історією культури споживача як батьківщина шедеврів. В якості подібного шедевра, який щойно вийшов із рук майстра, «Конті» пропонує свій десерт «Бонжур».

Повернімося до зображення самого майстра. В його образі, на наш погляд, представлено орієнтацію розробників рекламного повідомлення на жіночу аудиторію як провідну групу споживачів пропонованої продукції. І дійсно, красивий, спортивний чоловік, що тримає в руках коробку з десертом, привертає увагу покупчинь. До того ж, він руйнує стереотип стосовно того, що приготування їжі, кулінарія – начебто суто жіноча, а не чоловіча справа, адже саме цьому узагальненому героєві із розвиненою маскулатурою в рекламному повідомленні «приписується» робота над створенням рекламованого десерту.

Слід також звернути увагу на інтер'єр, у якому майстер-кондитер творить свої солодкі шедеври. Стерильності заводського виробництва маркетологи, які створили цей рекламний ролик, протиставляють мінімалізм своєї майстерні, де відбуваються не виробничі процеси, а саме творчість. Приглушене освітлення, спеціально грубий дизайн стін, стилізований під сільську хижу, створює атмосферу натхнення, у якій творяться справжні шедеври.

У поєднанні з вербалізованим девізом – «Усе заради жіночої втіхи», в рекламному повідомленні десертів «Бонжур» викристалізовується образ світу, в якому чоловіки готові віддати все найдорожче, що в них є (у наведеному випадку – шоколадний десерт) заради того, аби їх кохана жінка отримала задоволення. На наш погляд, такий підхід містить приховані ознаки сексизму, але у той час, коли створювалося це рекламне повідомлення (2006 рік), увага до зазначених виявів була дещо меншою, ніж зараз.

Рекламне повідомлення, створене виробником шоколаду «АВК», презентує концепт авторського представлення цукерок «Королівський шедевр».

У цьому рекламному повідомленні провідний смисл тексту сконцентровано навколо досягнення паралелей між назвою продукту («Королівський шедевр») і слоганом, у якому також наявна «королівська» семантика: «Частіше балуйте своїх Королев». Очевидно, що тут обіграється мотив подарунку закоханого чоловіка своїй дамі серця, причому остання зводиться до статусу королеви з великої літери, що має свідчити про максимальну повагу до неї.

Маркетологи корпорації «АВК» помістили на головну сторінку свого рекламного повідомлення образ чоловіка й жінки, де перший дарує другій коробку шоколадних цукерок «Королівський шедевр», а вона вдячно його приймає. Обидва герої рекламного повідомлення вдягнені характерним чином: на жінці – вишукана сукня, на чоловікові – одяг, що нагадує вбрання середньовічного лицаря. При цьому помітно, що чоловік дещо нижчий за жінку, що сигналізує про те, що він

вручає їй подарунок, стоячи на колінах. Голови обох героїв рекламного повідомлення увінчує корона, що є засобом перегукування між назвою рекламованої продукції та її слоганом.

Утім, можна відзначити також стереотипізацію зазначеного образу, що потенційно обмежує аудиторію рекламного повідомлення. Адже якщо корпорація рекомендує власний продукт виключно як подарунок коханій жінці, то, наприклад, постає незрозумілим, чи доречно купувати такі цукерки або самим чоловікам, або самим жінкам – адже перші, очевидно, мають купувати їх виключно для того, аби «побалувати» свою «королеву», а інші, своєю чергою, мають дочекатися на такий подарунок від коханого чоловіка, який має їх «балувати». До того ж, сама лексема «балувати» в наведеному контексті виглядає дещо недоречно й подеколи навіть принизливо, адже формує уявлення про сучасну жінку як про повністю залежну від чоловіка, де навіть такий хід, як придбання цукерок, багато важить.

Також можна відзначити поєднання шрифтів різного розміру в зазначеному рекламному повідомленні. За допомогою цього прийому вдається розділити текст рекламного повідомлення на три умовні частини, кожна з яких виконує свою роль у витворенні ефекту градації – від написаного найменшим шрифтом «Частіше балуйте» до написаного найбільшим шрифтом «Королев».

Отже, чинник, пов'язаний зі статтю адресата рекламного повідомлення, постає гендерно значущою характеристикою, оскільки посилює ефект прагматичного впливу рекламного тексту. В зазначеному аспекті однією з найважливіших гендерних стратегій у рекламних текстах виявляється суміщення адресанта і адресата: в рекламних повідомленнях, орієнтованих на жінок, ця стратегія вельми поширена, а в рекламі, орієнтованій на чоловічу аудиторію – відсутня, що дозволяє стверджувати про більш високу міру впливу гендерного чинника.

Проаналізовані рекламні повідомлення виробників солодошів містять концепти, покликані справити психологічний вплив на потенційного покупця та змусити його придбати рекламований твір. Серед провідних концептів – актуалізація почуттів, заклик до справжності й вивільнення дикої енергії, асоціація насолоди від смакування шоколадом із насолодою естетичною, інспірованою різними видами мистецтва, тощо. Зазначена сукупність концептів містить і покликання на гендерні аспекти, адже переважна більшість проаналізованих рекламних повідомлень актуалізує стереотип стосовно того, що кондитерська продукція розрахована переважно на жіночу аудиторію, через що у цих повідомленнях раз-по-раз трапляються й відверто сексистські акценти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Павлик О. Б. Гендерний аспект у сучасних рекламних текстах. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2021. Вип. 222. С. 108-111.
2. Телетов О.С. Вплив гендерного сегментування на мовні особливості рекламних текстів. *Маркетингова діяльність підприємств : сучасний зміст :*

збірник наукових праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 21-22 квітня 2016 р.). Полтава : ПУЕТ, 2016. С. 57-59.

3. Яненко Я. Гендерні ролі в сучасних рекламних комунікаціях як чинник соціалізації. *Образ*. 2017. Вип. 2. С. 102-110.

УДК 159.9: 316.47

Михайло Крекін, Діана Прохасько

*здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ТИПИ ПОДРУЖНІХ ВЗАЄМИН ТА ЇХ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Головним призначенням сучасної сім'ї є задоволення особистісних і суспільних потреб, а важливою її ознакою є подружні взаємини. Витлумачуючи подружні взаємини, як внормовані соціальні взаємини, психологи зауважують, що вони забезпечують трансформацію особистого чуттєвого потягу в стійке взаємне пристосування і спрямовану спільну діяльність в контексті виконання основних завдань шлюбу. Важливою складовою даних взаємин є створення підґрунтя для подальшого формування батьківських, дитячо-батьківських, родинних і сімейних взаємин, що лежать в основі сімейного гомеостазу в цілому. Так, залежно від критеріїв, покладених в основу типології, існує декілька класифікацій подружніх взаємин. За критерієм орієнтації на суспільні стереотипи, розмежовують традиційні та альтернативні подружні взаємини. Традиційні подружні взаємини орієнтуються на загальновизнані суспільні норми, а альтернативні подружні взаємини – на порушення останніх.

Федоренко Р. визначає такі критерії типології подружніх взаємин: зовнішня межа (відділяє подружжя від соціального оточення); емоційна дистанція між подружжям (ступінь емоційної близькості подружжя); конфліктність (частота та форми конфліктів між подружжям); влада (міра прийняття партнерами подружніх відносин із вираженою чоловічою владою, відносин із жіночим домінуванням, відносин із розподілом влади між чоловіком і жінкою); підтримка (готовність партнерів надавати емоційну, моральну і фізичну підтримку один одному); внутрішня межа (рівень вираження кожним із подружжя власного Я); подружній контроль (міра контролю за поведінкою партнера: гіперпротекція, коли один партнер повністю контролює іншого; гіпопротекція, коли члени подружжя зовсім не контролюють один одного) [4].

У багатьох сім'ях на рівень задоволеності подружніми взаєминами впливає ставлення до дітей. За цією ознакою О. Яцина виокремлює такі типи подружніх

взаємин: традиційні, дітоцентричні і подружні [5]. В традиційній сім'ї діти не мають права активно втручатися у справи сім'ї, вони мають поважати та виконувати вимоги дорослих, не мають свободи у своїх рішеннях. При цьому дітоцентричні подружні взаємини не залежать від наявності чи відсутності кохання: основою подружжя є «щастя дитини», центром сім'ї є дитина, і батьки, живучи для неї, очікують, що в майбутньому вона буде жити для них. Несвідомим мотивом такого ставлення подружжя до дитини може бути намагання заповнити емоційний вакуум у стосунках.

Важливою умовою задоволеності подружніми взаєминами є їхня гармонійність. За критерієм гармонійності, виокремлюють 8 типів взаємин:

1. *Зовнішньо «спокійні» взаємини.* При цьому насправді чоловік і дружина відчують незадоволеність подружніми взаєминами, вони мало спілкуються, але чітко виконують встановлені обов'язки. В цих стосунках почуття обов'язку та відповідальності значно переважає спонтанність та щирість. За «гарним фасадом» приховано негативні почуття один до одного. Постійне стримування почуттів спричинює стійкі порушення настрою у членів подружжя, відчуття втоми та безсилля, приступів туги, депресії, що негативно впливає на рівень задоволеності подружніми взаєминами.

2. *«Вулканічні» взаємини* – нестабільні і мінливі. Даний тип взаємин характеризує патологічну залежність, що негативно впливає на рівень задоволеності подружніми взаєминами. Залежну любов характеризує спонтанність та емоційна безпосередність, котрі перешкоджають почуттям обов'язку та відповідальності.

3. *«Санаторні» взаємини,* які характеризуються колективним самообмеженням у спілкуванні. Це дає відчуття захищеності одному з членів подружжя, емоційний стан якого виражається завищеною тривожністю (зазвичай, такий член подружжя один), проте інший член подружжя відчуває дискомфорт від таких взаємин. Спроби прояву свободи сприймаються як загроза подружнім взаєминам, що спричинює поступове звуження кола спілкування.

4. *«Фортечні» взаємини,* в основі яких лежать засвоєнні подружжям уявлення про загрозу, агресивність і жорстокість зовнішнього світу, про зло і людей як його носіїв. В таких сім'ях стосунки мають вигляд взаєморозуміння, але свої внутрішні проблеми подружжя переводить назовні. Турбуючись про свій мікросвіт, вони засуджують та докоряють іншим у тому, в чому несвідомо бажали б дорікнути собі або партнеру. «Кругова оборона» часто прикриває емоційну пустоту подружжя і порушення в сексуальній сфері.

5. *«Театральні» взаємини,* коли задоволеність подружніми взаєминами підтримується шляхом театралізації свого життя. Зазвичай, один з подружжя в таких сім'ях відчуває гостру потребу у визнанні, в постійній увазі, у коханні та

захопленні ним, а «театралізація» життя негативно впливає на рівень задоволеності подружніми взаєминами.

6. *Взаємини «третьій зайвий»* виникають, якщо особистісні особливості подружжя і стиль їх взаємостосунків мають для них особливу значущість, а батьківство сприймається як загроза сімейному щастю. Причиною може бути інфантильність подружжя, їх неготовність до батьківства. При цьому, така модель подружніх взаємин може бути цілком гармонійною.

7. *Взаємини «з кумиром»*. Стосунки між подружжям зумовлюють створення «сімейного кумира», коли виховання дитини – єдине, що скріплює подружні стосунки, і турбота про неї – єдина сила, що тримає партнерів разом. Проте наявність спільних дітей не завжди спричиняє високий рівень задоволеності подружніми взаєминами.

8. *Взаємини «маскарад»*, які характеризуються неузгодженістю життєвих цілей та планів подружжя. Така неузгодженість, негативно впливаючи на рівень задоволеності подружніми взаєминами, ставить членів подружжя в ситуацію різних, часто протилежних, вимог і неузгоджених оцінок, що спричинює відчуття тривожності, розгубленості, низької самооцінки, внутрішнього конфлікту [3].

Досліджуючи різні типи сімей, В. Лісовський, І. Шурма виокремлюють:

– нуклеарну (повну) сім'ю, що складається з батьків і дітей, в складі якої два покоління; вона є найбільш поширеною. Якщо в її структуру входять представники ще одного покоління (бабусі, дідусі або інші родичі), вона називається розширеною;

– неповну сім'ю, в якій відсутній один з батьків; крім того, якщо умови життя не залишають батькам (навіть якщо формально їх двоє) часу для сім'ї, вона вважається функціонально неповною;

– велику сім'ю, що складається з кровних родичів різних поколінь і очолювану патріархом або матріархом. Зазвичай така сім'я характерна для сільської місцевості;

– змішана сім'я є «перебудованою» сім'єю, що утворилася внаслідок шлюбу розведених людей. Змішана сім'я охоплює нерідних батьків і нерідних дітей, оскільки діти від попереднього шлюбу вливаються в нову сім'ю; «сім'я батька-одинака» є господарством, яке ведеться одним батьком (матір'ю або батьком) через розлучення, догляду чи смерті чоловіка або тому, що шлюб ніколи і не був укладений [3].

В. Сисенко вирізняє дистантні сім'ї, коли один із батьків (або обидва) тривалий час живуть поза сім'єю у зв'язку з особливостями праці.

Дослідниця О. Бичкова розмежовує функціонуючі і дисфункціональні сім'ї. Функціонуюча сім'я відповідально і диференційовано виконує свої функції, внаслідок чого задовольняє потреби в зростанні і змінах як сім'ї в цілому, так і кожного її члена. До ознак функціональної сім'ї автор відносить такі: всі члени

сім'ї спілкуються між собою, вміють слухати один одного, в суперечках враховується думка кожного члена сім'ї; в сім'ї розподіляють відповідальність і обов'язки між усіма її членами; члени сім'ї підтримують один одного, вміють розподілити і виконувати обов'язки іншого члена в разі зміни ситуації; кожен член сім'ї вірить у себе, має адекватну самооцінку, довіряє іншим; члени сім'ї поважають і вчаться поважати інших людей, приймати відмінності в смаках, у виборі друзів; члени сім'ї володіють загальною системою цінностей, знають свої права і обов'язки; члени сім'ї знають і культивують сімейні традиції, знають своїх предків; коаліції між членами родини динамічні і мінливі; цінується почуття гумору, виховується позитивне ставлення до життя; приділяється увага розвагам і відпочинку; заохочується спільний прийом їжі; заохочується альтруїзм; члени сім'ї створюють і формують умови для свого особистісного зростання; члени сім'ї не соромляться звертатися по допомогу й підтримку до фахівців у разі кризи або появи проблем [2, с. 106; 1].

Дисфункціональні сім'ї, в яких є «носій дезадаптивної поведінки», проявляються декількома способами: вони ігнорують проблему на системному рівні, відмовляються розділяти відповідальність за негативні симптоми; їх закриті зовнішні кордони обмежують взаємодію членів сім'ї з іншими системами, не дозволяють отримати ресурс ззовні для вирішення проблем і тим самим блокують зростання і розвиток самої сімейної системи; дифузні кордони між підсистемами стимулюють процес «хронічної безпорадності» у членів сім'ї; блокування негативних інтеракцій подружжя створює ситуацію перенапруги, «носій симптому» мимоволі «відтягує» енергію на себе [2, с. 107].

На рівень задоволеності подружніми взаєминами можуть впливати також альтернативні форми подружніх взаємин [5]. До таких форм (різновидів) подружніх відносин належить: свідоме рішення не вступати в шлюбні стосунки; наявність близьких емоційних стосунків, але без спільного побуту; цивільні подружні взаємини (відсутність юридичної реєстрації шлюбу), свідомо бездітні подружні взаємини (партнери можуть, але не бажають мати дітей), відкриті подружні взаємини (негласний або вербалізований договір про особисте життя, в якому фактично допускається зрада), позашлюбний секс, конкубінат (зв'язок одруженого чоловіка з неодруженою жінкою, при якому передбачається участь у веденні спільного господарства), свінгерство (сім'я створюється з двох подружніх пар, які обмінюються партнерами) та ін.

Отже, задоволеність подружніми взаєминами залежить від надання переваги подружжям певному типу взаємин. Важливим критерієм задоволеності подружніми взаєминами є досягнутий рівень гармонійності у стосунках. Необхідною умовою гармонійних подружніх взаємин є задоволення одним партнером головних, базових потреб іншого, а також досягнення спільними зусиллями «золотої середини» у стосунках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А. Н. Зміст, структура та оформлення розвивального підручника. *Психологія і суспільство*. 2002. № 3-4. С. 217–241.
2. Психологія сім'ї : навч. посіб. / В.М.Поліщук, Н.М.Ільїна, С.А.Поліщук та ін. Суми : Університетська книга, 2009. 282 с.
3. Сучасна українська сім'я : медико–соціальні аспекти : монографія / Лісовський В. М., Шурма І. М., Коробчанський В. О., Лантух А. П., Вакуленко С. М., Мирошниченко М. С. Харків : Майдан, 2019. 268 с.
4. Федоренко Р.П. Психологічні особливості перебігу сімейної кризи у молодого подружжя : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 1999. 21 с.
5. Яцина О. Ф. Трансформації практик шлюбно-сімейного партнерства та батьківства : постмодерні реалії : монографія. Ужгород : Карпати, 2018. 280 с.

УДК 159.922.28 : 316.46

Поліна Пилипець, Артем Оскольський

*здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИКА

Сутнісне поняття іміджу є складним соціально-психологічним феноменом, який створюється на ґрунті специфічного сплетіння інформаційних, емоційно-комунікативних і діяльнісних чинників. Нині політичний імідж сприймається як цілеспрямовано сформований образ політика, покликаний психоемоційно впливати на соціальну спільноту для популяризації лідера і з метою його позиціонування в електоральному полі. Це не просто психічний образ свідомості як відображення об'єктивної реальності, а спеціально змодельоване відображення його, спроектоване фахівцями-іміджмейкерами, на основі суб'єктивної реальності.

Аналізуючи поняття «імідж», П. Фролов з'ясував, що цей термін може використовуватися мінімум у двох основних значеннях. З одного боку, під ним розуміють образ будь-якого об'єкта (політика, товару, фірми), який наявний у свідомості певної групи людей. З іншого боку, це поняття використовують для позначення того образу, який конструюється з метою викликати бажані зміни у свідомості та поведінці людей, справити на них бажаний для замовника політично-психологічний вплив [7, с. 88].

У науковій літературі наявні різноманітні критерії для класифікації іміджу. Залежно від того, які емоцій він має викликати, виокремлюють: позитивний і негативний. За механізмом формування: 1) виникає у масовій свідомості стихійно; 2) сформований штучно, цілеспрямовано впроваджуваний у масову свідомість за

допомогою спеціалізованого інструментарію [4, с. 11]. Дані класифікації переплітаються, утворюючи такі типи іміджу: стихійний позитивний, стихійний негативний, штучний позитивний, штучний негативний. Проте вітчизняні автори визначають в українській політичній практиці дещо інші, ніж на Заході різновиди іміджу. Зокрема, В. Бебик пропонує таку їх класифікацію:

— «діловий імідж», який щонайкраще характеризується ідеологією: «ми заробили гроші для себе, заробимо їх і для вас»;

— «інтелектуальний імідж», що виник на основі твердження: для роботи в парламенті необхідні професіонали;

— «народний імідж» будувався на класичній популістській основі, на прагненні сформувавши позитивне ставлення до себе як до «свого хлопця»;

— «політичний імідж» формувався на контрастному протиставленні соціалістів (формальних або прихованих) і націонал-демократів. В обох випадках ставка робилася на добре відомі базові цінності основних політичних сил суспільства, а власне імідж створювався на декларуванні прихильності до цих цінностей, а не на основі особистісних характеристик кандидатів;

— «жіночий імідж» створювався на основі кредо: «Схоже на те, що чоловіки вже нічого не зможуть зробити. Обирайте жінок. Вони зроблять цей світ кращим»;

— імідж «місцевого жителя» будувався на основі постулату «Я – свій, я тут живу і нікуди не дінуся, тому що в мене тут родичі, сім'я...».

Разом з тим, можна зустріти такі типи іміджів політиків, які створені політичною рекламою, – це психологічні портрети і стереотипи суспільної свідомості: імідж «справжнього лідера»; імідж «ідеального політичного лідера» (ідеального президента чи ідеального народного депутата України); імідж «доброго сім'янина»; «діловий імідж»; «аристократ»; «знавець»; «силовик»; «господарник»; «бізнесмен»; «технократ-менеджер» [2; 4].

Водночас, виокремлюють типи іміджів політиків за критерієм механізму їх формування та розповсюдження:

1. Такий, що виникає у масовій свідомості стихійно. Він формується і впроваджується в масову свідомість тривалий період, є досить стійким, починає ставати традицією. А люди, як відомо, є консервативними зберігачами традиційних цінностей і протидіють їх зміні.

2. Такий, що сформований штучно, цілеспрямовано впроваджуваний у масову свідомість за допомогою різного інструментарію та прийомів. Його впровадження може проводитися у максимально стислі строки, проте він швидко зникає з громадської свідомості, майже так само швидко, як і насаджувався в неї.

Загальним підґрунтям для класифікації іміджів політичних діячів, на яких власне базується будь-яка типологія є його відкритість чи закритість.

До відкритого іміджу належать всі характеристики, які приписуються певним політикам, і цей образ носить, безумовно, як позитивний, так і негативний

відтінок залежно від того, яка мета поставлена перед технологіями. Тому той, хто формує імідж, зацікавлений, щоб ці іміджеві характеристики лідера були якомога повнішими. Це можна пов'язати з відомою теорією лідерства – теорією «рис». Але, в цьому випадку, технологи знають, які риси демонструвати, а які приховувати.

Відповідно, в закритому іміджу ці характеристики політичного діяча нівелюються чи тримаються як таємниця впродовж певного часу. Прикладом може слугувати імідж В. Януковича, до якого в певний період додалася судимість, яка сприяла тотальному зниженню його рейтингу. В іміджі Петра Порошенка, в ролі негативного аспекту, «розкручувалась» його «солодка імперія».

Феномен закритого іміджу в умовах політичної дійсності має певні соціально-політичні і психологічні основи. Зазвичай, вони пов'язані з тим фактом, що лідерська когорта тих, серед яких обирають громадяни на владні пости, є досить застаріла [5, с. 185].

Разом з тим, для всіх типів іміджу дуже важливим його елементом є наявність аури комунікації, ключовою ознакою якої вважають посмішку політика. Тому часто іміджмейкери рекомендують своїм клієнтам обов'язково посміхатися, якщо вони хочуть сподобатися виборцям. Тим більше, що цьому мистецтву, як запевняють психологи, неважко навчитися. Нажаль, найчастіше методичні засоби, описані у науковій літературі, орієнтовані на пошук, виявлення тільки одного типу іміджу, що вважається «переможним».

Імідж політика складається з цілої низки компонентів, які в ідеалі мають «працювати» на створення єдиного образу:

- *програм, заяв*, в яких відображені основні ідеї лідера. Це, зазвичай, декілька найбільш актуальних проблем суспільного життя, що потребують вирішення. У передвиборчий період мета політичного курсу, що пропонується лідером, висловлюється в короткій і доступній для розуміння формулі-тезі. Багато претендентів на вищі державні посади асоціюються з простими за формулюванням, але емоційно яскравими та образними гаслами своїх виборчих кампаній: «Новий курс» – Ф. Рузвельт, «Нові горизонти» – Дж. Картер, «Головне – це люди» – Б. Клінтон, «На захист працюючих сімей» – А. Гор;

- *поведінки*, що дозволяє продемонструвати риси характеру, які у суспільній свідомості пов'язуються з образом лідера. Серед них такі, як рішучість у відстоюванні своїх ідей, компетентність. Важливо, щоб поведінка політика демонструвала простоту, відкритість у спілкуванні та інші риси, які спричиняють симпатію і довіру людей;

- *зовнішності* (включає одяг, обличчя, фігуру), *жестів, красномовності*. Ставлення до політика визначається не тільки тим, що він говорить і пропонує, а й тим, який він має вигляд. Навіть стиль одягу покликаний підкреслити візуальний образ політика, наблизити його до певних груп населення. Наприклад, символами деяких політиків стали певні деталі одягу: шинель (Й. Сталін), морський кітель

(В. Черчілль). Відомо, що М. Тетчер, дочка дрібного купця, ставши прем'єр-міністром, підкреслювала свій зв'язок з середнім класом, купуючи одяг в системі магазинів для цього класу;

• *біографії*, походження, освіта, професія, партійність. Авторитет політика може підкріпити його посадовий статус та імідж тієї організації, з якою він у професійному плані пов'язаний. Підтвердити право на лідерство можуть і яскраві факти життєвого шляху, що вказують на сміливість і рішучість політика, наприклад, служба в армії, участь у військових діях, боротьба з корупцією та привілеями, з проявами несправедливості [6].

Імідж включає в себе додаткові складові, які покликані наблизити політика до пересічного громадянина, роблячи його образ більш близьким і знайомим: це «характеристики, що розвивають взаємини з членами сім'ї чи певні захоплення».

Аналізуючи імідж політика, можна визначити його, як набір рис, які люди асоціюють з певною індивідуальністю. Імідж політика виникає на базі його вчинків або ініційованих подій. Так, подією стає висловлювання політика стосовно тієї чи іншої проблеми, і образ породжуються саме із взаємин між полем преси і різними соціальними полями.

Важливим видається питання про функції іміджу політика. Він ніколи не дає (і не ставить за мету давати) повне зображення лідера, а створює найбільш оптимальний для обраної ролі образ в конкретній соціально-політичній ситуації. При цьому, основними є три його функції: завоювання симпатій, довіри і уваги електорату, підвищення їх активності на виборах; підвищення інформованості виборців в сприятливому для політика ракурсі з усіх важливих для кандидата питань (зміст передвиборної платформи, основні теми кампанії, важливі політичні події, які проводяться в рамках цієї кампанії); нейтралізація заходів, які проводить опонент [7, с. 92; 1].

В умовах чесних і демократичних виборів, більшість кандидатів намагаються максимально наблизити свій образ до очікувань тих виборців, яких вони розглядають як свій потенційний електорат. Хоча, звичайно, зустрічаються такі, які не вважають за необхідне «підлаштовуватися» під виборця, керуючись формулою: «Любіть мене таким, яким я є тому, що я того гідний». Останні переконані у власній харизматичності, що вони є втіленням мрій і прагнень більшості виборців. Перші ж сподіваються, що залучити на свій бік необхідну кількість виборців їм допоможе правильно підібраний імідж. Однак і тих, і інших поєднує впевненість в існуванні певного ідеалу, на який орієнтуються представники електорату, здійснюючи свій вибір.

Таким чином, імідж політика має бути конкретним і реальним, «прив'язаним» до особистісних чеснот і переконань лідера. Виборці повинні «впізнавати» імідж, легко ідентифікувати його з особистістю політика тощо. Імідж має ґрунтуватися на реальних фактах і подіях, спиратися на те, що є популярним у

суспільстві, відображати його пріоритети й очікування, а «команда» лідера своїми діями має сприяти його зміцненню і поширенню. До того ж, важливим є виявлення ірраціональної динаміки психологічної структури лідера, що дає змогу прогнозувати його діяльність у сфері соціально-політичних взаємин. Включення в процес вивчення ірраціональних феноменів, які не мають чіткої системи інтерпретації, інтуїтивного компоненту може надати додатковий ресурс пізнання сутності іміджу політика.

Отже імідж має бути глибшим і переконливішим, ніж особистість політика, і навіть наділяти його функціональними рисами, які йому не притаманні. В цьому вбачається основна відмінність іміджу від стереотипу як образу, який спрощує, нівелює специфіку реального об'єкта. Імідж, передбачає, на відміну від стереотипу, фантазію, уяву, конструювання образу, що дозволяє його характеризувати як «напівфабрикат», придатний для «споживання» різними соціальними групами і окремими індивідами» [3, с. 327].

Отже, у структурі політичного іміджу можна виокремити взаємопов'язані аспекти: суб'єктивний імідж політика (уявлення кандидата про те, «хто він і що собою являє» в очах виборців); імідж для публіки («моделюючий» імідж) – образ, який формується зусиллями іміджмейкерів, рекламних агентів, політтехнологів, транслюється і розповсюджується за допомогою політичної реклами у різноманітних формах; реальний імідж – образ політика, що склався у громадян під впливом політичної реклами чи інших чинників; стратегічний або ідеальний імідж – уявлення громадян про політика. Звідси випливають завдання політичного іміджмейкера – створити політику такий публічний імідж, який був би максимально наближений до ідеального.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А. Н. Інструментальна психодидактика: технологія проектування та експертиза модульно-розвивального підручника. *Психологія і суспільство*. 2005. № 2. С. 145-153.
2. Корнієнко В.О., Денисюк С.Г. Імідж політичного лідера : проблеми формування та практичної реалізації : монографія. Вінниця : Універсум, 2019. 145 с.
3. Кузін Ф. О. Сучасний імідж ділової людини, бізнесмена, політика. Миколаїв : МНПУ, 2012. 512 с.
4. Лікарчук Н. В. Формування іміджу політичного лідера в процесі виборчої кампанії : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2013. 21 с.
5. Пахарєв А. Д. Політичне лідерство і лідери : посібник. Київ : Знання України, 2011. 270 с.
6. Перелигіна Є.Б. Психологія іміджу. Львів : Кальварія, 2012. 223 с.
7. Фролов П.Д. У пошуках безпрограшного іміджу : технології побудови цільового іміджу політика. *Політичний маркетинг та електоральні технології*. Запоріжжя : Гарт, 2002. С. 84-94.

Анатолій Сафандула

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Віталій Кутерещин

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди (Україна)*

ЧИННИКИ ТА УМОВИ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ РЕКЛАМИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ПІДЛІТКІВ

Сучасна реклама послуговується різними механізмами психологічного впливу на споживачів, при цьому найбільший вплив вона чинить на підліткове середовище. У підлітків, які починають соціалізуватись, ще немає стійких психічних утворень і суспільних зв'язків, вони залежні від соціальної групи, у якій перебувають, а також сприймають навколишній світ надто чутливо й емоційно. Відтак особам пубертатного віку набагато важче протистояти маніпулятивному впливу реклами, котра здатна формувати і змінювати їхній світогляд і поведінку.

Секрет впливу реклами криється у використанні особливостей підліткової психології. Адже вона діє не на раціонально-логічному рівні, а на образно-емоційному, а відтак впливає на підсвідомість. Деякі рекламодавці переконані, що підлітки є пластичним, і таким, що легко піддається психологічним впливам, об'єктом; що вони безконтрольно сприймають і засвоюють будь-які відомості, надані їм за допомогою засобів масової інформації та комунікації. Як приклад, часто наводять дані з сфери споживчої реклами, де маніпулювання інформацією з метою збільшення споживання виявляється безпрецедентним. Реклама навіює підлітку думку, що якщо він купить річ, то стане щасливішим, привабливішим, успішнішим, і це сприятиме підвищенню його соціального статусу. Часто підлітки оцінюють себе й інших, виходячи з того, чим вони володіють, але не від їх особистих характеристик. Таким чином формується система емоційних ставлень, орієнтована виключно на споживання.

Важливим негативним наслідком впливу соцмереж на психоемоційний стан підлітків є вплив реклами. Спрямованість реклами в соціальних мережах на підліткову аудиторію з використанням методів, прийомів, засобів, орієнтованих на підліткову психологію (елементи розважальності, змагальності, новизни, азарту), сприяє найбільшому впливу на них. Не випадково саме на дітях і підлітках найбільш помітна як позитивна, так і негативна роль реклами в соціальних мережах. Вчений О. Поліщук серед негативних наслідків реклами у соціальних мережах відмічає наявність шкідливого для підростаючого покоління контенту, зниження культури мовлення (використання сленгу у повсякденному житті,

нецензурної лексики, спрощеної мови тощо) та високий ризик негативних психоемоційних станів, через надмірність реклами у віртуальному просторі для ще несформованої особистості [6].

Також слід враховувати, що під час створення реклами використовуються різноманітні маніпулятивні техніки. Роберт Чалдіні виокремлює дев'ять таких технік: ставка на стереотипне мислення; сприймання, засноване на контрасті; взаємний обмін; «починай з меншого»; взяті зобов'язання та послідовність; прихильність; соціальний доказ; авторитет; дефіцит. Водночас Р. Мокшанцев виокремив чотири сугестивні психотехнології в рекламі: психоаналітично орієнтовані підходи; гіпнотичний підхід; техніки еріксонівського гіпнозу та нейролінгвістичне програмування [5, с. 77]. Усі ці психотехнології дають змогу здійснювати вплив на процес прийняття рішення людиною.

С. Кара-Мурза відзначає «заколисуючий ефект» реклами в соціальних мережах, що забезпечує пасивність сприйняття. Сполучення тексту, зображень, музики та домашньої атмосфери спричинює ефект релаксації, зниження розумової активності та мінімізації критичності сприйняття інформації. Багаторазово повторюючись незалежно від волі підлітка, реклама запускає механізми людських емоцій та мотивації, і в такий спосіб, по суті, формує потребово-мотиваційну сферу сучасної людини [4].

Такої ж думки про рекламу в соціальних мережах О. Кордобовський, який підкреслює, що інформація ані вуличної, ані друкованої реклами не потрапляє на такий благодатний психологічний ґрунт, як свідомість підлітка, занурена у поверхневий гіпноз. На його думку, ефект «заколисування» викликаний не дією перегляду реклами, що релаксує, а захисною гальмівною реакцією, яка формується через 15–20 хв. після початку перебування в соціальних мережах. Серед методів психологічного впливу реклами на підлітків найбільш поширені такі: психологічне зараження, наслідування, навіювання.

Т. Єрохіна називає дві цінності (цінності психологічних станів), на яких широко базується реклама в соціальних мережах - це цінності подиву та гумору. Рекламний ефект часто побудований на тому, що реципієнт здивувався або посміхнувся, а потім знову забажав відчувати подібний стан [1, с. 85]. Якщо проаналізувати українську і світову рекламну продукцію, то важко не помітити, що вся вона базується на «обіцянках» задоволення вищезгаданих потреб, тобто обіцяє підліткам повернути «втрачений рай».

Великий обсяг реклами в соціальних мережах часто спричинює ситуацію, коли учень не встигає її критично опрацювати. Це заважає йому самостійно думати та аналізувати, а також не дає можливості розвиватися логічному мисленню і робити свої власні висновки. Таким чином, виховується споглядаючий спостерігач, проте не аналітик. Засилля реклами в соціальних мережах веде до того, що у значної частини учнів суттєво знижується поріг чутливості,

підвищується агресивність чи тривожність. Інша частина підлітків, навпаки, стає занадто чутливою, емоційно збудженою та знервованою.

Слід враховувати, що почуте і побачене в рекламі у соціальних мережах підліток сприймає як когнітивно, так і психодуховно. Кожен рекламний ролик він пропускає крізь призму своєї ціннісно-сислової сфери. Тут велике значення має, наскільки багатий його світогляд, котрий регулює поведінку. Коли батьки чи вчителі пропагують одні моральні цінності, навчальні заклади другі, а соціальні мережі треті, то це спричинює формування подвійної, навіть потрійної моралі. При цьому підліток, бажаючи відповідати всім інституціям, «сповідуватиме» різні ідеали. Звісно, це не сприятиме розвитку цілісної гармонійної особистості, а спричинить негативний психоемоційний стан дитини. На жаль, реклама у соціальних мережах часто прищеплює підліткам антиподи ідеалів добра: нечесність, хитрість, несправедливість, помсту, нещирість та ін.

С. Селівестров характеризує окремі теми, відображені в рекламі у соціальних мережах, що відрізняються від моральних моделей поведінки:

1. *Ідеалізація соціальної інфантильності*: герої рекламних роликів намагаються створити ілюзію, що для здобуття багатства та слави достатньо окремих здібностей, зовнішньої привабливості та надзвичайної пробивної сили.

2. *Насильство*. Спостерігаючи за сценами насилля, глядач часто неусвідомлено переносить такі поведінкові моделі у реальне життя.

3. *Орієнтація на матеріальні цінності*: робиться відверта спроба підмінити поняття щастя поняттям матеріального успіху. На екрані у великій кількості присутні представники престижних професій, проте нема продавців, робітників, банківських клерків.

4. *Гедонізм*: показ нереального, проте на перший погляд доступного світу розваг і втіх [4, с. 6-7].

Спектр негативних наслідків рекламних впливів у соціальних мережах на підлітків достатньо широкий: формування неправильних ціннісних орієнтирів; культивування почуття помсти; нездатність вирізняти віртуальну реальність від реальної дійсності; формування стереотипів щодо певних професій, людей різного віку та статі; зменшення здатності будувати особисті стосунки з оточуючими; нівелювання дистанції у спілкуванні з людьми; формування примітивованого стилю мовлення; наслідування дивним ідеалам чи взірцям для наслідування. Зауважимо, що реклама в соціальних мережах розмиває уявлення підлітків про світ, заміщує продуктивні види діяльності та заважає соціалізації й спілкуванню, а також читанню книг та іграм, що формують продуктивну фантазію [3; 2].

Отже, реклама в соціальних мережах для підлітків є не тільки певною системою уявлення об'єктів, вона програмує їх на придбання того чи іншого товару, на ту чи іншу споживчу поведінку, на певні взаємини, а й є своєрідним ідеологічним конструктом, кодом, що вибудовує систему символічних цінностей

та емоційних станів: соціальних, моральних, гендерних, сімейних та ін. Негативними наслідками рекламних впливів на підлітків є формування неправильних емоційно-ціннісних орієнтирів; зменшення здатності будувати особисті стосунки з оточуючими; зникнення дистанції у спілкуванні з людьми; формування негативних психоемоційних станів. Проте заборонаю чи обмеженнями цієї проблеми не вдасться вирішити. Потрібно виховувати у підлітків критичне мислення, культивувати інформаційну гігієну, розвивати навички саморегуляції та плекати ціннісно-смыслову сферу підлітків. Саме це стане надійною профілактикою негативного впливу реклами у сучасних соціальних мережах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галас І. І. Вплив Інтернет-мереж на розвиток особистості підлітка. *Наука майбутнього*. Мукачево : МДУ, 2018. № Вип.1 (1). С. 80–87.
2. Гринчук К. О. Негативний вплив соціальних мереж на підлітків. *Актуальні питання та перспективи розвитку гігієни, як сучасної науки* : матеріали наук.-практ. конф., Харків, 23 квітня 2019 р. Харків, 2019. С. 16–17.
3. Демків В. Г., Гірняк Г. С. Психологічні особливості та структура творчої активності майбутніх дизайнерів. *Психологічний часопис*. 2020. Том 6. №1. С. 40-49.
4. Кратінов М. С., Ларіонова Н. Б. Психолого-педагогічні особливості й можливості реклами як засобу впливу. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2006. № 2. С. 4–10.
5. Мелещенко О. К. Вплив інформаційних технологій на особистість : навч. посіб. Київ : КиМУ, 2019. 385 с.
6. Поліщук О. С. Вплив соціальних інтернет-мереж на формування «Я». *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса, 2017. Вип. 16. С. 93–96.

УДК 159.922

Ірина Миськів

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

Роман Гірняк

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СОЦІАЛЬНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО УМОВ ПРОЖИВАННЯ В ПРИЙОМНІЙ СІМ'Ї

В сучасних умовах економічної кризи, політичної і соціальної нестабільності, важливою є проблема влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на утримання та виховання у різноманітні виховні установи. Серед таких установ провідне місце займають інтернатні

заклади та будинки малят. Водночас, вже сьогодні в Україні є визнаними й такі форми альтернативного сімейного виховання як усиновлення, опіка (піклування), прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу. Тому, доцільно проаналізувати основні чинники розвитку адаптації дитини в умовах прийомної сім'ї та прояви різних форм порушення адаптації дитини і факторів, які можуть слугувати ризиками її формування в напрямку досягнення показників оптимального психічного здоров'я [2].

Розглядаючи розвиток індивіда впродовж життя, Р. Балтес вказує на три типи впливів: нормативно-вікові, нормативно-історичні, ненормативні. Нормативно-віковими чинниками визначають ті біологічні і соціальні зміни, які, зазвичай, відбуваються у відповідних вікових межах та пов'язані з набуттям нового соціального статусу. Під нормативно-історичними чинниками розуміють історичні події (війна, епідемія, економічні кризи тощо), які практично одночасно впливають на всю вікову когорту. Натомість вплив ненормативних чинників не пов'язаний з певним періодом у житті людини, а відповідає особистим подіям, ситуаціям і змінам, які відбулися у житті конкретного індивіда, наприклад: хвороба, зміна місця проживання, втрата близьких людей, а також ситуації осиротіння дітей, які тлумачаться як соціальні аномії [3]

Численні дослідження переконують, що дитина, яка потребує влаштування в систему замінного догляду, вже несе в собі наслідки ненормативних впливів, пов'язаних із ситуацією осиротіння на незадоволення потреб розвитку, як-то: втрата батьківського догляду та численні зміни значущих осіб, насилля, депривація. Способом компенсації таких впливів, зокрема в ситуації осиротіння дитини, науковці розглядають прийомну сім'ю як одну із форм замінного догляду за дитиною. Згідно з концепцією замінного догляду прийомна сім'я створюється задля організації та посилення нормативно-вікових умов для її розвитку та особистісного становлення, а тому постає відновним, терапевтичним середовищем для підтримки дитини в її розвитку та особистісному становленні [3, с. 189].

Влаштування дитини в прийомну сім'ю має нести корегувальний вплив щодо тих негативних впливів, які дитина могла зазнати у своїй історії життя. Водночас прийомна сім'я не є повним аналогом рідної і сама по собі теж може бути ненормативним чинником впливу на розвиток прийомної дитини. Відтак виокремлено можливі зовнішні впливи несприятливої дії для нормативного розвитку дитини та її адаптації, а також внутрішньо зумовлені чинники [1]. Серед *зовнішніх чинників* виокремлюють ізоляцію та деприваційну ситуацію, дисконтентуальний характер виховання, відмову батьків від дитини, явище сирітства, різні види насилля (психічне, фізичне, сексуальне, економічне), нехтування потребами дітей, експлуатація. Серед *внутрішніх чинників* можна виокремити ті, які послаблюють і зменшують резерви організму щодо подолання несприятливих умов розвитку. Такими є відхилення у фізичному, психічному та

соціальному розвитку; вади інтелектуального розвитку (затримка психічного розвитку, педагогічна запусненість та розумова відсталість), відхилення в емоційному розвитку, що зумовлюють адаптаційні розлади у дітей на всіх рівнях нервово-психічного реагування, сомато-вегетативному, психомоторному та емоційно-ідеаторному, а також поведінкові розлади (агресивні, регресивні, психопатоподібні).

Більшість дослідників вбачають основною причиною розвитку сплутаної адаптації у дітей, які виховуються поза сім'єю, відсутність дорослого, який є значущим і постійним. Забезпечуючи дитині постійність та емоційне прийняття, значущий дорослий сприяє формуванню надійної бази для розгортання процесів ідентифікації та формування особистісної адаптації. Згідно з дослідженнями І. Лангмейєра і З. Матейчека, в умовах зростання дитини в закладі колективного проживання, виникає феномен множинності, мультиплікацій «соціальних дзеркал», неспівпадання відображень, які спричинюють розвиток сплутаної адаптації [5].

У вихованців інтернатних закладів дослідники спостерігають формування особистості з недорозвинутим механізмом активної, ініціативної та вільної поведінки, з переважанням залежної та реактивної її форм, для яких характерне особливе психологічне утворення – дитбудинківське «ми». Ослаблена внутрішня позиція, емоційна бідність, нерозвинута прихильність, звужене бачення перспектив, проблемність статево-рольового самовизначення, домінування імпульсивності та залежності в поведінці, ситуативність мислення – далеко неповний перелік характеристик дітей, які виховуються поза сім'єю. Вивчення фізичного розвитку дітей, позбавлених батьківського піклування, які проживають в державних закладах (інтернатах, притулках), вказує на суттєве зниження їхніх антропометричних показників і наявність порушень трьох типів: адаптаційних, психічного розвитку, супровідних психічних захворювань.

Важливо, що діти не можуть підвищити рівень адаптації, ідентифікуючись з цілим великим виховним інститутом. Вони розвивають свою ідентичність через безпечне «контейнерування», котре стосується лише маленької частини цього великого закладу, маленької кімнати, свого ігрового куточка. Феномен «множинної нерозрізненої турботи» зовсім не сприяє, а, навпаки, перешкоджає встановленню безпечної адаптації, оскільки він є інгібітором для ознайомлення з ідентичністю інших, котрі дуже необхідні для встановлення особистої адаптації дитини [1].

Травматичним для дитини може бути невідповідність ролей у сім'ї, так, наприклад, сама дитина іноді є замісником дорослого (подружнього партнера, матері), що породжує деструктивний вплив на розвиток адаптації. Відтак, дисфункційна сім'я впливає першочергово на такі складові особистості, які формують ідентичність, а саме: уявлення про себе, самоствавлення, самооцінка, образ себе, ціннісна сфера тощо.

Ризик становлення негативної адаптації дитини може бути зумовлений деформацією сфери самосвідомості в наслідок насильства. У жертви закріплюється почуття нікчемності, непривабливості, неповноцінності та даремності будь-яких зусиль протидії з подальшим формуванням спотвореного образу «Я». Під впливом сексуального насильства дитина зазнає психічної травми також на рівні емоційної сфери та сфери самосвідомості – виникає депресія та відчуття безнадійності. Водночас можливий вияв недиференційованості емоційної сфери, відчуття провини та сорому, гнів, лють, вибух емоцій тощо [4].

Американський дослідник розвитку адаптації дітей в ситуації усиновлення Д. Бродзинський відзначає негативний вплив на розвиток адаптації таємниці усиновлення. Вчений зазначає, що ідентичність усиновленої дитини складається з трьох рівнів: внутрішньопсихічного, сімейного та рівня соціальних стосунків за межами сім'ї. На його думку, формування адаптації усиновленої дитини відбувається під час осмислення спільного та відмінного як з усиновителями, так і з рідними батьками. Цей процес може значно ускладнюватися внаслідок відсутності автобіографічної інформації про біологічних батьків та їх мотиви відмови від народженої ними дитини. Так, Г. Гротеван вводить поняття «подвійна ідентичність». Цей феномен, зазвичай, виникає у ситуації негативного ставлення самої дитини до свого усиновлення, що підвищує активність пошуку тих, хто її народив, та емоційного відчуження сім'ї, яка турбується про неї. Дослідники зазначають, що для нерідної дитини важливо об'єднати уявлення про себе як про прийомну, з іншими важливими аспектами власного життя [1].

Отже, до зовнішніх несприятливих впливів на нормативний розвиток дитини та її адаптацію відносять ізоляцію та деприваційну ситуацію, дисконтентуальний характер виховання, відмову батьків від дитини, явище сирітства, різні види насилля, нехтування потребами дітей, експлуатацію тощо. Також існує блок чинників, які формуються на основі зовнішніх впливів, а в подальшому постають як внутрішні детермінанти. До цієї групи відносять прихильність та її порушення, психічні травми, втрати та переживання горя, депривацію, дисоціацію. Серед внутрішніх чинників виокремлюють ті, які послаблюють резерви організму щодо подолання несприятливих умов розвитку (відхилення у фізичному, психічному та соціальному розвитку; вади інтелектуального розвитку, відхилення в емоційному розвитку, що зумовлюють адаптаційні розлади у дітей на всіх рівнях нервово-психічного реагування, а також поведінкові розлади).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевз Г. Приймна сім'я: соціально-психологічні виміри : монографія. Київ : Слово, 2010. 352 с.
2. Гірняк Г., Пивошук Н. Сім'я як середовище і результат конструктивної соціальної взаємодії. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 20 трав. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 211–216.

3. Гошовська Д.Т., Гошовський Я.О. Поведінкові стратегії депривованої дитини в контексті втраченого родиногенезу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2015. № 1(36). С. 14-18.

4. Демірджі Т. Аналіз психологічної діяльності з розвитку адаптації дитини в умовах замінної сім'ї. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 4 (47). С. 41–45.

5. Пилат Н. Соціальна ідентичність особистості в контексті проблеми соціальної адаптації. *Психологічні студії Львівського університету*: збірник наукових праць. Львів, 2014. С. 279–284.

УДК 159.9

Людмила Калініна
*доктор педагогічних наук, професор,
вчений секретар Інституту педагогіки НАПН України*

ЗНАЧЕННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В РОЗБУДОВІ БАГАТОВЕКТОРНОГО ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Для України характерним є синкретичний багатовекторний розвиток суспільства, що розвивається як відкрите, громадянське, ринкове, «активне суспільство – конкурентне демократичне суспільство», цифрове, суспільство знань, і цей перелік можна продовжувати залежно від відомих дослідникам концепцій і теорій розвитку сучасного суспільства й окресленого ними предмета дослідження. Трансформоване сучасне суспільство в Україні, як багатовекторне, має багато назв відповідно до векторів його розвитку. Наразі саме трансформація сприяла формуванню активного суспільства, за висновками міжнародних економістів і політологів Дарона Аджемоглу і Джеймса Робінсона, авторів бестселера, у книзі «Чому нації занепадають [1]. Походження влади, багатства та бідності» відповідно до їх п'ятнадцятирічних досліджень у галузях історії, політології та економіки. Активне суспільство, яке вже сформувалось...між двома революціями, розглядається в ракурсі конкурентного демократичного суспільства зі свободами, « у межах набору політичних і економічних правил, сформульованих і ефективно підтримуваних як державою, так і громадянами» [1, с. 41]. Зрозуміло, що школа, як мінісуспільство, також розвивається багатовекторно й має багато назв, які збігаються з деякими назвами суспільств залежно від іманентно притаманних базисних процесів у них і характерних ознак [2, с. 19]. У державній мережі закладів загальної середньої освіти існує не лише багато їх типів, а ще й широкий спектр за назвами, яких не можна знайти в офіційних статистичних збірниках, але які можна класифікувати за різними ідеями, починаючи від ідеї

створення закладів до світоглядних, концептуальних і теоретичних засад їх функціонування. Крім авторських шкіл, наявні школи з назвами тематики програм, проєктів, різноманітних систем, які впроваджуються в них. Проаналізувавши назви, типи шкіл і вектори розвитку суспільств, ми дійшли висновку, що існує причинно-наслідкова відповідність типу школи певному вектору або векторам розвитку суспільства. Так, активному демократичному суспільству відповідають такі типи шкіл як демократична школа, відкрита школа, вільна школа, громадсько-активна школа та інші.

Школа, як мініусуспільство, завжди віддзеркалює цивілізацію або має віддзеркалювати те суспільство, у якому функціонує та розвивається, його світогляд, культуру, цінності, традиції, вірування й інші атрибути культури, морально-етичні імперативи.

Саме тому, безперечним є той факт, що педагогічний колектив несе відповідальність за організацію навчально-виховного процесу, формування в учнів мотивації досягнень у професійній підготовці. При цьому мають обов'язково враховуватись вікові й індивідуальні особливості учнів, прогнозуватися їх можливий вплив на становлення їхньої особистості, її професійний і культурний розвиток. Багато в чому саме від педагогів залежить, чи буде випускник сумлінно виконувати фахові обов'язки, відповідально ставитися до професійної діяльності, адекватно орієнтуватися в реальних виробничих ситуаціях, прагнути систематично підвищувати рівень професіоналізму. Як свідчать спостереження, ефективності педагогічної діяльності сприяє творче поєднання педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю з боку викладача з власною ініціативою учня, його самостійністю та активністю, співробітництвом, постійним самовдосконаленням для формування особистості з активною життєвою позицією. Такій успішній взаємодії сприяє психолого-педагогічна комунікація, або іншими словами, комунікативна культура.

У комунікативній культурі К. Ясперс виокремлює [3, с. 3]: психологічні особливості особистості: товариськість, емпатія, рефлексія комунікативної діяльності, саморегуляція; особливості мислення, що втілюються у відвертості, гнучкості, нестандартності асоціативного ряду і внутрішнього плану дій; соціальні установки, що зумовлюють інтерес до самого процесу спілкування і співпраці, а не до результату; сформованість комунікативних умінь. В структурі комунікативної культури дослідники вирізняють три компоненти: аксіологічний, який відображає основні цінності комунікативної культури: гуманістичну позицію, інтерес до людей, загальну культуру особистості, морально-етичні норми, зокрема професійні, естетичний компонент; технологічний, що відображає операційний аспект професійного спілкування й охоплює: загальнотеоретичні знання щодо основ міжособистісної комунікації, професійного спілкування, теорій формування особистості та її психологічних особливостей; знання своїх індивідуально-

типологічних особливостей; комунікативно значущі уміння і навички: (розуміння і сприймання, міжособистісної взаємодії, володіння техніками спілкування); творчий, що дає змогу відстежити динаміку розвитку і саморозвитку особистості в комунікативній діяльності й передбачає передусім комунікативні якості особистості: рефлексію комунікативної діяльності, гнучкість (оперативне творче мислення, що допомагає орієнтуватися в непередбачених ситуаціях спілкування), емпатію, товариськість, емоційно-психологічна саморегуляцію, особистісну атракцію. Особистість опосередковує вибір комунікативних цінностей, а цінності впливають на вибір комунікативних знань і вмінь та визначають стилістику спілкування. У свою чергу, комунікативні знання впливають на вибір комунікативних цінностей і розвиток особистості, що дає імпульс до подальшого освоєння психолого-педагогічних цінностей комунікативної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аджемоглу Д., Робінсон Д. А. Чому нації занепадають. Походження влади, багатства та бідності; пер. з англ. О. Демянчук., 3-є вид. Київ: Наш формат, 2018. С. 41.
2. Калініна, Л. М. Управління новою українською школою. Порівняльна характеристика концептуальних змін. *Директор школи*. 2017. № 1-2. С. 19.
3. Ясперс К. Комунікація // Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії / Л. А. Ситниченко. К. : Либідь, 1996. С. 132–148.

УДК 159.9

Karyna Fomenko

*Doctor of Psychological Sciences, Full Professor,
Professor at the Department of Psychology*

Olena Trinchenko, Svitlana Vorona

*Students of the Second (Master's) Level of Higher Education in Specialty 053 Psychology
H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)*

HOME ENVIRONMENT AS A FACTOR OF PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF THE INDIVIDUAL

Аргументується висока актуальність вивчення та оцінки життєвих середовищ проживання людини, зокрема, домашнього середовища. Зазначається, що домашнє середовище являє собою важливий еко-соціальний ресурс підтримання психологічного благополуччя людини. Вводиться поняття дружності домашнього середовища.

Ключові слова: дружність домашнього середовища, дім, домашнє середовище, психологічне благополуччя.

It is difficult to overestimate the role of the home environment in the process of acquiring personal and social identity. Home and dwelling fulfill many important functions in human life. It is a place where one can do something useful or interesting, a protection from the elements and ill-wishers, it is a soil, a foundation, a "rear". From here a person enters other social spaces and strives to return here. Home is a metaphor of personality, the result of the subject's life creation and, at the same time, the source of its change. A person builds a house, and a person is judged by the house. Using the terminology of coping behavior, we can say that the home environment is an essential ecosocial resource for maintaining psychological well-being, overcoming difficult life situations and getting out of stresses (Savage, 2003). It is a special naturally formed socio-physical space in which attachments are established and biographical events take place, a significant component of the empirical personality. All this, it would seem, should make the home space the object of close attention of specialists from different fields of knowledge: anthropologists, social and ecological psychologists, and personologists. However, this is not the case: in Russia, due to the well-known social circumstances that made the housing problem extremely painful for many Russians, identification with the house did not occur, and not every communal house dweller would agree that a small room is a symbol of his personality. In the pursuit of asceticism and functionality, Russian architecture has long forgotten the "bourgeois" concept of coziness (Высоковский, 2002, Чеснокова, 2013). And abroad the study of home space is also not very popular, because if a house does not suit its owner, it can be changed to a more preferable dwelling without a long and sometimes difficult reconstruction of home space. Most studies of home psychology are supported by real estate companies, where it is well understood that finding a suitable home for a person is a difficult problem, and it is difficult to solve it without psychologists (Coolen, 2008; 2011). The studies initiated by the authorities of some countries to reconstruct urban living spaces (Renewal programs) in order to achieve compactness and environmental friendliness of the settlement are also related to this problematic.

There are other arguments in favor of studying home space. Surprisingly, when studying adolescent deviations, such as tendency to vagrancy, running away from home, neither social nor clinical psychologists ask about the quality of the home environment from which the adolescent runs away, and the reasons for his/her lack of attachment to home [32]. Meanwhile, American and Swedish psychologists have shown that adolescents who are homebound and intend to stay with their parents after graduation are more psychologically well off than those who plan to leave (Morgan, 2010; Nordström, 2014). The next complex social problem is the adaptation of orphans who are unable to live in their own apartment, which they receive after leaving the orphanage, resulting in the risk of homelessness.

Interaction with the home space should also be studied to predict the behavior and well-being of people living in substitute territories: in special boarding schools for gifted

children or in cadet colleges, where children study away from their own families, as well as in shelters for the elderly and palliative care hospitals. The so-called therapeutic environment that facilitates adaptation and orientation of different vulnerable groups, in particular, elderly people with signs of senile dementia (there is even an expression "dementia-friendly environment") is studied abroad (Ritchie, Edgerton, 2014). Friendliness of the environment is a key therapeutic factor for migrants and repatriates, whether forced or voluntary. Since in the situation of separation from the habitual place of residence the feeling of longing and attachment to the native place increases, the new environment should be organized taking into account the national, social and other characteristics of migrants. Only then will a person be able to adapt to the new place faster.

An examination of the friendliness of the home space is also necessary in cases of conflictual divorces or in the adoption decision-making process. Finally, many family conflicts related to changes in family composition are also conditioned by the quality of family members' attitudes and the measure of control over the home space. Thus, it is clear that in different research and applied contexts, there is a need to study, assess and measure the quality of a person's home environment.

In foreign environmental psychology there are several terms to designate home space - for example, they speak about the house as a physical object (house), possessing architectural and interior characteristics; it is described as a stable, emotionally significant place, providing continuity of personal and family history (home), and also simply refers to a dwelling - in this case the house is evaluated mainly functionally, for example, as large, comfortable, well located. The presence of these semiotic nuances certifies the fact that the home environment can be perceived in the context of various human needs (vital, social, existential), which are usually closely intertwined and tend to be satisfied in the home environment (Резниченко, 2013).

When describing human living environments in ecological psychology, either objective properties of this environment (functionality, wear and tear) or subjective ones (the degree to which it is attractive, safe and pleasant for the subject) are noted (Нартова-Бочавер, 2006). In other words, there is no universal environment suitable for everyone, which explains the failures of environmental and architectural modeling, which was carried out without reference to the opinion of non-professional consumers who assume to live in this environment. The home environment exists not as a molecular, but as a molar phenomenon: it combines functional and emotional, intertwining, mutually reinforcing and reflecting in the behavior of the inhabitants of the house (Бочавер, 2014). Therefore, in order to obtain the necessary information about its quality, on the one hand, it is necessary to possess objective information about what it is suitable for, on the other hand, one should not forget to ask the subject living or intending to live in it how much he likes it and why. "The phenomenon of coziness manifests itself not so much in filling the dwelling with material traces and signs as in

people's feelings and meanings... The whole process of settling in can be imagined as a gradual transformation of the surroundings into the environment, an increasingly complete assimilation of things, people, as well as memories and images into it... The state in which the living environment exists simultaneously with a positive reflection verified in relation to it can be called a state of coziness," writes architect A. A. Vysokovsky. (cited in ЧЕШОКОВА, 2013).

As the main characteristic of the living (including home) environment of a person, we propose to consider its friendliness in relation to the inhabitant, which we understand as a measure of compliance of the existing and perceived capabilities of the environment to the needs of the subject in it. According to the level of friendliness expression we can distinguish the following four types of living environments: threatening environment prevents the satisfaction of basic human needs and mobilizes protective activity; safe environment allows a person to lead a balanced, adapted way of life, but does not provide resources for development; friendly environment provides opportunities for favorable development and self-actualization; finally, psychotherapeutic environment is capable of having a compensatory, healing and stimulating influence on the development of the whole system. The ideal combines the characteristics of a friendly and a psychotherapeutic environment: it is an environment enriched with sensory information, legible, responsive and docile - often reminiscent of something familiar and personalized (Ritchie, Edgerton, 2014).

The mechanisms of human interaction with the environment - signification and personalization - have been analyzed by us in previously published works (Наптова-Бочавер, 2003). In this interaction we can conditionally distinguish objective and subjective levels. The objective level is set by the affordances of the environment, i.e. the opportunities it provides to the acting subject (Greeno, 1994; Heft, 2001; Kytä, 2004). The greater the number of such opportunities, the richer and more differentiated the environment is. However, some assumptions remain formal and cannot be used due to social rules: in fact, compositions of assumptions form areas of free spontaneous, supported and forbidden activity (Costall, 1995).

The subjective level of interaction is set by a person's sense of place and the measure of attachment to his or her home, which are associated with positive experiences, memories, the role of the home in the family history and personal biography (Резниченко, 2013).

Obviously, the assessment of the friendliness of the environment requires the use of two instruments: one of them should be set by the objective characteristics of the house, the other - by the subject's experiences related to the dwelling. If we assume that the assessment of the environment will have a scale character (and it is the standard tool that is the most economical and reliable), then the units of its units of its increment and measurement can be separate objective functions of the dwelling that satisfy the needs of its inhabitants. At the same time, although the subject may be irrationally attached to the

objectively non-resource home, it seems reasonable to begin the study of the home environment with the assessment of its functionality. The subject of our attention is the house as a dwelling.

УДК 159.9

Bohdan Chernets

*Postgraduate Student at the Department of Psychology and Social Work,
West Ukrainian National University (Ukraine)*

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL CREATIVITY AND COMMUNICATIVE ABILITIES OF STUDENTS OF ECONOMICS

The communicative inclinations are positively correlated with the social creativity of the student-economist personality, therefore, the more a person strives for communication, the higher the level of social creativity he/she has and vice versa. At the same time, organizational tendencies have a significant positive correlation with the level of social creativity, which means that the higher the level of organizational tendencies a person has, the higher his/her level of social creativity.

Thus, more socially creative students of economics have more developed communicative tendencies, i.e. they are more eager to communicate, meet other people, take the initiative in this regard, establish and establish contacts with the latter more easily, enter and get used to new teams or companies, feel more comfortable among few or unknown people, have a fairly wide circle of acquaintances and friends, and are happy to participate in collective events, games, etc. A lower level of development of social creativity of a future economist is associated with a lower level of development of his/her communicative tendencies, which is manifested in low interest in communicating with others, a narrower circle of contacts, difficulties in establishing contacts and communication, more difficult entry and adaptation in new companies, teams, feelings of uncertainty, tension, discomfort among unfamiliar people, lower interest and ability to meet other people.

More socially creative economics students also have more developed organizational tendencies, which is manifested in a more active social position, better orientation in critical situations, in unfamiliar environments, the ability to persuade others to their opinion, decision, to prove the correctness of their words or actions, persistence in realizing their own intentions, bringing the started business to completion, interest in organizing various events, parties, games, initiative in solving problems, difficult cases, etc. Less socially creative students of economics, on the contrary, have a lower level of organizational tendencies, which is manifested in a person's lower ability

to convince others of their rightness, to persuade them to their opinion, to take the actions necessary for this person, to organize these actions, less initiative, less desire to organize events or participate in them, etc.

A correlation analysis of the relationship between communicative and organizational tendencies and the components of communicative creativity has revealed that the level of communicative tendencies has a positive relationship with such components of communicative creativity as ease of communication, emotional stability, manipulativeness, expressiveness and communicative competence; and the level of organizational tendencies has a positive relationship with ease of communication and communicative competence.

Thus, the higher the level of a person's communicative tendencies, the more easily and naturally they behave in communications, establish new contacts, feel comfortable around strangers, etc., are more emotionally stable, balanced and at the same time more expressive and expressive in communication, have more developed communication competencies and a higher tendency to manipulate to achieve their own goals. Conversely, individuals with a lower level of communicative creativity experience tension in communicating with others, find it more difficult to establish contacts with strangers, speak in public, etc., are less emotionally stable, behave less expressively and expressively, have a lower tendency to manipulate and lower communication competence, i.e. they are more likely to make mistakes in interpreting and assessing the behavior and qualities of other people, less able to control themselves and their behavior, and find ways to structure their behavior to achieve a goal.

In turn, the higher the level of organizational dispositions, the easier it is for a person to communicate, the easier it is for him or her to express their opinion even in the presence of a large number of people, to speak in front of an audience, the better they feel in unfamiliar surroundings, the faster they enter an unfamiliar company, and the higher their communication competence, ability to perceive and understand the interlocutor, to apply elements of verbal and non-verbal communication adequately to the situation, and vice versa.

УДК 159.97

Олександр Корчинський

*здобувач вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Соціально-психологічні чинники мають важливу роль у формуванні соціального благополуччя студентської молоді. Одним з ключових його аспектів є

соціальна взаємодія та підтримка від родини, друзів і спільноти адже позитивні міжособистісні стосунки сприяють емоційному комфорту і зменшенню стресу. Водночас для самоповаги студентів важливими є самоідентифікація та самоприйняття [2]. Успішний розвиток самоідентифікації допомагає уникати соціального відчуження та зміцнює почуття належності до спільноти. Освіта та професійний розвиток також впливають на соціальне благополуччя адже доступ до якісної освіти та можливість вибору кар'єрного шляху сприяють задоволенню власними досягненнями. Зі свого боку здоров'я та фізична активність значно впливають на психологічний стан студентів. Здоровий спосіб життя сприяє зниженню ризику депресії та підвищенню енергії. Усі ці чинники взаємодіють та впливають на соціальне благополуччя студентів, і їх важливо розглядати як комплексний підхід до підтримки молодих людей у їхньому соціальному розвитку.

Сучасні умови життя студентів вимагають ретельного аналізу соціально-психологічних аспектів, що впливають на їх соціальне благополуччя. Студентська молодь переживає період активного навчання та самовизначення, і тому важливо розуміти, як соціальні та психологічні чинники впливають на їхнє життя і добробут.

Перший важливий соціальний чинник, який впливає на соціальне благополуччя студентів, - це їхнє оточення. Вони взаємодіють з однолітками, викладачами, та іншими студентами, і ця взаємодія може впливати на їхній стан. Підтримка з боку родини, друзів, та спільноти грає важливу роль у забезпеченні психологічного комфорту та підтримки в навчанні.

Другий аспект, на який варто звернути увагу, - це психологічний стан студентів. Стрес, депресія, тривожність та інші психологічні проблеми можуть впливати на їхнє соціальне благополуччя. Наявність психологічної підтримки та можливостей для консультування є важливими для забезпечення психологічного комфорту студентів [1].

Третім чинником є економічні умови. Багато студентів стикаються з фінансовими труднощами під час навчання, і це може впливати на їхнє соціальне благополуччя. Здатність отримувати якісну освіту та реалізовувати себе в майбутній кар'єрі також важлива для їхнього добробуту [3].

Дослідники розглядають психологічне благополуччя як багатовекторний феномен, пов'язаний з суб'єктивним досвідом особистості та соціальними контекстами її життя. Основні складові частини психологічного благополуччя включають автономію, управління навколишнім середовищем, особистісне зростання, позитивні особистісні стосунки, самоприйняття та наявність життєвих цілей. Важливо враховувати й гендерний аспект психологічного благополуччя студентської молоді. Дослідження показують, що психологічне благополуччя залежить від соціальної підтримки та толерантного ставлення до ситуацій невизначеності. Сприятливе соціальне середовище є важливою умовою успішної адаптації студентської молоді, зокрема професійної [1; 4].

Ця проблема є актуальною і потребує подальших досліджень для кращого розуміння факторів, що впливають на психологічне благополуччя молодого покоління. Наукові дослідження свідчать про те, що соціально-психологічні чинники мають значущий вплив на соціальне благополуччя студентів. Розуміння цих чинників дозволяє розробляти програми та ініціативи, спрямовані на поліпшення умов життя студентської молоді. Забезпечення підтримки, психологічної допомоги, та можливостей для розвитку та самореалізації є важливими завданнями для університетів і суспільства загалом.

Отже, соціально-психологічні чинники відіграють важливу роль у соціальному благополуччі студентської молоді. Розуміння цих чинників допомагає створити умови для їхнього успішного розвитку та самореалізації. Для досягнення цієї мети важливо надавати підтримку та створювати сприятливе оточення для студентів у навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сидоренко А.В. Чинники, що обумовлюють готовність студентської молоді до сімейного життя / А.В. Сидоренко // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2013. 283 с. С. 90-103.
2. Соціально-психологічні чинники становлення громадянської ідентичності особистості. URL: <https://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/view/206877>
3. Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект / Загальна редакція В.В.Москаленко. Наук. видання. Київ: Український центр політичного менеджменту, 2008. 336 с. С. 249-280.
4. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. Практична психологія та соціальна робота. 2013. 28 с. С. 10-13.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 5

«РЕСУРСНЕ ПРАКТИКУВАННЯ У СОЦІОГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА»

SCIENTIFIC PLATFORM 5

«RESOURCE PRACTICING IN THE SOCIO-HUMANITARIAN SPHERE OF THE MODERN SOCIETY»

UDC: 346.0

Jan van Zwieten

*Rector of the Netherlands Business Academy, Professor,
Chairman of the Board of the Dutch Quality Foundation for Mediators SKM,
Director of the School of Negotiations and Mediation
of the Educational and Research Institute of Communications,
Doctor Honoris Causa of the West Ukrainian National University
(Netherlands)*

Oksana Koval

*Director of the Educational and Research Institute of Communications, Associate
Professor of the Department of Psychology and Social Work
of the West Ukrainian National University
(Ukraine)*

MEDIATION: EXPERIENCE OF THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION AND UKRAINIAN REALITIES

Mediation is becoming more and more popular in many Eastern European countries. Eurasia and Asia are currently working on legislation in the field of mediation. In most of these countries, mediators organize themselves in an association. It seems that all the ingredients for a mediation success story are already there. But what can we learn from the experience in other countries, in other regions, in particular in Western Europe, where the same development took place?

In Europe, the Netherlands has the greatest success in introducing mediation. It is well received by society, supported by lawyers and courts. What can we learn from their experience? We made a comparative analysis and developed 10 golden rules for the successful implementation of mediation.

Already at the beginning of the 80s of the last century, mediation began to acquire an official status in some countries (for example, in the USA and South Africa). And in

the 90s, it appeared in almost all countries of Western Europe. Holland founded the «Netherlands Mediation Institute» (Netherlands Mediation Institute) in 1996. It was a private structure. Legislation was not even considered at that time. A pan-European discussion began around 1998 and resulted in a formal directive on mediation in 2009. Holland adopted its first law in this area in 2009. This law was very general and, of course, did not establish any obligation regarding the obligation of the mediation process. Compared to the Italian experience (and now also the Greek one), this law does not help mediators very much. In Italy and Greece, mediation is mandatory before going to court. But at the end of the day, it doesn't seem like this is exactly the kind of solution that can make the system work. Because the basis is the approval and acceptance by the majority of people, institutions, organizations, people with related professions (lawyers, psychologists, auditors) and the government that mediation is a serious alternative to court.

For almost 25 years, the initiative was exclusively in the hands of mediators. Now there are more than 3,000 active registered mediators, about 200,000 official mediations and much more - unofficial ones. There are also about 30,000 people who have taken a course in mediation and use these skills in their daily work. Among them are judges, mayors, HR managers, financial analysts and others.

How does this picture differ from the one we see in those countries that do not have their own tradition of mediation and began to implement it not so long ago (mainly thanks to European guidelines)?

- There is no tradition of mediation, people do not know what it is.
- The entire legal system treats mediation as a threat (lawyers) or does not take it seriously (judges, politicians).
- There are no experienced mediators.
- There are no ambassadors and no success stories.
- There is no infrastructure or money to build it.

Are we saying it's impossible? No, on the contrary. Not to reinvent, but to listen, learn, adapt and create an even better version of all that already exist. Therefore, we want to show ten steps, 10 golden rules that will lead to the successful implementation of this service. These rules are based on the experience of all countries that have gone through this path, so they can be used as a guide for a mature implementation of mediation.

1. Unite, act as one!

There are two big challenges. First, it is necessary to make the idea of mediation known in society. Second, you need to get people to buy it. All mediators have a common interest here. If we can't present ourselves as a whole, people won't get the point. So we need to focus not on our differences, but present ourselves as a single group of professionals.

2. Only 1% of mediation cases come from courts!

All new countries believe that the law should encourage people to mediate. But a very low percentage of court cases can be transferred to mediation, or even suitable for

it. The power of mediation is to resolve many conflicts before they escalate to court. And the largest number of mediations is conducted in cases that will never go to court.

3. Create a clear structure!

A framework is needed to clarify roles and procedures. Therefore, we in Holland have three separate legal entities, each of which has its own special role and task. Within each of these organizations there is enough strength to carry out these tasks.

4. Quality!

Mediators must function and present themselves at the same level as lawyers, psychologists, auditors and other specialists. Mediation is a separate profession. Therefore, the entire quality system must be professional. In the Netherlands, we changed the quality system in 2012. After that there was a huge increase in demand. As a result, we lost 2,000 mediators because they did not meet the requirements. But, at the same time, the number of mediations has increased significantly.

5. Take it seriously!

In almost all countries, the mediation course is quite short. We take our primary education (Bachelor's or Master's level) as a baseline and focus only on skills. People go through training with a limited number of hours (mostly from 12 to 20 days) and then pretend that they have acquired the competencies of a completely new profession. It is necessary to update the education of mediators. And this awareness is now realized through the development of bachelor's and master's programs in mediation.

6. If you can't beat them, join them!

Mediators want to win their place and prove that their service is very good and even better than those that already exist. All this leads to an unwinnable struggle. In the USA and in the Netherlands, things were different, because from the beginning mediation was something unknown, it did not look like a serious threat. The only solution is to stop fighting and become part of the system. Making sure that we have enough ambassadors in the groups of judges and lawyers, to make it clear to them that we will not take their jobs away. We want them to participate in mediations, to sit at a common table.

7. Courts can help build trust!

Although judicial mediations represent a very small percentage of mediations, it is still very important to work with the courts to increase visibility and credibility.

8. Find the entrance to the market!

If court mediation is only 1%, where does the mediation come from? Where is there a lot of conflict? Who does not want conflicts to be resolved in a legal battle? The range of possibilities is surprisingly wide. First, it is worth thinking about all state institutions, such as ministries (tax, defense structures), city halls, public transport, etc. They are designed to serve people, not fight them. Secondly, these are large companies that are afraid of reputational losses (primarily insurance companies, banks, auditors), all large companies with many labor conflicts. For them, the escalation of conflicts turns

into large financial losses, since people are in no hurry to get a job with them. Consulting companies are also interested. Targeting them results in a large number of mediations within these organizations. Since there is a possible conflict of interest, they are interested in hiring external mediators.

9. Teach them all!

People are starting to realize the benefits of mediation because they see it working. They also understand that it is not that simple, it is a profession that is very different from what they previously thought of as conflict resolution. Specialists in related fields are no longer afraid that mediation will not take away their work. So find ambassadors in each group, enter that group with an offer to conduct training for them.

10. Culture is not an excuse!

Don't say it won't work in your country, that it's not part of your culture.

This is what we hear in all countries where mediation is just beginning to be implemented.

Of course, each country, each society has its own rules, its own way of resolving conflicts. Therefore, you need to adapt mediation to this method. Think about how to make mediation work.

Therefore, it is worth talking about possible pitfalls and giving an opportunity to learn from the experience of other countries. Are we saying that what is happening to you is wrong? No, not at all, but the first opportunity only happens once.

After all, the mediation procedure is relatively new for Ukraine. Today the development of the mediator movement continues, the number of persons familiar with the mediation procedure who have undergone training in mediator skills is increasing, there is a certain number of mediator organizations in all corners of Ukraine. Activity in this direction sometimes increased or decreased under the influence of numerous factors, in particular, the political and economic situation in the country, the presence of targeted projects financed by international organizations, activities of mediator organizations, interest in the development of mediation on the part of the state.

If we do not make the right decisions, do not make the right choices, the process of qualitative implementation of mediation in Ukraine may take a very long time until the system actually works!

REFERENCES

1. How to make mediation work? / Prof. Jan van Zwieten RI,RA,RO, Netherlands. NSA. Higher School of Advocacy. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/yak-zrobyty-tak-shhob-mediatsiya-pratsyuvala-prof-jan-van-zwieten-ri-ra-ro-netherlands>

2. Vodopian T. To the question of the history of the development of mediation in Ukraine. Private law and entrepreneurship. Collection of scientific works. Issue 20, 2020 / K.: Research Institute of Private Law and Entrepreneurship named after Academician F. Burchak of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 2020. P. 45-48

Marchenko Halyna
*Prisma Health Greenville Memorial
Hospital, USA*

PECULIARITIES OF COPING STRATEGIES, USED BY CIVILIANS DURING THE WAR

The problem of the war in Ukraine actualizes awareness of the importance of learning coping strategies – the so-called overcoming behavior that enables an individual to cope with the most difficult life situations.

There are many different definitions of coping. Some authors interpret coping as a cognitive and behavioral activity aimed at neutralizing difficult situations, others – as emotional work as well, because without it there is no overcoming difficulties. Treating coping as an adaptation indicates its assimilation to adaptation, but at the same time, coping behavior, compared to adaptation, always contains some kind of novelty: only a relatively new, unfamiliar problem appears insurmountable. The individual is often forced to bring in new approaches and resources to overcome it, and only over time will he adapt to the problem. In addition, the coping strategy often involves a complex reaction of a person to a certain event [1].

Similarly, awareness/unawareness of "coping behavior" and efforts to overcome the problem. Many scientists believe that, although coping involves a complex of conscious and unconscious efforts, awareness is necessary for a person to overcome their problem [1].

One of the popular ones today is the classification of coping strategies by R. Lazarus and S. Folkman, within which problem- and emotionally-focused coping strategies are distinguished. This concept formed the basis of the test methodology designed by the authors to identify the dominant coping strategies of an individual [3]. Our implementation of this methodology on a sample of Ukrainian forced migrants will provide an opportunity to assess the frequency and effectiveness of coping strategies practiced by them in the future. In advance, a qualitative analysis of the application of these coping strategies can be made.

A problem-focused coping strategy is associated with a person's desire to overcome a problematic situation or change at least one of its elements. This group includes the following coping strategies: planned problem solving, information seeking, and confrontation. Let's consider them sequentially [2; 3].

Planned problem solving as a coping strategy consists in the fact that a person builds a scheme for overcoming difficulties. Planning to overcome difficulties is related to their anticipation and thinking through actions aimed at overcoming them. Drawing up a plan of actions to solve problems is closely related to such a coping strategy as searching for information [3].

Many people who are used to this coping strategy find that it "stops working" during war. This is primarily due to the lack of necessary information, the incomprehensibility of the threat, the extremity of the situation, which prevents a rational approach and its analysis.

R. Lazarus and S. Volkman also include confrontation in the group of problem- or task-oriented coping strategies. This strategy involves a person's aggressive efforts to change the problematic situation, revealing anger and dissatisfaction with what caused it [2; 3]. But the emotional reaction as such in this case is only an accompaniment of confrontation, denial and solving the problem as its "destruction", real or symbolic. Such a strategy is necessary and valuable as a kind of emotional response. Thus, an attempt to "destroy" the very fact of war by moving abroad provides an opportunity for a radical solution to the problem (although it opens up completely different, also new, difficulties for the person).

The strategy of distancing involves a person's efforts aimed at separating oneself from difficulties, avoiding thoughts about troubles. Self-control is a coping strategy associated with suppressing negative experiences and regulating one's activities. The strategy of positive reappraisal manifests itself in evaluating the situation as positive, regardless of the objective characteristics of the situation and the losses that a person has suffered [2; 3].

These strategies are often used simultaneously or in combination.

The awareness that part of the territory of the native land is occupied, and part is regularly shelled, therefore, the danger is great, unexpected and unknown, is actually an insoluble problem for the subject of perception. In most cases, one cannot intervene in the situation directly and change it, and accepting the situation, as it is, is unrealistic for them. Therefore, one needs to learn to "live with it": not to run away from awareness of the problem into its denial, but also not to reach the point of complete destruction of one's own daily activities in one's experiences.

Therefore, it is practiced to avoid conversations "about it", avoid unnecessary information (selection of information channels), immersion in work, volunteer activities, etc. A separate type of avoidance practices is "imaginary simulation" of situations of possible liberation of an occupied city, removal of relatives from there, creation of safety of life in the city. This is not always "fruitless" fantasizing and can also produce positive results.

REFERENCES

1. Grabovska S., Yesyp M. Grabovska S., Yesyp M. The problem of coping in modern psychological research // Psychology of the individual and society. - No. 4, 2010. - P. 188-199.
2. Berzonsky, M. D. Identity style and coping strategies // Journal of personality, 60(4), 1992. - P. 771-788.
3. Lazarus, R. Coping strategies // Illness behavior: A multidisciplinary model, 1986. - P. 303-308.

Olena Honcharuk

*Lawyer, Humber College in Toronto,
Ontario (Canada)*

CANADA'S EXPERIENCE IN THE APPLICATION OF MEDIATION

Canada has extensive experience in the use of mediation. With its help, conflicts in various spheres of social life are resolved. It provides a collaborative environment to help the parties reach a resolution to their conflict. This is precisely because of the reasons for the popularity of mediation in Canadian society.

Because Canada is a federation, provincial legislation is ambiguous in regulating matters related to mediation. Toronto, Ottawa and Windsor have a mandatory mediation program. This means that individual conflicts cannot be considered in court until their (conflicts) conflict is attempted through mediation. Thus, in accordance with Rule 24.1 of the Rules of Civil Procedure (24.1 of the Rules of Civil Procedure), the courts of these cities cannot consider civil cases, if mediation has not been conducted in relation to them (these cases) [1].

It is foreseen that the parties to the conflict cannot agree on the choice of a specific mediator or cannot jointly apply a specific day and place of mediation, if one of the parties can apply to the court. And the court will choose a "registry mediator" (that is, a mediator with a list of mediators) for the parties to the conflict. If the case is being heard at the Human Rights Tribunal of Ontario, mediation is not required. Mediation in this case can be conducted only with the consent of the party to the conflict. The parties have the right to appoint a mediator on their own. The protest for the mediator service conflict page will be free of charge [2].

Mandatory mediation is mainly used in such civil cases as: property; on confirmation of the existence of a will; about the manifestation of persons; on the accounting of charitable organizations; about trust property; about changing herbs, etc [1].

Family disputes in Canada are often resolved with the participation of a mediator. Mediation for the parties to achieve a fair result in family conflicts: about the collection of alimony for a child or one of the spouses; on the division of the property of the spouses, on determining the place of residence of the child; about participation in raising a child; etc. In Ontario, the provision of family mediation is created in two forms: public (funded by the government) and private. State family mediation is provided simultaneously in court, on the day of the family case hearing, or outside of it. State family mediation is provided by family law information centers located in courts. Private family mediation is carried out by certified family mediators.

In many Canadian provinces (primarily in Langley, Calgary, Winnipeg, Ottawa) mediation is often required, which is conducted between the victim and the offender. It

differs to a certain extent from other types of mediation, after its parties are not «rivals». In this type of mediation, the parties have an «offender-victim» relationship: one party is the one who has committed a criminal offense and has confessed to it («offender»); the second party is the victim of a criminal offense («victim»). Mediation performed between the victim and the offender is aimed at: «guided dialogue»; psychological «healing» of the crime victim; «remorse» of a person who has committed a criminal offense; voluntary compensation for damage caused by a crime, etc.

For example, in the province of Calgary, mediation programs are used to help «victims» better understand how they feel after a crime and provide them with a unique opportunity to be more involved in the criminal justice system. The two sides of mediation (the «offender» and the «victim») provide an opportunity to take greater responsibility for their actions by discussing the wrongdoing and deciding on restitution agreements. In Vidtawa province, mediation between the «offender» and the «victim» is carried out in some cases after the accusation has been filed by the police, but usually before the case goes to court.

REFERENCES

1. Rules of Civil Procedure URL: <https://www.ontario.ca/laws/regulation/900194>
2. Mediation In Ontario: How Does Mediation Work? URL: <https://achkarlaw.com/mediation-what-is-it-and-how-does-it-work/>

УДК 159.98

Ярослава Бугерко

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)

Валентина Цілик, Анастасія Ведмедик

здобувачки вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕСУРСНОГО ПРАКТИКУВАННЯ

Сучасне суспільство стикається з багатьма соціальними викликами та проблемами, які вимагають нових підходів до їх розв'язання. Особливо актуально це для України, котра вже другий рік знаходиться в стані гострої фази військових дій з РФ. Один з таких підходів – це ресурсне практикування, яке активно застосовується в соціогуманітарній сфері. Відтак актуальним є застосування різноманітних практик *ресурсності*, зокрема *SEE, Learning Social Emotional and Ethical* (Соціально-емоційне та етичне навчання), котрі активно застосовуються в соціогуманітарній сфері.

Загалом, ресурсне практикування – це своєрідна методологія, котра акцентує увагу на розвитку та використанні внутрішніх ресурсів індивідів та груп задля досягнення позитивних результатів. Основні принципи такого підходу передбачають:

1) *Активну роль індивіда*. Кожна людина володіє достатнім потенціалом та можливостями для розвитку і досягнення своїх цілей. Ресурсне практикування сприяє активному виявленню цього потенціалу та розкриттю сильних сторін особистості. Важливо, що людина розглядається як активний суб'єкт, який сам може впливати на своє життя та ситуацію навколо себе. Відтак, даний підхід забезпечує ключові аспекти саморозвитку – розширення горизонтів самосвідомість та підвищення впевненості особистості в собі.

2) *Співпрацю та партнерство*. основним структурним елементом ресурсного практикування є співпраця між фахівцями і клієнтами, так між різними групами. При цьому слід підкреслити, що співпраця відбувається на рівних умовах, і всі учасники вносять свій вклад у пошук рішень та досягнення спільних цілей. Відтак зазначений принцип сприяє побудові довіри між сторонами і сприяє ефективному рішенню проблем.

3) *Розвиток особистості*. Ресурсне практикування спрямоване на розвиток особистісних якостей, які можуть розширити можливості самосвідомості, зокрема здатність до розуміння власних переконань та цінностей), креативності (генерувати нові ідеї та рішення), самореалізації (розвитку власного потенціалу та досягнення особистих цілей). Відповідно, ресурсне практикування надає людям інструменти для розвитку цих якостей та підвищення якості свого життя [1, с. 72].

4) *Використання наявних ресурсів*. Зазначене передбачає усвідомлення і використання тих видів ресурсів, котрі є доступними тій чи іншій особі, зокрема - знання, навички, соціальні зв'язки, емоційний інтелект тощо. Завдяки ресурсному практикуванню людина одержує інструменти для виявлення та розкриття цих ресурсів і використання їх для досягнення поставлених завдань.

Наступний важливий момент стосується *застосування ресурсного практикування* в різних напрямках соціогуманітарної сфери: освіті, психологічній практиці, соціальній роботі, культурному менеджменті тощо [2].

В освіті ресурсне практикування спрямоване на активне виявлення та розвиток потенціалу учнів чи студентів під час їх навчання. Так, вчителі та педагоги заохочують наступників до самостійного мислення, відкривають перед ними можливості вибору і розвитку власних інтересів. Це підвищує мотивацію до навчання і допомагає формувати креативність, критичне мислення та самореалізацію особистості. Ресурсне практикування може бути впроваджене через індивідуальні настанови, проекти з самовизначення та практичні завдання, спрямовані на розвиток особистісних ресурсів молоді.

В психологічній практиці значним потенціалом ресурсності володіє *психологічна допомога* [3]. Психологи сприяють клієнтам у виявленні їхніх внутрішніх ресурсів задля подолання емоційних труднощів, стресу, чи конфліктів. Вони допомагають особам розвивати психологічну стійкість, відновлювати самоповагу та знаходити конструктивні шляхи вирішення проблем. Ресурсне психологічне консультування може використовувати різні методи, включаючи позитивне мислення, терапію позитивних характеристик, та інші, котрі сприяють підвищенню самоповаги та психологічного комфорту клієнта.

Ресурсне практикування у *соціальній роботі* спрямоване на підтримку людей, які стикаються з життєвими труднощами, залучаючи їх до розвитку власних ресурсів та знаходження рішень на основі своїх сильних сторін. Соціальні працівники сприяють розвитку навичок самопомоги та впровадженню практичних кроків задля покращення життя клієнтів, зокрема, це може бути робота над труднощами у пошуку роботи, житла, вирішенні сімейних конфліктів тощо.

У сфері *культурного менеджменту* ресурсне практикування сприяє розвитку та реалізації творчих і культурних ініціатив. Якщо проекти чи події в сфері мистецтва, культури і творчості розробляються з урахуванням індивідуальних потенціалів учасників, це сприяє створенню дійсно оригінальних та креативних проектів. Особливо значимим це є для підтримки артистів та творців у розвитку їх потенціалу та поширенні творчих ідей.

Підсумовуючи, відмітимо *позитивний вплив* ресурсного практикування на сучасне суспільство, адже його використання сприяє активному розвитку особистості, підвищує якість життя та рівень самореалізації людей, сприяє розвитку позитивної співпраці та взаємодії в суспільстві. Таким чином, ресурсне практикування є важливим підходом у соціогуманітарній сфері сучасного суспільства. Цей підхід сприяє розвитку і використанню ресурсів індивідів і груп задля досягнення позитивних результатів у різних галузях

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугерко Я. Потенціал як психодуховна даність особистості. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1-2. С. 68-82.
2. Особливості соціально-гуманітарного розвитку суспільства: колективна монографія. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2021. 202 с.
3. Практика ресурсності. URL: <https://nus.org.ua/articles/praktyka-resursnosti-vprava-dlya-shvydkogo-samozaspokoyennya>.

Герберт Фаградян

*студент другого курсу освітньої програми “Психологія перемовин та медіація”
Навчально-наукового інституту комунікацій, Західноукраїнський національний
університет (Україна)*

Оксана Яремко

*адвокат, доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри психології та
соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕГОВОРІВ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ведення переговорів вимагає складних навичок. Часто оточуючі вважають, що успіх переговорного процесу залежить від вміння переговорників використовувати “брудні трюки”. Досить популярними серед них є такі як: “ефект закріплення” (надання надто великої ваги першій пропозиції (“кинути якір”), яку створює партнер переговорів. Якщо перша пропозиція “надто екстремальна”, то потрібно “адресату пропозиції” спершу скасувати цю пропозицію, перш ніж прийти із зустрічною); “обрамлення” (використання правильних слів та образів сприяє появі бажаних емоцій та асоціацій, задля того, щоб переконати іншу сторону (опір часто є ірраціональним, несвідомим та емоційним)); “ефект Ніббла” (після тривалих переговорів, безпосередньо перед досягненням угоди, особа просить іншу «ще трохи», щоб відкусити її маржу. Ідея полягає у тому, що контрагент погодиться з цим, задля уникнення зриву угоди); “Багі” (переговорник робить вигляд, що певний момент для нього є життєво важливим, хоча насправді - це не так. Він очікує, що, коли відмовиться від цього, то сторона переговорів також поступиться чимось для неї важливим) [1].

Вважаємо, що мистецтво досвідчених переговорників полягає не у “зловживанні” “брудними трюками”, а у створенні клімату співпраці, балансу інтересів, цілей кожної сторони переговорів. Адже учасники переговорів мають більше шансів досягнути сприятливих результатів, коли зможуть налаштувати свої аргументи та пропозиції відповідно до потреб, бажань та інтересів протилежної сторони.

Для успішних переговорів важливо, щоб переговорник не забував про когнітивні упередження (ефект надбання, ефект прив’язки та упередження підтвердження тощо). Це допомагає передбачити можливі труднощі, сформулювати переконливі аргументи. Використання таких психологічних понять, як симпатія, взаємність і схожість сприяє побудові міцних міжособистісних зв’язків у сторін переговорів, їх взаєморозумінню, довірі.

Досягнути цього можливо, насамперед, за допомогою активного слухання, емпатії та невербального спілкування.

У переговорах важливо контролювати не лише свої почуття, але й почуття інших. І цьому допомагають: саморегуляція, емпатія та емоційний інтелект. Важливо вміти уникати розбіжностей, “гострих кутів”, які можуть зірвати переговорний процес, а також керувати емоціями та взаємовигідно вирішувати конфлікти.

На психологічні процеси переговорів впливають стратегії і тактики їх ведення. Розуміння термінів BATNA (найкраща альтернатива досягнутій угоді) і ZOPA (зона можливої угоди), а також динаміки переговорної сили, допомагає учасникам переговорів будувати успішні плани дій і досягати бажаних результатів. Безумовно це сприяє налагоджуванню їхнім взаємовигідним зв'язкам і взаємовигідним сценаріям переговорів [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Marcel de Coos. Psychological aspects of negotiating URL: <https://www.linkedin.com/pulse/psychological-aspects-negotiating-marcel-de-roos>

2. Mariańska Kaya. The Power of Psychology in Negotiations: Unlocking Success through Understanding Human Behavior URL: <https://www.linkedin.com/pulse/power-psychology-negotiations-unlocking-success-human-kaya-maria%C5%84ska-2e>

УДК: 364 – 785.4:7

Алла Сеник

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри психології і соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ ЗАСОБАМИ АРТ-МЕТОДІВ

Вивчаючи проблему професійної підготовки соціальних працівників, ми звернули увагу на один з важливих її аспектів, а саме – професійний стрес. Зміст поняття професійний стрес у загальному розумінні означає напружений стан працівника, що виникає у результаті певних емоційно-негативних та екстремальних факторів, що пов'язані з виконанням професійної діяльності. Відмітимо складній професійного стресу, адже відокремлюють чимало його класифікацій, наприклад: інформаційний, емоційний та комунікативний стрес [1].

З приводу інформаційного стресу зазначимо, що природа його виникнення пов'язана з часовим перенавантаженням у сприйманні інформативних повідомлень та необхідності її опрацюванні з подальшою трансляцією. Виникає ризик втратити основний зміст, що матиме наслідки у виконанні подальших професійних завдань.

Діяльність соціального працівника передбачає взаємодію з різними групами населення, тому загроза виникнення другого типу професійного стресу – емоційного, виникає несподівано, іноді, навіть, у ситуаціях, пов'язаних з ризиком для життя. Переживання приниження, відчуття провини, гніву або образи, або через певні конфліктні ситуації між колегами чи з керівництвом також спроможні викликати емоційний стрес.

Третій тип професійного стресу – комунікативний, що пов'язаний із реальними проблемами ділового спілкування. В контексті теми нашого дослідження зазначимо, що даний вид стресу виникає у стані підвищеної дратівливості, коли соціальний працівник не здатен протидіяти проявам комунікативної агресії. Вважаємо, що цей момент обов'язково варто враховувати під час професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, навчити способам та прийомам захисту від маніпулювання, розбіжності за темпом спілкування.

У зв'язку з тим, що стрес – це певний брак гармонії, наприклад, між працівником та його робочим довкіллям, відзначають два шляхи подальшого розвитку подій: такий стан може водночас виконувати стимулюючу роль та спонукати соціального працівника до творчих дій або ж може призвести до негативних наслідків, що лишатимуть відбиток як на моральному, так і фізичному стані фахівця.

У матеріалах Л. Джоуела [3] вказується, що виникненню професійного стресу передують ряд особистих та поведінкових характеристик (наполегливе прагнення досягнення мети; прагнення до визнання серед колег; висока швидкість розумових та фізичних реакцій). Впливовими на стрес є й індивідуальні особливості людини: її оптимізм, почуття гумору, доброзичливість – усе це спроможне посилити глибину переживань та подовжити стресові реакції. Як результат, виникає зниження стабільності та продуктивності діяльності; фахівці можуть втратити мотивацію. Серед психологічних наслідків існує загроза порушення вольового контролю, можливе збільшення рівня конфліктності, ускладнення переживання депресії та перевтоми, що визначають як стрес-синдромами. У наукових джерелах визначають три форми особистісних змін, що можуть виникнути як наслідок дій стресорів: невпевненість, знижену соціальну активність, замкнутість, почуття неадекватності; поява афективних реакцій; схильність до заперечення психологічних конфліктів; явища невротичної декомпенсації.

У профілактичній роботі з тривалими або інтенсивними впливами стресорів доречним є застосування арт-методів [2]. На сьогоднішній день визначення змісту арт-методів передбачає розкриття таких понять, як експресія, комунікація та символізація, тобто все те, що може бути єднальною ланкою між людиною та її проблемами. Процес застосування арт-методів ґрунтується на тому, що створювані продукти художньої творчості здатні допомогти соціальному працівнику зрозуміти себе, розкрити власний внутрішній світ та через творчий процес знайти варіант для розв'язання проблем. Так, будь-яка людина через продукт творчої діяльності (малюнок, казка, гра, вироби з пластичних матеріалів, пісочна терапія тощо), у своєрідній символічній формі здатна дати вихід своїм сильним емоціям та напруженим переживанням. Наприклад, майбутні соціальні працівники можуть спробувати виконати арт завдання під час практичних занять з дисципліни соціальна психологія. Можна запропонувати студентам відобразити свої переживання з реального життя у вигадані казкові історії або створити пластилінові фігурки. По завершенні виконання цього завдання можна опрацювати ряд питань: про що ця казка, який за характером головний герой, які поради можна надати йому для розв'язання його проблеми. Якщо це вироби з пластичного матеріалу, студентам можна запропонувати змінити хід подій або позначити зміни в емоційному стані, додавши щось до свого експонату. Саме завдяки творчій діяльності виникає почуття емоційної насиченості, відбувається глибше розуміння себе та свого внутрішнього світу.

Цікавим є те, що застосування арт-методів позбавлене будь-якими протипоказаннями, це завжди екологічна та водночас ресурсна справа. Методичне значення використання арт-методів у подоланні професійного стресу ґрунтується на переконанні майбутнього соціального працівника у тому, що внутрішнє «Я» людини трансформується у візуальні матеріалізовані символічні образи або специфічні конструкти художньої творчості. Вихід таким емоціям варто надавати щоразу, коли виникає внутрішня потреба, адже образи художньої творчості відображають зміст підсвідомих процесів, включаючи внутрішні конфлікти, страхи, нав'язливі думки, спогади дитинства, сновидіння та тощо.

Структуру практичних занять, де планується використовувати арт-методи, пропонуємо ділити на дві основні частини: невербальну, творчу, неструктуровану, де головним засобом самовираження є художньо-творча діяльність (наприклад, малюнок) та вербальна, апперцептивна, де передбачено обговорення думок та емоцій. Таке практичне заняття матиме в своїй структурі різні механізми невербального самовираження та візуальної комунікації.

Зазначимо на деяких моментах щодо використання арт-методів як засобу подолання професійного стресу.

Ізо-терапія – малювання – використання цього арт-методу у це творчий акт, що дозволяє відчувати та зрозуміти себе, виявити почуття, звільнитися від

конфліктів, розвинути емпатію, вільно висловлювати свої мрії та очікування. Цей вид мистецтва вдосконалює зорове сприйняття, розвиває мислення, вміння спостерігати, аналізувати, запам'ятовувати, виховує такі волеволі якості, як вимогливість до праці, акуратність, чіткість у виконанні роботи, відповідальність. Через наявність широкої палітри малюнкових технік (хаотичний малюнок: каракулі, плями; сюжетний – техніка «моя сім'я» або довільний – «мій настрій в даний час»), майбутні соціальні працівники засвоюватимуть арсенал варіантів роботи як з власними емоціями, так і з емоціями їх майбутніх клієнтів. Наприклад, працюючи з емоціями, добре мати кольорові олівці. Студентам пропонується скласти список основних емоцій, які може мати людина. Зазвичай, це 12 емоцій: 6 позитивних та 6 негативних (наприклад, радість, закоханість, комфорт, страх, тривога, біль тощо). Після цього потрібно намалювати схему власного тіла, позначивши відповідним кольором ті емоції, що на даний момент наповнюють студента. Теми для малювання можуть бути як з приводу індивідуальних, так і з групових проблем.

Щодо роботи з піском як арт-методу, його визначають як певний спосіб спілкування з світом, із самим собою. Завдяки торканню піску відбувається зняття внутрішньої напруги, а також на несвідомому символічному рівні активізується відчуття власних сил. Вправи з піском дозволяють студентам торкнутися свого глибинного «Я», відновити психічну цілісність та створити власний унікальний образ того шляху, який на цей час є вкрай потрібним. Значущим вважається і застосування фігурок під час роботи з піском, це дозволить проводити як діагностичну, так і корекційну роботу. Через символізм мініатюрних фігурок можна опрацювати різні ситуації з життя.

Робота з пластичними матеріалами, такими, як тісто для ліплення, супер легкий пластилін, звичайний пластилін або глина, є ефективною у роботі з такими станами, як гнів, агресія, конфліктність, прагнення домінування тощо. М'язи рук через навантаження спроможні зняти внутрішню напругу, забезпечуючи вивільнення негативної енергії. Окрім цього відбувається розвиток дрібної моторики рук, художнього смаку та креативності.

Нами наведено приклади лише деяких арт-методів. Варто вказати, що існуюча значна їх кількість, а також використання їх у комбінований спосіб дозволять працювати й зі складними проблемами. Це пов'язано з тим, що метод арт-терапії позитивно впливає на когнітивну (усвідомлення себе, своїх вчинків, реалізація творчих можливостей) та емоційну (дозволяє розслабитися, зосередитися, висловити негативні та позитивні емоції, знизити рівень тривожності, подолати страхи, нормалізує відносини з оточуючими) сферу особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Емоційний інтелект як чинник психоемоційних станів студентів в умовах іспиту. Харків: «Діса плюс», 2017. 189 с.

2. Кишенькова книжка емоційного інтелекту: Невеличкі вправи для інтуїтивного життя / Хессон Джил, пер. з англ. Є. Бондаренко. Харків : Вид-во «Ранок» : Фабула, 2020. 176 с.

3. Книга настроїв: Як я приборкала негативні емоції та повернула собі радість життя / Лорен Мартін; пер. з англ. Альона Крупка. Київ, 2021. 256 с.

UDK: 159.92

Inara Mahkamova

*PhD Candidate, Department of Clinical Neuropsychology,
Ludwig Maximilian University of Munich (Germany)*

EXPLORING THE BENEFITS OF VIRTUAL-REALITY BASED EYE MOVEMENT TRAINING IN THE REHABILITATION OF HOMONYMOUS VISUAL FIELD DISORDERS

One of the common consequences of stroke, brain tumors and other forms of acquired brain injuries are visual field disorders (VFD). Homonymous visual field disorders such as hemianopia and quadrantanopia cause blindness on the same side of the visual fields of both eyes, affecting either a half or a quarter of the visual field, respectively. Patients describe having major challenges in walking, avoiding obstacles and reading. Numerous activities of daily living are therefore hindered. To date, few therapeutic options have been established for these patients. Generally, two main approaches can be distinguished: restitution and compensation. Restitution training aims at restoring vision at the border between the blind and sighted field through repeated light stimulation in that region. However, months of training are required to obtain only minor results. Compensatory training, on the other hand, aims at utilizing efficient eye movements to bring unseen images into the intact sight and hereby compensate for the disorder. Patients' performance in visual search tasks considerably improves after only a few weeks of compensatory training.

In the present project, the potential of a compensatory eye movement training in Virtual Reality (VR) is explored. VR technology has two important advantages over conventional PC trainings. It is portable and easy to use, allowing location-independent training; and it is possible to train a larger portion of the visual field, enabling training of both eye- and head movements. To assess the effects of VR-based compensatory training on visual search and reading performance in patients with homonymous VFD, patients are assigned to either the experimental or the placebo condition. The training offered in the experimental condition is an adaptive visual search paradigm consisting of multiple levels of difficulty. Patients are instructed to find a target item among distractor items.

Target items are presented in the blind field with an increasing frequency as levels progress. Furthermore, the number of items increases with each level, while the time available for visual search decreases. The training offered in the placebo condition is a parallel version of the experimental training with stimuli presented in the sighted field only. Separate training phases, each lasting 20 days, focus on either eye or head movements. After extensive instructions on the usage of the VR set, patients train at home. Various visual search and reading tasks using both eye- and motion tracking technologies serve as pre- and post-training assessments.

At least 30 patients are scheduled to participate in the study, 15 patients in each condition. Their performance is compared to an age-matched healthy control group. Preliminary results with the first 5 patients indicate good feasibility of the study, high motivation for participation as well as training-specific improvements in some patients.

УДК 159.99

Оксана Коваль

директор Навчально-наукового інституту комунікацій, доцент кафедри психології та соціальної роботи (Україна)

Людмила Шевченко

студентка освітньої програми «Психологія перемовин та медіація» Навчально-наукового інституту комунікацій Західноукраїнського національного університету (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ У РОБОТІ МЕДІАТОРА

Більшість споживачів послуг медіації – це адвокати, або штатні головні юрисконсульти, або адвокати приватних фірм, які представляють клієнтів у судових процесах. Адвокати, як відомо, не схильні до ризику, а відомі бренди в медіації, як і в інших товарах та послугах, забезпечують високий рівень комфорту для тих, хто не схильний до ризику. Тому не дивно, що адвокати рекомендують своїм клієнтам обрати медіаторів у сфері юриспруденції.

Безумовно медіатори у сфері права, можуть забезпечити відмінну якість судових процесів, проте існує багато типів спорів, в яких клієнту може бути краще надана допомога медіатора-психолога. Адвокати з розлучень, які мають справу з одним з найбільш стресових періодів у житті кожної людини, частіше, ніж юристи в комерційних справах, бачать цінність медіаторів-психологів [4].

Цінність медіатора-психолога, однак, не обмежується контекстом розлучення. Психолог-медіатор може бути нейтральною стороною в інших типах сімейних справ, таких як відчуження між членами сім'ї, суперечки щодо рішень про догляд за літніми людьми, планування майна або успадкування, або

дисфункції в сімейному бізнесі. Рідше медіатори-психологи залучаються до вирішення таких делікатних судових справ, як дискримінація на робочому місці, сексуальне насильство або домагання, медичні та психіатричні зловживання, а також різноманітні справи, пов'язані з особистими травмами, незалежно від того, чи є вони фізичними або психологічними. Психолог-медіатор приносить додаткову цінність у цих делікатних питаннях [2; 3].

Розглянемо емоційні потреби позивача за столом медіації. На найпростішому рівні – це потреба бути почутим. Для ефективного задоволення цієї потреби може знадобитися більше, ніж навички активного слухання, якими володіє кожен компетентний медіатор. Існує потреба в точному співпереживанні, підтвердженні та шанобливому, належному темпі процесу змиритися з втратою. Початок примирення з втратою є важливою передумовою для врегулювання судового процесу або, власне, для досягнення компромісу в будь-якому спорі. Психологи є експертами в допомозі людям знайти сенс і гідність у своєму досвіді, щоб вони могли примиритися з втратою [1, с. 6].

Під час проведення медіації важливо вміти не лише слухати, а й чути, розуміти і відображати клієнту зміст його суб'єктивної внутрішньої реальності; а самого клієнта – безоцінно приймати, толерувати і приділяти йому час, дозволяти йому виявляти власну природність, бути і ставати собою. Консультант, активно слухаючи і відображаючи клієнта, стає «психологічним дзеркалом» для нього, яке, як і звичайне, допомагає «привести себе до ладу».

Крім того, психолог-медіатор стає дзеркалом, що підтримує клієнта (фасилітація, контакт) і фокусує увагу на важливому, просуває вперед (модерація, контракт) [1, с. 6].

Можливо, найбільша цінність, яку може надати психолог-медіатор, – це здатність мислити поза формалізмом юридичного процесу. Фахівець допоможе розкрити особистісні смисли, пов'язані з конфліктом. Особистісні смисли завжди присутні, навіть у найбільш рутинних медіаціях.

На відміну від адвокатів, психологів навчають брати інтерв'ю у людей і спонукати їх відкрито розповісти про своє життя. Також вміння «формулювати», тобто висувати гіпотези, візуалізувати життя людини, її сім'ю та внутрішній психологічний ландшафт, включаючи те, як пережиті події впливають на неї емоційно, і яке особисте, можливо, навіть ідіосинкратичне значення надається цим подіям.

У процесі психологічної консультативної роботи необхідне дотримання певних етичних принципів, що забезпечують безпеку консультування, його ефективність і найбільш сприятливі наслідки. Дотримання таких принципів у медіаційній процедурі буде надзвичайно доречним.

Принцип «Не нашкодь» – це гуманне ставлення до людини, він є першим і основним, оскільки якими б не були значними наші знання в галузі психології, ніколи не слід забувати про тонкощі, загадковість і вразливість душі кожної людини.

Принцип «Обережність і терпіння», безумовно, пов'язаний із попереднім і є певним гарантом його виконання. Крім того, неможливо точно визначити напрям і швидкість, з якою буде відбуватися процес зміни клієнта.

Принцип «Чесність і відповідальність» необхідний для створення відкритої і надійної ситуації, сприяє підвищенню усвідомленості та відповідальності клієнта.

Принцип «Професіоналізм і конфіденційність» забезпечує захищеність клієнта і стимулює його впевненість у собі, у своїх можливостях і силах.

Залучаючи ці здібності до процесу медіації, ми розширюємо можливості для більшого взаєморозуміння, задоволення процесом і творчих варіантів вирішення спору [1, с. 12].

Отож, так само, як юридична кмітливості і досвід адвоката-медіатора є перевагою в медіації, клінічні навички та досвід, що використовуються психологами в оцінці, діагностиці та лікуванні, є безцінними в контексті медіації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карікаш В. Основи психологічного консультування в позитум-підході / В. Карікаш, Н. Босовська, Ю. Кравченко, С. Кириченко. Черкаси, 2009 р. – 52 с.

2. Кузнецов О., Платковська О., Савченко І. Психологічні ресурси особистісного саморозвитку особистості. – Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди «Психологія», 2020, 318 с. – К.: Ліра-К, 2020. 274с.

3. Мішина Ж. В. Медіація як альтернативна форма вирішення спорів. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63913/48-Mishyna.pdf?sequence=1>. – 2019.

4. Психодіагностичні моделі в практиці клінічного психолога: Навчальний посібник / В.Є. Луньов, К.В. Аймедов, Д.М. Корошніченко / заг.ред В.Є. Луньова – Одеса: ОНМедУ, Донецьк: «Східний видавничий дім», 2015. 300 с.

УДК 159.923.2

Ярослав Дикий

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ВЧИНКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ВОЛОНТЕРСТВА

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що вчинку волонтерства властива протяжність у часі та просторі, а отже він потребує стійкої мотивації як сукупності інтенцій та прагнень до зміни кризових ситуацій. Враховуючи досвід сучасного українського волонтерства, що сьогодні перебуває на найвищому рівні з моменту набуття нашою державою незалежності у 1991 році, звертаємо увагу на

зміну його форми, обсягів та спрямування від екологічного й телефонів довіри наприкінці 1990-х років до віртуального, військового, освітнього, медичного, правового, спортивного та психологічного волонтерства в усіх його проявах (соціалізація, ресоціалізація, психологічна реабілітація, психокорекція та ін.). Загалом вивчення мотивації до волонтерської діяльності в сучасному українському суспільстві крізь призму вчинкового підходу, запропонованого В. А. Роменцем і і циклічно-вчинкового підходу, аргументованого А. В. Фурманом, має на меті виокремлення засадничих чинників, що зумовлюють свідоме прагнення людини до надання допомоги ближнім.

Тему мотивації до волонтерської діяльності досліджували низка українських та іноземних вчених, зокрема Г. Карло, М. А. Окун, Дж. Найт, Н. А. Вайнілович, Т. Л. Лях, І. В. Юрченко, Л. І. Матвієнко та ін. Досліджуючи мотиваційні аспекти до безоплатної суспільно корисної діяльності, вони зосереджуються на альтруїстичних та егоїстичних видах спонук.

Сучасне українське волонтерство, на думку І. В. Юрченко, дедалі більше тяжіє до пошуку власної вигоди в ході реалізації, на перший погляд, просоціальної діяльності. Він зазначає, що одним із провідних мотивів залучення до цього суспільного руху є отримання досвіду роботи, розширення кола спілкування, здобуття нових знань та навичок, які сукупно сприятимуть збільшенню шансів на професійну самореалізацію особистості в майбутньому [5, с. 367].

Т. Л. Лях наголошує на тому, що альтруїстичний мотив діяльності волонтера повинен бути основним, проте вона вказує на допустимість задоволення деяких особистих прагнень людини, які допомагають їй знайти додаткові джерела мотивації, що не суперечать моральним принципам та канонам волонтерства, зокрема відчуття власної потреби суспільству, нові знайомства, можливість спокутувати провину [2, с. 87].

Н. А. Вайнілович стверджує, що альтруїстичні та егоїстичні спонуки рівнозначно впливають на мотивацію людини здійснювати добровільну, неприбуткову соціально орієнтовану діяльність [1, с. 54].

Провівши емпіричне дослідження впливу таких особистісних рис, як екстраверсія та доброзичливість на залучення студентської молоді до волонтерства, американські вчені Г. Карло, М. А. Окун, Дж. Найт дійшли висновку, що основними мотивами просоціальної діяльності для цієї категорії слугують такі шість спонук: а) здобуття нових умінь та навичок; б) задоволення від служіння іншим і турботи про ближніх; в) соціальна взаємодія; г) втеча від негативних почуттів; г) кар'єрне становлення; д) особистісний розвиток [6]. Звідси висновуємо, що для молоді актуальною є полімотивація, яка поєднує альтруїстичні – допомога іншим від суспільно корисної діяльності та егоїстичні мотиви – отримання особистої вигоди.

Здійснивши аналіз процедурної моделі волонтерства А. М. Омото та М. Снайдера, які досліджували відмінності між початковою та поточною мотивацією, нами встановлено, що основним мотивом залучення до волонтерського руху є альтруїстичні побудження, проте в довгостроковій перспективі роль егоїстичних спонук набуває дедалі більшої вагомості, адже саме вони допомагають підтримувати сталий інтерес до неприбуткової просоціальної діяльності [7].

Сучасне українське волонтерство головно фіндується на нормах та цінностях громадянського суспільства і має на меті не лише фінансову й іншу матеріальну допомогу військовим, але й розвиток суспільно корисних ініціатив, з-поміж яких виокремлюють наступні: а) відчуття свободи; б) рівності; в) справедливості; г) впровадження й дотримання екологічних стандартів та безпечного довкілля; ґ) розвиток освітнього середовища та низка інших не менш важливих аспектів. Враховуючи неприбутковість даної діяльності, аргументуємо, що ситуативний компонент вчинку волонтерства обумовлюється певним внутрішнім конфліктом окремих, здатних до рефлексії, особистостей, які не підкоряються обставинам оточуючого світу та прагнуть їх зміни шляхом якісного перетворення. Виходячи з учинкового підходу В. А. Роменця, «ядром» мотивації повинні слугувати альтруїстичні спонуки, адже, як зазначає академік, «вчинком слід вважати саме акт деіндивідуалізованого підпорядкування людиною своєї життєвої активності встановленим нормам і цілям суспільного буття. Чим вищим стає рівень особистісного самозречення, самопожертви, тим вищим є ґатунок учинковості» [3]. Доповнюючи видатного мастодонта вітчизняної психології, А. В. Фурман вказує, що вчинок є післядіяльним, інструментально дореалізованим й подієво довершуваним розкриттям особою світу як способу власної буттєвої присутності, набуття цим світом визначеностей, ситуаційною зміною життєвих умов й одночасно самовиявленням її психічного, передусім особистісного, засвіту [4, с. 16].

Отже, провідною спонукою вчинку сучасного українського волонтерства безперечно є альтруїстичні мотиви та переконання, адже лише вони відповідають критеріям учинковості. Поряд із цим, на наше переконання, співіснують ще дві моделі сучасного українського волонтерства: першою є повсякденна волонтерська діяльність, котра поєднує суспільно-корисні та егоїстичні мотиви позитивного спрямування, на кшталт особистісного розвитку та розширення кола знайомств; друга модель – квазіволонтерство, де провідною спонукою є егоїстична, адже такі організації доволі часто мають на меті особисту матеріальну вигоду, або отримання політичної вагомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнілович Н. А. Чинники формування мотивації людини до здійснення волонтерської діяльності. *Вісник Національного технічного університету України*

«Київський політехнічний інститут». *Політологія. Соціологія. Право*. 2012. №2. С. 53-59.

2. Лях Т. Л. Мотивація до волонтерської діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. №22. С. 84-91.

3. Основи психології: підручник / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. С. 516 URL: <https://westudents.com.ua/knigi/516-osnovi-psiholog-kirichuk-ov.html> (дата звернення: 15.10.2023).

4. Фурман А.В. Метатеоретична реконструкція предметного поля канонічної психології. *Психологія особистості*. 2019. №1(10). С. 5-17. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.10.1.5-17>

5. Юрченко І. В. Мотиваційні аспекти волонтерської діяльності. *Соціальні виміри суспільства*. 2009. №1. С. 361-368.

6. C. Gustavo, M. A. Okun, G. Knight. The interplay of traits and motives on volunteering: agreeableness, extraversion and prosocial value motivation. *Personality and individual differences*. 2005. №38. pp. 1293-1305 <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.08.012>

7. Snyder M. Who gets involved and why? The Psychology of volunteerism. *Youth Empowerment and Volunteerism: Principles, Policies and Practices*. City University of Hong Kong. 2009. P. 1–18.

УДК: 159.99

Юрій Стецюк

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

МЕДІАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН І ПРОЦЕС НАЛАГОДЖЕННЯ КОНСТРУКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Знаходячись у суспільстві людина завжди взаємодіє з іншими довколишніми об'єктами та суб'єктами. Рівень взаємодії людина вибирає сама відповідно до своїх потреб та інтересів. Під час взаємодії людина здійснює різноманітну діяльність, а саме: допомагає, керує, регулює, оцінює, контролює тощо. Відтак взаємодія є важливим способом соціалізації людини та її існування в цілому [1, с. 20].

У філософській літературі «взаємодія» як категорія означає процеси прямого чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, їхнє взаємоспричинення, у тому числі й взаємозв'язок соціальних явищ, причому як у масштабах суспільства, так і на рівні функціонування його окремих соціальних

інститутів, спільнот, груп та суб'єктів життєдіяння. Тому вона інтегрує усі види психосоціальних процесів, а також індивідуальних спонукань, діяльності (пізнання, виховання, працю, спілкування тощо) і переживань [2, с. 52–53].

В процесі людської взаємодії виникають конфлікти. Конфлікти – це зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій або поглядів між різними членами людської спільноти. Одним із сучасних способів вирішення конфліктів і спорів є *медіація*, ефективність котрої зумовлюється дією низки психологічних механізмів впливу на особистість чи соціальну групу.

За визначенням О.В. Аллахвердової, основна суть медіації полягає у створенні сприятливих психологічних умов, які сприяють зниженню емоційного напруження, прийняттю конструктивних рішень і в цілому – вирішенню конфлікту. Діяльність медіатора також характеризується певними психологічними особливостями і повинна відповідати встановленим психологічним вимогам [3, с. 81].

Суть медіації як специфічного психологічного феномену полягає в тому, що вона є складно структурним процесом групової взаємодії, в якому один з учасників взаємодії (медіатор) полегшує комунікацію між двома (або більше) сторонами, які перебувають у стані емоційного напруження одна з одною і не можуть самотійно розв'язати конфлікт шляхом конструктивної комунікації. Відтак медіація є процесом алгоритмізованого спілкування, під час якого зменшується не лише емоційне, а й пізнавальне напруження між конфліктуючими сторонами. У її процесі знімається негативне ставлення до іншої сторони, а самим учасникам допомагають налагодити конструктивну комунікацію між собою.

Медіаційний процес є гнучким, під час якого медіатор надає підтримку конфліктуючим сторонам у проведенні найефективніших переговорів і пошуку рішення, що врахує інтереси кожної з цих сторін. Тобто, медіатор має бути не лише грамотним організатором, а й активним слухачем, котрий володіє спеціалізованими психологічними компетентностями. Шляхом застосування різноманітних технік, медіатор встановлює психологічний контакт з співрозмовником з метою викликати довіру до себе, зрозуміти позицію сторін протистояння та напрацювати ефективні стратегії виходу з конфлікту.

Галина Єрмоєнко та Ольга Шепель до основних компетентностей медіатора відносять: налагодження стосунків, забезпечення процесу і робота зі змістом [4, с. 40]. Для налагодження взаємин медіатор вибудовує довіру на трьох рівнях: до процесу, до себе як професіонала, між сторонами. Він відновлює комунікацію між тими, хто конфліктує, забезпечуючи емпатійне ставлення, розпізнавання емоцій, відокремлення особистісних образ від проблеми. Він допомагає сторонам встановлювати контакт, відновлювати баланс сил, переводити розмову з емоційного контексту в раціональний. Водночас для забезпечення належного перебігу процесу медіації, медіатор проводить попередні зустрічі,

укладає угоди, пояснює ролі, встановлює правила та обов'язки. На етапі ж роботи зі змістом, медіатор вміло формулює теми для обговорення, працює з пропозиціями, аналізує інтереси сторін, спонукаючи їх взяти на себе відповідальність за напрацювання рішення та наслідки медіації.

Отож медіація є функціонально послідовним та чітко структурованим процесом, в ході якого відбувається зміна поведінки людей. Головною соціально-психологічною особливістю медіації є те, що ситуація взаємодії конфліктуючих сторін, яка спочатку здавалася складною та безвихідною, перетворюється з деструктивної на конструктивну, відновлюючи нормальні стосунки та почуття між учасниками спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А. Психологія модульно-розвивальної взаємодії : монографія. Тернопіль : ВПЦ «Університетська думка». 2020. 376 с.
2. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О.М.Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
3. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія / Н. А. Мазаракі / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 276 с.
4. Єрмоменко Г., Шепель О. Робочий зошит «Базові навички медіатора». Київ: Український Центр Медіації при КМБШ, 2021. 241 с.

УДК: 159.92

Вадим Матіяш, Петро Глух

*здобувачі третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОНФЛІКТНИХ СТОСУНКІВ У СИСТЕМІ «КЕРІВНИК-ПІДЛЕГЛИЙ»

Термін «конфлікт» походить від латинського слова «conflictus», що у точному перекладі означає «зіткнення», а в доволіному – «протидія», «протиборство» [1, с. 81]. Роль конфліктів і їх регулювання в сучасному суспільстві настільки велика, що в другій половині ХХ століття відокремилася наукова дисципліна – конфліктологія. Вагомий внесок у її розвиток здійснили соціологи, філософи, політологи, психологи.

Сьогодні виокремлюють різні визначення конфлікту, але всі вони підкреслюють наявність протиріччя, яке приймає форму розбіжностей, якщо мова йде про взаємодію людей. Конфлікти можуть бути прихованими або явними, але в

основі їх лежить відсутність згоди. Тому визначимо конфлікт як відсутність згоди між двома або більше сторонами – особами або групами. Відсутність порозуміння зумовлена наявністю різноманітних думок, поглядів, ідей, інтересів, поглядів та ін. Щоб виник конфлікт необхідні дії опонентів, спрямовані на оволодіння об'єктом. Такі дії називають інцидентом. Таким чином, конфлікт виникає тоді, коли складається конфліктна ситуація і відбувається інцидент.

Отже основним джерелом конфліктних стосунків, що виникають у колективі, є невідповідність переконань і поведінки індивіда моральним принципам та очікуванням інших його членів. Вчинки людини, що суперечать переконанням, цінностям, нормам, правилам поведінки та традиціям колективу часто призводять до конфліктів, що носять деструктивний характер. Також, слід розрізняти поняття учасника та суб'єкта конфлікту. Учасником конфлікту може бути будь-яка людина, організація або група осіб, які приймають участь в конфлікті, але не розуміють цілей конфліктного протиріччя. Учасником може бути стороння особа, що випадково опинилась в зоні конфлікту і не має свого інтересу. Суб'єктом ж конфлікту є окрема людина або група, здатна створювати конфліктну ситуацію, тобто відносно самостійно впливати на перебіг конфлікту відповідно до своїми інтересів, чинити вплив на поведінку та положення інших, викликати ті чи інші зміни у суспільних відносинах [4, с. 234]. Довгий час у працях з управління вчені дотримувались думки, що організація повинна функціонувати як добре «змащений» механізм, і саме тому конфлікти в організаціях розглядались як негативні явища. Нині теоретики управління зазначають, що повна відсутність конфлікту не лише небажана, а й неможлива [2]. Добре скерований конфлікт – життєво важлива складова частина процесу становлення сучасного колективу. Позитивний конфлікт сприяє як підвищенню ефективності праці колективу в цілому, так і визначенню компетентності окремих його представників. Це підтверджується численними експериментальними дослідженнями – конфлікт може впливати на побудову загальної платформи, розробку і прийняття рішень, зміцнення морально-етичного аспекту взаємовідносин. Без певного розуміння того, що можуть існувати різні погляди на одну проблему, будь-які загальні розмови є безглузді, а стосунки – поверхневі. Життя без конфліктів сумне й непродуктивне.

В улагоджуванні конфліктів, при управлінні поведінкою персоналу в конфліктних ситуаціях вирішальною є роль керівника. Він, це та особа в силу свого службового становища зацікавлена в підтримці конфліктів функціонально-позитивної спрямованості, і в попередженні та найшвидшому подоланні деструктивних конфліктів, щоносять своїми негативними наслідками збиток спільній роботі. Керівник наділений повноваженнями, має владу і має можливість впливати на своїх підлеглих, на їхню поведінку в конкретному конфлікті. Керівник в умовах конфлікту може виявитися в двох положеннях: суб'єкта

(прямий учасник конфлікту); посередника – арбітр (примиритель конфліктуючих сторін). Як суб'єкт конфлікту керівник виявляється в ролі одного з опонентів, який відстоює свій погляд, певні інтереси і займає позицію у відносинах з підлеглими йому людьми чи партнерами у ділових зв'язках з інших підрозділів (організації). Діяльність керівника як посередника включає аналіз ситуації та врегулювання суперечки.

Під час аналізу конфліктної ситуації керівникові потрібно усвідомити суть проблеми, у чому полягають суперечності між опонентами, що і хто є об'єктом конфлікту. Керівник оцінює, на якій стадії розвитку знаходиться конфлікт, якої шкоди завдано опонентами один одному. Важливо виявити всі причини і привід конфлікту. Аналізуючи позиції учасників конфлікту, необхідно визначити мету й інтереси сторін, які їхні потреби не задоволено і тому генерують конфліктну поведінку. Важливо оцінити можливості опонентів щодо оволодіння об'єктом конфлікту. Іноді одному з опонентів краще відразу відмовитися від намірів, тому що об'єкт для нього недосяжний. Необхідно з'ясувати також, де конфліктні відносини опонентів і їх актуальний стан, оцінити, хто підтримує кожен зі сторін, та проаналізувати ставлення інших людей до конфлікту. У цьому випадку потрібно уточнити соціально-демографічні дані, індивідуальнопсихологічні особливості опонентів, їхній формальний і неформальний статус у колективі [3, с. 93]. Паралельно з аналізом конфліктної ситуації керівник проводить її оцінювання. Визначається ступінь правоти опонентів, можливі результати конфлікту та його наслідки за різних варіантів розвитку. Керівник оцінює свої можливості щодо врегулювання суперечки. Обґрунтовуються можливості опонентів і громадськості. На ефективність врегулювання конфлікту впливає вибір керівником способу його розв'язання. Володіючи владою стосовно підлеглих, керівник реалізує кожний із типів медіаторства (третейський суддя, арбітр, посередник, помічник, спостерігач) [2, с. 293].

Особливу проблему становлять деструктивні конфлікти в колективі, тому що вони здатні викликати порушення соціально-психологічного клімату; зниження ефективності та погіршення якості індивідуальної та колективної трудової діяльності, негативний вплив на розвиток особистості. В результаті деструктивного характеру конфлікту руйнуються відносини, утискаються інтереси однієї або обох сторін.

Під час конструктивного характеру конфлікту відносини зберігаються, розвиваються, суперечність переростає у творче новоутворення, сторони отримують повне або часткове задоволення інтересів. У такому випадку конфлікт вважається вичерпаним. Конфліктна ситуація здатна набути конструктивного або деструктивного характеру і вирішується двома способами: або менеджер змінює свою лінію поведінки і починає діяти рішуче, або йому на зміну приходить нова, більш енергійна і цілеспрямована людина з рисами, які підходять для нових умов

роботи. Для організації обидва варіанти будуть конструктивними. Для конкретного менеджера другий варіант – деструктивний. Застосування конкретного методу або їх сукупності вимагає з'ясування причин, що призвели до деструктивного конфлікту.

Для попередження деструктивних конфліктів і можливого переходу конструктивних у деструктивні на підприємстві має бути налагоджена певна система попередження конфліктних ситуацій, стимулювання позитивних наслідків конфліктів [4].

Існує система заходів для попередження конфліктних ситуацій:

- чітке визначення й роз'яснення вимог до роботи для всіх структурних підрозділів і посадових осіб;
- створення й підтримка сприятливого мікроклімату в організації й культури організації;
- постановка й розвиток організаційних цілей;
- стимулювання участі працівників у вирішенні загально-організаційних проблем;
- налагодження механізму зворотного зв'язку в системі комунікації організації;
- проведення періодичних нарад (бажано раз на тиждень і частіше);
- корпоративні заходи, орієнтовані на спільне проведення часу між працівниками;
- проведення загально-корпоративних тренінгів професійними тренерами на предмет побудови команди цікавих заходів, спрямованих на розвиток соціально - психологічних характеристик особистості;
- спільні навчання працівників з метою підвищення їхніх професійних знань та навичок;
- пропагування здорового способу життя у колективі (заняття спортом в обідній або після робочий час, туризм, командні змагання);
- гумор у колективі, розповіді анекдотів, історій, присутність особливих «корпоративних» жартів;

Отже, дослідивши і проаналізувавши психологічні характеристики конфлікту, вміння своєчасно його виявити, та уникнути тяжких наслідків є головним і важливим аспектом для ефективної взаємодії керівників в організаціях. Зі свого боку, розробка заходів для попередження конфліктних ситуацій дає змогу забезпечити високу ефективність функціонування системи управління в колективах та підтримувати сприятливий психологічний клімат серед працівників. Головне завдання управлінців будь-якого рівня полягає в тому, щоб зосереджуватися на підвищенні власної майстерності, вихованні в собі відповідних якостей, набутті досвіду успішного ведення управлінської діяльності, що є запорукою високої ефективності виробництва та конкурентоспроможності організації в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ємельяненко Л. М Конфліктологія: навч. посіб. за заг. ред. В. М. Петюха, Л. В. Торгової. Київ: КНЕУ, 2013. 315 с.
2. Лозниця В. С. Психологія менеджменту: навч. посібник. Київ: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2000. 512 с.
3. Свиридюк Н.П. Переговори та посередництво як способи вирішення юридичних конфліктів. Вісник. №4. 2014. С.70-75.
4. В.Г.Воронкової Управління людськими ресурсами: філософські засади. Навч. посібник під ред. Київ: ВД «Професіонал», 2013. 576с.

UDC: 159.92

Mikuláš Danišovský

*kandidát druhého (magisterského) stupňa vysokoškolského
vzdelávania v odbore 053 Psychológia,
Západoukrajinská národná univerzita (Ukraine)*

METÓDY ZLEPŠOVANIA KVALITY ŽIVOTA A SOCIÁLNEJ PRODUKTIVITY STARŠÍCH ĽUDÍ

Metódy zlepšovania kvality života a sociálnej produktivity starších ľudí

Celosvetovo sa zaznamenáva starnutie populácie, a to nielen vo vyspelých, ale aj v rozvojových krajinách. Jeden zo znakov starnutia populácie je nárast percentuálneho podielu staršieho obyvateľstva na celkovej populácii. Je zrejmé, že práca s človekom vo vyššom veku nie je vôbec jednoduchá. Situácia sa navyše komplikuje tým, že nie každý človek sa v priebehu života rovnako pripravuje na starobu a vstúpi do nej s pocitmi záťaže. Možno povedať, že prirodzená úloha starnutia v priebehu ľudského života je akceptácia ireverzibilných zmien a obmedzení jednotlivcom, spôsobom vedúcim k zachovaniu aktivity, schopnosti akceptovať nové snahy v súlade s individuálnymi schopnosťami a zachovaním si vlastnej individuálnej kontinuity. Napriek mnohým involučným procesom a zmenám sa veľa starších ľudí vyrovnáva s procesom starnutia a staroby s ľahkosťou. Neskoršie dekády života človeka sa tak stanú pre neho zmysluplným a prirodzeným zavŕšením individuálnej udalosti.

Jedným zo spôsobov pochopenia problémov starnutia môže byť dimenzia kvality života prežívaná konkrétnym jednotlivcom. Pokiaľ budeme vychádzať z premisy, že kvalita života predstavuje rôzne veci pre rôznych ľudí, budeme sa opierať o fakt, že v subjektívnom hodnotení kvality života vnímanie aspektov každodennej existencie zohráva významnejšiu úlohu ako samotné objektívne podmienky života. Avšak problémy súvisiace s kvalitou života môžu mať značný sociálny dopad. Riešenie takýchto situácií je aj predmetom záujmu sociálnej práce.

Z pohľadu existujúcich výskumov kvality života záujem o túto tému je často smerovaný na populačné skupiny, ktoré sú charakterizované nejakými obmedzeniami v ich životných podmienkach. Či už ide o osoby s telesným postihnutím, etnické menšiny, ale aj o osoby vyššieho veku. Starnúca populácia čelí špecifickým problémom, ktoré sú spojené s nárastom negatívnych ireverzibilných zmien v ich živote. Tento fakt si zaslúži profesionálnu pozornosť nielen z etického uhla pohľadu, ale stále viac z uhla pragmatického a najmä ekonomického.

Domnievame sa, že základnou podmienkou bezproblémového starnutia a dôstojnej kvality života je akceptovanie reality so zmenami a obmedzeniami, ktoré z vyššieho veku vyplývajú, spolu so schopnosťou udržať si aktívny spôsob života.

Hlavne posledné desaťročia sú poznamenané neobyčajne vysokou dynamikou spoločenských zmien. Slovník bežného človeka sa „obohatil“ novými pojmami, medzi ktoré patrí aj „kvalita života“. Adekvátne chápanie kvality života vyžaduje konkretizáciu jej modelu na základe stanovenia ukazovateľov a faktov. Modely a výskumné projekty, ktoré vznikali v minulosti, zdôrazňovali, že kvalitný život je možné skôr zachytiť a vysvetliť vtedy, keď si ľudia uvedomia a zhodnotia svoj vlastný život a jeho aspekty, než spôsobom, ktorý preferuje objektívnu kvalitu rozličných aspektov života. Reflektovali tak problematiku psychológie ľudských potrieb, hierarchiu hodnôt i teóriu samoregulácie. Sledovali problém prežívania spokojnosti, šťastia, pohody v závislosti na podmienkach života rozličných skupín obyvateľstva.

Predkladaná publikácia si kladie za cieľ objasniť problematiku kvality života starších ľudí ako celospoločenského problému s jeho ukotvením na poli spoločenských vied, prevažne psychologických a sociálnych vied. Osobitne pristupujeme ku kvalite života starších ľudí z hľadiska historického, sociálneho, filozofického, interpersonálneho a subjektívneho, ďalej fenomenologického, konceptuálneho a multidisciplinárneho. V jej obsahu chceme:

- poukázať na komplexnosť problematiky kvality života a zacieliť pozornosť na indikátory kvality života s ich aplikáciou na seniorský vek v SR,

- prezentovať vplyv pozitívneho sebaobrazu, zvládania a vyrovnávania sa so stratami a obmedzeniami v dôležitých životných situáciách na úspešné starnutie, na spokojnosť so životom a zmyslupnosť života,

- ozrejmiť filozofiu prístupu k osobám vyššieho veku z pohľadu sociálnej práce ako odbornej činnosti,

- zamerať sa na výkon sociálnej práce na úseku starostlivosti o osoby vyššieho veku v praxi.

Starnutie populácie so sebou prináša nové požiadavky na výkon sociálnej práce, a teda aj na vzdelávanie v sociálnej práci. Sociálna práca ako spoločensko-vedná disciplína reaguje na potreby spoločnosti a na procesy a zmeny, ktoré ju charakterizujú. V 21. storočí k nim patrí aj celosvetový fenomén – demografické starnutie populácie. Typické pre budúci demografický vývoj na Slovensku bude pokles počtu obyvateľov.

Podľa najpravdepodobnejšieho variantu by mal do roku 2050 klesnúť počet obyvateľov SR pod hranicu 5 miliónov osôb. Prirodzený prírastok by mal rásť zhruba do roku 2010.

Pokles prirodzeného prírastku sa zrýchli hlavne v období 2025 až 2040. Ku koncu roku 2050 sa pokles prirodzeného prírastku obyvateľstva výrazne spomalí. Starnutie obyvateľstva bude popri úbytku obyvateľstva druhou významnou črtou budúceho vývoja obyvateľstva na Slovensku.

Spoločenská aktuálnosť témy však úzko súvisí aj s celosvetovými demografickými trendmi. Nastolená problematika vytvára priestor pre viaceré sociálno-politické i sociologické prístupy. Toto dielo je vyjadrením snahy obohatiť túto problematiku o široko koncipovaný prístup ku kvalite života seniorov, ako aj k štúdiu starnutia a staroby ako špecifického životného obdobia.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV:

1. BRICHTOVÁ, L. 2015. Podmienky kvality v sociálnych službách a ich realizácia v praxi. Martin: Združenie obcí regionálne vzdelávacie centrum.

2. FYRAND, L. 1998. Sosialt nettverk. Oslo: Universitetsforlaget. ISBN: 9788215007472 3. GRUNEWALD, K. 1978. The „small group“ principle. Stockholm: Socialstyrelsen. GUNDERSON, K.; MOYNAHAN L., 2006. Nettverk og sosial kompetanse. Oslo: Gyldendal akademisk. 348 s. ISBN: 978-82-0530-241-9.

3. CHÁB, M. 1994. Ústav = Institute. <http://www.kvalitavpraxi.cz/res/archive/000138.pdf?seek=1186579262>

4. CHALACHANOVÁ, A. 2004. Individuálne plány rozvoja osobností dospelých mentálne postihnutých občanov pripravujúcich sa na prechod do chráneného bývania. Diplomová práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra.

UDC: 159.92

Stanislav Baka

*kandidát druhého (magisterského) stupňa
vysokoškolského vzdelávania v odbore 053 Psychológia,
Západoukrajinská národná univerzita (Ukraine)*

SOCIÁLNO-PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY BEZBARIÉROVEJ KOMUNIKÁCIE V INKLUZÍVNYCH SKUPINÁCH

Teoretické aspekty komunikácie

Jednou z najdôležitejších sociálnych zručností človeka je schopnosť efektívne komunikovať. Efektívna komunikácia je jedným zo základných predpokladov socializácie človeka. Bez komunikácie sa človek nemôže vyvinúť v zrelú sociálnu bytosť, ktorá bude pripravená naplniť svoje životné roly a životné úlohy. Komunikácia je teda neodmysliteľnou súčasťou života človeka, sprevádza ho v jeho osobnom, spoločenskom či profesionálnom živote.

V pomáhajúcich profesiách psychológia, sociálna práca a medicína je komunikácia jedným z centrálnych pracovných nástrojov profesionála v tejto oblasti. Je to komunikácia v každodennej práci s klientmi.

Komunikácia - toto slovo pochádza z latinského slova *co m m u n i c a t i o* = spoluúčasť, spoločné zúčastňovanie sa, spoločné zdieľanie, tok informácií medzi dvoma bodmi, prenos informácií. Komunikáciou ako vednou disciplínou sa zaoberajú mnohé vedné odbory: jazykoveda, kultúrna antropológia, etnológia, logika, zaoberajú sa ňou psychológovia a filozofi. Teoretik Watzlawick chápe komunikáciu ako základný nástroj ľudskej interakcie (vzájomné pôsobenie dvoch i viacerých činiteľov). Uvádza dve definície komunikácie, širšiu (všetko, čo sa odohráva v kontakte dvoch alebo viacerých ľudí) a užšiu (prenos správ, výmena informácií medzi vysielateľom a prijímateľom). Komunikácia je teda prenos info smerom vysielateľ - prijímač. **Podstatou** komunikácie je výmena info a príjem info.

Čo môžeme prenášať pomocou komunikácie (čo komunikujeme?):

- Fakty, správy, informácie
 - Emócie a nálady
 - Svoje postoje k veciam, ľuďom, situáciám
 - Svoj subjektívny postoj k poslucháčovi
 - Pochopenie situácie iných ľudí
 - Svoj vzťah k sebe samému
 - Určité normy a pravidlá
 - Naše predstavy a očakávania, želania
 - Návrhy na zmeny
 - Motiváciu partnerov

Cesty komunikácie

1) **Písomná komunikácia** - info sa prenášajú pomocou písaného textu. Je nekontaktná, vysielateľ a prijímateľ nemusia byť v blízkosti, ide o komunikáciu na diaľku, kde absentuje neverbálna zložka komunikácie. Je to čiastočne jednosmerná komunikácia (reakcia na písaný text môže prísť s určitým časovým odstupom)

2) **Telefonická komunikácia** - nie je priamou kontaktnou komunikáciou, s partnerom sa počujeme, ale absentuje neverbálna zložka komunikácie okrem paralingvistiky (zafarbenie hlasu, sila hlasu, tón hlasu, smiech, plač). Označujeme ju ako obmedzená obojstranná komunikácia, pretože nie sme v priamom kontakte s partnerom a sprievodným znakom môže byť anonymita. Výhodou je okamžitá dostupnosť a intervencia (zásah, sprostredkovanie), šanca pre tých, ktorí sa nemôžu dostaviť osobne.

3) **Osobná komunikácia** - komunikácia s partnerom tvárou v tvár v osobnom kontakte. Patrí medzi najefektívnejšie spôsoby, sú prítomné všetky aspekty komunikácie, možno využiť verbálnu aj neverbálnu komunikáciu. Dá sa zistiť, či rozprávajúci bol pochopený, môže vypočúť reakciu partnera. Pri určitých typoch problémov je najefektívnejšia párová komunikácia. Nevýhodou osobnej komunikácie

môžu byť nezvládnuté emócie, osobná komunikácia môže byť problematická pre plachých ľudí.

4) **Elektronická komunikácia** - je komunikácia prostredníctvom elektronických médií, prostredníctvom počítača formou elektronickej pošty-e-mail (poznáme príjemcu správy), komunikácia na rôznych diskusných fórach na internete, ako je napr. IRC, prostredníctvom www stránok. Nevýhodou je, že ľudia sú v anonymite a nemáme možnosť si informácie overiť. Čoraz častejšie sa používa aj web kamera, kedy sú spolu s textom prenášané aj obrazové informácie a partneri sa pri komunikácii môžu vidieť. Charakteristickou črtou elektronickej komunikácie je, že je prevažne písomná, v skrátenej forme, jej strohosť a absencia priamych emócií, dostupnosť, rýchlosť, jednoduchosť. Elektronická komunikácia čoraz viac vytláča osobnú komunikáciu, ľudia sú si vzdialenejší a absentuje v komunikácii čoraz viac emocionálna zložka.

5) **Audiovizuálna komunikácia** - je komunikácia prostredníctvom televízie, rozhlasu, reprodukované slovo, hudba, noviny, časopisy, iná tlač, teda komunikácia prostredníctvom médií. Delíme ju na písomnú, obrazovú a sluchovú. Špecifikom audiovizuálnej komunikácie je jednosmernosť, čo znamená, že správy a informácie, ktoré z médií prijímame si nemôžeme väčšinou dopĺňať, objasniť, či vysvetliť a môže sa stať, že informácie pochopíme iným spôsobom, ako bol zámer, s ktorým boli vyslané. Pri audiovizuálnej komunikácii rozlišujeme podprahové a prahové vnímanie. Podprahovo vysielané informácie ovplyvňujú človeka, má tendenciu sa podľa nich riadiť, aj keď si to neuvedomuje. V dnešnej dobe je vo väčšine demokratických štátov zakázané využívať podprahové ovplyvňovanie u ľudí.

6) **Sprostredkovaná komunikácia** - je prenášaná cez ďalšiu osobu, ktorá tvorí takzvaného prostredníka. Patrí medzi najmenej spoľahlivé cesty komunikácie, pretože info prenášaná cez prostredníka sa mení, niečo sa z nej stráca, prípadne niečo pribudne. Využívame ju iba v nevyhnutných prípadoch.

Mali by sme sa snažiť komunikovať:

1) **Konkrétnosť** - človek komunikuje o konkrétnej veci, využíva v komunikácii konkrétne údaje a smeruje komunikáciu ku konkrétnym výsledkom. Je potrebné vyvarovať sa zovšeobecňovaniu (niekto to urobí), je neadresné, nepravdivé, skresľuje komunikáciu medzi ľuďmi a často vyvoláva negatívne reakcie prijímateľa.

2) **Jasnosť** - info by mali byť formulované jasne, problémy vznikajú, ak info "zahmlievame".

3) **Zrozumiteľnosť** - mali by sme sa snažiť komunikovať jasne, zrozumiteľne, zreteľne (artikulovať). Zrozumiteľnosť má dva odlišné významy; a) technologická zrozumiteľnosť - patrí sem sila hlasu, výraz hlasu, rýchlosť reči, plynulosť reči. Ovplyvňujú ju aj negatívne návyky (pri rozprávaní si dávame ruku pred ústa), rušivé vplyvy okolia (hluk, veľká vzdialenosť). Správu by sme mali teda vysielat' zreteľne, dostatočne nahlas, mali by sme dodržať primerané tempo reči a dôležité je odstrániť

alebo rešpektovať rušivé vplyvy z okolia; b) jazyková zrozumiteľnosť - ovplyvňuje ju slovná zásoba, odbornosť jazyka, prispôsobenie jazyka k prijímateľovi.

4) Jednoznačnosť - jednoznačná komunikácia znamená, že vysielateľ si vo svojej správe neprotirečí.

5) Dávkovanie informácií - táto kategória hovorí o množstve info, ktoré vysielateľ odvysiela. Ak ich je nedostatočné množstvo, prijímateľa zneisťujeme, dostávame ho do stavu napätia, nervozity a hnevu. Zadržovanie info sa v rukách vysielateľa môže stať nástrojom manipulácie a trvalého zneisťovania prijímateľa. Príliš veľa info zvyčajne pôsobí na prijímateľa rušivo a v konečnom dôsledku zahltí prijímateľa informáciami natoľko, že nie je schopný efektívne prijímať info.

6) Primeranosť formy - forma, akou vysielateľ podáva info, je veľmi dôležitá. Forma má byť zaujímavá, atraktívna a primeraná. Citlivá na formu býva najmä žiadosť o láskavosť, uplatňovanie nároku, príkazy a kritika. Direktívne formy komunikácie môžu viesť rýchlo k výsledku, ale často znechucujú a demotivujú prijímateľa.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV:

1. AUGER, M.T., Boucharlat, Ch. 2005. Učiteľ a problémový žiak. Stratégie riešenia problémov so správaním a učením. Praha: Portál, 2005. 121s. ISBN 80-7178-907-0.

2. FONTANA, D. 2003. Psychológia v školskej praxi. Praha: Portál, 2003. 383s. ISBN 80-7178- 626-8.

3. GÁBOROVÁ, L., GÁBOROVÁ, Z. 2006. Človek v sociálnom kontexte. Prešov: DTI. s. r. o. 2006. 173s. ISBN 80-969053-8-4.

4. KYRIACOU, Ch. 2008. Klíčové dovednosti učitele. Praha: Portál, 2008. 155 s. ISBN 978-80- 7367-434-2.

5. MAREŠ, J., KŘIVOHLAVÝ, J. 1989. Sociálna a pedagogická komunikácia v škole. Praha: SPN, 1989. 161 s. ISBN 80-04-21854-7.

UDC: 159.92

Rado Lukáč

*kandidát druhého (magisterského) stupňa
vysokoškolského vzdelávania v odbore 053 Psychológia,
Západoukrajinská národná univerzita (Ukraine)*

OSOBITOSTI PSYCHOLOGICKEJ KOREKCIE PORÚCH PRIJÍMANIA POTRAVY U ADOLESCENTOV

Poruchy príjmu potravy u dospievajúcich sú od začiatku pandémie na vzostupe. Nedostatok pohybu v kombinácii s nevhodnou stravou čoraz viac ohrozuje zdravie našich detí. Ich psychiku zároveň ovplyvňujú nereálne ideály krásy, denne prezentované na sociálnych sieťach. Nečudo, že mladých pacientov s poruchami príjmami potravy neustále pribúda.

Posadnutosť tou „správnou“ hmotnosťou dnes postihuje milióny tínedžerov po celom svete, no najviac ohrozenou skupinou sú jednoznačne dievčatá. Tie predstavujú až 90 % prípadov. Dospievajúci chlapci však nie sú výnimkou – dokonalé telo sa väčšinou snažia dosiahnuť nutkavým cvičením a prísnu diétou. Ako spoznáte, že má vaše dieťa nezdravý vzťah k jedlu?

Príčiny vzniku porúch príjmu potravy u detí

Vo všeobecnosti sa predpokladá, že spúšťačom problémov so stravovaním u detí a mládeže je súhrn viacerých rizikových faktorov, ako sú psychická zraniteľnosť, povaha, spoločenské prostredie, vek či rodinné zázemie a vzťahy. Práve rodina býva veľmi silným pôvodcom ochorenia. Problematické môžu byť na prvý pohľad nevinné poznámky, ktoré dokážu závažne narušiť detské sebavedomie.

Výživu detí a mládeže podľa odborníkov ovplyvňuje skutočnosť, aký postoj k jedlu majú ich rodičia. Pokiaľ je slovo diéta vo vašom každodennom slovníku, nemožno sa čudovať, že si vaši potomkovia začnú v skorom veku deliť potraviny na zakázané a povolené. Posadnutosť kalóriami a cvičením, ako aj opačný extrém, kedy sladkosti slúžia ako odmena, úplatok alebo liek na smútok či bolesť, znemožňujú deťom budovať si zdravé stravovacie návyky.

Častým motívom, a to hlavne u tínedžerov, je tiež túžba páčiť sa svojmu okoliu a priblížiť sa svojim idolom. Nadmerné cvičenie a odopieranie si potravy predstavujú najľahší spôsob, ako to dosiahnuť. Mentálna anorexia, bulímia či záchvatové prejedanie sa v súčasnosti dotýkajú stále mladších ročníkov. Prvé prejavy môžete zbadieť už u školákov na prvom stupni základných škôl. Rizikové sú najmä deti, ktoré športujú profesionálne, malé tanečnice, baletky alebo modelky.

Varovné signály porúch príjmu potravy

Tínedžeri s poruchou príjmu potravy väčšinou popierajú, že s nimi niečo nie je v poriadku. V skutočnosti ich snaha mať svoje telo neustále pod kontrolou vedie do stavov úzkosti, depresie a rýchlych zmien nálad. Zvyčajne sú veľmi citliví na kritiku a môžu sa dokonca začať strániť svojich najbližších a priateľov. Pozornosť by ste mali zvýšiť najmä v prípade, ak si na svojom dieťati všimnete niektorý z nasledujúcich prejavov:

Mentálna anorexia, bulímia: varovné príznaky u dospievajúcich

- Skreslená predstava o vlastnom tele
- Prehnaný záujem o vonkajší vzhľad
- Časté cvičenie a hyperaktivita
- Vynechávanie viacerých jedál, znižovanie porcií
- Skrývanie alebo zhromažďovanie potravín
- Časté váženie
- Extrémne zmeny hmotnosti (chudnutie alebo priberanie)
- Poruchy spánku
- Tráviace ťažkosti, zápcha

- Poškodenie zubnej skloviny, vrátane zubných kazov
- Vypadávanie vlasov
- Strata menštruácie
- Agresivita, záchvaty hnevu
- Strata záujmu o priateľov, koníčky, rodinu

Čo môže urobiť rodič?

Zamerat' sa na včasnú prevenciu a začať s budovaním zdravého životného štýlu predovšetkým u seba. Zapájajte dieťa do športových aktivít a ukazujte mu radosť z pohybu bez zbytočného stresu. Vysvetľujte mu zásady zdravého stravovania, ako aj prirodzené zmeny, ktoré jeho telo čakajú počas dospievania. Zároveň sa vyvarujte rečiam o chudnutí a negatívnym prívlastkom smerom k vlastnému telu – dieťa si tieto poznámky často privlastňuje.

Pokiaľ ste si všimli, že váš potomok pribral zopár kíľ, rozhodne z toho nerobte žiadnu drámu. Vyvíjajúce telo sa neustále mení a nie je na tom nič nezvyčajné. Rozhodne mu nevyklúčujte zo stravy žiadne zložky, potrebuje ich pre svoj zdravý rast a vývoj. Oveľa lepšou cestou je navýšiť jeho denný výdaj pohybovými aktivitami. Dôležité je tiež prebrať spolu obsah, ktorý sleduje na sociálnych médiách, aby si ho v žiadnom prípade nebral ako svoj vzor. Vhodné je poradiť sa s lekárom alebo odborníkmi na poruchy príjmu potravy.

Odborná pomoc a liečba

Jednoduchá liečba bohužiaľ neexistuje. Každý prípad je individuálny – kým niekomu stačí podpora rodiny a zmena stravovacích návykov, u iného vedie laická domáca liečba k predĺženiu ochorenia. Neliečenie porúch príjmu potravy si okrem vážnych zdravotných rizík so sebou nesie aj veľkú psychickú záťaž, ktorú si dieťa prenáša do dospelosti a svojich budúcich vzťahov.

Liečba anorexie a bulímie by mala zahŕňať pomoc lekára, psychológa, gastroenterológa a nutričného poradcu. Zvyčajne prebieha ambulantne, v nutných prípadoch odborník odporučí pobyt v nemocnici. Jej úspešnosť závisí od najmä od motivácie pacienta. Nestačí len pribrať na váhe alebo začať „normálne“ jesť - porucha príjmu potravy ukrýva hlbšie emočné problémy, ktoré sa riešia formou psychoterapie a často si vyžadujú účasť rodiny.

S cieľom pomáhať deťom s diagnózou PPP a ich rodičom, vznikol na Slovensku projekt **Chut' žiť**. Okrem množstva informácií tam nájdete spoľahlivé rady, ako liečbu účinne podporiť, psychologické poradenstvo, denné stacionáre, a tiež priame kontakty na odborníkov.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. ACKARD, D., FULKERSON, J., NEUMAN-SZTAINER, D. Prevalence and Utility of DSM-IV Eating Disorder Diagnostic Criteria among Youth. The International Journal of Eating Disorder. 2007, 40(5), 409-417. ISSN 0276-3478.

2. ANDERSEN, A. E. Progress in Eating Disorders Research. American Journal of Psychiatry. 2001, 158(4), 515-517. ISSN 0002-953X.

3. ARCELUS, J. et al. Mortality Rates in Patients with Anorexia Nervosa and Other Eating Disorders: A Meta-analysis of 36 Studies. Archives of General Psychiatry. 2011, 68(7), 724-731. ISSN 0003-990X.

4. ATA, R. N., LUDDEN, A. B., LALLY, M. M. The Effects of Gender and Family, Friend, and Media Influences on Eating Behaviors and Body Image during Adolescence. Journal of Youth and Adolescence. 2007, 36(8), 1024-1037. ISSN 0047 2891.

УДК 364.62

Ольга Жидик

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Західноукраїнський національний університет (Україна)*

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Ускладнення соціальної та економічної ситуації в Україні на сучасному етапі, українського суспільства загострили проблему сирітства. Питання влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та ефективного виховання їх у сімейних формах набуває все більшої актуальності. Деякі аспекти влаштування таких дітей та ведення соціального супроводу розкрито у дослідженнях вітчизняних вчених таких як: В. Брич, О. Главацька, Л. Завацька, Ю. Золотуха, Т. Семигіна, А. Фурман та інших [1; 2; 4; 5]. Детальний аналіз наукових та методичних напрацювань доводить, що зазначеними науковцями здійснено низку ґрунтовних досліджень особливостей виховання дітей-сиріт. Проте, практика соціального супроводу сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, свідчить, що питання є недостатньо вивченим та потребує вдосконалення.

Проблема виховання дітей потребує посиленої уваги в процесі соціального супроводу, який пов'язаний з особливостями розвитку дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування. Діти можуть бути вихідцями і з благополучних сімей, набувши відповідного статусу з причин смерті чи хронічних захворювань батьків; вони пристосовані до умов сімейного життя. Однак, переважно до дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей потрапляють діти із неблагополучних родин, чиї батьки позбавлені або обмежені в батьківських правах, родини, які перебувають на обліку СЖО, також бездомні діти, яким

притаманні обмеженість мотиваційної сфери, підвищена психічна тривожність, порушення естетичних і духовних потреб, гігієнічна неохайність. Ці діти мають хибне уявлення про сімейні відносини, зазвичай негативне.

Соціальний супровід — це вид соціальної роботи, який є тривалим процесом та спрямований на здійснення системи комплексних заходів різними спеціалістами щодо соціальної реабілітації соціально незахищених верств населення.

Соціальний супровід прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу — це вид соціальної діяльності, який передбачає надання фахівцями (або групою фахівців) комплексу соціально-педагогічних, психологічних, юридичних, соціально-медичних, інформаційних послуг, які спрямовані на забезпечення належних умов проживання прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу.

Формою державної підтримки сім'ї в інтересах дитини є соціальний супровід. Метою соціального супроводу є захист та забезпечення дотримання прав і інтересів дітей при наданні соціальних послуг прийомній сім'ї та дитячому будинку сімейного типу.

Соціальний супровід включає в себе такі завдання: соціально-економічні, соціально-побутові, юридичні, соціально-педагогічні, соціально-медичні та інформаційні. Послуги соціально-економічні регламентують наступні завдання: перевірка своєчасності отримання батьками державних виплат на утримання дітей; допомога в залученні додаткових коштів для лікування, оздоровлення; сприяння щодо працевлаштування прийомних дітей після навчання чи досягнення повноліття, при вирішенні проблеми житла тощо.

Соціально-побутові послуги це: допомога в забезпеченні побутовою технікою, інвентарем, продуктами харчування тощо. Послуги юридичні спрямовані на проведення заходів по захисту прав та інтересів батьків та дітей, консультування згідно законодавства; захист прав та інтересів прийомної сім'ї, допомога в оформленні державної допомоги, пільг, пенсій; перевірка наявності всіх необхідних документів у справах прийомних сімей. Соціально-педагогічні послуги забезпечують сприяння у вирішенні здобуття освіти прийомними дітьми, вирішенні проблемних питань, які виникають під час навчання. Діти мають бути забезпечені посібниками, книгами, науково-дослідницькою літературою. Бажано щоб побільше було практичних занять, щоб діти розвивали свою думку, мислення. Для дітей з вадами розумового або фізичного розвитку проводиться індивідуальне навчання. Тут потрібний спеціальний підхід до кожної дитини, так як захворювання у кожного різне. Головне, щоб ці діти відчували від педагогів турботу, бажання їх навчити.

Послуги повинні сприяти формуванню життєвих навичок дитини, планування свого життя та здійснення цих планів, допомога у роз'язанні конфліктів, підготовка до виходу із сім'ї, вміння приймати відповідальні рішення. Під правильним контролем і наглядом відбувається формування цих навичок. Ці

послуги також включають навчання батьків методам виховання без покарання, контролю своїх емоцій, розумінню своїх почуттів та почуттів дітей, допомога батькам у здійсненні статевого виховання. Важливе значення приділяється налагодженню стосунків з біологічною сім'єю, мінімізація негативних наслідків попередніх травм, відкоригування поведінки дитини, консультування, організація сімейної психотерапії.

Соціально-медичні послуги включають підтримку, збереження та охорону здоров'я прийомних дітей, інформування щодо здорового способу життя, інформування про венеричні захворювання та ВІЛ/СНІД. Контроль за проходженням прийомними дітьми медичного огляду, виконання призначень лікаря, щорічного оздоровлення дітей.

Інформаційні послуги забезпечують інформацію про ресурси громади, про їх використання для дітей (дитсадочки, заняття в спортивних школах, про діяльність різних спортивних секцій, гуртків, про культурні заходи), можливість отримати довготривалу підтримку після виходу із сім'ї.

Соціальний супровід базується на цілісному підході до догляду та виховання дітей, він передбачає підтримку дитини в її емоційному, інтелектуальному, психофізіологічному, духовному та соціальному розвитку. Батьки вихователі та прийомні батьки не просто замінюють дитині сім'ю, але вони потребують підтримки та професійних знань соціальних працівників і повинні діяти як одна команда, залучаючи всі можливі методи для забезпечення повноцінного розвитку дитини. У прийомних сім'ях та будинках сімейного типу повинні бути дотримані права дітей та врахована їх думка, з урахуванням їх зрілості. Стабільність та тривалість перебування у сімейних формах виховання сприяють зростанню та процесу формування особистості.

Дітям, які перебувають у сімейних формах виховання, допомагають підтримувати дружні та сімейні зв'язки, цінувати та розуміти власну релігійну, культурну, етнічну спадщину.

Стандарти й процедури соціального супроводу постійно переглядаються та оновлюються з урахуванням досвіду, найкращої практики, наукових досліджень. Соціальний працівник супроводжуючи прийомну сім'ю та будинок сімейного типу керується положеннями Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України [3]. Він не повинен використовувати інформацію про приватне життя прийомної сім'ї чи дитячого будинку сімейного типу, якщо це незумовлене конкретними обставинами, вимогами чинного законодавства, чим забезпечує принцип конфіденційності надання соціальних послуг. Окрім того, головні принципи проведення соціального супроводу: індивідуальний підхід до кожної сім'ї, кожної дитини з урахуванням їхніх особливостей та потреб; комплексність системності, безоплатність, доступність соціальних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брич В. Я., Миколюк С. М. Соціальний захист сиріт в Україні : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 200 с.
2. Главацька О. Л. Основи психологічного консультування особистості: Навч. посіб. Київ: Каравела, 2018.
3. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>.
4. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
5. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. 2020. 275 с.

УДК 159.947.3

Мар'яна Валяш

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

САМОРЕГУЛЯЦІЯ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА ЯК УМОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Сьогодні проблема саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації особистості, як і раніше, залишається актуальною, зважаючи на те, що людина, яка досягла рівня самоактуалізації, домагається всебічного використання своїх здібностей, талантів, потенціалу, стає повноцінно функціонуючою людиною. Підготовку студентів-психологів необхідно розглядати, як шлях до зреалізації їх індивідуальних смислів життя, що не буде можливим без навичок саморегуляції та самоорганізації, які мають бути достатньою мірою розвинуті. Тактика і стратегія поведінки з часом, способи його використання, як у поточній ситуації, так і в масштабах життя загалом, є важливими складовими життєдіяльності сучасної людини та показниками особистої ефективності. Необхідно відзначити, що зазначені навички є значущими для самореалізації майбутніх психологів, оскільки в даному виді діяльності вміння керувати своєю поведінкою постає одним з найважливіших чинників їх подальшої фахової успішності, оскільки контингент, з яким відбувається їхня фахова взаємодія, вимагає максимальної витримки, і навіть можливості об'єктивно оцінити обстановку і свої сили.

Процес саморегуляції є внутрішньою цілеспрямованою активністю людини, яка зреалізовується за допомогою системної взаємодії різних процесів, явищ і рівнів психіки, що становить цілісну систему, здійснює їх реалізацію, має свою

індивідуальну структуру і проектується на різні рівні організації індивідуальності студента-психолога. За допомогою даної системи вибудовується алгоритм майбутньої діяльності та життєдіяльності загалом.

Саморегуляція майбутнього психолога складається, в тому числі, зі здатності керувати своїми емоційними станами. Негативні емоції можуть долатися за допомогою будь-яких фізичних дій, які призведуть до спокійного стану, наприклад, можна прийняти невимушену позу, встановити повільне і глибоке дихання, розслабити м'язи обличчя та тіла. Сукупність прийомів і методів самокорекції психофізіологічного стану людини, завдяки яким досягається оптимізація психічних і соматичних функцій організму, є психічною саморегуляцією. У свою чергу, психологічне саме управління (саморегулювання) – це свідомий вплив людини на властиві йому психічні явища (властивості, процеси, стану), виконуваним ним діяльність, а також власну поведінку для підтримки або зміни характеру їх протікання (функціонування).

Таким чином, саморегуляція охоплює всі психічні явища, які властиві майбутньому психологу:

саморегуляція окремих психічних процесів (відчуття, сприйняття, мислення та інші);

саморегуляція власного стану або вміння керувати собою, що стало властивістю людини в результаті її виховання та самовиховання, включаючи саму регуляцію соціальної поведінки суб'єкта.

Учені розглядають саморегуляцію, як функціональний засіб суб'єкта, що дозволяє йому мобілізувати свої особистісні та когнітивні можливості, що постають як психічні ресурси для реалізації власної активності (див. [1-5]). Особистісна саморегуляція є складною інтегративною функцією, що проявляється в активно-дієвому відношенні особистості до себе та інших, в її моральних, соціальних установках і відображає параметри соціальної поведінки та міжособистісних відносин, що забезпечують перетворення діяльності та спілкування.

Отже, саморегуляція – це «властивість біологічних систем автоматично встановлювати і підтримувати на певному постійному рівні свої фізіологічні показники» [2]. Організм має адаптивну, або самоналагоджувальну систему саморегуляції. Процеси саморегуляції являють собою внутрішню цілеспрямовану активність людини, яка зреалізовується за рахунок системної участі різних процесів, явищ і рівнів психіки. Їх реалізація здійснюється цілісною системою, яка має свою принципову структуру і проектується на різних рівнях організації індивідуальності людини. З її допомогою особою вибудовується своєрідний каркас, алгоритм майбутньої діяльності та життєдіяльності загалом, причому щодо останнього з них остаточне рішення про послідовність та особливості дій можуть бути прийняті з великою відстрочкою за часом.

Проблема збагачення саморегуляційного потенціалу в останні десятиліття постала як одна із найбільш досліджуваних у психологічній науці. Необхідність дослідження саморегуляції майбутнього психолога нині пов'язана із зростаючою тенденцією в сучасній психології до створення інтегративних концепцій психіки людини.

На збагачення саморегуляції впливають різні чинники, не винятком є й рівень мотиваційних домагань, і спрямованість контролю. Загальновідомим є той факт, що люди з усталеною мотивацією мають величезний потенціал для розвитку навичок саморегуляції. Однак, як добре люди не були б мотивовані на успіх, досить часто серед них зустрічаються ті, хто зазнає серйозних труднощів при організації власної діяльності. Їхнє подолання можливе в тому випадку, якщо роботу з формування навичок саморегуляції буде розпочато якомога раніше. Оптимальним періодом у цьому відношенні є період навчання у ЗВО, коли закладаються і формуються основи регуляції діяльності. Тим не менш, це не означає, що під час юності – студентства, або молодості і в зрілому віці можна припиняти розвиток даних навичок, навпаки, якщо в ранній юності закладаються основи регулювання, то в юності, враховуючи темп життя і навантаження студента, дані навички можуть досягти піку своєї сформованості – аби людина була на це вмотивована.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балашов Е.М. Характеристика діагностичного комплексу вивчення саморегуляції у навчальній діяльності студентів. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2020. № 1(43). С. 5-12.
2. Гриньова М.В. Саморегуляція: навч.-метод. посібник. Полтава: АСМІ. 2012. 294 с.
3. Олефір В.О. Психологія саморегуляції суб'єкта діяльності. Автореф. дис... д. психол. н.: 19.00.01. Одеса: ПНПУ ім. К.Д. Ушинського, 2016. 43 с.
4. Царикова О.В. Методи емоційно-вольової саморегуляції психологічного стану студентів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2013. Т. 2, вип. 10. С. 316-320.
5. Ярушкін Н. Саморегуляція як чинник соціалізації особистості: історія і сучасний погляд на проблему. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Київ: 2009. Т. XI. Ч. 1. С. 254-263.

КО-МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Закон України “Про медіацію” від 16.11.2021 № 1875-ІХ (далі - Закон) передбачає можливість здійснення медіації за участю кількох медіаторів, т.т. здійснення ко-медіації. Адже у ст. 1 Закону зазначено, що: договір про проведення медіації укладається між сторонами наявного / можливого конфлікту (спору) і медіатором (медіаторами) (п. 1 ч. 1); медіація - це позасудова процедура, яка проводиться за допомогою медіатора (медіаторів) (п. 4 ч. 1); сторонами медіації є групи осіб, фізичні особи, юридичні особи, які звернулися до медіатора (медіаторів) (п. 7 ч. 1); до учасників медіації належать як медіатор, так і медіатори (п. 10 ч. 1) [1]. Стаття 17 Закону передбачає, що медіатор (медіатори) здійснюють медіацію, дотримуючись вимог норм професійної етики, правил поведінки медіації, договору про медіацію, а також даного Закону [1].

Ко-медіація - це медіація за участю кількох медіаторів (як правило, двох), які певним чином можуть доповнювати один одного за статтю, особистістю, культурою, професійним рівнем або іншим чином, що може покращити якість як процесу медіації, так і його результату [3, с. 97-98].

У спільноті медіаторів існує підхід, за якого вважають, що ко-медіацією є і медіація, яка проходить у партнерстві медіатора та іншого фахівця (терапевта, юриста, податківця, бухгалтера та ін.). Потреба у такому партнерстві ко-медіаторів обумовлена, наприклад, необхідністю в особливо емоційних справах, виконувати різні ролі: бути зосередженим на інформації, діалозі (професійний медіатор) і - на управлінні емоціями (терапевт як ко-медіатор). Або, коли вирішенню особливо складного конфлікту (фінансові конфлікти; сімейні конфлікти, пов'язані з дітьми; конфлікти зі складною психологічною динамікою між його сторонами, тощо) сприятиме багатопрофільний досвід ко-медіаторів: медіатора та іншого фахівця (юриста, соціального працівника, податківця, терапевта та ін.) [2].

Доцільність проведення ко-медіації пов'язують з різними причинами, серед яких: необхідність поєднати знання і навички кількох медіаторів; прагнення передати знання і навички новим медіаторам; забезпечення балансу (наприклад, статі, віку, культури); пом'якшення ризиків - розгляду скарг і питань безпеки; обрання надавачем медіаційних послуг ко-медіації як способу обслуговування; знаходження сторін медіації на значній відстані один від одного та ін. [3, с. 98].

До недоліків ко-медіації часто відносять: відсутність гнучкості, значні часові рамки і грошові витрати; дисбаланс сил ко-медіаторів; домінування у

медіаційному процесі одного із ко-медіаторів; розбіжності або відмінності у стилях ко-медіаторів, які можуть бути несумісними; відмінність політики, процедури і документування ко-медіації; жага “першості” у ко-медіаторів або одного із них; та ін.

Медіатору варто працювати у ко-медіації, коли має справу з багатосторонніми чи багатопредметними конфліктами. Адже двом медіаторам легше проаналізувати складні факти наявного конфлікту. У багатосторонній медіації медіатори можуть виокремитись і кожен провести одночасні кокуси, заощаджуючи час сторін медіації.

Успішність ко-медіації залежить, насамперед, від обрання співмедіаторів та вміння структурувати спільну роботу. Складно очікувати на продуктивність роботи двох абсолютно недосвідчених ко-медіаторів, які не знали один одного, і працювали у медіації без жодного нагляду чи контролю досвідченого медіатора (оскільки його у медіації не було). Не обов'язково вдалою може бути медіація і з досвідченим медіатором, який жодного разу не працював у ко-медіації. Важливо для ко-медіації, щоб медіатори перед спільною роботою обговорювали: свої сильні та слабкі сторони, способи взаємного підтримування у процесі, розподіл обов'язків (питань, завдань, етапів тощо), стратегії, які будуть використовувати у процесі, узгоджені сигнали (щоб повідомити один одного про певні речі), баланс власної поведінки у процесі, а також вирішення можливих внутрішніх суперечок та ін.

Під час процесу ко-медіації медіатори повинні не лише розмовляти один з одним, але й чути про що говорить ко-медіатор і сторони медіації, щоб зрозуміти у якому напрямку рухаються. Не менш важливою у ко-медіації є спостережливість медіаторів: за протіканням медіаційного процесу; за тим, як себе відчувають у ньому партнер (співмедіатор) і сторони медіації; за тим, якого прогресу уже досягнуто (на думку сторін медіації). Окрім цього, медіатор не повинен боятися відкрито радитись перед сторонами медіації зі своїм партнером (співмедіатором), наприклад, перш, ніж задати сторонам медіації кілька додаткових питань, перевірити чи уже завершив партнер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 23.10.2022).

2. Viet Hannah, Elliott Kate. The benefits of co-mediation. <https://www.familylawpartners.co.uk/blog/the-benefits-of-co-mediation> (дата звернення: 26.10.2023).

3. Keryn Foley. To Co-Mediate or Not to Co-Mediate - That is the Question. P. 93-107 URL: <http://www5.austlii.edu.au/au/journals/BondLawRw/2017/7.pdf> (дата звернення: 26.10.2023).

КОРЕКЦІЙНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Проблема домашнього насильства – одна з найгостріших соціальних проблем сучасної України. Вона залишає глибокий слід як на житті жертв домашнього насильства, так і на тих, хто його вчиняє (кривдників). Один із шляхів реагування на дану проблему полягає у ефективному використанні корекційних програм для кривдників.

На вчинення кривдниками домашнього насильства впливають різного роду складні психологічні, соціальні та емоційні фактори: дитячі стреси, неврози, зловживання спиртними напоями, агресія тощо. В основному такі особи потребують корекції та реабілітації, що можуть вплинути на формування їх правомірної поведінки та забезпечення безпеки (їх та оточуючих) [2]. також корекційні програми для кривдників спрямовані на інтеграцію осіб, які вчинили домашнє насильство, у суспільство, на зниження рівня насильства, яке можна досягнути за допомогою розвитку в учасників корекційних програм навичок управління гнівом, комунікації та конфліктології.

Оскільки кривдники, які вчинили домашнє насильство, мають зазвичай низьку самооцінку, психічні травми, тому корекційні програми (у своїй більшості) спрямовані на підвищення їх самоповаги, покращення психічного стану, здобуття навичок використання ненасильницьких способів вирішення конфліктів, розвиток емпатії та співчуття, вміння зберегти після їх (корекційних програм) проходження позитивних змін в поведінці та ефективно інтегруватися у суспільство [1].

Існує кілька типів корекційних програм для кривдників, які вчинили домашнє насильство, серед яких: групові (учасники збираються у групах, де обговорюють свої проблеми, навчаються у інших отримувати підтримку); індивідуальні (деякі кривдники потребують індивідуального підходу щодо корекції їхньої поведінки); терапія для сімей (сприяє відновленню відносин та спілкуванню у сім'ї) [3, с. 165-166].

У напрямку зростання ефективності корекційних програм для кривдників, які вчинили домашнє насильство, важливо: забезпечувати доступність програм для кривдників на всіх адміністративно-територіальних одиницях країни; здійснювати оцінку і модернізацію корекційних програм; залучати фахівців сфери психології та соціальної роботи; впроваджувати ефективні методи для відновлення жертв домашнього насильства тощо [2]. Належний пильний нагляд і підтримка зі сторони спеціалізованих служб і фахівців за проходженням кривдниками

корекційних програм є однією із гарантій того, що вони (кривдники) дійсно позитивно змінюють поведінку, не повторюватимуть насильницькі дії. Важливу роль у ресоціалізації кривдників, які вчинили домашнє насильство, відіграють територіальні громади, урядові та неприбуткові організації (розроблення, затвердження, фінансування, організація надання тощо корекційних програм).

ЛІТЕРАТУРА

1. Про запобігання і протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

2. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навч.-метод. посіб. для курс-в вищ. навч. закл. МВС України: Лабунь А. В., Заброда Д. Г., Басиста І. В., Дроздова І. В., Брижик В. О., Мусієнко О. М. Київ, 2012. 246 с.

3. Попередження, виявлення і подолання випадків насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми: тренінговий курс / автори-упорядники: Журавель Т. В, Коробченко Н. М., Нікітіна О. М., Сафронова О. Ф. ; за заг. ред. О. В. Безпалько, Т. В. Журавель. К.: ТОВ «К.І.С.», 2010. 167 с.

УДК 159.9

Дмитро Черноокій

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ВПЛИВ МЕТОДІВ ЗАЗЕМЛЕННЯ НА ФІЗІОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ОРГАНІЗМУ ЛЮДИНИ ПРИ ПОДОЛАННІ СТРЕСОВИХ РЕАКЦІЙ

У сучасному світі люди відчують стрес внаслідок різних чинників, таких як робоче навантаження, особисті проблеми, інформаційний перенасичений потік, соціальний тиск тощо. Методи заземлення можуть допомогти знайти спосіб впоратися зі стресом і підтримувати психологічне благополуччя. Вони дозволяють випередити психічні захворювання, такі як депресія, тривожність, посттравматичний стресовий розлад тощо.

Заземлення – це досягнення внутрішньої гармонії, відчуття стійкості та емоційної рівноваги в різних аспектах життя, таких як сім'я, кар'єра і загальний добробут. Це поняття відоме також як емоційна стійкість [2, с. 213].

Як відбувається фізіологічна реакція організму на стрес? Мозок, реагуючи на загрозу, відправляє сигнали до наднирників для вироблення гормонів стресу, таких як адреналін і кортизол. Ці гормони активують внутрішні резерви організму, що призводить до збільшення м'язової сили, швидкості реакції, витривалості та підвищення больового порогу. Ці фізіологічні реакції є важливими механізмами,

які допомагають організму подолати джерело небезпеки. І коли загроза зникає, тіло повертається до стану розслабленості [3].

Методи заземлення сприяють відновленню зв'язку з тілом та навколишнім середовищем шляхом активації парасимпатичної нервової системи, яка відповідає за відпочинок і регенерацію, і її активація допомагає знизити симптоми тривоги та стресу. Ван дер Колк пропонує кілька методів заземлення, які можна практикувати вдома. Ці методи включають:

- Зосередження на відчуттях тіла. Спробуйте зосередитися на відчуттях вашого тіла, відчувайте його вагу, дотик одягу та температуру оточуючого середовища.

- Зосередження на диханні. Зосередьтеся на своєму диханні і спробуйте зробити його глибоким і рівним.

- Зосередження на навколишньому середовищі. Подивіться на предмети навколо вас і задумайтеся про них, прислухайтеся до звуків, які вас оточують.

- Зосередження на рухах тіла. Виконуйте прості рухи, такі як ходьба, розтягування або плавання.

Ван дер Колк зауважує, що ці методи заземлення можуть бути особливо корисними в ситуаціях тривоги або паніки. Якщо ви відчуваєте, що ви втрачаєте зв'язок із реальністю, спробуйте використати один із цих методів для того, щоб допомогти собі заспокоїтися [1, с. 288-292].

Однією з головних переваг використання методів заземлення є їх універсальність і доступність, оскільки вони не потребують особливих умов і можуть бути застосовані в будь-який час і в різних ситуаціях, незалежно від того, чи ви наодинці, чи серед інших людей. Техніки заземлення можна використовувати двома специфічними способами: через сенсорне усвідомлення та когнітивне усвідомлення. Сенсорне усвідомлення – це увага до відчуттів нашого тіла, тоді як когнітивне – включає в себе наше розуміння і фокус на розумових процесах та активаціях. Ключовим аспектом цих методів є усвідомлення внутрішніх попереджувальних сигналів та використання спеціальних технік для підтримки нашої уваги. Наприклад, можна сповільнити темп дихання, застосовуючи діафрагмальне дихання, або переключити увагу зі своїх внутрішніх почуттів на зовнішнє середовище, використовуючи свої органи чуття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессель ван дер Колк. Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому / пер. з англ Г. Цвіра. Київ: Vivat, 2022. 624 с.

2. Мушкевич М. І., Чагарна С. Є. Основи психотерапії : навч. посіб. / ред. М. І. Мушкевич. 3-тє вид. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 420 с.

3. Що таке стрес та як з ним боротися. Центр громадського здоров'я МОЗ України|. URL : <https://phc.org.ua/news/scho-take-stres-ta-yak-z-nim-borotisy> (дата звернення: 29.10.2023).

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАЙНДФУЛНЕС У РОБОТІ З ТРАВМАТИЧНИМ СТРЕСОМ

Останні дослідження в межах когнітивно-поведінкового напрямку, вказують на ефективність та доцільність майндфулнесу у консультативному та психотерапевтичних процесах. У своїх напрацюваннях науковці акцентують увагу на активному застосуванні цього методу, особливо у випадках пропрацювання травматичного стресу.

Майндфулнес – це психологічна практика, яка базується на здатності усвідомлено сприймати теперішню дійсність без побічних думок, які продукують внутрішні нав'язливі стани. Майндфулнес зосереджує увагу на свідомому використанні думок, емоцій, почуттів та перенапряження їх у правильне русло. Основною ідеєю є сприйняття особистості в даний час та момент, усвідомлене мислення, контроль емоцій. Майндфулнес фокусується на внутрішніх переживаннях індивіда та спрямовує їх у позитивне русло [5, с. 146].

Даний підхід дає можливість людям, які його застосовують, відновити зв'язок зі своєю сутнісною цілісністю за допомогою різних процесів, включаючи використання дихання для відновлення зв'язку з тілом і загоєння придушених емоційних ран. Також, варто зазначити, що майндфулнес найкраще працює у поєднанні з такими практиками як йога, медитація та психотерапія. Підхід майндфулнес бере до увагу не тільки на психічний компонент людини, а ще й на емоційну, духовну, ментальну та фізичну складові особистості. У сукупності, завдяки даному підходу, людина стає кращою як і внутрішньо, за допомогою різноманітних практик, та і відчутні зовнішні зміни [4, с. 744].

Технічна складова майндфулнес передбачає наповнення енергією та потужною силою саму особистість, яку вона може передавати іншим індивідам, коли вони потребують допомоги [1, с. 31]. Майндфулнес різко контрастує з більшістю нашого повсякденного досвіду, так як увага є постійним механізмом людини. Критика та постійне обдумування різних життєвих ситуацій призводить до негативного самонавіювання та частих стресових станів. Коли індивіду вдається зосередитися на внутрішніх переживаннях у цей час, вся увага часто наповнена самокритичними, роздумами або іншими тривожними думками та емоціями, які ми потім намагаємося придушити [4, с. 744].

В рамках когнітивно-поведінкового підходу, учасників зазвичай навчають різних способів розвитку альтернативного ставлення до сенсу пережитого досвіду,

незалежно від того, чи це неприємні тілесні відчуття, думки, емоції чи почуття [2]. Медитація майндфулнес є технікою, яка розвиває відмежування від усього що відбувається навколо та переорієнтовує увагу на внутрішні життєві чинники, які включають всі чуттєві та ментальні уособлення людини, ставлення відкритості й прийняття всіх можливих внутрішніх переживань [3, с. 10].

Таким чином, майндфулнес – це водночас навичка і практика. Тому, що постійна праця над удосконаленням себе, породжує уміння прислухатися до внутрішніх бажань. Чим сильніша здатність людини перебувати в стані усвідомлення власної сутності під час постійних життєвих злетів і падінь, тим менше страждань вона зазнає. Ця базова передумова залишається основою практик майндфулнес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мотрук Т. Практика майндфулнес у психотерапевтичній практиці. *Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія*. 2023. № 2. С. 30-34.
2. Романчук О. Майндфулнес-орієнтована КПТ – новий ефективний метод попередження рецидиву депресії. *Семінар. НейроNews*. 2012. С. 51-55. URL:<https://neuronews.com.ua/ua/archive/2012/3%2838%29/article-631/mayndfulnes-orientovana-kpt-noviy-efektivniy-metod-poperedzhennya-recidivu-depresiyi#gsc.tab=0>.
3. Gause R. & Coholic D. Mindfulness-based Practices as a Holistic Philosophy and Method. *New Scholarship in the Human Service*. 2010. Vol. 9. P. 2-43.
4. Hofmann S. & Gomez A. Mindfulness-Based Interventions for Anxiety and Depression. *Psychiatric Clinics Of North America*. 2017. Vol. 40. P. 739 - 749.
5. Kabat-Zinn J. Mindfulness-based interventions in context: Past, present and future. *Clinical Psychology Science and Practice*. 2003. Vol. 10. P. 144-156.

УДК 159.97

Христина Глинська

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК КЛЮЧОВИЙ АСПЕКТ УСПІШНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Успішність будь-якої діяльності завжди залежить у першу чергу від внутрішніх ресурсів особистості. Успішна навчальна діяльність – це продукт можливостей та зусиль з одного боку, самовіддачі та емоційної стійкості – з іншого. Від дітей чи дорослих, що потрапляють у навчальне середовище, зазвичай не очікуються знання, поза тими, що необхідні для власне навчання, проте від них очікується вміння поводитися, реагувати та діяти згідно із соціально прийнятними

нормами. Ці норми не є стабільними, вони постійно піддаються змінам, тому існування у соціумі є напрямку залежним від вміння особистості зчитувати ці неписані норми та адаптуватись.

Поняття емоційного інтелекту як ми його знаємо – наслідок досліджень Р. Торндайка, який першим виділив соціальний інтелект як здатність людини розуміти, сприймати та поводитись відповідно до ситуації та оточення [1, с. 7]. Сам термін «емоційний інтелект» з'явився в літературі ще в 1966 році. Однак ця тема не отримала достатньо уваги аж до 1990 року, коли Саловей і Майер опублікували свою фундаментальну статтю, де запропонували методика виміру емоційного інтелекту [4, с. 164-164].

Таким чином, концепція емоційного інтелекту є порівняно новою, тому і вивченою не повністю. Та все ж, спираючись на вже існуючі знання, емоційний інтелект можна розглядати як динамічну властивість особистості до розуміння власних та чужих емоцій, здатність до виявлення емоційних підтекстів у соціальних відносинах, вміння ефективно регулювати та проживати свої емоції.

Здатність вчасно та відповідно реагувати на власні емоції, вміти оговтатись від негативних емоційних станів та потрясінь має вирішальний вплив на психічне здоров'я учнів та студентів, що є ключовим фактором академічної успішності. Люди, що не вміють результативно взаємодіяти із своїми емоціями частіше сприятливі до стресових станів та нездатні продуктивно займатись навчальною діяльністю [3, с. 10].

Глибоке сприйняття навчального матеріалу відбувається тоді, коли учень відчуває емоційне залучення до процесу так само як і до самої інформації. Емоційно забарвленні знання слугують мотивацією до подальшого пізнання та навчання [2, с. 66]. Залучення емоційної сфери людини до навчання не лише допомагає із довгостроковим запам'ятовуванням інформації, але і є підґрунтям для формування власних переконань та думок, сприяє дослідженню нових тем, занять та сфер життєдіяльності суспільства. Такий результат, особливо у контексті дітей підліткового віку та молоді, важко переоцінити, адже усі вищеперелічені аспекти є фундаментом для саморозвитку та здорового соціального та психічного життя людини.

Достатній рівень емоційного інтелекту у студентів та учнів означає, що вони більш підготовані долати невдачі та стресові ситуації, вчасно та ефективно уникати та вирішувати конфлікти та труднощі. Така молодь має кращу концентрацію, увагу, здатність до критичного мислення та розподілу свого часу. Усі ці аспекти матимуть фундаментальний вплив на академічну діяльність особистості. Крім того, розвинений емоційний інтелект корелюється із кращими навичками міжособистісної взаємодії, співпраці, командної роботи, які є важливими чинниками не лише учбової діяльності але і подальшого кар'єрного розвитку [5, с. 161-165].

Визнання важливості розвитку емоційного інтелекту є життєво необхідним для ефективного навчання нових поколінь. Результатами цього можуть бути значні покращення у академічних досягненнях учнів та студентів, підвищення у рівні психічного благополуччя, покращення якості інтраперсональних та екстраперсональних стосунків. Коли педагоги свідомі щодо важливості даної проблематики, вони використовують методи для розвитку у своїх учнях тих якостей, які беззаперечно допоможуть їм досягати успіхів у різних аспектах свого життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнєцов М., Діомідова Н. Емоційний інтелект як чинник психоемоційних станів студентів в умовах іспиту. Харків : «Діса плюс», 2017. 189 с.
2. Рейда О. Важливості і значення складових емоційного інтелекту для здобувачів вищої освіти. *Актуальні питання інтернаціоналізації вищої освіти в Україні: лінгвістичний, правовий та психолого-педагогічний аспекти* : Міжнар. науково-практ. онлайн-конф., м. Біла Церква, 2022. С. 66–68.
3. Fernandez-Berrocal P., Ruiz D. Emotional intelligence in education. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*. 2008. Т. 6, № 15. С. 421–436. URL:https://repositorio.ual.es/bitstream/handle/10835/538/Art_15_256_eng.pdf?sequence=1 (дата звернення: 29.10.2023).
4. *International Handbook of Emotions in Education* / ред.: R. Pekrun, L. Linnenbrink-Garcia. 2014. 708 с.
5. Shanwal V., Kaur G. *Emotional intelligence in education: applications & implications*. New York : Nova Science Publishers, 2008. 247 с.

УДК 159.923.5

Ірина Казнодій

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

АСЕРТИВНА ОСОБИСТІТЬ В ПРЕДМЕТНОМУ ПОЛІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ

Асертивність – це комплексна особистісна якість, що характеризує здатність людини висловлювати свої думки, почуття і потреби відкрито, впевнено та щиро, дотримуючись чіткої і ввічливої манери спілкування, без порушення прав інших осіб. Ця якість відіграє важливу роль у взаємодії з іншими людьми, досягненні особистих та професійних цілей та підтриманні психологічного комфорту.

У психологічному дослідженні асертивність розглядається як багатовимірна концепція, яка включає такі компоненти:

- Емоційна складова: здатність висловлювати свої емоції та почуття відкрито та ввічливо.

- Когнітивна складова: здатність адекватно оцінювати ситуації й приймати рішення, які відповідають власним інтересам.

- Комунікативні навички: здатність ефективно спілкуватися з іншими, виражаючи свої думки і почуття, а також здатність слухати та розуміти інших [2].

Асертивність корелює з іншими особистісними рисами, такими як екстраверсія, відкритість до досвіду, сумлінність та приємність. Екстравертні люди, зазвичай, виявляють більшу асертивність, ніж інтроверти. Люди з високим рівнем відкритості до досвіду, зазвичай, більш відкриті у висловленні своїх думок та почуттів, навіть якщо вони відрізняються від думки інших. Сумлінні люди, зазвичай, чітко висловлюють свої потреби та вимоги. Щодо осіб із високим рівнем приємності, вони, зазвичай, володіють ввічливим та доброзичливим підходом у взаємодіях з іншими [1, с. 4]

Не асертивність асоціюється з такими особистісними рисами, як невротизм, залежність і пасивність. Невротичні особи схильні до тривоги та страху, що може ускладнювати відстоювання своїх прав та інтересів. Особи з високим рівнем залежності спираються на інших у прийнятті рішень та розв'язанні проблем, що може призвести до ігнорування власних потреб [3]. Пасивні особи уникають конфліктів та не висловлюють свої думки і почуття, навіть якщо вони мають для них важливе значення.

Асертивність – це важлива особистісна якість, що сприяє досягненню успіху у житті. Дослідження асертивності в психології допомагає краще розуміти процес розвитку асертивності та можливі шляхи її підвищення.

Упевненість є ключовим елементом успішної комунікації та міжособистісних відносин. Вона дозволяє людині висловлювати свої потреби, обґрунтовувати свої права і ставити межі у взаємодії з іншими, зберігаючи при цьому взаємоповагу та ввічливість. Досягнення цієї якості може вимагати часу і зусиль, але вона є важливою для забезпечення гармонійних відносин і досягнення особистих та професійних цілей.

Психологічні дослідження асертивності проводяться в різних аспектах. Вони допомагають вивчити взаємозв'язок асертивності з іншими особистісними характеристиками, вивчити динаміку розвитку цієї якості протягом життя, а також визначити методи та практичні підходи для підвищення рівня асертивності. Одним із таких методів є тренінги, які спрямовані для підвищення цієї якості, вчать висловлювати свої думки та почуття чітко, ввічливо і впевнено, а також відстоювати власні права та інтереси [1].

Загалом, асертивність відіграє суттєву роль у психології та психічному благополуччі людини. Вона допомагає покращити взаємодію з іншими та підвищити самооцінку, знизити рівень стресу та досягнути більших успіхів у

різних сферах життя. Розуміння асертивності та її вивчення у психології допомагає розвинути практичні методи підвищення цієї якості і сприяє загальному психологічному розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марусинець М.М. Соціально-психологічні особливості формування асертивної поведінки у професійному встановленні майбутніх психологів : дис. канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2016. 209 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/166275/1/дисертація_Марчук_.pdf (дата звернення: 28.10.2023).

2. Патерсон Р.Д. Практичний посібник з асертивності: підручник. 8-ме вид. Київ : Морфейс, 2023. 402 с.

3. Cheek, J. M., & Buss, A. H. (1983). Shyness and sociability. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1983. No 45(2). P. 118-124.

4. Lefevre, M. L., & West, S. G. Assertiveness and social anxiety. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1981. No. 40(1). P. 125-130.

УДК : 159.9

Марина Дячук

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Проблематика толерантності постає досить часто у сучасному світі, особливо зараз в умовах воєнного стану. На сьогодні існують різні чинники які ускладнюють виховання толерантності не лише в окремих групах, але й у суспільстві в цілому. Іншими словами ускладнюють формування толерантності: психологічні особливості людини, здібності, важливі професійні якості, рівень освіти, сприйняття та самосприйняття тощо.

Особливості формування толерантності, як професійної компетентності майбутніх психологів, полягають у вивченні та розвитку різних аспектів толерантності. Це включає розуміння значення та природи толерантності, аналіз власних уявлень та стереотипів, формування поваги до різних культур, етнічностей та релігій, вміння працювати з людьми, які мають різні точки зору та інші вимоги. Процес формування толерантності включає самопізнання, самовдосконалення та розвиток емоційного інтелекту [3]

Майбутні психологи повинні розуміти важливість підтримки різних поглядів і особливостей кожної людини, без приховування чи засудження. Вони повинні навчатися сприймати критику, розвивати етнічну та культурну чутливість,

вміти працювати в різних комунікаційних ситуаціях та виявляти толерантність у своїй професійній практиці. Формування толерантності також вимагає постійного саморозвитку і самостійного навчання. Майбутні психологи повинні бути відкритими до нових знань, включатися в міжкультурний діалог, оцінювати свої внутрішні стереотипи та працювати над ними. Вони повинні бути активними учасниками процесу розбудови толерантного суспільства і вести етичний професійний спосіб життя. Враховуючи ці особливості, формування толерантності у майбутніх психологів відбувається шляхом використання спеціалізованих навчальних курсів, тренінгів, практичних вправ та взаємодії з різними культурами та спільнотами. Для успішного розвитку толерантності важливо також проводити рефлексію та саморефлексію, щоб оцінювати свої власні уявлення та реакції у конкретних ситуаціях. Такий підхід допомагає майбутнім психологам стати більш ефективними професіоналами, здатними працювати з людьми, які мають різні цінності [4].

Проблематика формування феномену толерантності у майбутніх психологів є поширеним об'єктом досліджень вітчизняних та закордонних науковців. Завдяки таким науковим працям ми маємо змістовний розгляд феномену та його компонентів [2]. Опираючись на результати теоретичних аналізів та емпіричних досліджень доведено, що толерантність – це складне соціокультурне явище сучасного світу [1]. При використанні погляду на толерантність як психологічний феномен ми отримуємо висновки, що у професії психолога він формується під час навчання. Набуті навички ми маємо трансформувати у практичні дії.

Зважаючи на усе вище сказане психологічний феномен толерантності у майбутніх психологів при належному формуванні трансформується в усталену норму поведінки та поглядів на особистісні, соціокультурні, індивідуально-психологічні, погляди та переконання людей.

Отже, толерантний психолог, у підсумку свого навчання, при роботі із клієнтом не проєктує на зовні певні внутрішні конфлікти, має адекватне світосприйняття, що не залежить від внутрішніх чи зовнішніх факторів, несе відповідальність за свою норму поведінки, його терплячість до обмежень є нормою. Також фахівець має високий рівень емпатії та не поділяє певні вчинки соціуму на правильні чи ні. Завдяки набутим навичкам ми активізуємо комунікативну толерантність, яка є надзвичайно важливим компонентом професії психолога. Такий рівень умінь характеризує висококваліфікованого працівника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовіченко О. В. Психологічні особливості толерантності майбутніх психологів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Київ, 2022. Вип. 1(103). С. 64-77.

2. Гусєв А. І. Розвиток толерантності до невизначеності у студентів психологів. *Актуальні проблеми психології*. 2015. № 2. С. 105-114.

3. Довгополова Я. В. Толерантність як ціннісна парадигма освіти в контексті євроінтеграції. Педагогічні шляхи реалізації загальноєвропейських цінностей у системі освіти України. зб. наук. праць. За заг. ред Г. Є. Гребенюка. Харків, 2005 С. 85-90.

4. Лушин П.В., Воляннюк Н.Ю. Брюховецька О.В. Особистісно-орієнтована підготовка майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти: посібник. Київ, 2015. 222 с.

УДК 159.923.5

Алла Сушко

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБЛИВОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТУ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Людська особистість – це складна та багатогранна система, яка визначається численними факторами, включаючи генетичні, соціокультурні та психологічні чинники. Один із ключових аспектів, який впливає на розвиток та самореалізацію особистості, це її темперамент.

Темперамент – це вроджена схильність до певних способів реагування на подразники навколишнього середовища. Він може бути унікальним у кожній особистості і визначає її типові реакції на стрес, радість, сум і інші емоційні стани. Існує декілька основних типів темпераменту, таких як сангвінічний, холеричний, меланхолічний і флегматичний, але багато людей мають комбінацію різних рис [3, с. 5].

Багато психологів в своїх дослідженнях підкреслюють вплив темпераменту на різні аспекти життя людини. Зокрема, вони вказують на його роль у формуванні пізнавальних та комунікативних здібностей, вплив на процеси навчання та розвитку, а також на вибір професії.

Темперамент розглядається як динамічний елемент особистості, що визначає специфіку її активності та реакції на різні ситуації. Згідно з думкою О. О. Євтушок, темперамент визначає структуру та характер виконання різних видів діяльності [4, с. 272].

На переконання В. А. Вінс, темперамент відіграє ключову роль у діяльності, оскільки від нього залежать обсяг і характер впливу на діяльність, включаючи зовнішні умови та внутрішні індивідуально-психологічні особливості людини [1, с. 191].

Вчена В. Щегорцова підкреслює важливість впливу темпераменту на діяльність людини. З її точки зору, тип темпераменту визначає рівень активності

людини у трудовій діяльності та у взаємодіях з іншими людьми. Залежно від характеру та умов цієї діяльності, різні аспекти темпераменту (сила, рівноваженість та рухливість нервової системи) можуть грати різні ролі, як позитивні, так і негативні. Тобто, у ситуаціях, де вимагається велика працездатність та витривалість, сильні типи нервової системи, такі як холерики, сангвініки та флегматики, можуть проявляти свої якості на користь діяльності. З іншого боку, у випадках, коли важливі співчутливість і лагідність, слабший тип нервової системи (меланхолік) може бути більш відповідним [5].

У дослідженні Л. Вороновської розглядаються результати аналізу, пов'язані із професійним вибором індивідів, які мають різні типи темпераменту. Дослідниця вказує на те, що існують загальні риси для кожного типу темпераменту, які можуть мати важливе значення при виборі професійної діяльності та оцінці успішності виконання професійних завдань у різних груп індивідів з різними темпераментами [2].

Дослідження Л. Вороновської вказує на характеристики холеричного типу темпераменту. Холерики відрізняються міцною нервовою системою та здатністю швидко переходити від одного завдання до іншого. Однак їхнім недоліком є нестриманість та нерівноваженість в поведінці, що може впливати на їхні стосунки з іншими людьми. Перевагою холеричного темпераменту є здатність мобілізувати значні ресурси енергії протягом короткого часу. Проте, при тривалій роботі, вони можуть втомлюватися швидше.

Холерикам підходять професії, де потрібні рішучість та можливість працювати в екстремальних умовах. Наприклад, це можуть бути професії, де робиться акцент на швидкості та визначеності, такі як лікар (проведення складних операцій), поліцейський (затримання злочинців), журналіст (праця в небезпечних ситуаціях), пілот-винищувача (дії в умовах, де є ризик для власного життя) [2, с. 19].

Сангвініки характеризуються стійкою та сильною нервовою системою, а також високою працездатністю. Вони легко змінюють види діяльності та вміють ефективно спілкуватися з різними людьми. Однак вони можуть бути менш чутливими до зовнішніх впливів. Сангвініки володіють особливою рухливістю нервових процесів, що дозволяє їм швидко адаптуватися до зміни видів діяльності та ритму життя. Проте, в разі тривалої та монотонної роботи, вони можуть швидко втрачати інтерес та втомлюватися. Сангвінікам підходять професії, де потрібна організаторська діяльність та вміння ефективно керувати людьми, такі як управління персоналом, політика або менеджмент у сфері туризму, де ситуації та завдання не завжди чітко регламентовані і вимагають гнучкості та вміння адаптуватися до змін [2, с. 19].

Флегматичний тип темпераменту має свої переваги і недоліки. Серед переваг можна відзначити здатність до тривалої та наполегливої роботи, а також планомірну та результативну діяльність. Флегматики славляться своєю здатністю ретельно дотримуватися установленого порядку та виконувати дії згідно з

попередньо визначеним алгоритмом. Однак їхнім недоліком є можлива повільність у прийнятті рішень та складнощі у швидкому переході до нових завдань. Іноді може створитися помилкове враження, що флегматики надто інертні та неспроможні до активної праці. Однак насправді вони володіють здатністю до ретельної та систематичної роботи, що може бути надзвичайно корисним в деяких сферах, де вимагається точність, пунктуальність та послідовність дій.

Меланхолійний тип темпераменту має свої особливості. До його позитивних рис можна віднести високу витримку та здатність до продуктивної роботи, особливо в середині або наприкінці робочого процесу, а не на початку. Меланхоліки відзначаються чутливістю до оточуючого середовища, і це дозволяє їм змінювати види діяльності з легкістю. Згідно з думкою Л. Вороновської, на відміну від «сильних типів», меланхоліки часто роблять успішну кар'єру у роботі, де потрібна увага до деталей та точність. Вони можуть бути вдалими бухгалтерами, бібліотекарями, а також виконувати однотипні операції на конвеєрі або протягом робочого дня [2, с. 20].

Таким чином, темперамент грає важливу роль у формуванні і розвитку особистості. Різні типи темпераменту мають власні характеристики, які впливають на спосіб сприйняття і взаємодії зі світом. Кожен тип темпераменту має свої переваги і недоліки у контексті самореалізації. Наприклад, холерики та сангвініки можуть легко мобілізувати енергію для досягнення цілей, але ризикують втомлюватися від тривалої роботи. Меланхоліки та флегматики, навпаки, володіють витримкою та систематичністю, але можуть бути менш здатними до активної діяльності.

Важливо враховувати, що кожна людина унікальна, і вплив темпераменту на її самореалізацію може бути різним. Однак розуміння власних темпераментних особливостей може допомогти кожному індивідууму досягти більшої свідомості та розвитку власного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінс В. А. Особливості впливу темпераменту на успішність професійної самореалізації дорослої особистості. *Габітус*. 2022. Вип. 43. С. 190-194.
2. Вороновська Л. П. Педагогіка та психологія вищої школи : методичні вказівки. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 71 с.
3. Грінцова О. М. Взаємозв'язок темпераменту і характеру як психологічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологічні науки*. 2012. Вип. 38. С. 3-10.
4. Євтушок О. О. Вплив темпераменту на мотивацію людини у навчальному та трудовому процесі. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2015. Вип. 5. С. 271-274
5. Щегорцова В. М. Управління персоналом в органах державної влади: психологічний аспект. *Державне будівництво*. 2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2011_2_32 (дата звернення: 31.10. 2023).

ВПЛИВ СТРЕСУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Психічне здоров'я – це стан психічного благополуччя, який дозволяє особистості реалізувати свої здібності, формувати здорові міжособистісні відносини, справлятися з різними стресовими ситуаціями та труднощами у житті. Психічне здоров'я складається з чотирьох компонентів, які забезпечують його цілісність та нормальне функціонування. До них належать когнітивний, емоційний, поведінковий та ціннісно-мотиваційний компоненти [5; 4, с. 90-91].

Психічне здоров'я є важливим для життя особистості, оскільки формує його якість, тому потрібно вміти його підтримувати та берегти. Існує багато чинників, які впливають на емоційний стан особистості, проте не завжди цей вплив є позитивним. Одним із чинників, який перешкоджає повному психологічному благополуччю є стрес [5].

У сучасному світі стрес є дуже поширене явище, оскільки кожного дня люди зіштовхуються з різними збудниками, які можуть викликати почуття напруги та пригнічення. Існує багато різних тлумачень поняття «стресу», зокрема психолог Уолтер Кеннон називає стрес «реакцією боротьби» та «втечі»; в «законі Сельє» стрес – це реакція організму [3, с. 9].

Особливо актуальною тема впливу стресу на психічне здоров'я є для студентів, які фактично живуть в цьому емоційному стані постійно. Яким чином він виникає у студентської молоді? Є багато різних причини виникнення стресу. Зокрема сюди можна віднести велику кількість домашнього завдання, яку студент не може виконати, хвилювання перед захистом наукових робіт та іспитами, проблеми в особистому житті, часті не висипання та безсоння. Ще одним важливим чинником, який може спричинити стрес є атмосфера у групі та погані відносини не лише в системі «студент – студент», але й «студент – викладач». Все це створює відчуття постійної напруженості, яке має негативний вплив на психічне здоров'я здобувача освіти [3, с. 9-11; 2].

Які ж наслідки стрес має на життя студентської молоді? По-перше, варто сказати, що він знижує рівень працездатності, відповідно до цього і рівень успішності; по-друге, особистість стає пасивнішою та безініціативною, вона не хоче брати участь в університетській діяльності, не відчуває задоволення від життя, також знижується рівень її самооцінки та активності, проте підвищується рівень напруги та роздратованості [2].

Варто зауважити, що не завжди стрес є поганим, оскільки його біологічною функцією є адаптація. Зокрема у студентському житті стрес допомагає пристосувати студентам до нових умов та статусу [1, с. 36].

Вчений Г. Сельє, який активно займався вивченням теми стресу, вважає, що зі збільшенням стресу у людини зростає і її продуктивність, але лише до певної межі, якій характерне різке погіршення самопочуття у особистості. Також він зауважив, що кожний стрес має свою критичну величину, яка є індивідуальною для кожного [3, с. 11].

Отже, стрес є невід'ємним у житті студентської молоді, та здебільшого має негативний вплив на психічне здоров'я студентів, проте бувають випадки, коли стрес є корисним та необхідним для того, щоб пристосуватися до нових умов існування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власенко І.А., Фурман В.В., Рева О.М., Канюка І.О. Психологічне здоров'я студентської молоді. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 224 с.

2. Лаврова М.Г. Академічний стрес та психологічне здоров'я студентів у вузі. URL: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/seksiya-3-fenomeni-psikhologichnogo-zdorov-ya-ta-ortobiozu-lyudini-psikhoistorichnij-vimir/164-akademichnij-stres-ta-psikhologichne-zdorov-ya-studentiv-u-vuzi> (дата звернення: 26.10.2023)

3. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

4. Психологія здоров'я людини / За ред. І. Я. Коцана. Луцьк: РВВ —Вежа Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.

5. Mental health URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response> (дата звернення: 26.10.2023)

УДК 159.92

Юлія Питак

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

РОЛЬ АРТ-ТЕРАПІЇ У ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ ІЗ ДІТЬМИ

Методи арт-терапії є важливим інструментом при організації та проведенні психологічної корекції дітей, які мають різні порушення та розлади. Такі техніки сприяють невимушеному вираженню емоцій, переживань та думок, які дитина не може висловити словами.

Саме поняття «арт-терапія» походить від латинського *arte* – означає ремесло та рукоділля, і грецького слова *therapeuein* – лікування. Якщо брати етимологічне походження слова, то це «терапія через мистецтво». Різні країни, називають цю форму психокорекційної роботи по-своєму, це «арт-терапія», «лікування мистецтвом», «терапія візуальним мистецтвом», але, оскільки, сфера арт-терапії включає не лише художні техніки, то цю форму роботи іноді називають терапією через творчість [4].

У арт-терапії може бути застосована лише одна або ж декілька технік, у другому випадку мова йдеться про так званий комплексний підхід. Вибір самих технік залежить, насамперед від поставлених цілей, рекомендацій психолога чи психотерапевта, а також уподобань самої дитини. При цьому слід пам'ятати, що незалежно від вибору, мистецька діяльність є не метою, а засобом досягнення позитивних змін в психічній структурі дитини [2].

Арт-терапія є доволі багатогранною, вона включає в себе різноманітні підходи до вирішення проблем клієнта. Серед основних прийомів виділяють: ізотерапію, піскову терапію, казкотерапію, музикотерапію, глинотерапію, мандалотерапію, драматерапію, а також роботу із масками та МАК – метафоричними асоціативними картами [1, с. 15-69].

Техніки арт-терапії є чудовим засобом сприяння розвитку дитини, і це є причиною широкого їх застосування в консультативній та психотерапевтичній практиці. Арт-терапія водночас розвиває уяву та креативність, емпатію, формує просоціальну позицію, і, що важливо, показує, що художні здібності не відіграють жодної ролі в процесі творчості. Творча людина чи ні, немає жодного значення, оскільки, свій внутрішній світ вона проявляє своїми відчуттями, а не здібностями.

Малюючи, граючи з кольором, формами, діти створюють роботи, які ілюструють їхній внутрішній світ і стають відправною точкою для розмови про себе та приводом для сприйняття та розмірковування. Для психолога творчість учасника є джерелом інформації про його проблеми, психофізичний стан, фіксацією змін, які відбуваються у його внутрішньому житті [5].

Перше, на що спирається арт-терапевт у роботі з дітьми – це емоції. Не розповідаючи про свої труднощі та почуття, дитина займає позицію замкнутості. Цей стан часто спричинює викид негативних емоцій у вигляді неконтрольованих дій, неадекватної поведінки. Емоції, що вимагають вираження, можна вивільнити в результаті арт-терапії. Така форма допоможе дитині навчитися висловлювати свої почуття в спілкуванні з іншими, а особливо, розуміти себе, свої бажання та потреби [3].

Отже, роль арт-терапії в роботі з дітьми є надзвичайно важливою, оскільки вона сприяє їхньому фізичному, емоційному та психологічному розвитку. Методи спрямовані на вираження емоцій, розвиток творчості та уяви, емпатії та соціальних навичок, та, власне, допомагає коригувати психологічні труднощі. Арт-терапія є потужним інструментом, який несе позитивний вплив на життя та розвиток дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьВДУВС, 2020. 232 с.
2. Błaszczynska, N., Arteterapia czyli sztuka i twórczość kolorowym lekarstwem dla duszy [Art therapy i.e. art and artistic activities as the colorful cure for a soul]. MEDI – Forum Opieki Długoterminowej: 3/pp. 22-26, 2009.
3. Damijan, W., Wykorzystanie arteterapii w pracy z dzieckiem w wieku przedszkolnym [The use of art therapy in intercourse with a child in the preschool age] <http://pp26.edunet.tarnow.pl/pl/nwj/ar/art1>, access 9.12.2015.
4. Górska, A., Arteterapia a uspołecznianie osób niepełnosprawnych intelektualnie [Art therapy and socialization of people with intellectual disabilities]. In: Niepełnosprawność i Rehabilitacja, 2: 45-54, 2009.
5. THE ROLE OF EXPRESSIVE THERAPIES IN THERAPEUTIC INTERACTIONS; ART THERAPY – EXPLANATION OF THE CONCEPT URL:https://www.researchgate.net/publication/309095212_The_role_of_expressive_therapies_in_therapeutic_interactions_art_therapy_-_explanation_of_the_concept

УДК: 376

Ірина Шарган

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО РОБОТИ З КОЖНОЮ ДИТИНОЮ З УРАХУВАННЯМ ЇЇ ОСОБЛИВИХ ПОТРЕБ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ

Забезпечення якісної освіти є однією з ключових вимог сучасного суспільства. Виклики, які стоять перед системою освіти, полягають не лише в передачі знань, а й у розвитку індивідуальних здібностей та потенціалів кожної дитини. Одним із підходів, що спрямований на досягнення цієї мети, є індивідуалізація підходів до роботи з кожною дитиною, з урахуванням її особливих потреб та можливостей.

Вивчення психологічних, педагогічних та соціальних аспектів індивідуалізації дозволить визначити ключові принципи та переваги цього підходу. Психологічні аспекти індивідуалізації в освіті базуються на розумінні унікальності кожної особистості. Велике значення має врахування індивідуальних рис характеру, темпераменту, стилів навчання та інших психічних особливостей учнів. Теорії розвитку особистості В. Виготського та Ж. Піаже, наголошують на необхідності адаптації навчання до рівня пізнавального розвитку кожної дитини [1, с. 15].

З педагогічного погляду індивідуалізація спрямована на створення оптимальних умов для навчання та розвитку кожної дитини. Використання різних методів, стратегій та підходів до навчання, врахування індивідуальних темпів розвитку та стилів навчання сприяє покращенню результативності освітнього процесу. Поняття "диференціація навчання" стає важливим інструментом для вчителя у впровадженні індивідуального підходу до кожного учня.

Соціальні аспекти індивідуалізації визначаються суспільними умовами та соціокультурним контекстом. Врахування соціального середовища, етнічних та культурних особливостей дітей допомагає у формуванні позитивного індивідуального ідентитету та підтримує соціальну адаптацію учнів. Ключовим елементом є взаємодія з батьками та врахування їхнього впливу на розвиток дитини.

Одним з ключових принципів індивідуалізації є принцип різноманітності, який передбачає використання різних педагогічних прийомів та засобів для досягнення навчальних цілей. Індивідуалізація також базується на принципі гнучкості, що дозволяє адаптувати навчання до потреб і темпів розвитку кожної дитини. Переваги індивідуалізації в освіті включають підвищення мотивації до навчання, розвиток самостійності та креативності, покращення якості освіти та забезпечення глибшого засвоєння матеріалу. Індивідуальний підхід сприяє формуванню позитивного емоційного ставлення до навчання, що є важливим фактором успіху в освіті.

Теоретичні аспекти індивідуалізації в освіті визначають фундаментальні засади та принципи, які допомагають створити оптимальні умови для розвитку кожної дитини. Розуміння психологічних, педагогічних та соціальних аспектів індивідуалізації є ключовим етапом у впровадженні ефективних методів цього підходу в освітню практику. Для успішної реалізації індивідуалізації в освіті необхідно враховувати різноманітні аспекти, такі як організація навчального процесу, використання різних методик та підходів, а також взаємодія з батьками та соціальними службами.

Організація навчального процесу є основою впровадження індивідуалізації в систему освіти. Що передбачає створення гнучкого графіку, де кожен учень може працювати в темпі, який відповідає його індивідуальним можливостям та темпераменту. Застосування інтерактивних методів, таких як групова робота, дискусії та проекти, стимулює активність та самостійність кожного учня. Широкий вибір методик та підходів дозволяє вчителям ефективно впроваджувати індивідуалізацію в навчальний процес. Використання індивідуальних та групових завдань, адаптованих підручників та онлайн-ресурсів, а також застосування технологій навчання сприяють створенню різноманітних можливостей для кожного учня.

Активна взаємодія з батьками та соціальними службами є важливим елементом індивідуалізації. Організація консультацій, відкритих днів, а також

залучення батьків до процесу прийняття рішень стосовно навчання є ключовими чинниками успішної реалізації індивідуалізації. Співпраця із соціальними службами може допомогти виявити та вирішити соціальні та психологічні проблеми, які можуть впливати на навчання дитини.

Аналіз практичного досвіду впровадження індивідуалізації в освітніх системах різних країн дозволяє визначити оптимальні стратегії та підходи, які можна врахувати при розробці власних програм в Україні. Наприклад, країни Північної Європи активно використовують індивідуальні навчальні плани та підтримують інклюзивні підходи до освіти, що сприяє різносторонньому розвитку дітей. Практичні аспекти впровадження індивідуалізації в систему освіти включають організацію навчального процесу, використання різних методик, взаємодію з батьками та соціальними службами.

Україна, як країна з багатопоровою та різноманітною системою освіти, має свої особливості в реалізації індивідуалізації. Аналіз певних випадків впровадження індивідуалізації в українських школах та закладах вищої освіти дозволить визначити проблеми та перспективи цього процесу в національному контексті. Українська система освіти характеризується багатопоровістю та різноманітністю закладів навчання. Це включає загальну середню освіту, вищу освіту, технічні та професійні установи. Однією з особливостей є значна різниця між умовами навчання у міських та сільських районах, а також між публічними та приватними закладами. Застосування індивідуалізації повинно враховувати ці особливості для забезпечення рівних можливостей для всіх учнів.

Процес індивідуалізації стикається з певними викликами. Недостатня матеріальна база, обмежений доступ до сучасних технологій, та низька кваліфікація деяких педагогів можуть ускладнювати впровадження індивідуалізації в роботу шкіл. Важливо враховувати регіональні та соціально-економічні різниці для забезпечення доступу до індивідуалізованого підходу для всіх учнів. Застосування індивідуалізації в українських вищих навчальних закладах є важливим аспектом для формування конкурентоспроможних та креативних спеціалістів. Проте, наявність великої кількості студентів, брак фінансових ресурсів, та відсутність ефективних механізмів моніторингу можуть стати перешкодою для повноцінної індивідуалізації навчального процесу.

Україна стикається із викликами щодо впровадження індивідуалізації в освітню систему. Недостатні ресурси, низька інфраструктура, та відсутність єдиної методології можуть ускладнювати цей процес. Проте, індивідуалізація є важливим напрямком для покращення якості освіти в Україні. Залучення громадськості, створення податкових стимулів для вчителів та вдосконалення методології оцінки можуть сприяти подоланню цих труднощів. Застосування індивідуалізації в українській системі освіти потребує комплексного підходу. Необхідно враховувати особливості різних рівнів освіти, забезпечуючи доступ до індивідуалізованого підходу для всіх учнів та студентів.

Індивідуалізація підходів до роботи з кожною дитиною є важливим елементом сучасної системи освіти. Оптимальне врахування особливих потреб та можливостей кожного учня сприяє не лише його особистісному розвитку, але й утворенню гнучкої та ефективної системи освіти загалом. Для досягнення успіху в цьому напрямку необхідно поєднати теоретичні аспекти з практичними реаліями та розглянути український досвід впровадження індивідуалізації в освітній простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Томас Г. Індивідуалізація в освіті: теоретичні підходи та практична реалізація. *Педагогічні науки*. 2010. № 3(15). С. 22-31.
2. Шульман Л. С. Індивідуалізація та диференціація в навчальному процесі: педагогічні стратегії. *Педагогічний журнал*. 2009. № 2(8). С. 41-55.
3. Іванова Н. Практичні аспекти індивідуалізації в українських школах. *Освітній менеджмент*. 2015. № 7(22). С. 124-138.
4. Мельник О. Індивідуалізація в системі вищої освіти: виклики та перспективи. *Вища освіта в Україні*. 2018. № 4(30). С. 56-72.

УДК 159.973

Володимир Мельник, Оксана Колінчук

здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)

РОЗЛАД АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА ЯК ВИД ДИЗОНТОГЕНЕЗУ

Значної актуальності сьогодні набуває проблема щодо дітей з розладами аутистичного спектра, оскільки специфічними для цього розладу є порушення соціальної комунікації, соціальної взаємодії, повторювані зразки поведінки, діяльності чи інтересів, що, своєю чергою, негативно впливає на розвиток особистості та є перешкодою до успішної соціальної адаптації до нового освітнього середовища, а відтак і соціалізації в цілому.

Загалом виявлено, що розлад аутистичного спектра є комплексним захворюванням, яке має різноманітні форми прояву, а складність його вивчення викликана взаємопов'язаним характером соціального, когнітивного, мовленнєвого та емоційного розвитку особистості. Порушення цих функцій позначаються й на решті сфер функціонування психіки, а підвищення якості життя дітей з розладами аутистичного спектра знизить кількість психосоматичних і невротичних реакцій, полегшить психолого-педагогічну корекцію, допоможе оптимізувати їхню соціальну адаптацію.

За даними організації «Американська асоціація з аутизму», терміном «аутизм» переважно позначають глибоке вроджене порушення, яке має біоневрологічний характер і проявляється упродовж перших 3-х років життя. В Україні аутизм розглядають як спектральне порушення, наголошуючи, що «симптоми захворювання при аутизмі зустрічаються у найрізноманітніших комбінаціях, а хвороба може мати різні ступені тяжкості» [2].

Загалом аутизм визначають як «комплексне порушення розвитку, для якого властиві різноманітні прояви, що відзначаються з раннього віку і мають сталий перебіг» [3, с. 40]. Симптоми аутизму, зазвичай, залишаються і в дорослих, хоча часто – у пом'якшеній формі. Одного симптому недостатньо для визначення аутизму, потрібна наявність характерної тріади: порушення соціальної взаємодії; обмеженість інтересів і повторювальний репертуар поведінки; порушення взаємної комунікації. Окремі симптоми «тріади» трапляються і в людей з нормальним типом розвитку; наприклад, «стан, який характеризується домінуванням замкненого внутрішнього життя, активним усуненням від довкілля, бідністю вираження емоцій, що спостерігають у разі шизоїдного типу акцентуації характеру особистості» [2].

Один з найбільш авторитетних дослідників розладів аутистичного спектра К. Островська характеризує аутизм через недостатність спілкування, «що є наслідком первинних структурних порушень чи нерівномірності розвитку передумов спілкування та вторинної втрати регулятивного впливу спілкування на мислення й поведінку» [5, с. 19]. Що стосується комунікативного розвитку, «то дитина з аутизмом може не говорити або говорити щось сама собі. При цьому вона не використовує звуки і жести для спілкування. Мовлення її стереотипне і найчастіше звучить як безпосередня чи відтермінована ехололія, для якої характерні прояви певної повторювальної вокалізації, скандована вимова, тягуча інтонація, лепет». Головною проблемою є «брак або виражена недостатність комунікативної функції мовлення дитини» [5, с. 24, 54; 1].

Наявні різноманітні класифікації дітей з розладами аутистичного спектра. І. Недозим виокремила чотири головні групи дитячого аутизму. Критеріями класифікації при цьому постають характер і ступінь порушень взаємодії із зовнішнім середовищем, а також тип самого аутизму [4].

Перша група. I – у цьому випадку йдеться про відчуженість від зовнішнього середовища, у II – його відторгнення, у III – його заміщення і у IV – переважно гальмівний вплив на дитину з боку довкілля. Перша група аутизму найважча, оскільки у таких дітей проявляється цілковита відчуженість від соціуму. Вони практично не говорять (в афективних станах можуть вимовити короткі слова й однотипні фрази, складається враження, що вони лише частково розуміють мову), використовують звуки немовного характеру: щебетання, мимрення, свист. Вони не реагують на зовнішні подразники: біль, холод, голод, не виявляють переляку,

навіть у життєво небезпечних ситуаціях, виявляють стереотипи в монотонності поведінки (безцільно пересуваються по кімнаті, лазять по меблях, бігають по контурах паркету). У разі спроби змусити звернути увагу на когось або на щось виникає реакція самоагресії.

Друга група. Ці діти можуть існувати тільки у вузьких межах розкладу, звичному устрої життя, руйнування якого спричинює в них панічний страх. Прогулянка дітей має відбуватися за звичним маршрутом, а на ногах – одягнені черевики з шнурками певного кольору. Вони виявляють явні переваги в їжі і часто вважають за краще взагалі обходитися без мовлення, а свої прохання висловлюють криком або показують на предмет. Незграбні (враження, що ноги й руки їх не слухають), але іноді досягають великої майстерності у діях певного характеру. Мислення буквальне, наявність підтексту зумовлює внутрішню напругу.

Третя група («Книжкові» діти). У них виявляється захопленість певними інтересами: можуть впродовж кількох років говорити на ту ж тему, або малювати улюблених тварин. Вони багато говорять і часто цитують цілі сторінки улюблених творів, але нерідко їх інтонація не відповідає тексту, у разі спілкування не чують співрозмовника, не схильні до діалогу з ним. Мовлення їхнє квапливе, «говорять захлинаючись», у розмові можуть переставляти слова. Під час спілкування можуть дивитися на співрозмовника, але звертаються не до конкретної людини, а до людей взагалі. У них рано накопичуються знання і словниковий запас з певної теми, проте ці діти часто вражають неорганізованістю у побуті. Вони не володіють елементарними засобами самообслуговування, не прагнуть до нового, бояться неочікуваних змін. Здатні прийняти нововведення тільки під власним контролем. «Зациклюються» на промовлянні, програванні неприємних ситуацій. Також вони не схильні до збереження сталості в довкіллі, проте проявляють бажання відстояти стереотипність власної поведінки.

Четверта група. На відміну від інших груп аутизму, такі діти здатні встановити із співрозмовником контакт очей. Але взаємодію вони негайно припиняють, якщо на шляху трапляється перешкода. Здатні звернутися по допомогу й емоційну підтримку до близьких. Надзалежність від дорослого виявляється в безмовному питанні дитини: «Що ви вважаєте за правильне»? чи «Якої відповіді чекаєте від мене»? У стереотипах як засобах захисту на перше місце виходить «правильність». Схитрувати, обдурити для них неприйнятно. Є труднощі в організації спілкування та взаємодії з ними. Мовлення тихе, нечітке. Дитина в спілкуванні удається до мовлення й діалогу, але переказ тексту ускладнений. Іноді здається, що дитина не розуміє просту інструкцію, проте жваво реагує на ситуацію, що зачепила її (з незрозумілої причини), або образ. Насамперед відчувається вразливість, беззахисність цих дітей [4].

Зазначені порушення у дітей з розладами аутистичного спектра – не випадковий набір симптомів, а закономірний комплекс проявів своєрідного

затримання пізнавального розвитку й основних його етапів, що виявляються у сфері стосунків і спілкування: етапу стосунків до світу предметів; етапу виокремлення людей зі світу предметів і формування уявлення про людей як собі подібних; етапу формування «Я», самосвідомості, ставлення до себе, як найбільш тонкої й диференційної форми взаємин.

Отже, терміном «аутизм» позначають глибоке вроджене порушення, яке має неврологічний характер і проявляється упродовж перших 3-х років життя дитини. Загалом аутизмом є комплексним порушенням розвитку дитини, для якого властиві різноманітні прояви, що відзначаються з раннього віку і мають сталий перебіг. Ознаками аутизму є наявність характерної тріади, що охоплює порушення соціальної взаємодії, обмеженість інтересів і повторювальний репертуар поведінки, а також порушення взаємної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк А. Інструментальна психодидактика: технологія проектування та експертиза модульно-розвивального підручника. *Психологія і суспільство*. 2005. № 2. С. 145-153.
2. Класифікація психічних і поведінкових розладів: клінічний опис і вказівки з діагностики. Київ : Сфера, 2015. 308 с.
3. Логвінова І. П. До проблеми формування невербальних засобів комунікативної діяльності дітей із розладами спектра аутизму. *Логопедія*. 2011. № 2. С. 40–44.
4. Недозим І. В. Принципи роботи з дитиною з розладами аутичного спектра. *Практичний психолог : дитячий садок*. 2013. № 5. С. 26–30.
5. Островська К.О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом : монографія. Львів : Тріада плюс, 2012. 520 с.

УДК 159.9

Світлана Скасків, Олеся Вальчишин

*здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Нині можна говорити про те, що в українському суспільстві з'явилася нова соціальна група – ветерани бойових дій, а також представники їхніх сімей, зокрема діти. Успішна соціальна адаптація у соціумі даної категорії військовослужбовців та членів їх сімей можлива лише через проведення комплексу реабілітаційних заходів. Весь комплекс заходів *реабілітації* як системи державних, соціально–

економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, що спрямовані на попередження розвитку патологічних процесів, які спричинюють тимчасову або стійку втрату працездатності, на ефективне і раннє повернення хворих та інвалідів (дітей і дорослих) в суспільство, до суспільно корисної праці, поділяється на:

– *медичну реабілітацію*, що використовує різні методи медикаментозної терапії, фізіотерапії, лікувальної фізкультури, лікувального харчування, санацію вогнищ хронічної інфекції, хірургічну корекцію патологічних змін та ін.;

– *психологічну реабілітацію*, що охоплює заходи щодо своєчасної профілактики та лікування психічних порушень, щодо формування у клієнтів свідомої і активної участі в реабілітаційному процесі;

– *професійну реабілітацію*, основними завданнями якої є відновлення відповідних професійних навичок або перенавчання клієнтів, вирішення питань їхнього працевлаштування;

– *соціальну реабілітацію*, що передбачає розробку, прийняття на державному рівні відповідних нормативно–правових актів, які гарантують людям певні соціальні права і пільги, а також забезпечення реалізації відповідних постанов [5].

Багато героїв України отримують на війні поранення різного ступеня важкості. Звичайно, їм надається перша медична допомога та лікування у військових госпіталях і спеціалізованих медичних закладах. Але дуже важливе значення має також і подальша реабілітація військовослужбовців для повного відновлення їх функцій та можливості повноцінно працювати й жити в суспільстві. Мається на увазі не лише фізична і психологічна реабілітація, а й повноцінне повернення з війни у мирне життя. Тому сьогодні реабілітація – це не просто комплекс заходів, механічна сума більшої або меншої кількості різних методів. У програмах реабілітації ефективність кожної складової тісно залежить від інших складових. Зокрема, включення їх в програму реабілітації (клінічної, психологічної, фізичної, соціально–трудової та ін.), крім своєї прямої дії, опосередковано підвищує ефективність інших складових. Такого роду синергія спричинює значне підвищення ефективності програми реабілітації в цілому. Наприклад, фізична реабілітація дає змогу не тільки підвищити фізичну працездатність, а й суттєво поліпшити психологічний стан хворих різних категорій, наприклад, осіб, які втратили кінцівки, зазнали контузії або хворих на рак [2; 3].

Впродовж століть люди, які зазнали духовних, душевних чи тілесних травм, часто відновлювалися (отримували духовну, психологічну, інколи, і фізичну реабілітацію) у монастирях. Якщо звернутися до історичних подій, що стали передумовами появи реабілітаційної психології, то треба передусім згадати перший державний досвід людства опіки над ветеранами – притулок для солдатів

– ветеранів, який збудував Людовик XIV. Будівництво тривало впродовж 1671–1706–х років. Паризький «Дім Інвалідів» став містом у мініатюрі, де жили за церковними правилами і військовою дисципліною [4]. Якщо схарактеризувати «Дім Інвалідів» сучасною мовою, то там проводилася певна соціальна й духовна реабілітація, трудотерапія (працювали у майстернях, розмальовували гравюри тощо), була сформована чітка ієрархічна система взаємин (майже 4000 ветеранів об'єднувалися в роти під керівництвом офіцерів); ветерани підтримували один одного, а психологічну підтримку їм надавали командири й духовенство.

Сьогодні спектр науково–практичного зацікавлення реабілітаційною психологією суттєво розширився, увібравши в себе такі дисципліни та напрями, як: психологічна реабілітація, психологічна корекція, кризова психологія, психологія жертви, психологія травмуючих подій (зокрема психологія екстремальних ситуацій), психологія стресу тощо.

Останніми роками багато співвітчизників набули досвіду переживання травмуючих подій. Тому розвиток реабілітаційної психології цілком відповідає потребам суспільства. Розглянемо місце реабілітаційної психології в структурі психологічної науки і практики. Реабілітаційна психологія – це галузь психологічної науки, в межах якої розробляється, впроваджується й організовується системний підхід до психологічної реабілітації людини, що зазнала травмувального впливу, для стабілізації чи відновлення її психічного здоров'я, психологічного благополуччя та створення умов для гармонізації психічного, психологічного, духовного та соціального розвитку [1].

Реабілітаційна психологія також важлива в організації і наданні психологічної допомоги різним верствам населення, зокрема особам, які пережили екстремальні, надзвичайні ситуації та психотравмувальні події, а особливо бойові дії; особам із прогнозованою та наявною інвалідністю; особам із психічними порушеннями та девіантною поведінкою та іншим. Організаційні засади реабілітаційної психології базуються на положеннях психології праці та управління, організаційної психології, медичної психології [5]. Важливо, що реабілітаційна психологія як галузь психологічної практики сприяє:

– поширенню та утвердженню здорового способу життя, зміцненню психічного здоров'я і підвищенню добробуту окремих осіб і громадськості/суспільства загалом, оскільки скерована на своєчасну реабілітацію, формує мотивацію на посткризове зростання та досягнення добробуту;

– запобіганню погіршенню психічного здоров'я в осіб, які належать до групи ризику через особливості їхньої професійної діяльності та досвід (військові, медики, які перебувають чи перебували в зоні воєнних дій) або служіння, пов'язаного з екстремальними чи надзвичайними ситуаціями – (волонтери, капелани), через проблеми з перебуванням у зоні надзвичайних чи екстремальних ситуацій (у минулому, теперішньому чи майбутньому);

– здійсненню втручання/терапії для відновлення цілісного та якісного функціонування психічних функцій, психічних процесів і психологічних індивідуально–особистісних показників; максимізації функцій організму та відновлення сил; зведенню до мінімуму тривалості непрацездатності; підвищенню якості життя, психологічному забезпеченню незалежного способу життя і працездатності окремих осіб і груп з обмеженими руховими функціями, що виникли в результаті вроджених чи набутих вад, функціональних обмежень;

– зміні довкілля, домашнього і робочого простору й особистісного сприймання людиною цього простору для забезпечення безперешкодної і повноправної її участі в житті сім'ї, суспільства та професійній реалізації; психологічній допомозі членам сім'ї, з метою адаптування їх до умов співжиття і взаємодії з людиною з особливими потребами [1].

Особливості особистості та її психологічна реакція на хворобу, ставлення до лікування та реабілітації, до повернення до праці чинить потужний вплив не тільки на процес психологічної реадaptaції, а й на всі інші складові реабілітації. Хоча кінцеві цілі комплексної медичної реабілітації та психологічної реабілітації збігаються, у останньої є свої завдання, свої об'єкти і методи діагностики та корекції. Об'єктом (і, звичайно ж, суб'єктом) психологічної реабілітації насамперед є хворі, особи з інвалідністю та вираженою психологічною травмою.

У експертній комісії з встановлення статусу хворого або постраждалого в екстремальній ситуації психолог визначає реабілітаційний потенціал, досліджуючи такі сфери: пізнавальні процеси (мислення, пам'ять), емоційно-вольову сферу особистості (мотивація, наявність новоутворень в особистості «внутрішньої картини хвороби»), мікросоціальну ситуацію – підтримка сім'ї (часто захворювання носять соціальний характер). Комісія визначає прогноз ситуації, а психолог визначає програму психологічної реабілітації.

При цьому завданнями психологічної реабілітації є:

- 1) психологічна підтримка (в перші дні хвороби, при оголошенні діагнозу, перед операцією і після неї, при вертикалізації пацієнта, перед випискою з стаціонару, при поверненні на роботу та ін.);
- 2) формування адекватних особистісних реакцій на хворобу;
- 3) підвищення ефективності проведеного лікування;
- 4) формування установок на активну участь в програмах реабілітації, на своєчасне повернення до праці (навчання, службу), на відновлення своєї ролі в родині і соціально–трудовому довіллі [5].

Основу психологічної реабілітації складають заходи протидії факторам, що негативно впливають на процес психологічної реадaptaції, і використання чинників, що зумовлюють сприятливий вплив на процес психологічної реадaptaції. Відтак при проведенні психологічної реабілітації слід знати: а) особливості психічного стану хворих і його динаміку при даному захворюванні; б)

природу психологічних змін на різних етапах захворювання, його діагностики та лікування; в) фактори, що впливають на процес психологічної реадаптації [2].

Отже, психологи тлумачать *психологічну реабілітацію* як комплекс заходів із відновлення психологічного здоров'я і благополуччя особистості, спрямований на розширення психологічних можливостей людини в її особистісному та соціальному функціонуванні. Діапазон форм психологічної реабілітації охоплює: навчання; стимуляцію; повідомлення корисної інформації; демонстрацію ефективних моделей поведінки; консультування; психотерапію, зоотерапію тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Г. М. Реабілітаційна психологія : посібник. Полтава : АСМІ, 2010. 240 с.
2. Бриндіков Ю. Л. Реабілітація військовослужбовців учасників бойових дій в системі соціальних служб: теоретико-методичні основи : монографія. Хмельницький : Поліграфіст, 2018. 372 с.
3. Гірняк Г.С., Фецак С. Хоспіс як інституціональна форма соціальної допомоги невиліковно хворим людям у Західній Європі. *Наукові праці молодих учених ; Психологія і суспільство: Спецвипуск*. 2015. С. 159-163.
4. Глива Є. Вступ до психотерапії : навчальний посібник. Острого-Київ : Острозька академія ; Кондор, 2004. 296 с.
5. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навчальний посібник / за ред. Н. Пророк. Київ, 2018. Т. 1. 208 с.

УДК 159.922

Лотоцька Катерина, Вовчелюк Лілія
*здобувачки другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет (Україна)*

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО СЛУЖБИ В ЗСУ

Вивчення адаптації військовослужбовців як процесу, що розгортається у часі, показує, що у цьому явищі виокремлюють якісно різні періоди. Так, одні дослідники диференціюють три рівні і три відповідні їм періоди адаптації військовослужбовців: 1) дисфункціональний (перші дні й тижні у нових умовах); 2) стереотипний (до 1-го року служби); 3) функціонально-ініціативний (до 3-х років служби). Інші вчені виокремлюють чотири етапи адаптації військовослужбовців, беручи за основу її глибину: початковий, прийнятний, високий і етап лідерства [4].

Єдиного, чітко визначеного підходу до розрізнення стадій адаптаційного процесу немає, оскільки етапи адаптації можуть і мають визначатися із врахуванням як специфіки діяльності, так і конкретних соціальних характеристик суб'єктів і об'єктів адаптації. Таким чином, ситуація, викликана необхідністю адаптації, має складну внутрішню динаміку, у якій різні типи ситуацій взаємовпливають одна на одну через внутрішній стан, зовнішню поведінку та її об'єктивні наслідки. Крім того, із моменту виникнення критичної ситуації починається психологічна боротьба із нею процесів переживання, та загальна картина динаміки критичної ситуації ще більш ускладнюється процесами, котрі можуть виявитися корисними в одному аспекті, але в іншому тільки погіршують становище.

У низці досліджень об'єктивні та суб'єктивні критерії адаптованості особистості військовослужбовця подаються як інтегральні показники успішності (неуспішності) проходження служби. Основними об'єктивними критеріями, які характеризують результативний бік адаптації, є такі: рівень досягнень у військово-професійній діяльності (підсумкові, контрольні оцінки діяльності, особиста дисциплінованість та суспільна активність); ступінь реалізації внутрішньоособистісного потенціалу (співвідношення здібностей військовослужбовця і конкретних результатів його діяльності, бажання підвищити рівень професійної освіти, «зробити» службову кар'єру, стабілізуватися в колективі); рівень інтеграції військовослужбовця в колектив, масштаб неузгодженості особистих і колективних цінностей, статус у групі, наявність авторитету серед підлеглих, товаришів по службі і керівників, прийняття внутрішньогрупової ролі, бажання підвищити свій соціальний статус; схильність до контролю та управління соціальними ситуаціями; здатність до самоконтролю й організації особистої діяльності; компетентність у спілкуванні; спонтанність і невимушеність поведінки; толерантність до невдач і перешкод у справах; схильність до порядку, планування діяльності.

Суб'єктивні критерії розкривають ставлення військовослужбовця до своєї діяльності. Вони з одного боку характеризують рівень ініціативності, самостійності і творчої активності військовослужбовців, з іншого – виявлять міру його задоволеності службовим становищем [3]. Про адаптованість військовослужбовця свідчить те, наскільки його влаштовують посада, місце служби, зміст і результат військово-професійної діяльності, організаційні, матеріально-побутові, психологічні умови військової діяльності. Ставлення військовослужбовця до своєї службової діяльності характеризується емоційним самопочуттям, яке охоплює тональність індивідуального настрою, вираженість емоційного напруження, наявність невротичних реакцій [1]. До суб'єктивних критеріїв адаптованості також належать: впевненість у собі; впевненість у різних варіантах соціальної взаємодії; усвідомлення соціальної цінності своєї особистості, мотивація досягнення, наполегливість у реалізації соціально значущої мети, орієнтування в часі на актуальні цілі і потреби, самостійність, відповідальність та ін.

Основною детермінантою, що зумовлює досягнення військово-службовцями відповідного рівня адаптованості, є наявність чи відсутність психологічних чинників, які виникають у ході адаптації до умов служби у військовій частині. Загалом виокремлюють дві групи чинників, які зумовлюють труднощі, бар'єри, блоки адаптації [5]. До першої групи належать індивідуально-особистісні чинники адаптації, які охоплюють як особливості темпераменту, так і специфічні риси характеру, адаптаційні здатності, інтеріоризований адаптаційний досвід та ціннісні орієнтації особистості. До другої групи належать такі соціально-психологічні чинники: інтимно-сімейний та первинно-професійний, інституційний, суспільно-державний, загально-людський.

Особистісні характеристики створюються внаслідок системного узагальнення індивідуальних біологічних і соціально-набутих властивостей, котрі включені у функціонування системи поведінки людини, а також її діяльності й спілкування та пов'язані зі всіма психічними процесами (мотиваційними, пізнавальними та емоційно-вольовими).

Аналіз індивідуально-особистісних чинників адаптації варто здійснювати у контексті концепції психічних рівнів, розробленої О. Лазурським. Згідно з нею основою для диференціації зазначених рівнів є здатність людини до адаптації. Низький психічний рівень характерний переважно для недостатньо пристосованих індивідів, середній рівень – для пристосованих, а представників вищого рівня можна назвати такими, що добре пристосовуються. Дещо іншою термінологією ці рівні можна описати, як дезадаптаційний, акомодативний і асиміляційний. Відомо, що важливою характеристикою, яка визначає відсутність чи наявність труднощів адаптації, є адаптаційні здібності військовослужбовців. У широкому розумінні поняття «здібності» трактується як індивідуальні психологічні особливості людини, які виявляються в діяльності та є умовою її успішного виконання.

Адаптаційні здібності людини постають як стійкі характеристики індивідуально-типологічного й особистісного рівня людської індивідуальності, котрі забезпечують здатність успішно адаптуватись до різноманітних умов життєдіяльності та виявляються як у фізіологічному аспекті (від біохімічного рівня до рівня безумовно- й умовно-рефлекторної регуляції діяльності), так й у психологічному аспекті, спрямовуючи поведінку особистості [7]. Поняття «адаптаційні здібності» (адаптивність) можна визначити як індивідуально-психологічні особливості військовослужбовців, які зумовлюють успішність адаптації. Відповідно низькі адаптаційні здібності викликають сутнісні труднощі адаптації. Високі здібності – сприяють швидкому й успішному досягненню стану соціально-психологічної адаптованості.

Дослідження особистісних детермінант труднощів адаптації можна доповнити аналізом диспозицій особистості – схильністю до певного сприймання умов соціальної діяльності та готовністю людини до поведінкового акту, дії,

вчинку. Виходячи із диспозиційної теорії саморегуляції соціальної поведінки особистості, ієрархічно організована система диспозицій є продуктом попереднього досвіду, в якому зафіксовано звичні способи задоволення різних потреб у звичних соціальних умовах. Вищі диспозиції, в тому числі і соціальні цінності, регулюють загальну спрямованість соціальної поведінки, а нижчі – поведінку в певних сферах діяльності та спрямованість вчинків у типових ситуаціях. Роль основних у конкретних соціальних умовах виконують диспозиції, адекватні актуальним умовам і цілям діяльності.

Систему диспозицій сучасних військовослужбовців утворюють: 1) вищі диспозиції – концепція життя і ціннісні орієнтації, загальна спрямованість особистості; 2) диспозиції середнього рівня – узагальнені соціальні настанови на типові соціальні об'єкти і ситуації; 3) диспозиції низького рівня – ситуативні соціальні настанови як диспозиції до сприйняття і поведінки в конкретних умовах служби у військовій частині, у певному соціальному середовищі [2].

Ціннісні орієнтації особистості створюють вищий рівень ієрархії схильностей до визначеного сприйняття умов життя і діяльності та до поведінки в довгостроковій перспективі, а в ситуації морального вибору слугують важливими критеріями прийняття життєво важливих рішень. Будучи відображенням фундаментальних соціальних інтересів, ціннісні орієнтації виражають суб'єктивну позицію військовослужбовців, їх світогляд і моральні принципи. Несуперечливість ціннісних орієнтацій – показник стійкості, який свідчить про становлення особистості, як активного суб'єкта соціальної діяльності, сприяє задоволенню успішної адаптації до нових умов.

Аналіз соціально-психологічних чинників, що спричинюють труднощі адаптації військовослужбовців, неможливий без визначення соціального середовища, під яким розуміють «сукупність всіх тих суспільних умов діяльності та відносин, котрі оточують особистість та активно (прямо або опосередковано, стихійно або свідомо) впливають на її свідомість та поведінку» [1, с. 72; 6]. Соціальне середовище є сферою самоздійснення індивіда і в загальному вигляді – сукупність людського, суспільного досвіду, що втілюється в культурі.

Аналізуючи інституційний рівень соціально-психологічних чинників адаптації, слід зазначити, що особливості сучасних процесів у світовому суспільстві зумовлюють необхідність утримання сил швидкого реагування для розв'язання спеціальних завдань. Це неоднозначно сприймається військовослужбовцями, викликає психічні переживання, які визначаються деяким несприйняттям ситуації. Важливим фактором інституційного характеру є зниження престижу служби в армії, притаманне сучасному українському суспільству. Все це негативно позначається на самосвідомості і поведінці військовослужбовців, що не може не ускладнювати процесу адаптації.

Суспільно-державний рівень соціально-психологічних чинників адаптації полягає в зумовленості цього процесу взаєминами військовослужбовців і суспільно-державної системи. На адаптацію позитивно впливають стабільність державного ладу та виконання державою перед військовими своїх зобов'язань. Особливо важливим є загальнолюдський рівень соціально-психологічних чинників адаптації, що визначає зумовленість життя і діяльності військовослужбовця загальнолюдськими цінностями, серед яких важливе місце посідають уявлення про сенс життя, добро, зло, віру [3]. Це свідчить про високий психодуховний рівень військовослужбовців і може сприяти запобіганню дезадаптаційних процесів у професійній життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Військова психологія: терміни, поняття, визначення. Словник-довідник: навч. посіб./ Ложкін Г. В., Сьомін С. В., Пеньковський С. В. Київ : ІЗМН, 2006. 144 с.
2. Військова психологія і педагогіка: підручник / Б. М. Олексієнко, Д. В. Іщенко, О. Д. Сафін. Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 2017. 562 с.
3. Каськов І. В. Організаційно-управлінські аспекти соціально-психологічної адаптації молодих офіцерів : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Хмельницький, 2004. 20 с.
4. Кондрюкова В. В., Слюсар І. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців силових структур, звільнених у запас : навчально-методичний посібник. Київ: Гнозис, 2013. 244 с.
5. Тимофеев Ю. П. Індивідуально-особистісні і соціально-психологічні детермінанти труднощів професійної адаптації молодих військово-службовців ЗС України. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2012. Т. 1, ч. 7. С. 180–184.
6. Фурман А.В., Гірняк А.Н., Гірняк Г.С. Громадський моніторинг роботи судів Тернопільщини. *Психологія і суспільство*. 2016. С. 122-128.
7. Ягупов В. Військова психологія : підручник. Київ : Тандем, 2004. 656 с.

UDC: 159.92

Diomidova N.Yu., Shevchenko A.M.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv

PECULIARITIES OF OVERCOMING STRESS BY MEANS OF ART THERAPY

Art techniques are means of correction and development through artistic creativity. The system of applying art tools in psychocorrectional practice was formed in the 40s and 50s of the last century in the UK and the USA. Based on a humanistic approach, artistic means pursue a single goal - the harmonious development of the individual, the expansion of the possibilities of his or her social adaptation through art. The uniqueness of the use of art tools lies in the fact that they make it possible to increase self-control, self-disclosure and self-development (Інжиєвська, 2017).

The use of Art techniques is based on the mobilization of human creativity, internal mechanisms of self-regulation and meets the fundamental need for self-actualization: the disclosure of a wide range of human capabilities, the assertion of their individual and unique way of being in the world (Інжієвська, 2017).

Psycho-correctional work with the use of art helps people to form a more active life position. Regarding the issues of our dissertation, the idea of using the potential of art tools to develop the personal potential of future professionals is potentially fruitful. The advantages of Art techniques are the possibility of using them not only with those students who need psychological assistance in a difficult life situation, but also to promote their personal growth. The humanistic orientation of art tools allows creating conditions for self-actualization through creative expression and the search for transcendent life goals (Інжієвська, 2017).

Art techniques make it possible to realize one of the main principles of modern education - the possibility of organizing education as an active process that involves interaction. This allows future professionals to become more active and responsible for their work, to see new opportunities for expressing their own individuality. The skills that can be gained from this experience will allow students to feel more comfortable, confident, and use this experience in their professional life (Інжієвська, 2017).

This idea is in line with the central idea of twenty-first century education discussed in the book by R. Acuff and D. Greenberg, who argue that education should help and support the development of personal potential of the individual. The authors believe that the main goal of education is to give learners the opportunity for their own development and the ability to participate in the development of the society to which they belong (Пурнис, 2008).

Art techniques have significant advantages over other psychological means. Let us note some of them: they are a means of free self-expression and self-knowledge; they are largely "insight-oriented"; they create an atmosphere of trust and understanding of the inner world of a person; they have no limits and restrictions on their use; in most cases, they evoke positive emotions in people, help to overcome apathy, lack of initiative, form an active life position and a positive worldview; are based on mobilization of the individual's creative potential, internal mechanisms of self-regulation and self-mobilization; are characterized by special "softness" of techniques and influences; are mainly a means of non-verbal communication (Інжієвська, 2017).

Art techniques, including individual drawing, group drawing, sculpture, and collage, help to realize the idea of a new education. Among them are:

- relieving stress and tension that students may experience;
- Assistance in exploring individual resources and desires;
- increasing the level of reflection by analyzing the results obtained in the process of work;
- facilitating experimentation in a safe environment;
- learning to think outside the box;

- considering creativity as a value of personal development (Інжієвська, 2017).

These advantages are valuable for supporting people and developing their personal potential. Art techniques help to overcome obstacles that prevent future professionals from developing creativity, such obstacles can be: a negative attitude towards personal potential, which may be socially conditioned, high anxiety, tension, and a reduced level of control (Інжієвська, 2017).

L. Podkorytova believes that the use of Art techniques combines some opposite dimensions, such as "emotions - thinking", "analysis - synthesis", "activity - passivity", etc. Thanks to this, artistic means teach a person to feel and think, to balance emotions and thinking, to combine rational and irrational in oneself, accepting them not as opposites, but as complementary parts of one's personality in its integrity. By integrating analysis and synthesis, Art techniques encourage a person to deep self-knowledge and create conditions for the synthesis of new things in oneself. Combining the active and the passive, creation and contemplation, Art techniques include powerful therapeutic mechanisms and direct their corrective influence on all structures and dimensions of the human personality - from the physical through the mental to the spiritual (Подкоритова, 2011).

To summarize, let us define the peculiarities of using art tools for the personal development:

- interdisciplinarity, integrative use of art means promotes intra-psychic integration processes in both professional and personal spheres;

- proximity to direct psychological practice as a future professional activity contributes to the growth of ones readiness for it;

- the combination of educational and therapeutic processes in the classroom with the use of Art techniques contributes to a more effective assimilation of both purely professional knowledge, skills and abilities, as well as a deeper knowledge of one's own inner world, understanding of others;

- the combination of individual and group work contributes, on the one hand, to the manifestation of individuality, and on the other hand, to the socialization and adaptation of the individual;

- reflexivity of classes helps personal and professional self-awareness: "passing through" a particular methodology, the student learns more deeply and better understands the effect of the tools used in the classroom, which contributes to a more effective assimilation of professional knowledge;

- the creative atmosphere of the classroom provides an open, spontaneous, natural expression of the individuality of each student, reveals the creative potential;

- the creative process heals and transforms, helps to correct the personality;

- focusing on the inner world of the individual to some extent solves the problem of undergoing personal psychotherapy as a prerequisite for further successful professional activity;

- the combination of immersion in one's own emotions and analysis of the expressive product leads to insight and catharsis, and, therefore, ensures the spiritual growth of the individual;

- the positive experience gained as a result of the use of art tools becomes a source for the personal and professional growth of a person, a model for building humane relationships with people (Зинкевич-Евстигнеева, 2005).

UDC: 159.92

Krasilnikova Y.V.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv

PSYCHOLOGICAL SPECIFICITY OF THE DESIGNER'S PROFESSIONAL ACTIVITY

A designer is a specialist in the field of designing the object world, creating products necessary for human life, armed with the sum of various knowledge, able to fully realize their ideas about the social needs of society in a specific material object. Design education, being in the process of formation, is naturally aimed at a humanitarian worldview, the development of a humanistic style of thinking of a new generation of designers in independent Ukraine. Art education for the formation of professional competence of a designer is the basis for the realization of the creative potential of a design student. Design education is aimed at studying project methodology, methods of structural organization of form, based on purpose, socio-cultural function, and the possibilities of technological implementation of design development in production. Today, it is necessary to increase the level of professional training of designers, further study the possibility of design in the field of production, which would allow to coordinate the joint work of the designer with the technologist and other specialists, which makes it possible to achieve the final effect of design (Прохоров, А. М. & Гусаева, 1987).

The English word "design" (from the English design - to design, draw, conceive, as well as project, plan, drawing) has become a term that means a type of activity for designing the subject world (Дизайн: Словник-довідник, 2010, р. 121), and it comes from the Italian "disegno", which means not only a drawing or a picture, but also complex things - almost the entire field of the artist's work, with the exception of easel art (Глазычев, 2006, р. 13). Initially, this word characterized the specific activities of artists in the field of designing and implementing holistic interior design, but today the definition proposed by the prominent designer T. Maldonado and approved at the ICSID (International Council of Societies of Industrial Design) Congress in London in 1969 is generally accepted: "Design is a creative activity that aims to define the formal

properties of industrial products. These properties include the external features of the product, but mainly those structural and functional relationships that transform the product into a single whole from the point of view of both the consumer and the manufacturer" (Черняк, 2006, p. 12-13).

Design as an activity reflects its procedural essence, but the result of such creative artistic and design activity is an image or a finished creative product. Design as a creative process, method, and result of artistic and technical design is focused on achieving maximum compliance of the created objects and the environment with the utilitarian and aesthetic needs of a person. The designer's goal can be to solve design problems from the smallest detail of a household structure to complex mental constructions and global philosophical ideas. Therefore, the object of design is a material or ideal object that is subject to design transformation or modification in order to achieve the desired technical parameters (constructiveness, functionality, comfort, etc.) or aesthetic or social appeal. Thus, design today is a new, highly complex field of professional activity and, at the same time, a multi-level system of interdisciplinary knowledge that claims to be a separate science (Демків, 2021) .

The essence of design activity is the prognostic orientation of creativity, the ability to combine a holistic image of the future, the specificity of creative development of reality, creative imagination and special non-standard thinking. The difference between design and other types of design activity lies in the dynamism of processes and the constant changeability of forms (Сидоренко, 1994).

In the psychology of professional activity, discussions about the psychological content of design as an activity are relevant today, since the complexity of this phenomenon, the variety of types and areas of application do not allow it to be unambiguously reduced to artistic and design, artistic and graphic, artistic and technical, artistic and engineering, or creative activities. O.P. Golikova and T.A. Shevchuk believe that design is a specific project activity that combines artistic and subject matter creativity and engineering practice (цит за Демків, 2021). S.M. Mikhailov and L.M. Kuleeva note that today design is a complex interdisciplinary design and artistic activity that integrates natural science, technical, humanitarian knowledge, engineering and artistic thinking, aimed at forming an industrialized subject world in an extremely large "zone of contact" with a person in all spheres of life without exception (Мелик-Пашаев, 1981). A.G. Dmytruk defines design as a creative activity of artistic construction (design) of industrial products in accordance with the laws of beauty and functionality, understanding it as an activity of harmonizing attitudes towards the subject world, its creation in accordance with the measure of a person and the measure of the phenomena of the subject world (Дмитрук, 1985).

Thus, design is a creative design and artistic activity related to the generation of an image of the object world, aimed at forming a harmonious object environment that meets human needs, which results in a creative product or other result of this activity.

The profession of a future designer involves knowledge of the laws of composition, painting, graphics, equipment, technology, sculpture, etc., which also requires the ability to analyze the market and consumers, psychological awareness, the ability to perceive and choose appropriate visual means, and effective solutions to the task set by the customer (Фалько, 2007).

V. F. Sidorenko wrote that the peculiarity of designers is their mastery of ways of "metaphorical understanding" of the world. The designer knows the language of objects, hears what they say, and is endowed with the ability to create new objects that will carry new messages (Сидоренко, 1994).

S.V. Chirchuk has identified several substantive varieties (directions) of the designer's professional activity, which include: 1) artistic and graphic activity of the designer, which consists in mastering at a perfect and high professional level the skills of project graphics, types of artistic and graphic techniques and technical means, artistic design, modeling and modeling, awareness of the elements and laws of composition, manifestation of aesthetic taste; 2) design activity of the designer, based on the methodology and phasing of work on the task, perfect mastery of the professional features of planning the creative process of architectural and artistic design and performance skills, creating design projects; professional work with reference and thematic literature, documents, standards, the ability to systematize thematic material, search sketching and clause, designing individual elements of a complex environmental design project, etc; 3) design activity of the designer, which consists in the skillful use of methodological, regulatory technical and other directive materials, design of individual elements and complexes under the guidance of leading experts, taking into account the requirements of ergonomics and aesthetics of production and life, in accordance with the requirements of a unified system of design and technical documentation ability to search for optimal and rational options for a constructive solution; 4) technical activity of a designer based on his/her professional level skills in project graphics, types of graphic techniques and technical means of layout, techniques and technical means of performance, ability to professionally use modern technical means of computer graphics in his/her creative and performance work, use technical means and professional skills to perform constructive drawings and templates, prepare an explanatory note in accordance with the scope of the project and the requirements of applicable standards, mastery of graphic techniques, technical means of three-dimensional plastic modeling, using the best domestic and foreign experience of industrial design, develop technical and supporting documentation for design projects with professional use of computer equipment or traditional technologies; 5) technological activity of the designer, which is based on awareness of the technology of materials (construction, finishing, monumental and decorative) for the application of the latest design technologies in creative and performance activities, the ability to draw up a technological map of industrial replication of the designed product based on knowledge of material technology, labor

protection, safety requirements, industrial sanitation, ecology, production technology and skillfully use the latest design technologies (Чирчик, 2017). To summarize, the designer's activity should combine the following components: subject creativity, technical aesthetics, artistic design and construction, industrial art, and understanding of general and highly specialized problems of professional activity (Дружинин, 1999). All these types of professional activities of a designer are the content of his or her creative activity and are embodied in his or her professional competence.

UDC: 159.92

Berezhnyi V.G.

*Postgraduate Student at the Department of Psychology and Social Work,
West Ukrainian National University (Ukraine)*

THE RELATIONSHIP BETWEEN OF SELF-REGULATION OF EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL ACTIVITY AND SELF-EFFICACY

Four significant relationships between the indicators of self-regulation of educational and professional activity and self-efficacy, implicit theories, and introjected learning motivation have been identified. Thus, the ability to plan their own training program and reliability in its implementation is inherent in psychology students who are convinced of their own effectiveness in life and professional training. Flexibility in restructuring curricula is inherent in psychology students who are convinced that That their intellectual abilities are flexible and subject to change. The ability to build individualized learning programs and self-education in psychology students is negatively related to shame as a regulator of learning at university.

The ability of student teachers to plan educational and professional activities is directly proportional to self-efficacy, implicit theories of intelligence, and inversely proportional to external motivation to study at a university. The reliability of self-regulation of learning is more developed, the more pronounced students' self-efficacy and conviction in the possibilities of their own intellectual development. The flexibility of self-regulation of future teachers' educational and professional activities is positively related to self-efficacy, implicit theories, and negatively - to external academic motivation. Evaluation of the result correlates positively with self-efficacy and negatively with extrinsic academic motivation. The ability to program learning activities has only one significant relationship - with self-efficacy. The ability to model strategies of educational and professional activity is more developed, the more developed self-efficacy, implicit theories of increasing intelligence, identified self-regulation of learning at university and the less developed external motivation to learn are. Independence in learning at the university is more developed the more students are convinced that mental abilities can develop under conditions of purposeful self-development.

Future journalists are characterized by fewer connections with indicators of self-efficacy, academic motivation and implicit theories of intelligence. Thus, modeling is characterized by a positive relationship with self-efficacy and a negative relationship with introjected learning motivation. Reliability correlates negatively with extrinsic motivation, and flexibility in building learning strategies at university is more developed the more self-efficacy and implicit theories of intelligence are manifested.

Let's consider the psychological correlates of self-regulation of educational and professional activity of social workers students. Flexibility indicators are positively correlated with self-efficacy and implicit theories of intelligence. Indicators of modeling, planning, flexibility and evaluation of the result are negatively correlated with future social workers' extrinsic motivation to study at the university. Indicators of result evaluation are positively correlated with implicit theories of intelligence and intrinsic academic motivation in students.

The indicators of modeling in future managers positively correlate with the identified motivation to study at university. Indicators of planning and reliability of self-regulation of educational and professional activities negatively correlate with external academic motivation to study at university.

Indicators of planning in future law students positively correlate with self-efficacy, implicit theories of intelligence and negatively - with indicators of extrinsic academic motivation. Indicators of reliability are positively correlated with self-efficacy and implicit theories of intelligence. Flexibility scores correlate positively with self-efficacy and implicit theories of intelligence, and negatively with extrinsic academic motivation. The indicators of learning outcomes assessment correlate positively with the indicators of self-efficacy and negatively with the indicators of extrinsic motivation. Programming and modeling indicators are positively related to self-efficacy and implicit theories of intelligence, and negatively related to indicators of extrinsic motivation. Self-efficacy scores are positively related to implicit theories of intelligence and negatively related to extrinsic motivation and introjected motivation.

A comparative analysis of the correlations obtained on different samples shows that among future teachers and future lawyers, the connections between self-regulation of educational and professional activities and self-efficacy, implicit theories and academic regulators are significantly higher than among students of other specialties.

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИК ПОДОЛАННЯ ТРИВОГИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ВІКУ ПІД ЧАС ПЕРЕБУВАННЯ В УКРИТТІ

У зв'язку з розгортанням російською федерацією повномасштабної війни на території України та виникненням складної соціально-політичної ситуації гостро актуальною стає психологічна допомога дітям під час перебування в укритті. Коли в житті дітей трапляються психотравмуючі події, такі як війна – це болючий досвід, який непросто інтегрувати дитячій психіці.

Дослідження ефективності стратегій подолання тривоги у дітей молодшого віку є важливою темою, особливо в загрозливих або кризових ситуаціях, таких як стихійні лиха чи військові події. Метою таких досліджень є визначення та оцінка технік, які можуть допомогти знизити рівень тривожності у дітей та покращити їх психологічний стан під час перебування в укритті.

Під час військових конфліктів психіка людини стикається з постійним стресом і травматичними переживаннями. Реакцією на стрес і страшні події може бути низка різних емоцій і відчуттів, включаючи страх, ступор, сльози, агресію, провину, апатію та інші [2].

Тривога є реакцією на страх перед невідомим і загрозою небуття. Вона виникає від остраху перед чимось, що немає конкретної назви або загрожує втратою самого себе, втратою ідентичності. Людина не може точно визначити, звідки може прийти ця загроза. На відміну від емоційного страху, тривога не має чіткого джерела і може бути визначена як "страх перед невідомим" [1].

У випадку негативного впливу та переживань, які зазвичай виникають в екстремальних ситуаціях, тривожність приймає загрозливий характер. Вона може повністю дезорганізувати поведінку та функціонування особи, завдаючи шкоди її психічному та фізичному здоров'ю [1].

Під час перебування в укритті дуже важливо враховувати психологічний стан дітей молодшого віку. В першу чергу слід звернути увагу на психологічний супровід дітей, оскільки це може істотно вплинути на їхню реакцію на стресові ситуації.

За порадами Світлани Ройз, для зняття напруги важливо використовувати різні методи, які сприяють розслабленню та заспокоєнню дітей: виконання пісень і читання історій; дихальні вправи з гучним видихом; терапевтичні ігри; вживання їжі; техніки заспокоєння, релаксації [2]. Також ефективним методом заспокоєння дитини під час перебування в укритті будуть ігри [3].

Тому під час перебування в укритті врахування психологічних аспектів та використання заспокійливих методів відіграють важливу роль у забезпеченні комфорту та безпеки дітей під час стресових ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Томчук С.М., Томчук М.І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: монографія. Вінниця: ВАНУ, 2018. 200 с.

2. Організація діяльності закладів освіти в умовах воєнного стану. Порадник III. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.-метод. посіб. / Упоряд.: Фіданян О.Г., Войцехівський М.Ф., Івашньова С.В. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 600 с.

3. Ukraine: a year of indomitability. Effective practices of psychological assistance in war conditions Polish-Ukrainian project 4 March 2023 Lublin, Poland - Kyiv, Ukraine.

УДК 159.92

Алла Сеник

старший викладач кафедри психології та соціальної роботи, кандидат педагогічних наук, Західноукраїнський національний університет (Україна)

ВИВЧЕННЯ СПЕЦИФІКИ МЕДІАЦІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Одним із ефективних інструментів у розв'язанні певних конфліктних ситуацій у соціумі є процедура медіації. Поява та розвиток медіації в Україні триває понад 30 років, що доводить про набуття нею статусу соціального інституту. Медіативні технології можна вважати також як засіб попередження та профілактики соціально негативних явищ у суспільстві. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне включення до процесу професійної підготовки соціальних працівників вивчення медіативних технологій як соціальної інновації, затребуваної життям. Завдяки медіації соціальний працівник буде спроможний ефективно вирішувати завдання у сфері соціальної роботи з різними категоріями клієнтів (з дітьми, молоддю, людьми похилого віку, військовослужбовцями, а також і з неблагополучними сім'ями).

Поняття «медіація» походить від латинського «mediare» – означає посередництво. Медіація – це переговори за участю третьої, нейтральної сторони, яка є зацікавленою лише в тому, щоб сторони вирішили свій конфлікт максимально вигідно для конфліктуючих сторін.

На практиці медіація відбувається у формі переговорів у кілька раундів. Медіатор стежить за коректністю бесіди сторін, ставить відкриті питання, що

дозволяють з'ясувати їхні інтереси, стежить за часом, резюмує досягнуті сторонами домовленості, знижує рівень напруги у разі виникнення. Після переговорів – складається медіативну угоду.

У рамках професійної підготовки фахівців соціальної сфери варто виділити основні напрямки реалізації медіативних технологій:

- організація освітнього простору;
- розробка та апробація соціальних та соціально-педагогічних проєктів, що у результаті дозволить розвинути компоненти медіаційної компетенції;
- організація практико-орієнтованого навчання, що передбачає збір кейсів за медіаційними технологіями.

Так, наприклад, при реалізації процедури медіації у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників під час лекційних та практичних занять відбувається спільний аналіз проблеми та пошук шляхів для її вирішення (запропонований варіант розв'язання конфлікту має влаштовувати усіх учасників ситуації). Для цього, насамперед, необхідно сформуванню об'єктивного погляду на проблему; потім – розділити проблему та систему взаємовідносин всіх її учасників на структурні складові. Після цього можуть розпочатися переговори, але обов'язково з урахуванням думки всіх учасників проблемної ситуації.

Процедура медіації є провідним способом вирішення проблем неблагополуччя сучасної сім'ї, оскільки допомагає об'єднати інтереси сторін за врівноважити рівень їх претензій; дозволяє виробити стабільне, взаємовигідне рішення; сприяє зміцненню відносин сторін; що в загальному плані забезпечує благополуччя суспільства, до якого входять сторони конфлікту.

Зауважимо на існуванні основних принципів медіації:

- добровільний характер. Залучення людини «зі сторони» для врегулювання конфлікту є не обов'язковим, а це означає, що у випадку, якщо один із учасників конфлікту виступає проти допомоги третьої сторони, його не зможуть насильно брати участь у такому форматі переговорів (на відміну від судового розгляду, ігнорування якого спричиняє серйозні наслідки);

- рівні права сторін. Жоден із учасників переговорів не має переваг, усі мають рівні можливості для відстоювання своїх прав. Це дозволяє сторонам спільно приймати остаточне рішення та мінімізувати власні втрати;

- повна конфіденційність. Медіатор пов'язаний законом, що забороняє йому розголошувати будь-яку інформацію, отриману в ході процедури, а це означає, що сторони, які хочуть зберегти конфлікт у таємниці, можуть не перейматися розголосом;

- нейтралітет медіатора. Роль третьої сторони бере на себе медіатор, кандидатуру якого схвалюють усі учасники сторін. Це дозволяє сторонам переконатися у відсутності зацікавленості медіатора у тому чи іншому результаті. Так, за нормами, встановленими для медіаторів, якщо фахівець у якийсь момент

відчуває, що не здатний зберігати неупередженість, він зобов'язаний відмовитися від участі у переговорах.

Вважаємо, що майбутній соціальний працівник обов'язково має бути підготовленим і до виконання ролі медіатора у своїй професійній діяльності. Соціальний працівник як медіатор – це талановитий конфліктолог та спеціально навчений фахівець, а його головне завдання – створити здоровий мікроклімат для нормального ведення діалогу, навіть якщо між сторонами напружені стосунки. Під час свого супроводу медіатор створює спокійні та сприятливі для взаємного діалогу умови, найчастіше після вирішення конфліктної ситуації сторони залишаються у добрих взаєминах, що надалі сприяє довгостроковій співпраці. У зарубіжні практики, супровід медіатора, наприклад, після судових розглядів, є звичайною справою.

У наукових джерелах зазначається на ряді правил проведення процедури медіації: медіатор певною мірою пов'язаний законодавством, проте конкретного зведення правил, загального для всіх процедур медіації, немає, є лише локальні обмеження та вимоги до процедури. Сторони медіації також можуть попередньо прописати низку вимог до процедури. Також можливим є наявність певних правил серед учасників конфлікту, у межах якого діє соціальний працівник.

Алгоритм проведення медіації базується на тому, що найчастіше ця процедура є столом певних переговорів, за яким зустрічаються медіатор та сторони конфлікту. Якщо відносини між учасниками переговорів напружені настільки, що створення позитивної атмосфери неможливе, тоді сторони не перетинаються та спілкуються виключно через медіатора. Такий спосіб медіації називають човниковим. Важливо розуміти, що навіть за такого сценарію медіатор сам не пропонує і не виносить рішення, а лише спрямовує учасників до нього. Він організовує діалог, допомагає учасникам переговорів сформулювати власні вимоги та донести їх до опонентів, а головне – почути свого співрозмовника.

В даному контексті у дослідженнях Н. Мазаракі вказується, що саме справедливість є базисною категорією медіації, адже такий метод вирішення спорів, на думку вченої, є життєздатним через забезпечення справедливого рішення спору, а завданням медіаторської спільноти є запровадження та практичне застосування таких правил, норм медіаційної процедури, що у загальному розумінні унеможливають несправедливість процедури та результату медіації [1].

Підкреслимо, що, наприклад, в межах діяльності учасників освітніх відносин може бути дієвою Комісія з врегулювання спорів. У порівнянні з її діяльністю Служба медіації сприяє тому, що рішення виробляється самими сторонами конфлікту (за участю медіатора). Медіатор не шукає правих і винних, а спрямовує сторони шляхом знаходження взаємовигідного рішення, що у подальшому допоможе уникнути неприємних ситуацій. Завдання Служби шкільної медіації зосереджено на тому, щоб максимальна кількість конфліктів вирішувалася у

відновний спосіб. Відновлювальний підхід у вирішенні конфліктів дозволяє позбутися образ та інших негативних переживань, самостійно розв'язати ситуацію (відшкодувати збитки, домовитися, вибачитись, пробачити), уникнути повторення подібного в майбутньому.

Медіатор – це нейтральний посередник, який допомагає налагодити конструктивний діалог між сторонами з приводу можливого вирішення протистояння і підтримує їх у цьому. Медіація часто застосовується при сімейних суперечках. Наведемо приклади ситуацій, для яких медіація стане найкращим рішенням:

- сімейні конфлікти на ґрунті поділу майна або суперечки про дитину;
- трудові суперечки між роботодавцем та колективом або його окремими членами;
- певні конфлікти між засновниками організації чи акціонерного товариства з питань управління юридичною особою;
- конфлікти між контрагентами, спровоковані, наприклад, порушення умов договору;
- приватні суперечки між громадянами, наприклад, через неповернення боргу, ненавмисне завдання збитків.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що медіація як соціальний інститут, набирає обертів у своєму розвитку. З наукових джерел відомо, що перший етап появи медіації був пов'язаний з необхідністю врегулювання конфліктів, що виникали між містами та державами. На той час посередниками були аксакали, вожді, жерці тощо. І замість слова «медіатор» у стародавні часи використовувалося слово «посередництво». Як бачимо, правовий аспект медіації не втратив своєї актуальності і в умовах сьогодення [2]. Отже, професійна підготовка майбутніх соціальних працівників, які виконують значну кількість ролей у взаємодії з різними категоріями клієнтів, має обов'язково містити окремі теми, пов'язані з діяльністю медіатора й у соціальній сфері. Перспективу подальших наукових досліджень вбачаємо у розробленні тренінгу для майбутніх соціальних працівників «Медіація йде у соціум».

ЛІТЕРАТУРА

1. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 276 с.
2. Лиско А. Проблеми впровадження та проведення медіації в адміністративному судочинстві України. URL: <http://www.cdms.org.ua>.

Матеріали
II Міжнародної науково-практичної конференції

«ПСИХОСОЦІАЛЬНІ РЕСУРСИ
ОСОБИСТІСНОГО ТА
СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ»

Materials of the
II International scientific and practical conference

«PSYCHOSOCIAL RESOURCES
OF THE PERSONAL
AND SOCIAL DEVELOPMENT
IN THE ERA OF GLOBALIZATION»

Підписано до друку 01.11.2023 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 22-239
Умовн. друк. арк. 25,8. Обл.-вид. арк. 26,1.

Віддруковано ФОП Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, бульвар Просвіти, 6/4. тел. 097 299 38 99.
E-mail: tooums@ukr.net

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції*
ДК № 7599 від 10.02.2022 р.